KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1998
3/4

A TARTALOMBÓL:

KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS
AZ ÉSZAK-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

A HAZAI
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI/INFORMATIKAI
DOKTORI DISSZERTÁCIÓK SZÁMBAVÉTELE
ÉS ELEMZÉSE 1991-1996.

FŐISKOLAI ÉS EGYETEMI HALLGATÓK
OLVASÁSI KULTÚRÁJA

HAGYOMÁNYOS KIADVÁNYOK
ÁTÜLTETÉSE WEBRE. HUNGARIKA WWW

KÖRKÉP A NÉMETORSZÁGI VÁROSI
KÖNYVTÁRAK TÁJÉKOZTATÓ
SZOLGÁLATÁRÓL

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- INTERLIBRARY LENDING IN THE NORTHERN-TRANSDANUBIAN REGION
- DOCTORAL DISSERTATIONS IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE IN HUNGARY 1991-1996. SURVEY AND ALAYSIS
- READING CULTURE AND HABITS OF LIBRARY USE OF COLLEGE AND UNIVERSITY STUDENTS
- TRADITIONAL PUBLICATIONS TRANSPLANTED TO THE WEB. HUNGARICA-WWW
- A SURVEY OF THE INFORMATION SERVICES OF GERMAN TOWN LIBRARIES

AUS DEM INHALT

- LEIHVERKEHR IN DER REGION NORD-TRANSDANUBIEN
- EIN ÜBERBLICK UND DIE AUSWERTUNG VON DOKTORARBEITEN AUF DEM GEBIET BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT. 1991—1996.
- DIE LESEKULTUR UND BIBLIOTHEKSBENUTZUNG VON HOCHSCHUL- UND UNIVERSITATSTUDENTEN
- TRADITIONELLE VERÖFFENTLICHUNGEN AUF DEM WEB: HUNGARICA-WWW
- RUNDSCHAU ÜBER DIE AUSKUNFTDIENSTE DER DEUTSCHEN STADTBIBLIOTHEKEN

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

98/3/4

ÚJ FOLYAM 8. (44.) ÉVFOLYAM 1998. 3-4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: Hegedűs Péter FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Posta Éva ❀ **Szerkesztőség:** OSZK-KMK Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 202-0804 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,- Ft + ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft + ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Terjeszti az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: Poprády Géza. Nyomták az OSZK nyomdájában. Felelős vezető: Burány Tamás. Munkaszám: 99037. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
Sciences de l'information documentation

Köszönetet mondunk a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiumának a folyóiratnak adott támogatásért.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/3/4

TARTALOM

Pallósiné Toldi Márta: Könyvtárközi kölcsönzés az észak-dunántúli régióban 411
Nyáryné Grófcsik Erika - Kolonits Zoltán - Pap Gáspár - Kovács Ilona - Gál Júlia: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika-WWW . . 424
Nagy Attila: Diplomagyár és/vagy értelmiségképzés. *Főiskolai és egyetemi hallgatók olvasási kultúrája, könyvtárhasználati szokásai* 432
Eszenyiné Borbély Mária: A felhasználóképzés helyzete a magyarországi állami felsőoktatási intézményekben. *Egy reprezentatív felmérés eredményei.* . . . 444
Hangodi Ágnes: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése. II. rész, 1991-1996 451

KITEKINTÉS

Körkép a német városi könyvtárak tájékoztató szolgálatáról *(Töm.: Katsányi Sándor)* 461
Csekő Ildikó: Francia módszertani könyvtár Budapesten 466
Koltay Tibor: Norvég könyvtárak a változó világban. *Egy tanulmányút tapasztalataiból* 472
Goding, David: Minél jobban változik, annál inkább ugyanaz marad. *A könyvtár és a könyvtárosi szakma jövője (Töm.: Mohor Jenő)* 476
Elisabeth Simon: Az információellátással kapcsolatos szerzői jogvédelmi problémák. *Néhány jellegzetesség az egyes országok gyakorlatából (Ford.: Billédi Ferencné)* 483

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

Feltáratlan értékek a magyar irodalomban. (Murányi Péter) . . . . . .

KÖNYVSZEMLE

Tolvaj! Tolvaj!
Gurnsey, John: Copyright theft. (Ism.: M. Fülöp Géza) 509
A Sárospataki Kollégium hadizsákmánnyá vált könyveinek katalógusa
(Ism.: Kövendi Dénes) 512
Fiatalok biblioterápiája.
Doll, Beth-Doll, Carol: Bibliotherapy with young people (Ism.: Harmat József) . . 514
A könyvtárak helyzetéről és jövőjéről egy emlékkönyv ürügyén.
Der wohlinformierte Mensch - eine Utopie. Festschrift für Magda Strebl...
(Ism.: Pogányné Rózsa Gabriella) 518
A pénzügyek irányítása a könyvtárakban és az információs központokban
Roberts, Stephen A.: Financial and cost management for libraries and
information services 2. ed. (Ism.: Nagy Ferenc) 520

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL

. 526

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (207-306. TÉTEL)

Könyvtár- és információtudomány 535
Könyvtár- és tájékoztatásügy 538
Könyvtárak és tájékoztatási rendszerek 553
Munkafolyamatok és szolgáltatások 558
Tájékoztatási rendszerek 584
Vezetés, irányítás 586
Felhasználók és használat 592
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 601
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 604
Kapcsolódó területek 607

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (307-411. TÉTEL)

Könyvtár- és információtudomány 613
Könyvtár- és tájékoztatásügy 617
Könyvtárak és tájékoztatási rendszerek 636
Munkafolyamatok és szolgáltatások 649
Tájékoztatási rendszerek 662
Vezetés, irányítás 670
Felhasználók és használat 675
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 679
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 683
Kapcsolódó területek 688

A számot szerkesztette: Kovács Katalin,
Feimer Ágnes és Novák István

E számunk szerzői, közreműködői:
BÁNKESZI Lajosné (Naumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaság, Bp.), BILLÉDI Ferencné (informatikai tanácsadó, Bp), CSEKŐ Ildikó (Egyetemközi Francia Központ, Francia Pedagógiai Dokumentációs Központ, Bp.), ESZENYINÉ BORBÉLY Mária (Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Tanszék, Nyíregyháza), FAZOKAS Eszter (OSZK-KMK, Bp.), FEIMER Ágnes (OSZK-KMK, Bp.), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató, Bp.), FÜLÖP Géza, M. (író, Marosvásárhely, Románia), GÁL Júlia (OSZK), HANGODI Ágnes (ELTE Könyvtár-Informatikai Tanszék, Bp.), HARMAT József (Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár), HEGYKÖZI Ilona (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), KATSÁNYI Sándor (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára), KOLONITS Zoltán (SOFTING Kft., Bp.), KOVÁCS Ilona (OSZK), KOVÁCS Katalin (OSZK-KMK), MOHOR Jenő (ny. könyvtárvezető), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári-Informatikai Tanszék, Szombathely), NAGY Attila (OSZK-KMK), NAGY Ferenc (Európai Tájékoztatási Központ, Bp.), NAGY Lajos, Sz. (OSZK-KMK), NAGYPÁL László (OSZK-KMK), NYÁRYNÉ GRÓFCSIK Erika (SOFTING Kft. Bp), PALLÓSINÉ TOLDI Márta (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely), PAP Gáspár (SOFTING Kft., Bp.), PÁLFY Anna (József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtár, Szeged), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (ELTE TFK Könyvtár-Informatikai Tanszék, Bp.), SIMON, Elisabeth (Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin), RÁCZ Ágnes (OSZK-KMK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTS-ANGABEN

Interlibrary lending in the Northern Transdanubian region
PALLÓSINÉ TOLDI Márta

The study summarises the results of a sample survey, involving 15 libraries, of the composition, organisation and administration of document delivery within and among libraries of the Northern Transdanubian region.
Interlibrary lending is a regular service both as senders and as borrowers in the libraries surveyed. So far as the number of requests is concerned, the Veszprém university library is the first, then come county and college libraries. It is the Szombathely county library that fulfils the most requests (2600).
The demand for this service has not decreased after the introduction of fees so much as librarians had expected. The rate of fulfilled requests is 80-90%, which is also better than anticipated. In public libraries interlending of Hungarian books, as well as social science and humanity books is high. There is higher demand for foreign technical literature, mainly for journal articles, in academic institutions and special libraries. OPACs offer good possibilities for locating the items, and selection among sources depends on where the services are cheaper or free. Personal relations enhance the transaction. There is a heavy load on larger collections. Due to piling up of requests and the low number of copies the service can be very slow (a mean of 4-5 weeks, in the case of lending the originals it may be as long as 3-6 months). Sending requests by fax or e-mail may speed up the transaction. 60-80% of the requests of town libraries are satisfied by county libraries.
User satisfaction was also included in the survey. The typical user of interlending is a male lecturer in his forties with university training and a high level of library skills. There were three basic motivations mentioned in connection with interlending: participation in research projects, further training, and daily tasks in the workplace. The majority of interlending for study purposes are asked for from county libraries. In spite of long waiting periods and fees, 82% of the users

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

considered the service operational. 36% of users is likely to be lost due to the fees. The majority of those asked found covering copying and postal costs reasonable, however, there were some who thought these should be included in the registration fee. (pp. 411-423)

Traditional publications transplanted to the Web. Hungarica WWW.
NYÁRYNÉ GRÓFCSIK Erika - KOLONITS Zoltán - PAP Gáspár - KOVÁCS Ilona - GÁL Júlia

The Hungarica Documentation Department of the National Széchényi Library has developed a new web service with information on foreign libraries having Hungarica material (documents related to Hungary or written by Hungarian authors in Hungarian or other languages). The department also issues a series entitled „Directory of foreign libraries holding Hungarica material" („Hungarika-anyagot orzo külföldi könyvtárak címjegyzéke").
The possibility of appearing on internet was created by a Unesco-IFLA project. The main requirement concerning the planned system was to offer a variety of keys for browsing, and that it be bilingual (Hungarian and English). The input of data was based on text files compiled earlier of the manually organised paper documents. More recent and supplementary data were input in WinWord. Text files edited by Word 6 served as the bases for processing. SGML compatible markers were used.
Hungarica WWW can be accessed from the home page of the National Széchényi Library. It is possible to search by country and subject. (pp. 424-431)

Diploma factory and/or training intellectuals. Reading culture and habits of library use of college and university students
NAGY Attila

It follows from the Euro-Atlantic orientation of Hungary that the number of those with secondary and academic training must be doubled. The trend is real, there is an increase. The state of affairs leads to the increase of the workload of lecturers, and the overloading of libraries meant to serve the students.
400 full time students of 8 higher education institutions were interviewed in the survey. There were questions related to the use of libraries, their reading culture, and values.
About one quarter of the students graduates without using a library except for the period of writing his/her thesis. The majority of students use the collection of their own institution, while 60% uses some public or special library as well. Libraries are used for their complementer features.
Students look for direct sources mainly; they find public libraries more friendly (i.e. helpful), and their basic criticism against the collections is that there are few copies, and few new acquisitions. They were less satisfied with the library of their mother institution than with public libraries. They prefer copying to taking notes, and consider interlibrary lending too slow.
The distribution of works read by students from the time, language, and content point of view is better than the national average, and the signs of commercialisation are less obvious. Traditional culture is also present. (pp. 432-443)

User training in institutions of state higher education in Hungary
ESZENYINÉ BORBÉLY Mária

In the information society it is a natural expectation that new graduates have skills of information gathering required to their profession and their intellectual life. Since the professional collecting, processing and providing institution of information is the library, students of academic institutions cannot help using it. Who should and who does actually train would-be graduates for the use of libraries? These were the questions the author attempted to answer in November 1997 when she sent her questionnaire to 96 state institutions of higher education. There were 47 colleges and universities answering that means that the sample can be looked upon as a representative one.
Of the 47 institutions surveyed, there is organised user training in 17, 13 institutions offer occasional help, while in 17 places this task is not dealt with at all. The results revealed that a) of the 16 teacher training colleges and universities, that answered, 5 offered organised user education, 5 did not do so, and in 6 institutions information on library use was given at the time of registration; b) from among colleges and universities of technical training 25 answered. There is organised user training in 44%, there were initiatives in 28% in this field, i.e. 72% of the institutions deal with the training of library users at some level; c) 6 of the colleges and universities of training in arts answered, and only one of them offers user education. (pp. 444-450)

Doctoral dissertations in library and information science in Hungary. Survey and analysis
HANGODI Ágnes

The system of PhD training was transformed by the law LXXX. of 1993 and the related regulations in Hungary. As a consequence of this, a period had come to an end in 1996 in the history of doctoral dissertations written in the field of library science. After the survey of János Balázs (Könyvtári Figyelő, 1991. no. 2.) made

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

in 1991 regarding dissertations from the period 1958-1990, dissertations prepared since 1991 are analysed in the present study. The following data were gathered with respect to the dissertations: the rate of library science graduates and dissertations prepared, the year of acceptance, the age of those receiving the degree, the time between graduating and getting the degree, the relation between the theses and the dissertation, and the length of dissertations. The study analyses the content of the 25 dissertations, and introduces some new groups from this point of view (such as the history of censorship, the history of related disciplines, user education, integrated library systems, new tools in information processing). The last two categories indicate the shift of library science towards informatics and information science. The two surveys throw light on the need of the abstracting of the 160 doctoral dissertations written in library science, and the publication of the summaries. (pp. 451-459)

Abroad

A survey of the information services of German town libraries.
/Auskunftsdienst. In: Buch und Bibliothek, 1998. no. 4. April. p. 220-256./
(Abstr. : Katsányi Sándor)(pp. 461-465)

Csekő Ildikó: French methodology library in Budapest.
(pp. 466-471)

Koltay Tibor: Norwegian libraries in the changing world. Experiences of a study trip
(pp. 472-475)

Goding, David P: The more things change, the more they stay the same. The future of the library profession. In: Collection Management, 22. vol. 1997. 1-2. no. 9-28. p.
(Abstr.: Mohor Jeno)(pp. 476-482)

Simon, Elisabeth: Copyright issues related to information provision. Some characteristic examples of the practice of various countries.
(Transl.: Billédi Ibolya)(pp. 483-492)

CD-ROM review

Analysis of A bibliography of literary criticism and studies 19961-1996. (Database of the Metropolitan Ervin Szabó Library.)
(Rev.: Murányi Péter) (pp. - .)

Book reviews

Thief! Thief!
Gunrnsey, John: Copyright theft.
(Rev.: M. Fülöp Géza)(pp. 509-512)

Doll, Beth - Doll, Carol: Bibliotherapy with young people.
(Rev.: Harmat József)(pp. 514-517)

On the state and perspectives of libraries under the pretext of a celebrating volume.
Der wohlinformierte Mensch - eine Utopie: Festschrift für Magda Strebl zum 65. Geburstag.
(Rev.: Pogányné Rózsa Gabriella)(pp. 518-519)

Roberts, Stephen: Financial and cost management for libraries and information services. 2. ed.
(Rev.: Nagy Ferenc)(pp. 520-525)

Selected accession list of the Library Science Library
(pp. 526-533)

From foreign journals (Abstracts)
(pp. 535-690)

Inhaltsangaben

Leihverkehr in der Region Nord-Transdanubien
PALLÓSI-TOLDI Márta

Die Studie fasst die Ergebnisse einer Untersuchung über die inhaltlichen, organisatorischen und administrativen Eigentümlichkeiten des Leihverkehrs und Dokumentlieferung auf Grund eines 15 Bibliotheken der Region enthaltenden Musters zusammen.
In den untersuchten Bibliotheken wird diese Dienstleistung in beiden Richtungen in Anspruch genommen. Die Zahl der Bestellungen betrachtet führt die UB Veszprém die Rangliste, ihr folgen die Komitats- und Hochschulbibliotheken. Als Lieferbibliothek erhielt die Berzsenyi-Komitatsbibliothek (Szombathely) die meisten (2600) Bestellungen.
Das Interesse für dieses Service ging nach der Einführung der Gebühren der Fernleihe nicht in der Masse nach, wie es die Bibliothekaren erwarteten. Der Prozentsatz der Erfüllung liegt bei 80-90 %: es ist auch mehr als erwartet. In den öffentlichen Bibliotheken

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

werden neben den ungarischsprachigen Bücher die Literatur Sozial- und Geisteswissenschaften in hohem Masse gefragt. In den Universitäts- und Hochschulbibliotheken, bzw. in den Fachbibliotheken wird die ausländische Fachliteratur gesucht, vor allem die Zeitschriftenartikel. Die bibliographischen Daten zur gewünschten Literatur sind leicht über die OPACs zu gewinnen; es ist entscheidend, ob die Fernleihe kostenlos oder billig ist. Die persönlichen Kontakte machen die Prozedur erfolgreicher. Die grösseren Bibliotheken erleiden eine grössere Überlastung. Der Ablauf der Dienstleistung ist wegen der niedrigen Exemplarenzahlen und wegen der „Stau" der Bestellungen sehr langsam: die Bücher werden durchschnittlich in 4 bis 5 Wochen oder (aus dem Ausland) in 3 bis 6 Monaten geliefert. Die Kommunikation über Fax oder E-Mail beschleunigt den Arbeitsprozess. 60-80% der in die Stadtbibliotheken eintreffenden Bestellungen kann aus den Komitatsbibliotheken geliefert werden.
Die Untersuchung testete auch die Lesermeinungen; der typische Benutzer, der um Fernleihe bat, ist männlich, ein Vierziger mit Lehrerstatus und mit guten Kenntnissen im Bereich Bibliothek. Als Hauptmotive für Fernleihe wurden die Teilnahme an einem Forschungsprojekt, das Studium und praktische Probleme in der Arbeit erwähnt. Die Mehrheit der Literatur zum Studium wird von den Komitatsbibliotheken geliefert. Trotz der langen Zeitspanne und den Gebühren findet 82% der Befragten die Dienstleistung als funktionsfähig. Es ist anzunehmen, dass 32% der potentiellen Nutzer wegen der Gebühren verloren geht.
Die Mehrheit der Befragten hält die Postgebühren und die Kosten der Kopien für noch annehmbar, es gab einige aber, die meinten, dass diese Dienstleistungen gegen Mitgliedsbeitrag kostenlos in Anspruch genommen werden könnten. (S. 411-423)

Traditionelle Veröffentlichungen auf dem Web: Hungarica-WWW
NYÁRY-GRÓFCSIK Erika - KOLONITS Zoltán - PAPP Gáspár - KOVÁCS Ilona - GÁL Júlia

Die Abteilung für Hungarica-Dokumentation der Széchényi-Nationalbibliothek entwickelte eine neue Web-Dienstleistung, in der es über jene ausländischen Bibliotheken Auskünfte gibt, wo Hungarica-Material gesammelt wird (d.h. ungarischsprachige Veröffentlichungen, Werke von ungarischen Autoren oder mit einer Ungarn-Beziehung). Die Forschungsergebnisse der Abteilung werden in der Reihe „Adressbuch von ausländischen Bibliotheken mit Hungarica-Material" publiziert.
Dieses Web-Service ist einem UNESCO-IFLA-Projekt zu danken. Von dem geplanten System wird erwartet, dass es eine Suche aus mehreren Aspekten in zwei Sprachen (Ungarisch-Englisch) sichert. Die Eingabe der Daten stützt sich auf den schon existierenden Textfiles, die neueren, bzw. die ergänzenden Daten werden mit WinWord eingegeben. Den Grund dazu bilden die mit Word 6.0 editierten Textfiles. Die Indexierung ist SGML-kompatibel.
Das Hungarica-WWW ist an der Homepage der Nationalbibliothek erreichbar. Die Recherche kann nach Ländern oder Themen gestartet werden. (S. 424-431)

Diplom-Betrieb und/oder Ausbildung einer Intelligenz: die Lesekultur und Bibliotheksbenutzung von Hochschul- und Universitätstudenten
NAGY Attila

Es folgt aus der euroatlantischen Orientierung Ungarns, dass sich die Zahl der Studenten in Ungarn heutzutage verdoppelt. Der Prozess ist real, der Anwachs begann schon. Unter den Folgen, die sich aus den einheimischen Umständen ergeben, ist die Überlastung der Lehrkräfte und der den Studenten versorgenden Bibliotheken zu nennen.
In der Untersuchung wurden 400 Studenten aus acht Universitäten und Hochschulen befragt. Die Fragen richteten sich auf die Bibliotheksbenutzung, die Lesekultur und das Wertsystem der Studenten.
Etwa ein Viertel der Befragten beendet das Studium, ohne die Bibliothek aufgesucht zu haben (abgesehen von der Abschlussarbeit). Die Mehrheit der Studenten benutzt ihre eigene Institutionsbibliothek, während 60 % von ihnen damit paralell auch eine öffentliche und eine Fachbibliothek besucht. Hier kommt der komplementäre Charakter der Bibliotheken zur Geltung.
Die Studenten suchen meistens die indirekten Quellen; sie nannten die Bibliothekare der öffentlichen Bibliotheken hilfsbereiter als die anderen. Gegen die Bibliotheken wenden sie ein, dass die Bibliotheken wenige Exemplare und Neuerwerbungen bereitstellen. In der Beurteilung der Tätigkeit der Bibliothek sind die Meinungen viel kritischer, wenn es um ihre eigene Einrichtung geht. Statt Notizen zu machen, lassen sie die nötige Literatur kopieren. Es dauert zu lange, bis ihre Bestellungen im Leihverkehr eintreffen.
Die Qualität der Lesestoffe von Studenten ist zeitlich, sprachlich und inhaltlich von besserer Qualität, als der Landesdurchschnitt; die Kommerzialisierung ist weniger spürbar und die traditionelle Kultur ist bei ihnen noch anwesend. (S. 432-443)

Die Lage der Benutzerschulung an den Hochschulen und Universitäten in Ungarn
ESZENYI-BORBÉLY Mária

In dem Informationszeitalter ist es selbstverständlich, dass die Fachleute nach dem Studium entsprechende

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kenntnisse über die Erwerbung von Informationen haben, die sie zur Ausübung ihres Berufs und zur Forderungen des Alltags der Intelligenz brauchen. Da die Bibliothek die professionelle Stelle für Sammlung, Erschliessung und Bereitstellung von Informationen ist, ist die Nutzung einer Bibliothek während des Studiums unentbehrlich. Wer soll aber in der Tat die Benutzerschulung ausführen? Auf diese Frage suchte die Autorin eine Antwort, als sie im November 1997 an 96 Hochschulen und Universitäten einen Fragebogen verschickte. Die Rücklaufquote betrug fast 50 %: mit 47 beantworteten Fragebögen kann dieser Muster schon als repräsentativ betrachtet werden.
In 17 Einrichtungen wird die Benutzerschulung in organisierten Rahmen abgewickelt, in 13 ist sie eventuell, in den weiteren 17 gibt es keine Schulung. Bei der Auswertung der Fragebögen stellte es sich heraus, dass a) eine organisierte Tätigkeit bloss an 16 pädagogischen Hochschulen und Universitäten nur in einem Drittel der Bildungsstätten (5) gibt, während in einem anderen Drittel (5) keine; in den übrigen Institutionen (6) werden lediglich beim Einschreiben grundlegende Kenntnisse der Benutzung der Bibliothek dargeboten; b) an den 25 Fachhochschulen und -universitäten gibt es lediglich in 11 Einrichtungen eine organisierte Schulung und in 7 gab es verschiedene Initiativen; c) in den 6 Kunsthochschulen und -universitäten wird nur in einer einzigen eine Benutzerschulung ausgeübt. (S. 444-450)

Ein Überblick und die Auswertung von Doktorarbeiten auf dem Gebiet Bibliothekswissenschaft. 2. Teil. 1991-1996
HANGODI Ágnes

Das Gesetz über das Hochschul- und Universitätswesen Nr. 80/1993 und die darauf folgenden Regierungsverordnungen veränderten das System der Doktorandenbildung. Infolge dessen schloss sich die vorangehende Epoche der Doktorarbeiten auf dem Gebiet der Bibliothekswissenschaft ab. Nach der in 1991 ausgeführten Erhebung von János Balázs (Könyvtári Figyelő, 1991. Nr.2.), die die zwischen 1958 und 1990 entstandenen Dissertationen analysierte, wertet diese Studie die seitdem entstandenen Arbeiten aus. Die Aspekte der Untersuchung betreffen den Prozentsatz der Absolventen und Dissertationen, das Jahr der Verteidigung, das Alter der Doktoranden, die Zeitspanne zwischen dem Staatsexamen und der Erlangung des Doktortitels, die inhaltliche Korrelation zwischen der Abschluss- und der Doktorarbeit, bzw. den Umfang der Dissertation. Die Studie analysiert inhaltlich die untersuchten 25 Arbeiten mit Einführung neuer Themengruppen: die Geschichte der Zensur, die Geschichte verwandter Disziplinen, die Benutzerschulung, die integrierten Bibliothekssysteme, die neuen Mittel der Informationserschliessung. Das Erscheinen der letzten zwei Kategorien zeigt eindeutig, dass ein Umbruch in der Bibliothekswissenschaft in die Richtung der Informatik und Informationswissenschaft vorgeht. Die zwei Analysen betonen gemeinsam, dass eine inhaltliche Erschliessung der gesamt 160 Dissertationen auf dem Gebiet Bibliothekswissenschaft in der Form einer annotierten Bibliographie und deren Veröffentlichung sehr wichtig wäre. (S. 451-459)

Ausblick

Rundschau über die Auskunftdienste der deutschen Stadtbibliotheken.
/Auskunftsdienst. In: Buch und Bibliothek, 1998. no.4. April. 220-256.S./
(Zusammenf.: Katsányi Sándor) (S. 461-465)

CSEKŐ Ildikó: Eine französische methodische Bibliothek in Budapest.
(S.466-471)

KOLTAY Tibor: Norwegische Bibliotheken in der sich verändernden Welt. Die Erfahrungen einer Studienreise.
(S. 472-475)

GODING, David P.: Desto mehr sich die Dinge verändern, bleiben sie dasselbe: die Zukunft des Bibliothekarsberufs.
/The more things change, the more they stay the same. The future of the library profession. In: Collection Management, 22.vol. 1997. 1-2.no. 9-28.p./
(Zusammenf.: Mohor Jeno) (S. 476-482)

SIMON, Elisabeth: Urheberrechtsprobleme in der Informationsversorgung. Einige Eigentümlichkeiten in der Praxis einiger Länder.
(Übers.: Billédi Ibolya) (S. 483-492)

CD-ROM-Schau

Analzse der Datenbank. Literaturkritik und Literaturwissenschaft 1961-1996: eine Bibliographie.
(Die Dateien der Hauptständischen Ervin Szabó Bibliothek auf CD-ROM.)
(Rez.: Murányi Péter) (S. 493-508)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Buchbesprechungen

Dieb! Dieb!
Gurnsey, John: Copyright theft.
(Rez.: Fülöp Géza) (S. 509-512)

Bibliotherapie von Jugendlichen.
DOLL, Beth - DOLL, Carol: Bibliotherapy with young people.
(Rez.: Harmat József) (S. 514-517)

Die Lage und Zukunft der Bibliotheken - über eine Festschrift.
Der wohlinformierte Mensch - eine Utopie: Festschrift für Magda Strebl zum 65. Geburtstag.
(Rez.: Pogány-Rózsa Gabriella) (S. 518-519)

Finanzierungsfragen der Bibliotheken und Informationszentren.
Roberts, Stephen A.: Financial and cost management for libraries and information services. 2.ed.
(Rez.: Nagy Ferenc) (S. 520-525)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft
(S. 526-533)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)
(S. 535-690)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANCI* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a Micro-ISIS program min. 2.3-as változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA.

További információkért forduljon a *MANCI* szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota „F" épület

M

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárközi kölcsönzés az észak-dunántúli régióban

Pallósiné Toldi Márta

A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma pályázati támogatásával mintavétellel vizsgálatot végeztünk az észak-dunántúli régió egyes könyvtáraiban a könyvtárak közötti dokumentum-szolgáltatás tartalmi és ügyintézési, szervezeti jellemzőinek regisztrálása céljából. A 15 könyvtárra kiterjedő adatgyűjtés megítélésünk szerint átfogó képet ad a könyvtárközi kölcsönzés helyzetéről, a szolgáltatás, a könyvtárak és az igénybe vevők viszonyrendszeréről.

A vizsgálatot több kutatási módszert kombinálva végeztük el: összehasonlító statisztikai elemzést készítettünk, a tevékenységért felelős munkatársakkal és vezetőkkel interjúkat vettünk fel, felkért kollégák előre összeállított szempontok szerint önelemzéseket készítettek különböző típusú könyvtárakban (n:5), ugyanezen helyeken munkafényképezést végeztünk, továbbá olvasókkal kérdőíveket töltettünk ki (n: 203).[1]

A tájékozódás igénye, olvasók és könyvtárosok véleményének megismerése nem kis mértékben azért fogalmazódott meg bennem, mert az utóbbi években sokkhatásként éltük meg a könyvtárak közötti együttműködés alfájaként „ingyenesnek" ismert szolgáltatás gyors ütemű és egyre szélesebb körben térítéskötelessé válásának tényét. Magánbeszélgetésekben, tanácskozásokon és publikációkban visszatérő téma lett a „mit mennyiért" és a „szabad-e egyáltalán" kérdése. Nem volt kivételnek tekinthető a szolgáltatás elsorvadásától való félelem sem.[2]

Az alábbiakban részletes adatok közlése nélkül szeretnék beszámolni azokról a tényekről és tendenciákról, amelyeket a kutatás igazolt.

Könyvtárközi kölcsönzés a „piacon"

A vizsgált könyvtárak mindegyike *rendszeres szolgáltatásként* működteti a könyvtárközi kölcsönzést, igénybe vevőként és szolgáltatóként egyaránt. A mennyiség tekintetében azonban igen nagy elté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rések tapasztalhatók az évenkénti pár tranzakciótól egészen a több ezres nagyságrendig.

Igénybe vevőként a Veszprémi Egyetem Könyvtára vezeti a sort kétezret is meghaladó éves kérésindítással, majd a szombathelyi Markusovszky Kórház orvosi könyvtárát említhetjük ezret meghaladó teljesítendő kéréssel. Mögöttük 200 és félezer közötti igénnyel a megyei könyvtárak és a főiskolák könyvtárai következnek, továbbá ennél mérsékeltebb érdeklődés mutatható ki a városi és a kisebb szakkönyvtárakban.

Dokumentum-szolgáltatóként a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár (a vizsgálat idején régióközpont) adatai a legszámottevőbbek, évi 2200-2600 kérés fogadásával, majd a Veszprémi Egyetem Könyvtára, továbbá a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár következik másfélezres, illetve azt megközelítő ügyintézéssel.

A könyvtárközi kölcsönzésnek, mint szolgáltatásnak a hátterében többtényezős összefüggésrendszert kell látnunk: *a helyben rendelkezésre álló gyűjtemény kínálati értéke és az olvasóközönség aktuális irodalomigénye* (értsd: dokumentum- és információigény) alapvetően meghatározza a szolgáltatás mennyiségi mutatóit.

Az ügyintéző kollégák az interjúk során elmondták, hogy „sokan visszalépnek" a könyvtárközi kölcsönzés igénybevételétől, ha nem sikerül térítésmentesen szolgáltató partnert találni. Mért adataink részben visszaigazolják a mérséklődést (a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárában és a Széchenyi István Műszaki Főiskola Könyvtárában két év alatt megfeleződött a saját olvasó kérésére kezdeményezett ügyintézések száma), összességében azonban *a szolgáltatás igénybevétele nem esett vissza olyan mértékben, mint ahogy azt a gyakorló könyvtárosok tudni vélik.* A tapasztalható jelenséget inkább racionalizálódásnak, mintsem a szolgáltatástól való radikális elfordulásnak kell tekintenünk. Leszögezhetjük továbbá, hogy az irodalomigényes, de még inkább *az újdonságtartalmú dokumentumokra fogékony olvasóközönség* a vizsgált években azonos, sőt *növekvő számú tranzakciót kezdeményezett.*

Az indított kérések teljesítése, néhány kirívó példától eltekintve (SzIMF: 38 %, Pápai Református Gyűjtemény: 51 %), ugyancsak jobb osztályzatot kaphat, mint ahogy azt hipotetikusan feltételeztük. Miközben évek óta csökkenő és elégtelen példányszámú beszerzésről panaszkodnak a könyvtárak, a dokumentum átkölcsönzés teljesülési aránya az igénybe vevő oldalán alig rosszabb, mint évtizednyivel korábban volt, amikor még nem piaci áron gyarapodhattak a gyűjemények. A létező 80, sőt 90% fölötti teljesítési arányok természetesen nem a csoda világába tartoznak, hanem egyrészt arra szolgáló bizonyítékok, hogy korábbi „elnehezült" gyűjteményeink nem feltétlenül voltak hatékonyak. Másrészt bizonyos, hogy a leleményes kérésirányítás és -továbbítás, a megbízható partner megtalálása teljesítménynövelő tényező.

A dokumentum-szolgáltatás tartalma könyvtártípus-specifikus

Az igénybevételi aktivitásnál mennyiségileg már megjelenő tendencia – az új irodalom mielőbbi elérésének igénye – a kérések tartalmi vizsgálatánál még inkább megerősödött. Mintavételi adataink és az interjúk egyaránt a *friss irodalom vezető szerepéről* szólnak. Emellett az egyes könyvtártípusokban jelentkező olvasói igények mentén még további specializálódás írható le.

A közkönyvtárak forgalmát döntően a magyar nyelvű könyvek eredetiben való átkölcsönzése teszi ki, a kérések zöme pedig társadalomtudományi művekre, illetve humaniórákra vonatkozik.

A felsőoktatási intézményekben és a szakkönyvtárakban a külföldi irodalom iránti érdeklődés markáns és a másolatszolgáltatás elfogadottsága teljesnek mondható.[3] Az olvasói igények a maggyűjtőkör

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

speciális szakterületeihez illeszkednek, továbbá a képzésben indított új szakok hiányzó gyűjteményi hátterének pótlását célozzák.

A szolgáltatói kör és a teljesítési határidő funkiózavart jelez

Kutatásunk nyomán határozottan állíthatjuk, hogy a valóságos információszükséglet a nehézségek ellenére is rendelkezik azzal az aktivitással, amely közvetlen kozzáférés hiányában könyvtárközi igényként megjeleníti azt a legkompetensebbnek vélt könyvtárban.

A feladat tehát létező, de a megoldás cseppet sem zökkenőmentes. Mondhatni: a régi struktúra már nem, az új még nem működik elég jól. A régió könyvtárosai körében általános vélemény, hogy *ma már kiszámíthatatlan, mit, hol találnak meg.* A közepes forgalmat lebonyolító könyvtárak is évente 40-60 intézménnyel kerülnek kapcsolatba. Általában érvényes ugyan a gyűjtőkör ismeretében való kérésirányítás, a kötelespéldánymegőrző-helyek igénybevétele, de a technikailag felkészültebbek már határozottan célszerűbb eljárásmódnak tekintik az OPAC-ból való tájékozódást. A lehetséges célintézmények közül azután aszerint válogatnak, hogy hol ingyenes, illetve olcsóbb a szolgáltatás. Az átkölcsönzést valódi értékén becsülő könyvtárak, illetve könyvtárosok számos gyűjteménnyel ápolják a partnerséget olvasóik igényeinek előnyös (gyors és olcsó) kielégítése céljából. A személyesség – legyen az akár csupán telekommunikációs ismeretség – eredményesen javíthatja a tranzakciók sikerét. E faktor után elsődlegesen az „amorf", nem specifikálható elvárás fogalmazódik meg kérésirányítási késztetésként.

A nagy gyűjteményektől, a jó hírű, vagyis korrekt partnerként megismert könyvtáraktól akkor is elvárják a megkeresők a szolgáltatást, ha illetékességük vitatható. A „kitüntetett" intézmények emiatt fokozott terhelésnek vannak kitéve.[4] A kéréstorlódás és a könyvtári rendszer egészében rendelkezésre álló alacsony példányszám miatt azután a *szolgáltatás rendkívül lassú.* A vizsgált könyvtárak az átlagos átfutási időt 4-5 hétben adják meg, de nem ritka az extrém várakozási idő sem, vagyis a 3-6 hónapos kivárás eredetiben való átkölcsönzéskor.[5]

A helyzet tarthatatlanságát minden szereplő érzékeli. Ezzel is magyarázható, hogy a régió több könyvtára beszámolt egy *olvasóbarát „sürgősségi" gyakorlat* kialakulásáról: a másolatok faxon történő megrendelése-továbbítása lerövidíti az ügyintézés idejét, sőt a kérőlap postai továbbítását kiváltó e-mail, illetve az integrált szoftverek interlibrary moduljai már az eredeti dokumentum szolgáltatását is képesek gyorsítani.

Vizsgálatunk igazolta, hogy a megyei könyvtárak térségi szolgáltató szerepe érvényesül a régió gyakorlatában. Megyénként ugyan nagyságrendben és teljesítési hatékonyságban is jelentős eltérések tapasztalhatók, de a városi könyvtári kérések 60-80%-a kielégíthető a megyei könyvtárakból, a fennmaradó részt a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, az országos szakkönyvtárak, illetve az OSZK közvetítésével külföldi partnerek teljesítik.

A kutatás a teljesítők, az ún. aktív felek oldaláról nézve is megerősítette az igénybe vevők térfelén érzékelhető jelenséget, nevezetesen a dokumentumszolgáltatás feleslegesen sokszereplős jellegét. Gyakori, hogy egy és ugyanazon kérés több könyvtárat is megjár, mindenütt a kielégíthetetlen esetek számát növelve. Miután az olvasói igények jelentkezésében nem tapasztaltunk olyan nagy eltéréseket a szélső értékek között, mint a kéréseket teljesítő könyvtárak aktivitási mutatóinál, joggal állítható, hogy jól szervezett, rendszerszerű működéssel a dokumentum-szolgáltatás hatékonysága lényegesen javítható lenne.

A könyvtárak egy jól körülhatárolható csoportja csupán alkalomszerűen – heti egy, vagy annál ritkább kérésfogadással – vesz részt aktív félként a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

		BDMK*	BDTF	SZIMF	VE	VMMK	Együtt
Nem	férfi	28	26	31	35	12	132
	nő	18	15	8	14	16	71
Életkor	15-25	20	5	10	2	11	48
	26-30	4	3	4	4	6	21
	31-40	9	8	3	11	5	36
	41-50	6	12	14	21	4	57
	51-60	3	11	8	10	2	34
	61-	4	2	–	1	–	7
Végzettség	8 általános	2	–	–	–	1	3
	érettségi	16	6	12	–	11	45
	főiskola	14	1	2	2	10	29
	egyetem	14	34	25	47	6	126
Foglalkozás	hallgató/tanuló	12	5	12	4	12	45
	oktató/tanár	7	35	22	31	6	101
	kutató	–	1	–	2	–	3
	gyakorló szakember	22	–	5	11	9	47
	nyugdíjas	5	–	–	1	1	7

Mintánk (n = 203 fő) nem, életkor, iskolai végzettség és foglalkozás szerinti megoszlása

(* A rövidítések feloldását ld. a cikk végén)

dokumentumellátásban. Ide sorolhatók a zárt, illetve korlátozottan nyilvános könyvtárak, a speciális szakgyűjteménnyel rendelkező felsőoktatási könyvtárak, továbbá a városi könyvtárak.[6] A megyei könyvtárak esetében a szolgáltatás – a mennyiségi eltérések ellenére is – rendszeresnek mondható: napi 1-5 megkeresést regisztrálnak.

A kötelespéldánymegőrző-helyek aktivitási sorát a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár vezeti, melyet a Markusovszky Kórház Orvosi Szakkönyvtára, továbbá a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola és a Széchenyi István Műszaki Főiskola Könyvtára követ.

Az általános megyei (térségi) és szakterületi regionális feladatellátás összehasonlítása érdekes tanulsággal szolgál. Az orvostudományi gyűjtemény könyvtárközi hasznosulása több megyei könyvtári gyűjtemény térségi igénybevételét is megelőzi, míg a pedagógia, illetve az alkalmazott tudományok dokumentumbázisának keresettsége nem éri el a megyei könyvtárak aktivitási átlagát. Ugyanakkor a formális deklaráció szerint egyik csoportba sem sorolt Veszprémi Egyetemi Könyvtárat átkölcsönzési teljesítménye alapján a régió stabil szolgáltató könyvtáraként kell megneveznünk.[7]

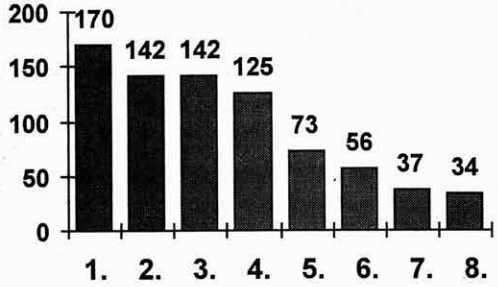
Olvasók a könyvtárközi kölcsönzésről

Kutatásunk egyik fontos célja az volt, hogy a könyvtárosok véleményének összegyűjtése, valamint a tényadatok elemzése mellett az olvasók, a felhasználók elvárásait, értékítéleteit is áttekintsük.[8]

Kérdéseink négy tartalmi csomópontot érintettek:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentumkeresési stratégiák népszerűsége

1. = könyvtárközi kölcsönzés
2. = Előjegyzés
3. = másik könyvtárat keres
4. = ismerősök segítségét kéri
5. = lemond a keresett dokumentumról
6. = tartalmilag helyettesíti a dokumentumot
7. = dokumentum-szolgáltató vállalkozást használ
8. = teljes szövegű adatbázist használ

- a könyvtári szolgáltatások ismertsége, elfogadottsága
- a könyvtárközi kölcsönzés igénybevételének motivációja
- a szolgáltatás körülményeiről, hatékonyságáról alkotott olvasói vélemények
- a felhasználók költség- és minőségérzékenysége

Mintánkban a szolgáltatás tipikus igénybe vevője a negyvenes éveiben járó, egyetemet végzett, oktatói státuszban dolgozó férfi.

A lenti táblázat egy sajátos gyakorlatra is felhívja a figyelmet: a felsőoktatási intézmények hallgatói saját iskolájuk könyvtárában kisebb mértékben vannak jelen igénylőként, mint a megyei könyvtárakban.

Hogyan értesült Ön először a szolgáltatásról?

		Válaszok száma könyvtáranként					Összes válasz
		BDMK	BDTF	SZIMF	VE	VMMK	
tanulmányai során hallott róla	általános iskolában	2	0	1	0	2	5
	középiskolában	3	7	3	3	9	25
	felsőokt. intézetben	12	17	11	41	5	86
könyvtárhasználati felkészítésen informálták	közkönyvtárban	4	6	1	0	1	12
	szakkönyvtárban	1	3	4	13	0	21
	iskolai könyvtárban	1	1	4	0	0	6
írásos tájékoztatóban olvasta		6	1	2	2	1	12
könyvtárostól kapott személyes felvilágosítást		26	17	20	12	13	88
sajtó, rádió, TV útján értesült		0	1	1	1	1	4
egyéb	nem emlékszik	1	0	0	0	0	1
	a kérdőívből értesült	1	0	3	0	0	4
	családtól	0	1	0	0	1	2

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Inkább vele, mint nélküle...

A kérdőívet kitöltő könyvtárhasználók 86%-a a könyvtárközi kölcsönzés rendszeres igénybe vevőjének vallotta magát. Ők azok, akik nem ismernek jobb módszert irodalomigényük kielégítésére és a szolgáltatást – összes hibája ellenére is – nélkülözhetetlennek tekintik. Mégpedig azért, mert szükségleteiket a látogatott könyvtár gyűjteménye nem tudja kielégíteni, mert irodalomigényes munkát végeznek, mert egy távoli könyvtárba való utazás helyett a „kényelmesebb, gazdaságosabb" könyvtárközi kölcsönzés valóságos alternatívát jelent. A lehetőséget csak jobb híján választó kisebbség viszont az ügyintézés nehézkességét, drágaságát és lassúságát említi visszatartó tényezőként.

Az előző oldalon látható diagram az értékelhető kérdőívek említéseit rendezi gyakoriság szerinti sorrendben és azt mutatja, hogy válaszadóink milyen utakat járnak be, ha a számukra szükséges dokumentumot az általuk felkeresett könyvtárban nem érik el.

Tájékozódni kívántunk arról is, hogy a könyvtárközi kölcsönzés igénybe vevői honnan szereztek tudomást a szolgáltatásról.

A válaszokból kiolvasható, hogy a szolgáltatás létezésének tudatosulásához érettség, fejlett könyvtárhasználati kultúra szükséges. Ezért kerülhetett élre a tanulmányok során szerzett tájékozottság, hangsúlyosan a felsőoktatás. Tapasztalatból tudjuk, hogy a könyvtárak rendszeresen tájékoztatást adnak a szolgáltatásról csoportos felkészítéseken, a kérdőív tanúsága szerint azonban ennek hatékonysága meglehetősen alacsony. A könyvtárosoktól kapott felvilágosítás második helyezése az interperszonális kapcsolatok fontosságára, a szolgáltatási készség javíthatóságára figyelmeztet. Néhány különös válasz még konkrétan hivatkozást érdemel. A sajtó említése két esetben fordult elő, egyszer tudományos publikációt, egyszer hirdetést nevez meg forrásul a válaszadó. Ezek a véletlenszámba menő válaszok megítélésem szerint jól körülírható hiányokra figyelmeztetnek: a könyvtárak marketing tevékenysége – az információnak, mint közgazdaságilag meghatározható értéknek az elfogadtatásában, továbbá a szolgáltatás PR-technikákkal való népszerűsítésében egyaránt – kívánnivalót hagy maga után. Végül személy szerint nagyon örültem a család spontán felbukkanásának, mint az elsődleges közösség könyvtárhasználatra szocializáló szerepének, halovány bizonyítékának.

Tradicionális utakon

Miután a kérdőívet kitöltők a szolgáltatás tényleges, többé-kevésbé rendszeres igénybe vevői közül kerültek ki, eredményeink az olvasókör egészének viszonyát a szolgáltatáshoz nem reprezentálják. Ugyanakkor határozottan állíthatjuk, hogy a régióban *a dokumentumszolgáltatás bázisintézményei a könyvtárak, a szolgáltatási módok között pedig vezet a könyvtárközi kölcsönzés*, ha a látogatott könyvtár gyűjteménye a felhasználó számára hiányosnak bizonyul.

A nem tradicionális dokumentum-szolgáltatási csatornák ismertsége és kihasználtsága meglepően alacsony. Pedig kapott válaszaink – mondhatni – felfelé még torzítanak is, mivel a felelet-választás mennyiségénél (37 + 34) jóval kevesebb alkalommal tudtak olvasóink konkrét dokumentum-szolgáltató vállalkozást, illetve teljes szövegű adatbázist felsorolni. Ezen kérdőívek a Veszprémi Egyetem és a Széchenyi István Műszaki Főiskola Könyvtáraiból származnak:

Dokumentum-szolgáltatás:

EBSCO közvetlenül ..... 2 említés
EBSCO-OMIKK ..... 1 említés
BLLD ..... 1 említés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adatbázis-szolgáltatás:

CAS ..... 1 említés

Olvasóinktól megkérdeztük azt is, hogyan készülnek fel könyvtárközi kölcsönzés igénybevételére. A válaszok ismételen *partnereink fejlett könyvtárhasználati kultúrájáról tanúskodnak.* A megkérdezettek 60%-a határozott, konkrét kéréssel érkezik a könyvtárba. Ha adataik hiányosak, akkor a szükséges kiegészítést önmaguk elvégzik. Érdemes megemlíteni, hogy az olvasói és a könyvtárosi emlékezet e kérdésben homlokegyenest ellentmond egymásnak. A kollégák a segítségnyújtás arányát vélik nagyobbnak, szerintük sokkal több olvasó igényel közreműködést a bibliográfiai adatok kiegészítésében, mint amennyien önállóan eligazodnak.

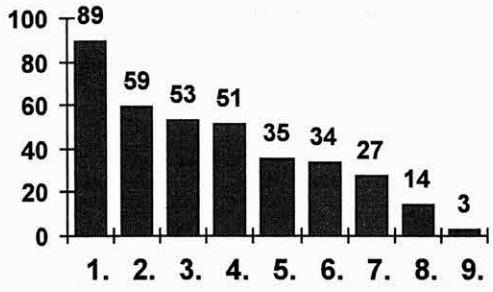
Az adatkiegészítés forrásai:

Válaszok száma	*Az összes válasz %-ában*	
Nyomtatott bibliográfiák	55	61%
Adatbázis (helyben)	20	22%
Internet	12	17%
	90	**100%**

Az adatkiegészítéshez használt források népszerűségi listáját – az elérhetőség és ismertség okán is – még mindig a nyomtatott bibliográfiák vezetik. Jól megfigyelhető azonban a digitális adatbázisok felzárkózása. A válaszolók átlagosan 1,3 féle forrást használnak.

Kérdőívünkben vizsgáltuk a könyvtárközi kölcsönzéssel élők igényeinek dokumentumtípus és nyelv szerinti összetételét, valamint a szolgáltatás igénybevételének módját.

A könyvtárközi kölcsönzés igénybevételének motivációja

1 = kutató-fejlesztő tevékenység
2 = publikálás
3 = egyetemi ill. főiskolai tanulmányi munka
4 = gyakorlati munkavégzés
5 = személyes érdeklődés
6 = tudományos fokozat megszerzése
7 = posztgraduális képzés
8 = pályaműkészítés

A kérdőíveken az alábbi adatbázis-megnevezések, illetve hálózati szolgáltatások szerepelnek:

Chem. Abstr.	(5)	Altavista	(7)
MNB/NEKTAR	(3)	Aleph-köri OPAC	(3)
PRESSDOK	(2)	OPAC/hazai és külföldi	
Szociológiai ir.	(2)	nagy könyvtárak www-szervere	(4)
Ceramic Abstr.	(2)	Uncover	(1)
OMIKK cikk-adatbázis	(2)	Heureka	(1)
TOMES PLUS	(1)		

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárközi kölcsönzéssel igényelt dokumentumok típus és nyelv szerinti megoszlása, a szolgáltatás igénybevételének módja

	BDMK	BDTF	SZIMF	VE	VMMK	Együtt
Könyvtárközi kölcsönzéssel használt dokumentumtípusok						
könyv	29	36	24	46	21	156
folyóirat	17	27	20	46	7	117
kotta	4	2	–	–	1	7
CD	1	1	–	–	–	2
kazetta	–	–	–	–	–	–
video	1	1	–	–	2	4
CD-ROM	1	2	–	–	–	3
egyéb*	–	–	2	–	–	2
A szolgáltatással igényelt dokumentum nyelve						
magyar	22	30	18	34	19	123
angol	15	12	17	40	1	85
német	9	12	15	19	2	57
egyéb**	1	11	3	9	1	25
Az igényelt szolgáltatás						
eredeti dokumentum	23	24	24	21	16	108
másolat	14	23	14	34	11	96
file-transzfer	–	1	1	–	–	2

* = mikrofilm, disszertáció

** = francia, olasz, lengyel, belorusz, spanyol, orosz, román

Érdemes felfigyelni a táblázatból jól látható felsőoktatási és közkönyvtári különbözőségekre.

Míg a közkönyvtárak olvasói döntően eredetiben átkölcsönzött magyar nyelvű könyvek igénybevételéről számolnak be, addig a felsőoktatási könyvtárakban a folyóiratok igénybevétele megközelíti a könyvfelhasználás mértékét, hangsúlyosabb szerepet játszanak az idegen nyelvek, legfőképp az angol, a másolatszolgáltatás elfogadottsága minden vitán felül áll.

Fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a számítógépes technikával lebonyolított dokumentumszolgáltatás alig-alig jelenik meg a válaszokban.

Az érdek a legkitüntetőbb szerepű indikátor

Vizsgálatunk alapján megállapítható, hogy a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele mögött sokszínű motivációs készlet áll.

A motivációs listát a leginkább információigényes tevékenység, a kutatásban-fejlesztésben való részvétel vezeti. Ezt követi az első diploma megszerzése érdekében folytatott „tanulmányi munka" illetve a közel azonos poziciót betöltő „gyakorlati munkavégzés". Az ismeretkiegészítés igénye más indítékokban is szignifikánsan megmutatkozik. Érdekfüggő tanulmányi célokat szolgál a PhD-kép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Érdemes szembesülni a meghiúsult kérések okaival is:

1. a keresett mű nem kölcsönözhető, ill. már kölcsönzésben van	(8)
2. anyagi megfontolásból lemondtak az igénybevételről	(5)
3. a kérés aktualitását vesztette (a dok. késve érkezett)	(4)
4. nem találták	(3)
5. adathiány miatt a kérés nem volt azonosítható	(2)
6. nem kapott magyarázatot	(2)
7. olvashatatlan mikrofilm érkezett	(1)

zésben való részvétel, illetve a további, vagy specializáló diploma megszerzéséért végzett tanulás. Ugyanakkor nem tekinthetünk el annak a ténynek a hangsúlyozásától sem, hogy a természetes emberi kíváncsiság, az érdek nélküli önművelés is jelentős számban vezet el a könyvtárközi kölcsönzés igénybevételéhez.

A vizsgálatban közreműködő könyvtárak adatainak értékelésekor és összehasonlításakor egy különösnek mondható tényre figyelhettünk fel: az egyetemi, illetve főiskolai tanulmányi munkához igényelt átkölcsönzések nem a felsőoktatási könyvtárakban foglalnak el vezető poziciót, hanem a megyei könyvtáraknál! Kérdőíves adataink megerősítik azt a tapasztalati tényt, hogy az interdiszciplináris, több szakon is oktatott ún. „bevezető jellegű" szaktudományos irodalom iránti igényeket sem a felsőoktatási, sem a közkönyvtárak nem képesek helyben kielégíteni. Az is nyilvánvaló, hogy a levelező képzésben résztvevők többsége kiszorul (földrajzi távolság, időhiány a hallgató részéről; elégtelen gyűjtemény és nyitvatartás a könyvtárak részéről) a képző intézmény könyvtárából, melynek következtében más utakat keres a szükséges irodalom megszerzéséhez.[9]

A kérdőívek kitöltői igen változatos témakörökben érdeklődtek a felmérést megelőző egy évben a könyvtárukból hiányzó irodalom után.[10] Az igények szóródását áttekintve utólag sajnálatosnak kell minősítenem azt a döntésemet, hogy orvosi szakkönyvtárat nem vontam be a kérdőívek kitöltésébe. Így a könyvtári adatok olvasói nézőpontú kontrolljáról kényszerűen le kell mondanom. E hiány számon tartása ellenére is levonható azonban az a következtetés, hogy a feltérképezett változatos és speciális igények kielégítése csupán általános gyűjtőkörű könyvtárakból nem lehetséges. Stratégiai jelentőségű annak az elvnek az érvényesíthetősége, hogy szaktudományok részterületeinek szakkönyvtári gyűjteményei a könyvtárközi kölcsönzés révén hozzáférhetők legyenek. Szemléletes példaként álljon itt egyik válaszadónk konkrét kutatási témamegjelölése: „Stresszhatások a tölgyek egyedfejlődésének korai szakaszában".

Olvasók és könyvtárosok azonos véleményen

A kérdőívek azon részeit, amelyek a szolgáltatás körülményeiről, hatékonyságáról szóló vélemények összegyűjtését célozták, nagy érdeklődéssel tekintettem át.

Egyik kérdésünk az utolsó egy év igényeinek teljesülését mérte. Az érvényes *választ adók 81,5%-a működőképesnek értékelte a szolgáltatást,* mivel dokumentumszükségletét ki tudta elégíteni. A szubjektív megítélés megegyezik a könyvtárak hivatalos statisztikáiban szereplő teljesítési aránnyal! Az már persze más kérdés, hogy minőséginek nevezhető-e az a szolgáltatás, amely nagyjából minden ötödik igényt kielégítetlenül hagy.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A költségviselés tekintetében a dokumentum-szolgáltatás közönsége megosztott

A szolgáltatásról való lemondás kényszere – a felszámított költség miatt – empirikusan is igazolható olvasói élmény.

	száma	az összes válasz %-ában
Kedvezményezetten kiszolgáltak	52	29,5 %
Fizetőképes felhasználók	60	34,1 %
Lemondásra kényszerülők	64	36,4 %
	176	100,0 %

Ténynek tekinthetjük tehát, hogy az igénylők 36,4%-át elveszítjük a szolgáltatás térítésessé válása miatt. A kedvezményezettek annak köszönhetik a dokumentumokhoz való hozzáférési jog akadálytalan gyakorlását, hogy a könyvtárosok tudtak ún. „nem fizetős" szolgáltató helyeket találni. Azt ma még persze rendkívül nehéz prognosztizálni, hogy a térítési kötelezettség esetleges általánossá válása a már most is nagyobb „lemondásra kényszerülő", vagy a kisebb „fizetőképes táborba" integrálja-e majd a felhasználókat.

Megkíséreltük az olvasóktól azt is megtudni, hogy fizetési kényszer esetén melyik költségelem átvállalását tartják elfogadhatónak.[11] Kérdésfeltevésünk négy olvasóból váltott ki határozott tiltakozást. A válaszalternatívákat kiegészítve megjegyezték, hogy szerintük egyik költségnem sem hárítható az olvasóra. Az ellenzők táborába sorolható még a kérdést megválaszolatlanul hagyó hat felhasználó. Ők azonban együtt is a kisebbség. A válaszolók döntő többsége úgy ítéli meg, hogy a másolási díj, továbbá a postaköltség olvasói terhe még elviselhető, de az egyéb költségeket a könyvtári rendszernek kellene finanszíroznia. Sokan a beiratkozási díj fejében elvárják a szolgáltatás térítésmentes igénybevételének lehetőségét. Ebben az érvelésben – bár a tények az olvasók piackonformabb attitüdjét is felvillantják – találkozik olvasók és könyvtárosok véleménye. A felhasználók az egyszer már megfizetett adóra, beiratkozási díjra, a könyvtárosok pedig az elvárható rendszerszolgáltatásra hivatkozva vezetik le okfejtésüket.

Az olvasók ambivalenciája persze érthető: az egyre általánosabbá váló intézményes diktátum lassan, de biztosan igazodási kényszert vagy szolgáltatásról való lemondást eredményez.

Ezt látszik igazolni az is, hogy a válaszadók döntően reálisnak (elfogadhatónak) ítélik az általuk fizetett térítési díjakat. [12]

Bűnbak szerepben a „másik" könyvtár

A megkérdezett felhasználók saját könyvtárukban határozottan elégedettek a szolgáltatással. A könyvtárosokat korrektnek minősítik. A kérések teljesülésének ütemét tekintve azután alaposan megváltozik a vélemény. Mintánknak csupán a fele mondja gyorsnak a dokumentum átkölcsönzést: minden második felhasználó hosszúnak ítéli a dokumentumra való várakozás idejét, melyért természetesen a megkeresett könyvtárat marasztalják el. Vagyis a közönség által privilegizált dokumentumok alacsony példányszámát, a kölcsönzés, illetve előjegyzés helyetti átkölcsönzési gyakorlatot és kísérőjelenségét, a hosszú átfutási időt a felhasználók is visszaigazolják. Arra a következtetésre azonban nem jutnak el, hogy saját könyvtáruk szerzeményezési gyakorlata, illetve annak fenntartója is okolható.

A *könyvtárközi kölcsönzés jövőjére* vonatkozóan számos javaslatot kaptunk. Amikor a hasonló tar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talmi közléseket csoportosítottam, azt kellett látnom, hogy az olvasók megfogalmazták helyettem a kutatás tényeiből levezethető kívánatos fejlődési irányokat, megoldandó feladatokat. Legfőképpen a szolgáltatás műszaki feltételeinek javítását sürgették olvasóink: az OPAC-használat, olvasói saját ügyintézés felkínálását a könyvtár számítógépén, e-mail, elektronikus adatávitel bővítése. Számosan szeretnének gyorsabb és olcsóbb szolgáltatást. A felhasználók alaposabb tájékoztatását igénylők tábora ugyancsak figyelemre méltó. Extra szolgáltatásért – pl. sürgős ügyintézés, hosszabb határidő, a dokumentum otthoni használatának lehetősége – díjtöbbletet is hajlandók vállalni leleményes és rugalmasságot elváró olvasóink.

Összefoglalóan elmondható tehát, hogy az észak-dunántúli régióban a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele – a térítési díjak gyakoribbá válásával – érdekfüggővé vált. Az információ, illetve a dokumentum nélkülözhetetlensége vagy nélkülözhetősége dönt a szolgáltatás igénybevételéről, amennyiben az térítési díjjal terhelt. A tudományos kutatás, a posztgraduális képzés, az információigényes munkakör betöltése elegendő ok arra, hogy a felhasználó térítési díj megfizetésével is kitartson a szolgáltatás igénybevétele mellett. Az olvasói véleményekből tudjuk, hogy az igénylők több mint harmada nem tudja vagy nem akarja térítési kötelezettség ellenében igénybe venni a könyvtárközi kölcsönzést. A könyvtárosok egybehangzóan állítják, hogy az első diploma megszerzéséért alapképzésben részt vevő fiatalok, az alulfizetett munkakörökben igényesen dolgozni kívánó értelmiségiek, valamint az amatőr kutatók az egyértelmű vesztesei a dokumentumszolgáltatás piacosodásának.

Láthattuk, hogy a könyvtárközi kölcsönzés hatékonyságát a hivatalos statisztikai adatok és az olvasói vélemények szinte azonosan ítélik meg. A vizsgálat tényei hangsúlyosan kiemelik a könyvtárosok mindennapi, tartós félelmeit és cselekvést sürgető diagnózist állítanak fel:

- Az interdiszciplináris szakirodalom oktatásban kitüntetett címeiből a magyar könyvtári rendszerben kevesebb a hozzáférhető példány, mint amennyit a valós szükséglet indokolna
- A dokumentumigény kielégítése olyan esetekben is a szolgáltatásközvetítés irányába terelődik, amelyek helyi gyűjteményszervezési hibákból erednek
- Az elégtelen gyarapítás hátrányait a könyvtárak a prézens állomány növelésével, azaz a dokumentumnak a külső olvasótól való elzárásával próbálják enyhíteni. Ezt a célt szolgálja továbbá az is, hogy az előjegyzési rendszerben a könyvtár saját olvasóinak igényeit sorolja előbbre
- Az ötletszerű kérésirányítás, a költségkímélő manőverek alkalmazása egyes szolgáltatókat túlterhel és indokolatlanul meglassítja a dokumentum-szolgáltatás menetét
- A szolgáltatási díj gyors ütemű elterjedése csökkentette a könyvtárközi kölcsönzés igénybevételét. Ezen általánosnak mondható trend alól azok az esetek kivételek, amelyekben a megszerezni kívánt információ mögött érdekfüggő felhasználói szükséglet áll, illetve az igénylőnek módjában áll a költségáthárítás pl. munkahelyre, pályázati forrásokra.

A könyvtárközi kölcsönzés tehát az észak-dunántúli régióban az igényes könyvtárhasználók által számon tartott és célszerűen használt rendszerszolgáltatás, amely minőségében, szervezettségében, ügyintézési technikájában egyaránt javítandó és javítható. A kritikai attitűd érvényesítése és a megoldási módok keresése egyértelműen a szakma és a kultúrpolitika feladata.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek és hivatkozások

1. A vizsgálatban teljes körűen résztvevő könyvtárak: Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár (BDMK - Szombathely), Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára (BDTF - Szombathely), Széchenyi István Műszaki Főiskola Könyvtára (SzIMF - Győr), Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára (VE), Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (VMMK - Székesfehérvár). Részleges közreműködők: József Attila Megyei Könyvtár - Tatabánya, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár - Győr; városi könyvtárak: Dunaújváros, Győr, Pápa, Sopron, Várpalota; felsőoktatási intézmény könyvtára: Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának Könyvtára - Tatabánya, Soproni Egyetem Központi Könyvtára; szakkönyvtár: Gróf Eszterházy Kórház Orvosi Szakkönyvtára - Pápa, Markusovszky Kórház Orvosi Szakkönyvtára - Szombathely; egyházi gyűjtemény: Pápai Református Kollégium.
   A vizsgálat lebonyolításában munkatársaim voltak: Bálint Andrásné (Veszprém), Márkus Júlianna (Győr), Némethné Felföldy Magdolna (Székesfehérvár), Pungor Jánosné (Szombathely - BDTF), dr. Szalókné Sulyok Emília (Szombathely - BDMK). Segítő közreműködésüket nagyon köszönöm. Hálás vagyok továbbá valamennyi felkeresett könyvtár igazgatójának és kollégáiknak a készséges adatszolgáltatásért.
   A kutatás tárgyidőszaka: 1995-96, 1997. első félév.
   A vizsgálatról teljes áttekintést ad: PALLÓSINÉ TOLDI Márta: Könyvtárközi kölcsönzés az észak-dunántúli régióban. Kutatási jelentés. [20] lev., [20] t. Szombathely, BDMK irattára.
2. A MANCI adatbázisból kigyűjthető irodalom a 90-es évek első felében hű tükrét adja a magyar könyvtárközi kölcsönzés anomáliáinak. Ld. pld.: ARATÓ Antal: „Tedd anyát a plafonra!", avagy röviden a könyvtárközi kölcsönzésről. In: Könyvtáros, 1990. 12. sz. 707-709. p.; HALÁSZ Béla: Levél a feladónak. In: Könyvtári Levelezőlap, 1994. 4. sz. 22. p.; KARÁCSONYI Rózsa: ... hát ebben az országban már mindent lehet? In: Könyvtári Levelezőlap, 1994. 4. sz. 22-23. p.; PINTÉR Béla: Egy „könyvtárközi" története. In: Könyvtári Levelezőlap, 1993. 6. sz. 28. p. + Kürti Lászlóné válasza. Uo. 8. sz. 28-29. p.; TÓTH Gyuláné: Könyvek mennek, könyvek jönnek, de mennyiért? In: Könyvtári levlap, 1994. 4. sz. 21. p.;
   A Budapesten megrendezett 3. Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési és Dokumentumszolgáltatási Konferenciáról tudósítva Gyeszly D. Suzanne és Sonnevend Péter beszámol arról, hogy a nyugati irodalomban is évek óta zajlik a „fee or free" (díjért vagy ingyenesen) vita, melyhez legújabban a „access versus availability (hozzáférés vagy birtoklás) kifejezéssel leírható súlyos döntéskényszer is csatlakoztatható. Bővebben ld. Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 431-433. p.
   A technológiai megújulás szükségességét és lehetőségét a Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának gyakorlatát elemezve vizsgálja. SZILI Erika: Az Internet használata a könyvtárközi kölcsönzésben. In: Tud. műsz. táj., 1996. 11/12. sz. 441-444. p.
3. VE: a kérések 90%-a nem Magyarországon megjelent irodalomra vonatkozik, BDTF: a vizsgált években az indított kérések 81-85%-a nem hazai megjelenésű irodalmat igényelt, SzIMF: a kérések 50%-a külföldi irodalmat igényelt, BDMK: 23-30% a külföldi dokumentumok képviselete.
4. A vizsgálatunkban szereplő könyvtárak legaktívabb hazai partnereikként az alábbi könyvtárakat jelölték meg: Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, KLTE Központi Könyvtára, MTA Központi Könyvtára; Országos Idegennyelvű Könyvtár, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, JATE Központi Könyvtára, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Országgyűlési Könyvtár.
5. A kutatás két résztvevője pontos átfutási időt számolt. A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár igénybe vevő szerepben 1995-ben 28,5, 1996-ban 22,4, 1997-ben 20,4 nap átfutási időt mért. A Berzenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtárának kérései 1995-ben 32, 1996-ban 58, 1997-ben 18 nap átfutási idővel teljesültek.
6. Kivételként meg kell említenünk Vas megye néhány városi könyvtárát, amelyeknek városkörnyékre irányuló szolgáltatása a vizsgálati mintában szereplő városok teljesítményét jelentősen meghaladja. Teljesített átkölcsönzések száma: Sárvár: 470, Szentgotthárd: 700.
7. A vizsgálati mintában szereplő könyvtárak közül legaktívabb szolgáltatók a BDMK - évi 2200-2600, VE - 1500-1600, VMMK - 1200-1500 kérést kezel évente. Legkevesebb kérést kapott: Pápa - Orvosi Szakkönyvtár - 2, Pápa - Városi Könyvtár 3-7; Sopron - Városi Könyvtár 23-6. A nem kiugró teljesítményű megyei könyvtárak évente 300-600 kérést fogadnak, a BDTF és a SZIMF könyvtárai pedig 60-250 közötti megkeresést intéznek.
8. Öt könyvtárban összesen 203 olvasót kérdeztünk meg kérdőív segítségével: BDMK - Szhely.: 46, BDTF - Szhely.: 41, SzIMF - Győr: 39, VE: 49, VMMK - Székesfehérvár: 28
9. Az egyetemi, illetve főiskolai tanulmányi munka említése az értékelhető kérdőíveken: BDMK: 35-ből 17 esetben, VMMK 22 : 12; BDTF 37:9; SzIMT 29 : 9, VE 48:6
10. A megkérdezettek aktuális érdeklődése témák szerint, az említések számával: antropológia 3, biológia (főként: nö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vényélettan, rovarökológia) 7, biztosításügy 1, csillagászat 2, diplomácia 1, építészet 2, esztétika 2, faipar 2, filozófia 2, fizikai- kémia 5, földrajz 1, geometria 1, geológia 5, gépjárműtechnika 3, hadtudomány 2, informatika 3, irodalomtudomány 4, jogtudomány 1, kémia 7, képzőművészet 4, könyvtártan 2, környezetvédelem 7, közgazdaságtudomány 5, közigazgatás 3, közlekedés 3, marketing 2, mechanika 3, mélyépítés 1, művelődéstörténet 3, néprajz 3, nyelvtudomány 3, okkultizmus 1, orvostudomány 1, pedagógia, oktatástörténet 5, politológia 2, pszichológia 3, régészet 2, sport 1, számítástechnika 2, szépprózа 3, szociológia 6, táncművészet 1, távközlés 4, településrendezés 1, történettudomány 16, tudománytörténet 1, vallástörténet 3, vegyeipar (főként: bitumen gyártás, biztonságtechnika, szénhidrogénipar, műszaki kerámiák) 7, vezetéselmélet (főként: TQM, controlling, szervezetfejlesztés) 7, zenetudomány 1.

11. Felsorolt válaszalternatívák: postaköltség, ügyintézési költség (munkabér, eszközhasználat), másolat díja, a kölcsönkapott dokumentum eszmei értéke.
12. 149 értékelhető kérdőíven 114-en elfogadhatónak minősítették az általuk kifizetett térítési díjakat. Magasnak vélték 26-an, 9-en pedig alacsonynak minősítették.

A tanulmányban előforduló rövidítések feloldása

BDMK	Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely
BDTF	Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola [Könyvtára], Szombathely
SZIMF	Széchenyi István Műszaki Főiskola [Könyvtára], Győr
VE	Veszprémi Egyetem [Könyvtára]
VMMK	Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika-WWW

Nyáryné Grófcsik Erika - Kolonits Zoltán - Pap Gáspár - Kovács Ilona - Gál Júlia

Előzmények

1997 nyarának végén az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztályának munkatársai megkerestek minket (SOFTING Kft.), hogy segítségükre tudnánk-e lenni a Hungarika-WWW, azaz egy olyan új Web-szolgáltatás létrehozásában, amely a hungarika-anyagokat (vagyis magyar vagy nem magyar nyelvű, magyar vonatkozású könyvtári dokumentumokat, valamint magyar szerzők munkáit) őrző külföldi könyvtárakról ad tájékoztatást. A hungarika-gyűjteményekről bőséges információ állt rendelkezésre, hiszen a Hungarika Dokumentációs Osztály munkatársai elkötelezett munkával évtizedek óta szisztematikusan gyűjtötték, rendezték az adatokat. Kutatómunkájuk eredményét a nyolcvanas évek végétől megjelenő *„Hungarika-anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke"* című sorozatban tették közzé. A sorozat egyes kötetei egy-egy ország hungarika-anyagot gyűjtő könyvtárait ismertetik. A kiadványok szerkesztése, ahogy az adatok tárolása is, eddig manuálisan történt. A Weben való megjelenés lehetősége egy UNESCO/IFLA projektnek köszönhető: a Hungarika Dokumentációs Osztály megbízást és szerény összegű támogatást kapott a világhálózaton hozzáférhető, egy adott kultúra patriotika-kutatását segítő címtár modelljének elkészítéséhez.

Követelmények, megoldási lehetőségek

Közhelyszámba megy, de változatlanul érvényes, hogy egy gépesítési feladat megoldását mindig a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

követelmények elemzésével és rangsorolásával, a körülmények és a lehetőségek mérlegelésével kell kezdeni, és a megoldást is csak ezek szemszögéből szabad értékelni. A Hungarika-WWW tervezésekor megfontolásaink az alábbiak voltak:

- A rendszert úgy kell elkészíteni, hogy az a patriotika-gyűjtésre vonatkozó tájékoztatásnak a világhálón bárki számára hozzáférhető prototípusa lehessen. Ebből következően a funkcionalitás és a felhasználói felület teljes mértékű és míves kidolgozást, színvonalas dokumentálást kíván.
- A Web-hozzáférést nem egy működő számítógépes rendszerhez illesztve, annak új szolgáltatásaként kell megvalósítani, hanem egy manuális rendszerre építve, az elsődleges adatbevitellel járó problémákat, feladatokat is megoldva.
- A kidolgozáshoz rövid idő és szűkös erőforrás áll rendelkezésre.

Legfontosabb követelménynek – modell rendszerről lévén szó – az igényes, sok szempont szerint böngészhető felhasználói felület kialakítását tekintettük, amely kényelmes navigálási lehetőséget kínál. Ehhez a kiadványok jól bevált szerkezetét vettük alapul, amely az egyes könyvtárak és azok hungarika-gyűjteményeinek leírásait földrajzi bontásban, valamint név-, intézménytípus- és tárgymutatók segítségével visszakereshetően közli. Figyelembe vettük, hogy az adattár kicsi: első lépésben néhány száz, teljes feltöltés után legfeljebb egy-kétezer könyvtár leírását tartalmazza majd. Úgy véltük, hogy a Web-lapok dinamikus generálásától eltekinthetünk, és a szolgáltatást standard böngésző programokkal kezelhető, időszakonként előállított és a szerverre felvitt HTML (HyperText Markup Language) formájú dokumentumok (fájlok) hierarchiájával statikusan is biztosíthatjuk.

A tájékoztatást jellegénél fogva két nyelven – a patriotika nyelvén (magyarul) és egy világnyelven (angolul) – kell nyújtani. Ez olyan alapvető követelménynek bizonyult, amelyet modell szinten is következetesen végig kellett vezetnünk. Legegyszerűbb megoldásnak az látszott, hogy a teljes laphierarchiát nyelvenként állítjuk elő. (Az adattár mérete ezt megengedte.)

A legnagyobb gondot az adatok bevitele, egy olyan számítógépen hozzáférhető adattár létrehozása jelentette, amelyből a HTML-formájú fájlok programmal előállíthatók. A teljes körű adatrögzítés – idő és rögzítő kapacitás hiányában – nem jöhetett szóba, de nem állt rendelkezésre olyan adatbáziskezelő rendszer sem, amely – lehetőleg Windows felülettel – mind az adatok kényelmes editálását, mind azok elérését egy jól definiált programozói felületen (API) keresztül biztosította volna, netán a Web-lapok közvetlen előállítását is támogatta volna. Ilyen jellegű szoftver (pl. ORACLE) beszerzése és installálása mind az összeg nagysága, mind az ezzel járó egyéb ráfordítások és hosszútávú kihatások miatt ma már olyan stratégiai fontosságú döntést igényel, amelyet egy kisméretű rendszer nem indokol.

A megoldás módját végül az döntötte el, hogy az OSZK házi nyomdájában fellelhetők voltak azok a szövegfájlok, amelyek a Word egy DOS alatt működő régi verziójával készültek a kiadványok manuálisan szerkesztett kéziratairól valamilyen DTP rendszerrel történő szedés céljából. Ezek a fájlok ugyan más-más kódban készültek, a borító adataitól kezdve az utószóig minden – részben felesleges – szöveget, értelmezhetetlen szedési parancsot tartalmaztak, de némi programozással WinCE (Windows Central European) kódra, az OSZK-ban általánosan használt Word 6-tal tovább editálható formára voltak konvertálhatók. Volt olyan kiadvány is, amelynek szedésre előkészített fájlja nem került elő. Ilyen esetben az optikai jelolvasással próbálkoztunk több-kevesebb sikerrel: a Recogni-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

```
<COUNTRY ID=AT>
    <CITY>
    <NAME>Eisenstadt</NAME>
    <ALTNAME>Kismarton</ALTNAME>
        <LIB ID=2>
        <NAME>Burgenländische landesbibliothek</NAME>
        <ADDR>A-7001 Eisenstadt
        <L>Freiheitsplatz 1. Landhaus</ADDR>
        <TEL>02682/6002358</TEL>
        <FAX>61884</FAX>
        <BOSS>Dr. Johann Seedoch, Direktor</BOSS>
        <BOSS>W. Hofrat Dr. August Ernst, Leiter der Bibliothek</BOSS>
        <SINCE>1922</SINCE>
        <DESCR>A Burgenlandra vonatkozó anyagot gyűjtik kutatás és képzés céljából. Ezen belül hangsúlyt kap a
        történelem, a kultúrtörténet, az irodalomtörténet, az etnográfia, a politika és a tudomány, valamint a magyar
        és a horvát irodalom. Továbbá kiemelten gyűjtik a Liszt Ferencre vonatkozó anyagot is. A gyűjtemény
        nagysága:<VOL ID=36>96 800</VOL>kötet, <VOL ID=49>1300</VOL>kurrens periodika cím, <VOL
        ID=60>850</VOL>térkép, <VOL ID=44>7883</VOL>mikroforma, <VOL ID=11>217</VOL>
        disszertáció. Évi gyarapodása: 1500-2000 kötet. A magyar és magyar vonatkozású anyag az állomány része,
        külön nincs feltárva. Cédulakatalógus, olvasóterem van. Kölcsönöznek. Az 1801 előtti hungarikumok száma:
        <PVOL ID=1>75</PVOL>. Tájékoztatást nyújtanak: ORR Dr. Eva-Maria Folger. AR Franz Fazokas, ORR
        Mag. Norbert Frank. </DESCR>
        <REF>Ernst, August: 50 Jahre Burgenländische Landesbibliothek. = Burgenländische Heimatblätter. 1972.
        34. 2. pp. 29-66.</REF>
        <KW ID=0107><KW ID=0058><KW ID=0288><KW ID=0319><KW ID=0048>
        <INSTTYPE ID=9>
        </LIB>
    </CITY>
</COUNTRY>
```

tát alkalmaztuk, amely a digitalizált kiadványszövegeket ugyancsak WinCE kódban, Word 6-tal beolvasható formában írta ki. A kiadványban még nem publikált újabb leírásokat és a kiegészítő adatokat közvetlenül WinWord-del rögzítettük.

A szövegfájlok szerkesztése

Miután eldöntöttük, hogy a feldolgozás alapját Word 6-tal editálható egyszerű szövegfájlok sorozata fogja képezni, ki kellett dolgoznunk egy olyan jelölési módot, amellyel a szövegben előforduló információs egységek (a könyvtárakat leíró tételek), és a tételeket alkotó logikai adatelemek (a könyvtár neve, címe, a hungarika-gyűjtemény jellemzői stb.) könnyen kijelölhetők és programmal felismerhetővé tehetők.

A bevezetett jelölési mód teljes mértékben SGML (Standard Generalized Markup Language) kompatibilis. A szövegen belül egy adatelemet egy címke (angol kifejezéssel „tag") jelöl, pontosabban címkepár fog közre. A (nyitó)címke tulajdonképpen az adatelem relációjelek közé helyezett megnevezése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(<...>). A záró címke mindig a nyitó megismétlése azzal az eltéréssel, hogy a megnevezés előtt egy perjel áll (</...>). Mivel a HTML, vagyis a Web-dokumentumokat definiáló nyelv is az SGML egy implementációja, az SGML szintaxis alapszabályait ismertnek tételezzük fel.

Az alkalmazható címkék teljes körű felsorolása helyett egy példával illusztráljuk használatukat:

A címkék tetszőlegesen egymásba ágyazhatók, ezek mindegyikének hatóköre a címkepár záró eleméig tart. A fenti példa egy könyvtár valamennyi ismérvét, így a helyét (város, ország) is tartalmazza. Ha ugyanott egy másik hungarika-anyagot gyűjtő könyvtár is van, a </LIB> zárócímke után következhet a másik könyvtár <LIB ID= > címkével kezdődő leírása, a korábban megadott város, illetve az ország arra a könyvtárra is érvényes lesz. Ha a szövegfájlban olyan szövegrészek is előfordulnak, amelyek nem jelöltek, más szóval egyetlen címkepár értelmezési tartományába sem esnek bele, a szöveg feldolgozásánál figyelmen kívül maradnak. Hasonlóképpen hatástalanok a (jelölt) szövegben előforduló soremelések és lapdobások (CR, LF, FF) és egyet meghaladóan a térközök. A jelölt szövegen belüli formázást két speciális címke biztosítja: (új sor) és (paragrafus). A címkék transzparensek, úgy például a fenti <DESCR> ... </DESCR> címkepár közti szöveges leírást a benne előforduló címkék nélkül kell értelmezni. A szövegben elhelyezett <PVOL ID=>, </PVOL> címkepár arra szolgál, hogy a közrefogott szám, mint a gyűjtemény egy jellemző méretadata, külön is elérhető, szövegkörnyezetéből kiragadva is felhasználható legyen.

Több olyan címkét vezettünk be, amelynek attribútuma (ID= vagy LANG=) van, és az attribútumnak az egyenlőségjel után megadott értéke a címkével minősített adatelem egyedi azonosítója, illetve azonosító kódja. Az ilyen címkék általában arra használatosak, hogy egy adatelemet ne kelljen minden esetben a tételbe beírni, hanem hivatkozás formájában a kóddal is hozzá lehessen a tételhez rendelni. A kóddal azonosított adatelem önmaga is egy tétel, amelyet azonos szintaxissal, általában külön szövegfájlban írunk le.

A fenti példa egy sor <KW ID=> címkét tartalmaz. Ezek külön szövegfájlban tárolt tárgyszó tételekre hivatkoznak. A <KW ID=0048> hivatkozáshoz például a tárgyszó fájl alábbi tételei tartoznak:

```
<KW ID=0048 LANG=eng >periodicals</KW>
<KW ID=0048 LANG=eng SYN>serials</KW>
<KW ID=0048 LANG=hun >periodikumok</KW>
<KW ID=0048 LANG=hun SYN>folyóiratok</KW>
<KW ID=0048 LANG=hun SYN>időszaki kiadványok</KW>
```

Egy tárgyszó tétel – az azonosítón kívül – egyéb attribútumokat is tartalmaz: magát a tárgyszót, annak nyelvét, továbbá annak megjelölését, hogy az adott kifejezés a fogalom kitüntetett alakja vagy szinonímája.

A nyelv ugyancsak kódolt. Az ISO 639-2/B szabvány hárombetűs nyelvkódjait alkalmaztuk, amelyek kifejtése egy másik azonos szintaxisú szövegfájlba került. Például az „eng" kód az alábbi tételeket azonosítja a nyelvfájlban:

```
<LANGUAGE ID=eng LANG=hun>angol</LANGUAGE>
<LANGUAGE ID=eng LANG=eng>English</LANGUAGE>
```

Hasonlóan történik az országok, intézménytípusok és dokumentumtípusok kódolása is. A módszer előnyeit az alábbiakban látjuk:

- Lehetővé teszi a kódolt információk nyelvfüggetlen rögzítését és nyelvfüggő megjelenítését. (A rendszer kétnyelvűsége, mint arra már utaltunk, alapkövetelmény volt.) A nyelvek száma

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elvileg tetszőlegesen növelhető a már rögzített szövegek módosítása nélkül is.

- A kódok kifejtése egyetlen fájlban van. Ez könnyíti a karbantartást, az egységes használatot, ami az olyan indexelésre, illetve keresésre használt kifejezéseknél, mint a tárgyszavak vagy az intézménytípusok, rendkívül fontos.
- Csökkenti a rögzítendő adat mennyiségét.

Az adatszerkesztés megkönnyítésére Word-makrókat írtunk, amelyek működése a következő: kurzorral kijelölhető a szövegrész, amelynek típusát (név, névvariáns, telefonszám stb.) egy menüből kell kiválasztani, ezután a megfelelő címkéket a szöveg elé és mögé a Word automatikusan befűzi. A címkék elhelyezése a szövegben lehet utószerkesztési folyamat, de történhet a rögzítéssel egy menetben is.

A szövegfájlok feldolgozása

Az adatfeldolgozás – a mai általános séma szerint – két lépésből áll:
- input adatok bevitele az adatbázisba,
- az adatbázisból kiválogatott adatokból különféle outputok előállítása.

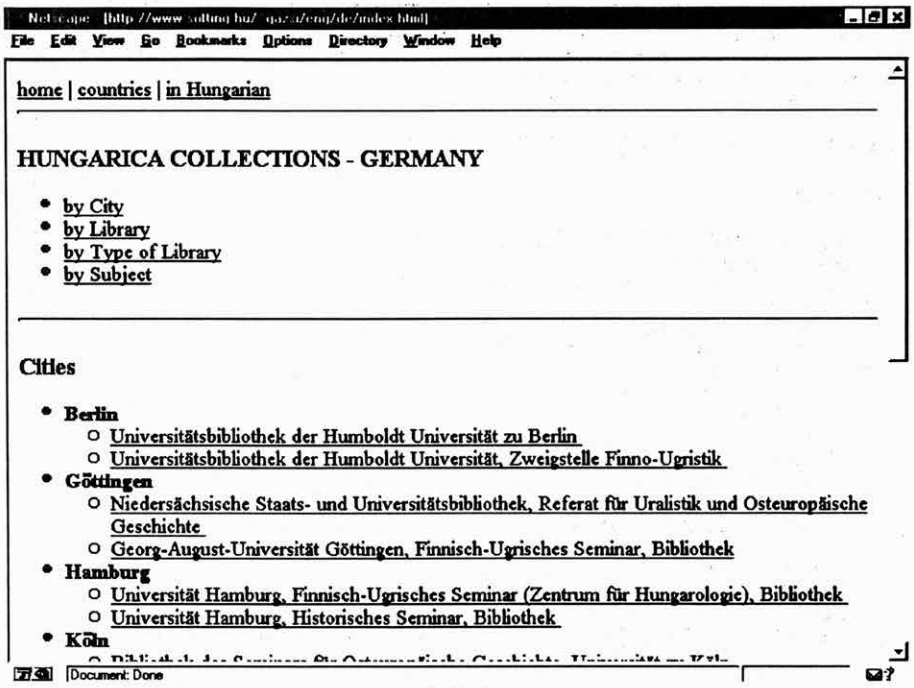
Adatbáziskezelő rendszert, mint arra már utaltunk, a Hungarika-WWW kidolgozásakor nem használhattunk. Nem akartunk viszont lemondani a fenti séma lényegéről, nevezetesen arról, hogy az input és az output oldal egymástól viszonylag független, ami esetünkben azt jelenti, hogy a Web-lapok felépítése, megjelenítése változtatható a szövegfájlok módosítása nélkül is, és fordítva. Ezért egy olyan programot fejlesztettünk ki, amely ugyan egy menetben állítja elő a szövegfájlokból a Web-lapokat, koncepciójában azonban megfelel a sémának:

- A program input modulja beolvassa az összes szövegfájlt – ezek szám és sorrendje tetszőleges –, elemzi szintaxisukat, feltárja a szövegbe ágyazott logikai adatelemeket, és azokból egy relációs adatmodellt épít fel.
- A program output modulja a relációs modellből megszerkeszti a HTML-formájú fájlok kívánt hierarchiáját. A modell adatelemeihez függvényeken keresztül – nevezzük adatbázis filter könyvtárnak – fér hozzá, amelyek a relációs adatbázisoknál szokásos eléréseket és műveleteket biztosítják.

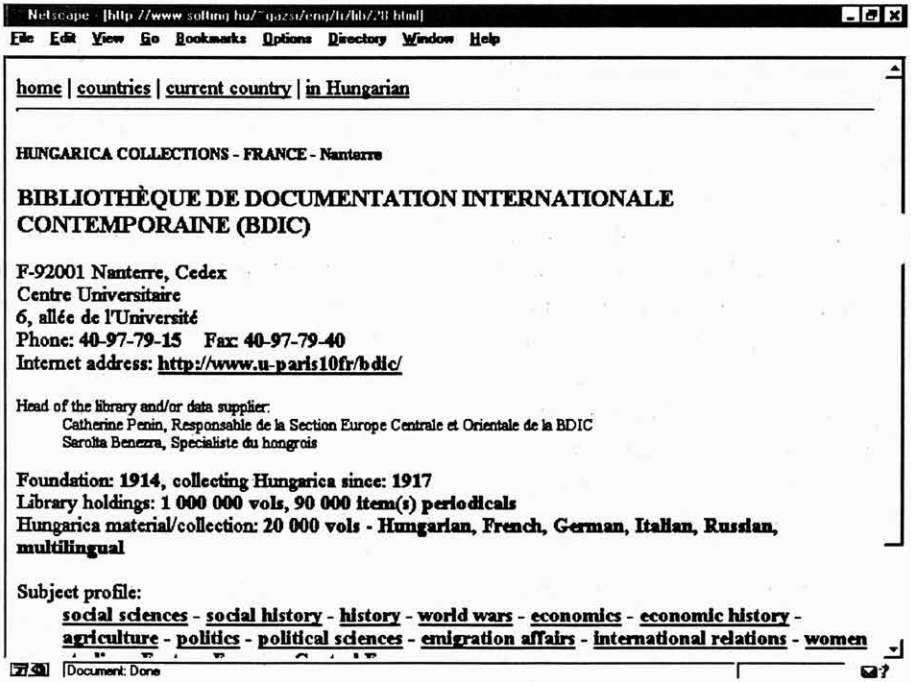
A felépített relációs adatmodell virtuális, hiszen csak a programfutás alatt él. Az adatbázis koncepció következetes végigvitele azonban lehetővé teszi azt, hogy – az input elemző és output szerkesztő programrészek lényegi módosítása nélkül – bármikor a modell mögé helyezhető legyen egy tényleges relációs adatbáziskezelő rendszer, ha ez az adatállomány méretének növekedése vagy bármely más ok miatt kívánatossá válik.

Az adatok tárolása, kiegészítése, módosítása jelenleg szövegfájl formában történik. A korábban rögzített adatok gyakori változása nem jellemző, az adatok karbantartása és új tételek beillesztése azonban szükséges. Ezt a műveletet támogatja a kihelyezett kérdőív. Az új tételek bevitele további szövegfájlok előállításával egyszerűen megoldható, a karbantartás pedig a meglévő szövegfájlok javításával, illetve kiegészítésével történik. A szintaktikai hibák és a hibás referenciák felismerésére és jelzésére ellenőrző programot készítettünk. Ennek alapján a javítások a szövegszerkesztővel elvégezhetők, majd a teljes Web-lap hierarchia újból előállítható. Egyelőre nem valószínű, hogy a rendszer túlnövi az adatbáziskezelő rendszer nélkül még adminisztrálható, kézben tartható méretet, így ez a megoldás elfogadható, sőt kifejezetten egyszerű és olcsó.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

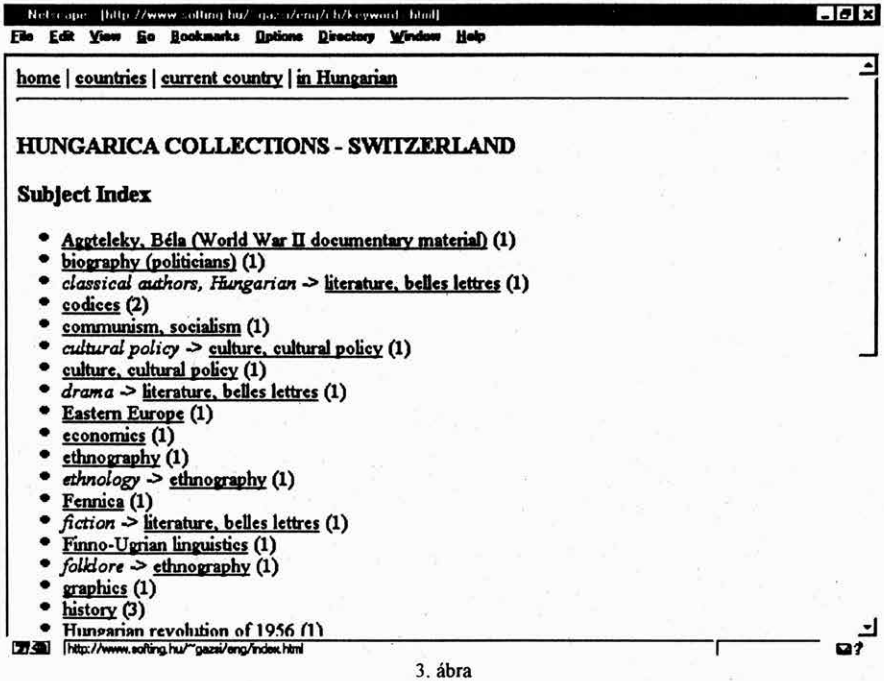

1. ábra

2. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra

A Hungarika-WWW böngészése

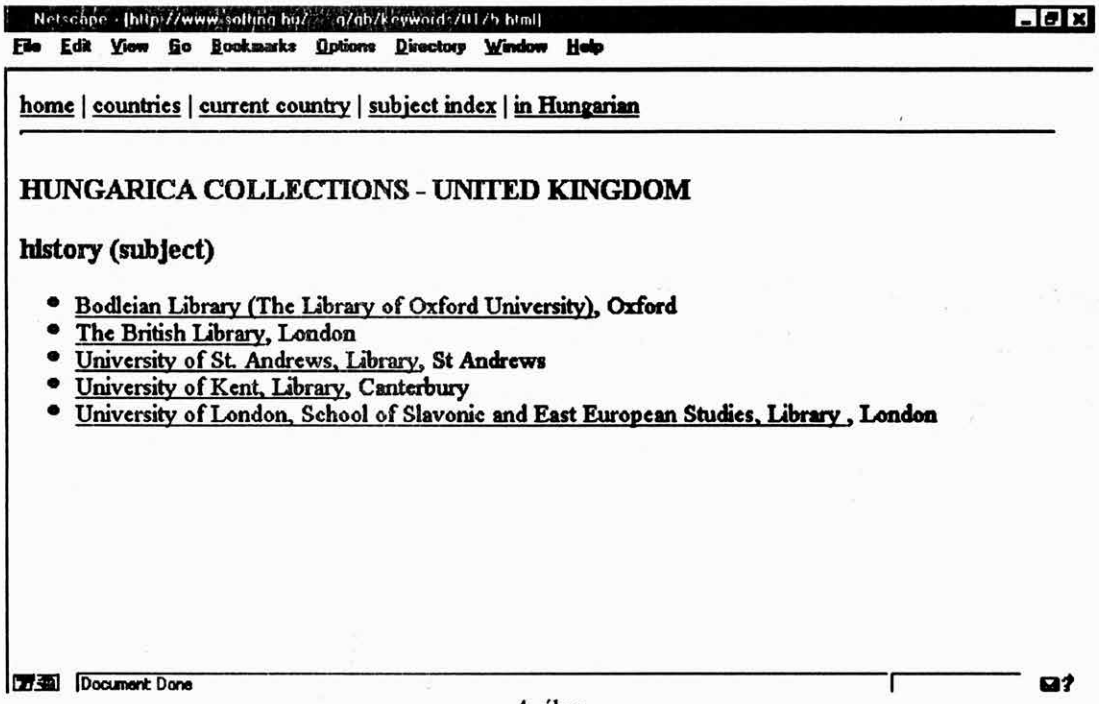
A Hungarika-WWW az OSZK honlapjáról érhető el. Címlapja, akárcsak az egész rendszer, kétnyelvű. Bármelyik nyelvet választjuk ki, a bejárható utak azonosak.

A keresés kiindulópontja a rendszer főlapja, amelyen egyrészt a keresés stratégiáját – országonként vagy témakörönként –, másrészt a böngészendő országot lehet kiválasztani, amennyiben az országonkénti keresés mellett döntöttünk. Adott országon belül újból választhatunk: városonként vagy könyvtártípusonként kívánunk-e az ország hungarika-anyagot gyűjtő könyvtárai közt válogatni, esetleg a könyvtárnevek betűrendes mutatóját szeretnénk megnézni, netán témakörök szerint akarunk keresgélni. (1. ábra)

Az első három mutatótípus a könyvtárneveket sorolja fel más-más rendezettségben. Egy könyvtárnevet kiválasztva a megfelelő könyvtár, illetve hungarika-gyűjtemény részletes leírását kapjuk (2. ábra). A leírás tartalmazza a kapcsolatfelvételhez szükséges adatokat (név, cím, telefon- és faxszám, vezető és/vagy adatközlő munkatársak neve stb.), a hungarika-gyűjtés kezdetére, a gyűjtemény típusára, méretére, nyelvére utaló adatokat, és felsorolja azokat a tárgyköröket, amelyekben a gyűjtés folyik. A magyar nyelvű változat szöveges ismertetést is közöl a gyűjteményről, ami az angol változatban nem jelenik meg, vagy helyette egy rövid angol nyelvű összefoglalás olvasható. Fontos szerepe van az „Internet cím" elnevezésű adatnak, ha ismert: ez a szóban forgó könyvtár Web-címe (URL), amelyre rákattintva a böngészés a könyvtár honlapján, esetleg közvetlenül annak katalógusában folytatható.

Mind a teljes állományban, mind országonként lehetőség van tárgykör szerinti vizsgálódásra. A betűrendes tárgymutató (3. ábra) felsorolja a könyvtárak gyűjtésének jellemzésére használt vala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. ábra

mennyi tárgyszót zárójelben feltüntetve a témában gyűjtő könyvtárak számát. A tárgymutatóban dőlt betűvel megjelenő kifejezések szinonímák, amelyek a fogalom elsődleges megnevezésére mutatnak.

Egy tárgyszóra kattintva annak tárgykör-mutatójához jutunk (4. ábra), amely nem más, mint a tárgyszóval indexelt könyvtárak nevének felsorolása. A könyvtárnév – a többi mutatóhoz hasonlóan – a könyvtár leírásához vezet el. A tárgykörmutatók nemcsak a betűrendes tárgymutatóból, hanem a tételek tárgyszó felsorolásaiból is elérhetők.

A kényelmes és gyors navigálást szolgálja a lapok tetején látható navigátorsáv. Ez visszalépést biztosít a laphierarchia magasabb szintjeire, minden oldalon megengedi a nyelvek közötti ide-oda váltást, egy ország tárgymutatójából vagy annak valamelyik tárgykör-mutatójából pedig átlépést tesz lehetővé a teljes állományra vonatkozó tárgymutatóra, illetve tárgykör-mutatóba.

Zárszó

A Hungarika-WWW jelen állapotában egyedi szolgáltatás. A világháló használatának terjedésével azonban előbb-utóbb más olyan információs rendszereket is célszerű a Webre adaptálni, amelyek a manuális előállításhoz túl nagyok, egy nagyobb számítógépes apparátus gazdaságos igénybevételéhez azonban túl kicsik. Ilyen esetekben – akár régi, akár újonnan rögzített szövegfájlokra alapozva – az általunk kidolgozott módszer hasznosítható lehet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Diplomagyár és/vagy értelmiségképzés

Főiskolai és egyetemi hallgatók olvasási kultúrája, könyvtárhasználati szokásai

Nagy Attila

A kutatás támogatását a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiumának köszönhetjük. A kérdőív megszerkesztésében, a mintavétel, az interjúkészítés előkészítésében és lebonyolításában hatékony segítséget kaptam többek között Kroneraffné Csertői Ágnestől (GATE), Lukácsné Varga Judittól (BKE) és Tircsné Propper Valériától (Eger EKTFK). Együttműködésükért ezúton is hálás köszönetet mondok. A szerző

A témaválasztás talán nem kíván külön indoklást, de két tényt nem hagyhatunk említés nélkül. Egyrészt az 1990 tavaszi kormányváltást követően nyilvánvaló lett az ország egészének új, euroatlanti orientációja, melynek egyik legkézenfekvőbb következménye éppen a hazai közép- és felsőoktatás gyorsított ütemű fejlesztési kényszere lett. (Vagyis, ha az Európai Unió országaiban jellemző 60-70%-os középiskolai, illetve a 30-35%-os felsőfokú végzettséget kívántuk, kívánjuk talán egy bő évtized alatt elérni, akkor ez gyakorlatilag a 80-as évek végét jellemző arányszámok megduplázását kell jelentse.)

Két adatsorral szeretnénk bizonyítani, hogy itt nem csupán jámbor óhajról, hanem reális folyamatokról van szó. 1990-ben a megfelelő korú népesség (18-22 évesek) 10,4 százaléka, 1995-ben 15,0 és 1996-ban már 16,1%-a volt nappali tagozatos főiskolai vagy egyetemi hallgató. (*Magyar Statisztikai Évkönyv*, 1996. Bp. KSH 1997.) Még drámaibb a változás nagyságrendje, ha egyrészt a nappali, esti és levelező tagozatosok létszámát összesítve, másrészt abszolút számokban adjuk meg. (A táblázatot ld. a következő oldalon.)

Mint jól látható egy bő évtized alatt megkétszereződött a felsőoktatásban résztvevők száma, jelentősen növekedett az oktatók leterheltsége, az egy oktatóra jutó hallgatók aránya (1985: 6,7 – 1996: 10,2). S mint közismert a hallgatók kiszolgálására hivatott könyvtárak fejlesztése sem tartott lépést a tanulói létszámok emelkedésével.

Másrészt Zsidai József ötlete (*Könyvtári Figyelő 1996/1.*), mely a magyar könyvtári rendszer jelentős mértékű átalakítását célozta, ráadásul éppen a felsőoktatásban résztvevők „javát szolgálandó", meglehetős vitákat váltott ki a szakma irányítóinak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felsőfokú oktatási intézmények hallgatóinak száma							
1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
99,344	102,387	107,079	117,460	133,956	154,660	179,565	199,032

Forrás: Ifjúság és társadalom. Ifjúságstatisztikai adattár, 1996. Bp. KSH. 1998. 97. p.

körében. A jelzett vitát sem felidézni, sem folytatni nem kívánjuk, mindössze az adatok egymásutánjával, a tények nyelvén szeretnénk a megfontoltabb, árnyaltabb fejlesztési koncepciók kidolgozóinak érveket szolgáltatni.

A vizsgálat mintájáról

Összesen 8 felsőoktatási intézmény* 400 nappali tagozatos hallgatójával készítettünk kérdőíves interjút. (Már most figyelmeztetünk: az összes felsőoktatási intézmény 28%-a esti vagy levelező tagozaton tanul, őket ebből a vizsgálatból kényszerűen kihagytuk, tehát az eredmények mindig csak a főfoglalkozású hallgatókra érvényesek.) Minden esetben 25-25 másod- és negyedévest kerestünk fel, hiszen a vizsgálat októberi, novemberi időpontjában az első vizsgaidőszak előtt álló elsőévesekről nagy valószínűséggel még inkább csak a „középiskolai könyvtárhasználati szintet" lehetett volna kimutatni, míg a második évfolyamot elkezdők mögött már két vizsgaidőszak kényszerei, tapasztalatai, sikerei, kudarcai álltak. A negyedik évfolyamok választását pedig a főiskolai és egyetemi párhuzamok végigfuttatása indokolta. Mintánk rövid jellemzéseként rögzítjük, az enyhe női többséget (43% férfi, 57% nő), a 21-25 évesek túlsúlyát (67,%), a II. és IV. évfolyam szinte hajszálpontos egyenlőségét (II. évf. = 48%, IV. évf. = 52%), valamint a kollégisták (39%) és az albérlők (31%) jó kétharmados arányát, a helyben lakók egyötödnyi, s végül a bejárók tizednyi nagyságrendjét.

Az adott összegből természetesen nem vállalkozhattunk szabályos, országosan reprezentatív minta** összeállítására, de talán a helyszínek és a szakirányok felsorolása is jól bizonyítja a mintavétel gazdagságát, sokféleségét, s ráadásul néhány esetben egy-egy országosan elismert szakértő (*Bényei Miklós, Hajdú Ágnes*) által írott esettanulmány szövegére ugyancsak támaszkodhattunk.

Végül, még egyetlen kitérő a vizsgálati eredmények értelmező bemutatása előtt. Döntően az NKA támogatása nyomán 1996 novemberében felvett 400 interjú adatait elemezzük a következőkben, de néhány ponton röviden kitérünk majd két másik vizsgálat eredményeire is. Egyrészt 1996 nyarán 5000 14 évesnél idősebb magyar állampolgár bevonásával az MTA Szociológiai Intézete készített látleletet az ország kulturális állapotáról s a teljes

* Budapest: ELTE BTK (történelem, angol és német szakosok), Budapest: BKE (közgazdászok és társadalomtudományi szakos hallgatók); Eger: Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola (magyar és hitoktató szak); Szombathely: BDTFK (biológia, földrajz, kémia szak); Debrecen: KLTE TTK (matematika, fizika, kémia szak); Szeged: JATE (bölcsészek, jogászok és orvostanhallgatók); Pécs: JPTE (jogászok, közgazdászok); Gödöllő: GATE hallgatók (gépész és környezetvédelem szakos hallgatók)

** A korábbi években többen vizsgálták a tanítóképzős hallgatók olvasási kultúráját (Frick Mária, Dr. Suppné Tarnay Gyöngyi, Lőrincz Judit, Vidra Szabó Ferenc). Külön esettanulmányokat kellene végezni a frissen alapított főiskolák ilyen irányú helyzetéről, illetve a Budapesti Műszaki Egyetemen végzett felderítők munkánk nyomán világossá lett, hogy ezen a területen önálló kutatásra lenne szükség. (V.ö. Werner Ákos cikke a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1998. szeptemberi számában)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mintából kiemeltük a véletlenszerűen bekerült 151 egyetemi és főiskolai hallgató idevágó válaszait, másrészt 1997 januárjában az Országos Széchényi Könyvtár 607 olvasójától (többségében főiskolai és egyetemi hallgatóktól) ugyancsak jól értelmezhető adatokat nyertünk.

Bármennyire is csábító a leendő értelmiség életmódjáról, gondolkodási stílusáról, kulturális fogyasztásának különböző területeiről adatokat gyűjteni, a rendelkezésünkre álló pénzből nem csupán a minta – fentiekben jelzett – szűkítésére kényszerültünk, de a kérdéseket is mindössze 3 csomópont köré sűrítettük: a) könyvtárhasználat (11 kérdés); b) olvasási kultúra (7 kérdés); c) értékrend (4 kérdés).

A könyvtárhasználati szokásokról

Nyomban az első (*Tagja-e valamilyen könyvtárnak?*) (kérdőívünkben ugyan a 3. számú) kérdésre érkezett válaszok értelmezésekor jó okunk van olvasóinkat a távolságtartás, a kritikai attitűd mozgósítására kérni. Interjúkészítőink az OSZK emblémájával jelzett kérdőívet használva dolgoztak, vagyis a megbízó elvárása egy percig sem lehetett kétséges. Talán ennek is eredménye, hogy némi félreértéseket regisztrálva, tudomásul véve 400 válaszoló közül 1 fő bátran bevallotta, hogy még sohasem használt könyvtárat, 51 hallgató (12,7%) pedig egykori, de a kérdezés időpontjában már/még könyvtárba nem járónak vallotta magát. Ugyanerre a kérdésre viszont az MTA említett adatfelvételében 23,3% adott tagadó választ. A különbség a legkevésbé sem elhanyagolható. Ráadásul a széles körű szociológiai tapasztalatokra utalva, tudatosítani kell önmagunkban, hogy még ez a 23,3% is tartalmazza az önkéntelen szépítés tendenciáját. Vagyis nyomban az indulásnál szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a 90-es évek derekán, második felében (ezek az arányszámok nem szoktak néhány év alatt radikálisan változni) a hazai felsőoktatásban résztvevők negyede, ötöde nagy valószínűséggel könyvtárhasználat nélkül szerzi be az „értelmiségi" voltát bizonyító dokumentumot, a diplomát. Ezt a matematikailag korrektnek tűnő megállapítást két meggondolásból is némileg, de csak kis mértékben korrigálhatónak tartjuk. Egyrészt a diplomamunka bizonyára a notórius könyvtárkerülőket is időleges használókká „varázsolhatja", másrészt talán a többgenerációs értelmiségi családból származók otthoni dokumentumgyűjteménye néhány esetben reális vetélytársa lehet az adott felsőoktatási intézmény bibliotékájának.

Mindent összevetve, az MTA és a saját adataink közötti feszültség óhatatlanul is a Heisenberg nevéhez kötődő bizonytalansági relációra figyelmeztet mindnyájunkat (az alkalmazott műszer menthetetlenül befolyásolja a vizsgálat objektumát).

Ezért most az indításnál kötelességünk figyelmeztetni: nem egzakt tényeket, hanem csupán a valóságot egy „kissé" várakozásainkhoz igazító, tehát azt szükségképpen némileg megszépítő véleményeket, interjúhelyzetben adott válaszokat fogunk bemutatni. A legkínosabb „önleleplezés" után mostmár tematikus rendben tekintsük át a legfontosabb kérdésekre érkezett válaszok rangsorait!

A kérdőívben első tételünk a tanulmányokhoz szükséges kötelező és ajánlott irodalom beszerzési forrásainak rangsorolását kérte a hallgatóktól (1-től 6-ig terjedő osztályzatok átlagait számoltuk ki).

Második kérdésünk a leginkább preferált könyvtár hatékonyságát firtatta.

Egyetlen mondat erejéig térjünk vissza a bevezetőben illusztratív céllal emlegetett könyvtári tagságot tudakoló tételünkhöz. Természetesen nem elégedtünk meg az igen/nem dichotómiával, hanem kíváncsiak voltunk a választott könyvtár típusára is.

Az MTA némileg visszafogottabb adatsorát itt most nem idézzük, hiszen a belső tendenciák nagyon hasonlóak, de talán az egész vizsgálat legpo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A beszerzési források fontossági sorrendje átlagos pontszám

1. Könyvtár	2,14
2. Könyvesbolt, jegyzetbolt	2,71
3. Barátoktól, ismerősöktől	3,34
4. Évfolyamtársaktól	3,40
5. Otthonról	3,63

„A kötelező és ajánlott irodalomnak mekkora részét szokta megtalálni az Ön által használt könyvtárban?" %

1. Saját intézmény könyvtárában	60,4
2. Szakkönyvtárban	55,3
3. Közművelődési könyvtárban	36,5
4. Más felsőoktatási könyvtárban	36,1

Milyen könyvtárat használ? (a válaszolók százalékában)

1. Egyetemi, főiskolai	87,3
2. Közművelődési	58,5
3. Szakkönyvtár	52,2

zitívabb táblázata áll előttünk. A hallgatók döntő többsége nem boldogul saját intézményének gyűjteménye nélkül, mely nagy valószínűséggel fizikailag is a legelérhetőbb, de ezzel együtt csaknem 60% vallja magát a közkönyvtári hálózat használójának, s ha a szépítési rátákat is bekalkuláljuk még akkor is igen jelentős a szakkönyvtárak párhuzamos látogatása. A szűkebb kérdésre még visszatérünk, de már itt nyomatékosítani kívánjuk, hogy a felsőoktatásban résztvevők számára a hazai könyvtári rendszer kiegészítő jellege, egyidejű használata látszik dominánsnak. Egyébként ez a megállapításunk teljes összhangban van egy a svédországi helyzetet bemutató tudósítással. Ott a hallgatók fele tanulni jár a közművelődési könyvtárba. (Ericsson, A. 1996.)

Ugyanezt a kiegészítő jellegű, párhuzamos könyvtárhasználatot kellett megtapasztalnunk, a bevezetőben már emlegetett OSZK-s vizsgálatunk során is. A válaszolóknak mindössze egytizede vallotta magát kizárólag a nemzeti könyvtár használójának, több mint felük (52%) alkalmanként, csaknem 40 százalék pedig rendszeresen látogat más könyvtára(ka)t is. Pedig az OSZK előnyei szinte páratlannak mondhatók: elvileg minden hozzáférhető, óriási szabadpolcos állomány, viszonylag gyors kiszolgálás, kényelmes fotelek stb.

Mint látható, a látogatások gyakorisági rangsora részben önmagáért beszél, hiszen a heti többszöri látogatás a saját főiskolai, egyetemi könyvtár elsőrendű fontosságát teszi egyértelművé, míg a közkönyvtárak esetében a havi egyszeri használat a legjellemzőbb kategória. Ugyanakkor az oszlopok összege csak erősen hasonlít, de nem egyezik az előző táblázat számaival. Alig észrevehetően nőtt az A és B kategóriákban, míg a C oszlopsor a közkönyvtárak népszerűségének jó 10 százaléknyi hirtelen emelkedését jelzi. (Ott még csak 58%, itt

A könyvtárlátogatás gyakorisága (a megkérdezettek százalékában)

	A felsőokt. kvtár	B szakkvtár	C közkvtár
1. Hetente többször	38,0	12,0	4,4
2. Hetenként	27,7	14,5	14,0
3. Havonta	16,5	14,2	28,2
4. Negyedévenként	7,5	7,0	13,2
5. Félévenként	1,3	2,5	5,5
6. Ritkábban	1,0	3,3	4,0
Összesen	91,0	53,5	69,3

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ön a könyvtár milyen szolgáltatásait vette eddig igénybe?
(a megkérdezettek százalékában)

	A (%)	B (%)	C (%)
1. Kölcsönzés	46,5	24,7	29,0
2. Helybenolvasás	34,7	14,2	13,5
3. Fénymásolás	19,5	9,5	5,5
4. Irodalomkutatás, témafigyelés	8,5	2,3	3,0
5. Tájékoztatás	8,0	2,3	4,8
6. Internet	6,0	0,3	0,0
7. Előjegyzés	3,5	1,3	1,5
8. Konzultációs övezet használata	3,0	0,3	0,3
9. CD-ROM adatbázisok	2,8	0,8	0,0
10. Könyvtárközi kölcsönzés	2,5	0,5	2,0

pedig már 69% vallja magát a kérdezett könyvtártípus használójának!)

A következő 7 kérdésünk más-más oldalról közelítve, de mindig a különböző könyvtárakkal szembeni elégedettség, elégedetlenség mértékét, illetve annak okait próbálta felderíteni. Elsőként az adott bibliotéka szolgáltatásairól nyújtott tájékoztatás minőségét kellett egy-egy ötfokú skálán értékelni. Az adatok aprólékos táblázatba rendezése helyett itt inkább csak jelezzük, hogy a szelíd, jó közepes minősítés volt a jellemző (3,65-3,36). Amint azonban a kérdőív további tételeinél ezt az interjúkészítők tapasztalták, sok esetben ez a „langyos" átlagos minősítés a megkérdezett bizonytalanságából, finoman szólva tájékozatlanságából fakadt.

Éppen a 6. számú zárt formában feltett kérdésünk egyes tételeit a diákok jó része meglepetéssel hallgatta, olvasta (irodalomkutatás, CD-ROM adatbázisok, könyvtárközi kölcsönzés)

Minden szolgáltatásféleségben a saját felsőoktatási intézmény könyvtára áll az élen, némi meglepetést talán csak a helybenhasználat második helye okozhat és a személyes beszámolók szerint a másolatkészítés igénybevétele folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. Az Internet és CD-ROM keresettségében mutatkozó egyensúlytalanság mögött nyilvánvalóan azok a technikai korszerűsítésre kiírt pályázatok 100 milliói állnak (FEFA, Világbank stb.), melyekből a felsőoktatás könyvtári rendszere ugrásszerűen fejleszthette telematikai eszközrendszerét éppen az utóbbi években. Továbbá a könyvtárközi kölcsönzés relatív utolsó helye is okot adhatna a meditációra. Hiszen éppen ez az a társadalmi réteg, amelynek erre legnagyobb igénye van s az adatok mégis csupán 2% körül szóródnak. Lassú, drága? Éppen ennek a szolgáltatásnak a gyengesége készteti a hallgatók kétharmadát a párhuzamos könyvtárhasználatra?

Bizonyára nem egyetlen összetevő áll a háttérben. A könyvtárak közötti tervezett, tervezetlen munkamegosztás több szálon futhat: az állományok összetétele, a szolgáltatások karaktere, az emberi kapcsolatok jellemzői, a bútorzat, a belső tér hangulati eltérései mind-mind részei lehetnek ennek az „együttműködésnek", a kiegészítő funkciók kikristályosodásának. Illetve, az ellenkező oldalról közelítve éppen az éles határok eltűnése, az egyes könyvtártípusok közötti különbségek csökkenése is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Többnyire szokta-e kérni a könyvtáros segítségét?
(a megkérdezettek százalékában)

	A	B	C
1. Sok mindent megtalálok egyedül, csak probléma esetén fordulok hozzá	70,3	31,5	47,8
2. Elboldogulok egyedül	11,3	9,0	13,5
3. Természetesen mindig hozzá fordulok	9,0	12,0	6,3
4. Nem kérek segítséget, mert... (Itt a mondat folytatható volt.)	2,0	0,8	1,3

jelentős szerepet játszhat a kiegészítő, párhuzamos használat erősödésében. (Például a nagyobb közkönyvtárak évtizedek óta folyamatos, igényes állománygyarapítása első renden mindig is a tanulni vágyók céljait szolgálta sikeresen.) (Papp I. 1998.)

Külön kérdést tettünk fel a könyvtárosok segítőkészségéről. Ötfokú skála használata után, hajszálnyi különbséggel a közkönyvtárak munkatársai bizonyultak a leginkább szolgálatkésznek (átlag = 4,23) s a háromfokú létra legalsó fokára a saját intézményük szakemberei kerültek (átlag = 3,87). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az átlagok eltérése mellett az adatok szóródása, polarizáltsága jellemző. Például 1-es minősítést (egyáltalán nem segítőkész) a felsőoktatási könyvtár dolgozóinak 13-an adtak, míg a közkönyvtári csapatra egyetlen fő tartotta jellemzőnek ugyanezt a legalacsonyabb osztályzatot.

Az olvasó önállóságáról kívántunk képet alkotni következő zárt kérdésünkkel.

A domináns választípus a mérsékelten magabiztos, de egyúttal kooperatív magatartásra utal, míg az ellenpóluson megjelenő (*„nem kérek segítséget"*) igen csekély gyakoriságú válasz (1-2%) feltehetően néhány kisebb, nagyobb kommunikációs zavar emléke lehet csupán. Külön említést (és netán elmélyültebb vizsgálódást is) érdemelne a két középső, egyébként egymást totálisan kizáró (soha és mindig) válasz szinte hajszálpontos, 10% körül szóródó nagyságrendje. Itt feltevésünk szerint sokkal kevésbé a könyvtár, s jóval inkább a használó személyiségtípusa, illetve alsóbb vagy felsőbb évfolyamos mivolta adhatna kellő alapot a magyarázatra.

A következő tételünk a kérdések tartalmát, jellegét próbálta részletesebben feltárni.

Mint látható az adatsorok párhuzamosan futnak mindhárom könyvtártípusban s a hallgatók kéréseinek legnagyobb része a közvetlen forrásokra, a megfelelő művek megtalálására vonatkozik. E két, nehezen elkülöníthető választípus, együttesen a segítségkérések több mint 80%-át teszik ki a felsőoktatási intézményeknél, de a közkönyvtárak esetén is csaknem kétharmadnyi az arányuk. Az adatbázisokra vonatkozó kérdés aszimmetriája nyilvánvalóan a gépesítés színvonalbeli eltéréseire utal.

A következő két kérdéssel a könyvtárak állományával kapcsolatos elégedettség mértékét kívántuk felderíteni. Az első, általános megfogalmazás szándékosan az összképről, összbenyomásról akart válaszokat begyűjteni, míg a második kérdés kiemelten a periodikákkal foglalkozott.

A leggyakoribb kifogás (kevés példány) feltehetően a jegyzetek, tankönyvek árainak gyors emelkedésével, illetve a vizsgaidőszak sorbanállós, várakozós negatív élményeivel magyarázható. A közkönyvtárak számára külön nyomatékos adatpár az 1. és 2. sorok adatainak összesített értékelése. Hiszen a felsőoktatási intézményekkel a válaszolók fele, a közkönyvtárakkal pedig harmaduk elégedett. A legna-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Többnyire a segítség, amit kap, mire vonatkozik?
(a megkérdezettek százalékában)

	A	B	C
1. Forrásokra, amelyek könyvtáron belül megtalálhatók	48,0	25,0	33,2
2. Konkrét irodalom (könyvek, folyóiratok) ajánlására egy meghatározott témakörben	38,2	23,5	28,2
3. Keresési stratégia kidolgozására, keresendő szavak, keresőkérdés megfogalmazására	16,7	7,0	8,2
4. Pusztán a számítógépek, adatbázisok kezelésére	10,0	2,3	1,3
5. Egyéb lehetőségekre könyvtáron kívül (más intézmények, szervezetek, szolgáltatások)	6,3	5,3	5,0

gyobb elégedetlenségi arányokat (34,2%) meglepő módon a válaszolók éppen a saját intézményük könyvtárával szemben jeleznek. Amint arra már írásunk elején utaltunk, kizárólag nappali tagozatos hallgatókkal készültek interjúk. Miközben jól tudjuk, hogy az esti és levelező tagozatosok számára jelentősen nagyobb a közkönyvtárak keresettsége, használati értéke. (Sokak számára ugyanis jobbára csak a lakóhelyi bibliotéka hétvégi használata az igazán jellemző.)

Most első alkalommal kell feltétlenül említést tennünk a 2. és 4. évfolyamosok válaszai között található tendenciózus eltérésekről. Az elégedettség szintje az egyetemi (főiskolai) könyvtárak esetében a 4. évfolyam hallgatóinál érzékelhetően magasabb, mint a két évvel fiatalabbak körében. (Ők nyilvánvalóan több tapasztalat birtokában bátrabban voksolnak a pozitív oldalra.)

Olvasási szokások

E témakörben 7 kérdést tettünk fel, elsőként a könyvekkel kapcsolatban.

Adataink árnyaltabb értelmezéséhez itt most egyetlen viszonyítási pontként a jó évtizeddel korábbi, megbízható, országosan reprezentatív kutatás (Gereben F. 1998.) eredményeit idézve emlékeztetjük az olvasót, hogy akkor az értelmiségiek 52%-a vallotta magát rendszeres (havonta legalább 1 könyvet) olvasónak.

Természetesen jóval életszerűbb lehetne elemzésünk, ha terjedelmes listák, gyakorisági rangsorok bemutatására is vállalkozhatnánk. (Ettől itt most tudatosan tekintünk el, ugyanis a legtöbb szerző egyetlen említéssel szerepel, tehát igencsak hosszú listákra lenne szükség.) Ennek hiányában csupán összesítő táblázatokat teszünk közzé a nappali tagozatos felsőoktatásban résztvevő hallgatók olvas-

Véleménye szerint megfelelő-e a könyvtár állománya?
(a megkérdezettek százalékában)

	A	B	C
1. Megfelelő	21,0	20,0	12,5
2. Részben megfelelő	30,7	16,5	21,7
3. Nem megfelelő, mert kis példányszámban vannak meg a könyvek	34,2	12,0	17,7
4. Nem megfelelő, mert kevés az új kiadású könyv	12,5	6,5	15,2
5. Nem megfelelő, mert nincsenek meg az általam keresett könyvek	4,3	2,5	10,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elfoglaltságai mellett hozzájut-e könyvek olvasásához? (Ha igen, milyen gyakran?) (a megkérdezettek százalékában)

1. Igen, rendszeresen (havonta legalább 1 könyvet)	42,2
2. Igen, időnként (negyedévenként legalább 1 könyvet)	39,2
3. Nagyon ritkán (évente legalább 1 könyvet)	16,5
4. Nem	2,0

A legutóbbi olvasmányok megoszlása a mű írásának ideje szerint (%)

	Főiskolai, egyetemi hallgatók	Országos minta
Ókor	2	
Középkor	0,28	2
Koraújkor (XVIII. sz. végéig)	4,6	
XIX. század	6,3	4
XX. század első fele	20,3	15
1961-1970	14,3	8
1971-1980	9,4	8
1981-1990	16,0	22
1991-	19,4	40

mányszerkezetének belső tagolódásáról. (Időnként az értelmezést könnyítendő párhuzamosan bemutatjuk az országos reprezentatív mintából nyert táblákat is.) (Nagy A. 1997.)

Elsőként a legutóbbi olvasmányok összesítése nyomán előállított struktúrát tekintsük át, de három szempontból közelítve (a mű keletkezésének ideje, a szerző nemzetisége és a mű stílusa alapján).

Amint látható a leendő értelmiségiek 400 fős mintájának „érdeklődési kormetszete" sokkalta kiegyenlítettebb, mint az átlagos felnőtt lakosságé. Körükben még nem vált abszolút dominánssá a legfrissebb irodalom keresettsége.

Több ponton is radikális eltérésekre bukkantunk s igazán reményt keltő lehet a felsőfokú oktatási rendszerbe kerülők arányának folyamatos emelkedésére gondolva végigfutni a párhuzamos adatok során. Talán mégsem „egyértelműen kidobandó ócska kacatok" a XIX. és XX. század klasszikusai s lám míg az össznépesség csupán 3 százaléka érdeklődik a kortárs értékes művek iránt, addig a következő évtizedek értelmiségének tizede ezeket a könyveket is kézbe veszi. Biztató jel! A lektűrök népszerűsége is jóval alacsonyabb a kérdezett fiatalok körében.

A három táblázat együttes üzenete szerint a kommercializálódás és az amerikanizálódás elsöprő hullámai a vizsgált társadalmi csoportban jóval visszafogottabban tűnnek fel, de a magyar szerzők fokozott háttérbe szorulása itt még kifejezettebb mint az országos nagy mintában s végül a praktikus célokat szolgáló (ismeretterjesztő és szakirodalom) térhódítása össznépi hajlandóságnak, az olvasási szokások egészét módosító tendenciának tűnik. Adataink egymásutánja egyértelművé teszi, hogy a reklámok uralta, piaci érdekektől vezérelt közízlés uralkodóvá válásának egyetlen igazi ellenszere van, nevezetesen a tradicionális kultúra megőrzését és a kritikus gondolkodás kifejlesztését egyaránt célzó középfokú oktatás általánossá tétele valamint a főiskolai-, egyetemi képzésbe kerülők létszámának további növelése. S amint ezt mindnyájan jól tudjuk, csak talán mégsem mondjuk elég sokszor és elég hangosan, ez a tendencia nem csupán az olvasási kultúra szintjének emelését, hanem a kiművelt, versenyképes munkaerő, az önállóan ítélni tudó polgárok rétegének izmosodását, létszámbeli gyarapodását is jelenti.

A látlelet természetesen nem válhat teljessé a kedvenc szerzők listája, illetve azok táblázatos bemutatása nélkül. Sajnos ez a kérdés javaslatunk ellenére sem került be a már többször hivatkozott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1996-os MTA vizsgálat apparatúrájába. Ezért a következő táblázatban az egyetemisták és főiskolások válaszai mellé az 1995-ös, pedagógusok körében végzett felmérés listavezetőit írjuk be. (Nagy A. 1996.)

A téma lezárhatatlan az összesítő táblázatok nélkül, hiszen az előző lista csak a csúcsokról adott képet s ha netán a teljes jegyzéket akár gyakorisági vagy ábécérendbe sorolva tettük is volna közzé, ezzel csupán az olvasó zavarát növelhettük volna.

Kedvenc szerzők(a válaszolók százalékában)

	Főiskolai, egyetemi hallgatók %	Pedagógusok %
Jókai Mór	12	25,8
Rejtő Jenő	7,2	
Mikszáth Kálmán	6,2	15,8
Lőrincz L. László	4,7	
Merle, Robert	4,7	10,4
Cook, Robin	4,7	3,4
Christie, Agatha	3,2	
Radnóti Miklós	3,2	6,0
Dosztojevszkij	3,0	
Dumas, Alexander	3,0	
Garcia Marquez, Gabriel	3,0	2,8
József Attila	3,0	7,6
Móricz Zsigmond	3,0	13,2
King, Stephen	2,7	
Asimov, Isaac	2,5	
Hugo, Victor	2,5	
Ady Endre	2,2	5,2
Steel, Daniel	2,2	
Fable, Vavyen	2,2	
Gárdonyi Géza	2,2	3,4
Vonnegut, Kurt	2,2	
Orwell, George	2,2	
Shakespeare	2,2	5,2
Mann, Thomas	2,2	5,4
Tolsztoj, Lev	2,2	

A legutóbbi olvasmányok műfaji megoszlása

	Főiskolai, egyetemi hallg.	Országos minta
Romantikus	0,8	2
Klasszikus realista	11,4	4,8
XX. századi realista	24,8	16,8
Modern	10,8	3,3
Lektűr	17,4	40,8
Non-fiction (ismeretközlő)	27,8	32,3

A legutóbbi olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlása (a válaszolók százalékában) %

	Főiskolai, egyetemi hallg.	Országos minta
Magyar	25,1	39,0
Európai (volt) szoc. ország	6,6	4,0
Egyéb (nyugat-)európai ország	39,1	24,0
Észak (és Dél) Amerika	20,0	32,0
Egyéb (Ázsia, Afrika)	1,7	1,0

Az összehasonlítást folytassuk ismét a már jelzett, pedagógusoktól nyert adatsorokkal.

Úgy tűnik mégis van remény! Ha csak a divatos amerikai lektűr szerzők és a kortárs irodalom kvalitásosabb műveit vesszük számba, akkor is biztatóbbak a fiatal, leendő értelmiségiek adatsorai. Maradandó értékeink (magyar és európai, XX. századiak és kortársak) még találnak értő olvasókat, ha vannak, ha lesznek a „kiművelt esztétikai érzékenységgel" jellemezhető, a kulturális élet folytonosságának gondolatával eljegyzett, a jövő iránt felelősséget érző utódaink.

Kérdőívünkben két tétel hivatott a periodikumok olvasottságának felderítésére.

Talán nem vagyunk túlságosan igazságtalanok, ha a teljes választömeg bemutatása után mindössze a magukat rendszeresen olvasónak minősítők vála-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kedvenc olvasmányok a szerzők nemzetiségi megoszlása szerint, 1995 (a megkérdezettek százalékában)

	főisk. egyet. hallgató	*pedagógus*
1. Magyar	25	31
2. Orosz, szovjet	2,5	5
3. Volt szocialista Kelet-Európa		1,2
4. Egyéb Európa	24,5	24
5. Dél-Amerika	0,2	18
6. Észak-Amerika		11,7
7. Egyéb kontinensek	0,5	3

Kedvenc olvasmányok stílus szerint, 1995 (a megkérdezettek százalékában)

	főisk. egyet. hallgató	*pedagógus*
1. romantikus	1,5	2,0
2. klasszikus realista	9,5	6,0
3. XX. sz-i realista	25,7	20,0
4. modern	8,7	4,0
5. lektűr, bestseller	11,2	18,0
6. népszerű ismeretterjesztő	1,5	
7. komoly ismeretterjesztő (memoárok is)	4,7	
8. szakkönyv	2,0	31,0
9. általudomány	0,5	
10. hitbuzgalmi	0,2	

szaira összpontosítunk. Napi- és hetilapot a kérdezettek fele, folyóiratot már csak alig harmada vesz kézbe ismételten, szokásszerűen. A listát a helyi lapok vezetik (42,5%), majd az ország „legnépszerűbb napilapja", a Népszabadság (37,5%) következik, s az egyéb országos napilapok már jóval szórtabb mezőnyben következnek.

A HVG első, a Nők Lapja második helyét szinte látatlanban is „borítékolhattuk" volna, a Kiskegyed rangsorbeli magassága ad némi töprengésre okot, miközben az igényesebb hetilapok sora (Élet és Irodalom stb.) 2-3 említéssel szerepelnek.

A folyóiratok olvasottsági listáját a História (7,5%), a Rubicon (6%), a Cinema (4%), a Readers' Digest (3%), a Közgazdasági Szemle (2,75%) és a Filmvilág (2,25%), miközben a Valóság, a Holmi, a 2000 című ugyancsak igényes folyóiratok mindössze 1-1 említést (0,25%) kapnak a majdani diplomás interjúalanyoktól.

Összefoglalás

Kutatási jelentésünk lezárásaként váltsunk nézőpontot! Szakadjunk el néhány percre a kérdőíves interjúk segítségével begyűjtött adatoktól! S inkább a társadalomban lezajló változások, a hétköznapi tapasztalatok felől közelítsünk vizsgálati témánkhoz. Amint arra már a bevezetőben is utaltunk jelentős mértékben nőtt a közép- és felsőoktatásban résztvevők aránya s ennek egyik legközvetlenebb hatása éppen a jó közkönyvtárak iránti igény ugrásszerű növekedése volt. Ahogyan azt *Papp István* (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. február) cikkében hangsúlyozza, a közkönyvtárak hagyományos hármas funkciója (nevelés, tájékoztatás, szórakoztatás) előbb látványosan bővült a korábban inkább csak háttérszerűen meglévő szociális funkcióval (munkanélküliek, nyugdíjasok, kulcsos-gyerekek, drogosok, hajléktalanok stb.), majd egyre fontosabbá vált a tanulással kapcsolatos kérdések megválaszolása, az olvasó igényeinek pontosabb megértése, a „testreszabott" megoldások együttes kidolgozása. Vagyis, a direkt nevelés he-

Szokott-e Ön napilapot, hetilapot, folyóiratot olvasni, s ha igen: milyen gyakran? (a megkérdezettek százalékában)

	rendszeresen	*ritkábban*	*nem*
napilap	48,2	39,7	10,2
hetilap	49,0	38,0	9,5
folyóirat	31,5	44,7	15,5

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyett inkább a tanulást segítő, információkereső és szolgáltató, kooperatív gesztusok váltak mind jellemzőbbé. Tehát éppen az oktatási rendszer expanziója, illetve a növekvő továbbtanulási hajlandóság kényszeríti ki könyvtári rendszerünk konvergáló tendenciáit s ennek egyik legnyilvánvalóbb bizonyítéka a könyvtárainkban feltűnő telematikai hálózatok gazdagodása, illetve a közkönyvtárakban egyre nagyobb számban megjelenő közép- és felsőoktatásban tanulók aránya.

A fentiek alátámasztásaként most nem egyszerűen saját vizsgálati adatainkra utalunk vissza, hanem *Bényei Miklós* esettanulmányának néhány fontos gondolatát is szeretnénk idézni. Amint megállapítja, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár olvasóinak 32,5%-a felsőoktatási intézményben tanul, s ugyanezen diákok jó része (kollégisták, albérlők, bejárók - összesen csaknem 80%) hétvégeken saját városi, községi könyvtáraikban is keresik a Debrecenben egyáltalán nem, vagy csak nagy nehezen megtalálható műveket, folyóiratszámokat. A hallgatók szinte kizárólag tanulmányi feladataikkal összefüggésben keresik fel a megyei könyvtárat, ezek megoldásához kérnek segítséget a könyvtárosoktól. A tankönyvek, jegyzetek, szöveggyűjtemények árainak emelkedése természetesen a közkönyvtárakat is kellemetlenül érinti s ezért egyre gyakoribb az egy példányos, nem kölcsönözhető, olvasótermi beszerzés.

A fentiekkel közvetlenül kapcsolódó növekvő igény a fénymásolatok kérése, lassan mintha a jegyzetelés műfaja feledésbe merülne, illetve döntően a szakdolgozatírás idejére koncentrálódna, s marad helyette a másolatok aláhúzogatása. A könyvtárközi kölcsönzés visszaszorulását a már idézett adatok mellett a gyakorló könyvtáros (*Bényei Miklós*) ugyancsak visszaigazolja: lassú és egyre megfizethetetlenebb a hallgatók számára. Az esettanulmány szerzője is tapasztal egy erősödő polarizációs tendenciát, mely szerint *„...egyaránt nő a kiválóan felkészült, széleskörűen tájékozott, idegen nyelveket beszélő, és a tájékozatlan, a saját szakterületén is meglepően járatlan hallgatók száma."* Ugyancsak aggasztónak tartja az esztétikai és erkölcsi értékek iránti közömbösség terjedését.

Hetilapok olvasottsága(a válaszolók százalékában)

HVG	41,0
Nők Lapja	25,2
Élet és Tudomány	13,7
Kiskegyed	5,7
Magyar Narancs	4,2
168 óra	3,5
Figyelő	3,0
Newsweek	2,7
Der Spiegel	0,7
Magyar Fórum	0,7

Záróakkordként tegyünk fel egy általánosabb kérdést! Döntően szakembereket vagy netán egyúttal értelmiségieket is képeznek főiskoláinkon, egyetemeinken manapság? Amint *Bényei Miklós* írja: *„Az úgynevezett referenszinterjúk egyik negatív tapasztalata, hogy számos hallgató – arányaiban ez akár a kétharmadot is megközelítheti – nem érti pontosan a megoldandó, az oktatótól kapott feladatot, illetve nem képes megfelelően a könyvtáros számára is világosan megfogalmazni a kérdést."* Milyen válasz születhet ilyen esetben? Vagy még keményebben fogalmazva: *„...a hallgatók túlnyomó többsége bizonytalanul tájékozódik a könyvtárban, még harmad-, negyedéves korában is kéri a könyvtáros közvetlen segítségét pl. a szakkatalógus használatában. Az szélsőségnek minősíthető, de azért erre is van példa, hogy némelyik hallgató a betűrendes szerző és címkatalógusban sem hajlandó maga keresni, inkább megelégszik a szabadpolc kínálatával. A leghamarabb a bölcsészhallgatók igazodnak el, legkevésbé otthonosan pedig a műszaki főiskolai kar diákjai mozognak."*

Mindent összevetve vizsgálódásunk eredményeit (a részleteket nem felejtve, háttérbe nem szorítva) talán két pontra érdemes koncentrálni. Egyrészt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak egymást kiegészítő funkcióit, a konvergens tendenciákat bizonyító adatok sorát tudjuk felmutatni, s ezért mindenfajta egyoldalú, netán kizárólagos fejlesztési koncepciót meglehetős szkepszissel szemlélünk. Másrészt az évtizedek óta deklarált élethosszig tartó tanulási tevékenység kialakításának alapjait nem csupán a kíváncsiság, a tudásvágy, az önálló tájékozódás motívumának elültetésével lehet sikeresen megteremteni, hanem legalább a leendő értelmiség, a főiskolai, egyetemi hallgatók esetében óhatatlanul szükség lenne az eddigieknél jóval hatékonyabban „nem középiskolás fokon" tanítani – főként a pedagógusképző intézményekben – az eszközöket, információkereső technikákat, valamint a könyv- és könyvtárhasználati módszereket. Mégpedig lehetőleg nem csupán önkéntes alapon, hanem az értelmiségképzés részeként, tantervi keretekben rögzített kreditekben.

Irodalom

BÉNYEI Miklós: Tapasztalatok és gondolatok az egyetemi - főiskolai hallgatók könyvtárhasználati szokásairól. Esettanulmány. 1996. december 7. (Kézirat 13 p.)

ERICSSON, Acke: The public libraries and university students. In: Scand. Public Libr. Q. 29.vol. 1996. 3. no. 15-18. p.

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. Bp., OSZK, 1998. 250 p. 41. p.

Ifjúság és társadalom, Ifjúságstatisztikai adattár. 1996. Bp. KSH, 1998. 97. p.)

Magyar Statisztikai Évkönyv. 1996. Bp. KSH, 1997.

NAGY Attila: Napi robotos vagy organikus értelmiségi? In: Új Pedagógiai Szemle, 1996. 12. sz. 93-104. p.

NAGY Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció? (Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban). In: Könyvtári Figyelő, 1997. 3.sz. 476-484. p.

PAPP István: A közkönyvtár változó paradigmája. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. február, 3-8. p.

ZSIDAI József: Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására. In: Könyvtári Figyelő, 1996. 1.sz. 30-40. p.

---

90 ÉVES EGYIPTOMI LELET LIPCSÉBEN. – A lipcsei Egyetemi Könyvtár pincéjében 24 fémládára bukkantak, amelyekről senki sem tudott. Némelyiken a DPK betűk álltak, bennük hozzáértők a Deutsches Papyruskartell" rövidítést ismerték fel. A ládák felnyitása után kiderült, hogy valóban arról a papiruszkincsről van szó, amelyet több szászországi kulturális intézmény egyesült erővel szerzett Egyiptomban 1902-ben. A ládák a 4500 papiruszon kívül (amely az egyik legnagyobb papiruszgyűjtemény Németországban) pergamentekercset és egyéb értékeket is tartalmaznak. – A többnyire görög nyelvű papiruszok közül néhányat 1906-ban már publikáltak, néhányat az NDK-időkben katalogizáltak és üveg alá helyeztek, az anyag egészét azonban sohasem rendezték, nem leltározták. – Egyelőre nem tudták megállapítani, honnan származik a ládák tartalma, s arról is hallgat a könyvtárigazgató, hogyan is történt az újrafelfedezésük". Megindult az anyag tudományos feltárása, egyúttal azonban jelentős konzerválási-restaurálási munkára is szükség lesz, mert a rozsdásodó fémládák nem tettek jót a papiruszoknak.

(DBI-Pressespiegel, 1998. május)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A felhasználóképzés helyzete a magyarországi állami felsőoktatási intézményekben

Egy reprezentatív felmérés eredményei

Eszenyiné Borbély Mária

Napjainkban már közhelyszerű megállapításként hat, hogy az információs társadalom korát éljük, soha eddig még nem tapasztalt mértékben felértékelődött az információ szerepe. Ebben a környezetben természetes elvárás a frissen végzett diplomásokkal szemben, hogy megfelelő jártassággal, készséggel rendelkezzenek a hivatásuk gyakorlásához és a mindennapi értelmiségi lét követelményeihez, elvárásaihoz elengedhetetlenül szükséges, releváns információk megszerzéséhez. Vitathatatlan tény, hogy az információk, illetve az információhordozók legprofesszionálisabb gyűjtő-, feltáró- és szolgáltató helyei a könyvtárak, így gyakorlatilag elképzelhetetlen, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatói ne legyenek könyvtárhasználók.

A használattal kapcsolatban a hogyan, milyen hatékonysággal, milyen pontossággal kérdések merülnek fel, különösen hangsúlyozottan a könyvtári automatizálás időszakában. Kiknek a feladata lenne és kik végzik ténylegesen az 1990-es évek végén a leendő diplomások könyvtárhasználati képzését? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ, amikor 1997 novemberében az aktuális *Felsőoktatási felvételi tájékoztató* címjegyzéke alapján teljességre törekvően 96 állami felsőoktatási intézménybe küldtem el kérdőíveimet. A 47 visszaérkezett válasz alapján a minta reprezentatívnak tekinthető, mivel a felsőoktatás valamennyi területe reagált felkérésemre. A felhasználóképzés fogalmát a kérdőívhez mellékelt levélben a következőképpen definiáltam: *„A felhasználóképzés fogalomkörébe jelen esetben azok a főiskolai, egyetemi hallgatók számára szervezett kurzusok, foglalkozások tartoznak, melyek célja az általános könyvtárhasználati ismeretek elsajátíttatása, a könyvtári szolgáltatások bemutatása, az információvisszakeresés technikájának begya-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

koroltatása hagyományos és elektronikus környezetben, illetve az ehhez szükséges speciális képességek és készségek kifejlődésének elősegítése."

A 47 válaszoló intézményből 17 helyen szervezett keretek között végzik a használóképzést, 13 helyen kezdetleges és esetleges formáival találkozhatunk – ezek alkotják az egyéb csoportot –, 17 képzőhelyen egyáltalán nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A kapott eredmények értékelését a válaszadó felsőoktatási intézményekből általam kialakított három csoporban végeztem. Ezek a következők:

- pedagógusképző főiskolák és egyetemek,
- szakirányú képzést folytató egyetemek és főiskolák,
- művészeti főiskolák és egyetemek.

Pedagógusképző főiskolák és egyetemek

A tanító-és tanárjelöltek könyvtárhasználati ismereteinek milyensége különösen nagy figyelmet érdemel a Nemzeti Alaptanterv bevezetése előtt néhány hónappal, mivel a NAT önálló műveltségterületként kezeli a könyvtárhasználatot és az alkalmazott informatikát a számítástechnikával együtt. Ennek a feladatnak csak azok a pedagógusok tudnak megfelelni, akik integrálni tudják a könyvtárhasználati ismereteket, a könyvtárhasználatot saját szaktárgyuk oktatásába.

Tekintsük át a felhasználóképzés helyzetét a pedagógusképző intézetekben a számok tükrében.

A megkeresésemre 16 képzőhely válaszolt, 5 helyen folyik szervezett keretek között használóképzés, 5 helyen egyáltalán nem, 6 intézményben a könyvtári beiratkozáskor egyébként is szükséges könyvtárismertetést végeznek. Egyes tanszékek és a könyvtár esetleg önszorgalmukból vállalják fel időnként a képzést, illetve könyvtárismertető kiadvány szolgálja a hallgatók felvilágosítását. Gyakorlatilag az egyéb kategóriában sem beszélhetünk tényleges felhasználóképzésről.

Objektív mutatók segítségével próbálok magyarázatot találni arra a tényre, hogy a pedagógusképzést folytató intézményeknek miért csak a 31%-a végzi szervezett keretek között a felhasználóképzést. 37%-ukban létezik csíráiban a képzés, így összességében az intézmények 68%-ában törekednek a könyvtárhasználók oktatására.

	Átlagos állománynagyság	*Határértékek*
Igen	103 616	52 279-146 596
Nem	121 162	3200-289 900
Egyéb	137 283	42 049-265 000

az Egyéb, a KLTE négymilliós állománya nélkül

Az állománynagyságot elemezve megállapíthatjuk, jelentős eltérés a felhasználóképzést végző és nem végző intézmények között csak a szélső értékekben figyelhető meg. A képzést nem végzők között 3200 egységes könyvtárat is találunk, ahol természetesen nincs feltétlenül létjogosultsága a felhasználóképzésnek. A képzést végzők esetén a legkisebb állományú könyvtár is 52 279 egységgel bír. A legnagyobb állományú könyvtárakban, ahol a legkisebb állomány is 55 000 egységből áll, a felhasználóképzés esetleges, informális megvalósulásaival találkozhatunk, ezek alkotják az egyéb kategóriát. Ebben a csoportban az átlag és a felső szélsőérték megállapításánál nem vettem figyelembe a KLTE könyvtárának 4 milliós állományát, mivel az így kapott értékek torzítanák az eredményt.

	Hallgatók száma	*Létszámátlag*	*Határértékek*
Igen	12 543	2508	919-6411
Nem	11 645	2911	1569-4300
Egyéb	11 637	2909	1708-4908

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Beiratkozott olvasók	*Átlagos olvasószám*	*Határértékek*
Igen	7369	1842	1061-3108
Nem	13 466	3366	755-7129
Egyéb	22 843	3805	1695-6500

	Integrált könyvtári rendszer	*Egyes munkafolyamatok gépesítettek*	*Nincs gépesítés*
Igen	2	2	0
Nem	3	0	1
Egyéb	5	1	0

A hallgatók számából a felhasználóképzés meglétére vagy hiányára vonatkozó megállapításokat nem lehet levonni, mivel mindhárom csoportban, a felhasználóképzést folytató, nem folytató és az egyéb kategóriában is nagy eltérés figyelhető meg a felső és az alsó határértékek között. A felhasználóképzést végzők között megtaláljuk a 919 és a 6411 hallgatóval működő intézményeket is.

A beiratkozott olvasók számát tekintve is az előbbieket állapíthatjuk meg. Itt jelentős eltérés csak az egyéb kategóriában fordul elő, ahol a legkevesebb olvasói létszám is 1700 körül mozog.

Az automatizáltság fokának mutatóként történő felvételét az indokolja, hogy a felsőoktatási intézmények könyvtárainak gépesítése az utóbbi években lezajlott vagy folyamatban van. Az új technika alkalmazása az információtárolásban, -feldolgozásban és -visszakeresésben (OPAC, online katalógusok, elektronikus kiadványok, stb.) a felhasználókat is újabb feladatok elé állította. Felmerül a kérdés, hogy a könyvtárak mennyire partnerei a felhasználóknak az automatizált könyvtári környezetben szükséges jártasságok megszerzéséhez. A megkérdezett pedagógusképző intézmények közül 14 válaszolt az automatizáltság fokára vonatkozó kérdésemre. Integrált könyvtári rendszerrel rendelkező könyvtárak esetén ugyan eggyel kevesebb a felhasználóképzést folytatók száma a képzést nem végzőkhöz viszonyítva, de összességében magasabb fokú gépesítés jellemzi az előbbi csoportot. A legmagasabb fokú automatizáltsággal az egyég kategóriába sorolt intézmények könyvtáraiban találkozunk. Valószínűsíthető, hogy azok a könyvtárak, amelyek már túljutottak a gépesítés kezdeti nehézségein, állományuk géprevitele, feltárása megtörtént, érzékelvén a felhasználóképzés fontosságát fel is vállalják. Ennek szintje, mértéke eltérő, de az egyéb kategória nagy aránya igazolja, hogy tapasztalják szükségességét és lehetőségeikhez mérten tesznek is megvalósulásáért.

A következőkben tekintsük át, hogy a pedagógusképző intézményekben kik, milyen időkeretben és tartalommal végzik a használóképzést. A szervezett keretek között felhasználóképzést folytató 5 intézmény közül 1-ben látja el ezt a feladatot a központi könyvtár, 2-ben a központi könyvtár a könyvtár tanszékkel , illetve a magyar tanszékkel együttműködve, a fennmaradó 2-ben pedig a közművelődési és a magyar tanszék önállóan. A képzés mindenhol az I. évfolyamon történik és több helyen a III., V., VI., félévben is van egy kurzus. Az I. évfolyamon tipikusan dokumentumtipológiával, a formai és tartalmi feltárás eszközeivel, a katalógusokkal és használatukkal foglalkoznak. A válaszolók közül egy intézményben oktatják a számítógépes könyvtári rendszerek használatát, bár gépesítés máshol is van. A felsőbb évfolyamokon a szakdolgozatírást elősegítő kutatásmetodikai kérdésekkel foglalkoznak. Két intézmény tematikájában van jelen a NAT követelményrendszerének ismertetése, oktatása a könyv-és könyvtárhasználat területén. Mindkét intézmény tanítóképző főiskola, ahol hagyományai vannak a könyvtári, könyvtárpedagógiai ismeretek oktatásának.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A felhasználóképzés időkerete a 8-30 óra / félév között ingadozik. (Kevesebb óraszám esetén az egyéb kategóriába soroltam az intézményt.) Csak azokban az intézményekben kötelező a kurzus hallgatása, ahol valamelyik tanszék önállóan vagy a központi könyvtárral közösen részt vesz a képzésben. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy kötelezően felveendő kurzust csak oktatási intézmény hirdethet meg.

A hallgatók munkáját segítendő 5 helyen munkafüzetet, saját készítésű segédletet, illetve jegyzeteket használnak a felhasználóképzés színvonalának emelése érdekében. A kötelező kurzusként hallgatott felhasználóképzés stúdiumot mind a 4 helyen gyakorlati jegy megszerzésével kell a hallgatóknak teljesíteniük.

Úgy gondolom, hogy a fentiek ismeretében nem túlzás azt állítani, hogy számos pedagógusképző főiskolán és egyetemen van még pótolni való a felhasználóképzés területén a Nemzeti Alaptanterv életbe lépéséig, természetesen az adott intézmény személyi, tárgyi és anyagi lehetőségeihez mérten.

Szakirányú képzést folytató főiskolák és egyetemek

(A megnevezés önkényes, ebbe a csoportba soroltam azokat a felsőoktatási intézményeket, ahol nem pedagógusképzés és nem művészeti képzés folyik.)

A felmérés legreprezentatívabb mintáját a szakirányú egyetemek és főiskolák szolgáltatták, 25 képzőhely küldte el válaszát. Az intézmények 44%-ában folyik szervezetten felhasználóképzés, 28%-ukban pedig kezdeményezésekkel találkozhatunk, tehát összességében az intézmények 72%-ában foglalkoznak valamilyen szinten a könyvtárhasználók oktatásával. Mivel magyarázható ez a magas érték (elsősorban a tényleges képzést folytató 44%) különösen akkor, ha figyelembe vesszük a pedagógusképző intézményeknél tapasztalt értékeket?

Nyilvánvaló, hogy egy pedagógusképző intézmény könyvtárának ki kell elégítenie az ott oktatott valamennyi szakterület szakirodalmi igényét, és ezt kiegészítendő még pedagógiai szakkönyvtárként is működnie kell. A szakirányú képzést folytató intézmények könyvtárainak viszont csak egy vagy néhány szakterület információs szükségleteit kell lefednie. Természetesen a fentiekből nem az következik, hogy a szakirányú felsőoktatási intézményekben egyszerűbb a felhasználóképzés megszervezése, de mindenképpen egyértelműbb, elsősorban a tartalmi vonatkozások tekintetében.

	Átlagos állománynagyság	*Határértékek*
Igen	154 404	5092-500 000
Nem	61 879	18 000-245 727
Egyéb	59 059	10 970-190 000

Az átlagos állománynagyság mutatóit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a felhasználóképzést folytató egyetemek és főiskolák könyvtárai lényegesen nagyobb állománnyal rendelkeznek, mint a képzést nem vagy csak nyomaiban folytatók. Kivételként meg kell jegyezni, hogy a legkisebb szélső értékkel is ebben a körben találkozhatunk, de ez az adatszolgáltató könyvtár nem intézményi központi könyvtárként működik.

A hallgatói létszám tekintetében is az az eredmény adódott, hogy a felhasználóképzést szervezett keretek között folytató intézményekben a hallgatói lét-

	Hallgatók száma	*Létszámátlag*	*Határértékek*
Igen	24 323	2432	350-5526
Nem	7699	1283	425-2438
Egyéb	9959	1422	481-2462

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Beiratkozott olvasók száma	*Átlagos olvasószám*	*Határértékek*
Igen	43 747	3977	500-15 000
Nem	8123	812	450-2300
Egyéb	5075	845	250-1500

	Integrált kvt.-i rendszer	*Egyes munkák gépesítettek*	*Nincs gépesítés*
Igen	9	2	0
Nem	1	3	3
Egyéb	2	3	2

szám magasan fölötte áll a képzést nem vagy csak részben végző intézmények létszámának.

Ugyanez állapítható meg a beiratkozott olvasók számának elemzésekor is, sőt itt a pozitív irányú eltérés a képzést végző intézmények esetében még kifejezettebb, mint az állomány nagysága és a hallgatók létszáma esetében volt.

A 11 igennel válaszoló szakirányú képzést folytató egyetem és főiskola mindegyikének könyvtárában már megvalósult a könyvtárautomatizálás valamilyen szinten. 9 helyen integrált könyvtári rendszer működik, 2 helyen pedig bizonyos munkafolyamatok gépesítése történt meg. A legalacsonyabb fokú automatizáltsággal a felhasználóképzést nem végző intézmények könyvtáraiban találkozhatunk.

A fentieket összegezve megállapítható, hogy a szakirányú felsőfokú képzést végző intézmények közül a magas hallgatói létszámú, viszonylag nagy könyvtári állománnyal és olvasói létszámmal, automatizált könyvtárral rendelkező intézményekben fordítanak elsősorban gondot a könyvtárhasználók képzésére.

Ezt a feladatot valamennyi igennel válaszoló intézményben a központi könyvtár végzi. Az oktatás időkerete változó, a néhány órától egészen a 45 óráig is terjed, így átlagosan 17 órát fordítanak erre a tevékenységre félévente. Tipikusan (7 képzőhelyen) az első félévben kerül sor a könyvtári ismeretek oktatására, de megtalálhatjuk a kurzust gyakorlatilag valamennyi évfolyamon. Két képzőhelyen két féléves időtartamú. Három helyen a kurzus valamennyi hallgató számára, öt helyen csak bizonyos szakirányt végzők (nyomdaipari mérnök, diplomás ápoló, vállalkozó-menedzser, vegyész tanár) számára kötelezően felveendő. Három helyen fakultatív tárgyként szerepel a tantervi követelmények között.

A képzés tartalmi vonatkozásait tekintve a hagyományos ismeretek – dokumentumtipológia, hagyományos katalógusok – mellett valószínűleg a nagyfokú gépesítettség miatt ebben az intézménytípusban már 5 helyen szerepel a tematikákban a számítógépes katalógusok használatának oktatása. Valamennyi könyvtárban nagy gondot fordítanak az adott szakterület hagyományos és elektronikus információforrásainak bemutatására, keresési stratégiák elsajátíttatására. A pedagógusképző intézmények gyakorlatához viszonyítva itt sokkal kisebb arányban szerepelnek a tematikákban a kutatásmetodikai kérdések.

A felhasználóképzés kurzus tipikus számonkérési formája az aláírás és a gyakorlati jegy. Egy intézményben zárul kollokviummal a félév, ebben az esetben kötelező tárgyként hallgatják.

A képzést 5 helyen munkatankönyv, saját készítésű segédlet és főiskolai jegyzet segíti. 4 könyvtárban a könyvtárhasználati útmutató és irodalomjegyzék áll a hallgatók rendelkezésére.

Művészeti főiskolák és egyetemek

Ennek a felsőfokú intézménytípusnak az elemzését 6 válaszból álló minta alapján végeztem. A minta reprezentatívnak és teljesnek tekinthető, mivel az általam forrásként használt felvételi tájékoztatóban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összesen 10 ilyen jellegű képzőhely szerepelt. A nyilatkozók közül egyetlen egy helyen folytatnak felhasználóképzést. Ennek magyarázatát a korábbiakkal ellentétben nem találhatjuk meg az objektív mutatók (állománynagyság, hallgatók száma, beiratkozott olvasók száma, automatizáltság foka) segítségével.

	Átlagos állománynagyság	*Határértékek*
Igen	19 850	19 850
Nem	16 639	3349-51 598

A fenti mutatók értékeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a felhasználóképzést folytató intézmény könyvtára állományának nagysága átlagosnak tekinthető.

A beiratkozott olvasók száma lényegesen kisebb a másik öt, képzést nem folytató intézmény átlagából adódó értéknél, viszont a hallgatók száma magasan meghaladja azt. A művészeti gyűjtemények, könyvtári állományok specialitásából fakad, hogy a beiratkozott olvasói létszám kb. 3,5 szerese a hallgatói létszámnak. Ez a másik két intézménytípusnál nem volt tapasztalható. Ebben a közegben a felhasználóképzésnek túl kell lépnie a kizárólag hallgatók számára szervezett kurzusok keretein. A felhasználóképzést végző intézmény könyvtárában nincs gépesítés, de ez ebben a körben egyébként sem jellemző. A válaszadók közül mindössze két helyen automatizált a könyvtár.

	Hallgatószám	*Létszámátlag*	*Határértékek*
Igen	440	440	440
Nem	1380	276	143-516
	Beiratkozott olvasók	*Átlagos olvasószám*	*Határértékek*
Igen	390	390	390
Nem	4894	1223	206-3800

A felhasználóképzés létét azzal magyarázhatjuk ebben az egy felsőfokú művészeti intézményben, hogy az itt folyó képzés tíz évfolyamos, így felöleli az általános és középiskolás korosztályt is. Ezeknek a tanulóknak a számára pedig tantervi előírás, illetve a NAT szellemében már most szerencsés a könyvtárhasználati ismeretek oktatása.

A művészeti egyetemek és főiskolák a képzés jellegéből adódóan nem támaszkodnak olyan nagy mértékben a szakirodalmi forrásokra, mint a pedagógusképző intézmények és a szakirányú képzést folytató egyetemek és főiskolák. Könyvtári állományaik mérete, a gépesítettség foka jelentősen alatta marad a másik két intézménytípusénak. Az állomány összetétele is különbözik a megszokottól, itt a könyvek és időszaki kiadványok számát általában (a vizsgált 6-ból 4 esetben) jelentősen meghaladja a nem hagyományos dokumentumok száma. Ezek főként kották, hanglemezek, hang-és videokazetták, CD lemezek.

Összegzés

Nehéz általános következtetéseket levonni a felhasználóképzés magyarországi helyzetére vonatkozóan a felmérés eredményeként kirajzolódó kép alapján. Néhány megállapítással próbálom a jelenlegi helyzetet és a várható tendenciát felvázolni.

- A megkeresésemre nem válaszoló felsőoktatási intézmények valószínűleg a használóképzést nem végzők körét bővítették volna.
- A felhasználóképzést folytató, illetve megvalósítására már lépéseket tevő intézmények könyvtárai nagy állománnyal, magas olvasói létszámmal rendelkeznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A könyvtári automatizáltság fokának emelkedésével nő a valószínűsége annak, hogy az intézményben megvalósul a felhasználóképzés.
- A NAT bevezetésével a pedagógusképző intézményekben is a felhasználóképzés megerősödése prognosztizálható.
- A szakirányú képzést folytató intézményekben az új információhordozók térnyerésével várhatóan egyre több szakon válhat kötelező tárggyá a felhasználóképzés.

MEGNYÍLT A BRITISH LIBRARY KINCSEINEK ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSA 1998 áprilisában, a könyvtár új épületében. Olyan dokumentumokat láthat itt a közönség, mint a 4. századi biblia, a Codex Sinaiticus, hindu, buddhista és iszlám szent könyvek, a Magna Charta, a Gutenberg-biblia, Leonardo vázlatkönyve, Columbus és Cook útinaplója, Händel, Mozart és a Beatles kottái.

(BL News, 1998. ápr.)

A HOLLAND ÁLLOMÁNYVÉDELMI PROGRAM, a Metamorfoze, 1997-ben indult. Célja: 20 év alatt biztosítani az 1840-1950 között keletkezett holland dokumentumok – kb. 600 000 könyv, 300 000 kötet folyóirat, 5000 hírlapcím, 2 millió kézirat és levél – fennmaradását. – A munka három fő területe: 1. Irodalmi gyűjtemények (egy-egy holland szerző kiadott műveinek és kéziratainak, valamint a rá vonatkozó műveknek a gyűjteménye); ezek 20%-át 2000-ig fel akarják dolgozni. 2. A holland könyvtermés; az 1870-1899 között megjelent 60 000 kötettel kezdik, mert akkor volt legrosszabb a papír; minden műnek mindegyik kiadásából csak 1-1 példányt helyeznek biztonságba. 3. Hírlapok: mindegyik címből a lehető legteljesebb sort szedik össze a különböző könyvtárakból. – A munka első szakaszában a megőrzés módja a mikrofilmezés (és az eredeti dokumentum optimális tárolása, kivonása a használatból); a kiváló minőségű, legalább 200 évig használható mikrofilm a későbbi digitalizálásra is alkalmas; a digitális információhordozók tartós tárolása jelenleg még nincs megoldva.

(Preservation and Access Int. Newsletter, 1998. jún.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése

II. rész, 1991-1996*

Hangodi Ágnes

A tanulmány Balázs János: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése. (Könyvtári Figyelő, 1.(37.) 1991. 2.sz. pp. 191-205.) c. dolgozatát folytatja.

Bevezetés

A felsőoktatásról szóló, többször módosított 1993. évi LXXX. törvény[1] valamint a Kormány 47/1994. (IV. 1.)[2] és 14/1997.(I.30.)[3] rendelete megváltoztatta a magyarországi doktori képzés rendszerét. Az új rendszer követelményeinek megfelelő, a Magyar Akkreditációs Bizottság által elfogadott hároméves könyvtártudományi doktori program 1998. szeptemberében indul[4]. A korábbi rendszer szerint készített könyvtártudományi doktori disszertációk megvédésének utolsó határideje 1996. december vége volt[5], ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy az 1996-os év végével lezárult egy korszak tudományterületünk disszertációinak történetében.

1991-ben *Balázs János* felmérést készített a könyvtártudomány területén 1958 és 1990 között megvédett disszertációk körében. Ennek eredményeit a Könyvtári Figyelő hasábjain publikálta[6]: a szerző a disszertációk többszempontú, táblázatba rendezett és szövegesen elemzett bemutatása mellett tanulmánya bevezetésében kitért a magyarországi egyetemi szintű könyvtárosképzés történetének bemutatására és a doktori disszertáció-készítés és -beadás követelményrendszerének és feltételeinek ismertetésére is[7].

Jelen tanulmány célja az 1991 és a korszakzáró 1996-os év között eltelt időszak könyvtártudományi doktori disszertációinak elemző bemutatása[8], hiszen e komoly szellemi értéket képviselő anyagról csak akkor kaphatunk átfogó képet, ha a Balázs János által felmért időszak mellé csatlakozik az utolsó hat év anyaga is. Ahol erre lehetőség nyílik, a felmérés második része igazodik a korábbi tanulmány vizsgálati szempontjaihoz, sőt: az újonnan készült táblázatok is csak úgy értelmezhetők, ha jelzésre kerülnek bennük az 1958 és 1990 közti időszak végeredményei is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár szakon végzett hallgatók és az elkészült doktori disszertációk számarányai

Az 1991 és 1996 vége között az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének nappali, kiegészítő és posztgraduális tagozatain végzett hallgatók száma 234, közülük a doktori oklevelet is szerzettek száma 25, azaz az elmúlt hat év alatt a végzettek 10,7 százaléka élt a disszertáció-készítés lehetőségével. A korábbi időszak arányaihoz képest ez jóval magasabb, az 5,5-es százalékarány[9] majdnem a duplájára növekedett. Összesítésben pedig a következő eredményre juthatunk: az 1948/49-es első könyvtár szakos tanév óta végzett 2684 hallgató közül 160 doktorandusz készített disszertációt, ez a teljes hallgatói létszám csaknem 6 százaléka.

A doktori disszertációk megvédésének éve és a szerzők nemek szerinti megoszlása

Az *1. táblázat* adatai alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy 1991 és 1996 között az évek előrehaladásával azért nőtt többszörösére a doktori disszertációk száma, mert a fent említett törvények és rendeletek előrevetítették a rendszer gyökeres átalakulásának lehetőségét. Így mindazok, akik a korábbi években már beadták doktori jelentkezésüket, szinte „kényszerültek" munkájuk befejezésére. Ezt a feltételezést támasztja alá az 1994-es év kiugró számadata (9 disszertáció megvédésére került sor az év folyamán): a doktori képzés átalakításának-átalakulásának konkrét formáit ebben az évben határozta meg a kormány.

A doktori disszertációt készítő nők száma ebben az időszakban is meghaladja a férfiakét. A magyarázat sem lehet más, mint az első időszak esetében: bár pontos, szám szerinti kimutatás nem áll rendelkezésünkre, a tendencia továbbra is azt mutatja, hogy a könyvtár szakon változatlanul nagyobb számban végeznek hölgyek, mint urak. Az előző korszakhoz képest azonban itt mások az arányok: több mint kétszeres a nők által készített dolgozatok száma. Az összesítésben ez csaknem kiegyenlítődik, a 87:73-as számarány már majdnem „ideálisabb eredményt" mutat, mint a szakmában dolgozó nők és férfiak aránya[10].

1. táblázat

év	*férfi*	*nő*	*együtt*
1991	1	–	1
1992	1	–	1
1993	2	2	4
1994	1	8	9
1995	–	4	4
1996	3	3	6
összesen	*8*	*17*	*25*
1958-1990	65	70	135
mindösszesen	*73*	*87*	*160*

A szigorlók életkora

Balázs János felmérésének következő vizsgálati szempontja az volt, hogy a könyvtár szakos diplomát szerzők hány éves korukban vállalkoztak a doktori disszertáció elkészítésére[11]. A *2. táblázat* világosan bemutatja, hogy az 1991-től 1996-ig terjedő időszakban készült 25 disszertáció összeállítója közül a doktori címet hárman 30. életévük előtt (12%), heten életévük negyedik évtizedében (28%) szerezték meg, tizenketten doktoráltak életük ötödik évtizedében (48%) és hárman döntöttek úgy, hogy 50. életévük betöltése után vesznek részt a doktori eljárásban (12%). Az előző időszakhoz hasonlóan tehát a szigorlók döntő többsége (76%) a 31 és 50 év közé eső korosztályból került ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

életkor	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996
25 év	1	–	–	–	1	–
26 év	2	–	–	–	2	–
27 év	–	–	–	1	–	1
28 év	3	–	2	2	5	2
29 év	–	–	5	–	5	–
30 év	3	–	5	–	8	–
31 év	1	1	2	–	3	1
32 év	4	–	5	1	9	1
33 év	2	–	2	1	4	1
34 év	5	1	6	–	11	1
35 év	1	2	4	–	5	2
36 év	4	–	4	–	8	–
37 év	3	–	4	–	7	–
38 év	3	1	–	–	3	1
39 év	4	–	3	–	7	–
40 év	4	–	1	–	5	–
41 év	3	–	4	2	7	2
42 év	1	1	1	3	2	4
43 év	3	–	4	–	7	–
44 év	1	–	5	1	6	1
45 év	7	–	2	–	9	–
46 év	1	–	2	1	3	1
47 év	1	–	4	–	5	–
48 év	2	1	2	–	4	1
49 év	–	–	–	2	–	2
50 év	1	1	1	–	2	1
51 év	–	–	1	1	1	1
52 év	2	–	1	–	3	–
53 év	1	–	–	1	1	1
57 év	1	–	–	1	1	1
60 év	1	–	–	–	1	–
összesen	*65*	*8*	*70*	*17*	*135*	*25*
mindössz.	*73*	*87*	*160*			

2. táblázat

A teljes időszakra vonatkoztatható összesített eredmények is ezt támasztják alá: itt a 31 és 50 év között doktorálók aránya összesen 79%, hiszen 69 könyvtáros készített disszertációt 31 és 40 (43%) és ötvenheten vállalkoztak ugyanerre 41 és 50 éves koruk között (36%). Emellett 24 fő doktorált 30 éves kora előtt (15%), és tízen tették le a doktori szigorlatot 51 éves koruk után (6%).

Az egyetemi könyvtáros diploma megszerzése és a doktori disszertáció megvédése között eltelt idő

A Balázs János által a korábbi időszakra vonatkoztatott nagymérvű szóródás[12] 1991 és 1996 között is érvényesnek tekinthető. A *3. táblázat* alapján megállapítható, hogy ez a szóródás a három és a huszonhat év közötti időintervallumon belül figyelhető meg. Különbség mindössze egyetlen szempontból érzékelhető: a most vizsgált időszakban a végzést követően leghamarabb három év múlva készült disszertáció az előző korszakhoz képest, ahol nagyszámban készültek disszertációk közvetlenül a végzést követő egy-két évben. A végzést követő tíz éven belül tizenhatan tették le doktori szigorlatukat (64%), a második évtizedben öten vállalták ezt a feladatot és a velejáró többéves kutatómunkát (20%) és négyen döntöttek a disszertáció-készítés mellett végzésük után 20 évvel (16%).

A teljes időszak vizsgálata során így arra az eredményre juthatunk, hogy a végzése utáni első évtizedben doktorálók száma kimagasló: 109 fő, azaz 68%; a végzéstől számított második évtizedben 35 fő, azaz 22%, a harmadik évtizedben pedig 16 fő, azaz 10% doktorált (ideszámítva az egyetlen, külön minisztériumi engedéllyel 37 év után letett szigorlatot is[13]).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996
1	7	–	–	–	7	–
2	6	–	1	–	7	–
3	10	1	6	–	16	1
4	4	–	3	2	7	2
5	3	–	9	4	12	4
6	2	1	10	1	12	2
7	5	1	5	1	10	2
8	2	–	4	3	6	3
9	8	–	4	1	12	1
10	2	1	2	–	4	1
11	2	1	4	–	6	1
12	–	–	1	–	1	–
13	2	1	3	–	5	1
14	–	–	3	1	3	1
15	1	–	–	–	1	–
16	1	–	1	1	2	1
17	2	–	4	–	6	–
18	2	1	–	–	2	1
19	1	–	2	–	3	–
20	–	–	1	–	1	–
21	2	–	3	–	5	–
22	–	1	–	1	–	2
23	2	–	1	1	3	1
24	–	–	2	–	2	–
25	–	–	1	–	1	–
26	–	–	–	1	–	1
37	1	–	–	–	1	–
összesen	*65*	*8*	*70*	*17*	*135*	*25*
mindössz.	*73*	*87*	*160*			

A disszertációk tartalmi megoszlása

A *4. táblázat* két különálló részének elemzése előtt az 1991 és 1996 közötti időszakot illetően is érdemes kitérni arra, hogy a benyújtott disszertációk a bírálók értékelése szerint nagy többségben kaptak 'summa cum laude' és 'cum laude' fokozatot (10, illetve 12 dolgozat) és mindössze három dolgozat kapott 'rite' fokozatot. Elégtelen, azaz 'insufficienter' minősítés kiadására és újból benyújtott dolgozat értékelésére nem volt példa.

Az 1991 és 1996 között készült disszertációk esetében szinte kiegyenlítődött a történeti és az egyéb könyvtári tárgyú kutatások száma, bár a pontos adatok (14 történeti dolgozat 11 egyéb tárgyúhoz képest) még mindig a történeti dolgozatok nagyobb számát mutatják. Ez azt eredményezi, hogy a teljes időszakot tekintve nem változik a történeti és egyéb témájú disszertációk egymáshoz viszonyított 60 - 40%-os (96, illetve 64 dolgozat) aránya.

A tartalmi megoszlás vizsgálatakor kisebb kiegészítésekkel sikerült megőrizni azokat a különböző szintű csoportfogalmakat, amelyeket Balázs János alkalmazott[14] az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának tezaurusza alapján. Kiegészítésként a következő fogalmak, tárgyszavak bevezetésére került sor: a történeti témákon belül szükség volt a cenzúratörténet és a rokon tudományok (régészet) története csoportok képzésére; az egyéb könyvtári témákon belül pedig a használóképzés mellett megjelent az integrált könyvtári rendszer és az információ feltárásának új eszközei elnevezésű csoport[15]. Az utóbbi két kategória jelenléte egyértelműen mutatja a könyvtártudományban bekövetkező, az informatika - információtudomány irányába történő tendenciaváltást is.

Az 1991 és 1996 között készült doktori disszertációk tartalmának meghatározása

A történeti témák körében készült disszertációk közül a **könyv- és könyvkultúra** átfogó történeté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

téma	férfi		nő		együtt	
	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996	1958-1990	1991-1996
I. történeti témák						
írástörténet	1				1	
könyv- és könyvkultúra története	3		4	1	7	1
nyomda- és nyomdászattörténet	2	1	5		7	1
könyvkiadás története	1		5	1	6	1
sajtótörténet	14		12	1	26	1
cenzúratörténet		1		1		2
könyvművészet története	2		1	1	3	1
könyvkötés története			1		1	
könyvtártörténet	11	2	11	2	22	4
címleírás története			1		1	
olvasástörténet	1				1	
tömegkommunikáció története	1				1	
könyvtárpolitika története	1			1	1	1
művelődésügy (közművelődés) története	3		2	1	5	1
rokon tudományok (régészet) története-				1	1	
I. történeti témák összesen	40	4	42	10	82	14
I. történeti témák mindösszesen	*44*		*52*		*96*	
II. egyéb témák						
könyvtárügy	1	1	2		3	1
könyvtárvezetés	3	1	1	1	4	2
állományvizsgálat			2		2	
osztályozás	2				2	
olvasóvá nevelés			5		5	
olvasásvizsgálat	3		3		6	
biblioterápia			1		1	
könyvtári ellátottság			1		1	
könyvtári hálózat	1				1	
könyvtárstatisztika			1		1	
tájékoztató munka, informatika általában			4		4	
bibliográfia, repertórium	2		1		3	
indexelés, referálás	1		1		2	
szaktájékoztatás és egyes rendszerei	6	1	4	3	10	4
számítógépesítés	5		1		6	
integrált könyvtári rendszer				1		1
az információ feltárásának új eszközei-		1		1		2
használóképzés				1		1
könyvtárosképzés	1		1		2	
II. egyéb témák összesen	25	4	28	7	53	11
II. egyéb témák mindösszesen	*29*		*35*		*64*	
I. és II. mindösszesen	*73*		*87*		*160*	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vel egyetlen dolgozat foglalkozik, Nagy Péter uralkodási idejének oroszországi könyveit és könyvtárait vizsgálja (*Hangodi Ágnes*, 1993., 151 lap). A **nyomda- és nyomdászattörténet** tárgyában készült disszertáció Komárom város nyomdászatának 1850 és 1890 közötti korszakát mutatja be (*Horváth Géza*, 1996., 276 lap); a **könyvkiadás történetének** körébe tartozó munka az 1921 és 1944 közötti magyarországi jogi könyvkiadás feltérképezésével foglalkozik (*Forrás Lászlóné Török Katalin*, 1995., 150 lap); reformkori és abszolutizmus-kori **sajtótörténetet** érint a magyar orvosi szaksajtó 1831 és 1867 közé eső korszakának elemzése (*Kapronczay Katalin*, 1994., 163 lap). Két disszertáció került a vizsgált korszakban újonnan megjelenő **cenzúratörténet** kategóriájába, mindkettő a XVIII. századi magyarországi cenzúraviszonyokat vizsgálja (*Viczena Karin*, 1993., kb. 100 lap és Voit Pál, 1996. 159 lap). A **könyvművészet történetének** tárgykörébe sorolható az a disszertáció, amely Kner Imre bel- és külföldi szakmai kapcsolatainak feltérképezésére vállalkozik (*Tóthné Bordé Katalin*, 1995., 286 lap).

A **könyvtártörténet** egyes témaköreinek kutatásával a vizsgált időszak disszertációinak mintegy egyötöd része foglalkozik. A szentendrei pravoszláv szerb püspöki könyvtár történetét taglaló disszertáció (*C. Tóth Jánosné Nemes Erzsébet*, 1996., 171 lap) mellett a Szepessy Ignác kulturális és könyvtárfejlesztő tevékenységét bemutató munka (*Szénászky Mária*, 1994., 187, 26 lap) az egyház és a könyvtárak kapcsolatának kérdését érinti. Egy-egy geográfiai egység meghatározó magyar történeti korszakokban jelenlévő könyvtártípusait elemzi két dolgozat: az egyik a reformkori Fejér vármegye székesfehérvári olvasóegyleteit (*Murányi Lajos*, 1993., 148 lap), a másik pedig Sopron 1867 és 1944 közötti közművelődési könyvtárügyét mutatja be (Szabó Kálmán, 1991. 338 lap). A **könyvtárpolitika történetének** csoportját egyetlen dolgozat képviseli, Kőhalmi Béla könyvtárosi tevékenységével foglalkozik (*Barcziné Rudnák Ildikó*, 1994. 72 lap).

A **művelődésügy (közművelődés) történetének** csoportjába sorolható disszertáció a XIX. század mentalitástörténetét érinti egy fizetett magyar értelmiségi életrajzán keresztül (*Virághalmy Lea*, 1995., 259 lap). Az elemzésbe újonnan bekerült **rokon tudományok történetét** a magyar régészet kialakulását és önállósulását bemutató disszertáció képviseli (*Kovács Valéria*, 1996., 140 lap).

Abból a tizenegy disszertációból, amely a történeti aspektusúak mellett az egyéb könyvtári témák feldolgozására vállalkozik, a vizsgált időszak egyetlen angol nyelven beadott dolgozata kitekintést ad Észak-Afrika, azon belül Etiópia 1970 utáni **könyvtárügyére** (*Leulseged Alemie*, 1994., 245 lap). Két dolgozat a **könyvtárvezetés** egyes aspektusait vizsgálja: az egyik a szervezet és a vezetés humanizálásának szempontjait gyűjti össze (*Cholnoky Győző*, 1993., 125 lap), a másik pedig az egyetemi könyvtárak vezetésében alkalmazható új módszereket elemzi (*Zalainé Kovács Éva*, 1996. 107 lap).

A **szaktájékoztatás** gyakorlati kérdéseivel, feladat-megoldásaival négy disszertáció foglalkozik. Az első a tezaurusz jellegű tárgyszójegyzéket mint a szakirodalom feltárásának korszerű eszközét mutatja be (*Drobinoha Angéla*, 1994. 157 lap); a második a nemzeti kisebbségek anyagának kutatására alkalmas tárgyszavas információkereső rendszer szervezését elemzi (*Dippold Péter*, 1992., 100 lap), a harmadik azt vizsgálja, hogyan állhatnak a könyvtárak a zenekultúra szolgálatában (*Skaliczki Józsefné Záhonyi Judit*, 1994., 124 p.); a negyedik pedig az állatorvos-tudományban alkalmazható számítógépes szakirodalmi információ-ellátás témakörét érinti (*Cserey Lászlóné Bernáth Mária*, 1994., 102 lap).

Az utolsó három tartalmi csoport mindegyike az újonnan bevezetettek közé tartozik. Egy disszertáció **integrált könyvtári rendszert** és annak háló-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lapszám	szerzők			tárgy		
	férfi	nő	együtt	tört.	egyéb	Együtt
100 lap alatt	1	1	2	1	1	2
101-150	2	7	9	4	5	9
151-200	1	5	6	4	2	6
201-250	2	2	4	1	2	3
251-300	1	1	2	3		3
301-350	1		1	1		1
351-400		1	1		1	1
összesen	8	17	25	14	11	25
1958-1991	65	70	135	82	53	135
mindösszesen	*73*	*87*	*160*	*96*	*64*	*160*

zatosítását vizsgálja (*Mátéfy Györkné Novák Irma*, 1994., 363 lap). Az **információ feltárásának új módszereit** két dolgozat mutatja be: az egyik a képi információ oldaláról közelíti meg a témát (*Tószegi Zsuzsa*, 1994., 108 p.); a másik a természetes intelligencia-alapú adatintegráció, a HYPERTEXT magyarországi bevezetésére és elismertetésére vállalkozik (*Sütheő Péter*, 1996., 227 lap). A **használóképzés** csoportjába sorolt disszertáció lapjain a szerző az információs kultúra könyvtári alapjait gyűjti egybe a pedagógusképzés számára (*Téglási Ágnes*, 1995., 143, 19 lap).

A könyvtártudományi szakdolgozatok és doktori értekezések közötti tartalmi kapcsolat

A következő vizsgálati szempont, a fejezet címében jelzett tartalmi kapcsolat feltételei 1991 és 1996 között annyiban változtak az előző időszakhoz képest[16], hogy a könyvtár szak kiegészítő és posztgraduális tagozatain a korábban egyetemet végzettek számára nincs már mentesség a szakdolgozat készítése alól. Így a nappali tagozaton a másik szak témakörében szakdolgozók mellett – valószínűleg ennek is köszönhetően – nagymértékben csökkent azoknak a száma, akik a „más szakterületen készített szakdolgozatot" kategóriába sorolhatók. A vizsgált időszakban mindössze hárman voltak ilyenek, ketten történelem, egy fő pedig magyar szakon készített korábban szakdolgozatot. Az 5. táblázat alapján megállapítható, hogy a korszakba tartozó összes többi szakdolgozat (88%) a könyvtártudomány valamely területének vizsgálatával foglalkozott. A korábbi szakdolgozatukkal azonos témát választók aránya 36% (9 fő), rokon témával az összes disszertáció 20%-a (5 fő) foglalkozik, más könyvtári témát pedig 32% (8 fő) választott. Az első két adat összesítése arra mutat rá, hogy a disszertációknak több mint a fele a szakdolgozatban elkezdett témát folytatja tovább, mélyíti el. Erre a korszakra is igaz Balázs János következő megállapítása: *„...a disszertánsok a szakdolgozat megírását követően főleg 10 éven belül ragaszkodtak annak témájához vagy rokon témához doktori értekezésükben, ezt követően már csak néhány szerző törekedett erre"*[17].

A teljes időszakra vonatkoztatott számarányok mindezek alapján a következőképpen alakulnak: a szakdolgozatokhoz képest azonos (55 disszertáció = 34%) és rokon (19 disszertáció = 12%) témában 74 doktori dolgozat született, ez összesen 46%-ot képvisel. Ehhez a két adathoz kapcsolódik az egyéb

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évek	azonos téma		rokon téma		egyéb könyvtári		más szakterület		összes		együtt
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
3	1								1		1
4		2								2	2
5		2		1		1				4	4
6	1	1							1	1	2
7						1	1		1	1	2
8		2		1						3	3
9						1				1	1
10			1						1		1
11					1				1		1
13							1		1		1
14						1				1	1
16						1				1	1
18			1						1		1
22					1	1			1	1	2
23				1						1	1
26								1		1	1
összesen	*2*	*7*	*2*	*3*	*2*	*6*	*2*	*1*	*8*	*17*	*25*
1958-1990	28	18	7	7	13	23	17	22	65	70	135
mindössz.	*30*	*25*	*9*	*10*	*15*	*29*	*19*	*23*	*73*	*87*	*160*

könyvtári témákban született 44 disszertáció, amely 28%-ot jelent. Tehát a 160 doktori disszertációnak mintegy 74%-a a könyvtártudomány egyes szakterületeinek folytatólagos, elmélyültebb kutatásából, tanulmányozásából született. A megelőző szakdolgozathoz viszonyítva más szakterületen készült disszertációk 26%-os adata 42 dolgozatot takar.

A doktori disszertációk lapterjedelme

„Bár a tudományos tevékenység értékelése szempontjából elsősorban a tartalom és annak minősége [...] jön számításba, azonban a mindezeket hordozó terjedelem sem érdektelen"[18] – így indokolja felmérésében Balázs János a doktori disszertációk lapszámának – terjedelmének vizsgálati szempontját. A disszertációk az 1991 és 1996 közötti időszakban is A/4-es szabványméretű lapokra készültek, legfeljebb a hagyományos írógépeket váltották fel a dolgozatok egy részének „előállításában" a számítógépek szövegszerkesztő programjai. A 6. táblázat a vizsgált időszak 25 disszertációjának lapszámait méri fel. Ennek alapján megállapítható, hogy e korszakban is 101 és 200 lap közötti terjedelemben készült a legtöbb (szám szerint 15) disszertáció, viszont hiányoznak az előző időszakban még jellemző legterjedelmesebb tanulmányok, hiszen e táblázat összeállításakor nem volt szükség a Balázs János által még használt 401 és 650 közötti lapszám-tartományra[19].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Befejezés

Balázs Jánoshoz hasonlóan e rövidebb korszakot elemző felmérés elkészítője is vallja, hogy a figyelemfelhívásra alkalmas, vázlatos bemutatás mellett szükség volna az összesen 160, a könyvtártudomány szakterületén eddig készült doktori disszertáció referáló szintű feltárására és e referátumok publikálására. Egy korszak lezárult a disszertációk történetében, az ELTE Könyvtártudományi - Informatikai Tanszékén induló PhD-képzés keretében leghamarabb és legközelebb három év múlva kerülhet sor újabb disszertációk megvédésére[20].

Jegyzetek

1 In: Magyar Közlöny, 1993. 107. sz. pp. 5730-5755.
2 In: Művelődési Közlöny, 1994. 13. sz. pp. 921-924.
3 In: Művelődési Közlöny, 1997. 6. sz. pp. 298-301.
4 Doktori (PhD) képzés, kiegészítve a mester(DLA)-képzésekkel. Felvételi tájékoztató 1998/99. tanév. Fel. szerk. Dr. CSÁKVÁRI Éva. Fel. kiadó a Művelődési és Közoktatási Minisztérium. Bp.: DOKUSOFT Informatikai Gmk., 1997. p. 49.; In: Könyvtári Levelező/lap, 1998. 2. sz. pp. 32-33., 5. sz. p. 36.
5 Az ELTE BTK Doktori anyakönyvében az utolsó bejegyzés dátuma 1996. december 20.
6 Balázs János: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 2. sz. pp. 191-205.
7 u.a. pp. 191-193.
8 Munkám megkezdés előtt az azóta elhunyt Fülöp Géza közvetítésével megkaptam Balázs János beleegyezését a felmérés folytatásához. Magát a tanulmányt Fülöp tanár úr emlékének ajánlom. Balázs János támogatását ezúton köszönöm meg.
9 Ld.: 6. sz. jegyzet, p. 192.
10 A társadalmi változások eredményeképpen valószínűleg már nem befolyásolja a nőket a dolgozat elkészítésére való vállalkozásban a Balázs János által említett két ok: a családi, il.. a gyermeknevelési kötelezettség sem. Ld.: 6. sz. jegyzet, p. 194.
11 Ld. 6. sz. jegyzet, pp. 194-195.
12 u.a. p. 196.
13 u.o.
14 u.a. pp. 197-198.
15 A Könyvtári és tájékoztatási tézaurusz legutóbbi kiadásában (összeáll. az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának munkaközössége, Bp.: OSZK KMK, 1992. 134 p.) e csoportok már beazonosíthatók.
16 Ld.: 6. sz. jegyzet, p. 203.
17 u.o.
18 u.a. pp. 203-204.
19 u.a. p. 205.
20 Az ELTE BTK Doktori (PhD) és Habilitációs Ügyek Irodája felvilágosítása szerint az ELTE Doktori Tanácsa többhónapos eljárás után 1997. december 31-ig tizenegy bölcsészdoktori disszertációt minősített PhD-fokozatúvá. A disszertációk szerzői: Barátné Hajdu Ágnes, Bobokné Belányi Beáta, Fejes Erzsébet, Hangodi Ágnes, Körmendy Kinga, Máder Béla, Pavercsik Ilona, Sütheő Péter, Szelle Béla, Tószegi Zsuzsanna, Zalainé Kovács Éva. Az ELTE BTK Doktori (PhD) és Habilitációs Ügyek Irodája vezetőjének, Csoba Alice-nek ezúton köszönöm meg a felmérés elkészítéséhez nyújtott segítségét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi könyvtárosok az információs forradalom élvonalában

– Jó reggelt. Elnézést, hogy zavarom.
– Kérem, azért vagyunk itt. Miben lehetek segítségére?
– Épp most kötöttem egy pár hónapos munkaszerződést itt a Poppleton Egyetemen, és szeretném tudni, hogyan is működik ez a könyvtár.
– Milyen könyvtárra gondol?
– Erre, kérem. Erre, ahol most vagyunk.
– De ez nem könyvtár.
– Nem??
– Nem, ez az Egyetemi Információforrás-Központ.
– És mi lett a könyvtárral?
– Azt nemigen tudom megmondani, magam is egészen új ember vagyok itt. De ez egészen bizonyosan az Információforrás-Központ.
– Eegen. Akkor talán volna szíves megmondani, hol találom a könyvtárigazgatót.
– Az adat- és információszolgáltatási ügyvezető igazgatóra gondol?
– Valószínűleg őrá. Ebben az épületben van az íróasztala?
– A munkaállomása?
– Ja, persze.
– Nem, többnyire otthon dolgozik, interkonnektivitásban a campus LAN-jával.
– Ja, persze.
– Tudnék valamiben segíteni? Érdekli Önt valamelyik speciális szolgáltatásunk? Amint látja, ezen a szinten 126 Unix munkaállomásunk van, teljes Netscape böngészési lehetőséggel a WEB keresésre.
– Valami speciálisabbra gondoltam.
– Akkor talán igénybe vehetné a 3. szinten a 200 munkaállomás egyikét; ezek nemcsak Z39.50 hozzáférési protokolt nyújtanak, hanem lehetőséget adnak teljes szövegű E-folyóiratok olvasásra is, Abode Acrobat-tal.
– Valami még különlegesebbet szeretnék.
– Mégis, mit?
– Én könyvkölcsönzésre gondoltam.

Laurie Taylor
(A The Times Higher Education Supplement 1997. ápr. 18-1 számából vette át a Library Management, 1997. 6.no. 311.p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Körkép a német városi könyvtárak tájékoztató szolgálatáról

A kérdések nagyságrendje és jellege

A Buch und Bibliothek 1998. áprilisi száma Tájékoztató szolgálat (Auskunftsdienst. In: Buch und Bibliothek, 1998. no.4. April, 220-256.S.) címmel áttekintést adott e tevékenység helyzetéről, problémáiról és perspektívájáról a német városi könyvtárakban. Az elvi bevezető tanulmányt hat beszámoló követte: Berlin, Drezda, Heidelberg, Köln, Potsdam és Wuppertal városi könyvtárai ismertették tájékoztató tevékenységüket. A sor egy amerikai könyvtár – példának szánt – bemutatásával egészült ki. E tanulmányok néhány fontos és nálunk is figyelemre méltó megállapítását emeljük ki szemlénkben. (A város neve utal arra, hogy az ismertetett könyvtári gyakorlat leírása melyik cikkből származik.) A tömörítést Katsányi Sándor készítette.

Mit kérdez napjainkban az olvasó, milyen információra van szüksége, mikor a könyvtároshoz fordul? És hányszor fordul a könyvtároshoz? – Minthogy a német könyvtárak legtöbbje valamilyen módon regisztrálja tájékoztató munkájának számadatait is (bár az eltérő módszerek nehezítik az egybevetést), a beszámolók nyomán kibontakoznak a tájékoztató tevékenység főbb paraméterei.

A könyvtárban adott tájékoztatások piramist alkotnak, melynek masszív talpazatát, mennyiségileg meghatározó tömegét a könyvtárhasználati eligazítások, a *„hol találom?"* jellegű kérdésekre adott válaszok képezik. Ahol ezeket a rutinszerű tájékoztatásokat is mérték, évi 300 ezer információt regisztrálták (Drezda). Itt minden 11-ik kölcsönzésre jut egy-egy kérdés. Érdekesebb azonban az információs piramis felső része: a meghatározott tárgyra irányuló kérdések megoszlása. A korábbi gyakorlattal szemben – mikor a humani-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

órák voltak erőteljesen képviselve – ma a gyakorlati-gazdasági élet kérdései a meghatározók. Van könyvtár, ahol a regisztrált kérdések 35%-a gazdasági témájú. (Köln), de máshol is az ilyen vonatkozású kérdések állnak az élen (Potsdam). A gazdasági élet kérdéseit egy ugyancsak gyakorlatias témakör követi: a jogszabályokban való eligazodás igénye. Ha mindehhez hozzátesszük a technika és az egészségügy kérdéseit, úgy tűnik, hogy a német városi könyvtárakban a polgárok gyakorlati információs igényei egyre meghatározóbbá válnak, helyenként már jelenleg is dominálnak.

Közhasznú tájékoztatás

A közhasznú tájékoztatásnak az angol-amerikai könyvtárakban meghonosodott (viszonylagos) térbeli-szervezeti elkülönülése a német könyvtárakra nem jellemző, ugyanakkor az ilyen típusú szolgáltatások – mint az igények bemutatásánál is láttuk – egyre meghatározóbban épülnek bele a tájékoztatás egészébe és színezik át a könyvtári információs tevékenységet.

A térben is elkülönülő közhasznú tájékoztatás Heidelberg példáján mutatható be. Itt a könyvtár előterében, közvetlenül a bejárat és az adminisztráció után a következő információs létesítményeket helyezték el:

„Fogyasztói info". A fogyasztók tájékoztatását szolgáló anyagok, árú-tesztek, teszt-indexek gyűjteménye. Alapja a Fogyasztói Érdekvédelmi Egyesülés infotékája.

„Helyi Sárga Lapok". A különböző helyi intézmények, hivatalok, szolgáltatók címei cédula formában.

„Helyi info". Újságkivágatok gyűjteménye, minden városi vonatkozású aktuális cikket tartalmaz tematikusan csoportosított 250 irattartóban. Az egy évnél régebbi anyagok a raktárba kerülnek, onnét kérhetők ki. (Következésképpen a helytörténeti gyűjtemény magva egészen másként alakul ki, mint ahogyan az a bibliográfiai adatokra koncentráló hagyományos feldolgozás mellett történik.)

„Cég- és gazdasági info". Cégek adatai és profilja. Elsősorban helyi adatok, kiegészítve a legnagyobb német vállalatok, bankok, biztosítótársulatok stb. adataival.

A bibliográfiai adatszolgáltatástól a szövegszolgáltatásig

A gazdasági életből érkező megrendelők arányának növekedése nemcsak a tájékoztató szolgálati tevékenység tematikáját bővítette ki, hanem annak jellegét is befolyásolta. Az új igénybevevőknek ui. már nem elég a bibliográfiai tétel, hanem az adatokat, a fontosabb cikkek szövegeit is kérik. A faktografikus tájékoztatás, illetve a szövegszolgáltatás irányába való jelentős elmozduláshoz az igényt a fizetőképes kereslet megjelenése teremtette meg, a technikai lehetőséget pedig a számítógép térhódítása, mindenek előtt az egymásba kapcsolódó könyvtári számítógépes adatbankok létrejötte. A német könyvtárosoknak e téren segítségére van a könyvtárközi kölcsönzés nemrég kiépített expressz-szervíz rendszere. A SUBITO program keretében a könyvtár egy vagy két napon belül hozzájut a kért anyaghoz. Mindez jelentős távlatokat ígér akkor is, ha ma a könyvtári információs piramisoknak csak a csúcsát érinti.

Funkciók és szervezet

A tájékoztató munka szervezeti felépítése városonként változik ugyan, de az alapséma, mely egy központi tájékoztató egységből és az azt körülvevő, tematikusan megosztott kisebb tájékoztató pontokból áll, minden könyvtárban felismerhető.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tájékoztató pontok száma következetesen 5 vagy 6. (Talán ennél kevesebb tájékoztatási helyet a viszonylag nagy könyvtárak belső tagoltsága nem bírna el, többet a pénztárcája.) A felépítés több helyen a könyvtár hagyományos struktúráját követi, tipikus példa erre Potsdam: A./ Általános tájékoztatás, B./ Szaktájékoztatás: 1. Szépirodalmi 2. Társadalomtudományi 3. Természettudományi és technikai 4. Gyerek- és ifjúsági 5. Zenei. (Csaknem azonos ezzel a sémával Drezda szervezete.)

A logikusnak tűnő decentralizált felépítés hátránya, hogy kis kihasználtság esetén sem lehet az erőket összevonni, a teljes nyitva tartás alatt folyamatosan üzemeltetni kell minden pontot. Van azonban egy súlyosabb funkcionális önellentmondása is: a központi vagy általános tájékoztatás egyszerre szolgál a rutinkérdések („hol található?") megválaszolására és a nagy felkészültséget és elmélyültebb munkát igénylő tájékoztató feladatok megoldására. Ezt az ellentmondást küszöböli ki a Kölni Városi Könyvtár, ahol a tájékoztatási szinteknek megfelelő hármas tagoltságú szervezeti formát alakítottak ki:

- Első szint: „Első tájékoztatás", útbaigazítás.
- Második szint: Tematikus tájékoztatás (a könyvtár 5 emeletén 5 tájékoztató hellyel).
- Harmadik szint: Kutatói részleg.

A harmadik szint, a kutatói részleg feladata az időigényes és a külső adatbázisokból történő (a megrendelő által megfizetett) kutatások elvégzése, külső információs adatbázisok átvétele, installációja, gondozása.

A tájékoztatók

Az információszolgáltatás technikai tökéletesedése nem csökkenti a tájékoztatók szerepének fontosságát, sőt az eszköztár növekedése miatt egyre nehezebb lesz a látogatót az ő egyéni problémájának megfelelő információs forráshoz eljuttatni. A korszerű technikát alkalmazó városokban is úgy vélik: a találékonyság és a kreativitás gyakran fontosabbak, mint a technika tökéletes birtoklása. (Köln.) A tájékoztatás sikerének mértéke a kérdező elégedettsége, és ez elsősorban attól függ, hogy létrejött-e a kérdező és a könyvtáros között a megfelelő emberi kommunikációs kapcsolat. (Drezda.)

A tájékoztatók munkájának felismert fontosságával szöges ellentétbe áll az a tény, hogy a könyvtárosi létszám általános szűkülése ezt a szakterületet sem hagyja érintetlenül.

Ami a munka szervezetét illeti: általánosan elterjedt gyakorlat, hogy ebben a tevékenységben a tájékoztató részleg munkatársai mellett a könyvtár többi dolgozója is rendszeresen részt vesz. (Például Drezdában és Kölnben heti 4 órát.), E téren meghatározó jelentőségű a német könyvtárakban általános lektori rendszer: a lektorok, akik szakterületükön (pl. szépirodalom, társadalomtudományok, természettudományok stb.) felelősek az állomány gyarapításáért és gondozásáért, a saját területükön színvonalas szaktájékoztatást tudnak nyújtani. (Ugyanakkor állománygyarapítási munkájukban gyümölcsöztethetik olvasószolgálati tapasztalataikat.) Berlinben, ahol a városegyesítés sajátos városi könyvtári helyzetet teremtett, és a két hajdani központi városi könyvtárban 6-6 szakrészleg működik, az ezekért szakmailag felelős 12 lektorra épül a tájékoztató munka zöme.

Új technológia: CD-ROM-ok

Jelenleg a hagyományos (nyomtatott) és az elektronikus tájékoztatási eszközök kettőssége a jellemző. Ma még a hagyományos eszközökkel a kérdések nagyobb részét meg lehet válaszolni, és a használóknak csak kisebb (de növekvő) csoportja rendelkezik PC és CD-ROM használói jártassággal, az arány azonban az utóbbiak javára tolódik el. Problémát jelent, hogy számos tájékoztatási eszköz a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

piacon a két formában párhuzamosan jelenik meg, és a könyvtárnak választania kell a ma még általánosan használt könyv és a jövőt jelentő CD-ROM között. A legfontosabb eszközökből mindkét formát beszerzik, hogy a használók megismerhessék és kipróbálhassák az elektronikus tájékozódási eszközt is, más esetben pedig (pl. a telefonkönyvek) csak az utóbbit vásárolják. (Wuppertal).

A városi könyvtárak tájékoztató apparátusának technikai szintje Potsdam példáján mutatható be: a hat tájékoztatási pont mindegyikén 1-1 PC használható, ezeken elérhetők a katalógusadatok (OPAC), külső adatbankok (hálózaton át) és az Internet. A központi tájékoztatásban 4 PC áll az olvasók rendelkezésére (1: OPAC, 2-3: CD-ROM-ok, 4: Internet), egy pedig kizárólag a könyvtárosok szolgálatában áll (OPAC, CD-ROM-ok, Internet).

A CD-ROM-ok egy része fizikailag is jelen van, nagyobb részük a hálózatról hívható le. Van, ahol a hálózatról lehívható és több-kevesebb rendszerességgel használt CD-ROM adatbázis száma 50. (Heidelberg).

Eltér a könyvtárosok véleménye arról, hogy a CD-ROM használata valóban mélyreható változást jelent-e? Van, aki szerint csak a megbízható hagyományos tájékoztató szolgálatra lehet az új technológiát ráépíteni, s azt nem célnak, hanem kiegészítő eszköznek kell tekinteni (Wuppertal). Mások szerint viszont az új médiák beillesztése a régi üzemmenetbe nem vezet igazán új eredményre. Abban viszont egységes a könyvtárosi közvélemény, hogy a hálózatokba való bekapcsolódás forradalmi változást fog eredményezni a tájékoztató munka egészében.

Új távlat: információs hálózatok

A városi könyvtárak olvasói kérdéseik megválaszolásánál egyre gyakrabban fordulnak a saját eszköztárukon túli adatbázisokhoz. Az Internet használata a tájékoztató tevékenységben már ma is magától értetődő napi gyakorlat (Wuppertal), a jövőben pedig még szorosabban fog a nyilvános könyvtári tájékoztatás az Internethez kötődni, annak használati készsége fogja egyre inkább eldönteni a tájékoztató szolgálat minőségét. A kellő jártasság megszerzése érdekében egyes könyvtárakban a számítógépes részleg munkatársai gyakorló órákat adnak a tájékoztatóknak (Drezda), de az Internet-jártasság legjobb iskolája maga a rendszeres használat.

Bár a tájékoztató szolgálatban az Internet elsősorban a könyvtárosok munkaeszköze, könyvtári használatára az olvasóknak is lehetőséget adnak (Potsdam), sőt egyes könyvtárosok elvszerűen vallják, hogy mindaddig, amíg a családoknak csak kisebb része jut hozzá otthonában az Internethez, a városi könyvtárak kötelessége minden városi polgár számára hozzáférhetővé tenni minden ott elérhető közösségi érdekű információt. (Wuppertal).

Az Internet hozzáféréssel rendelkezők viszont egyre gyakrabban tesznek fel e-mail kérdéseket a városi könyvtáraknak és várnak hasonló úton választ. Ez a lehetőség a jövőben a könyvtári tájékoztató szolgáltatások formájának arányait bizonyára át fogja rendezni.

Felmerült a tájékoztatást nyújtó könyvtárak hálózati összekapcsolódásának gondolata is. Ha például Kölnben a Városi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár, a British Council és a Kereskedelmi Kamara Könyvtára stb. együttesen, hálózatba kapcsolódva ajánlanák fel a város közönségének tájékoztatási szolgáltatásaikat, sokkal attraktívabb kínálatot tudnának nyújtani. A tájékoztatási kérdések ebben az esetben a könyvtárközi kölcsönzési kéréshez hasonlóan – hálózati úton – eljutnának a város kisebb könyvtáraiból a nagyobb, illetve a feladat megoldására alkalmasabb, felkészültebb könyvtárba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Költségek

A színvonalas tájékoztató munka feltételei: 1. Koncepció 2. Folyamatosság 3. Szakismeret 4. Sok pénz. (Heidelberg). Az utóbbi feltétel biztosítását a könyvtárak részben az igénybevevőktől várják, eltér azonban az egyes intézmények gyakorlata a díjak meghatározásának kérdésében. Van, ahol a tájékoztatás elvileg ingyenes, kivéve a külső adatbázisból történő online keresést, amikor önköltségi áron kapja az olvasó az információt. (Wuppertal). Máshol viszont a nem rutin jellegű tájékoztatás esetében meg kell fizetni a könyvtáros munkáját is, amennyiben a keresés a kérdező távollétében, illetve közreműködése nélkül történik. (Köln). A tájékoztatásra fordított munka díja minden megkezdett félóra után 30 DM (ez az összeg azonban nem tartalmazza a tárgyi költségeket, a másolás, a lemez díját stb.) Mivel a fizetőképes kereslet ilyen feltételek mellett is nagy, a cégek részére történő kutatás díjemelését tervezik.

A jövő perspektívái

A számítógépes információs hálózatok kiépülése alapjaiban fogja módosítani a tájékozódási eszközök és intézmények igénybevételének szokásait. A családok többsége középtávon már rendelkezni fog Internet kapcsolattal, a klasszikus adatbankok szolgáltatásai közvetlenül is elérhetők lesznek. Ez elég lesz a rutinfeladatok megoldására, a bonyolultabb vagy speciálisabb feladatok megoldását azonban továbbra is valamely erre rendelt intézménytől – így a könyvtártól – fogják várni.

Jelenleg az egyes könyvtártípusok más-más réteg információs igényeit elégítik ki: a közművelődési könyvtárak a lakosságét, az egyetemi-főiskolai könyvtárak a hallgatókét, a speciális tájékoztatási intézmények a gazdasági szféra igényeit. Ez az elkülönülés a könyvtárak tájékoztatási hálózatba szerveződésével oldódni fog, minden könyvtár – így a városi könyvtár is – fogadni tud bármilyen információs kérdést: az alapigényeket és a helyismereti információs igényeket közvetlenül kielégíti, a speciális igényeket a megfelelő intézményhez továbbítja. A városi könyvtárnak képesnek kell lennie arra, hogy a gyakorlati élet, a felsőfokú tanulmányok, a gazdasági élet információs igényeit autentikusan kezelni tudja.

A társadalom – ha a jövőben információs kérdéseivel a könyvtárakhoz fordul – a mechanikus információközvetítés helyett funkcionális információszolgáltatást fog elvárni: egyrészt a bibliográfiai adatok közlése helyett faktografikus és szövegszolgáltatást, másrészt az információ tartalmának „lefordítását" a kérdező „nyelvére".

Ha a könyvtár ezeknek az elvárásoknak meg tud felelni, biztos helye lesz az információs társadalomban. Ha viszont a könyvtárak nem ismerik fel a tájékoztató tevékenység új perspektíváit, nem vállalják tudatosan a közvetítő szerepet a kérdező és az új információs források között az új hozzáférési technikák felhasználásával, akkor rövidesen könyvmúzeummá válnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Francia módszertani könyvtár Budapesten

Csekő Ildikó

Bevezetés

Írásunk célja egy Magyarországon kevésbé ismert könyvtár, az Egyetemközi Francia Központban (továbbiakban EFK) működő Francia Pedagógiai Dokumentációs Központ (továbbiakban FPDK) bemutatása. Ez a könyvtár a francia mint idegen nyelv tanítását szolgálja, segíti.

Magyarországon a kizárólag francia anyagot gyűjtő könyvtárak köre nem nagy, de állományuk elég gazdag. A francia állam arra törekszik, hogy a francia nyelv oktatását és a francia kultúra terjesztését külföldön maximálisan támogassa. A francia kultúrának Budapesten, a Magyarországi Francia Intézetben (Institut Français de Hongrie) van a központja, ahol egy általános gyűjtőkörű könyvtár működik, amely a francia kultúra valamennyi területét felöleli. Az intézetet a francia állam tartja fenn. Emellett meg kell említeni az Országos Idegennyelvű Könyvtár francia anyagát, valamint az ELTE Francia Tanszékének könyvtárát is. Ezeket a gyűjteményeket kiegészítve, de teljesen más funkciót betöltve működik 1991 óta az ELTE-hez tartozó kari jogú intézményben, az Egyetemközi Francia Központban, egy francia pedagógiai dokumentációs központ. Az előbb felsorolt könyvtárak egymást kiegészítő szerepe funkciókülönbségükből adódik. A Francia Pedagógiai Dokumentációs Központ (FPDK) egy pedagógiai könyvtár feladatát látja el, azaz itt megtalálhatók a francia tankönyvek, a francia nyelv oktatásához kapcsolódó kiegészítő anyagok és a szakirodalom. Franciaországban nagy hangsúlyt fektetnek a pedagógiai irodalom feltárására, összegyűjtésére, és erre egy egész hálózat fejlődött ki. A hálózat központja Párizsban található, ez a Nemzeti Pedagógiai Dokumentációs Központ (Centre National de Documentation Pédagogique, CNDP). A francia állam és oktatásügy külföldön is próbálja követni ezt a módszert, ennek is köszönhető a szóban forgó FPDK francia-magyar együttműködésben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fenntartás és felügyelet

Az egész intézményt, beleértve a könyvtárat is, a magyar és a francia állam tartja fenn. A magyar költségvetésből a könyvtárra költött összeg magában foglalja az épület fenntartását és üzemeltetését (postaköltség, telefon, fax, vásárlás a könyvtárellátóban, üres hangkazetták vásárlása stb.). A könyvtárat érintő francia költségvetés a Franciaországból érkező éves rendelést biztosítja. Az éves rendelés összege jelenleg 30 000 francia frank, melyből könyveket, audio és vizuális dokumentumokat, folyóiratokat vásárol a könyvtár. Magyar költségvetésből is vásárol a könyvtár dokumentumokat, de sokkal kisebb mértékben.

A könyvtár felügyeleti szervei a Francia Nagykövetség Oktatási és Nyelvi Együttműködési Osztálya (Bureau de Coopération Linguistique et Educative) és az Egyetemközi Francia Központ magyar igazgatója és francia igazgatóhelyettese.

A Francia Pedagógiai Dokumentációs Központ céljai

Mint már említettük, a könyvtár, amelyről szó van, a francia nyelv magyarországi oktatásának a segítésére és előmozdítására jött létre. A kérdés az, hogy mit is jelent ez a gyakorlatban. A legegyszerűbben ezt úgy lehet megfogalmazni, hogy a franciatanárok számára olyan könyvtár létesült, ahol megtalálhatók a Franciaországban és Magyarországon megjelent francia tankönyvek a hozzájuk tartozó kiegészítő anyagokkal együtt, ahol különféle segédanyagokat kaphatnak a munkájukhoz, és a francia mint idegen nyelv oktatására vonatkozó elméleti munkákat is megtalálják. A könyvtár elsődleges célja tehát az, hogy biztos hátteret nyújtson a franciatanárok munkájához. Fontos megjegyeznünk, hogy a gyakorlati művek mellett (tankönyv, munkafüzet stb.) a könyvtár nagy gondot fordít az elméleti munkák gyűjtésére, azaz didaktikai könyvek, pedagógiai folyóiratok beszerzésére. Ezen a ponton kapcsolódhatunk be a könyvtár egy másik céljának a felvázolásába. Az elméleti anyagok gyűjtése ugyanis a felsőoktatásban résztvevő diákokat is érinti, hisz a módszertani oktatás alapvetően támaszkodik az ilyen irányú dokumentumokra. Tehát a könyvtár nemcsak a tanároknak, hanem a diákoknak is segítséget nyújt munkájukban, és természetesen nemcsak az elméleti dokumentumok terén, hanem ők is megismerik a könyvtárban található francia nyelvkönyveket és egyéb anyagokat, így eredményesebben készülhetnek fel tanári pályájukra. Ezen a ponton összekapcsolódik a tanárképzés és a tanári munka, amelyek kiszolgálása a leglényegesebb momentum a könyvtár tevékenységében. Természetesen, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényezőt sem, hogy anyagilag mekkora segítséget jelent ez a könyvtár a franciával foglalkozóknak. A minimális számú magyar kiadású francia nyelvkönyv mellett, amelyeket már szintén nehéz megfizetni a pedagógusoknak, a francia kiadású tankönyvek egész tárházát nyújtja a könyvtár, amelyeknek az ára körülbelül hatszorosa a magyar tankönyvekének. Az eddig felsoroltakon kívül, igaz nem elsődleges célként, de feltétlenül meg kell említeni azt is, hogy a könyvtár a francia kultúra és civilizáció terjesztésével is foglalkozik irodalmi és történelmi tárgyú dokumentumok gyűjtésén keresztül.

Az eddig felsorolt célok az állomány tematikáján keresztül kerültek kifejtésre, ha a könyvtár céljait a dokumentumtípusok szemszögéből vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy bár természetesen a hagyományos dokumentumok (könyv, folyóirat) vannak túlnyomó többségben a könyvtárban, a könyvtár egyik alapvető szemlélete az, hogy állandóan fejleszti, bővíti a nem hagyományos dokumentumtípusok körét (audio- és videokazetta), hogy egy naprakész, modern pedagógiai központ szerepét el tudja látni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az állomány

Az állomány bemutatásánál az esetleges félreértések elkerülése végett előre hangsúlyozzuk, hogy a könyvtárnak a fentebb leírt célokból adódóan csak francia nyelvű dokumentumai vannak.

Tematikai szempontból az állomány összetétele a könyvtár fentebb vázolt céljaiból és funkciójából következik. Az állományt két nagy csoportra oszthatjuk:

- a könyvtár elsődleges céljához illeszkedő pedagógiai és didaktikai anyagok
- egyéb dokumentumok

Nézzük először a pedagógiai anyagot! A gyűjteményt alapvetően két részre bonthatjuk: a tulajdonképpeni tankönyvekre, segédanyagokra és azokra, amelyek a francia nyelv tanításával elméleti és módszertani oldalról foglalkoznak.

A tankönyvek gyűjtésénél érvényesülő elv az, hogy a magyar és a francia kiadású tankönyveket egyaránt gyűjti a könyvtár, címenként öt-öt példányban. Mivel a francia kiadású tankönyvek száma nagy, itt újabb rendezési elvre volt szükség, ez pedig a korosztályonkénti csoportosítás. A tankönyvekhez hangkazetták tartoznak, és az utóbbi években egyre többhöz van videokazetta is. Az általános témájú, francia nyelvet tanító tankönyveken kívül vannak még a könyvtárban ún. speciális tankönyvek is, amelyek egy-egy foglalkozás szakmai nyelvét tanítják (ilyenek az üzleti nyelvvel, a turizmus nyelvével foglalkozó könyvek), s melyekhez szintén van hang- és olykor videokazetta is.

Segédanyagon azokat a dokumentumokat értjük, amelyeket a tankönyvön és az összes hozzá tartozó egyéb dokumentumon kívül (munkafüzet, tanári kézikönyv, audio-, videokazetta, dia) a tanár felhasználhat az órán. Ezeknek elég sok változata található meg a könyvtárban: nyelvtani gyakorló munkafüzetek, amelyeknek a jellemzője, hogy több szintűek (kezdő, közép, haladó) és megoldókulccsal együtt jelennek meg; szóbeli kifejezőkészséget fejlesztő segédkönyvek, melyek a hozzájuk tartozó hangkazettával használandók; szókincsfejlesztő dokumentumok, ezek fő jellemzője, hogy a szókincs tematikus feldolgozása után még az ahhoz kapcsolódó feladatokkal is szolgálnak; levelezést tanító, levélmintákat tartalmazó könyvek; fonetikai gyakorlókönyvek és munkafüzetek, amelyekhez szintén tartozik hangkazetta; írásbeli kifejezést fejlesztő könyvek; helyesírással kapcsolatos művek; az ún. français facile sorozat, azaz olyan olvasmányok, amelyek könnyített francia nyelven íródtak és anyagok a különböző francia vizsgákra való felkészüléshez, a magyar állami francia nyelvvizsgára ugyanúgy, mint a francia állam által meghirdetett vizsgákra. A segédanyagok keretein belül kell megemlítenünk az eddig be nem sorolt nem nyomtatott dokumentumokat is. A már említett audiokazettákon kívül (a tankönyvekhez és a szóbeli kifejező készséget fejlesztő segédanyagokhoz járuló kazetták) kiegészítő anyagként használhatják még a tanárok a gyerekdalokat, kiszámolókat, meséket és a különböző francia sanzonokat tartalmazó kazettákat. Az ún. magazinokat, a mindennapi életből vett francia szövegeket, párbeszédeket tartalmazó kazettákat, amelyek már elég magas szintűek, ezeket kifejezetten oktatási céllal állítják össze, és átírásaal és tanári útmutatóval együtt forgalmazzák. Az egyik ilyen magazin a Le français dans le monde című módszertani folyóirat keretein belül jelenik meg, a kazetta szövege és az útmutató az újságban találhatók. Ez a folyóirat az egyik legnevesebb francia módszertani lap, a címét kb. úgy lehetne magyarra fordítani, hogy „A francia mint idegen nyelv helyzete a világban". Végül pedig megemlítjük azokat a kazettákat, amelyek szépirodalmi szövegeket, költeményeket tartalmaznak. Ezeknek a kazettáknak kettős a besorolása, mert egyrészt besorolhatók a második nagy csoportba, a civilizációs anyagba, másrészt viszont oktatási célokat is szolgálnak, bár nem kimondottan a francia nyelv tanításában használják őket, hanem a felső-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

oktatásban a francia irodalom tanításakor. A videokazettákról szinte ugyanazt mondhatjuk el, mint az audiokazettákról. A videók között is megtalálhatók azok, amelyek a francia tankönyvekhez tartoznak, és léteznek ún. magazinok, átírással és tanári útmutatóval. Meg kell még említenünk a diákat, amelyek között csak egy-kettő található, amely tankönyvhöz kapcsolódik, a többi irodalmi, művészeti vagy történelmi témájú. Végül még egy, talán dokumentumtípusnak nem igazán nevezhető dokumentumot kell számba vennünk, a társasjátékokat. A társasjátékok kölcsönzésére is van igény, mert használata közben játékosan tanulnak a gyerekek.

Az elméleti dokumentumok tematikailag két csoportra oszthatók aszerint, hogy az adott könyv általános pedagógiai mű, magával az oktatással, vagy valamilyen franciaországi oktatási kérdéssel foglalkozik-e (ezek pedagógia címszó alatt vannak elhelyezve), vagy pedig kifejezetten a francia mint idegen nyelv tanításával kapcsolatosak. A két csoport közül az utóbbi az, amelyik nagyobb jelentőséggel bír, jobban beleillik a könyvtár profiljába, és a forgalma is jóval nagyobb.

Az eddig felsorolt, kifejezetten oktatási célokat szolgáló dokumentumokon kívül is találhatók anyagok a könyvtárban. Felmerülhet a kérdés, vajon ez nem mond-e ellent a könyvtár kialakult profiljának? Mielőtt válaszolnánk, nézzük meg, hogy milyen dokumentumokról van szó!

A könyvtárban található egy kisebb (kb. 500 kötetes) irodalmi gyűjtemény, amely antológiákat, szépirodalmi műveket, irodalomelméletet tartalmaz. Ennél jóval kevesebb dokumentumot számlál a nyelvészeti és az ún. kulturális blokk. Azért nem szorítkozunk a könyv megnevezésre, mert diapozitívok, videokazetták is találhatók ezekben a témákban. A videokazetták között megemlítjük a „mozifilmeket", művészeti, irodalmi tárgyú kazettákat és a Franciaországot bemutató videókat, a hangkazetták közül a már említett sanzonokat és irodalmi hangkazettákat. Az egyéb témakörbe sorolhatók még a gyerekek számára gyűjtött anyagok, pl. mesekönyvek.

Ha szűken értelmezzük a könyvtár feladatkörét, akkor azt mondhatjuk, hogy ezek a dokumentumok nem tartoznak bele a gyűjtőkörbe, mert nem pedagógiai dokumentumok, hanem a francia kultúra különböző területeit érintő egyéb anyagok. Tágabb értelmezésben viszont ezek az anyagok is szolgálnak oktatási célokat. A történelmi, irodalmi és nyelvészeti tárgyú dokumentumokat a felsőoktatásban használják diákok és tanárok egyaránt. Mivel az ELTE Francia Tanszéke a szomszéd épületben működik, ez a kis gyűjtemény nagyon hasznosnak bizonyul. A művelődési és kulturális vonatkozású dokumentumokat a középiskolákban tanító tanárok is használják, hogy megismertessék diákjaikkal Franciaországot. Marad még a gyerekeknek szóló anyag, amelyről szintén elmondhatjuk, hogy azért kölcsönzik ki a tanárok, hogy a tanórákon felhasználják, esetleg iskolai ünnepségeken feldolgozzák. Az elmondottakból talán érzékelhető volt, hogy a gyűjteménynek ez a kiegészítő része is az oktatást szolgálja.

Szolgáltatások

Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a könyvtár rétegkönyvtár jellege ellenére viszonylag hosszú nyitvatartási idővel rendelkezik. A könyvtár minden délután 13 órától 18 óráig, délelőttönként hétfő és csütörtök kivételével 9 óra 30 perctől 12 óra 30 percig tart nyitva. Az alapszolgáltatásokon kívül egyéb szolgáltatásokat is biztosít a könyvtár. Az egyik ilyen, amelyet a leggyakrabban vesznek igénybe az olvasók, a hangkazetta-másolás. Természetesen itt a nyelvtankönyvekhez járuló kazettákról van szó. A másik jól kihasznált szolgáltatása a könyvtárnak a postai úton való kölcsönzés. Ezt a vidéki olvasók miatt kellett bevezetni, hisz nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindenki tud havonta feljárni Budapestre. Nemcsak kölcsönzést lehet kérni postai úton, hanem kazettamásolást is. Minden ilyen szolgáltatás esetében a postaköltséget az olvasónak kell fizetnie, de külön díjat nem számol fel a könyvtár. A könyvtárban lehet hangkazettát hallgatni, és egy különálló teremben videokazettát is meg lehet nézni. A keresett dokumentumokra az olvasó előjegyzést kérhet. A gimnáziumi és a felsőoktatásban tanuló csoportok fogadására is nyitott a könyvtár, ha erre igény van. Többek között járt a könyvtárban franciát tanuló csoport az Óbudai Gimnáziumból és a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskoláról is.

Nagy örömünkre, ehhez a listához most már csatolhatjuk az Internet-hozzáférhetőséget is, tudniillik 1998 elején sikerült a könyvtárnak egy, az olvasók rendelkezésére bocsátható számítógépet is beszereznie. A hálózat használata ingyenes, csak a nyomtatás kerül pénzbe. Az új gép megjelenése maga után vonta egy új dokumentumtípus megjelenését is, ez pedig a CD-ROM. A már rendelkezésünkre álló néhány CD-ROM-ot csak helyben használhatják az olvasók.

A könyvtár nem rendelkezik hagyományos katalógussal, egy francia nyelvű számítógépes Access-adatbázis van a könyvtárban, amely a könyvek területén már biztosítja a teljes feltártságot, de az egyéb dokumentumtípusok terén még nem teljes. Az adatbázisban egyelőre nem lehet tematikusan keresni.

A könyvtár használói

A könyvtár funkciója és állománya behatárolja a könyvtárhasználók körét. Az eddig elmondottakból következik, hogy a könyvtárat olyan személyek használják, akik kapcsolatban állnak a francia nyelvvel. Döntő többségük diák és tanár. A könyvtárnak 798 beiratkozott olvasója van. Az olvasókat kétféleképpen tipizálhatjuk, foglalkozás szerint és nyelvi szempontból. Nézzük először az előbbit. Ebben az esetben nagyon könnyű dolgunk van: három csoportot hozhatunk létre a tanárok, diákok és az „egyebek" csoportját. Ezen csoportok megoszlása a következő: értelemszerűen a se nem tanár, se nem diák kategóriába tartozó más foglalkozású, de a francia nyelvvel mégis kapcsolatban álló olvasók száma a legkisebb, 33 fő, 4%. Ezek az olvasók franciát tanulnak, vagy nem tanárként dolgoznak, de franciát tanítanak magánúton. Ez a csoport az olvasótábor minimális része, mégis pozitívumként kell megjegyeznünk, hogy ilyen körökben is tudnak a könyvtár létezéséről. A könyvtár közönségét tulajdonképpen a francia szakos hallgatók és a franciatanárok alkotják. A könyvtárról eddig elmondottak alapján azt hihetnénk, hogy a két csoport közül a tanárok vannak többségben, vagy legalábbis egyenlően oszlik meg az arány közöttük, de ez nem így van. A mérleg a diákok javára billen. A tanárok száma 331 fő, 42%, a diákok száma 434 fő, 54%. Ennek oka az, hogy az ELTE Francia Tanszéke a szomszédos épületben található, és a diákok ezt ki is használják, a beiratkozott diákok közül 253 ténylegesen az ELTE Francia Tanszékének a hallgatója. Ha már a diákoknál tartunk, akkor itt említjük meg azt a tényt, hogy a diákok legtöbbje maga is tanít, vagy már iskolában, vagy magánúton. Ezért ez a tipizálás nem kizárólagos, átfedések vannak. Ez a tény is a könyvtár pedagógiai jellegét támasztja alá, mert a diákok is leginkább a tanításhoz kölcsönöznek ki dokumentumokat.

Az olvasók nyelvi szempont szerinti felosztása értelemszerűen két csoportot eredményez, a magyar és a francia anyanyelvű olvasókat. A magyar olvasókra nem kell kitérnünk, ide a franciatanárok és a francia szakos hallgatók tartoznak. A francia anyanyelvű olvasóknál viszont meg kell állnunk egy kicsit. Felvetődik a kérdés, kik is ezek a francia olvasók? Mint sok országban, Franciaországban is működik olyan program, amely a francia nyelv

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanítására tanárokat küld külföldre. Ezen program keretében dolgoznak francia lektorok a felsőoktatásban, tanárok az általános és középiskolákban. A könyvtáros együttműködik azzal a tisztségviselővel, akik ezeknek a tanároknak a toborzásával és magyarországi ügyeivel foglalkozik. A Magyarországra érkezett francia tanárok minden év elején eljönnek a könyvtárba. Több olyan is van közöttük, aki maga is diák, Franciaországban franciatanár-képzésben vesz részt, és a szakmai gyakorlatot tölti Magyarországon.

Az olvasók nyilvántartása hagyományos kartonos módszerrel történik. Az olvasók listája számítógépen is megtalálható egy Word szövegszerkesztő táblázatban. Mivel az FPDK kiskönyvtár „csak" 798 olvasóval, ezért a hagyományos kartonos módszer megfelel a könyvtárnak, használata is praktikus és egyszerű. E módszer felváltása csak egy integrált könyvtári rendszer bevezetésekor lenne célszerű.

Dokumentumforgalom

A dokumentumok forgalmát vizsgálva a könyvek kölcsönzése a legmagasabb arányú, ezen belül a tankönyvek és segédkönyvek forgalma vezet. A könyvek után a hangkazetták forgalma áll a második helyen, harmadik helyen a videokazetták és a folyóiratok kölcsönzése verseng egymással, végül a diák és a játékok zárják a sort. A könyvtár profiljának, a nyelvtanításnak megfelelően a könyvek és a hangkazetták kölcsönzése vezeti a dokumentumtípusonkénti listát, de a videokazetták kölcsönzése is mutat egy állandó értéket. A videokazetták kölcsönzése azért alacsony arányú, mert nálunk még nincsenek markánsan jelen a tanárok köztudatában, s van egy gyakorlatias oka is, az, hogy nem mindenhol tudják biztosítani a videók tanórákon való használatát. Előrebocsáthatjuk, hogy az elkövetkezendő években a videokazetták forgalma fokozatosan növekedni fog, hiszen már a kiadók is videóval együtt jelentetik meg a tankönyveket.

Befejezés

Az Egyetemközi Francia Központ Pedagógiai Dokumentációs Központjának egyedi jellege a könyvtár speciális céljaiból és funkciójából adódik. A franciatanárok és a francia szakos hallgatók részéről igény van erre az intézményre, és a visszajelzések szerint az olvasók elégedettek a könyvtár szolgáltatásaival.

Terveink szerint a jövőben a könyvtár gépesítettségét szeretnénk továbbfejleszteni, valamint a meglévő adatbázist kompatibilissá tenni az ELTE Francia Tanszékének és a Francia Intézetnek a katalógusával. Ami az állomány fejlesztését illeti, különösen a CD-ROM-kínálatunkat (nyelvoktató CD-ROM-ok, szótárak) szeretnénk bővíteni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Norvég könyvtárak a változó világban

Egy tanulmányút tapasztalataiból

Koltay Tibor

1998 júniusában a Magyar Ösztöndíj Bizottságnál elnyert kéthetes ösztöndíjjal jártam Norvégiában. Az alábbiakban tanulmányutam tapasztalatai alapján, de írásos anyagokra is támaszkodva próbálok meg képet festeni Norvégia könyvtárügyének néhány szeletéről.

Riksbibliotektjenesten – A Tudományos és Szakkönyvtárak Országos Hivatala

A Riksbibliotektjenesten (RBT) a Norvég Egyházügyi, Oktatási és Tudományos Minisztérium közvetlen irányításával működő iroda, amely feladata a felsőoktatási és szakkönyvtárak működésének támogatása.

Az RBT küldetésnyilatkozatában a következők szerepelnek: *„Norvégiának a világ élvonalába kell tartoznia a tudás és kutatás fejlesztését szolgáló nemzetközi és nemzeti forrásokhoz való hozzáférés és felhasználás terén."*

E küldetés eléréséhez az elsődleges célkitűzés *„a dokumentációhoz és információhoz való hozzáférés elősegítése a kutatásban, a felsőoktatásban, az egészségügyben és a közigazgatásban dolgozó felhasználók, szakterületek, szakmák, üzleti élet és ipar számára"*.

A részcélok közül emeljük ki a következőket:

- Az információs politika támogatása;
- A felsőoktatási és szakkönyvtárak integrálása a fenntartó intézményeikbe;
- Új szakmai kompetenciák kialakítása;
- Az információs technológia használatának széles körű terjesztése;
- Felhasználóbarát rendszerek kifejlesztése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az RBT jelentős szerepet játszik adatbázisok nemzeti szintű licenceinek megvásárlásában. A Science Citation Index Expanded 1992-1998, a Social Sciences Citation Index 1992-1998, az Arts & Humanities Citation Index 1992-1998 c. adatbázisok a WWW-n elérhetők. Hasonlóképpen hozzáférést teremtettek az OCLC First Search szolgáltatásához is.

BIBSYS

1972-ben két trondheimi egyetemi könyvtár kezdeményezésére született meg a BIBSYS, amely a kezdetektől nagy utat tett meg. Az egyfelhasználós könyvtári rendszerből egy olyan közös katalogizálási rendszer született, melyet több mint 60, főként egyetemi könyvtár használ szerte Norvégiában. A ma UNIX alatt, több IBM RS-6000 gépen futó, kliens-szerver architektúrájú BIBSYS III. 1200 egyidejű felhasználót tud kiszolgálni.

A BIBSYS azonban nemcsak bibliográfiai adatbázist szolgáltat. Az egyetemeken és másutt folyó tudományos kutatásokat regisztráló FORSKDOK rendszer is integráns része. Ez egyaránt nyújt információt a kutatási programokról a FORSKPRO és az ezek nyomán született publikációkról a FORSKPUB alrendszerben. A FORSKDOK a BIBSYS és az RBT együttműködésének eredménye. A FORSKDOK-ban való részvétel nem kötelező, de sok intézmény használja.

A FORSKDOK a WWW-n kereshető. Nemcsak a publikációs adatok nyíltak, hanem a titkosnak minősülő (főként pénzügyi jellegű) adatok kivételével minden információt tartalmaz a projektekről. Az adatbevitel Web-űrlap segítségével történik és a bevitt rekordról e-mail értesítést kap az illető kutató és a rendszer felügyeletével megbízott személy.

A BIBSYS mint intézmény maga is a kutatás-fejlesztés egyik fontos színtere. Elég csak megemlítenünk a Nordic Metadata projektben való részvételüket. (A projekt zárójelentése nemrégiben vált hozzáférhetővé a http://linnea.helsinki.fi/meta/ címen).

A BIBSYS jelentős szerepet vállal az adatbázisokkal kapcsolatos döntés-előkészítési munkában és adatbázis-központként is működik. Innen szolgáltatják például a már említett idézettségi indexeket.

Ezek használatának statisztikája jelentős fejlődést mutat. Míg a kezdetekkor, 1996 októberében 25 719 keresést végeztek ezekben az adatbázisokban 16 052 rekordot megjelenítve vagy ki is nyomtatva, addig 1998 júniusára ezek a számok 86 671-re, illetve 68 630-ra nőttek. (A BIBSYS tevékenységéről olvashatunk, a statisztikákat megtalálhatjuk és – nem utolsósorban – a BIBSYS katalógus-adatbázisában kereshetünk a http://www.bibsys.no/ címen.)

NOVAGate

1995-ben indult meg a NOVA (Nordic Forestry, Veterinary and Agricultural University – a Skandináv országok Erdészeti, Állatorvosi és Mezőgazdasági Egyeteme) elnevezésű kezdeményezés, amely egy közös nyitott egyetem létrehozását célozta. Ehhez kapcsolódik a balti államok hasonló törekvéseit segítő BOVA.

A NOVA működésének egyik szép példája a NOVAGate projekt, amely az egyetem profiljába vágó hálózati források feltérképezését, a leghasznosabb források kiválogatását és meta-adatokkal való kiegészítését tűzte ki célul.

A válogatás kritériumait két brit projekt a DESIRE és a SOSIG kritériumainak figyelembevételével dolgozták ki és a következőkre terjednek ki.

A már említett tematikus hovatartozás mellett fontos szempont, hogy az adott Web-oldal ne csupán adminisztratív információt tartalmazzon. Számí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tásba jöhet minden tudományos tartalmú dokumentum vagy szolgáltatás, amely ingyenesen (esetleg regisztráció mellett) használható, függetlenül attól, hogy egyetem, kormányzat, versenyszférából valaki, vagy más szolgáltatja. Minden technológiát (WWW, ftp stb.) figyelembe vesznek.
Egész Web-szerverek anyagát és egyes oldalakat is regisztrálnak, ha az célszerű.
A tartalomnak érvényesnek és megbízhatónak kell lennie, a szolgáltató nevét fel kell tüntetni. Átfogó, máshol nem fellelhető és világosan szervezett információt tartalmazó források kerülhetnek be a NOVAGate-be. Az elismert szabványokon és megfelelően használt technológián alapuló, esztétikus forrásokban könnyen kell tudnia a felhasználónak navigálni és böngészni. A közölt információnak tartósnak, aktuálisnak, időtállónak kell lennie, amit az adatok megfelelő karbantartásával kell biztosítani. A forrásnak jelenleg is, megbízhatóan elérhetőnek kell lennie, amit csak rövid leállások szakíthatnak meg és stabil kapcsolatokat kell kínálnia.
A meta-adatok ún. Description (leírás) mezőjébe kerül egy 40 szó terjedelem körüli annotáció, amely nem ismételheti a más mezőkben (pl. cím) található információt, tartalmaznia kell viszont a forrás típusáról, nyelvéről, a szolgáltató szervezetről és a forrás tartalmáról, a használt formátumokról. Az annotációk angolul és a résztvevő országok valamelyikének nyelvén készülnek. A két változatnak nem kell azonosnak lennie egymással. A NOVAGate a ROADS (Resource Organisation And Discovery in Subject based services) szoftvert használja, amelyet az EELS (Electronic Engineering Library) rendszer is alkalmaz Svédországban. A tartalmi feltáráshoz az AGRIS tárgyköreit, a FAO AGROVOC nevű tezauruszát és az AGRISANASTO finn mezőgazdasági tezauruszt, valamint a dán mezőgazdasági tezauruszt használják. (Információk a NOVAGate-ről a http://yggdrasil.bibul.slu.se címen találhatók.)

Az ELSINOR projekt

A Norvég Közgazdasági és Üzleti Főiskola (Norges Handelshoyksole) egyetemi rangú intézmény, ahol felismerték, hogy túl keveset használják a rendelkezésre álló információs technológiát és túlteng a papíralapú kommunikáció. A helyzet megváltoztatására munkacsoportokat hoztak létre, amelyekben helyet és szerepet kaptak a könyvtár munkatársai is. A belső információcsere eszközeként kötelező jelleggel bevezették az e-mail használatát, a belső havi hírlevelet kizárólag elektronikusan adják ki a főiskola Intranetjén. Egységes elveket dolgoztak ki a WWW-oldalak kialakítására.
Úgy határoztak, hogy az intézmény oktatóinak a FORSKDOK-ban kell regisztrálniuk kutatási tevékenységüket és publikációikat. A részvétel előkészítését a könyvtár végezte.

Új épület az Oslói Egyetem Könyvtárának

Egy 500 millió norvég koronás (mintegy 15 millió USD) beruházással megszűnik az Oslói Egyetem Könyvtára és a Norvég Nemzeti Könyvtár „társbérlete". Az utóbbi a város központjában levő patinás, 1914-ből származó épületben marad. Az egyetemi könyvtár igazgatási részlege, társadalomtudományi gyűjteménye pedig a Blinderen városrészben elhelyezkedő campuson kap új épületet.
Az új épületbe való költözés lehetővé fogja tenni azt is, hogy a jövőben megtörténjen a nemzeti és az egyetemi könyvtári funkciók szétválasztása. Skandináviában egyébként nem ritka, hogy egy fedél alatt, közös szervezetben működnek ezek az intézmények. Így van ez Dániában és Finnországban is. Dániához és Finnországhoz is hasonlító földrajzi adottság az is, hogy az Oslói Egyetemi Könyvtár továbbra sem fog egyetlen központi könyvtárként

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

működni, mivel a karok egymástól távol helyezkednek el.

Az 1998-ra ígért épület alapterülete több mint 29 000 m^2, aminek mintegy kétharmadát foglalja el a könyvtár. Itt helyeznek el szabadpolcra félmillió kötetet és további másfél milliós raktári állomány kerül ebbe az épületbe. A könyvtári ülőhelyek száma 650 lesz.

Az új épület emellett oktatási célokat is fog szolgálni. Egy 500 és egy 100 férőhelyes előadóterem és további oktatótermek kerülnek ide.

A blinderni campus sok hallgató szemében kősivatagnak hat. A fekete labradorit falakat, sok rézzel és még több üveggel feloldó épület már áll, és annyit bizonyosan elmondhatunk róla, hogy jól harmonizál a közvetlen környezetében lévő épületekkel. Hogy mennyire tudja majd betölteni azt a neki szánt funkciót, hogy a campus sivárságát feloldja és annak kulturális központjául szolgáljon, majd csak évek múlva derülhet ki.

HELYESBÍTÉS!

Lapunk előző számában olvashattak ismertetést és kritikát *Tószegi Zsuzsanna: Multimédia a könyvtárban* c. könyvéről és *Bibliotheca multimediana* c. CD-ROM mellékletéről. Az ismertetés szerzője *Murányi Péter*, akinek neve sajnálatosan lemaradt az írás végéről. Elnézést kérünk. (*A szerk.*)

MÉG KAPHATÓ!

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1966–1970. című, *Pajkossy György* által szerkesztett bibliográfia, mely 1996-ban jelent meg, 1500 forintért még megvásárolható az OSZK kiadványtárában. Érdeklődni lehet: Lados Andreánál (Telefon: 224-3878, e-mail: andi@oszk.hu).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minél jobban változik, annál inkább ugyanaz marad

A könyvtár és a könyvtárosi szakma jövője

Goding, David

David P. Goding: Chapter one: The more things change, the more they stay the same: The future of the library profession (In: Collection Management. 22.vol. 1997. 1-2.no. 9-28.p.) c. tanulmányát Mohor Jenő tömörítette.

Az amerikai polgárháború katonái a közeledő ellenség megpillantásának gyomorszorító, tájékozatlanságot, idegességet, félelmet és bizonytalanságot elegyítő érzésének kifejezésére a „meglátni az elefántot" fordulatot használták. A könyvtárügy éppen most pillantja meg az elefántot. Elektronikus, digitális, virtuális könyvtár; információ-menedzser; rendszer-integráció; multimédia; elektronikus publikálás; DVD; ISO 10163/10163, Z39.5; Internet, WWW; MI, szakértői rendszerek és így tovább; bőven elég, hogy beleszédüljünk.

Az utóbbi néhány évben a digitális technológia új kérdések egész özönét zúdította a szakmára. Bár a könyvtárosok mindig is élen jártak az új technológiák alkalmazásában, most azonban a digitális technológia a magvát érinti mindannak, amit, ahogyan és ahol teszünk. Mi ez az egész? Megszűnik a könyvtárosság? A könyvtár anakronisztikus intézménnyé válik? Vagy megszűnik fizikai valójában könyvtár lenni?

Az biztos, hogy a virtuális, digitális könyvtár valamilyen formája ott van szakmánk jövőjében, csak a fejlődés iránya, meg a végső kép nem világos még. A szakirodalom bővelkedik gondolatgazdag szakemberek írásaiban, amelyekben a szerzők megpróbálnak a jövőbe bámulni, és felvázolni a fejlődés útjait. Erőfeszítéseik dicséretesek és hasznosak, a tény azonban az, hogy egyiküknek sincs a leghalványabb fogalma arról, hogy mi fog történni.

Térjünk vissza egy percre az alapokhoz. Az a szélesebb környezet, amelyben a könyvtár működik, és amit e környezetben tesz, egyszerűen fogalmazva az információk óceánja, amelyen a könyvtárosok navigálnak. Az „információ-objektumok" mindenféle formában és méretben érkeznek, s ahogy a könyvtárban ezeket „meggyúrják", érték adódik hozzájuk. A „meggyúrt" információ hozzáférhetővé válik a felhasználó számára, aki vagy tovább használja, vagy maga is új információt hoz létre – ez az alapvető váza az egész folyamatnak. Az in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formáció változik, a mód, ahogy a könyvtárosok gyúrják, változik, a hozzáférés módja változik, de valójában nem sok új van az egészben. A papiruszról a kézzel írott könyvig, onnan a nyomtatott könyvig, a mikroformákig, az audio-vizuális szalagokig és most a digitális hordozókig fejlődtünk, de mégiscsak az információt hordozta/hordozza mindegyik. A könyvtáros különleges szerepe abban van, hogy megkönnyítse az információhoz való hozzáférést, azt teszi, amit az egyéni információkereső nem akar, vagy nem tud elvégezni. A könyvtárosok tartják fenn és működtetik azt a helyet, ahol az információt válogatják, gyűjtik, rendezik, kezelik és ahol az hozzáférhető – a könyvtárat. Az információ formái, az eszközök, a technikák, a továbbítási módok változnak – mindig is változtak és változni is fognak –, de a könyvtárosság magfunkciói változatlanok. A könyvtár mind az „eseti" (az éppen beugró, böngésző, folyóirat-lapozgató), mind a „komoly" (a könyvtárba határozott információigénnyel érkező) használót fogadja majd a jövőben is, s a kétféle használói magatartás sem fog alapvetően változni. A könyvtár, a könyvtáros és a könyvtárhasználó kibogozhatatlanul összefonódtak. A könyvtár a helyet és a forrásokat biztosítja a könyvtárosnak, hogy gyűjtse, rendszerezze, fenntartsa az információkat (munkahelyek, bibliográfiai eszközök stb.). A könyvtár biztosítja a helyet, ahol az információ böngészhető, vagy megkereshető és hozzáférhető (raktárak, olvasótermek, tájékoztató szolgálat, av-berendezések, CD-ROM-olvasók és hálózati hozzáférést nyújtó terminálok). De ez még mind nem a „Könyvtár". A könyvtár egyben nyilvános hely, közintézmény is. Építészetileg az adott közösség és kultúra értékeit, prioritásait tükrözi. A könyvtár a közösséghez (város, egyetem, iskola, cég stb.) tartozók számára egy hely ahol összegyűlhetnek, találkozhatnak, tanulhatnak, kutathatnak, és ahol kényelmesen érezhetik magukat. A könyvtár a „szociális interakció" egy helyszíne; egy hely, ahol jó lenni. Minthogy – régi tervezői alapigazság szerint – a forma követi a funkciót, és mivel a könyvtáros alapfunkciói nem változnak, és a használói magatartás sem változik, a könyvtár alapvető formái sem kell, hogy változzanak, és nem is fognak. Ami változni fog, az az eszközök és a megoldási részletek. Mindaz, ami elvezet minket a Könyvek Nélküli Könyvtárhoz, a Virtuális Digitális Könyvtárhoz.

Mit tegyünk, amikor „megjelenik az elefánt"?

Ha tehát semmi alapvető nem változik a könyvtárban, miről, miért van mit írni? Az ok egy szóval: a *háló*. Több – agyonhasznált – szóval: az *információs szupersztráda*. Néhány éve az Internet a beavatottak titkos gyülekezőhelye volt, és igen kevés kutatás-keresés folyt ott. A gyors modemek, fürge CPU-k, a böngésző eszközök, a HTML, a grafikus felhasználói felület és a „kattints rá" szintűen könnyű WWW-használat egyszer s mindenkorra átalakította az Internetet. 1993 közepén 130 Web-hely volt, 1997 januárjában 646 000, a becslések szerint pedig naponta 1200 új hely létesül, s percenként legalább egy új használó kapcsolódik be a hálózatba. Ez a hihetetlen erő és növekedés az, ami valóban aggodalommal töltötte el a könyvtárosokat: a Weben információtömeg érhető el, és ha mindehhez a külső információhoz bárki, önmaga hozzá tud férni, mire kell a könyvtáros és a könyvtár? Adjuk fel, és menjünk nyugdíjba? Vagy tegyük magunkat nélkülözhetetlenné? Sokan azt tanácsolják, hogy meglévő – egyre csökkenő – anyagi forrásainkat a technológia adaptálására, Hi-Tech könyvtárak építésére, vagy a régiek új technológiai követelményeknek megfelelő átalakítására, berendezések vásárlására, online díjak kifizetésére stb. használjuk fel. A legpesszimistább megfigyelők szerint viszont mindezek csak mérföldkövek az épület nélküli Virtuális Digitális Könyvtár felé ve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zető úton. Azt jó, ha megértjük, a könyvtárak nem tudnak a technológia elébe menni. A szakma jelenlegi fejleményeit a technológia vezérli, és nem tudjuk pontosan, hogy a technológia merre fejlődik. Az viszont biztos, hogy az Internet és különösen a WWW nem fogja helyettesíteni a könyvtárat, az tovább fog fejlődni, mint magas technikai színvonalú bejáró az információhoz.

Egy anekdotaszerű, de igaz történet a WWW-n való információkeresésről (ahol egyetlen, a Web növekedéséről szóló adat megszerzése hozzávetőleg egy óra hosszat tartott – s amit a cikk részletesen elmesél – M.J.) jól illusztrálja azt a számos problémát, amit a Web információforrásként való használata felvet.

A szupersztráda és a WWW – mítosz és valóság

Nem véletlen, hogy a három W-t gyakran World Wide Web (világméretű háló) helyett World Wide Wait-nek (Világméretű Várakozásnak) nevezik. Foglalt jelzések, megszakadó telefonvonalak, a Web-oldalak letöltésének lassúsága, böngészés közbeni lefagyás – mindennapos események, amelyeket a technikai hiányosságok: lassú analóg telefonvonalak, keskeny sávszélesség, kevés és lassú host, lassú routerek, rosszul tervezett honlapok stb. okoznak. Mindez elégtelen és megbízhatatlan információhozzáféréshez vezet. Ám a technikai problémákra van technikai megoldás: több optikai kábel, nagyobb sávszélesség, több és gyorsabb router, jobb szoftver kell... csak éppen ki fogja mindezt kifizetni? Ha mindezt megoldjuk is, a Web növekedése azt mutatja, hogy ismét túl fog telítődni. Azaz a Web használat nagyobb mértékben növekszik, mint az azt kezelni képes Web kapacitás. Az információs szupersztrádán több az elkerülő útvonal, mint ahány helyet valójában összeköt. Nem mindenki rendelkezik (vagy fog valaha is rendelkezni) saját számítógéppel, vagy más, a Web-hozzáférést lehetővé tevő digitális eszközzel; a nagyvárosokon kívül elég kevés helyen van valóban megbízható Internet-hozzáférés. (Kénytelen vagyok itt felhívni az olvasó figyelmét, a szerző amerikai, Iowa City-ből, és nem a mi régiónkról ír – M.J.) Egyszóval: még korai lenne a könyvtárakat most mindjárt bezárni.

Pénz és pénz, avagy etesd a bestiát

Elég sok dolog van a világon, ami végső soron pénzkérdéssé válik. Hogyan finanszírozható az új technológia bevezetése? Hogyan és kinek a költségén lehet digitalizálni a jelenleg nyomtatott formában létező információkat? Ha a „hozzáférés" éppen olyan jó, vagy még jobb, mint a „birtoklás", ki fogja birtokolni a digitális információt? Milyen következményei vannak a nem birtoklásnak, ki és hogyan fizet a hozzáférésért? Egyre több szó esik arról, hogy a szolgáltatók a havi díjról át akarnak térni az Internet helyekhez való kapcsolódások időt és távolságot is figyelembe vevő számlázására, sőt, már szó esett arról is, hogy minden egyes e-mail küldeményért „postai díjat" fizessen a felhasználó. Nem mindenki tudja, és nem mindenki fogja tudni megfizetni a különféle díjakat, főként, ha egyesek a Web-oldalaikhoz való kapcsolódást is megfizettetik. Így megmarad az információ-gazdagok és információ-szegények közti különbség. Esetleg még növekszik is az utóbbiak alsó osztálya? Megteheti-e a társadalom, hogy nem vesz ezekről tudomást? Mit is mondtak arról, hogy a demokrácia nélkülözhetetlen eleme a jól informált közösség? A közkönyvtár egyre ígéretesebb dolognak tűnik...

Kétségtelen, hogy egy Web-hely létrehozása és fenntartása nem olcsó, s a Web-helyeknek az 1993-as 1,5% helyett már 50% feletti része kereskedelmi célzatú, és a becslések szerint ez az arány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kétezerre a 80%-ot is eléri majd. Minden lelkesedés ellenére viszont már most vannak cégek, amelyek beszüntetik Weben keresztüli hirdetéseiket és az online kereskedést, mert az ráfizetéses. A korábban ingyenes Web-helyek használatában jelentős visszaesés volt tapasztalható, amikor azok díjazottá váltak. Ironikus, hogy éppen könyvkereskedők (pl. az Amazon és a Borders Books) vannak a kevés némi hasznot is felmutatni képes online kereskedők között. Ám lehet, hogy végül majd a kereskedelmi érdekek dominálnak a Weben, s ez valóban sok problémát vet fel a könyvtárak jövőjével kapcsolatban. Azonban úgy tűnik, hogy a teljes kommercializálódás nem fog bekövetkezni, mert nem hoz elég hasznot.

Ha a könyvtárak a birtoklás helyett a hozzáférést választják, tegyük fel, hogy az XYZ, Inc. cég megtalálja annak útját, hogy a világ információforrásait hasznot hozó módon összegyűjtse, digitalizálja és eladja, jó lesz-e ez nekünk? Tényleg azt akarjuk-e, hogy az XYZ, Inc. birtokolja és ellenőrizze az információkhoz való hozzáférést? Talán nem. Talán jobban tesszük, ha egyelőre érintetlenül hagyjuk a saját gyűjteményeinket...

Ha a magánszektor nem hozza létre az Interneten a Virtuális Digitális Könyvtárat, talán a kormányzati, vagy a non-profit szféra elvégzi ezt a munkát. Elég az általános pénzügyi helyzetet, s különösen a non-profit szervezetetekét figyelembe venni, hogy ezt a feltételezést további megvitatás nélkül elvethessük.

Egy érdekes új csavar az Intranetek és Extranetek fejlődése. Az előbbiek az Internet olyan alrendszerei, amelyeket egy intézmény (testület, cég) saját belső információs rendszereként használ. Az Extranet pedig az az „al-csomagja" az információknak, amihez az intézmény külső hozzáférést is enged a hálón keresztül. Ennyit az információforrások hatalmas mennyiségének az Interneten való korlátlan, és „szűretlen" hozzáférhetőségéről. Ebben a profit-orientált világban a nem kereskedelmi információkat nem fogják digitalizálni, amíg valaki hasznot nem tud szerezni belőle. A Web hatalmas ereje, mint forrás az információkereső számára soha nem fog realizálódni. Mindig lesz Web, de információforrásként nemigen lesz nagyobb értéke, mint ma van. Nem kell aggódni, a Könyv Nélküli Könyvtár, a tisztán Virtuális Digitális Könyvtár csak egy álom (vagy éppen egy ópiumszívó álma).

A Web tartalma - amikor a több valójában kevesebb

Óriási, az Interneten több, mint ötven nagykönyvtár (köztük a Kongresszusi Könyvtár 35 milliós) állományát elérem... mármint a katalógusukat, csak éppen magukat a könyveket nem. Ami a 35 milliót illeti, a Kongresszusi Könyvtár egyáltalán nem kölcsönöz. Ennyit a Könyv Nélküli Könyvtárról.

Nem érhetők el a könyvek? Nosza, digitalizáljuk őket! Kategorikusan kijelenthetjük: ez nem fog bekövetkezni. Rendkívül tanulságos a Gutenberg Projekt tevékenysége, amely évtizedek óta foglalkozik azzal, hogy a nyomtatott anyagokból online digitális könyvtárat hozzon létre, s ez idáig mindössze párszáz művet digitalizált. A jelenlegi sebességgel évente kb. 120 címet digitalizálnak, s csak az USA-ban évente 51 ezer új cím jelenik meg nyomtatásban. A projekt ráadásul csak az 1980 után nyomtatott és köztulajdonban lévő dokumentumokkal számol. Mi lesz a többivel?

A Kongresszusi Könyvtárban folyik a romló régi anyag mikrofilmezése és digitalizálása, csak éppen a romlás gyorsabb, mint ahogy az állományvédelmi személyzet át tudja másolni az anyagot. Ha szelektíven digitalizálunk, ki válogat? És ki fizet? Lehet, hogy a könyvtáros még hasznos lesz egy darabig.

Ami az elektronikus publikálást illeti, a könyvtárakat megkerülő, közvetlen kópia-rendelést csak egy szűk réteg engedheti meg magának, és a 165 ezer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

körüli periodikumból mindössze néhány ezer jelenik meg elektronikus formában is. A könyvek elektronikus publikációját a magas költségeken kívül a szerzői (és kapcsolódó) jogi problémák teljes megoldatlansága (és jelenlegi megoldhatatlansága) is gátolja. Mi nincs a Weben? Majdnem mindaz, ami nyomtatásban van, nincs a Weben. A könyvtárak egy darabig még jobban teszik, ha tovább vásárolják a könyveket.

Szénakazalban a tűt

Egy vidám fickó az Internetet digitális szemétdombnak nevezte. Tény, hogy bárki, aki némi kis intelligenciával, megfelelő szoftverrel és géppel, meg sok idővel rendelkezik, bármit rátehet a Webre, s ezt sokan gyakorolják is. Az alkalmi használót elbűvöli, hogy a Web spontán, ellenőrizetlen és szervezetlen. Ami a kutatót elképeszti és elkeseríti, az az, hogy a Web spontán, ellenőrizetlen és szervezetlen. A problémák kiküszöbölésére az olyan szolgáltatók, mint az Alta Vista, Lycos, Excite és mások adatbázisokat és kereső eszközöket szerveztek az információkeresés megkönnyítésére, s ezek (legalábbis jelenleg) ingyen használhatók. Emberi indexelés nélkül is tudnak teljes szöveges keresést végezni és kivonatokat gyűjteni egy adatbázisba, Boole-logikai eszközöket kínálnak a kereséshez. Mindez jól hangzik, csak egyik sem működik igazán jól. A Z39.50 és hasonló szabványok kidolgozása csak csepp a tengerben. A kontrollált szótárak elkészítése és használata, vagy a fordítóprogramok az indexelők és kivonatkészítők hadát kívánná meg, akik mind visszamenőleg, mind folyamatosan elvégzik a szükséges munkálatokat. De ki fizetné mindezt?

A Web oldalak hipertext-összeköttetéseket használnak az egyik helyről a másikra való mozgás megkönnyítésére. Ehhez szükség van az URL-címre, ami – különböző okokból – állandóan változik, s ha az adott hely ezt nem követi, nincs URL, nincs kapcsolat. A kereső mindig csak egy Web oldalt lát, és csak oda mehet tovább, amit egy Web hely URL-ja mutat. Mindez rövidlátó és felszínes kereséshez vezet.

A virtuális mennyország

Tegyük fel, hogy minden technikai, anyagi, tartalmi és hozzáférési gond megoldódik. Az online kapcsolat gyors és megbízható, minden, amit valaha publikáltak, rajta van és megfizethető áron hozzáférhető, a mesterséges intelligencia és a szakértő rendszerek segítségével az információk tökéletesen indexeltek, így megbízhatóan hozzáférhetők a PC-ken, laptopokon, PDA-kon keresztül. A könyvtár már a múlt. De ne siessünk ennyire! Az emberek ugyanis nem szeretik a kényelmetlenséget. A PC nem hordozható – képzeljük el, hogy íróasztalnál ülve, a PC-n olvassuk ki a Háború és békét... A laptop hordozható, cserébe kevesebb információ „fér bele" egyszerre. Az elektronikus eszköz drága, törékeny. elromolhat, ellopják, elektromos energiát igényel, gyorsan elavul. Az emberek szeretik a könyveket, szeretnek egy jó kis fotelben összegömbölyödve, vagy az ágyban elnyúlva olvasni. Szeretnek bemenni a könyvtárba, körülnézni, böngészni, kikölcsönözni és kincsként hazavinni a kiválasztott olvasnivalót. Nem valószínű, hogy a könyvtár a közeljövőben eltűnne.

Az információs szupersztráda, úgy látszik, fizető autópályává válik. A szupersztrádán az üzleti forgalom bonyolódik, az Internet nem fenyegeti a könyvtárakat.

A jövő könyvtára

Mindazok ellenére amit az Internetről és a Webről elmondtunk, van a jövőben Virtuális Digitális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár. A könyvtár sokat hasznosít az automatizálásból és az információszerzés eszközeiből, és nem sokban fog különbözni a jelenlegitől. Lesznek benne polcok, könyvekkel, folyóiratokkal és a multimédiás információ különféle hordozóival. Minél több a valóban elérhető online információ, annál célratörőbb, az adott szükségletekre koncentráló lehet a helyi gyűjtemény. A könyvtárak teret biztosítanak majd az olvasáshoz, tanuláshoz, az összejövetelekhez. A közkönyvtárakban továbbra is lesz helye a gyermekeknek és a gyermekfoglalkozásoknak, az egyetemi könyvtárakban az előadásoknak, valamint a hagyományos bibliográfiai és a modern technológiát használó tájékozódás oktatásának. A szakkönyvtárak nagyjából azt fogják tenni, amit most: szűken fókuszált szakgyűjteményükkel és Intranet-hozzáférésükkel. A tájékoztató könyvtárosok rendelkezésére állnak majd a megbízható öreg nyomtatott, és a csodálatos új eszközök az információkereséshez. Lesznek terek a digitális hordozók (CD, DVD és a még fel sem talált formátumok) használatához, terminálok az Internet és más online források eléréséhez. A használó otthonról is elérheti a Virtuális Digitális Könyvtárt. A katalógus mellett hozzáférhető lesz online mindaz az állományból, ami már digitalizálva van.

A jövő nem mutat sok új könyvtárépületet. A meglévő épületek „új tartalommal" való megtöltése, bekábelezés, új berendezések, a belső falak áthelyezése várható inkább. Ha mégis új könyvtár épül, vagy teljes átalakításra kerül a régi, fő szempont lesz (legyen) a minél nagyobb flexibilitás, ami moduláris tervezéssel érhető el. (Így szükség esetén pl. 5 egységnyi polc helyére 3 számítógépes munkahely és 2 egységnyi szabad tér kerülhet.) Mivel csak a jelenlegi technológiát (és annak hely, berendezés igényeit) ismerjük, és nem tudhatjuk, mit hoz a további fejlődés, a flexibilitás a könyvtárépület, a könyvtártervezés egyik legfőbb irányelve kell, hogy legyen. A könyvtár új funkcióknak kell, hogy helyet adjon, legyen hely a digitális információk hozzáférését biztosító folyton változó eszközök elhelyezésére, használatára.

Meglehet, hogy a felsőoktatásban nagyobb szerepet kap a távoktatás. Talán ironikusnak tűnik, de a könyvtárban el kell helyezni a virtuális könyvtárat is; itt készítik és gondozzák a Web-oldalakat, amelyek a távoli hallgatók számára teszik lehetővé a helyi adatbázisok használatát, és hely kell a tőlük érkező információigények, másolatkérések kezelésére, kielégítésére is.

Ami a felszereltséget illeti, a CD-ROM alig néhány éve jelent meg. A könyvtárak megvásárolták ezeket és a hozzájuk szükséges berendezéseket, helyet takarítottak meg, előfizetéseket töröltek, lefaragtak a személyzetből, a költségvetésből. Nagyszerű. És most itt az új probléma, a nagyon közeli jövőben dönteni kell , hogy mi legyen a legújabb digitális formátummal, a DVD-vel, amelynek tárolókapacitása a CD-ROM-énak többszöröse, a láthatáron pedig már ott a kristály-memória, és azután mi következik? A kisebb személyzettel, kisebb költségvetéssel működő könyvtárak képesek-e tízévenként (vagy még gyakrabban) lecserélni vagy megújítani teljes digitális állományukat és a használatukhoz szükséges berendezéseket? Őrizhető-e az eddigi hordozó, amíg fizikailag fennmarad, és a gyártók meddig hajlandók támogatni a túlhaladott formátumokat? Meddig javíthatók a régi leolvasók, meddig lesz azokhoz pótalkatrész? Emlékezzünk a 78-as fordulatszámú hanglemezre, a lyukkártyára és a lyukszalagra, a 8 mm-es házi mozifilmre, a Betamax szalagokra, az 5 1/2-es floppy-lemezekre és így tovább. A könyvtáraknak számolniuk kell azzal, hogy a változások elkerülhetetlenek.

Mit tegyenek a könyvtárosok? Semmi mást, mint amit amúgy is teszünk. Fenn kell tartanunk hagyományos tudásunkat és jártasságunkat, és folytatnunk kell alapfunkcióink ellátását: a legjobb eszközöket és módszereket használjuk és nyújtsuk olvasóinknak az információkhoz való hozzáférés érdekében; és ismertessük meg a felhasználókkal e

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technikákat. A jövő könyvtárára való felkészüléshez pedig tartsunk lépést a technikák fejlődésével. Biztos, hogy valamiképp többet kell tennünk, ám az is biztos, hogy beleestünk az Internet és a digitális jövő körüli túlzott hírverés csapdájába. Pedig a könyvtárat nem a technológia fenyegeti, hanem az elégtelen támogatás és a rosszul irányított anyagi ellátás.

Végül vissza kell térnünk ehhez az ízetlen témához, a pénzhez. Az egész csodálatos és hasznos vadonatúj technika-technológia pénzbe kerül. Az új könyvtár építése, a régi felújítása drága. Az Internet-kapcsolatért, az online publikációk és adatbázisok használatáért fizetni kell, a könyvtárosok pedig nem állnak elég erősen ellen annak a tévhitnek, hogy az új technológiához szükséges pénzt következmények nélkül el lehet rabolni a könyvbeszerzésre, folyóirat-előfizetésre, könyvtár-fenntartásra, a személyzet fizetésére fordítandó összegekből. Ellen kell állniuk azon közhiedelemnek is, hogy az új technológia a könyvtár végét jelenti. Be kell mutatniuk, hogy az információs szupersztráda nem teszi szükségtelenné a könyvtárat, viszont ha a könyvtár nem kapja meg a technológiai bestia etetéséhez szükséges anyagiakat, az valóban a könyvtár halálát okozhatja. A folyamat, ami a könyvtár végét hozhatja el, nem az elefánt mindent letaposó tombolásához lesz hasonló, hanem inkább egy egér odabent való rágcsálásához.

AZ EROMM (European Register of Microform Masters), az európai állományvédelmi mikrofilmek adatbázisa, már 400 000 tételt tartalmazott, 9 ország 40 intézményéből. 1997 végén átvette a Research Libraries Group adatbázisának 1,9 millió tételét is. Európai anyaga CD-n is kapható. – Az adatbázis segítségével a könyvtárak megtakaríthatják ugyanazon dokumentum ismételt mikrofilmezését, s megrendelhetik a kész mikrofilmet az illetékes könyvtártól.
(Preservation and Access Int. Newsletter, 1998. jún.)

REKLÁM A KÖNYVTÁRBAN. - Berlinben, majd más német városokban is úgy próbálják növelni szerény bevételeiket a közművelődési könyvtárak, hogy a könyvtáros minden könyvkölcsönzőnek egy reklámlevelezőlapot nyom a markába, nagy cégek hirdetéseivel. Minden levelezőlapért 7 pfenniget kap a könyvtár a hirdetőktől, és sok kicsi sokra megy. – Némelyik könyvtárban pedig ilyen plakátokkal találkoznak az olvasók: *"Ennek az olvasóteremnek a költségeit az X.Y. cég fedezi."*
(DBI-Pressespiegel, 1998. május)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információellátással kapcsolatos szerzői jogvédelmi problémák

(Néhány jellegzetesség az egyes országok gyakorlatából)

Elisabeth Simon

A szerző az 1998. április 24-26-án rendezett budapesti könyvfesztiválon tervezte elmondani a szerzői jogról és a könyvtárak gyakorlatáról készült előadását. Betegsége miatt erre akkor nem került sor, bár tanulmányának néhány részletét Billédi Ferencné lefordította és felolvasta a jelenlévőknek. Az előadás teljes szövegét az alábbiakban adjuk közre Billédi Ferencné fordításában.

Az információellátás során felmerülő szerzői jogvédelmi problémák igen bonyolult kérdések. Ezek a problémák egyaránt foglalkoztatják a könyvtárosokat, a kiadókat, az oktatási intézményeket, vállalatokat, a tanárokat és információközvetítőket, a művészeti élet szereplőit, és nem utolsó sorban a médiát is.

Én nem vagyok szakembere ennek a területnek, de munkámból kifolyólag sokat érintkezem nemzetközi szakemberekkel és részt veszek a nemzetközi fejlesztések eredményeinek alkalmazásában, így tudom, hogy melyek azok a problémák, amelyekkel Önök bárhol és bármikor találkozhatnak.

Most nem a jogi kérdésekkel kívánok foglalkozni, hiszen a jogászok ehhez a témakörhöz sokkal jobban értenek, hanem mint könyvtáros-információs szakember szeretném Önökkel megosztani a nemzetközi téren szerzett tapasztalataimat. Ehhez kapcsolódva több nemzetközi szakember véleményét, illetve megfigyeléseit is idézem, valamint konkrétan utalok majd olyan személyekre, illetve csoportokra, akik a szerzői jogvédelem területén dolgoznak.

A szerzői jogvédelem törvényeinek ismerete

A szerzői jogvédelemmel kapcsolatban talán az a legmeglepőbb tény, hogy milyen sokan nincsenek tisztában a törvényekkel és szegik meg azokat nap mint nap, megszámlálhatatlan esetben. A copyright törvény ebben nagyon hasonlít egy másik törvényhez – a német autópályákon kötelező köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lekedési szabályokhoz. Nincs olyan nap, hogy az autósok – akár maga a rendőrség is – ne szegne meg egy-egy szabályt – ez a szerzői jogvédelem alkalmazására is vonatkozik. Példaként hadd említsem meg azt az esetet, amikor évekkel ezelőtt a British Council, a kölni városi könyvtár és a Norwichban található East-Anglia Egyetem közösen kiadtak egy brosúrát *Praktisches Wörterbuch für Bibliothekare. Librarian's Practical Dictionary*[1] (A könyvtárosok gyakorlati szótára) címmel. A könyv főleg a közép- és kelet-európai könyvtárosok köreiben aratott nagy sikert, akik nagyon örültek az értékes segítséget jelentő zsebkönyvnek. A Német Nemzeti Könyvtár igazgatója mindenkinek készített belőle másolatot, aki csak kért tőle egészen addig, amíg a British Counciltól valaki félig tréfásan megjegyezte: És a szerzői joggal mi lesz? A nemzeti könyvtár igazgatójában egyszerűen fel sem merült, hogy ezek a törvények ebben az esetben is érvényesek, annak ellenére, hogy egy olcsó könyvről volt szó, amit egy nem hivatásos kiadó adott ki és terjesztett. Bár a másolásokkal az igazgató senkinek sem okozott nagyobb anyagi kárt, de törvényellenes volt. Sokan azonban úgy gondolják, hogy efféle cselekedetekkel nem követtek el és nem is fognak elkövetni törvénysértést.

Súlyosabbak azonban a problémák a számítógépes programok illegális másolásával. Például Németországban a Windows 95 legális vásárlás esetén 100 márkába kerül, ezzel szemben Szófiában a piaci könyvárusoknál csupán 10 márkát kell érte fizetni – és ez csak egy példa a sok közül. A különbség abban rejlik, hogy ismerjük-e a törvényeket és milyen mértékben szegtük meg azokat. Be kell vallanom, hogy én sem vagyok ártatlan ezen a téren és valószínűleg Önök is egyet értenek velem, ha azt mondom, hogy valamennyien megszegtük már ezeket a törvényeket, sokszor anélkül, hogy tudatában lettünk volna cselekedetünk törvénytelenségének.

Mostanában tudtam meg például, hogy én is figyelmen kívül hagytam a szerzői jogvédelmi törvényeket, mikor állománygyarapításról szóló cikkeket másoltam a tanfolyami előadásaimhoz, annak ellenére, hogy nem származott bevételem belőle és csak a tanteremben használtam őket. Ráadásul a törvény értelmében ezt nekem kellett volna bizonyítanom, ha netán valaki beperelt volna emiatt.

Történelmi háttér

„Ahhoz, hogy a szerzői jogvédelmi törvények betarthatók legyenek, két, egymással ellentétes érdeket kell összeegyeztetni. Az egyik ellentétpár konfliktusának a középpontjában a hozzáférés, a másikében pedig a gazdaságosság áll. A hozzáférés tekintetében a feszültséget egyfelől a tudás lehető legszabadabb áramoltatásának az alapelve, másfelől a szellemi termékek hozzáférését korlátozó szerzői jogvédelmi törvények alkotják. A gazdaságosság esetében pedig ezt a feszültséget egyfelől a verseny maximális szabadsága, másfelől pedig a szintén monopóliumként működő és a szerzői jogvédelemben rejlő gazdasági korlátozások idézik elő." [2] Ez az álláspont, ami *Adam Smith* és az első liberálisok idejében nagyszabású fordulat volt, egészen 1643-ig nyúlik vissza, amikor az első vitából megszületett az első szerzői jogvédelmi törvény, *„az 1709-es anne-i rendelet."* [3] Bár a szerzői jogvédelmi törvényeket ebben az időben még könnyebb volt betartani, már a kezdetektől nyilvánvalóak voltak azok az ellentétek és politikai szempontok, amelyek a későbbiekben oly sok problémat okoztak.

A könyvtárak és más hasonló intézmények számára az új technológia hajnala a másolók elterjedésével kezdődött, és eredményeképpen 1978-ra majdnem minden országban megszülettek az új copyright törvények. Meg kell azonban említenem azt, hogy a Berni Konvenció ellenére minden egyes európai országban más és más törvények vannak életben, és ezek az Egyesült Államok törvényeitől is különböznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A másolás elterjedése konfliktusokhoz vezetett a kiadók és a könyvtárak között, és újra megmutatkoztak a jogi és politikai problémák.

Fair Use - Tisztességes használat elve

Számos terjedelmes mű született már a tisztességes használatról az idők során. A téma láthatóan nagyon foglalkoztatta a szerzőket, ami érthető is, tekintettel arra, hogy a tisztességes használat milyen fontos szerepet töltött be az Egyesült Államok szerzői jogvédelmi törvényeiben már a kezdetektől fogva. Ugyanakkor miatta lett a copyright törvény kevésbé egyértelmű. A tisztességes használat nem törvény. *William F. Patry: A tisztességes használat kivétele a szerzői jogvédelmi törvényben*[4] című művében kivételnek nevezte. Patry a tisztességes használat alatt az ésszerűség jogos szabályát érti, arra a bírósági döntésre hivatkozva, mely még ennél is tovább ment, amikor kijelentette, hogy *„az elv teljes mértékben jogos és olyannyira rugalmas, hogy szinte meg sem határozható pontosan."*[5] Azonban az oktatási célú másolás lett a legvitatottabb kérdése a 60-as és 70-es években azoknak a törekvéseknek, amelyek arra irányultak, hogy törvény határozza meg a tisztességes használat elvét.[6] *„Mivel a korlátozott használat kivétel és nem jog, a védelem megalapozásában a bizonyítás terhe a kiváltságot magáénak követelő félen nyugszik. A tisztességes használat nem arra való, hogy nehezséget okozzon a károkozás megállapításában."* [7] A könyvtári szerzői jogvédelem törvényei és a tisztességes használat című művében első kiadásának első fejezetében a következőt találjuk: Bár a Kongresszus a tanórákra való, non-profit oktatási célú fénymásolást nem tekintette kivételnek, mégpedig az ismétlődő folyamatok ár-apály jelensége miatt és nem abból a meggyőződéséből, hogy az e fajta másolást a tisztességes használat elve alapján kell kezelni:, más területeken nem volt ilyen visszahúzódó, annak ellenére, hogy azokon a területeken sem mindig tapasztalhatók fogalmi vagy logikai következetességek.[8] Bár utólag megjegyzi, hogy a tisztességes használathoz fűzött magyarázatokban található legfontosabb kivételek a könyvtári és a levéltári másolásra vonatkoznak, és ezek közül is azokra, amelyek során az anyag átadása non-profit úton történik.

Seltzer szintén meghatározott 27 kivételt, amelyek a fénymásolásra, a hang-, illetve képanyag felvételre, előadásra és bemutatásra vonatkoznak. Ez a fejezet nemcsak a törvény kétértelműségét mutatja be, hanem a könyvtárak nehéz helyzetére is rámutat, mivel ellentétben az egyéni felhasználóval, a könyvtárnak be kell tudni bizonyítania a tisztességes használatot. Az is nagyon fontos tanulság lehet számunkra, hogy mekkora mértékben voltak képesek a könyvtárak bekapcsolódni az copyright politika kialakításába, amelynek eredményeképpen az Egyesült Államokban a Library Association még egy törvénytervezetet is benyújtott a Kongresszusnak.

Bár a szerzői jogvédelmi törvényekkel kapcsolatos tisztességes használat elve ilyen alaposan más országokban nem ismeretes, mégis lépten-nyomon találkozunk vele, főleg oktatási területen.

Szerzői jogvédelem az oktatás területén

Ha az ember bemegy egy könyvtárba, a másológépek szinte mindig foglaltak. Az egyetemeken és az egyetemi könyvtárakban a másolás a legforgalmasabb szolgáltatóhely. Hasznos lenne megvizsgálni, hogy hány német könyvtár végzi ezt a szolgáltatást

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

külső céggel kötött szerződéses alapon, bár ez a szám még mindig alacsonyabb lenne angolszász összehasonlításban. Mivel ezeket a szolgáltatásokat nagyon sokan használják, versenyképeseknek kell lenniük a többi másolási szolgáltatóval szemben, akik például egész Berlinben reggeltől estig még vasárnap is, 24 órán keresztül nyitva vannak. A másolás minden kétséget kizáróan szerves részévé vált az oktatásnak, a tudományos munkának, a mindennnapi életről nem is beszélve. Németországban egy könyvtár sem tudná megtartani a használóit vagy kiszolgálni őket könyvekkel, illetve ülőhelyekkel, ha a másolati szolgáltatás nem tenné lehetővé, hogy a felhasználók az anyagot ki tudják vinni a könyvtárból vagy egyéb intézményből akár haza, akár máshova. Ugyanez vonatkozik a jegyzetekre és a tankönyvekre is.

A hatvanas évek végén egy amerikai könyvtárban dolgoztam egy évet, ahol az Ohio-i Állami Egyetem hallgatói számára a tananyagokat külön az állományban tartották. A hallgatók bármelyik általuk látogatott könyvtárban, még a közkönyvtárakban is megtalálhatták tankönyveiket. Ma az a különbség, hogy az intézményekben másolatok is lennének, nem csak az eredeti anyagok. A másolás szokássá válása még az oktatás területén is veszélyessé válhat. Hadd említsek meg egy példát. *Kenneth D. Crews: A szerzői jog védelme, a tisztességes használat és kihívása az egyetemek számára, a felsőoktatás fejlesztésének elősegítése* című könyvében gyakran foglalkozik a Kinko üggyel. Ez az ügy két különböző politikai modell létrejöttéhez vezetett, nevezetesen az American Library Association modelljéhez és egy szigorúbb modellhez a kiadók részéről. A Basic Books Inc. által a Kinko Graphics Corporation ellen idított per 1991-es ítélete vezetett ahhoz a Federal District Court által hozott határozathoz, mely szerint törvénysértő tevékenységnek minősül, ha egyes könyvek fénymásolt fejezeteit egy antológiában tantermekben való használatra összegyűjtik. A bíróság minden egyes fejezetet alaposan megvizsgált, alkalmazta rájuk a tisztességes használat elvét és döntésében külön kihangsúlyozva tiltotta meg a másolt anyagok antológiába gyűjtését.

Amint azt már említettem, én magam is készítettem ilyen „könyvet" állományfejlesztésről szóló fénymásolt cikkekből, amit tankönyvként használtam az óráimon. Ez a döntés azt az indoklást is elvetette, amely szerint a másolatokat kizárólag non-profit oktatási célra használták. *„A Kinko által másolt és egybefűzött anyag a tanulók kezében valóban oktatási célokat szolgált. De a Kinko alkalmazottainak a kezében üzleti célokat testesített meg."*[9]

Az oktatási és üzleti érdekek megkülönböztetése egyre jobban jellemző ezen a téren és nemcsak a tisztességes használat formájában az Egyesült Államokban, hanem más országokban is. A hannoveri Műszaki Könyvtár és Információs Központot, Németország egyik legforgalmasabb könyvtárát beperelték, mert vállalati ügyfelei számára is nyújtott másolási és fax szolgáltatásokat. Németországban a könyvtárközi kölcsönzés meglehetősen olcsó, de lassú volt, ezért a 80-as évek végén a könyvtár kialakított egy kétszintes szolgáltatást: a gyors szolgáltatás keretében faxon küldte el a szükséges információt, a másik mód a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés volt. Ezért perelték be a könyvtárat. Más intézményekkel ellentétben a könyvtárnak nem származott a szolgáltatásból bevétele, a szolgáltatásért kiszabott díjakat magára a szolgáltatásra fordította, és a többletet átadta annak a szövetségi tartománynak, amelyben működött – ez nagymértékben különbözött az amerikai gyakorlattól, ahol a könyvtár ahhoz az intézményhezhez tartozik, amelyet kiszolgál, sajátos pénzügyi, illetve adminisztrációs rend szerint.

Ennek ellenére megfigyelhető, hogy az eltérő rendszerben és valószínűleg meglehetősen eltérő szerzői jogvédelmi törvénnyel dolgozó országokban is különbséget tesznek az oktatási és az üzleti célú másolási szolgáltatások között.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egymással versengő célok egyensúlyát megteremtő szerzői jogi politika

Crew szerint ez az egyetlen út az egyetemek és más non-profit szervezetek számára.[10] *„Mivel a szellemi tulajdon politika és főként a szerzői jogvédelmi politika olyan politikai eszközként szolgál, amely meghatározza az információ felhasználását és áramlását, az Információs Korszakban valószínűleg kiemelkedő szerepet fog játszani. A szellemi tulajdon rendszer strukturája fogja meghatározni nemcsak azt, hogy kik és mely csoportok húznak hasznot az új technológiákból adódó új lehetőségekből, hanem azt is, hogy milyen módon és mekkora mértékben fogunk mi, mint társadalom hasznot húzni belőlük."* Az US Műszaki Iroda Felmérése 1986: ezeket a kérdéseket mindenképpen meg kell vitatni, mert az 1985-ös Felsőoktatási Törvény kimondja: *„A szerzői jogvédelmi törvény változásainak fényében a felsőoktatási intézményeknek alaposan felül kell vizsgálniuk a másolással és a szerzői jogvédelem alatt álló művek egyéb úton történő reprodukálásával kapcsolatos politikájukat és gyakorlatukat. Annak az intézménynek, amely nem rendelkezik írásba foglalt politikával a reprodukcióval vagy szerzői jogvédelem alatt álló művekkel kapcsolatban, pótolnia kell ezt a hiányosságot."*[11]

Mielőtt a politikával bővebben foglalkoznánk, hadd mutassak be két egymástól eltérő politikát Németországból és Franciaországból, amelyeknek segítségével megpróbálták ellensúlyozni a ritka dokumentumok körül kialakult másolási szokásokat. A másolási szolgáltatások beindulásával mindkét országban az oktatási és kutatási politika hatáskörébe kerültek az alacsony példányszámban megjelenő ritka, tudományos szakkönyvek. Mindkét ország megpróbálta megoldani azt a problémát, hogy a kis példányszámban megjelenő művek nemcsak a szakirodalom köréből kerültek ki, hanem versek vagy egyéb olyan művek is találhatók köztük, amelyek az olvasóközönségnek csak kis hányadát vonzzák. Franciaországban minden egyes példányt megadóztatnak és az ebből származó bevételt egy központi alapba helyezik, amelynek az a feladata, hogy a kis példányszámban megjelenő ritka műveket támogassa, legtöbbször a kiadó támogatásán keresztül. A kiadó például támogatásban részesül, ha az oktatás, a kutatás vagy akár a szépművészetek szempontjából fontos mű kiadására vállalkozik. Ehhez hasonlóan Németországban a Német Kutatási Társaság a kis példányszámú szakirodalom megjelentetésére specializált kiadókat támogatja. Ezen kívül a kormány is bevezetett egy adófajtát a könyvtárakban, amelyből a Verwertungsgesellschaft Wort elnevezésű társaságot fizetik, és amely olyan könyveket és folyóiratokban megjelenő cikkeket támogat, amelyek épp, hogy fenn tudják tartani magukat, vagy ha a kiadónak van is belőle nyeresége, de a publikálni kényszerülő szerző egy fillért sem lát belőle. Ezt a politikát arra szánták, hogy a kutatási és egyéb szakirodalom eredményei megjelenjenek, és még egy kis nyereséget is biztosítsanak, ha egyéb okokból a piacon nem versenyképesek, de a társadalom javát szolgálják. Az ebbe az irányba mutató politika azonban az Internet megjelenésével megváltozhat, mivel az Internet, mint a kommunikáció és a kiadói tevékenység új médiuma, teljesen megváltoztathatja az információinkat és a mai tudáskörnyezetünket. Azonban a német kormány részéről még nem hallottam politikaváltásról, amely arra a hatalmas változásra reagált volna, amit ez az új média okoz.

De térjünk vissza a könyvtárügy copyright politikájára, mivel a legtöbb esetben a könyvtárak még mindig könyvekkel és másolással foglalkoznak. A könyvtárosok mint a könyvtárosi társadalom tagjai, sokszor kerülnek konfliktusba kétoldalú szerepükben, úgy is mint copyright tulajdonosok és úgy is mint a dokumentumok használói.

A fent említett modellek oktatási vagy tudományos területen dolgozó használók számára javasolt al-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kalmazási és politikai modellek. Az American Library Association modell-politikája, hogy a törvény értelmezésével az egyetemek távlati céljait szolgálja. A használókat az információs források törvényes úton való felhasználására igyekszik rávezetni. Az ALA megmagyarázza a korlátozott használat elméletét és forrását és azt, hogy miért van egyáltalán szükség egy ilyen politikára. Például elfogad egy mennnyiségi szabványt. amely meghatározza a teljes folyóiratcikkek másolatának példányszámát tantermi és olvasótermi használatra.

Bár Crews 1995-ben megjelent műve elsősorban az egyetemeken történő másolásra vonatkozó szerzői jogvédelmi törvényekkel foglalkozik, a könyvtárakra és más hasonló intézményekre vonatkozó megfigyeléseit ma is irányadónak lehet és kell tekinteni.[12]

Crew 1968-ban aktív könyvtárosként tett kijelentésével mintha az Internet korszak hajnalát és forradalmát jósolta volna meg: *„A saját hivatalos tevékenységeit illetően, a könyvtárosnak a szerzői jogot egyre inkább olyan külső, kontroll tényezőnek kell tekintenie, amely komoly korlátozással fenyegeti könyvtára szabadságát, hogy gyűjteményét az olvasók szolgálatába állítsa."*[13]

Az információs társadalom

Az ezredforduló közeledtével az információs korszak rohamos gyorsasággal válik valósággá. Naponta jelennek meg a legújabb, telekommunikációs hálózatra épülő és újonnan kifejlesztett adathordozókat felhasználó információs szolgáltatások. Rendkívül értékes árucikké vált az olyan információ, mint például a tőzsdepiaci adatok, telefonszámok, az időjárás-jelentés, helyrajzi adatok és az üzleti hírek. És ahol beindul az üzlet, megjelenik a kalózkodás is.[14] Az utóbbi évek, ha nem évtizedek során társadalmunk olyan fázisba érkezett el, ahol az információ egy olyan árucikké vált, amely jelentős mértékben átvette az anyagi javak szerepét. (lásd CD-ROM..)

Az információval mint árucikkel kapcsolatban az az igazság, hogy az információ egyre fontosabb lesz a világméretű piacon, ahol a pénz jelenléte nemzetközi, és így a piac is egyre inkább nemzetközivé válik. Ebben a környezetben a közgazdasági adatokon és információkon kívül a politikai és társadalmi fejlődés milyenségére vonatkozó adatok, vagyis az egyes országok fejlődésére vonatkozó adatok amellett, hogy árucikekké válnak, hatalmas értéket képviselnek. Gondoljunk csak az ún. ázsiai csodára. Úgy tűnik, hogy a döntéshozók sem a Világbanknál, sem más beruházási intézményeknél nem a megfelelő társadalmi és politikai adatokat vették figyelembe.

Egbert Dommering arra hívta fel a figyelmet, hogy ezeknek az információknak és adatoknak a védelmére elengedhetetlen az információs törvényekkel foglalkozó specialisták megjelenése. Dommering már nem szerzői jogvédelmi vagyis copyright törvényről, hanem információs törvényről beszél. Különbséget tesz a technológiai tényezők, a kormány és a társadalmi szektor tekintetében és kijelenti: *„Az információk titkosságának és szabad áramlásának kérdését az alapvető emeberi jogok, mint például a magánélet és a szólásszabadság általános jogai felől kell megközelíteni."*[15]

Bár ezeket a jogokat sok helyen nem tartják tiszteletben, ezt a problémát az új média, a Web újból fel fogja vetni. Mielőtt rátérnénk ezekre a kérdésekre, felhívom a figyelmet az iménti idézet tartalmára. Megint csak szembe találjuk magunkat az egyén és a közösség jogainak kettősségével, amely véleményem szerint a jövőben a könyvtári szakma központi problémája lesz.

A hatóságok szerepe oly mértékben behatolt a társadalomba, hogy ma már szinte minden jogi problémának van egy magán és egy közjogi oldala. Ez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azt jelenti, hogy az a jelenség, amelyet a szerzői jogvédelmi törvénnyel és a korlátozott használattal kapcsolatban megfigyelhettünk, továbbra is meg fog maradni, nevezetesen, mint a köz (a korlátozott használatra vonatkozó) és az egyén, a szerző védelme közötti ellentétek. Az elkövetkező években mindenképpen növekedni fog az adat- és információvédelem fontossága.

Az adatok és egyéb információk védelme minden bizonnyal egyre fontosabbá válik az elkövetkező évek során főleg az egyre nagyobb számú szöveg- és adatbank miatt. Az európai törvények egyáltalán nincsenek összhangban. A német *Kohler*, aki maga is az adatok szerzőségi kérdéseivel foglakozott, már 1980-ban kijelentette: *„semmilyen joggal nem rendelkezik a tényt felfedező ember, és nincsenek jogai annak az embernek aki elsőként jutott a tény birtokába."* [16]

A német és a holland adatgyűjtési törvények[17] különböznek az északi államok katalogizálási szabályaitól[18], és szintén eltérnek a nyers adatokat és adatbankokat védő francia törvényektől,[19] amelynek pontos meghatározása szerint *„bármely mű összefoglalóját szabadon el lehet készíteni, függetlenül attól, hogy ez a mű formájában történik vagy sem, feltéve, ha történik utalás a másodlagos mű forrására."* Azonban, ha az összefoglaló az eredeti helyébe lép anélkül, hogy utalna forrására, meg kell szerezni a copyright tulajdonosának a meghatalmazását, a művet így nem reprodukálják, hanem eltulajdonítják. Itt is megjelenik a nyomtatott anyagok copyrightjával kapcsolatos régi probléma. Ha egy kiadvány közhasznú célból jelenik meg, például tudományos vagy művészeti céllal, fel lehet használni, de meg kell jelölni a forrást.

Ezzel a kérdéssel bővebben az utolsó fejezetben, az Internettel és az értéknövelt adatokkal kapcsolatban foglalkozom.

Semmi kétség, hogy a befektetéseket védeni kell, de ügyelnünk kell arra, hogy nehogy ezáltal bevehetetlen erődök keletkezzenek. A kérdés tulajdonképpen politikai jellegű, de nem a politikusok számára.[20] Hadd zárjam ezt a fejezetet egy utalással arra az európai törvényre, amelyet *Thijmen Koopmans* az *„Európai Közösség törvényei információs monopóliumának"* [21] nevez. Nyugtalanítható lehet az a tény, hogy a versenytörvény érdekelt a piaci hatalomban, és ezért előnyben részesítheti az információs monopóliumokat. Azonban szerződéskötéskor a cégek valójában versenyellenes viselkedést tanúsítanak. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a legtöbb probléma az arénában az egyik vagy a másik oldalon jelentkezik. A legtöbb cég, politikai okokból, valamint imázsuk megőrzése érdekében, szerződéseivel igyekszik elkerülni a versenytörvény megszegését az információpiac monopolizálása által.

Az Internet

1998. június 29-től július 1-ig a bathi egyetemen *„A tanuló társadalom információs tájképe, a hálózatok és a könyvtárak jövője"* címmel megrendezésre kerülő konferencia négy nagy témakört ölel fel: információs építészet: a digitális könyvtár felépítése; információs táj: a tudás lakhelye, információ és a nyilvános szféra: tájékozott állampolgárok és az információcsere, a könyvtár, a hálózatok és a jövő.[22] A konferencián szó lesz arról a számos problémáról és előnyről, amit ez az új médium jelent a könyvtárak, információelőállítók és a használók számára. Úgy tűnik, a konferencia nem tér ki részletesen arra, hogy milyen módon lehet ezt az új médiumot beépíteni a könyvtári információs szolgáltatásokba annak ellenére, hogy valószínűleg ez lesz a jövő egyik nagy kérdése.

Az Internettel kapcsolatban most csak a könyvtári és az oktatási szféra szerzői jogi kérdéseivel kívánok foglalkozni. A kutatási eredmények és oktatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si anyagok kiadása és terjesztése területén hatalmas változásokat eredményezett az a tény, hogy ma már az Interneten, vagy akár a helyi hálózaton, az Intraneten keresztül is megtehető mindez. Az amerikai egyetemeknek és kutató intézeteknek például az a véleményük, hogy az oktató és kutató személyzet munkája eredményeinek vissza kell térniök oda, ahova tartoznak – az anyaintézményekhez, mivel tőlük kapják a fizetésüket. Ez a érv megfeledkezik arról, hogy a kutatót terhelő publikációs kényszer legtöbbször pont abból adódott, hogy a szerző nem kapott cikkéért semmiféle anyagi ellenszolgáltatást. A freiburgi egyetem, valamint a berlini Humboldt Egyetem újonnan kidolgozott politikája azt jelzi, hogy elkezdődött az új médium hatására bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodás. Freiburgban, az egyetemi posztok betöltésére pályázóknak ma már az általuk legjobbnak tartott publikációik közül kell tízet beküldeniük, a Humboldt egyetemen pedig a doktori disszertációt már elektronikus formában is elfogadják. Mind a két esetben már figyelembe vették a kiadás és a terjesztés új formáját, és szintén mind a két esetben felmerülnek a szerzői jogvédelemmel kapcsolatos kérdések.

De megemlítek még egy példát, amely a mindannyiunk által jól ismert szürke irodalom problémakörébe tartozik. A szürke irodalom a tudósokból álló szűk körre terjed ki, amelyben a tagok csupán egymással osztják meg kutatásaik eredményeit, értékes információktól fosztva meg az adatbankokat, miközben egymás között felosztják az egy-egy területeten megüresedő fontosabb pozíciókat.

Könnyen belátható, hogy az Internet egy radikálisan demokratikus, az egész világra kiterjedő kommunikációs és kiadói eszköz, amely mindenkinek megadja a lehetőséget, hogy láthatóvá tegye önmagát.

Egy művet az Interneten is meg lehet jelentetni, és az Internet lehetővé teszi a hagyományos tudományterületeken kívüli területekkel is a kommunikációt. Kezdő könyvtárosként írásaimat, amelyek messzebb láttak a jövőbe a többinél, de politikai hangvételűek voltak, nem tudtam megjelentetni. Ilyen esetben jó megoldás lehet az Internet.

De mi a helyzet a szerzői joggal? Bár számos intézmény, köztük a *Library of Congress* copyright irodája is foglalkozik az Internettel kapcsolatban felmerülő szerzői jogvédelmi problémákkal, egyenlőre nem léteznek tágabb értelemben vett megoldások, és véleményem szerint még a közeljövőben sem lesznek. Természetesen lesznek olyan források, például az Interneten található folyóiratok vagy könyvek kivonatai, amelyekhez csak kódfejtéssel lehet majd hozzáférni. Ehhez még majd visszatérek az elektronikus kiadásról és az elektronikus folyóiratokról szóló fejezetemben.

Az Internetnek az a nagy előnye, hogy nemcsak az egész világon teszi lehetővé az információhoz való hozzáférést, hanem a letöltésről is gondoskodik, kialakítva ezáltal a saját információs tárat. Azonban nagyon könnyű az ilyen információt vagy elektronikus kiadványt letölteni, megváltoztatni és újra kiadni anélkül, hogy megjelölnénk a forrásainkat. Ez a cselekedet mindenképpen törvényellenes, a probléma az, hogy hogyan lehet valakit emiatt beperelni és mindezt rábizonyítani? Meg vagyok róla győződve, hogy figyelemmel kell kísérni a jövő eseményeit, de anélkül, hogy megpróbálnánk szabályokkal megelőzni a jövőbeni összes vélt törvényszegési lehetőséget. A jelenlegi helyzetet is figyelni kell, hogy a könyvtárak megbízható információforrások maradjanak. Éppen ezért túlzónak tartom azt az elképzelést, amely szerint a jövőben az Internet fogja átvenni a könyvtárak szerepét. A könyvtárosoknak ki kell dolgozniuk politikájukat, hogyan lehet az Internetet az információs szolgáltatásokba beépíteni. Fontos annak felismerése és elfogadása, hogy a könyvtárak hasznos feladatot láthatnak el az Internet navigátoraként.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus kiadás – elektronikus folyóiratok és konzorciumok kialakítása

Eddig kevés szó esett az Interneten fellelhető kiadványokról és a folyóiratok terjesztéséről, amelyekre olyan nagy hatással van ez a médium.

A német egyetemi könyvtárak és más kutatási és tudományos intézmények költségvetésének legnagyobb részét a folyóiratok és az egyéb időszaki kiadványok emésztik fel. Az utóbbi években ezeknek a dokumentumoknak az ára folyamatosan emelkedett anélkül, hogy a kiadók figyelembe vették volna a könyvtárak egyre szűkülő anyagi lehetőségeit. A könyvtárak mindent megpróbáltak, hogy kijussanak ebből a helyzetből, például csak egy példányt rendeltek meg valamiből, ami viszont nagy vitákat váltott ki, mivel minden egyes használó a saját asztalán szerette volna látni azt az egy példányt. A cikkeket elkezdték faxon küldeni és több dokumentumellátó szolgálat jött létre az igények kielégítésére, mint például a SwetScan. Másrészről a „böngészés" egy sajátos információs fajta, és bár a cikkeket be lehet szerezni ezeken a szolgálatokon keresztül, az eredeti folyóirat még mindig csak egy példányban állt rendelkezésre. Jelenleg hálózaton, legyen az helyi, vagy regionális a felhasználó bárhonnan hozzáférhet.

Ez a helyzet különösen a közép és kelet-európai könyvtárakban vált drámaivá, ahol egyre jobban szokássá vált a másolás, és mikor ez a szolgáltatás nagyon megdrágult, egyre több esetben szegték meg a szerzői jogvédelmi törvényeket.

Több kiadó és ügynökség, mint például az Academic Press ma még ingyen szolgáltat egyes elektronikus folyóiratokat, más folyóiratok esetében tárgyalni kell az adott kiadóval, és az engedélyeztetést követően lehet csak feltenni az Internetre. Ez azt jelenti, hogy a hálózatban lévő gép megnevezése és IP címének megadása után szerződést kell kötni a kiadóval, aki ezután minden használó számára rendelkezésre bocsátja az elektronikus folyóiratot az Interneten. *Henning Nielsen*,[23] a Novo Nordisk nevű gyógyszergyártó cég vállalati könyvtárosa egy konferencián megemlítette, hogy igyekszik a piacon meglévő összes elektronikus folyóiratra előfizetni. Ez lehetővé teszi a használói számára, hogy bármikor kereshessenek a folyóiratokban, letölthessék azt, amire szükségük van és felhasználhassák az így kapott információt. Annak érdekében, hogy a felhasználók ne szegjék meg a copyright törvényeket, amelyek a folyóiratok esetében legtöbbször a kiadót illetik és nem a szerzőt, a kiadóval kötött szerződés határozza meg, hogy a folyóirat milyen feltételekkel állhat a használók rendelkezésére.

A könyvtári rendszerek megszervezésén kívül valószínűleg a szerzői jogvédelmi törvény jövőbeni betartásának is egyik jellegzetessége lesz a konzorciumok létrehozása.[24]

Meglehet, hogy ez lesz a módja eme összetett probléma megoldásának, mivel minden könyvtár szeretné megvédeni olvasói számára az információhoz való ingyenes és egyszerű hozzáférést. Amint láttuk, jelentős erők állnak mögöttük, mert törekvéseik a társadalom javát szolgálják. Azonban egy könyvtár vagy más kutatási, illetve tudományos intézmény sem érdekelt a copyright törvények megszegésében vagy a szerzők szellemi tulajdonának eltulajdonításában, az ilyen esetekben az intézményt be kell perelni, bármilyen következménnyel járjon is ez. Az új helyzet új típusú együttműködést és koordinációt is követel az intézményektől. A könyvtáraknak ma nem csak az új szervezeti formákról, hanem egy új, főként a hozzáféréssel, és ezen belül a szerzői jogvédelemmel foglalkozó politika kialakításáról is tanácskozniuk kell.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. Praktisches Wörterbuch für Bibliothekare = Librarian's Practical Dictionary. - Köln, 1992
2. SELTZER ,Leon E.: Exemptions and Fair Use in Copyright. The Exclusive Rights Tensions in the 1976 Copyright Act. Cambridge, Mass. and London : England Harvard Press, 1978. p. 3.
3. The petition appears in I. Arber, A transcript of the Registers of the Company of Stationers of London. 584 p. (1875.); See also Blagden, The Stationarys Company: A history 1403-1959; L.R. patterson, Copyright in historical Perspective, 128-131.p. (1968.)
4. PATRY,William: The Fair Use Privileges in Copyright Law. Second Edition. Washington D.C.: The Bureau of National Affairs. Inc. 1995.
5. PATRY, William: 4.p.
6. PATRY, William: The Fair Use Privileges of the Copyright Law. First Edition. Washington D.C.: The Bureau of National Affairs,Inc. 1985. p. 177.
7. PATRY, William: The Fair Use Privilege. First Ed. p.146.
8. PATRY, William: The Fair Use Privileges: First Ed. p. 320.
9. CREWS, D. Kenneth: Copyright Fair Use and the Challanges for Universities. Promoting the Progress of Hogher Education. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993.
10. CREWS: p. 1. et seq.
11. CREWS: p. 1.
12. CREWS: p.12. et seq.
13. CLAPP, Verner W: The Copyright Dilemma. A Librarian's View. In: Library Quarterly, 38. 1968. October, p.352.
14. DOMMERING, Egbert J. – HUGENHOLTZ, P. Brent: Protecting Works of Fact. Copyright, Freedom of Expression and Information Law: Deventer, Boston: Kluwr Law and Taxation Publisher, 1991. p. V.
15. DOMMERING: p. 3.
16. KOHLER, J.: Das Autorecht. Eine zivlistische Abhandlung: Jena, 1980. p. 160.
17. HUGENHOLTZ, P. Bernt : Protection of Compilations of Facts in Germany and the Netherlands: in Dommering: p.59-65.
18. KARNELL, Gummar W.G.: The Nordic Catalouge Rule: in Dommering : p. 67-72.
19. VIVANT, Michel: Protection of Raw Data and Data Banks in France: in Dommering: 20.p. 73-82.
20. VIVANT: p.81.
21. KOOPMANS, Thijmen: Information Monopolies in European Community Law: in.Dommering: p. 83-91.
22. UKOLN-Events-Networking and the future of libraries. 3.June 1998 : www.ukoln.ac.uk./events/ukolnconf-98/background.html.
23. NIELSEN, Henning: Business Information as a Strategic Resource in the Company. in: Business Information. Proceedings of an International Seminar Berlin 1998:p. 170-184
24. Elisabeth Niggenmeyer during an internatioanal colloque at the Bookfair of Leipzig 1998 about BISS, an information system in the region of Stuttgart.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

Feltáratlan értékek a magyar irodalomban

A fenti cím egy tanulmánykötet is, de elsősorban nem erről lesz szó, hanem az *Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája 1961-1996* című adatbázisról, (szerkesztette *Pesti Ernő*), amely *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adatbázisai* címen megjelentetett lemezen szerepel a *Szociológiai információ 1984-1994* című adatbázis mellett, melyeket a Könyvtári Figyelő 1998. 1. számában mutatott be két egymás melletti, de elkülönülő írásban *Karbach Erika* (*Hiripiné Vágh Mária* mellett a Szociológiai Információ szerkesztője) és *Pesti Ernő*.

Ehhez az íráshoz kívánok hozzászólni, az eredetinél valamivel bővebb terjedelemben.

Hozzászólásomnak az indoka az, hogy a Kataliston február 17–21-e között vita zajlott le az irodalmi bibliográfiákról, melynek kiindulópontját a FSZEK irodalmi adatbázisa jelentette, s a vitaindító jelen sorok írója volt. Feltehető, hogy a Könyvtári Figyelőben megjelent ismertetés már ezt követően íródhatott, részben felhasználva annak tanulságait. A *Kataliston* sokkal több mindenről esett szó, mint a bemutatásban, ugyanakkor azonban feltételezhető, hogy a Könyvtári Figyelőt még mindig sokkal többen olvassák, így szükségesnek látszik, hogy az adatbázis jelenlegi és potenciális felhasználóihoz eljusson mondanivalóm.

„A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1961-től kezdve folyamatosan adja közre a magyar és világirodalom alkotóiról és a fontos irodalmi korszakokról, fogalmakról magyar nyelven megjelent tanulmányok és kritikák bibliográfiáját. 1961 és 1992 között cédulaformátumban, Irodalmi analitikus katalógus néven negyedévente jelent meg." – kezdődik Pesti Ernő bemutatása.

Saját helyesbítés helyett *Botka Ferenc* cikkéből idézek: *„1963-tól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is bekapcsolódott az irodalomtörténeti érdekű publikációk regisztrálásába. A cédula formában megjelent bibliográfiája* (szerk. Szász Károlyné Gillemot Katalin, majd 1969-től Győri Lajosné) *nemcsak tudományos anyagot, hanem a napi kritikák jelentős részét is feldolgozta. (A mű teljes címe: Irodalomtör-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

téneti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kartotékjai)". (Botka Ferenc: Egyedül a vártán. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalomtörténeti cédulakatalógusáról. In: Könyvtári Híradó, 22. évf. 1979. április-június, 20.p.)

Ennek megfelelően emlékeztek meg róla egy kerek évfordulón is: *Balogh Mária Eszter - Téchy Tünde: Húsz éves az „analitikus".* In: Könyvtári Híradó, 27. évf. 1983. január, 5.p

Ezzel az adattal Pesti Ernő is találkozhatott, hiszen 1993-ban hozzászólt *Székelyné Török Tünde: Az irodalmi analitikus katalógus* című cikkéhez. (A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 22. évf. 1. sz. 1993. 10-13.p.), amelyben szerepelnek ezek az adatok is (*Pesti Ernő: Számítógépen az irodalmi bibliográfia.* In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, XXII. évf. 2. sz. 1993. 12-13. p.), a vitát Székelyné Török Tünde megjegyzései zárták ugyanitt.

Nem célom, hogy az eszköz történetét megírjam (Székelyné Török Tünde idéz három korai cikket 1963-64-ből a Könyvtári Híradóból), mindez talán egy szakdolgozat témája lehetne (bár A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiájából, a MAKSZAB-ból kiderül, hogy ilyen is készült már 1973-ban: Gattyán Ágnes: Olvasószolgálati eszközök változatai – kiemelten – az analitikus vagy recenziókatalógusok. Szerepük és felhasználásuk módszerei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. (Szakdolgozat), KMK Szaktanfolyam. /Bp. 1972./ 18 lev.). Mindenképp szükségesnek tartottam azonban felidézni azoknak a nevét, akiknek a jóhírét köszönhette.

Erre alapozva volt elegendő az adatbázisokat készítő FSZEK által küldött megrendelőlap kísérőlevelén az alábbiakat rögzíteni: *„Örömmel értesítjük arról, hogy az Irodalmi kritikák és tanulmányok bibliográfiája, népszerű nevén az Irodalmi analitikus bibliográfia 1961-1996 évi anyaga megjelenik CD-ROM-on."*

Nincs szó tehát válogatásról, a hirdetés nyomán mindenki előtt az az egyre növekvő katalógusfiók mennyiség juthat eszébe, amit most egy lemezzel kiválthatnak.

Ha a lemezt a megrendelés után megkapták, akkor a lemez borítóján olvashatták az alábbi két bekezdést: *„Az irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája 1961–1996 60.000 tételben közreadja a szépirodalmi alkotókról és egyes műveikről szóló írások (monográfiák, tanulmányok, kritikák, verselemzések) bibliográfiáját. Tartalmazza a jelentős (főként klasszikus szerzők) színházi előadások és filmbemutatók kritikáját.*

Az adatbázis 255 magyar nyelvű folyóiratot és 395 tanulmánykötetet dolgoz fel."

Ha használni is kezdik a lemezt, akkor annak súgójában még egy harmadik bekezdés illeszkedik az idézett kettő közé:

„Az irodalom iránt érdeklődő kutatók, olvasók, egyetemi ill. főiskolai hallgatók és az őket kiszolgáló intézmények hasznos segédeszköze lehet az adatbázis, amely cédula formátumban évtizedek óta, gépi adatbázis formájában évek óta használja a több mint száz a szolgáltatásra előfizetett könyvtár és iskola."

Ha a katalógusfiókok számát nézzük, azt is figyelembe véve, hogy helytakarékosság céljából igyekeztek egy cédulára több tételt is felvinni, alacsonynak látszhat a 60.000 tétel.

Mi a helyzet akkor, ha adott témára keresünk?

Kolléganőmmel együtt néztük meg az adatbázist, konkrétan valamit keresve sok mindent nem találtunk, bizonyos témákról keresve pedig feltűnően kevés anyagot.

Ezért határoztam el, hogy megvizsgálom a feldolgozott anyagot. Első megállapításaimat a Katalist levezőlista olvasóival osztottam meg. Ott természetesen nem közölhettem táblázatokat, így csak általánosabb megállapításokat tehettem a mostaninál.

Az első reakció *Bakonyi Gézától* érkezett másnap, február 18-án: *„A magam részéről nagyon köszönöm Murányi Péter elemzését, mert már hetek óta*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

próbálom rávenni magam valami hasonlóra, de soha nem volt elég energiám hozzá. Valóban jó lenne hallani néhány adatot: esetleg elképzelések felvázolását a FSZEK részéről: a termék használtsága igen magas, az információ róla elég kevés. Magam részéről eljátszottam volna a gondolattal, hogy a cédulákat dolgoztatom fel (képként szkennelve, indexelt kommentárokkal), így nem veszett volna el semmi ebből az értékes anyagból."

Mit jelent az 1961-es kezdőév? Az 1961-ből felvett anyag vizsgálata

1961-ből összesen 178 tétel került be az adatbázisba. Ezek döntő többsége, 140 tétel 12 analitikusan feldolgozott tanulmánykötetből származik. (Zárójelben a tételek számát adom meg.)
Ady Endre: Az irodalomról (34), Almási Miklós: A modern dráma útjain (5), Stilisztikai tanulmányok (11), Barabás Tibor: A könyv hatalma (11), Eszmék és esztétikák: Szovjet irodalomtudósok tanulmányai (2), Fenyő István: Új arcok - új utak (10), Fodor József: A történelem sodrában (14), Hatvany Lajos: Öt évized (7), Illés Béla: Ahogy a kortárs látta (5), Kárpáti Aurél: Tegnaptól máig: Válogatott irodalmi tanulmányok (27), Vorovszkij: Irodalmi essszék, kritikák (6), Waldapfel József: Szocialista kultúra és irodalmi örökség (6).

Önálló egységként 13, az adott évben megjelent könyv szerepel:
Alexander Abusch: Johannes R. Becher, a nemzet és a béke költője, Benedek Marcell: Romain Rolland, Csukás István: Ady Endre a szlovák irodalomban, Dobossy László: Čapek, Dobossy László: Romain Rolland, az ember és az író, Emlékezések Ady Endréről, Kovács Endre: Reymont, Merényi Oszkár: Ismeretlen és kiadatlan Kölcsey-dokumentumok, Mezősi Károly: Petőfi családja a Kiskunságban: Kiskunfélegyházi életük., Mikszáth Kálmán, 1847-1910, Móra Ferenc Levelesládája, Réz Pál: Proust, Szalay Károly: Karinthy Frigyes.

20 olyan könyv adatai szerepelnek, amelyről később megjelent kritika, amit az adatbázis feldolgozott (zárójelben megadva ezek száma, ha egynél több van belőlük):
Böll (3), Gerelyes Endre, Graham Greene, Horatius, Istrati, Kálidásza, Lermontov, Arthur Miller, Móricz Virág, Platonov, Proust, Sarkadi Imre (6), Sánta Ferenc, Steinbeck (3), Székely János, Szemlér Ferenc, Tersánszky Józsi Jenő, Tolsztoj (3), Tomasi di Lampedusa (3), Veres János.

Két 1961-es színházi előadást találhatunk, amelyről később megjelent kritikát vesznek fel (Arthur Miller: A salemi boszorkányok, Molnár Ferenc: Játék a kastélyban), továbbá két 1961-ben készült filmet, későbbi ismertetéssel (Alba Regia, Megszállottak), s végül egy kandidátusi disszertációt.

Ebből az évből tehát nem szerepel az adatbázisban egyetlen folyóiratcikk sem.

S valóban 1961 jelenti a kiindulást? Ha megnézzük az anyagot, láthatjuk, hogy hasonló közleményeket már korábbi évekből is felvettek, sőt van olyan év is, ahol nagyobb a tételszám az itteninél (1956 és 1959).
1946-ból származik az első elemzett tanulmánykötet, Lukács György: A történelmi regény című munkája, az évhez kapcsolódó 30 tétel közül 23-at ebből a kötetből vettek fel.
1962-ben a 155 tétel közül 90 származik 11 feldolgozott tanulmánykötetből.
Itt találkozhatunk az első (és itt egyetlen folyóiratcikkel: Emlékezés Ady Endréről. In: Irodalomtörténeti Közlemények. 1962. 425-428. p.)
1963 az első év, ahol különböző időszaki kiadványokból átvett tételekkel találkozhatunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Év	Az analitikusan feldolgozott kötetek száma	A feldolgozásból származó tételek	Az összes tétel
1946	1	23	30
1950	4	18	20
1951	1	4	9
1953	1	5	13
1954	3	25	46
1955	3	19	39
1956	11	161	185
1957	6	103	131
1958	8	76	108
1959	12	161	192
1960	5	72	113

A 265 tétel közül 112 tétel 8 lapból származik (A könyv (2), Élet és Irodalom (19), Kortárs (32), Könyvtáros (1), Kritika (8), Nagyvilág (24), Új Írás (18), Világosság (4)), 70 pedig 8 analitikusan feldolgozott tanulmánykötetből: Benedek Marcell: Könyv és színház (19), Csehi Gyula: Munkásosztály és irodalom: Tanulmányok és cikkek (4), Pándi Pál: Elsüllyedt irodalom (3), Viktor Sklovszkij: A szépprózа (11), Sőtér István: Nemzet és haladás (17), Szauder József: Olasz irodalom – magyar irodalom (11), Tóth Dezső: Életünk – regényeink (3),Varga József: Ady útja az Új versek felé (2).

Úgy tűnik, hogy az irodalmi analitikus (maradjunk ennél a címnél) 1963-as indulásakor a legfontosabbnak tartott tanulmánykötéteket visszamenőlegesen feldolgozták, s ez tükröződik az adatbázisban is, ugyanakkor időszaki kiadványokat 1963-tól kezdtek feldolgozni.

Székelyné Török Tünde cikke szerint: *„Ekkor évente 100 tanulmánykötetet, 11 folyóiratot és 3 napilapot dolgoztak fel."* Valószínű, hogy a 100 tanulmánykötet az induló feldolgozás lehetett, összegezve a számokat az adatbázisban 1946-tól 1963-ig 86 tanulmánykötetből 967 tétel szerepel. Ugyanakkor, mint láttuk, 1963-ban 8 időszaki kiadványból került be legalább egy tétel.

Az adatbázis nagysága, az évente felvett tételek száma

Az egyszerűség kedvéért mégis fogadjuk el az 1961-es kezdőévet, s ekkortól nézzük meg a tételek számát, az előzőeket már úgyis láthatták a fenti táblázatban.

A tételek száma évenként, 1961–1996 között:

1961(179), 1962(157), 1963(265), 1964(367), 1965(398), 1966(565), 1967(480), 1968(472), 1969(548), 1970(800), 1971(771), 1972(738), 1973(973), 1974(963), 1975(963), 1976(876), 1977(873), 1978(773), 1979(815), 1980(1039), 1981(1070), 1982(804), 1983(834), 1984(1059), 1985(1041), 1986(945), 1987(770), 1988(840), 1989(876), 1990(1118), 1991(1033), 1992(1297), 1993(4057), 1994(4419), 1995(3713), 1996(2637).

8 tétel bekerült már 1997-ből is. Néhány olyan folyóirat-évfolyam, amely nem egy adott évhez kapcsolódik (pl. 1995–1996) nagyon kis mértékben növeli az összmennyiséget.

Pesti Ernő írta a Könyvtári Figyelő 1998. 1. számában: *„... a gyarapodás 7-8000 tétel évente."*

„1996-ban – nagy elszánással – az 1961 és 1992 között összegyűjtött mintegy 200. 000 tételnyi katalógust revízió alá vettük és több mint 22.000 retrospektív tételt, lényegében a maradandó írások lelőhelyét rögzítettük az Irodalmi bibliográfia adatbázisába. Az így nyert rendkívül értékes több mint 60.000 tételes bibliográfia CD-ROM-on történő megjelentetése kézenfekvő megoldásnak tűnt, és 1997 végén az Arcanum Kiadó közreműködésével megjelent a CD-ROM."

Ha a korábbi 200.000 tételt elfogadjuk, körülbelül 6000 tétel jön ki éves gyarapodásra 1993 előtt. Láthatjuk, hogy ennek töredéke került be az adatbázisba, az 1992-es 1297 a csúcs. Ugyanakkor 1993 után is csak 4419 mutatkozik a maximumnak.

A *Szociológiai Információ 1984–1994* adatbázisról az alábbit olvashattuk a Könyvtári Figyelőben: *„Jelenleg az 1984–1997 közötti évből kb. 50.000 tételt*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartalmaz. Ebből az év elején megjelent CD-ROM-unkra csaknem 40.000 tétel került."
Ugyanazt a módszert alkalmazva, mindkét adatbázis összes kereshető mezőjében a csonkolás jelével, a *-gal önmagában keresve, a maximális találatszám a *Szociológiai Információ* esetében 40.441 volt (a Szavak, Cím és Dokumentumtípus mezőben), az *irodalmi bibliográfia* esetében 40.233 (a Cím és Típus mezőben, a Cím szavainál 40.231, mivel kétszer csak tiltott szó szerepelt a címben: Az; A. A.). Ezt fogadhatjuk tehát el az adatbázis reális méretének. (Feldolgozott cikk ennél valamivel több van, mivel esetenként a tételen belül vannak lásd még utalások ugyanannak az írásnak más forrásban való megjelenésére, ezek azonban nem kereshetőek vissza külön.)

A feldolgozott időszaki kiadványok

Pesti Ernő válasza Székelyné Török Tündének 1993-ban: *„... jelenleg több mint 80 folyóiratot és évente megjelenő 15-20 tanulmánykötetet dolgoz fel. (Székelyné dolgozata még csak 11 folyóiratot említ. Bizony, bizony frissebb adatokat tartalmazó említéseket lehetett és kellett volna felhasználni az 1963-as helyett.)"*
Pesti Ernő 1998-ban a Könyvtári Figyelőben: *„A feldolgozott folyóiratok száma 16-20 között mozgott."* Melyik időszakra vonatkoztatva írja ezt Pesti Ernő? Láttuk, hogy kezdetben kevesebb volt, 1981. március–április között (az akkori borító áll rendelkezésemre) 21 folyóiratot és 4 napilapot dolgoztak fel (Alföld, Élet és Irodalom, Életünk, Filmkultúra, Forrás, Helikon, Jelenkor, Kortárs, Könyvtáros, Kritika, Mozgó Világ, Műhely, Nagyvilág, Napjaink, Szovjet Irodalom, Társadalmi Szemle, Tiszatáj, Új Forrás, Új Írás, Valóság, Világosság, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Népszabadság, Népszava).

„A rendszerváltás után a folyóiratok száma jelentősen megnőtt, így jelenleg több mint 180 a kurrens feldolgozott periodikumok száma." (Pesti Ernő, 1998.)
Mit jelent a feldolgozás? Tekintsük át az adatbázisba felvett tételek sorrendjében az időszaki kiadványokat:

❀ *1000 tételnél több* 4 lapból került az adatbázisba (1-4.)
1. Élet és Irodalom *1392*, **2.** Kortárs *1338*, **3.** Kritika *1051*, **4.** Nagyvilág *1028*,

❀ *500 és 999 közötti tétel* 7 folyóiratból származik (5-11.)
5. Új Írás *866*, **6.** Tiszatáj *861*, **7.** Alföld *844*, **8.** Jelenkor *826*, **9.** Irodalomtörténeti Közlemények *750*, **10.** Irodalomtörténet *708*, **11.** Forrás *539*,

❀ *250 és 499 közötti tétel* 14 lapból (12-25.)
12. Életünk *496*, **13.** Magyar Napló *444*, **14.** Holmi *431*, **15.** Színház *377*, **16.** Literatúra *372*, **17.** Filológiai Közlöny *355*, **18.** Vigília *346*, **19.** Magyar Narancs *323*, **20.** Napjaink *320*, **21-22.** Magyar Nemzet *297*, Új Forrás *297*, **23.** Filmvilág *288*, **24.** Criticai Lapok *286*, **25.** Mozgó Világ *280*.

❀ *100 és 249 közötti tétel* 21 lapból (26-46.)
26. Hitel *246*, **27.** Műhely *240*, **28-29.** Somogy, Szovjet Irodalom *220-220*, **30.** Lyukasóra *200*, **31.** Helikon *193*, **32.** Valóság *190*, **33.** Világosság *185*, **34.** Filmkultúra *175*, **35.** Irodalmi Szemle *171*, **36.** Beszélő *168*, **37.** Ezredvég *158*, **38.** Irodalomismeret *155*, **39.** Népszabadság *154*, **40.** Üzenet *152*, **41.** Látó *137*, **42.** Könyvvilág *130*, **43.** Híd *129*, **44.** Árgus *114*, **45.** Kláris *111*, **46.** Orpheus *103*.

❀ *50 és 99 közötti tétel* 15 lapból (47-61.)
47. Holnap *96*, **48.** Kalligram *92*, **49.** Confessio *83*, **50.** Új Horizont *78*, **51.** Palócföld *73*, **52.** Szombat *72*, **53.** Szivárvány *71*, **54-55.** Európai Utas *69*,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Helikon (Kolozsvár) *69*, **56**. Tekintet *68*, **57**. Korunk *64*, **58**. Nappali Ház *63*, **59**. Liget *62*, **60**. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle *55*, **61**. Jászkunság *50*.

⊛ *25 és 49 tétel között* 22 lap (62-83.)
62. Magyar Hírlap *41*, **63-64**. 168 óra, 2000 *40*, **65**. Stádium *39*, **66**. Hazánk *38*, **67**. CET *37*, **68**. Ex Symposion *36*, **69**. Délsziget *35*, **70**. Iskolakultúra *34*, **71**. Pannonhalmi Szemle *33*, **72-74**. Dunatáj, Magyar Élet, Metsze(t)t *31*, **75-76**. Magyartanítás, Új Holnap *30*, **77**. Magyar Szemle *29*, **78**. Jelentkezünk *28*, **79-80**. Népszabadság Könyvszemle, Biciklitolvaj *26*., **81-83**. Kapu, Magyar Műhely, Társadalmi Szemle *25*.

⊛ *10-24 tétel között* 35 lap (84-118.)
84. Magyar Fórum *24*, **85-86**. Literátor, Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények *23*, **87**. Magyar Könyvszemle *21*, **88-89**. Pannon Tükör, Prágai Tükör *20*, **90-93**. Antik Tanulmányok, Budapesti Könyvszemle, Múlt és Jövő, Távlatok *19*, **94-97**. Heti Világgazdaság, Magyarország, Új Demokrata, Új Dunatáj *17*, **98-99**. Hiány, Limes *16*, **100-104**. Bárka, Hungarológiai Közlemények, Respublika, Studia Nova, Világszínház *15*, **105-106**. Katolikus Szemle, Művelődés *14*, **107-109**. Dimenziók, Haemus, Magyar Nyelvőr *13*, **110-114**. Átváltozások, Hungarológiai Értesítő, Új Idő, Új Magyarország, Vasi Szemle *12*, **115-117**. Köznevelés, Magyarok, Taps *11*, **118**. Apollon *10*.

⊛ *10 tétel alatt* 121 lap (119-239.)
119-123. A Céh, Enigma, Hevesi Napló, Hungarológia, Magyar Lettre Internationale *9*, **124-130**. Emberhalász, Film Színház Muzsika Televízió, Kelet-Nyugat, Könyvtáros, Pompeji, Szépliteratúrai Ajándék, Várhely *8*, **131-134**. Erdélyi Tükör, Határ, Parnasszus, Tanító *7*, **135-140**. Heti Magyarország, Katedrális, Könyvesház, Látóhatár, Mondat, Symposion *6*, **141-149**. A Hét, A Könyv, AK Magazin, Café Bábel, Film Színház, Muzsika Kultúra, Irodalomtudományi Közlemények, Protestáns Szemle, Színháztudományi Szemle, Új Pedagógiai Szemle *5*, **150-155**. Diakonia, Heti Nemzeti Újság, Hunnia Füzetek, Köztársaság, Napóra, Theológiai Szemle *4*, **156-167**. A Tiszatáj diákmelléklete, Debreceni Szemle, Embernevelés, Függőhíd, Hétvilág, Kisebbségkutatás, Ma és Holnap, Magyar Nyelv, Népszava, Orvosi Hetilap, Partium, Thalassa *3*, **168-196**. A Lap, Amaro Drom, Balkon, Barátság, Békési Élet, Budapesti Negyed, Demokrata, Előretolt Helyőrség, Erdélyi Napló, Folyam, Gondolat-Jel, Harmadik Part, Havasok és Riviéra, História, Hunnia, Jel, Jel-Kép, Kagylókürt, Kelet-Európa, Kultúra és Közösség, Létünk, Magyar Felsőoktatás, Magyar Filozófiai Szemle, Magyarok Világlapja, Polisz, Reformátusok Lapja, Soproni Szemle, Tévé Téka, Vasi Honismereti Közlemények *2*, **197-239**. A Tó, Arkhé, Ars Hungarica, Augusztusi Magyar Fórum, Budapesti Nevelő, Cigányfúró, Erdély Magyarság, Ethnográfia, Európai Szemle, Édes Anyanyelvünk, Film Hírek, Fotóművészet, Gond, Hatodik Síp, Heti Újság, Igaz Szó, Igen, Imago, Interpress Magazin, Kontextus, Magyar Tudomány, Magyar Zene, Medvetánc, Mérleg, Muzsika, Múltunk, Művészettörténeti Értesítő, Nyelvünk és Kultúránk, Pendragon Füzetek, Pro Philiosophia Füzetek, Pszichoterápia, Reform, Scriptor Füzetek, Sic Itur Ad Astra, Somogyi Honismeret, Szárszó Fórum, Századok, Szellemkép, Természet Világa, Utunk, Új Kilátó, Új Tükör, Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények *1*.

Különösen sok kommentárt nem akarok fűzni az adatokhoz. Láthatjuk, hogy a lapok több mint felében 10 tételnél kevesebb került be az adatbázisba, s mondjuk a Népszava 3 vagy az Új Tükör 1 tétellel nem nagyon mondható feldolgozott időszaki kiadványnak.
Inkább azokat a lapokat nézzük meg, amelyek leginkább reprezentálva vannak az adatbázisban. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pontos adatokat ld. az összesített táblázatban (*1. sz. táblázat*) Most csak néhány laphoz fűzünk megjegyzést, megadva a lap táblázatban található sorszámát.

A csúcstartó (1.) az Élet és Irodalom. 1963-tól 1996-ig több mint 1700 száma jelenhetett meg, ehhez képest már nem tűnik soknak az 1392 tétel. Évenkénti megoszlása egyenetlen, 1992 előtt 1976-ból 39 tétel jelenti a csúcsot, de még 1993–1994-ben a számonként alig több mint kettes átlag sem tűnik magasnak.

Az utána következők (2-4.) már havi folyóiratok, így az egy számra jutó átlag hasonló össztételszám mellett jóval magasabb. Hogy milyen mértékű lehetett a válogatás 1992 előtt, arra az 1993 utáni számokból következtethetünk.

Az Új Írás (5.) esetében erre nincs lehetőségünk, mivel 1991-ben megszűnt.

A rangsorban ezt követően a legfontosabb vidéki irodalmi folyóiratok következnek. Az 1960-as években még hiányoztak a feldolgozott lapok közül, de 1970-től már szerepelnek (a sorban következő Tiszatáj (6.), Alföld (7.), Jelenkor (8.) éppúgy), mint a Forrás (11.) és az Életünk (12.).

Két nagy hagyományokkal rendelkező irodalomtörténeti folyóirat következik a rangsorban, az Irodalomtörténeti Közlemények és az Irodalomtörténet. E folyóiratok esetében, az eddigiektől eltérően a legtöbb évnél nem mutatkozik nagy különbség az 1993 előtti és utáni évek tételszámában.

Az eddig felsorolt folyóiratok kerültek be az első tíz közé. A 11-12. helyen, de jelentős lemaradással szerepel az említett két vidéki folyóirat, a Forrás és az Életünk, mögéjük viszont két 1989-ben indult lap került, a valamikor hetilapként, az Élet és Irodalom vetélytársának is mutatkozó Magyar Napló és a Holmi. (14.)

A Színház (15.) esetében nem a megindulás késői, hanem a bibliográfiába való felvétele. 1988-ból származik az első tétel, de 1993 előtt nem sok bizonyult maradandónak.

A Vigília (18.) azok közé a nagy hagyományokkal rendelkező folyóiratok közé tartozik, amelyeket meglehetősen későn kezdtek el feldolgozni.

A napilapok közül a Magyar Nemzet (21.) a csúcstartó, pedig 1993 előttről összesen 3 cikk maradt meg az adatbázisban. A Népszabadságnál (39.) ez a szám 10, ugyanakkor az 1993 utáni négy év közül csak kettőből került be viszonylag sok tétel.

A Lyukasóra (30.) meglehetősen jól feldolgozottnak tűnik, egyedül első évfolyama néhány számának anyaga hiányzik.

A külföldi magyar folyóiratok közül az Irodalmi Szemle (35.) az 1993 utáni tételekkel került a listára, ugyanez érvényes a sorrendben nem sokkal utána következő Üzenetre (40.), Látóra (41.), Hídra (43.) is.

Részletesebb vizsgálat

Valamivel részletesebben annak a lapnak az utóbbi évfolyamait vizsgáljuk meg, amelyből a legtöbb tétel került be az adatbázisba, vagyis az *Élet és Irodaloméit.* Az 1993–1996 közötti, már eleve az adatbázis számára feldolgozott négy év mellett az azt megelőző négy év adatait közöljük.

Az 1993 előtti időszaknál az erős válogatás egyértelműen tükröződik. Mintaként az 1989. 41. számtól következő 10 számnál néztük meg, mi szerepelt a lapban és mi került be az adatbázisba ezek közül (ld. az 1989. év utolsó sorát, vagyis egyetlen tétel sem került be az adatbázisba). A vizsgált 10 számban összesen 37 könyvkritika jelent meg az alábbiak szerint:

41.sz. (4), 42.sz.(4), 43.sz.(2), 44.sz.(4), 45.sz.(3), 46.sz.(3), 47.sz.(4), 48.sz.(4), 49.sz.(6), 50.sz.(3).

Példaként megemlítek néhány kimaradt recenziót: 41. szám: Ottlik Géza: A Valencia-rejtély; 42. szám: Weöres Sándor: A Sebzett Föld Éneke (Ism.: Határ Győző); 43. szám: Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik (Ism.: Vekerdi László), 46.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A folyóirat címe	Össz tétel	Évek (1963-1996) / tételszám													
		63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76
1. Élet és Irodalom	1392	19	19	23	20	17	18	26	22	25	27	22	37	36	39
2. Kortárs	1338	32	23	27	25	26	21	30	32	33	47	46	47	32	41
3. Kritika	1051	8	38	22	27	31	16	23	28	37	29	24	24	24	18
4. Nagyvilág	1028	24	24	16	35	28	21	20	33	26	36	24	33	23	30
5. Új Írás	866	18	12	13	10	16	13	17	16	19	13	21	22	37	34
6. Tiszatáj	861	–	–	–	–	–	–	–	16	17	24	17	27	29	23
7. Alföld	844	–	–	–	–	–	–	–	8	15	12	28	37	23	18
8. Jelenkor	826	–	–	–	–	–	–	–	26	23	23	30	13	15	24
9. Irodalomtörténeti Közlemények	750	–	–	–	–	–	–	–	29	22	29	35	22	31	28
10. Irodalomtörténet	708	1	–	–	–	–	–	17	32	22	24	18	22	31	25
11. Forrás	539								3	8	3	11	24	7	10
12. Életünk	496	–	–	–	–	–	–	–	3	2	4	8	5	4	9
13. Magyar Napló	444														
14. Holmi	431														
15. Színház	377						–	–	–	–	–	–	–	–	–
16. Literatúra	372												24	13	18
17. Filológiai Közlöny	355						1	–	9	16	19	16	12	13	17
18. Vigília	346	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
19. Magyar Narancs	323														
20. Napjaink	320								9	11	5	13	14	6	8
21-22. Magyar Nemzet	297														
21-22. Új Forrás	297									1	2	1	3	5	3
23. Filmvilág	288	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
24. Criticai Lapok	286														
25. Mozgó Világ	280														8
26. Hitel	246														
27. Műhely	240														
28-29. Somogy	220											–	–	–	–
28-29. Szovjet Irodalom	220													4	22
30. Lyukasóra	200														
31. Helikon	193	–	–	–	–	–	6	4	2	2	8	16	6	9	11
32. Valóság	190	1	10	7	–	4	3	5	6	5	5	4	10	7	7
33. Világosság	185	4	3	7	4	2	2	5	3	16	4	8	7	8	2
34. Filmkultúra	175				–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–
35. Irodalmi Szemle	171	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
36. Beszélő	168														
37. Ezredvég	158														
38. Irodalomismeret	155														
39. Népszabadság	154				1	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
40. Üzenet	152									–	–	–	–	–	–
41. Látó	137														
42. Könyvvilág	130									–	–	–	–	–	–
43. Híd	129	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
44. Árgus	114														
45. Kláris	111														
46. Orpheus	103														

1. tábázat

A tételek évenkénti megoszlása a legalább száz tétellel szereplő időszaki kiadványokból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Évek (1963-1996) / tételszám																			
	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
1.	31	38	21	32	19	20	29	22	29	38	23	28	18	25	17	21	122	111	184	214
2.	43	34	49	48	31	50	39	36	43	23	31	27	25	31	29	28	64	74	108	62
3.	25	29	31	30	23	34	33	38	31	30	31	29	17	16	12	14	82	68	60	69
4.	28	41	36	35	37	38	38	37	33	44	27	45	31	26	28	14	34	33	25	27
5.	31	44	36	49	32	41	41	57	69	41	40	31	27	27	39					
6.	28	24	30	42	27	26	19	23	28	13	13	35	24	11	29	21	69	74	85	86
7.	30	40	41	33	43	18	15	36	21	37	34	23	23	20	27	19	54	70	56	55
8.	17	25	23	32	30	25	33	30	28	36	29	31	31	24	37	23	41	60	61	56
9.	22	34	25	27	37	43	32	18	43	27		17	23	29	9	22	34	56	30	26
10.	22	31	24	24	42	30	19	29	30	31		20	19	9	25	41	28	40	26	26
11.	20	7	13	10	10	20	14	14	16	26	12	17	16	9	23	25	41	77	53	50
12.	4	9	16	14	30	21	19	7	26	23	27	26	11	12	18	36	45	24	46	53
13.													3	38	20	32	149	88	76	41
14.													1	33	16	37	95	81	77	91
15.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	3	16	4	25	88	94	69	77
16.	24	22	10	24	18	33	17	21	18	23	–	1	8	6	8	5	15	19	17	12
17.	20	13	14	16	17	21	12	15	6		8	9	11	4	8	3	19	18	13	12
18.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11	26	13	12	10	36	86	48	54	53
19.																	119	70	85	49
20.	6	10	22	17	22	20	31	21	19	17	21	20	15	13						
21-22.									1	1	1	–	–	–	–	–	50	117	78	49
21-22.	6	3	6	10	7	9	10	6	13	6	12	5	5	3	12	5	32	57	46	29
23.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	8	119	79	56	26
24.																	72	122	25	66
25.	15	17	6	10	18	14	16	18	13	9	10	8	3	5	3	16	19	16	27	31
26.													8	19	17	19	34	35	66	48
27.			10	4	5	11	13	8	15	8	7	12	5	–	1	3	28	38	37	35
28-29.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10	12	4	38	55	42	59
28-29.	10	9	16	27	21	5	13	17	13	19	12	10	12	10						
30.																–	43	82	36	39
31.	5	8	4	6	3	6	4	8	3	1	4	–	2	7	3	1	28	13	3	12
32.	5	7	13	10	4	5	9	3	2	9	7	6	4	3	9	9	4	2	1	1
33.	7	5	7	5	8	13	4	3	3	3	19	10	4	1	3	3	1	–	–	11
34.	1	–	2	–	1	1	–	–	3	–	–	–	–	–	–	8	73	56	27	1
35.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	5	30	53	54	27
36.														–	–	–	38	60	53	17
37.														1	3	10	39	34	40	31
38.														2	6	4	38	31	48	26
39.	3	1	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	1	12	66	63	4
40.												2	–	–	–	–	37	38	40	15
41.														–	–	6	20	53	31	27
42.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	2	13	58	34	16	–
43.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	43	21	17	46
44.														7	13	10	30	21	26	7
45.																	12	38	44	17
46.														14	7	2	26	27	27	

(*Folyt.*)

Megjegyzés: A táblázatban mínusz (-) jellel szerepelnek azok az évek, amelyekben az adott folyóirat megjelent, de az adatbázisba már nem került be tétel belőle.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1996 (214)

1-10.	7-2-2-8-1-2-6-7-3-3
11-20.	7-3-8-7-2-11-6-4-6-4
21-30.	5-21-0-5-3-1-2-1-6-4
31-40.	2-1-0-3-2-2-5-2-2-5
40-50.	2-1-5-6-6-3-3-5-7-5
51-52.	0

1995 (184)

1-10.	2-2-5-4-2-4-6-5-5-11
11-20.	8-8-3-4-8-6-1-2-4-5
21-30.	4-9-2-0-2-2-2-4-1-4
31-40.	1-2-2-1-2-1-4-1-1-5
41-50.	4-1-3-5-1-1-2-5-9-0
51-52.	0-6

1994 (111)

1-10.	11-2-2-2-1-3-2-4-3-1
11-20.	0-1-2-1-1-2-2-4-0-6
21-30.	2-1-2-0-3-2-2-0-0-0
31-40.	4-3-5-2-1-2-3-3-2-0
41-50.	0-6-2-2-4-5-3-4-2-5
51-52.	1

1993 (122)

1-10.	2-3-3-3-5-2-2-3-3-1
11-20.	1-4-2-3-1-3-1-2-3-3
21-30.	2-2-2-3-5-3-3-0-1-3
31-40.	1-2-1-2-1-2-2-4-1-3
41-50.	3-2-2-3-4-5-1-5-0-3
51-52.	1

1992 (21)

1-10.	0-0-2-0-0-0-1-1-1-0
11-20.	0-1-0-0-1-0-1-0-0-0
21-30.	0-0-0-0-1-0-0-1-1-0
31-40.	0-0-0-0-0-1-0-0-0-0
41-50.	0-0-0-0-0-1-0-0-3-1
51-52.	3-0

1991 (17)

1-10.	0-1-0-0-1-0-0-0-0-0
11-20.	0-2-1-0-1-1-0-0-0-0
21-30.	1-2-0-1-0-1-0-0-0-0
31-40.	0-0-0-0-0-1-0-0-1-1
41-50.	1-0-0-1-0-0-0-0-0-0
51-52.	0

1990 (25)

1-10.	0-2-0-2-0-0-1-3-1-0
11-20.	0-1-0-0-0-1-0-1-1-0
21-30.	0-1-0-0-0-0-1-0-1-2
31-40.	0-1-0-1-0-1-0-0-0-0
41-50.	0-0-0-0-1-1-1-0-1-1
51-52.	0

1989 (18)

1-10.	0-1-1-1-1-1-0-1-2-0
11-20.	1-1-2-0-0-1-0-0-0-0
21-30.	0-0-0-0-0-0-0-0-0-1
31-40.	1-1-0-0-0-2-0-0-0-0
41-50.	0-0-0-0-0-0-0-0-0-0
51-52.	0

sz.: Konrád György: A cinkos (Ism.: Kappanyos András); 47. sz.: Karl Popper: A historizmus nyomorúsága (Ism.: Halász László), 48. sz.: Kertész Imre A kudarc (Ism.: Tábor Ádám). Kimaradtak továbbá olyan film- és színházi kritikák, mint pl. a 42. számból Jancsó filmjéről, a 41. számból Mrozek, a 42. számból Sarkadi művéről.

Feltűnő lehet azonban az, hogy 1993 után is minden évben találunk olyan számokat, amelyekből egyetlen tétel sem került be az adatbázisba, 1994-ben 8 ilyen is volt, s nagyon sok esetben összesen egy közleményt vettek fel.

Most még 1994-ből és 1996-ból nézzünk mintákat az adatbázisból kimaradt anyagokra azokból a számokból, amelyekből semmit sem vettek fel.

1994

11. sz.

Ex libris: Iszlai Zoltán

Színház: Samuel Beckett: Godot-ra várva (Koltai Tamás)

Álmunk elől nem tudunk megszökni. Beszélgetés Grendel Lajossal (Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

19. sz.
Ex libris: Nagy Atilla Kristóf
Koestler-emlékkönyv (Major Ottó)
Anya meghalt. Mátyus Alíz regénye (Szitányi György)
Színház: Pirandello: Ma este improvizálunk. Rend. Ascher Tamás. (Koltai Tamás)

24. sz.
Ex libris: Bodor Béla

28. sz.
Ex libris: Götz Eszter
Kiss Endre: Friedrich Nietzsche filozófiája (Rothmann József)
Magyar Larousse (Frideczky Frigyes)

29. sz.
Ex libris: Bodor Béla
Papp Tibor: Múzsával vagy múzsa nélkül: Irodalom számítógépen. (Fehér Erzsébet)
Jánossy István: Helybenjáró Odüsszeusz (László József)

30. sz.
Ex libris: Bata Imre
Major Ottó: Lélek és irodalom. Illyés Gyula naplójegyzeteihez.

40. sz.
Ex libris: Czege Kálmán
Martin Buber: Én és Te (Sáry Gyula)
Ember Mária: Siratóének (Götz Eszter)
41. sz.
Ex libris: Bohár András
Végh György: Őszi akvarell. Összegyűjtött versek. (Major Ottó)

1996
23. sz.
Ex libris: Benedek Szabolcs
Film: Benjamin Ross: Egy fiatal méregkeverő kézikönyve

33. sz.
Ex libris: Fazekas Ágnes
Esterházy Péter: Egy kék haris (Károlyi Csaba)
(Egész oldalas írás, Esterházynak erről a könyvéről semmi nincs az adatbázisban.)
Angelusz Róbert: Kommunikáló társadalom (Benedek Szabolcs)
Daniel Katz: Német disznókutya (Nagy Gabriella)
Film: Chuck Russel: Végképp eltörölni (Bakács Tibor Settenkedő)
(Az utóbbi két könyv szerzőjéről, illetve a rendezőről semmi nincs az adatbázisban.)

Tanulmánykötetek

Láthattuk, hogy a kezdetektől fogva, milyen szerepet játszott a tanulmánykötetek feldolgozása, melyekre 1946-ig visszamenőleg találhattunk példákat. Ugyanakkor többször felvetődött az a kérdés, hogy a megjelent tanulmánykötetnek csak egy kisebb részét dolgozták fel az irodalmi analitikusban. Nem tartom szükségesnek, hogy azt elemezzem, milyen tanulmánykötetek maradtak ki az adatbázisból. Az azonban már érdekesebb kérdés, hogy azokból a kötetekből, amik szerepelnek az adatbázisban, mi került be („lényegében maradandó tételek"), illetve mi maradt ki (ami eszerint nem minősült annak). Időrendben haladva néhány kiragadott példáról van szó, nem törekedhettünk teljességre. Előtte azonban tekintsük át évtizedenként (az évet csonkolva) a tanulmánykötetekből átvett tételek számát a Tartalmazó könyv mező alapján:

199*: 2426, 198*: 2809, 197*: 3085 196*: 1682 195*: 546 194*:23

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha a név után egyetlen szám szerepel, az azt mutatja, hogy az adatbázisban hány tétel van róla; ha szerepel második szám is, az arra utal, hogy az irodalmi analitikus katalógusban hány tétel található. Ha második szám helyett a „sok" kifejezést adtuk meg, az azt jelenti, hogy többszáz tétel szerepelt az illetőről a cikk-katalógusban. A számok mindig a szerző előfordulását mutatják, amelyet néhol az adott műre vonatkozó megjegyzéssel egészítünk ki.

❀ *Földes Anna: Húsz év – húsz regény. 1968.*
Szerepel: Déry Tibor, Németh László, Illés Béla: Kárpáti rapszódia, Szabó Pál, Karinthy Ferenc, Veres Péter, Sarkadi Imre, Szabó Magda, Lengyel József, Sánta Ferenc
Kimaradt: Illyés Gyula: Hunok Párizsban, Ebéd a kastélyban (293 , sok)*
Lesznai Anna: Kezdetben volt a kert, (2 (erről semmi), 35)
Ottlik Géza: Iskola a határon (72, sok)
Goda Gábor: Magyar utazás (3, 38)
Fejes Endre: Rozsdatemető (9 ,146)
Fekete Gyula: Az orvos halála (5 (erről semmi), 147)
Darvas József: Részeg eső (28, sok)
Cseres Tibor: Hideg napok (29 (erről semmi), 197)

❀ *Héra Zoltán: Jó ellenfelet. 1968.*
Szerepel: Veres Péter, Sánta Ferenc
Kimaradt: Benjámin László, T. S. Eliot, Franz Kafka, Déry Tibor, Garcia Lorca, Illyés Gyula stb.

❀ *Illés Lajos: Ha én most lennék fiatal: Portrék és vallomások. 1970.*
3 tétel szerepel, valamennyi Németh Lászlóhoz kapcsolódik
Kimaradt: Fodor József (6, 109), Hidas Antal (9, 116), Illés Béla (4, 110), Illyés Gyula (293, sok), Lengyel József (54, sok), Szabó Pál (39, sok), Tamás Aladár (0 (tehát teljesen kimaradt az adatbázisból a róla szóló anyag, szerzőként 21 tételben szerepel), 115), Várnai Zseni (11, 40), Veres Péter (133, sok).

❀ *Írók írókról. Huszadik századi tanulmányok. 1970.*
27 tanulmányból 18 került be az adatbázisba.
Kimaradt: André Gide: Montaigne (6), Marcel Proust: Baudelaire körül (23), Paul Valéry: Mallarméról (13), Virginia Woolf: Jane Austen (3), Eugenio Montale: Italo Svevo (2), Louis Aragon: Heinrich von Kleist és a „Kohlhaas Mihály" (17), Németh László: Tolsztojról (80), Alberto Moravia: Boccaccio (2), Michel Butor: Balzac és a valóság (12)

❀ *Marosi Ildikó: Közelképek: Húsz romániai magyar író. 1974.*
Tíz írót (Bözödi György, Kemény János, Horváth István, Horváth Imre, Kiss Jenő, Franyó Zoltán, Kós Károly, Molter Károly, Szemlér Ferenc, Szilágyi András) találnak meg a kötet alapján, egy tizenegyedik (Endre Károly) is benne van, de úgy, mintha Lengyel Balázs Közelképek c. kötetében szerepelne, kilencen viszont teljesen *kimaradtak*: Balogh Edgar (2, 168; az általa írt 45 van meg az adatbázisban); Bartalis János (6, 32), Kacsó Sándor (5, 58), Kovács György (0 (tehát teljesen kimaradt az adatbázisból), 12); Méliusz József (31, 96), Mikó Imre (4, 20); Nagy István (6, 77); Olosz Lajos (1, 11); Salamon László (2, 18).

❀ *Rónay György: Balassitól Adyig. 1978.*
9 tétel szerepel, csak a Baróti Szabó Dávidról írt 51 oldalas tanulmány maradt ki (133-183.), Baróti Szabóról összesen 2 tétel szerepel az adatbázisban.

❀ *Bertha Bulcsu: A fejedelem sírja felett. 1980.*
1 tétel szerepel az adatbázisban (Szimonovról)
Kimaradt: Golding, Vaszil Bikov (az egész adatbázisból is, az analitikusban 49 tétel szerepel) Ajtmatov (7 tétel az adatbázisban, az egyik Bertha Bul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csutól a Szovjet Irodalom 1976 szeptemberi számából, adott műről (pl. A versenyló halála) szóló egyetlen sem, az analitikusban 103 tétel volt róla).

❀ *Nádor Tamás: 33 x 10. Interjúk és vallomások az ifjúságról és az irodalomról. 1980.*
A kötetben 33 íróról található 2-2 tétel, egy interjú és egy saját írás, hétről (Cseres Tibor, Gáll István, Juhász Ferenc, Páskándi Géza, Raffai Sarolta, Sánta Ferenc, Zelk Zoltán) mindkettő, ötről (Hubay Miklós, Kormos István, Nemes Nagy Ágnes, Simonffy András, Somogyi Tóth Sándor) egy. A következő 21 viszont teljesen kimaradt: Bárány Tamás (2), Benjámin László (31), Bertha Bulcsu (7), Csoóri Sándor (84), Déry Tibor (156), Dobozy Imre (4), Földeák János (2), Garai Gábor (15), Illés Endre (16), Illyés Gyula (293), Kiss Dénes (11), Lázár Ervin (15), Mándy Iván (125), Maróti Lajos (9), Mesterházy Lajos (15), Mezei András (29), Örkény István (141), Szakonyi Károly (46), Takáts Gyula (76), Thurzó Gábor (8), Vas István (182).

❀ *Bakcsi György: 10 orosz kisregény. 1984.*
Szerepel: Tolsztoj, Gorkij, Puskin, Turgenyev
Kimaradt: Gogol: Az őrült naplója; Leszkov: Kisvárosi Lady Macbeth (0, 4); Dosztojevszkij: A szelíd teremtés (106, sok); Csehov: A kutyás hölgy (88, sok); Grin: Bíborszín vitorlák (0, 10); Tinyanov: Tetik hadnagy (2 (a műről nincs), 13);

❀ *Lőrinczy Huba: Fénytörés. Válogatott bírálatok. 1985.*
A 42, már a szerző által megválogatott bírálatból 6 került be. Vannak olyan bírálatai, amelyek folyóiratközlésként bekerültek, de ebből, vagy elsősorban a Szépségvágy és rezignáció című kötetéből nem.

❀ *Feltáratlan értékek a magyar irodalomban. 1994.*
Kimaradt: Schöpflin Aladár (16, 34); Prohászka Ottokár (2, 5); Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése 324-330. p.; Makkai Sándor 377-380. p. (8, 19)
Konrád György (Az ismeretlen Konrád) úgy szerepel, mintha M. Nagy Miklós: Nikkelszamovár című kötetében jelent volna meg, a Dsida Jenőről szóló két tanulmány közül az egyik (353-361. p.) maradt ki, a másik (362-369. p.) viszont bekerült.

Egyes kötetekből jóval több tétel bekerült az adatbázisba, mint amennyit a „Tartalmazó kötet" mező alapján találhatunk. Ennek az az oka, hogy ugyanaz az írás folyóiratban is megjelent, vagyis az alapján is visszakereshető, a kötetre pedig csak utalás történik. Ilyen pl. a Curriculum vitae: 30 kortárs magyar író önéletrajza 1995-ből, ahonnan nemcsak az indexben szereplő 14 írás szerepel, vagy Keresztury Tibor: Félterpeszben. Arcképek az újabb magyar irodalomból. 1991., de Csordás Gábor esetében nemcsak ennek a kötetnek a tanulmánya maradt ki, hanem egyáltalán nincs róla szóló anyag az adatbázisban.

Filmkritikák

531 filmről 954 kritika szerepel az adatbázisban.
A kritikák időbeli megoszlása az alábbi:

1996. . . .	106
1995. . . .	214
1994. . . .	235
1993. . . .	284
1985. . . .	100
1972. . . .	1

Az 1985-ös 100 tétel egyetlen könyvből származik, ez a Magyar filmkalauz: Negyven év száz magyar nagyjátékfilmje című kötetből, minden filmről 1, ezzel ellentétben az 1996-os 88 és 1/2 híres film című könyvből összesen 8 tétel került be az adatbá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zisba a könyv elejéről, míg a többi 80 film teljes mértékben kimaradt.
Az analitikus katalógusban 3 katalógusfiókban találhatóak a filmkritikák tárgyszó alatt a címek betűrendjében, ezeket az adatbázisban nem nagyon találhatjuk meg. Láthattuk már a Filmvilág és a Filmkultúra feldolgozottságát, az Élet és Irodalomból kimaradt 1996-os (meg azelőtti) kritikákat. Ugyanúgy esetleges volt a Biciklitolvaj c. lap feldolgozása is.

Kapcsolat más bibliográfiákkal

Az irodalmi analitikus nagy előnye a többi bibliográfiához képest gyorsasága volt. Készültek nála sokkal nagyobb dokumentumbázisra alapozott és sokkal alaposabb bibliográfiák, de sokkal lassabban, így azok a kurrens tájékoztatásra nem voltak alkalmasak.
Tekintsük át azt az időszakot, amelynek az anyaga a most elemzett adatbázison szerepel, az egyszerűség kedvéért 1961-től. A *Kozocsa Sándor* által készített bibliográfiasorozat (*A magyar irodalom bibliográfiája*) utolsó kötete az 1961-1965 közötti anyagot dolgozza fel. A kétkötetes munka 1978-ban jelent meg. Eredetileg még az 1966-1970-es anyag feldolgozása is Kozocsa Sándor feladata lett volna, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* anyaggyűjtésének lezártához igazodva, de erre már nem kerülhetett sor. Szerencsére (ahogy a Kataliston *Pataki Gábor* kedvesen figyelmeztetett rá), az OSZK-ban az 1971-1975-ös év feldolgozása után az 1966-1970-es évek anyagát is megjelentették két vaskos kötetben. Tapasztalataim szerint ez nemcsak az én figyelmemet kerülte el, hanem nagyon sok könyvtárét is, ahonnan még mindig hiányzik ez a kiadvány, remélhetőleg az OSZK-tól pótlólag megvásárolhatják. Az 1976-os tárgyévtől évenként jelent meg A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája az OSZK kiadásában, egy időben még CD-ROM kiadásáról is szó volt (*Poprády Géza* főigazgatói programja: *„Bár A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája elvben kurrens, a több éves lemaradás miatt gyakorlatilag retrospektív. A JATE Központi Könyvtárával és az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen egy magyar irodalomtudományi CD-ROM adatbázis 1996-ra történő megjelentetését tervezzük, pályázat útján elnyerhető támogatással. Ez a lemaradások feldolgozását is jelenthetné."* In: Könyvtári Figyelő. 1994. 3.sz. 354.p.), aztán sajnálatosan leállt ez a sorozat, az 1988-as az utolsó kötet, amit láttam, még az 1989-es megjelentetéséről volt szó.
Nemrég lett teljes A magyar irodalomtörténet bibliográfiája sorozata a 4. és 5. kötet megjelenésével. Ez a retrospektív bibliográfia irodalomtörténeti korszakonként haladva egészen 1970-ig feltárja a szakirodalmat, válogatva természetesen, ezzel együtt is sokkal alaposabban, mint ahogy azt a most bírált adatbázisban tapasztalhattuk. Ahogy arról *Monok István*tól értesülhettünk, A magyar irodalomtörténet bibliográfiája első kötete és, a régi magyar irodalomra vonatkozó anyagot (kiegészítve az 1970 után megjelent szakirodalommal) CD-ROM-on megjelentette a Scriptum.
Ebből is látszik, hogy a FSZEK abban lehetne hiánypótló, ami a létező bibliográfiákból hiányzik. Ez az eleve adatbázisként feldolgozott, 1993 utáni időszak mellett az azt megelőző néhány év anyagát jelenti. Ehhez mintául szolgál a lemezen szereplő másik adatbázis, a Szociológiai Információ 1984–1994, amely most egy szűkebb időszak anyagát dolgozta fel nagyobb alapossággal, s a tervek szerint, amelyeket a Könyvtári Figyelőből megismerhettünk, fokozatosan dolgozzák fel a korábbi anyagot, párhozamosan az újabb évekkel.
Milyen területeken lehet még hiánypótló a FSZEK vállalkozása?
Elsősorban a kritikák, recenziók feltárásában. Az időszaki kiadványok publikációi közül a tanulmá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyokat elég nagy alapossággal feltárják a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriumában* (MNB IKR), nagyjából ugyanarra a (némileg szélesebb) folyóiratbázisra alapozva, mint a FSZEK. Becsléseim szerint évente 1500-nál több közlemény kerül be a *82 Irodalomtudomány, 820/899 Az egyes nyelvek (nemzetek, népek) irodalma* és a *894.511 Magyar irodalom* csoportokba, a döntő többség ebbe az utóbbiba. Sajnálatos az 1-2 éves lemaradás a feltárásban, de az 1996-os tárgyév anyaga már összehasonlítható lenne ebben a két eszközben az átfedés szempontjából, ugyanakkor a kritikák közül (ha már nem is zárják ki őket elvileg) csak a legjelentősebbnek tartottak kerülnek be az IKR-be.

Szükség lenne egy eszközre, ahol ezeket teljességre törekvően tárják fel, legalábbis a kiválasztott időszaki kiadványokból. Az irodalmi analitikus kevesebb folyóiratot, napilapot dolgozott fel, de amikor megérkezett két hónapnak az anyaga, biztosak lehettünk benne, hogy a borítón felsorolt lapok anyagából érdemi teljességgel tájékozódhatunk. A dokumentumbázis növelése nem jelentheti ennek az elvnek a feladását, különben a feldolgozott anyag megbízhatatlanná válik, ha valamit keresünk, kezdhetjük elölről a felvett lapok átnézését, hátha benne van, amire szükségünk van, csak az adatbázisból hagyták ki.

A recenziók, kritikák értékelik az egyes művek erényeit és hibáit, hiányosságait, a bibliográfia készítőjének azonban nem kell (szabad) mérlegelnie a felvétel szempontjából a mű vagy a kritika szerzője vagy más szempont alapján. (Valamikor a *Látóhatár* tárta fel az irodalmi analitikusnál szélesebb folyóiratbázisra (pl. határontúli magyar folyóiratok) alapozva a kritikákat (1977-től 1990-ig, utoljára *Magyar szépirodalmi művek, irodalmi tanulmánykötetek kritikáinak jegyzéke 1990. I. negyedév.* Összeállította Kovács J. Béla. In: Látóhatár, 1990. jún. 214-222.p.), a visszamenőleges feltárásban ezt is fel lehetne használni.

Ugyanez vonatkozik a filmkritikákra és a színházi előadások kritikáira is. Ezek önálló bibliográfiája (adatbázisa) is elképzelhető, de ugyanúgy részét képezhetik a FSZEK anyagának is.

A harmadik lehetőség annak figyelembe vétele lehetne, hogy az említett bibliográfiák elsősorban a magyar irodalom feltárására törekednek. Vannak persze jelentős vállakozások, erre a legjobb példa a *Kozocsa Sándor* és *Radó György* által szerkesztett *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája 1955-1970*, amely a kezdetektől indult sorozatnak feltehetőleg az utolsó kötete (érdekes, hogy az előszóban a szerkesztők arra utalnak, hogy ebben a két kötetben 40 000 tétel szerepel, ez a több mint ezer oldal sűrűségét, helytakarékosságát figyelembe véve még többnek is tűnik, ebben a szépirodalom analitikus feldolgozás is szerepel), s A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája (az éves kötetek) a világirodalomra vonatkozó anyagot is felveszi függelékként. Örvendetes, hogy bemutatásának végén Pesti Ernő is utal a Petőfi Irodalmi Múzeummal és az Országos Idegennyelvű Könyvtárral való tervezett együttműködésre.

Még néhány gondolat

Nem fogalmaztam-e meg túlzott igényeket? Figyelembe kell venni a készítő könyvtár szempontjait is, de azokét is, akik a terméket megvásárolják.

Ha az irodalmat és a szociológiát hasonlítjuk össze, feltehető, hogy az előbbinek az irodalma jóval nagyobb, ugyanakkor ennek a feltárása jóval egyszerűbb lehet. A mostani adatbázisból vett példákkal próbálom ezt illusztrálni. Mint a korábbiakból kiderült, a két adatbázis rekordszáma nagyjából megegyezik. Az egyes indexeket vizsgálva azonban lényeges különbségek derülnek ki. A Szociológiai Információ 1984–1994 adatbázisban 38 858 tételhez kapcsolódik tárgyszó, összesen 303 509, vagyis tételenként átlagosan több mint hét jut, az irodal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

miban 28 303 tételhez kapcsolódik irodalmi tárgyszó, összesen 38 328, ezek közül is 28 014 (24 478 rekordban) személyhez kapcsolódik, így a fogalmi tárgyszavak száma alig haladja meg a tízezret, pedig még ebben is szerepelnek földrajzi nevek s néhány nagyon sokszor előforduló tárgyszó, például verselemzés 1753, filmkritika 954. Mindez az anyag természetéből adódik, de az esetek többségében annak a megállapítása, hogy kiről vagy mely műről van szó, könnyebb, nem feltétlenül teszi szükségessé az írások részletesebb áttanulmányozását, mint a tárgyszavazás a Szociológiai Információ esetében. A feltárás különbözősége fizikai méretekben is tükröződik, az IRODALOM.DB 21 337 894 bájt, a SZOC.DB 55 829 108 bájt, tehát több mint két és félszer akkora.

Röviden szólni kell az irodalmi analitikus feltárási gyakorlatáról. Az ismertetésekben arról esik szó, hogy a korábbi egy szempont szerinti visszakeresés helyett most tizenhárom vagy tizennyolc-féle szempont és azok kombinációja szerint lehet keresni. Az természetes, hogy a gépi adatbázisok többféle megközelítést tesznek lehetővé, az állítás azonban nem teljesen pontos. Az irodalmi analitikus (ezt nem nagyon szokták leírni) tárgyszó-katalógus volt. A tárgyszó lehetett egy személy, egy adott mű, a mű adott kiadásai, színházi előadása (ha jól szerkesztették a katalógust, elkülönültek a különböző színházak előadásai), s voltak természetesen fogalmi tárgyszavak is (pl. irodalmi élet, további bontásokkal.) Ugyanazt a cikket szükség szerint több helyre is besorolták, például ha az írás több szerzőről vagy több műről szólt.

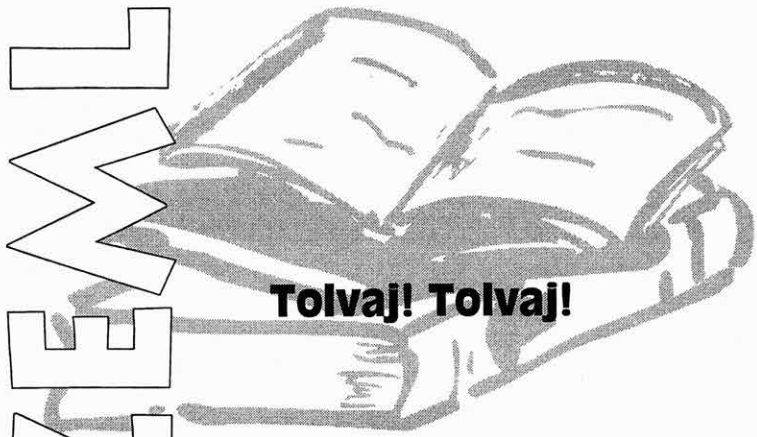
A művek és a kiadások megkülönböztetése nem érvényesül kellően az adatbázisban, sok esetben adott kiadáshoz kötnek olyan, az adott műhöz kapcsolódó írásokat, amelyek korábban jelentek meg vagy külföldi szerző alkotásai. Az adatbázisban tizennégy indexet találhatunk, ezek között vannak olyanok, amelyek a tárgyi visszakeresést szolgálják (Irodalmi tárgyszó, Személyről, Testületről), a többiben olyan adatok szerepelnek, amelyek a cédulákon is megtalálhatók voltak, de amelyek visszakereshetővé csak az adatbázisban váltak. Nem mindegyik van meg természetesen minden tételben. Ezt illusztrálandó, lássuk a mezők elnevezése után a talált rekordok és a találatok (előfordulások) számát: Cím: 40 233, 43 269; Cím szavai: 40 231, 132 142; Szerző, közrem.: 39 091, 43 798; Testületi közrem.: 868, 900; Kiadó: 6424, 6486; Sorozat: 447, 1343 ; Műfaj: 365, 365; Típus: 40 233, 40 233 Irodalmi tárgyszó: 28 303, 38 328; Személyről: 24 478, 28 014; Testületről: 526, 545; Tartalmazó folyóirat: 21 368, 21 368; Tartalmazó könyv: 10 577, 10 577.

Az adatbázishoz használt szoftver jól használható, kellően gyors gépen különösen jól lehet a különböző szempontok szerinti kombinált kereséseket végezni. A leglényegesebb dolog azonban az, hogy csak azt lehet visszakeresni, ami szerepel az adatbázisban. Várható újabb kiadásával remélhetőleg sikerül visszaszerezni azoknak a könyvtáraknak a bizalmát, amelyek a mostani változat használatakor azt érezhették, hogy nem egészen azt kapták, amit vártak. S remélhető, hogy a *Jacsó Péter* és *Drótos László* által olyan sokat ajánlott címkézéssel előre is pontosan tudhatják, mit is kapnak, ha megvásárolják a lemezt.

Murányi Péter

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Tolvaj! Tolvaj!

Globális faluvá zsugorodó világunk egyre fenyegetőbb globális gondjai – a túlnépesedés, környezetszennyezés, ózonlyuk és a többi – mellett ott sorjázik számos „aprócska", létünket alapjaiban nem veszélyeztető, ám azért mégis globális – mert sok embert és sok országot érintő – probléma is. Ilyenről szól *John Gurnsey* könyve. Arról a bűnről, amelyben mindnyájan részesek vagyunk (ki ne készített volna egyszer életében illegálisan fénymásolatot, ki ne másolt volna át legalább egy, kölcsön kapott kazettát), s amelyet, ha veszélyességében nem is, méreteiben és jövedelmezőségében szinte-szinte a kábítószer-kereskedelemhez lehet hasonlítani.

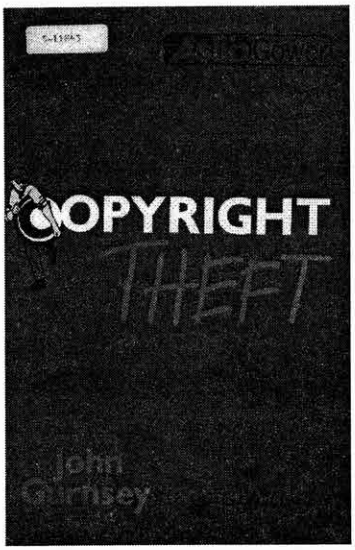
Igen: a szerzői/kiadói jog megsértéséről, a szellemi tulajdon elorzásáról, e javak létrehozóinak és törvényes forgalmazóinak anyagi és erkölcsi megkárosításáról van szó. A könyv címe szerint a szerzői jog ellopásáról.

A lopásnak – és a tolvajoknak – két kategóriáját különböztethetjük meg. A kalózkodás a törvények rendszeres, nagyméretű, tudatos kijátszása, sok esetben hatalmas, országhatárokon átívelő, busás jövedelmet hozó üzlet. A másik, az alkalomszerű, nap mint nap előforduló „tyúklopás", amelyet egyaránt elkövetnek a családi otthonokban, az iskolákban, a vállalatoknál.

Gurnsey úgy véli, sok vonatkozásban ez a „szivárgás" veszélyesebb és a jogtulajdonosok jobban félnek tőle, mint a „nagyvállalkozóktól", mert nagyon elterjedt, s mivel rejtett, teljesen ellenőrizhetetlen.

A kérdés több okból is nagyon időszerű. Egyrészt a technika rohamos fejlődése az információk terjesztésének olyan eszközeit, módszereit hozta létre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

GURNSEY, John
Copyright theft / by John Gurnsey.
- Aldershot : Aslib Gower, 1995. - XI, 196 p. - ISBN 0-566-07631-4

(elektronikus publikálás, multimédia stb.), amelyekre az érvényben lévő jogvédő törvények nehezen vagy egyáltalán nem alkalmazhatók. Másrészt olyan berendezések, felszerelések váltak bárki számára olcsón hozzáférhetővé (fénymásolók, videóberendezések), amelyekkel bármikor, bárhol el lehet követni a törvényszegést. S nem utolsósorban a határokat nem ismerő információáramlás, az egységes világgazdaság kiépítésére irányuló törekvések szükségessé teszik az egységes törvénykezést, a törvények egységes értelmezését, betartását és betartatását.

A szerzői/kiadói jogok megsértése nem újkeletű találmány, hiszen az első „kalózkiadást" *Hermodorosz* készítette, aki lemásolta Platon beszédeit, s külföldön a saját hasznára értékesítette. Igaz, nélküle Platon sok műve elveszett volna. (Ilyenszerű érveik vannak a mai kalózoknak is.) Ám a kérdést az információs forradalom tette igazán bonyolulttá. S a bonyolultságot fokozza, s a lopás elleni védekezést nehezíti az okok sokfélesége és az erkölcsi megítélés különbözősége. A kommunizmus éveiben a szocialista országokban számos nyugati kiadványt csak illegálisan, kalózkiadvány – szamizdat – formájában lehetett terjeszteni, és ez csak a hatóságok szemében volt bűn, az olvasók szemében inkább hőstett volt. Néhány országban ma is ez a helyzet. A harmadik világ sok országában a szegénység teszi szinte lehetetlenné az információs termékek törvényes terjesztését. A kalózkiadók a műveltség, az ismeretek terjesztőinek szerepében lépnek fel – nem egyszer a kormányzat áldásától kísérve –, s látszólag az ország felemelkedését szolgálják. De csak látszólag, mert tulajdonképpen kárt okoznak. Az állam jelentős adóbevételtől esik el, s a hazai információs ipar a dömpingárak miatt nehezen tud kialakulni. Nem egy országban nincs hagyománya a szerzői jognak, s betartása nehezen kényszeríthető ki. A fejlett országokban sem mindenki ismeri a törvényt, mások meg bocsánatos bűnnek vagy „vagánységnak" tartják megszegését.

A könyv nem törvényismertetés - bár röviden felvázolja a jogvédő törvények kialakulását, mai állapotát és a vonatkozó nemzetközi egyezményeket. Még kevésbé törvényjavaslat – bár kifejti néhány elképzelését a reformmal kapcsolatban. Helyzetkép ez a könyv. Számbavétel. Azoknak a csalásoknak, visszaéléseknek, lopásoknak a számbavétele, amelyekkel világszerte a szerzői/kiadói jogot megsértik. S azoknak a próbálkozásoknak – mert nem nevezhetjük másnak a csak részleges eredményekkel járó ellenintézkedéseket – a számbavétele, amelyekkel a kiadók, a jogvédő irodák, szakmai szervezetek, s néha az állam is (lásd az Egyesült Államok kemény fellépését a GATT tárgyalásokon) igyekeznek gátat vetni az egyre terjedő bűnözésnek.

A szerző rendre bemutatja az egyes információdordozók – a hagyományos nyomtatott kiadványok, az elektronikus publikációk, különböző elektronikus médiumok, adatbázisok, audio- és videokazetták, rádió- és tévé-adások,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szoftverek, játékprogramok, multimédia – szerzői jogi problémáit, a lopás, hamisítás különböző formáit, a védekezés jogi és műszaki lehetőségeit.

Érdekes adatokat tudunk meg azokról a károkról, amelyek a kiadókat érik a kalózkiadások miatt. Az Egyesült Államok könyvkiadóinak a veszteségét 1992-ben 335 millió fontsterlingre, az Egyesült Királyság kiadóinak kárát 200 millióra becsülték. A kalózoknak semmi sem szent, ha haszon kecsegtet – állapítja meg a szerző. A világpiacon több, mint százezer angol cím hozzáférhető kalózkiadásban. Ezek között megtalálhatók a Longman cég angol nyelvkönyvei éppúgy, mint Agatha Christie regényei (amelyekből egyébként 1956-tól 50 millió kalózpéldány jelent meg).

Még nagyobb a kár, illetve a kalózok bevétele az elektronikus médiumok terén. 1992-ben a szoftver-kereskedelemben az amerikai cégek kára 1,9 milliárd dollárt tett ki, az audiokazetták illegális forgalmazóinak haszna világviszonylatban elérte a 30 milliárd dollárt.

Azt is megtudhatjuk, melyek azok az országok, amelyekben legjobban virágzik a kalózkodás. Hogy Kína az első helyen áll, azon az ember nem csodálkozik, de az már érdekes, hogy Lengyelország is az első tíz között van. Az audio-kalózkodásban Magyarország is „előkelő" helyet foglal el.

Képet kapunk azokról a műszaki megoldásokról is, amelyekkel a kazettákat, CD-ket, szoftver-termékeket védik az illegális másolás ellen.

A könyv harmadik része – *A jövő* címet viseli – a szerző elképzeléseit foglalja össze a kérdés jövőjét illetően. Miután röviden felvázolja azokat a gyökeres változásokat, amelyek az információ világában – az előállítás, terjesztés, felhasználás területén – az elmúlt harminc évben bekövetkeztek, a felhasználók szerepét, magatartását – talán azt is mondhatnánk: kötelességeit – elemzi. Nem elég szoros a kapcsolat a két tábor között. Márpedig a jogvédő törvények tiszteletben tartása nagymértékben a közösség, a fogyasztók magatartásától függ. A felhasználók nincsenek tisztában azzal, hogy a kalózkiadványok vásárlásával, „fogyasztásával" saját érdekeik ellen cselekszenek. Nemcsak azért, mert a kalózkiadványok, másolatok minősége rendszerint rosszabb, hanem azért is, mert a lopás okozta anyagi veszteségek elsősorban a kisvállalkozókat sújtják, juttatják csődbe, s így az információs piacon nő a koncentráció, ami nem érdeke a fogyasztónak. Emellett emelkednek az árak – a vállalatok a kárt ezen a piacon is a fogyasztóra hárítják –, s a legális termékek forgalmazói visszavonulnak azokról a piacokról, ahol a kalózok garázdálkodnak.

A jövőt illetően a szerzői/kiadói jogvédelem kérdése két táborra osztja az érdekelteket. Az egyik tábor harcosai amellett törnek lándzsát, hogy nincs szükség jogvédelemre, mert ez csak gátolja a szabad információáramlást és akadályozza a fejlődést. A másik tábor amellett száll síkra, hogy elégséges és lehetséges az érvényben levő törvények hozzáidomítása az új körülményekhez. Gurnsey úgy véli, hogy jogvédelemre – mind anyagi, mind erkölcsi vonatkozásban – igenis szükség van, ám új törvényeket kell alkotni. Az erkölcsi védelemnek semmi szín alatt sem szabad háttérbe szorulnia, de az alkotóknak az anyagi ellenszolgáltatást is meg kell kapniuk.

Az új törvények kidolgozásába feltétlenül be kell vonni azokat, akik előállítják és akik felhasználják a védett termékeket. Nem az a baj, hogy a jogászok nem ismerik a technikát, hanem az, hogy nincsenek tisztában az információ felhasználásának körülményeivel.

Olyan törvényekre van szükség, amelyek azonos módon biztosítják az alapvető jogvédelmet az információs piac minden termékének, de elég rugalmasak ahhoz, hogy hozzá lehessen őket idomítani az egyes technikák igényeihez és követelményeihez. Olyan kiegyensúlyozott szabályozás kell, amely védelmet biztosít az alkotónak is, forgalmazónak is, de nem akadályozza, sőt azáltal, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Displaced books from Sárospatak Calvinist College Library (Hungary) in the collections of Nizhny Novgorod Regional Research Library : catalogue / sost. E.V. Zravleva, N.N. Zubkoj, E.A. Korkmazova. - Moskva : Rudomino, 1997. - 296 p. - ISBN 5-7380-0088-9

rendet teremt és biztonságot nyújt, elősegíti a fejlődést, az egészséges, lojális versenyt.

A szerző nagyon fontosnak tartja, hogy az új törvények előkészítésekor vegyék figyelembe a különböző országok, kulturák társadalmi, filozófiai, sőt vallási nézeteit, szokásait, mert sokszor ezek is szerepet játszanak a szerzői jogi törvények betartásában, illetve be nem tartásában.

Ha nincs megfelelő jogvédelem, odajuthatunk – érvel a szerző –, hogy információs környezetünk, infrastruktúránk műszakilag egyre fejlettebb, dinamikusabb lesz, tartalmában viszont egyre szegényesebbé, egyre sterilebbé válik. Márpedig ez elfogadhatatlan.

M. Fülöp Géza

A Sárospataki Kollégium hadizsákmánnyá vált könyveinek katalógusa

A számunkra rendkívüli értékű könyvecske ezt a címet viseli (oroszul):

Hadizsákmány könyvek
a Sárospataki Református Kollégium (Magyarország) könyvtárából
a Nyizsnyij-novgorodi Állami Területi Általános Tudományos Könyvtár állományában

A katalógust a „Nyitott Társadalom" Intézet pénzén készítette el és adta ki a moszkvai Idegennyelvű Irodalom Állami Könyvtára (Rudomino Könyvtár) és a nyizsnyij-novgorodi könyvtár. *Soros György* rövid és diplomatikus előszavában többek között ez áll:

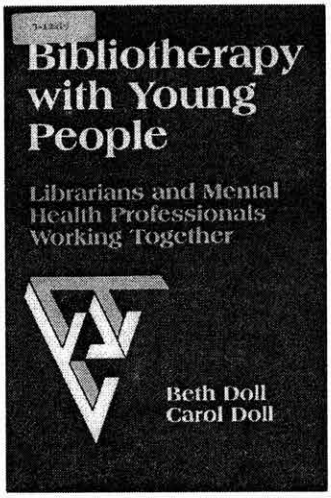
„Az a nehéz kérdés, hogy kit illetnek meg a más helyre átkerült gyűjtemények, csak a politikusok számára nehéz. Rég tisztázódott viszont minden, a politikától távol álló ember számára: azok a felbecsülhetetlen értékű kéziratok, könyvek és egyéb kulturális objektumok, amelyek politikai viták tárgyává lettek, az egész emberiség kincsei. Senkinek sincs joga tehát arra, hogy titokban tartsa az ilyeneket... Bárhogy alakul a más helyre került gyűjtemények sorsa – és reménykednünk kell ennek igazságos és bölcs eldöntésében – a hadizsákmánnyá vált értékek arra kell, hogy szolgáljanak, amiért létrehozták őket: hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Emberré tegyék az embert... Az a fontos, hogy hozzáférhetővé váltak. Ezért érdemes volt dolgozni."
Hasonló szellemben ír a pataki gyűjtemény egyetemes kulturális értékéről, a „restitúció" problémájáról és a katalógusnak, vagyis a gyűjteményre vonatkozó információk hozzáférhetővé tételének jelentőségéről *E.Ju. Genyijeva,* az Idegennyelvű Könyvtár főigazgatója. – *Je.A. Muravjova,* a nyizsnyij-novgorodi könyvtár igazgatója, a könyvek ottani tartózkodásának történetét írja le. 1960-ban 3 nap alatt kellett a könyvtárnak egy 900 hadizsákmány-kötetből álló szállítmányt átvennie és róla jegyzéket készítenie; a könyvek a „speciális állomány"-ba kerültek, létezésükről összesen 3 ember tudott. A „glasznoszty" idején vizsgálhatták meg ezt az állományt a könyvtár dolgozói, leltárba vették a könyveket, amelyek a ritka könyvek és kéziratok részlegébe kerültek. Az 1960 márciusi szállítmány egyébként nemcsak sárospataki könyveket tartalmazott, hanem különféle orosz könyvtárakból származó ritkaságokat is; hogy hogyan kerültek együvé, azt már nem lehet kideríteni. – *Szentimrei Mihály,* a sárospataki kollégium gyűjteményének jelenlegi igazgatója ismerteti az 1531-ben létrejött iskola könyvtárának történetét, amelynek első ránk maradt katalógusa 1623-ban készült. Leírja, hogy a gyűjtemény legértékesebb részét még 1938-ban, a csehszlovák-magyar határvillongások idején „helyezték biztonságba" Budapesten, s ez egyelőre el is veszett a könyvtár számára; a Patakon maradt anyagból egy darab sem pusztult el, hála a szovjet városparancsnok megértő gondoskodásának. – Végül *N. Zubkov,* az Idegennyelvű Könyvtár munkatársa ismerteti röviden a leírások szerkesztésének elveit és segédleteit. – A katalógust a szerzők névmutatója és a nyomdáknak a nyomdahelyek betűrendje szerinti mutatója egészíti ki.
1300 nyomtatott művet (közöttük 18 ősnyomtatványt) tár fel a katalógus; a kötetszám jóval kisebb ennél, mert sok a kolligátum. A műveknek majd 3/4-ét egyébként a wittenbergi, utrechti, leydeni stb. egyetemeken a 16-17. században lezajlott „disputációk" anyaga teszi ki; ezek a többnyire 20-30 lapos vagy még vékonyabb füzetek is rendkívül jelentős művelődéstörténeti dokumentumok. Az ősnyomtatványokat sem csupán a régiségük teszi értékessé; olyanokat találunk közöttük, mint *Laskai Osvát* Sermones dominicales-e, vagy *Temesvári Pelbárt* Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis-e – Kazinczy kézírásos bejegyzése szerint mindkettőt ő ajándékozta a pataki könyvtárnak.
A részletes leírások a magyar szakemberek számára is biztosítják az azonosítás lehetőségét, ami már azért is lényeges, mert pl. az RMNy készülő kötetében 5 olyan unikum szerepel, amelynek jelenlegi lelőhelyéről a katalógusnak köszönhetően szerezhettek tudomást. – Néhány sajtóhiba jelzi, hogy nem a latin nyelvben is otthonos magyar közegben születtek meg, bár egyébként a művek címében szereplő sajtóhibákra is felhívják a figyelmet; valószínűleg nem egyetlen tévedésük a szerkesztőknek, hogy Szenczi zsoltárainak hanaui kiadását Hannovernek ajándékozták; mindez azonban nem csökkenti a ,katalógus roppant értékét és hasznosságát. – A magyar olvasó számára némi fekete humorral szolgál, hogy a nyomdahelyeknek mindenütt a jelenlegi nevét és csak azt tüntetik fel, így a katalógus szerint már a 17. században nyomtattak könyveket Bratislavában, és Klöss Bardejovban, Brewer Levocán, Misztótfalusi pedig Clujban működött...

Kövendi Dénes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

DOLL, Beth – DOLL, Caroll
Bibliotherapy with young people : librarians and mental health professionals working together / Beth Doll, Carol Doll. – Englewood (Colo. : Libraries Unlimited, 1997. – VII, 124 p.

Fiatalok biblioterápiája

A közművelődési könyvtárak egyik alapvető, s egyes speciális könyvtártípusok szinte fő feladata lenne a szűkebb vagy tágabb értelemben vett biblioterápia. Nagy nemzetközi hagyományai ellenére Magyarországon mégis fehér hollóként fordul elő a könyvtári gyakorlatban. Pedig egyre nagyobb szükség lenne rá. A tíz éve elindult társadalmi változások felerősítették a könyvtár szociális funkcióját. Megsokszorozódott azok száma, akik a könyvtártól lelki, érzelmi segítséget várnak, vagy arra rászorulnak, s épp a könyvtár tölthetné be szükségeiket. Egyre nagyobb azok száma, akik különféle érzelmi, lelki problémával küszködnek, akik különféle okokból a társadalom peremére szorultak, akik mássága vagy devianciájuk miatt mentálhigiénés segítségre szorulnának, s ebben a feladatban jelentős szerepe lehet a könyvtáraknak. Egyes könyvtártípusokban (kórházi, börtönkönyvtárak stb.) pedig a gyógyító munka és rehabilitáció hatékony eszköze lehetne a biblioterápia. Noha egyes, kellő empátiával és segítőkészséggel vagy prófétai lelkülettel rendelkező könyvtárosok szinte öntudatlanul is végzik, a hazai szakirodalomban alig-alig fordul elő a téma. Igen hasznos lehetne pedig azok számára, akik ezt szívvel és szeretettel végzik, végeznék, s a megfelelő szaktudásra is igényt tartanának.

Az első (s mindmáig egyetlen) összefoglaló (szöveggyűjtemény) 1989-ben jelent meg – *Olvasókönyv a biblioterápiáról* – *Bartos Éva* munkája. Akár a biblioterápia tankönyve is lehetne, ha létezne ilyen képzés (akárcsak fakultatív módon is) hazai könyvtárosképző intézeteinkben. Sajnos, ezt követően is csak néhány, évente legfeljebb egy-két (sőt egyre kevesebb) tanulmány vagy cikk jelent meg a témáról a hazai szaksajtóban. Néhány híradás, beszámoló elszórtan jelentkező, egyéni próbálkozásokról, néhány tanulmány egy-egy tanulmánygyűjteményben. Pedig ennél jóval többre lenne szükség!

Ezért is mutatom be szívesen *Beth Doll* (gyermekpszichológus, a coloradói egyetem Iskolapszichológiai Programjának igazgatója) és *Carol Doll* (könyvtáros, washingtoni egyetem, Könyvtár- és Informatikai Egyetemi Továbbképző) munkáját, a *Fiatalok biblioterápiája* című művét. Személyükben szerencsésen találkozik a biblioterápiában (ideális esetben) résztvevő kétféle szakember nézőpontja. Sokéves tapasztalatuk összevetése alapján alakítottak ki közös álláspontot a biblioterápia gyakorlatáról, figyelembe véve a két szakma, s azon belül is a különböző szakemberek eltérő nézeteit, megközelítéseit. Meggyőződésük, hogy a két szakembercsoport együttműködése – egymást kiegészítő szakismereteik miatt – gyümölcsöző lehet a biblioterápia számára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvükben a legfontosabb kérdésekre keresnek választ: Eredményesen gyakorolható-e a biblioterápia? Kiknek van rá szükségük? Kik végezhetnek biblioterápiát? Milyen szakismeretek, milyen készségek szükségesek hozzá? Mitől függ a biblioterápia gyakorlatának eredményessége? Az alapvető kérdések tisztázása során ismertetik a különböző szerzők gyakran egymástól eltérő álláspontjait, majd ezeket összegezve, saját gyakorlatuk tapasztalataival kiegészítve előbb elméletileg, s aztán egy a gyakorlatban is megvalósított példán bemutatnak egy biblioterápiai mintaprogramot, annak felépítését, folyamatát, megtervezésétől az eredményesség ellenőrzéséig.

A válasz valamennyi kérdésre döntően azon múlik, mit is tekintünk biblioterápiának? Anélkül, hogy állást foglalnának az elméleti vitában, újra definiálják – a gyakorlat szempontjából – a fogalmat. A biblioterápiának különböző fokozatait különböztetik meg az egyszerű olvasásvezetéstől az átfogó pszichoterápiai programokig. Különválasztják a *fejlesztő biblioterápiát*, amikor az a minden tekintetben átlagosnak mondható gyermekeknek, fiataloknak nyújt segítséget egészséges személyiségfejlődésükben, egyéni életproblémáik megoldásában, – valamint a *klinikai biblioterápiát*, amely komoly érzelmi és szociális problémákkal küzdő, valamint beteg gyermekek esetében alkalmazott átfogó pszichoterápiás program. Ennek megfelelően más-más előkészítésre, anyagokra, módszerre, ellenőrzésre van szükség.

A biblioterápia céljait a következő pontokban foglalják össze: az önismeret és az intellektuális belátás elősegítése, katarzis, segítségnyújtás a mindennapi és az egyéni problémák megoldásában, a gyermekek társas kapcsolatainak és másokkal szembeni viselkedésének javítása, rekreáció.

A 3. fejezetben sorra veszik a gyermekek és fiatalok mentálhigiéniai szükségleteit:

- az átlagos, egészséges gyermek fejlődéséből adódó tipikus pszichoszociális problémák (barátság, önkontroll, önmegvalósítás, saját érzelmeik, társas kapcsolatok, beilleszkedés, tanulás stb.);
- pszichoszociális rizikófaktorok, amelyek különösen a nehéz anyagi körülmények között, vagy az egyéb módon szociálisan hátrányos helyzetben élő gyermekeket veszélyeztetik (elszegényedés, túlzsúfoltság, családi veszekedések, erőszakoskodás, helytelen szülői gyakorlat). Ennek következtében gyakran alacsonyabb IQ-val, mentális rendellenességekkel, bűnözési hajlammal rendelkeznek, – veszélyeztetettségük sok esetben pszichiátriai betegségekhez vezethet;
- végül a különféle tényleges mentális rendellenességek (szorongás, kényszerképzetek, étkezési zavarok, depresszió, öngyilkosság, – illetve a figyelemzavaros hiperaktív viselkedés, kapcsolatteremtési zavarok).

Valamennyi esetben sok segítséget tudnak nyújtani az ideggyógyász szakemberek, hiszen ők ismerik és tudják megfelelően kezelni ezeket a problémákat. Részvételük tehát a biblioterápiai programokban igen hasznos lehet, sok esetben nélkülözhetetlen.

A fejezet kihangsúlyozott üzenete, hogy a gyermekek és fiatalok mentálhigiénés szükségletei messze felülmúlják azok számát, akik hajlandók és tudnak is segítséget nyújtani. Így gyakorlatilag bármely felnőttnek kötelessége, hogy segítséget nyújtson, akár rendelkezik mentálhigiénés képzéssel, akár nem.

Azok számára, akik egyedül, ideggyógyász szakember közvetlen részvétele nélkül vezetnek egy programot, nyújt segítséget e téren a 6. fejezet (Figyelmeztetések a biblioterápia vezetői számára). Már az anyagok kiválasztásánál körültekintőnek kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lenniük, hogy azok minden tekintetben megfeleljenek a résztvevő gyermekek, fiatalok igényeinek, szükségleteinek, érzelmi és tapasztalati hátterüknek, értékrendjüknek. A feldolgozásnál pedig különösen érzékenynek kell lenniük a gyermekek szóbeli vagy magatartásbeli reakcióira, akár kimondatlan érzelmi megnyilvánulásaira is. Ezek figyelmeztethetik a biblioterapeutát, hogy a valódi szükségleteknek megfelelően, eredményesen irányíthassa, vagy ha kell, a megfelelő irányba módosítani is tudja a programot. A fejezet részletesen leírja a szorongás felismerhető jeleit (nyugtalanság, kisgyermekes viselkedés, ijedtség, érzelmi kitörések, betegségről panaszkodás, öngyilkossági gondolat emlegetése, bátortalanság), valamint a gyermekcsoportok esetében előforduló más problémákat. Segítséget nyújt abban is, hogy eldönthessük, mely esetekben és milyen fokon van szükség az ideggyógyász szakember segítségének igénybevételére.

A könyv 4. fejezete a gyermek- és ifjúsági könyvtárosok speciális szakismereteivel foglalkozik, amelyek elsődlegesen alkalmassá teszik őket a biblioterápiai munkára. Egyedülálló anyagismerettel rendelkeznek a gyermek- és ifjúsági irodalomban, képzettek a tájékoztatás és az olvasásvezetés terén, elvileg képesek arra, hogy minden szükségben a megfelelő könyvet (dokumentumot) adják a gyermek (fiatal) kezébe. Kellő empátiás készség bármelyiküket kiváló biblioterapeutává teheti. Rendelkezésükre állnak (sajnos nem nálunk!) azok a referenszkönyvek is, amelyek segítséget nyújtanak számukra a biblioterápiai munkában.

Amikor azonban sürgetőbb és mélyebb, pszichoterápiás segítséget kell nyújtani, feltétlenül szükséges a pszichológus, ideggyógyász közreműködése. Az 5. fejezet a mentálhigiéniai szakemberek (pszichológusok, iskolai nevelési tanácsadók, szociális munkások, gyógypedagógusok, gyermekpszichiáterek és nővérek) speciális szakismereteivel foglalkozik, s elsősorban azzal, hogy szaktudásukat hogyan lehet hatékonnyá tenni egy-egy biblioterápiai program számára.

A 7. fejezet (a könyv legterjedelmesebb része) az (amerikai könyvtárosok számára) rendelkezésre álló bibliográfiai eszközöket veszi számba. Értékeli is a bibliográfiákat, számba veszi előnyeiket, hátrányaikat, alkalmazhatóságukat egyes esetekben, stb.) Hasznos lenne hasonló jellegű tematikus bibliográfiát a hazai anyagra alapozva is összeállítani! (Magam is találkoztam olyan gyermekkönyvtárossal, aki évtizedeken át gyűjtötte és rendszerezte a gyermekekkel végzett – gyakran valóban biblioterápiai – munka során felhasználható műveket. Őket a munka folytatására és közkinccsé tételére buzdítom.) Emiatt is érdemes áttekinteti Dollék elemzési szempontjait.

Huszonkét bibliográfiát mutatnak be. Valamennyiről rövid tartalmi összefoglalót adnak, majd közlik az ajánlott életkort; a bibliográfiában található indexeket (pl. szerző, cím, tárgy, érdeklődési kör, olvasási fok); a tartalmi paramétereket (pl. csak szépirodalmi címek, időhatár); annotációt (tartalmaz-e a bibliográfia, milyen jellegűt, a művek alkalmazhatóságára is utal); végül értékelik a bibliográfiákat, előnyeik és hátrányaik szerint (pl. esztétikailag értékes műveket tartalmaz, a mindennapi élethelyzetekben jól alkalmazható, fogyatékosságtípusok, illetve problémakörök szerint csoportosít, jól annotált, csak az összeállítók által már használt művek leírásait tartalmazza, – illetve a címek túl régiek, csak kisgyermekeknek szóló irodalmat dolgoz fel, nem határozza meg az olvasási fokot stb.). Egy ilyen bibliográfia kiváló segédeszköz lehet a gyermekkönyvtárosok számára!

A szerzők véleménye az, hogy minden terápia hatástalan lesz mindaddig, amíg ötletszerű és nem célzott. Az eredményesség érdekében feltétlenül szükség van a biblioterápiai program alapos, minden részletre kiterjedő megtervezésére. Ezért az utolsó, 8. fejezetben egy biblioterápiai program részletes felépítésének fő szempontjait adják meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A gyermekcsoport meghatározásánál életkorukon és érdeklődési körükön túl figyelembe kell venni a résztvevők szocioemocionális szorongásának fokát is. Ha értelmileg vagy érzelmileg nem teljesen egészséges gyermekekről van szó, feltétlenül igénybe kell venni mentálhigiéniai szakember segítségét.
- Meg kell határozni a program célját, – mit kívánunk elérni a gyermekeknél? Ha a gyermekek viselkedésének megváltoztatása a cél, vagy túl heves érzelmi reakciókra számíthatunk, megint csak szükség van pszichoterapeutai részvételre.
- Az előzők függvényében meg kell határozni, fejlesztő vagy klinikai biblioterápiára van-e szükség? Ennek megfelelően kell kiválasztani a programban résztvevő szakembereket, és meghatározni, kik lesznek felelősek a tervezésért, a végrehajtásért és az ellenőrzésért.
- Ha több szakember vesz részt a programban, milyen munkakapcsolat legyen köztük (együttműködés, megbeszélés vagy közreműködés)?
- Milyen típusú anyag a legmegfelelőbb a résztvevők és az elérni kívánt cél szempontjából?
- A program céljának függvényében kell meghatározni azokat a módszereket, amelyek leginkább segítik a résztvevőket a könyvek megértésében és saját életükre való alkalmazásában.
- Fel kell készülnünk arra is, hogy a program végrehajtása közben esetleg annak módosítására lesz szükség, vagy egyes résztvevőknek más, intenzívebb terápiára is szükségük lesz.
- Meg kell határozni azt a személyt, aki szükség esetén a programot klinikai biblioterápiává fejleszti.
- Végül – a következő biblioterápiai programok miatt is – feltétlenül szükséges, hogy megismerjük munkánk eredményességét, hatékonyságát. Maguktól a gyermekektől, a szülőktől, a gyermekek ismerőseitől kaphatunk visszajelzést.

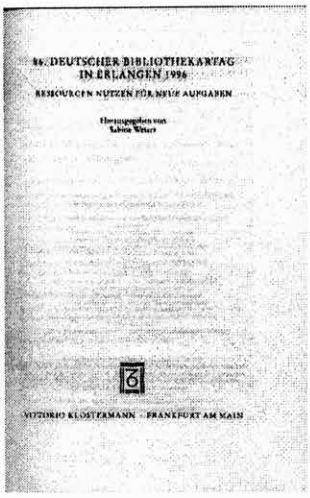
Egy így felépített biblioterápiai program konkrét megvalósítását mutatják be a szerzők a könyv függelékében. A programot egy külvárosi iskola negyedik osztályosai körében végezték. Középpontjában a korosztály egyik központi problémája, a barátság kérdése állt, amely a gyermekek jó része számára komoly konfliktusok forrása. Egy részük eleve visszahúzódó, de sokan szenvednek az elutasítástól, a társak kötekedése, sőt bántalmazása miatt is. A program célja természetesen a kapcsolatok javítása, a visszahúzódó magatartás kezelése volt. A programot az iskolai pszichológus vezette, a könyvtáros és a tanárok aktív közreműködésével. A kiválasztott olvasmányanyag és filmek feldolgozása, a kérdések tisztázása, a gyakorlati alkalmazás és konkrét megoldások keresése eredményeképpen a hatás várhatóan pozitív lesz (a program még nem fejeződött be a könyv megírásakor, csak közbeeső felmérés készült), – s mindössze néhány tanulót találtak, akiknek kiegészítő – egyéni – terápiára van szüksége.

A könyvet bőséges (bár sajnos csak az amerikai szakirodalomból vett) jegyzetanyag és bibliográfia egészíti ki.

Ha *Bartos Éva* munkája tankönyv, Dollék könyve legalábbis kötelező olvasmány lehetne egyetemeinken, főiskoláinkon, – mind a könyvtárosképzésben, mind a pszichiátriai, pszichológiai, gyógypedagógiai és szociális munkás képzésben. Remélhetőleg egyszer sor kerülhet fordítására és kiadására is, – s talán nem a túl távoli jövőben. Minden bizonnyal hasznos segédeszköz lenne a jövő könyvtárosai és pszichoterapeutái számára.

Harmat József

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Der wohlinformierte Mensch : eine Utopie : Festschrift für Magda Strebl zum 65. Geburtstag / Hrsg. von Edith Stumpf-Fischer. - Graz : Akad. Druck- u. Verl.-Anst., 1997. - XIV, 462 p. : ill. ; 25 cm. - ISBN

A könyvtárak helyzetéről és jövőjéről egy emlékkönyv ürügyén

Magda Strebl 1983 és 1992 között volt az Österreichische Nationalbibliothek főigazgatója. Személye Magyarországon is jól ismert (pl. 1985. április 2-án ő képviselte Ausztriát az Országos Széchényi Könyvtár új épületének megnyitásakor.)

Magda Strebl eseményekkel és változtatásokkal teli, közel 10 éven keresztül állt az Osztrák Nemzeti Könyvtár élén. Irányítása alatt a könyvtár több helyiséggel bővült, ő építtette meg és adta át 1992-ben az új földalatti raktárakat is. A restauráló részleg megnagyobbításával megteremtette a modern képzés/továbbképzés lehetőségeit, jelentősen fejlesztette a kézirat-, ősnyomtatvány- és térképgyűjteményt, kiharcolta a főépület renoválását, és kiállt a Színházi Gyűjtemény mellett.

Irodalmi körökben is ismerik és nagyra értékelik munkásságát, mivel az ő vezetése alatt jött létre az ARIADNE, a női irodalmat feltáró archívum és dokumentációs intézet, valamint neki köszönhető, hogy olyan jeles művészek, mint például Manés Sperber és Ödön von Horváth hagyatékai, illetve Franz Werfel és Gottfried von Einem néhány kézirata az Osztrák Nemzeti Könyvtár tulajdonába került.

A számítógépes rendszer létrehozása és az ezzel párhuzamos szervezeti racionalizálás mellett Magda Strebl támogatta a könyvtár tudományos kiadói tevékenységét, valamint lehetővé tette, hogy az intézmény számos rangos nemzetközi konferenciának otthont adhasson.

Magda Strebl nyugalmazott főigazgató asszony munkásságának főbb pontjai már sejtetik a 65. születésnapja alkalmából kiadott emlékkönyv (Festschrift) gazdag tematikáját, amelyben pályatársai, az európai könyvtári élet fontos személyiségei – köztük *Poprády Géza* – fejtik ki gondolataikat a könyvtárak jelenéről és jövőjéről.

A kötet első részében Magda Strebl személyéről vallanak közvetlen, meleg hangon volt kollégiái, szakmai barátai és tisztelői.

A második részben a nemzeti könyvtárak és különgyűjteményeik fejlődéséről, a társadalomban betöltött kultúraközvetítő szerepéről, a nagy hagyományokkal rendelkező (egyházi) gyűjteményekről, valamint az alexandriai könyvtár újjászervezésére létrehozott nemzetközi összefogásról szóló tanulmányok kerültek.

A további dolgozatok szerzőit inkább a jövő kérdései foglalkoztatják: hogyan lehet a „Gutenberg-galaxis határán" a múlt értékeit a jelen technikájának felhasználásával a jövő számára megőrizni? mi lesz a könyvek, könyvtárak és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

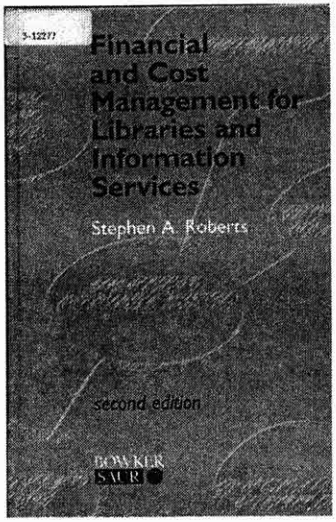
könyvtárosok feladata a digitalizált világban? Ilyen és hasonló kérdéseket vetnek fel – és próbálnak megválaszolni – tudósok, könyv- és levéltárosok, antikváriusok és könyvkiadók. Abban mindannyian egyetértenek, hogy a technikai fejlődés hatalmas lehetőséget jelent az információk elpusztuló, elporladó és megsemmisíthető hordozóinak helyettesítésére, de az eufória mellett jelen van – az éppen a technika/digitalizálás által okozott – kulturális veszteség miatti félelem is. *Franz Georg Kaltwasser* kiemeli (176. p.), hogy a könyvtárak „mélyen a humanista hagyományban gyökerező voltának figyelmen kívül hagyása történelem nélküli emberképet eredményezne. De a fejlődéssel szemben is nyitottnak kell lenniük, ha életben akarnak maradni." Arra a kérdésre azonban a szakmán belül is eltérő válaszokat kapunk, hogy milyen arányban kell a hagyományokat és az új technikát ötvözni. A negyedik fejezet mottója, Karl Jaspers egy gondolata, mely szerint a jövő lehetőségeket és ezzel együtt szabadságot is jelent. *Herwig Jobst* alternatívát vázol (309. p.): a technika-utópiát (amely dematerializálja a materiális (információs) világ problémáit) és a kultúrkonzervativizmust (a materiális információhordozó és az eredeti dokumentum fontosságának hangsúlyozását); valamint felveti a kérdést, hogy az egyre nagyobb mértékben digitalizálódó világ, az információs társadalom felé való közeledés és a könyvtárakkal szemben támasztott igények megváltozása mennyi döntési lehetőséget enged. Mind a könyvtáraknak, beleértve a könyvtárvezetést és a könyvtárosokat, mind a képzésnek vállalnia kell a szerepváltozást, a nemzeti és nemzetközi törvényhozásnak pedig meg kell teremtenie a jogi kereteket, amelyen belül az „információs dzsungelben" eligazító könyvtárosok, „kultúra-menedzserek" vagy „countent-provider"-ek (tartalom-szolgáltatók) az emberiség emlékezetét építhetik.

Az általános könyvtárelméleti, helyenként levéltárelméleti írások, valamint nemzetközi projektek bemutatása mellett, a kötet tanulmányai közül több is tárgyalja az osztrák könyvtárak helyzetét, valamint az osztrák információs politikát. A globális információs társadalom (Global Information Society) felé haladásuk során más országok könyvtárosainak is ugyanezekkel a kérdésekkel kell szembesülniük.

Ezért ajánlhatom e könyvet nemcsak azok figyelmébe, akik felelősen gondolkoznak a magyar könyvtárak jelenéről és jövőjéről, hanem azoknak is, akik egyszerűen érdeklődve figyelik e szakma megújhodását.

Pogányné Rózsa Gabriella

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ROBERTS, Stephen A.
Financial and cost management for libraries and information services / Stephen A. Roberts. - 2. ed. - London ; Melburne ; Munich : Bowker-Saw, 1998. - 406 p. ; 21 cm

A pénzügyek irányítása a könyvtárakban és az információs központokban

A napjainkat jellemző – rózsásnak nem mondható – gazdasági helyzetben a gyengülő könyvtári finanszírozás egyik következménye, hogy sokan elhagyják a könyvtárosi pályát, a megmaradó kis létszámú szakembercsoportnak kell vállania a speciális terhek viselését, pl. a költségvetés elkészítését vagy a pénzügyi tervezést.

A könyvtárakban és információs központokban a pénzügyekben való jártasság sokat segíthet a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználásában a szolgáltatások sikeres fenntartása érdekében.

Az ismertetett mű (amely egyébként már második kiadás) hivatkozik a legfrissebb kutatásokra és elméletekre, olyan helyzeteket idéz fel, amelyekkel a könyvtárak és információs szolgálatok mindennapi tevékenységük során bármikor szembesülhetnek. A jól szerkesztett anyag az olvasót lépésről lépésre vezeti be a pénzügyi ellenőrzés menetébe és a menedzseri kötelezettségek rejtelmeibe. Nélkülözhetetlen olvasmány a könyvtárigazgatók, információs szolgálatok vezetői számára, segítséget nyújt a költségvetés elkészítésében, az erőforrások kezelésében, a pénzügyi döntéshozatalban, s a költségtanulmányok típusait is bemutatja.

Az utóbbi évtizedben az elektronikus és számítógépes technológiák bevezetése mindenütt maradandó változásokat eredményezett, s mindeközben a pénzügyi reálszféra változatlan maradt. A könyv tényleges témája ennek a helyzetnek a feltérképezése és elemzése. A „pénzügyi" kifejezést a szerző általában a finanszírozásra, az információs tevékenység és a dokumentumellátás működtetésére szolgáló anyagiak bevonására és hasznosítására vonatkoztatja.

A pénzügyek intézése vagy ahogy „modernül" mondhatjuk: menedzsmentje olyan tevékenység, amely magában foglalja a környezeti adottságokból fakadó pénzügyi vonatkozásokat, a dologi és intellektuális erőforrásokat. Ezeket az összetevőket a könyv részletesen, több fejezeten keresztül tárgyalja. A pénzügyi összefüggések kiemelésén kívül a könyv foglalkozik a költség fogalmával és a költségelemzésekkel. Megállapítja, hogy a költségadatok, mint elsődleges viszonyítási mutatók a mérhetőségben vannak segítségünkre. A költségek pontos mérése, vizsgálata, a pénzügyi folyamatok áttekintése kulcsfontosságú a menedzserek számára.

A szerző korábbi műve, az 1985-ben megjelent *„Könyvtárak és információs szolgálatok költségmenedzselése"* című könyv képezi a jelen kiadvány magját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A korábbi verzió egy része azért kerülhetett a könyvbe, mert lehetőséget ad a témában tapasztalható fejlődés bemutatására. Valójában a nyolcvanas évek közepétől nem is született olyan munka, amely frissebb ismereteket nyújthatna a korábbi kiadásban foglaltakhoz képest. A könyvből hasznos gyakorlati ismeretek birtokába juthatunk, annak ellenére, hogy hogy a szerző nem vállalja, hogy a pénzügyi menedzsment teljes körű, általános összefoglalását nyújtsa. Ha az olvasónak a szigorúan vett szakirodalomra van szüksége, kézbe kell vennie a fontos közgazdasági, üzleti, pénzügyi és könyveléssel foglalkozó alapkönyveket. Ez a mű elsődlegesen a könyvtári és információs területre összpontosít, egy olyan történelmi utat követ, amelyen fokozatosan avatja be az olvasót a könyvtári szféra rejtelmeibe. Folyamatában tárja fel, hogy miként ismerték fel az idők során a szakemberek a költségmérések és az elemzésének fontosságát.

A könyvtári és információs szolgáltatások költséghatékonyság-elemzési gyakorlata az egyik leggyengébb tevékenysége a könyvtárvezetés – szervezés folyamatának. Egy átlagos üzleti vállalkozásban számos szakember foglalkozik az egyes pénzügyi területekkel (még a legkisebb cég is foglalkoztat egy vagy két, a pénzügyi és könyvelési tevékenységért felelős szakembert. A nagyvállalatok esetében akár több száz főre tehető az itt dolgozók létszáma. Az üzleti, kereskedelmi, ipari szférában a költségek állandó figyelése kiemelt feladat. A legtöbb könyvtárban (legyen az a legnagyobb nemzeti, tudományos, vagy akadémiai könyvtári szervezet) a pénzügyi, számviteli apparátus igen alacsony szinten működik. Ugyanez vonatkozik a közkönyvtárakra és az oktatást támogató intézményekre. Az aktuális összkép igen lehangoló. Az ipari, a kereskedelmi, a magán vagy az állami szférával összehasonlítva a könyvtárakban a pénzügyi menedzsment jelentéktelennek tűnik. Léteznek kivételek is, például az amerikai tudományos könyvtárakban, ahol magas a színvonal, viszont hosszú évek kitartó munkájába került a mostani helyzet kialakítása. Úgy tűnik a pénzügyi menedzsmentről kialakult szakmai gondolkodás fejlettebb az Egyesült Államokban, mint Nagy-Britanniában. A nemzetek sorából még Németországot említi a szerző, ahol könyvtártudósok és egyéb kutatók komolyabb eredményekről számolhatnak be.

A könyvtári szféra elmaradottsága több okra vezethető vissza. A könyvtárak soha nem voltak, és valószínűleg nem is lesznek jogi értelemben önálló intézmények, egy tipikus könyvtár mindig része egy nagyobb szervezetnek (pl. helyi önkormányzat, üzem, oktatási intézmény). A könyvtárak nem tagadják, hogy fontos a pénzügyi menedzselés, de igen kevés az arra ösztönző hatás, hogy önállóan fejlesszék saját pénzügyi vonalukat. Csak a kilencvenes években, a kereskedelmi jellegű könyvtári információs szolgáltatások megjelenése mozdította ki a könyvtárakat a holtpontról. A változó politikai légkör, a takarékossági intézkedések, a privatizációs ügyek arra kényszerítették az intézményeket, hogy igyekezzenek megfelelni a kihívásoknak.

Létezik egy tradicionálisabb oka is a lemaradásnak, miszerint a könyvtárakban soha nem terjedt el a pénzügyi szemlélet azon egyszerű oknál fogva, mert költségvetésük mindig is a működés egészére koncentrált, és kevéssé figyeltek oda aprólékosan az egyes részfeladatok finanszírozására. A könyvtárak zömében a legnagyobb kiadást a bérek és a bér jellegű költségek jelentik, de maga a bérelszámolás az intézményen kívül történik. A dologi kiadások ellenőrzése, áttekintése nem jelent komoly feladatot egy vezető számára.

A kilencvenes években a politikai klíma változása miatt szinte a minimális szintről erősödött fel az igény a pénzügyi mutatók ismerete iránt. Addig az önállóság hiánya, a motiváció nélkülözése, illetve a történelmi tradíció „korlátozott felügyelet, korlátozott források felett" szindrómát eredményezett. Ebben a helyzetben az a furcsa ellentmondás érvényesül, hogy bár a könyvtár vezetője felelősséggel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartozik az intézmény eredményes működéséért, igazából nem rendelkezik az ehhez szükséges pénzügyi adatokkal, nincs áttekintése a pénzügyi folyamatokról, mert a pénzügyek teljes kezelése nem helyben történik. Ezt az ellentmondást feloldandó, a szervezetileg független cégek mintájára a könyvtáraknak is ki kell alakítaniuk saját pénzügyi és vezetési alapelveiket.

Mérés tekintetében sémák követésére azonban nincs lehetőség, mert a könyvtárak nem állítanak elő konkrét termékeket. Az egyetlen dolog, aminek mérhetősége biztosított, a bibliográfiai tételek előállításának költsége. Az olvasók ellátásával foglalkozó részlegek költségmérése meglehetősen nehéz. Itt a „végtermék" fogalma talán a könyvtár összteljesítményével, a felhasználói elégedettséggel hozható összefüggésbe.

Igen nehéz hozzájutni a könyvtári szolgáltatások mutatóihoz, mivel a szakma többségétől távol áll a könyvtári tevékenység anyagias felfogása. A könyvtári vezetés általában szívósan védelmezi eszményeit, amelyek szociális, kulturális és szakmai tőről fakadnak. Ezt látva furcsának tűnhet, hogy olyan hivatások képviselői, mint a fogorvosok, orvosok, ügyvédek mégis képesek oly módon tevékenykedni, ahogyan az egy vállalati környezetben megszokott.

A vállalkozói szférában fontos mutatók, mint a befektetési költségek, pénzforgalom, egységárak, profit, merőben másként jelentkeznek a könyvtáraknál. A profit szerepét átveszi az érték, a segítőkészség és a megelégedés. A költségek mérése ellenben központi szerepet játszik mindenfajta értékelésben. Költségadatok nélkül nem lehetséges reális szabályozást létrehozni, és a folyamatok ellenőrzése is lehetetlen. Nincs mód a gazdasági teljesítmény megragadására. Egy költségelemzési metódus kiépítésére van tehát szükség, és a könyv ebben nyújt segítséget. Általános útmutatót, mintát ad a különféle könyvtári tevékenységek, információs szolgáltatások fajtáihoz. Bár, mint említettük, a könyvtárak nem diszponálnak az összes pénzügyi tényező felett, a vezetőnek rendelkeznie kell az összes létező információval és adattal minden költségvetési tételről.

Az utóbbi húsz évben egyre nagyobb gazdasági és pénzügyi nyomás nehezedik a könyvtárakra. Az áremelkedések és a költségnövekedések, a gazdasági feltételek hosszú távú változásai jelentik a legnagyobb problémát. A kiadványok árának és a megjelenő dokumentumok számának növekedése önmagában is sok gondot okoz. A szolgáltatások iránt a diákok részéről támasztott nagyfokú igénynövekedés szintén nagy terheket jelent a könyvtárosok számára.

A béremelések teszik ki a költségvetési gondok tetemes hányadát. A rögzített költségvetési struktúrában a bérköltségek ugyanis elviszik a rendelkezésre álló keret nagy részét, akár a működési költségek rovására is. Eközben erős a kényszer az új technológiák bevezetésére, ami szintén más fontos területektől vonja el az erőforrásokat. A könyvtárak képtelenek beszerzési politikájukat a folyóirat-piacon mutatkozó árváltozásokkal összhangba hozni. Nem tudják lefaragni a megrendeléseiket olyan gyorsan, amilyen sebességgel az árak változnak.

Amennyiben új könyvtárépületre lenne szükség, rögtön kiderül, hogy az építési költségek elképesztőek. Még akkor is elkeserítő a helyzet, ha csak a meglévő épületek karbantartásáról kell gondoskodni. A tevékenység részét képező könyvtárközi kölcsönzések és egyéb külső forrásból származó szolgáltatások költségnövekedése is felboríthatja az elképzeléseket.

Ilyen környezetben kényszerű pénzügyi átcsoportosítások történhetnek meg úgy, hogy nincs lehetőség a következmények felmérésére. Sok esetben még a meglévő források is veszélybe kerülhetnek, ha több fenntartott intézmény között kell elosztani szűkös forrásokat. Ahhoz, hogy a könyvtárak meg tudjanak felelni az ilyenfajta kihívásoknak, 1986-ban (éppen az első kiadás megjelenésének évében) a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

neves angol tanácsadó, *Maurice Line* kidolgozott egy sor javaslatot, amelyekből jónéhány a kilencvenes években beépült a könyvtári gyakorlatba, bár néhány közülük még mindig nem eléggé ismert.

Az információ iránti igény a menedzsment területén belső és külső érdekeket egyaránt szolgál. A gazdasági mutatók segítenek a szolgáltatások egészséges működtetésében, a jogi szabályozás kialakításában, a hatékony finanszírozás megteremtésében, a különféle támogatások elnyerésében, a felhasználói elvárások feltérképezésében. Támpontot adnak a források gazdaságos elosztásához, a hálózati együttműködéshez, egy adott időszak teljesítményének méréséhez, a szolgáltatások javítását szolgáló tervekhez, a könyvtári politika kialakításához, a könyvtári szolgáltatások népszerűsítéséhez stb. Számos módon megerősíthetjük azt a működési stratégiát, amelynek alapján a könyvtári vezetés nap mint nap dolgozik, de kétségtelenül a költségadatok felhasználása egyik legfontosabb közülük.

A költségadatok megszerzéséhez ismernünk kell a könyvtárak legjellemzőbb tevékenységi formáit. Elsőként a dokumentumbeszerzést említhetjük (beleértve természetesen a növekvő számú multimédiát), de ki kell térnünk a rendszerezés műveleteire is, amelyek segítségével ezek az anyagok hozzáférhetővé válnak. Igen fontos tényező a hely, ahol szolgáltatunk, annak berendezése, bútorzata, felszereltsége, a megfelelő személyzet, és a továbbképzési lehetőségek. Döntően meghatározza egy könyvtár szerepét a mai technicizált világban a rendelkezésre álló számítógépes háttér, és a távkapcsolatokhoz szükséges telematikai lehetőségek sora. Munkánk eredményességében meghatározó lehet, hogy van-e a szervezeten belül olyan speciális szolgáltató részleg, amely motorja lehet minden további fejlesztésnek.

A felsorolt szervezeti jellemzők segíthetnek abban, hogy meghatározzuk azokat a pénzügyi szempontokat, amelyek egy sikeres szolgáltatás működtetéséhez szükségesek.

Ezek a szempontok más és más formában jelentkezhetnek az egyes könyvtártípusokban.

A közkönyvtárak széles körű szolgáltatást nyújtanak a legkülönfélébb társadalmi csoportok számára. E szolgáltatásokat az Egyesült Királyságban önkormányzati, illetve állami forrásokból finanszírozzák. Tevékenységük nagy súllyal épül be a helyi önkormányzati feladatrendszerbe. Az utóbbi évtizedben igen nagy forráshiány jellemezte ezt a szektort, ami a pénzügyi menedzsment szerepének kiemelésével, prioritások meghatározásával, a teljesítmény növelésével, a gazdaságos, takarékos működtetéssel, értékálló szolgáltatások bevezetésével válhat talán kezelhetőbbé.

A nemzeti könyvtárak – bár központi szerepet töltenek be minden országban – hálózatfejlesztési tevékenysége nem elegendő arra, hogy említésre méltó hatással legyenek a költségelemző gondolkodási forma kialakulására.

Azok a könyvtárak, amelyek bármilyen szinten kötődnek a felsőoktatási intézményekhez, az anyaintézményük által, pontosabban egy központi pénzügyi testület javaslata alapján biztosított finanszírozással működnek. A közkönyvtárakéhoz hasonló hatások érik ezt a területet is, amelyre úgynevezett „belső piacok" kialakításával próbálnak reagálni, jobban kihasználva a meglévő forrásokat, javítva a működés hatékonyságát, áttekinthetőbbé téve ezáltal a folyamatokat.

A harmadik szintű, vagy az egyéb iskola utáni képzés, a felnőttképzési rendszerek a könyvtári szférában egy új, dinamikusan fejlődő világot jelentenek. Noha itt a finanszírozás és a szervezettség még igen alacsony szintű, egyre inkább átveszik a könyvtári és információs szakma eredményeit, munkamódszereit. Az új technológiák megjelenése itt is a források menedzselésének javítását, a pénzügyi szemlélet előtérbe kerülését követeli.

Az iskolai könyvtári ellátásban az általános, és középiskolai szinten az egy főre jutó keretösszeg mindig is alacsony volt. A központosított ellátást, egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olyan szervezet biztosítja, amely a közkönyvtári rendszeren belül működik. A jogszabályok változásából fakadó szervezeti átalakulások e területen is siettetni fogják a menedzselési formák racionalizálását.

A szakkönyvtárak, információs központok, amelyek a privát szférában működnek, automatikusan átveszik fenntartóik stílusát, sok esetben példaként állíthatók a non-profit intézmények elé. Az állami berkekben hasonló szerepet betöltő intézmények működtetésében elég sok jellegzetes vonással találkozhatunk ahhoz, hogy ezeket külön kategóriaként kezeljük.

Említésre méltó kategória azoknak a könyvtáraknak, információs szolgálatoknak a köre, amelyek a fenntartásukhoz szükséges pénzeszközöket közalapítványoktól, vagy privát forrásokból kapják. Ez a kategória meglehetősen heterogén mind szervezeti felépítését, mind alkalmazott menedzselési technikáját tekintve.

Világszerte az tapasztalható, hogy a felsorolt, egymástól eléggé különböző intézménytípusok a mindenütt egyre gyorsabban kibontakozó hálózati együttműködés keretei között megtalálják a közös alapokat a továbbfejlődéshez.

Ez a könyv elsősorban ezen intézménytípusok forrás és pénzügyi menedzselési gyakorlatára koncentrál, de tekintetbe veszi azokat a trendeket is, amelyek a körülöttünk száguldó információs világ átalakulásából fakadnak és nehezen egyeztethetők a tradicionális gyakorlattal. Mint azt már többször is említettük, különösen az új információs technológiák alkalmazása okozott szerkezeti átalakulásokat az elmúlt tíz esztendőben. A könyv azokat a vállalati gyakorlatban használatos, bevált módszereket ismerteti, amelyek adaptálhatók a legkülönbözőbb könyvtártípusoknál, információs szolgálatoknál.

A kilencvenes évek elején az angol könyvtárak és információs szolgálatok, valamint a kapcsolódó egyéb intézmények legkevesebb nyolc nagyobb területen éltek át változásokat. Módosult a szakma elméleti alapvetése, mindennapi gyakorlata. Átalakult a szolgáltatások struktúrája, és egyre nyilvánvalóbb igény fogalmazódott meg a fejlesztésekhez szükséges új források iránt. Megnőtt az érdeklődés a vezetéstudomány ismeretei iránt és a pénzügyi, gazdasági szemlélet is egyre szélesebb körben „megfertőzte" a szakembereket. A könyvtári működés közgazdasági értelmezése a szervezés-vezetés terén ösztönzőleg hatott a szakma egészére. Az új technológiák és telematikai eszközök lehetővé tették a pénzügyi, gazdasági, szolgáltatási mutatók gyors megszerzését és értékelését. Elmosódóban van az a határ, amely a privát és az állami szféra között húzódik, a különféle együttműködési formák a könyvtárak számára megszokottá váltak. Ezek az együttműködések segítették elő, hogy a privát szféra bevált elemzési, menedzselési módszerei teret nyerhessenek a nyilvános szolgáltatóhelyeken, és könnyebbé váljon annak elfogadtatása, hogy egy esetlegesen közpénzekből fenntartott intézmény is üzleti alapokra helyezze tevékenységét. A nyugati országok gazdaságaiban a nyolcvanas években az állam részéről erős piacosítási kísérletek történtek a közpénzekből fenntartott intézményekben. Különösen jellemző az angol konzervatív kormány ezirányú törekvése, amely visszafordíthatatlan változásokat eredményezett a gazdaságpolitikában, és közszolgáltatásokban. A nyolcvanas évek közepének konjunktúrája (az Északi-tenger olajkincsének kitermelése, pénzügyi liberalizáció) biztosította a változásokhoz szükséges anyagi fedezetet, de közben a problémák is megjelentek az emelkedő infláció, a magas import és a később egyre fokozódó munkanélküliség formájában.

Az úgynevezett „vállalkozói gazdaság" égisze alatt erőteljesen csökkent az állami beavatkozás, ami egyben sajnálatos módon a támogatások elapadását is jelentette. A gazdasági változások radikális szervezeti, szociális átalakulásokhoz vezettek, ami egyben a politikai kultúrára is erősen hatott. A vál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tozások ellen elsősorban a non-profit szféra emelte fel a szavát, de a stabil kormányzat képes volt következetesen végigvinni programját. A negatív hatások főként azokat a könyvtárakat érintették, amelyek közszolgálati feladatokat láttak el. Ezek az intézmények még a gazdaságilag legkedvezőbb időszakban sem részesülhettek a konjunktúra nyereségéből. Az egyetlen, amit tapasztalhattak, az a források fokozatos elvonása volt. Kezdetben a karcsúsítás és a takarékosság jegyében nyirbálták meg a költségvetéseket (ami önmagában még talán hasznára is vált az intézményeknek), de a későbbiekben már a működés is veszélybe került. A könyvtárakat nem egy racionális pénzügypolitika, hanem durva leépítések sora hozta lehetetlen helyzetbe. Mindez végül oda vezetett, hogy a könyvtárak kénytelenek voltak nyitni a modern költségmenedzsment irányába, hogy megvédjék és javítsák pozicióikat. A szerző könyvében ezért szentel kiemelkedő figyelmet a költségelemzési eljárásoknak.

A másik jelenség, amivel találkozunk, az a versenyszemlélet, ami küzdelmet jelent a beruházásokért, és gyakorlatilag életmentő magatartásformák elsajátításán keresztül a piac meghódítását eredményezi. A verseny legfőbb feltétele a hatékonyság, amelynek eredményeképpen a ráfordítás is kisebb mértékű lesz. A könyvtárosok körében mintegy húsz éve erős érdeklődés tapasztalható a marketing iránt. Amikor a kereslet-kínálat törvényszerűségei érvényesülnek, stratégiai jelentősége van a költség-ár viszonynak, amelyet csak jól szervezett környezetben, megfelelő menedzsmenttel lehet folyamatosan figyelemmel kísérni. A jó könyvtári stratégia akkor alakulhat ki, ha a belső folyamatok, erőforrások ismeretében a vezetés a külső környezet elvárásainak megfelelő döntéseket hoz. Erős gazdasági és pénzügyi mechanizmusok nélkül a könyvtárak nem képesek felasználó-orientált szolgáltatásokat létrehozni. Ezek megteremtésében a TQM (Total Quality Management) már igen elterjedten alkalmazásra került könyvtári környezetben is.

A változtatások szükségességét egyrészt a felhasználói igények indukálják, másrészt a korszerű információs technológiák megjelenése befolyásolja. Napjainkban éljük át az információs csatornák és a széles körű kommunikációs lehetőségek összekapcsolódását. Ez okozza, hogy a könyvtárak a nyomtatott dokumentumok tárházaiból fokozatosan elektronikus információt szétsugárzó intézményekké válnak. Mindez sokoldalúságot és mozgékonyságot követel a szakemberektől. A változtatás kényszere nemcsak a szakmai aktivitás növekedésének köszönhető. Sajnos a tradicionális mozgástérben jelentősen szűkültek a kitörési lehetőségek, köszönhetően a pénzügyi szigorításoknak, az állandó politikai és ideológiai nyomásnak. A szakma életképessége nemcsak a szakosodás, a mértékletesség, védekezés útján őrizhető meg, hanem a fejlődést szolgáló, alkalmazkodó stratégia kialakításával is. Ebben a törekvésben a sokszínűség, és a mozgékonyság döntő fontosságú.

A gazdaságot sokszor nevezik a választás tudományának, különösen abban a szituációban, amikor az eloszthatő források szűkösek, és több alternatíva közül lehet választani Ilyenkor egy-egy lépés megtétele számtalan következménnyel járhat. Amikor az elméletben kimunkált dolgokat a gyakorlatban kell megvalósítani, akkor van szükségünk olyan eszközökre, amelyeket a menedzselésben használni tudunk. A könyv nagy figyelmet szentel arra, hogy bemutassa ezeket az eszközöket, és a használatukat. Ezek többsége jól ismert már a könyvtárosok számára is, hiszen az adatgyűjtés, statisztikák készítése nem idegen a könyvtári környezetben.

Ahhoz, hogy elektronikus eszközöket és korszerű közgazdasági modelleket alkalmazzunk a könyvtári és információs gyakorlatban, szükség van arra, hogy pénzügyi-menedzselési szemlélettel közelítsük meg a problémákat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Vezetés

The academic library director : reflections on a position in transition / Frank D'Andraia ed. - New York ; London : Haworth, 1997. - 108 p. ; 23 cm. - Megjelent a Journal of library administration, vol.24. no.3. (1997) számaként is. - Bibliogr. a jegyzetekben. - ISBN 0-7890-0320-1

Raktári jelzet: 3-12223

A könyvben szereplő hat tanulmány (eredetileg folyóiratcikkek) a felsőoktatási, illetve tudományos könyvtárak vezetőivel szemben támasztott követelményekről, az elvárások megváltozásáról, a megbízottként, illetve a kinevezett vezetőként működő igazgatók feladatairól, a vezetés elméleti, erkölcsi és gazdasági kérdéseiről szól. Az egyik tanulmány 21 igazgató karriertörténetét ismerteti, egy másik dolgozat a jövő század vezetőjének személyiségjegyeit vázolja fel, egy következő tanulmány az üzleti szemlélet fontosságát tárgyalja, rámutatva arra, hogy a könyvtárvezetőknek a hatékony működéshez ezt a hozzáállást be kell építeniük vezetői stílusukba.

❀

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Hozzáférhetőség

Access, resource sharing and collection development / Sul H. Lee ed. - New York : Haworth, 1996. - 133 p. ; 23 cm. - Megjelent a Journal of library administration, vol. 22. no.4. (1996) számaként is. - Bibliogr. a tanulmányok végén. - ISBN 1-56024-811-4

Raktári jelzet: 3-12163

A kötet a Journal of Library Administration 1996. 4. számának anyagát (a University of Oklahoma 1995. márciusi konferenciáján elhangzott előadások szövegét) tartalmazza. A 8 tanulmány az egyetemi könyvtárak szempontjából tárgyalja a problémákat és teendőket: a könyvtári költségvetés nem tarthat lépést a dokumentumáradat növekedésével, amelyet a dokumentumárak emelkedése is súlyosbít; nem szabad a folyóirat-előfizetések érdekében minimumra csökkenteni a monográfiák beszerzését; a könyvtárnak egyébként is kötelessége tájékoztatni a tanszékeket a szakterületükbe vágó tájékoztató (bibliográfiai) szolgáltatásokról; meg kell találni a helyes arányt a dokumentumbeszerzés és a dokumentumszolgáltatások igénybevétele között; élni kell az Internet nyújtotta lehetőségekkel is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információ; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi szakirodalom; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak; Kanada

APOSTLE, Richard - RAYMOND, Boris

Librarianship and the information paradigm / Richard Apostle and Boris Raymond. - Lanham, MD. ; London : Scarecrow, 1997. - XIII, 162 p. ; 22 cm. - Bibliogr.: p. 148-158. - ISBN 0-8108-3273-9

Raktári jelzet: 3-12318

Milyen változásokat idézett elő az információ forradalma a kanadai könyvtárügyben, a könyvtáros szakmában, a képzés tananyagában és a könyvtári szakirodalomban az 1971 és 1991 közötti időszakban? Megfigyelhető-e valódi paradigmaváltás? Milyen társadalmi háttere és kihatása van az információközpontú felfogás térhódításának? Mennyiben módosult az a szemléletmód, mely előtérbe helyezi a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat? Milyen csoportok képviselik az eltérő nézeteket? A könyvtári és az informatikai szakfolyóiratok között milyen mértékű a tartalmi közeledés, átfedés? Informatikai ismereteket megkövetelő állások betöltéséhez milyen végzettségek felelnek meg a munkaerőpiacon? Másrészt könyvtárosi diplomával mely területeken lehet elhelyezkedni? Ezekhez hasonló kérdésekre keresik a választ a könyvtáros-szociológus szerzők felmérések eredményeinek tükrében valamint néhány elméleti esszé keretében. Külön fejezet hasonlítja össze a fenti szempontok szerint a Kanadai Nemzeti Könyvtár és a Canada Institute for Scientific and Technical Information (CISTI) nevű nemzeti tudományos és műszaki szakkönyvtár tevékenységi köreit és szolgáltatásait.

Állományvédelem; Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Mikrofilezés; Raktározás; Németország, Blaubeuren -K

Bestandserhaltung in Archiven und Bibliotheken / Hrsg. von Hartmut Weber. - Stuttgart : Kohlhammer, 1992. - 170 p. ; 24 cm. - (Werkhefte der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg. Serie A., Landesarchivdirektion ; 2.). - Bibliogr. a tanulmányok végén. - ISBN 3-17-012112-X

Raktári jelzet: 3-12208

A kulturális javak és információtároló eszközök megőrzése és védelme a könyvtárak és levéltárak számára állandóan napirenden lévő feladat. Az új konzerválási-restaurálási technikák megismertetését és az alkalmazási tapasztalatok megosztását szolgálta az a továbbképző szeminárium, melyet hazai és külföldi állományvédelmi szakemberek számára rendeztek a baden-württembergi Blaubeurenben 1991-ben. A kötet az itt elhangzott előadásokat tartalmazza, kiegészítve a résztvevők által elfogadott Ajánlásokkal.

Az előadások témái: 150 éve folyó kísérletek az időtálló papír előállítására; kötéstábla-kutatás és -restaurálás: a kulturális javak fogalma, helyreállítás, konzerválás, restaurálás, renoválás, rekonstruálás és eredeti másodpéldány; a levéltári dokumentumok restaurálásának feltételei és határai; az állomány raktározása, csomagolása és használata során elvégezhető „passzív" konzerválási munkák; a védelmi és pótlási célú mikrofilmezés az állományvédelem szolgáltatában; az állományvédelem mint szakmai és vezetői feladat.

A „Blaubeureni ajánlások" a konferencián elhangzottak összefoglalását adják, s a könyvtárakban és levéltárakban folyó állományvédelmi tevékenységhez útmutatásként szolgálhat nak. A jól tagolt összeállítás dokumentumtípusok szerint ismerteti a sürgős és hosszú távú állományvédelmi intézkedéseket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Főiskolai könyvtár; Könyvtártan (forma)

COUGHLIN, Caroline M. - GERTZOG, Alice

Lyle's Administration of the college library / Caroline M. Coughlin and Alice Gertzog. - 1997 text ed. - Lanham. Md. ; London : Scarecrow, 1997. - XIV, 187 p. ; 22 cm. - Készült a Lyle's Administration of the college Library c. könyv 1992-ben megjelent 5. kiadása alapján. - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 0-8108-3330-1

Raktári jelzet: 2-10167

1944-ben jelent meg először Lyle könyvtártana, melynek használhatóságát bizonyítja, hogy időről időre közreadják aktualizált szövegváltozatát. A mostani 5. kiadás a korábbi 6 fejezet helyett 10 részre bontva tárgyalja mondandóját. A könyv fejezetei: Az amerikai főiskolai könyvtárak helyzete a felsőoktatásban és a könyvtári rendszerben; Az amerikai felsőoktatás jelen állapota; A felsőoktatási könyvtárügy története; A főiskolai kampusz; A főiskola és benne a főiskolai könyvtár jogállása, működése, fenntartása, politikája; A főiskola szervezeti felépítése, ezen belül a könyvtár helye, szervezete, feladatai; A főiskolai könyvtár gyarapítása, feldolgozó munkája, referensz, használóképzés, kölcsönzés stb.; A könyvtár személyzete; Tervezési, fejlesztési kérdések (költségvetés, bevételek, működtetés, épület, technikai felszereltség); Értékelés módszerek, szabványok, normatívák.

A könyv függeléke a főiskolai könyvtári normatívák 1995. évi kiadását tartalmazza.

Címtár -könyvtári (forma); Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Rövidítésjegyzék -könyvtártudományi (forma); Nagy-Britannia

Directory of library and information organizations in the United Kingdom / comp. by Peter Dale ; [ed. by the] Library Association Publishing. - London : LA Publ., 1993. - XII, 180 p. ; 22 cm. - ISBN 1-85604-092-5

Raktári jelzet: 3-12193

A kötet az angliai könyvtári és tájékoztatási csoportok, egyesületek, szervezetek jegyzékét tartalmazza (pl. LA – The Library Association; LIRGF – Library and Information Research Group; CLLG – City Law Librarians Group stb.). Összességében mintegy 200 szervezet címét és működésére jellemző adatokat gyűjtöttek össze. A teljes név, cím, telefon, címváltozat, címrövidítés megadása után az egyesület, szervezet tevékenységének rövid összefoglalása, a kapcsolatot tartó személy neve, címe, a szervezet (egyesület, csoport) tanfolyamainak, rendezvényeinek, valamint a tagság feltételeinek felsorolása szerepel a teljes névalak betűrendjében. Az intézmények betűrendes indexe egészíti ki a címjegyzéket.

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Könyvtártudományi bibliográfia (forma); Óvodás

ERNST, Linda L.

Lapsit services for the very young : a how-to-do-it manual / Linda L. Ernst. - New York ; London : Neal-Schuman, cop. 1995. - XIV, 121 p. ; 28 cm. - (How-to-do-it manuals for librarians ; 48.). - Bibliogr.: p. 101-119. - ISBN 1-55570-185-X

Raktári jelzet: 4-10065

A gyermekkönyvtárosok fantáziája legfeljebb a 2-3 éves „totyogók"-kal való könyvtári foglalkozásig szokott terjedni, holott már a 12-24 hónapos „ölbeli", azaz karonülő kicsikkel is lehet mit kezdeni. Ezek még nemigen tudnak járni, viszont nagy már a mozgásigényük, ezért különösen nehezen tudnak nyugton maradni. Olyan mondókákkal, mesékkel lehet őket lekötni, amelyeket heves, nagy ívű mozdulatok kíséretében kell elmondani, megjeleníteni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezek a csoportos foglalkozások a szülőknek is szólnak; nekik is a könyvtáros mutatja meg, hogyan kezdhetik meg már ebben a korban gyermekük irodalmi nevelését, mozgásigényük kielégítésével, sőt mozgásuk fejlesztésével együtt. – Sok anyagot (mondókát, játékot, dalocskát) is tartalmaz a könyv.

❀

Ajánló bibliográfia (forma); Könyvtártudományi bibliográfia (forma); Minősítés, Munkaelemzés; Munkakör; Munkaszervezet; Személyzet; Egyesült Államok

GOODSON, Carol F.

The complete guide to performance standards for library personnel / Carol F. Goodson. - New York ; London : Neal-Schuman, 1997. - XI, 216 p. ; 23 cm. - Bibliogr.: 158-209. p. - ISBN 1-55570-262-7

Raktári jelzet: 3-12300

A könyv négy fejezetének anyaga: 1. A teljesítménynormák története és funkciója. – 2. A normák kidolgozásának (reviziójának) folyamata: a moduláris szerkesztés, a munkaelemzés, az átlagnak és a skála fokainak megállapítása, az önértékelés, értékelés a kollégák és a főnök részéről. – 3. A nem diplomás munkatársak normái (10 munkakör szerint). – 4. A diplomás könyvtárosok normái (16 munkakör szerint). – A mellékelt űrlap-minták rovatai az objektív és konkrét értékelést segítik elő. – A kérdés terjedelmes annotált bibliográfiája egészíti ki a kötetet.

❀

Kommunikáció -használókkal; Referensz; Továbbképzés

JENNERICH, Elaine Z. - JENNERICH, Edward J.

The reference interview as a creative art / Elaine Z. Jennerich and Edward J. Jennerich. - 2. ed. - Englewood, Colo. : Libraries Unlimited, 1997. - XI, 128 p. ; 25 cm. - Bibliogr.: 109-124. p. és a jegyzetekben. - ISBN 1-56308-466-X

Raktári jelzet: 3-12304

A szóbeli tájékoztatás formai jellegzetességeinek aprólékos jellemzését adja ez a tíz év utáni, új fejleményeket és kutatási eredményeket is számításba vevő második kiadás. Tulajdonképpen az Allen E. Ivy nevével fémjelzett „microcounseling" interjúkészítési és tanítási metodikát dolgozzák át a szerzők könyvtári alkalmazás céljaira. Sorra veszik, hogy milyen adottságokkal és fejleszthető képességekkel kell rendelkeznie a könyvtárosnak a sikeres használói interjú lebonyolítása érdekében, milyen viselkedési normák irányadóak, milyen közvetítői és panaszkezelési szerepe lehet a tájékoztatónak. Nem csak referensz könyvtárosoknak szól a könyv, hiszen a könyvtári munka számos más területén működő munkatársaknak éppúgy feladata időnként a tájékoztatás. Ennek megfelelően megkülönböztetőek a könyvtári tájékoztatás bizonyos típusai. Külön fejezetetet szentelnek a szerzők a könyvtárukat teljes mértékben egyedül ellátó könyvtárosok referensz tevékenységének. Megismerhetjük a tájékoztató beszélgetés tanításának a szerzőpáros által kidolgozott módszereit. A munkaértékelés és a továbbképzés fontosságáról, lehetséges módjairól is nyerhetünk némi fogalmat. Foglalkoznak a szerzők azzal a problémával, hogy a tájékoztató- és olvasószolgálatba mikor, milyen mértékben tanácsos bevonni a felsőfokú könyvtárosi képesítéssel nem rendelkező személyzetet, esetleg diák munkaerőt. A különleges bánásmódot igénylő egyes használói csoportok kezeléséhez is található itt számos hasznos útmutatás.

❀

Esettanulmány (forma); Használók képzése -iskolában; Iskolai könyvtár; Segédkönyvtár, kézikönyvtár; Tájékoztató munka; Egyesült Államok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

JOB, Amy G. - SCHNARE, MaryKay

Reference work in school library media centers : a book of case studies / Amy G. Job and MaryKay Schnare. - Lanham, MD. ; London : Scarecrow, 1996. - XII, 122 p. ; 22 cm. - (School librarianship series ; 1.). - Bibliogr.: p. 107-120. - ISBN 0-8108-3098-1

Raktári jelzet: 2-10050

A könyvtárosképzés során fel kell készíteni a jövendő könyvtárosokat az iskolai könyvtárakban folyó gyakorlati problémák kezelésére. Ehhez ad segítséget – elsősorban az amerikai könyvtárosképzés számára – ez a kötet, amelyben az általános iskolák, a középiskolák és a felsőfokú intézmények tipikus olvasószolgálati, tájékoztatási és referensz problémáival szembesülnek a hallgatók. A témákat esettanulmányok formájában ismerik meg az olvasók, az esettanulmányok után található kérdések segítségével a tanórán csoportosan vagy odahaza egyénileg fel lehet dolgozni és elemezni a bemutatott helyzeteket.

Egyetemi könyvtár; Használó; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezet; Vezetés

Libraries as user-centered organizations : imperatives for organizational change / Meredith A. Butler ed. - New York [etc.] : Haworth, cop. 1993. - 256 p. ; 23 cm. - Bibliogr. a jegyzetekben. - Megjelent a Journal of Library Administration vol.19. no.3/4. (1993) számaként is. - ISBN 1-56024-616-2

Raktári jelzet: 3-11986

A kötet (amely a Journal of Library Administration 1993. évi 3/4. számának anyagát tartalmazza), meglehetősen heterogén tanulmányokat fog össze. Közös alapgondolatuk: hogyan alkalmazkodhatnak az egyetem különféle könyvtári részlegei környezetük technikai és demográfiai változásaihoz, hogyan szabhatják munkastílusukat, szolgáltatásaikat használóik megváltozott igényeihez és lehetőségeihez. A 15 tanulmány témái között többször is szerepel a könyvtár szervezetének és vezetési módszereinek megújítása, a multikulturalitás, a könyvtárosi hivatás új értelmezése és a könyvtáros-társadalomnak új elemekkel való kiegészítése, a számítóközponttal való együttműködés és a hálózatszervezés.

Könyvkiadás; Könyvkiadás története; Magyarország

LOSSAU, Norbert

Das ungarische Verlagswesen im Umbruch : Stationen der Veränderung, 1985-1995 / Norbert Lossau ; mit einem Brief zum Geleit von Ferenc Zöld. - Wiesbaden : Harrassowitz, 1996. - VI, 102 p. ; 24 cm. - (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München, ISSN 0724-7001 ; 56.). - Bibliogr.: p. 83-95. - ISBN 3-447-03837-3

Raktári jelzet: 3-12206

A magyar könyvkiadás 1985 utáni helyzetét bemutató tanulmány – szokatlan módon – német szerző tollából született. A német alapossággal megírt, a kérdést sokoldalúan megvilágító elemzés nem csak a publikált monográfiák, cikkek felhasználásával készült, hanem személyes tapasztalatok, a könyvszakma kiemelkedő képviselőivel történt beszélgetések alapján.

Az első fejezet a könyvszakma 1945 utáni helyzetét tekinti át röviden, s a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének 1969-es megalakulásával zárul. A következő rész a 80-as évek könyvkiadásának problémáit mutatja be (a nagy állami kiadók monopolhelyzetének megszűnése az ún. nem hivatásos kiadók megjelenése következtében,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a szocialista kultúrpolitika hibái stb.), melyek a 90-es évek elején a könyvkiadás addigi rendszerének felbomlásához vezettek. A szerző részletesen ismerteti ezt a folyamatot, külön fejezetet szentelve négy kiadó (Corvina, Móra, Szépirodalmi, Akadémiai) privatizálási „esettanulmányának".
A kötetet terjedelmes, több szempontúan rendezett irodalomjegyzék és tárgymutató egészíti ki.

Besorolási adatok egységesítése; Bérmunka kiadása; Dokumentumszolgáltatás; Feldolgozó munka; Gazdaságosság -könyvtárban; Gyorstájékoztatás

Outsourcing library technical services operations : practices in academic, public, and special libraries / ed. by Karen A. Wilson, Marylou Colver ; [ed. by the] American Library Association - Chicago ; London : ALA, 1997. - XXI, 239 p. ; 23 cm. - Bibliogr. a tanulmányok végén és p. 193-219. - ISBN 0-8389-0703-2
Raktári jelzet: 3-12303

A kötet hasznos tanulságokkal szolgálhat azoknak a könyvtáraknak, amelyek bizonyos munkafolyamatok alvállalkozásba adásával kacérkodnak. Bizony, nem árt mérlegelni a „megtörtént esetek" tanulságait, felmérni az ilyen típusú szerződések előnyeit és hátrányait, mielőtt fejest ugranánk a nagy kalandba. Meggondolandó, vajon mit fognak szólni az újításhoz a kollégák, milyen hatása lesz a munka minőségére és a hatékonyságra? Tényleg ez a legtakarékosabb megoldás? Valóban munkaidőt fog felszabadítani, melyet az igényesebb szolgáltatások kialakítására fordíthatunk majd?
Az esettanulmányokat a felsőoktatási intézmények könyvtáraiból, a közkönyvtárakból és a szakkönyvtárak köréből gyűjtötték össze a szerkesztők. Néhány példa arra, hogy milyen munkákat bíztak külső cégekre a könyvtárak: katalogizálás, szerzeményezés, könyvtárközi kölcsönzés és másolatszolgáltatás, új könyvtár nyitóállományának beszerzése, adatbázis kezelés. Mindegyik tanulmány vázolja a döntés előzményeit, leírja a kitűzött célokat, ismerteti az új módszer eredményességét, a felmerülő nehézségeket és megoldandó problémákat.
A negyedik egység egy majd harminc oldalas válogatott és annotált bibliográfia a kérdés további tanulmányozásának elősegítésére. Ezután a tanulmányok szerzőinek bemutatása következik, majd tárgyszavak rövid jegyzéke zárja a hasznos kötetet.

Feldolgozó munka; Helyi gépi hálózat; Kisszámítógép; Munkakör; Munkaszervezés; Online információkeresés; Szoftver

Planning and implementing technical services workstations / Michael Kaplan ed. ; [ed. by the] American Library Association. - Chicago , London : ALA, 1997. - XVIII, 237 p. : ill. ; 25 cm. - Bibliogr. a jegyzetekben és p. 217-220. - ISBN 0-8389-0698-2
Raktári jelzet: 3-12312

A feldolgozói munkaállomás (Technical Service Workstation, TSW) „egy, a feldolgozó munkához kialakított, hálózatba kötött mikroszámítógép, magasfokú szerkesztési és adatbeviteli lehetőségekkel; alkalmas online katalógusok és egyéb, helyi vagy távoli releváns források adatainak elérésére és kezelésére olyan szoftver segítségével, amelyet kifejezetten e célra fejlesztettek ki." A könyv tanulmányai amerikai nézőpontból vizsgálják a feldolgozói munkaállomások helyzetét. Az első fejezet a szoftver és a hardver kérdéseit és a tervezők szempontjait vizsgálja, a további fejezetek az online dokumentációval és az online eszközökkel, a használat hatékonyságát fokozó program-megoldásokkal (pl. makrók), ergonómiai és képzési kérdésekkel, valamint a jövő technológiai kihívásaival foglalkoznak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kommunikáció -személyzeten belül; Minősítés, Munkabér, alkalmazás; Munkahelyi légkör; Munkaszervezés; Vezetés

Practical help for new supervisors / Joan Giesecke ed. , [ed. by the] American Library Association. - 3. ed. - Chicago ; London : ALA, 1997. - VI, 117 p. ; 23 cm. - Bibliogr. a tanulmányok végén. - ISBN 0-8389-3467-6

Raktári jelzet: 3-12317

Mindannyian ismerhetünk olyan frissiben kinevezett vezetőt, akinek saját szakterületén megszerzett tudása és tapasztalata semmi kívánnivalót sem hagy maga után, ám vezetési gyakorlata bizony nem sok van. Pedig felelőssége lényegesen megnő: egy konkrét feladatra való koncentrálás helyett ezentúl arra kell figyelnie, hogy beosztottai mit és hogyan tesznek a közös célokért. Vagyis meg kell tanulnia egy csapat munkáját megtervezni, megszervezni, a célok megvalósulását ellenőrizni. Ehhez a szemléletváltáshoz kínál praktikus segédeszközt az ALA nevével fémjelzett kézikönyv harmadik, korszerűsített és bővített kiadása.

A szerzők többsége maga is vezető beosztású könyvtáros, megközelítési módjuk tehát igencsak gyakorlatias. A mű 10 fejezetből áll, melyekből vadonatúj a munkaidő menedzselésével, a „másság" kezelésével és a konfliktusok megoldásával foglalkozó fejezet. A régiek pedig: milyen következményekkel jár, ha az ember vezető lesz; interjú-technikák új munkaerő felvétele esetén; új kolléga bevezetése az intézmény és a munka rejtelmeibe; a teljesítmények felmérése; a kollégák nem anyagi eszközökkel történő motiválása; kommunikációs eszközök; a hatékony munkaértekezlet titkai.

A fejezetek – ahogy az egy rendes kézikönyvtől el is várható – jól tagoltak, és húsz oldalnál egyik sem hosszabb. Mindegyik egység rövid összegzéssel zárul. Az utolsó fejezet után rövid index segíti a kézikönyv használatát. Az egyes témákra vonatkozó irodalmat a fejezetek végén találhatjuk.

Eligazító jelzés; Kommunikációs -használókkal, Olvasószolgálat; Szépirodalom

SARICKS, Joyce G. - BROWN, Nancy

Readers' advisory service in the public library / Joyce G. Saricks and Nancy Brown ; [ed. by the] American Library Association. - 2. ed. - Chicago ; London : ALA, 1997. - X, 160 P. ; 23 cm. - Bibliogr. a jegyzetekben és p. 149. - ISBN 0-8389-0711-3

Raktári jelzet: 3-12291

A közkönyvtárak használóinak több mint a fele szabadidejének eltöltéséhez keres szépirodalmat a könyvtárban. A közkönyvtárak elsődleges misszió-ja is éppen ez, a könyvek eljuttatása az olvasóhoz és az olvasás megszerettetése. Az olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosoknak jó pszichológiai érzékkel, mély állományismerettel, jó beszédkészséggel kell rendelkezniük ahhoz, hogy ajánlani tudják a legfrissebb irodalmat – ami többnyire a könnyű (lektűr) olvasmányok különböző kategóriáit jelenti –, de olyan szinten ismerve a könyveket, hogy azok tartalmáról, szereplőiről, a könyv stílusáról stb. beszélgetni tudjanak az olvasókkal. A könyv tanácsokat ad a tájékozódás forrásairól, javaslatot tesz a könyvek gyors feldolgozására, annotált cédulák készítésére, tippet ad mindenkor felhasználható beszédfordulatokra, könyvajánlási technikákra. Szó esik a referensz interjúról, az olvasói igények felderítésének módjairól stb. A könyv kiegészítői: szakbibliográfia a további olvasmányokról, lista a legnépszerűbb könyvekről, szerzők jegyzéke, akikről a tárgyalás során szó esett s az elmaradhatatlan tárgyszómutató.

Hátrányos helyzetű olvasó; Kommunikáció -használókkal; Olvasó; Olvasószolgálat

SMITH, Kitty

Serving the difficult customer : a how-to-do-it manual for library staff / Kitty Smith. - New York ;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

London : Neal-Schuman, 1993. - X, 166 p. ; 28 cm. - (How-to-do-it manuals for libraries ; 39.). - Bibliogr.: p. 159-163. - ISBN 1-55570-161-2
Raktári jelzet: 4-10108

A közkönyvtárak olvasószolgálati munkájának szakszerű ellátásához a könyvtárosoknak jó emberismeretettel és helyzetfelismeréssel is rendelkezniük kell. Az állomány ismeretével azonos fontosságú, hogy az ún. problémás olvasókkal szót tudjanak érteni. Ki a problémás olvasó? Lényegében mindenki lehet az, ha rossz napja van, ám a könyv a társadalmilag hátrányos és fizikailag hátrányos helyzetben lévőkön kívűl a valamilyen magatartási zavarral küszködő pl. túlságosan agresszív, nagyon visszahúzódó, sértett, tudálékos emberek körét érti alatta. Magatartászavart okozhat a hosszan tartó hajléktalanság, s a kulcsos gyerekek csoportja is odafigyelésre, törődésre vágyik. A könyv nem arra ad modelleket, hogy kell a tipikus tüneteket felmutató olvasóval bánni, inkább azt hangsúlyozza, hogy a könyvtárosok hozzáállásán, magatartásán kell változtatni. Empátiára, fejlett kommunikációs érzékre, s a távolságtartó könyvtárosi magatartás leküzdésére van szükség.
A függelék az egyedi tanuláshoz ad segédletet és olvasnivalókat is ajánl.

Állományvédelem; Diapozitív; Fotoarchívum; Raktározás

WILSON, David
The care and storage of photographs : recommendations for good practice / David Wilson ; [publ. by NAPLIB]. - [London] : NAPLIB, 1997. - 43 p. : ill. ; 21 cm. - Bibliogr.: 31.p. - ISBN 0-9530436-0-6
Raktári jelzet: 2-10176

A változatos témákról, helyszínekről készült légi felvételek ma muzeális értéket képviselnek. A nedvesedés, hólyagosodás, a rovarkártevők, a kiszáradás, a helytelen tárolás stb. súlyos károkat okozhat a fotók állagában. A NAPLIB (National Association of Aerial Photographic Libraries) fő feladatának tekinti a Nagy-Britanniáról készült archív felvételek megőrzését, állagvédelmét, melynek érdekében szakszerű eljárásokat ajánlanak a károsodott fényképek, negatívok, filmek restaurálására.
A füzet – amelyet a NAPLIB módszertani útmutatónak szánt – elsősorban a fotóarchívumok munkatársai számára szeretne átvehető módszereket, eljárásokat tanácsolni, de az amatőr fotósok is találhatnak jótanácsokat a füzetben. Először a fényképeket veszélyeztető forrásokat veszik számba, majd bemutatják, miként kell ellenük védekezni; ezek után a fekete-fehér lemezek, filmek és negatívok tárolási kérdéseiről, a fekete-fehér nyomatok, színes filmek és nyomatok, valamint a színes diapozitívek tárolásáról, kezeléséről és védelméről olvashatunk. Állományvédelmi szolgáltatásokat kínáló cégek válogatott jegyzékével, továbbá a szakmai és érdekvédelmi szervezetek címeivel segíti a kötet a szakemberek tájékozódását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár nélkülözhetetlen segédeszköze!

Megjelenik a **Könyvtári raktározási táblázatok** 9., átdolgozott kiadása, amely az 1986 óta bekövetkezett változásokat követi.

A kiadvány ára 1200 Ft, előrendelőknek 950 Ft.

Megjelenés: 1999 I. negyedévében.

(A szelvény másolható)

MEGRENDELÉS

Megrendeljük a **Könyvtári raktározási táblázatok** 9. kiadását ..... példányban.
A megrendelő neve: .....
Cím: .....
Az igazgató (vezető) neve: .....
Tel.: .....

Az ellenértéket ❑ csekken ❑ átutalással kívánjuk kiegyenlíteni.

.....
aláírás

Visszaküldési cím:
OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ
oktatási és módszertani osztály
1827 Budapest, Budavári Palota, F-épület
Telefon: 224-3819, fax: 375-9984

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

207
306

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános és elméleti kérdések

98/207

ŠVECOVA-VOBKA, G.N.: Dokument i informaciâ v svete teorii kommunikacii = Bibliografiâ. 1997. 4.no. 39-48.p. Bibliogr. 8 tétel.

A dokumentum és az információ a kommunikációelmélet fényében

Dokumentum; Információ; Kommunikáció

A *Bibliografia* c. szakfolyóirat hasábjain 1996 óta vita folyik a dokumentum és az információ fogalmának meghatározásáról. A szóban forgó szakfolyóirat azért adott e vitának helyet, mivel a bibliográfiaelmélet számára a két említett fogalom helytálló meghatározása kulcsfontosságú.

Az igen „érzékeny" disztinkciókkal jellemezhető vitában szerzőnk az alábbiakban fogalmazza meg álláspontjait:

Mindenekelőtt leszögezi, hogy attól függően, ki vagy mi a közlő (kommunikátor), különböztetünk meg társadalmi és nem társadalmi kommunikációt. A vita szempontjából csak a társadalmi kommunikáció tekinthető tárgyba vágónak. Az pedig nem más, mint az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

emberi társadalomban, az emberek között végbemenő információcsere, függetlenül attól, hogy mi a tárgya (a természet, a társadalom, a gondolkodás-e stb.) és mi a módja.
A társadalmi kommunikáció egyfelől lehet információs (közlések, azaz információk átadása, mozgása a társadalomban) és nem információs (különféle anyagi tárgyak, energiák, anyagféleségek közlése, mozgása).
Ami az információt illeti, magának a kifejezésnek nincs konkrét tartalmi töltete. Olyan együttese a jeleknek, amelyekkel ismereteket, emóciókat és akarati elhatározásokat közlünk.
Rátérve a dokumentumra, szerzőnk leszögezi: a dokumentum konzervált információ, amelyet mindaddig őriz, amíg valaki befogadónak szüksége van rá, illetve azon túl is. A konzerválás információrögzítéssel valósul meg, amely lehet írás- és nyomtatásbeli, illetve fényképészeti, hangrögzítési, videofelvételi stb. egészen a holográfiai rögzítésig.
Egyesek a dokumentum helyett szöveget mondanak és írnak, ami nem helyes, ui. szöveg nélkül is létezik dokumentum, viszont nincs szöveg dokumentum nélkül.
A tanulmány megállapításai szerzőnk szerint azért fontosak, mivel a dokumentum és az információ bemutatása a kommunikációelmélet fényében lehetővé teszi e két fogalom lényegének megragadását, illetve olyan módszertani eszközhöz való hozzájutást, amelynek segítségével velük kapcsolatban további elemzések végezhetők.

(Futala Tibor)

98/208

BUDD, John M. – RABER, Douglas: The cultural state of the „fin de millénaire" library = Libr. Quart. 68.vol. 1998. 1.no. 55-79.p. Bibliogr. 39 tétel.

Az ezredvég könyvtárának kulturális állapota

Könyvtártudomány; Művelődéspolitika; Társadalmi követelmények

A társadalom és a könyvtár között állandóan újfajta kölcsönhatások alakulnak ki, a régebbiek pedig átalakulnak. A korszaknak megfelelő kultúra- és társadalomértelmezés valamiképpen tükröződik a szakirodalmi nyelvhasználatban. Századunkban két nagyobb világértelmező áramlat váltotta egymást, illetve él tovább együtt. A tanulmány szerzői néhány kiemelkedő kultúrfilozófus, F. Jameson, M. Foucault, I. Hassan, J.-F. Lyotard és J. Baudrillard korszakleírásai alapján próbálnak rámutatni modern és posztmodern vonásokra és ezek konfliktusára az utóbbi harminc év angolszász könyvtári szakirodalmának szemléletében és szóhasználatában.
A modernizmus bízott a világegyetem ésszerűen megismerhető rendjében, és minden ismeret rendszerezhetőségében. Ezt a meggyőződést tükrözi többek között a Dewey-féle osztályozási rendszer is. A posztmodern korban megrendült a töretlen fejlődésbe és a tudomány mindenhatóságába vetett hit, sőt az átfogó világmagyarázatok, az ún. „nagy elbeszélések" érvényessége is túlhaladottnak látszik. A történelemnek nincs már önmagán túlmutató (transzcendens) értelme, célja, immanens erők, képzetek anarchikus, szinte csak egymásra utaló tűnékeny játéka.
A gazdasági élet jelen szakaszában az árutermelésről a fogyasztásra helyeződött át a hangsúly. A könyv és a számítógép is elsősorban fogyasztási cikk. Mindig újabb fogyasztási típusokat eszelnek ki, az eszközöknek egyre rövidebb elavulási időt szánnak, mind gyakrabban változtatják a használt módszereket és a divatokat. A tömegkommunikáció és benne a reklám soha nem látott mértékben hatja át a társadalmat.
A tudás szolgáltatója és használója közötti kapcsolat egyre inkább az eladó és vásárló közti viszony alakját ölti. A tudás már nem önmagában vett érték, nem is az emberi élet értelmének és minőségé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek hordozója, hanem csak mint kereskedelmi értékkel bíró, felhasználható fogyasztási cikk jön számításba. A tanulás célja mostanra az lett, hogy az egyén olyan előnyökhöz jusson, amelyek versenyképessé teszik őt a piacon.

A modern és a posztmodern közti különbség legjobban a nyelvszemléletben érhető tetten. A modernizmus még törekedett egységes nyelv kialakítására, a posztmodern korban a nyelv széttöredezett – hely, idő, osztály, nem, faj, generáció, táj stb. szerinti változataira (heteroglosszia). A nyelv kezdi egyre inkább elveszíteni a rajta kívüli világot ábrázoló, jelölő funkcióját. Nem az igazmondás, hanem az hitetés, rábeszélés, tettetés és egy végtelenített kommunikációs folyamat eszköze.

A technológia átalakító ereje meghatározta a modernizmust. A posztmodern korban folytatódik ez, sőt lehet mondani, hogy meghatványozódik. A modernitás technológiai utópizmusa az egyes szakmák irodalmában továbbra is jelen van.

A szakmai beszédmódok ideologikusan strukturáltak, formai ismérvek alapján előnyben részesítenek bizonyos fajta kommunikációt. A minőség biztosítása céljával kizárnak egyes nézeteket, látásmódokat, álláspontokat. A privilegizált kommunikációs formák olyan tudásra irányuló akaraton alapszanak, amely intézményi háttér támogatását élvezi. Az intézményes háttérrel rendelkező, tudásra irányuló akarat nyomást gyakorol a diskurzus más formáira is. A könyvtári és informatikai szakirodalomban szereplő beszédaktusokat is intézményes előjogokkal rendelkező beszélők írják le és viszik véghez. A beszédmód és a szakma gyakorlása ily módon összefonódik.

Először néhány általános kézikönyv és szakcikk vizsgálatát végzi el a tanulmány. A hetvenes-nyolcvanas évek kézikönyvei általában osztják a tudomány racionális fejlődésének modernista meggyőződését, objektivitásra törekszenek (miközben nem mondják meg pontosan, hogy mit is értenek rajta), keresik az egyetlen tudományosnak feltételezett módszert. Kulcsszavaik egyértelmű meghatározásával azonban adósak maradnak, melyek pedig a célul kitűzött átfogó elmélet alapelemeit képeznék. (Ez a meghatározatlanság, amennyiben valamelyest szándékos, posztmodern vonás.) Ugyanakkor a professzionalizálódás mint társadalmi folyamat is tárgyalásra kerül e művekben. A foglalkozási csoport próbálja javítani társadalmi helyzetét, növelni jövedelmét, befolyását. A tudás és a tőke zavaros posztmodern viszonya megkerülhetetlenné válik. Egyfelől tehát a tudáshoz vezető egyetlen út mellett érvelnek, másfelől viszont kevésbé feltűnően, fogyasztási cikként is leírják a tudást. Akik elvetik a formaközpontúság elvét és megkérdőjelezik az általánosan érvényes magyarázó rendszer (mesterkód) lehetőségét, sokszor még ők is elfogadják azt a modernista transzcendenciát, hogy egyéni tapasztalatokon túlhaladó új tudás keletkezik a könyvtárban.

A feminista könyvtári szakirodalom saját perspektívájából posztmodern módon tagadja a hagyományt (a történelmet), elveti a hierarchiát, hangsúlyozza a nők és férfiak különbözőségét és egymásrautaltságát a munkában, előnyben részesíti a szubjektív ismeretet és az egyéni nyelvhasználatot, de modern vonásként nem adja fel ismeretelmélet megalkotásának igényét.

A gyakorlati témák könyvtártudományi tárgyalásai gyakran összpontosítanak a szolgáltatások minőségének mérésére. A könyvtárat mint gépezetet szemlélik, mely akkor működik hatékonyan, ha minél kisebb ráfordítással (bemenettel) minél nagyobb eredmény (kimenet) érhető el. Azonban mindezen tényezők pontos meghatározása homályban marad, még a „használat" terminusra sem adnak kielégítő definíciót. Így csak posztmodern nyelvszimulációval van dolgunk, ahol a tudományosnak vélt kifejezések puszta retorikát képeznek.

A könyvtári szolgáltatások értékelésénél megjelenik a csereérték fogalma. A használó mindinkább

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fogyasztóvá minősül át. A könyvtár működését a piaci igények határozzák meg. A piacképtelen, nem jövedelmező szolgáltatások leépíthetőek. A közkönyvtárat egy magát populistának valló amerikai cikkíró távoli analógiával a MacDonald's étteremhez hasonlítja.

A könyvtári tudományos beszédmódban egyre nagyobb teret hódít a „customer service" (vevőszolgálat) kifejezés. Márpedig a „customer" fizet a szolgáltatásért. Ezzel el is veszítjük az ingyenes könyvtárhasználat mitológiáját és kialakulásának történelmi hagyományát. Az érvelések szerint a könyvtárnak, ha talpon akar maradni, át kell vennie versenytársainak módszereit és nyelvezetét. Kevesen vannak, akik összeegyeztethetetlennek tartják a kereskedelem nyelvét a könyvtár alaptermészetével.

Másik fő szakirodalmi beszédtéma az információtechnológia növekvő szerepe az információ tárolásában és visszakeresésében. Az elektronikus könyv előnyeinek ecsetelésénél röpködnek olyan kifejezések (pl. informativitás, flexibilitás stb.), melyek szigorú definíciók híján üres frázisok maradnak. Sokan új metanarratívát látnak az információtechnológiában. Nagyon kevesen kérdőjelezik meg az információtechnológia mindent átható jelentőségét.

(Nagypál László)

Lásd még 297

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

98/209

ERSOVA, T.V. – HOHLOV, U.E.: Informacionoe obŝestvo i budušee biblioteki = Naučn.Teh.Bibl. 1998. 1.no. 38-40.p.

Az információs társadalom és a könyvtár jövője

Információs társadalom; Jövő könyvtára

Az ún. információs társadalom bekövetkeztének időszakát éljük. A technológiai fejlődésnek köszönhetően megvalósulóban van az IFLA korábban indított egyetemes hozzáférési programja.

Az információs társadalom globális jelenség. Emiatt féltik tőle sokan a nemzeti kultúrát és a nemzeti nyelveket. A globalitás egyfelől valóban egymásba olvasztja az ismereteket és a kultúrákat, másfelől azonban több szabadságot, jogot és lehetőséget kínál minden embernek.

Ma már nincs műszaki–technológiai akadálya annak, hogy a globális információs infrastruktúra létrejöjjön. A lényegi előfeltételei: a nemzeti információs infrastruktúrák kialakulása közös elvek és szabályok betartásával.

Az információellátásnak a csak papír alapú dokumentumokra alapozott koncepciója elavult. Helyébe az információs szupersztráda lépett, amely mindenki számára bármikor és bárhol biztosítani tudja az informáltságot. Ennek jelentősége nem marad el a könyvnyomtatás feltalálásától.

Az információs szupersztráda megléte nem fenyegeti a könyvtáraknak, e hagyományos információs központoknak a létét. E funkciójuk megőrzéséhez viszont a legkorszerűbb technikák és technológiák bevezetésére van szükségük. Ez – sajnos – még a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„jövő zenéje". Napjainkban a könyvtárak többsége egyelőre hagyományos módon és a papíralapú dokumentumokra korlátozódva dolgozik. Így konkrét információk szolgáltatása helyett csak azt tudják megmondani, hogy melyik az a dokumentum, amelyik tartalmazhatja a használó igényelte információt. Ez mindenképpen kevés.

Hogy milyen lesz a jövő könyvtára? Ilyen: szabad hozzáférést fog biztosítani az információkhoz, mégpedig a globális és a nemzeti információs rendszer tagjaként tetszőleges forrásból, időbeli, térbeli és egyéb lehatárolások nélkül. Tüzetesen ismerni fogja saját állományának tartalmát, s azt korlátozások nélkül fogja rendelkezésre bocsátani helyi és távoli használóinak. Az „örökkévalóság" igényével őrzi meg a becses dokumentumokat eredeti formájukban és digitalizálva, ami által hozzáférésük korlátai is megszűnnek.

Az Orosz Föderációban az Orosz Állami Könyvtár (a volt Lenin Könyvtár) kapott megbízatást arra, hogy az Unesco-val vállvetve kimunkálja a fenti trendek érvényesülési és megvalósulási projektjét.

(Futala Tibor)

Nemzetközi könyvtárügy

98/210

SKRZYPKOWSKA, Joanna: Program bibliotek regionalnych Instytutu Spoleczenstwa Otwartego. (OSI:RLP) = Bibliotekarz. 1998. 1.no. 20-22.p.

A Nyílt Társadalom Intézetének (Open Societies Institute) nemzetközi könyvtári programja

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Tájékoztatási politika

Az emberbarát [sic!] Soros György 1993-ban hozta létre a Nyílt Társadalom Intézetét (Open Society Institut) Budapesten. Ez az intézmény Kelet-Közép-Európában és a volt Szovjetunió területén számos projektet kezdeményezett a térség társadalmi, jogi és nevelési újjászületése érdekében. Közülük való az 1995-ben 98 ezer US dolláros támogatási ígérvényt nyert, 1996-ban előkészített és jórészt elindított Regionális Könyvtári Program is, amely Albániát, Bulgáriát, Csehországot, Észtországot, Fehéroroszországot, Horvátországot, Lengyelországot, Lettországot, Litvániát, Moldáviát, Oroszországot, Szlovákiát, Szlovéniát és Ukrajnát hivatott megsegíteni közkönyvtáraik modernizálását illetően. E segítség összetevői: képzési–átképzési, működési, tanulmányúti, nemzetközi konferenciákon való részvételi támogatás. A program kidolgozásának „fő vállalkozói" az angliai Essex grófság könyvtárosai lettek.

A program kezdete öt szakaszból állt (országos koordinátor, a koordinációban részt vevő munkatársak kiválasztása, a nemzetközi tanácsadó együttes létrehozása, az összes résztvevő számára közös konferencia Danbury-ben (Essex), konferenciák tartása az egyes országokban a Phare programok és az OSI:RLP program „együtthatásának" felderítése érdekében).

A beszámoló a továbbiakban a nemzetközi tanácsadó együttes három találkozójával foglalkozik. Az első találkozó Kolozsvárott volt (1996. szeptember 10-11-én), és a Program egészének áttekintését célozta. A második találkozásra Szentendrén került sor (1997. február 1-3-án), ahol az új könyvtári szolgáltatásformákat vitatták meg. A harmadik találkozó a már említett Danbury-ben zajlott le (1997. május 30.-június 1. között). Itt a romániai, magyarországi, csehországi, oroszországi és albániai nyilvános könyvtárügyet értékelték, és eldöntötték a nemzetközi együttműködés projekt-kérdéseit. Az utolsó aktus az EB-nek szóló határozat elfogadása volt, amelynek lényege: az egyes országok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

illetékes minisztériumai annak megfelelően kezeljék, támogassák a nyilvános könyvtárakat, hogy az információs társadalomban meghatározóan fontos szerepet fognak játszani.
Az itt referált beszámoló szerzője mint a nemzetközi tanácsadó együttes tagja a három találkozó hasznát az alábbiakban látja:
1. Meggyőződött róla, hogy a posztkommunista országokban a nyilvános könyvtárak nagyjából–egészéből ugyanazokat a fejleményeket viselték el, amelyek között voltak kedvezőek (pl. a cenzúra megszűnése) és kedvezőtlenek (pl. az állami finanszírozás helyett helyi finanszírozás).
2. Feltárult előtte a nyilvános könyvtárak különösen jelentős és sokféle szerepe a nyilvános társadalomban.
3. Megértette, hogy az iménti nyilvános könyvtári szerepkörnek csak akkor lehet megfelelni, ha a hagyományos szolgáltatások mellé egy sor új szolgáltatás fejlődik ki (pl. kereskedelmi tájékoztatás, közéleti információk, EU dokumentumok szolgáltatása, audiovizuális szolgáltatások).
4. A könyvtárigazgatás módja is reformokra szorul. E tekintetben kiemelkedően fontos a képzés és a továbbképzés.
5. A tennivalók elvégzéséhez új finanszírozási forrásokat kell felfedezni a nem kormányzati szervek mezőnyében és az EU kiírta projektekben való részesedéssel.

(Futala Tibor)

98/211

CARBO, Toni [ed.]: Info-ethics: First international congress on ethical, legal and societal aspects of digital information. A. Accessing digital information = Int.Inf.Libr.Rev. 29.vol. 1997. 2.no. 111-260.p.

Infoetika: a digitális információ etikai, törvényi és társadalmi szempontjainak I. nemzetközi konferenciája (Monaco, 1997. márc. 10-12.) A digitális információk hozzáférhetősége. – Tematikus szám, 13 közlemény

Dokumentum -gépi információhordozón; Hozzáférhetőség; Szakmai etika -rokon területen; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

Az előadások címe: Az Internet mint globális információs rendszer fejlődése. – A kibertér iránti bizalom kialakítása. – A magánszektor vezető szerepe a globális tájékoztatási politika reformjában. – A regionális elektronikus információ-piactér mint a globalizáció elleni védekezés modellje, fejlett és fejlődő országok számára egyaránt. – Szabad hozzáférés az információs szupersztrádákhoz: esélyek és veszélyek a fejlődő országok számára. – Széttagoltság az információs társadalomban: az információs szupersztrádákhoz való hozzáférés gátjai a fejlődő országokban. – A szerzői jog a digitális világban. – A digitális információkhoz való hozzájutás szervezése: néhány alapvető terminológiai kérdés. – A szellemi tulajdonjog: a szoftverpiac és a jogvédelem Magyarországon. – A digitális információ etikai szempontjainak kifejlődése. – Sokszínűség és digitális kultúra. – Az Internet a kulturális fejlődés szolgálatában. – Az „infoszféra" etnikai-kulturális, nyelvi és etikai problémái.

98/212

ARSKY, J.M. – CHERNY, A.I.: The ethno-cultural, linguistic and ethical problems of the „inforsphere" = Int.Inf.Libr.Rev. 29.vol. 1997. 2.no. 251-260.p.

Az „infoszféra" etnikai-kulturális, nyelvi és etikai problémái

Együttműködés -nemzetközi; Szakmai etika -rokon területen; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

A világ különböző népei közötti információcsere érdekében nem elég egy kizárólag technológiai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapú világhálózatot kiépíteni; erőfeszítéseket kell tenni a különböző kultúrákkal és nyelvekkel kapcsolatos érzékenyebb kérdések megoldására is. Ez a közeledés nem jöhet létre mindaddig, amíg helyt adunk bizonyos nyelvek és kultúrák meghatározó szerepének az információs szférában. A kulturális és nyelvi sokszínűség megőrzéséhez hosszútávú nemzetközi együttműködési programra van szükség. E programban a következő feladatoknak kellene szerepelniük: az írott nyelvvel nem rendelkező népek kulturális örökségének megőrzése; a gépi fordítási rendszerek továbbfejlesztése; a legnagyobb (legtöbb ember által beszélt) nyelvek kutatásának kibővítése; általános etikai normatívák kidolgozása és bevezetése a tudományos folyóiratokban megjelenő közlemények megírására, lektorálására és hivatkozására vonatkozóan; konvenciók kialakítása a különböző nyelvek tudományos terminológiájára; együttműködés a nemzeti irodalomnak a nemzetközi adatbázisokba való beépítése területén; az infoszférának az „információszennyezéstől" való védelme. A fenti kutatást az UNESCO és a Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsának az égisze alatt kellene megvalósítani.

(Autoref. alapján)

Lásd még 227

Nemzeti könyvtárügy

98/213

ADEOTI-ADEKEYE, W.B.: Electronic networking in Nigeria: prospects and challenges = Aslib Proc. 49.vol. 1997. 9.no. 250-252.p.

Az elektronikus hálózatok működése Nigériában: nehézségek és lehetőségek

Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Kompatibilitás; Számítógép-hálózat; Távközlés

A cikk bemutatja, hogy egyrészt milyen nyilvánvaló előnyei vannak az Internet használatának a fejlődő országok számára, másrészt viszont milyen alacsony szinten áll ezen országok távközlési infrastruktúrája. Nemcsak a külső kapcsolatok elégtelensége akadályozza a hálózatok használatát az egyetemeken, de még a helyi hálózatok sem működnek megfelelően. Az egyes számítógépek vagy a hardver vagy a szoftverek és adatszerkezetek inkompatibilitása miatt nem tudnak egymással kommunikálni. Ezen problémák fő oka a megnyirbált vagy teljesen hiányzó költségvetési keretekben és a gyermekcipőben járó távközlési és hálózati politikában rejlik.

(Autoref.)

98/214

TINGRE, Ivi: Raamatukogud noukogude ideologia voimuses = Raamatukogu. 1998. 1.no. 19.p.

Res. angol nyelven

Az észt könyvtárak helyzete a szovjet hatalom idején

Állampolgári nevelés; Cenzúra; Könyvtárügy története; Közművelődési könyvtár

A szerző ismerteti, hogy a szovjet hatalom hogyan torzította el az észt közkönyvtári törvény alapelvét, amely szerint a könyvtárak fő feladata „az irodalom használatának biztosítása az állampolgárok számára". A szovjet könyvtárügy ezzel szemben az ideológiai nevelést tette az első helyre. Ez azzal kezdődött, hogy megsemmisítették a kommunista hatalom előtt íródott műveket. Ezek közül némelyeket zárt gyűjteményekbe helyeztek, másokat ténylegesen megsemmisítettek. A cenzúra rendsze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

resen közzétette a könyvtárak számára a tiltott könyvek jegyzékét. Minden szovjet politikai művet kötelező volt beszerezni, jóllehet ezeket alig használták az olvasók. Külön katalógust kellett építeni az olvasók, illetve a könyvtárosok számára. A könyvtár összes tevékenységét az ideológiai célok szolgálatába kellett állítani. Ám a magasröptű ideológiai elnevezések mögött igen gyakran olyan tevékenységet végeztek, amely hasznára vált az észt könyvtárügynek.

(Autoref.)

98/215

RAO, Siriginidi Subba: Publishing of electronic databases = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 1.no. 31-37.p.

Indiai helyzetkép az elektronikus adatbázisokról

Adatbázis; CD-ROM; Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat

A cikk röviden ismerteti az információtechnológiának az információszervezésre gyakorolt hatását. A CD-ROM-on illetve az Interneten publikált elektronikus adatbázisokat a következő szempontok szerint tárgyalja: a CD-ROM előnyei, költségek, szükséges infrastruktúra, a CD-ROM kiadás lépései, indiai helyzetkép. Felsorolja a két technológia közötti különbségeket. Arra a következtetésre jut, hogy India mindkét hordozót felhasználhatja, mégpedig nemcsak az adatbázisok saját használatára, hanem nemzetközi csere céljaira is.

(Autoref.)

98/216

LEOMBRONI, Claudio: SBN: un bilancio per il futuro = Boll.AIB. 37.vol. 1997. 4.no. 447-466.p. Bibliogr. 58 tétel.

Res. angol nyelven.

Az olasz országos könyvtári szolgálat (SBN) mérlege a jövő számára

Gépi könyvtári hálózat; Könyvtári rendszer -országos

Lassan húsz éve (1979) határozta el az olasz országos könyvtári konferencia Rómában – a könyvtáregyesület sürgetésére – az SBN (Servizio bibliotecario nazionale – „Országos könyvtári szolgálat") létrehozását. Ennek fő oka a helyi (és regionális) és a központi kormányzati-igazgatási szervek közti koordináció hiánya volt (ami arra az 1972-es elnöki dekrétumra vezethető vissza, amely – többek között a könyvtárak tekintetében – decentralizálta az irányítási kompetenciát).

Az eltelt idő elegendőn hosszú ahhoz, hogy reális áttekintés, kritikus mérleg készülhessen róla. Igazság szerint a kezdeti évek lelkesedését és reményeit követően az SBN a negatív megítélések tárgya lett, és hordozta mindazokat a hiányokat, negatívumokat, s érték mindazok a kritikák, amik Olaszország egész könyvtári rendszerét illették. A korabeli tervezet elsődleges célja a kooperáció, a széles körű és valódi könyvtári együttműködés megteremtése, elősegítése volt, s az együttműködést – szükségszerűen – rendszerben képzelte el. Az SBN tervezet alapelvei szerint a könyvtár mindenek előtt szolgáltató egység, melynek célja az állampolgárok számára a dokumentumokhoz való hozzáférést biztosítani. Ennek megfelelő teljesítése érdekében más könyvtárak állományát is fel kell használni (könyvtárközi együttműködés); ehhez azonban a különféle igazgatási szintek (állam, régió, helyi hivatal) kompetenciájába tartozó könyvtári problémák egységes értelmezése és kezelése is szükséges (intézményi együttműködés).

Ez az országos együttműködés, a szolgáltatások és a források megosztása hatékony módon csak az automatizálás nyújtotta lehetőségek kihasználásával, a manuális tevékenységek többszöri elvégzésének visszaszorításával működhet. Mindehhez az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SBN-nek két elemre: a dokumentum-hozzáférésre (könyvtárközi kölcsönzés, közös katalogizálás) és a könyvtár-üzemeltetésre (szerzeményezés, kölcsönzés stb.) kell koncentrálnia.

A kooperáció eszköze az automatizálás, melynek céljait az erre létrehozott bizottság így határozta meg: jöjjön létre egy logikailag egységes, de fizikailag megosztott katalógus, amelyhez – többek között – szükséges: – szabványosított közös adatstruktúra, amely a könyvtáranként különböző hardverplatformoktól független adatcserét tesz lehetővé, – a feldolgozó (központi) számítógépek decentralizálása a helyi adatbázisok összeköttetésével, – egy központi „Index" létrehozása a helyi adatbázisok közti adatforgalom szervezésére (s egyben adatbázis is), – az országos nyilvános adatforgalmi hálózat felhasználása, – decentralizált rendszer-szervezet az egyes könyvtárak autonómiájának megőrzése és a speciális alkalmazások fejlesztése érdekében, – olyan központilag ellenőrzött szoftverfejlesztés (több platformra), amely elkerülhetővé teszi az utólagos rendszer-integrálási költségeket.

Ami a technikai megoldásokat illeti, 1981-82-ben az SBN első központi gépe a firenzei Európai Egyetemi Intézet SEMS MITRA 125-öse volt, saját adatbázis-kezelővel. Később részben a Sperry és a Honeywell mainframe-gépek adatbázis-kezelőivel, illetve a többek között a norvég BIBSYS-nél is jól bevált ADABAS-on folytak a fejlesztések. 1985-ben egy olasz (Italsiel) és egy kanadai (GEAC) vállalat dolgozott ki tervet a továbbfejlesztésre, melyek közös vonásai: – a helyi adatbázisok közti dialógus az „index"-en keresztül történjék, – növekedjék az „Index" adattartalma, – a hálózati felépítés csillag-típusú legyen.

A legutóbbi években megindult munkálatok az SBN-automatizáció revízióját, a nemzetközi szabványokhoz való jobb alkalmazkodást szolgálják, és céljuk közt szerepel a kliens/szerver architektúra megvalósítása. Ami a jövőt illeti, az SBN – bizonyos szempontból – vissza kellene, hogy térjen kiindulópontjához, ami 1979-ben fő célként az állampolgár szolgálatát (a polgár életen át tartó művelődésének segítését) tűzte ki. Az állampolgárét, nem a felhasználóét, a polgárét, akinek joga van az információhoz és a tudáshoz hozzáférni, s aki nem tesz különbséget könyvtár és könyvtár között nagyságuk, vagy fenntartóik kiléte alapján. Ebben a felfogásban az SBN talán nem is nevezhető többé országos „könyvtári" hálózatnak. A könyvtáraknak meg kellene barátkozni azzal az eszmével, hogy ez egy „hálózat a tudáshoz és az oktatáshoz való hozzáférés érdekében", ami magába foglalja a könyvtári szolgáltatást is, de a megismerési folyamat más szereplőit is involválja: különféle tájékoztatási szolgáltatásokat, kiadókat, iskolákat, egyetemeket és oktató szervezeteket. Az SBN nem lehet többé azonos a könyvtár-automatizálással: a polgár joga a hozzáférés, függetlenül a könyvtár (vagy fenntartója) által választott számítógép-típustól és szoftver-fajtától.

(Mohor Jenő)

98/217

MAZZOLA MEROLA, Giovanna: Lo studio sull' evoluzione del Servizio bibliotecario nazionale = Boll.AIB. 37.vol. 1997. 4.no. 441-446.p.

Res. angol nyelven

Az olasz országos könyvtári szolgálat (SBN) fejlődéséről készült tanulmány

Gépi könyvtári hálózat; Könyvtári rendszer -országos

Az SBN (Servizio bibliotecario nazionale – „Országos könyvtári szolgálat"), az olasz országos könyvtári hálózat eddigi fejlődése három szakaszra osztható:

1. a célok meghatározása és az együttműködési modell, a módszertani apparátus, a felépítési válto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zatok, a vezetési eljárások, a szervezeti aspektusok vezérfonalainak kidolgozása. A két központi nemzeti könyvtár (mint magok), és a központi adatbázis („Index") implementálása, az intézményi és politikai viszonyrendszerek megszilárdítása és formalizálása is ebben a fázisban történt.

2. az infrastrukturális elemek, azaz a szervezeti keretek (a partnerek közti megállapodások), a technológia (az információtechnológiai erőforrások beszerzése), a módszertan (mely az együttműködés fejlődésével párhuzamosan finomult) konszolidációja, s mindeközben a hálózat terjeszkedése az erőteljes központi rendszerre támaszkodva.

3. az országos rendszer folyamatos növekedése és olyan célú vezetése, hogy a használat, a technológia, az együttműködési stratégia és a szolgáltatások expanziója szempontjából egyaránt nyitott hálózattá váljon.

1997-ben egy magáncég vizsgálta az SBN fejlődését. A jelentés a jelenlegi helyzet elemzésére, a jelenlegi megoldások hatékonyságára, a problémák és kívánalmak meghatározására terjed ki, és keretterv javasol az ezek megoldása érdekében elvégzendő technológiai és szervezeti továbbfejlesztésre.

(Autoref. alapján)

Lásd még 222, 236

Központi szolgáltatások

98/218

SCHOCH, Regine – SOMMERSTANGE, Marcus – ZIMMERMANN, Rüdiger: Der Retro-Verbundkatalog (Retro-VK) des Deutschen Bibliotheksinstituts als Konversionsinstrument – eine quantative und qualitative Untersuchung = ProLibris. 1997. 4.no. 225-228.p.

A Német Könyvtári Intézet retrospektív központi gépi katalógusa mint a konverzió eszköze – felmérés

CD-ROM; Konverzió; Központi katalógus -online; Szakkönyvtár -politikai; Szolgáltatások átvétele

A Friedrich Ebert Alapítvány (FES) könyvtárában folytatott vizsgálat során annak jártak utána, mennyire használható a Német Könyvtári Intézet (DBI) retrospektív hálózati katalógus-adatbázisa (R-VK) a régebbi, részben feldolgozatlan gyűjtemények számítógépes katalogizálására.

A könyvtár 1993 májusa óta működteti az ALLEGRO nevű integrált rendszert; először csak a katalogizálási, majd a gyarapítási modult is birtokba vették. Az új technológia jelentős változást hozott a gyarapítás és feldolgozás hagyományos munkamegosztásában. (A periodikák feldolgozása online történik.)

A régi állományrészeket az új technológia jóideig érintetlenül hagyta, de az alapítvány vezetése eldöntötte a katalógusok visszamenőleges konverzióját: a katalóguskartonok „átírását" a holland DMP cégre bízták.

1994/95-ben konvertálták a könyvtár teljes szolgálati katalógusát. Jelentős lemaradás mutatkozott azonban a monográfiák feldolgozásában: beleltározták ugyan őket, de sem formailag, sem tartalmilag nem tárták fel. Ez annak a politikának volt az eredménye, amelyet a FES tudatosan vállalt 1969-ben, amikor beolvasztotta a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) elnöksége könyvtárának anyagát a FES kutatóintézetének állományába, amelyet prézens könyvtárként bocsátott az érdeklődők rendelkezésére. Emellett a FES vezetése azt is célul tűzte ki – bár ezt írásban sohasem rögzítették –, hogy a szerény könyvgyűjteményt Nyugat-Európa legnagyobb társadalomtörténeti és munkásmozgalmi szakkönyvtárává fejlesztik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezt a tervet a 70-es években megfelelő személyi és pénzügyi feltételek támogatták: számos teljes hagyaték átvétele, nagyvonalú mikrofilmezési program, több szakszervezeti könyvtár beolvasztása, gondosan tervezett állományépítés és agresszív antikvár-gyarapítás révén a könyvtár több mint fél millió kötetes szakkönyvtárrá fejlődött, amely jelentős szerepet vállal az országos szakirodalmi ellátásban.

A fejlesztéskor tudatában voltak már annak, hogy az éves új beszerzések száma jelentősen meghaladja a feldolgozói kapacitást, elsősorban a monográfiák esetében. Ez a tendencia csak 1994-ben fordult meg, amikor már szabad kapacitás is jutott a régebbi (ca. 55 ezer kötetes) anyagra. A monográfia-csoport nem folytat online feldolgozást, hanem csak a lokális rendszerben dolgozik. Az új tételeket – miután Észak-Rajna-Veszfália Főiskolai Központjának (HBZ) jelentik – Kölnben konvertálják.

1994-ben a HBZ CD-ROM-jaival folytak adatátvételi kísérletek, valamint a Deutsche Bibliothek különböző CD-ROM-jait is felhasználták retrospektív katalogizálásra. Gyakornokok ellenőriztek bizonyos régebbi állományrészeket, amelyek magas találati aránnyal kecsegtettek, és ezek rekordjait letöltötték az ALLEGRO-rendszer háttér-adatbázisába, ahol bármeddig tárolhatók, s ahonnan bármikor lehívhatók. (Az ALLEGRO export/import-funkciója sikeresen vizsgázott a CD-ROM-okkal végzett rekatalogizálással.)

1995-ben került sor a különféle CD-ROM-ok után a DBI 9,8 millió címfelvételt tartalmazó retrospektív adatbázisának bekapcsolására olyan segédeszközként, amely kevés időráfordítással jelentős eredményeket ígért. Az első próbálkozások olyan jól sikerültek, hogy döntés született: a régi anyag feldolgozását erre alapozzák. Egy munkanélküli könyvtárost alkalmaztak szerződéssel a feladatra, aki bizonyos jelzet-tartományú monográfiák ellenőrzését végezte az R-VK-ban a későbbi hasznosítás reményében. (A sorozati törzsadatok ellenőrzése nem tartozott a feladatkörébe, bár használatuk jó eredményeket hozott a keresés során.) Az ellenőrzés autopszián alapult. A kiválasztott adatok átvételére több lehetőséget kínált a DBI, maga az átvétel a FES számára ingyenes volt. A kiválasztott rekordok 1997-ig hetente floppyn érkeztek, azóta az Internet-protokol segítségével fájl-átvitellel jönnek.

A mennyiségi felmérés 17 646 tételre, a minőségi vizsgálat 2532 címre terjedt ki. A találati arány igen magas: 67,64% volt; magyarázatként szolgálhat, hogy a régi anyag sok forgalomba került kiadványt tartalmazott, mivel a zöme magánkönyvtárakból származott.

A munka során, mivel a hatékonyságon volt a hangsúly, nem készült részletes statisztika. Nem dokumentálták a megjelenési évek intervallumát sem az átvett adatoknál.

Közben folytatódik a munka: használják a háttértároló címanyagát, tartalmilag is feltárják a monográfiákat, a hagyományosan feltárt állományokat a R-VK-rekordok felhasználásával konvertálják stb. Az 55 ezer kötetes lemaradás 43 ezerre csökkent. Új címfelvételek ezután csak azoknál a címeknél készülnek, amelyek csak ebben a könyvtárban találhatók.

Ezután az 1989-ben a FES gondozásába került ún. Seliger-Közösség (a szudétanémet szociáldemokraták elv-közössége) könyvtárának létrejöttét, összetételét, s feldolgozásának problémáit ismertetik.

Itt, elsősorban az anyag jellege miatt, nem sikerült a R-VK rekordjait oly mértékben hasznosítani, mint a fentiekben; közben az R-VK címfelvételeinek olyan apróbb hibáira derült fény, amelyek minden könyvtárban előfordulnak.

(Hegyközi Ilona)

Együttműködés

Lásd 210, 227

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Cenzúra

98/219

OROLINOVÁ, Mária: Problematika vhodnosti dokumentov. Obmedzovanie detského čitatel'a versus právo na slobodný výber = Kn.Inf. 30.roč. 1998. 1.no. 8-9.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A dokumentumok alkalmasságának problematikája. A gyermekolvasó korlátozása a szabad választás jogával szemben

Gyermekolvasó; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság

A nyilvános könyvtári gyermekellátás kezdeteitől fogva számos érv szólt amellett, hogy a gyermekeket korlátozni kell az olvasmányok kiválasztásában. Ez az elgondolás azzal érvelt, hogy a gyermekeknek még nincs elég ismeretük és belátásuk a „jó" és a „rossz" irodalom megkülönböztetésére, s ezért helyettük a felnőtteknek – itt: a könyvtárosoknak – kell dönteniük.

Azok a könyvtárosok, akik a gyermekek számára válogatnak, korábban ritkán tévedtek, de újabban – a változó idők következményeként – többször gyűlik meg a bajuk a szülők közösségével, amely ellenzi egyes művek gyermekeik számára való alkalmasságát.

A gyermekek intellektuális szabadságának tiszteletben tartását illetően a könyvtárosok számára egyfajta etalont jelent az amerikai könyvtáros egyesület által kiadott „The Library Bill of Rights" (1948, kiegészítve 1961-ben, 1967-ben és 1980-ban), amelynek 5. fejezetében az olvasható, hogy „származás, életkor, képzettség vagy világnézet miatt az egyéni könyvtárhasználati jogot nem szabad megtagadni vagy korlátozni". Ezt a lakonikus kijelentést a „Free Access to Libraries for Minors" (1972, kiegészítve 1981-ben) c. ALA-interpretáció értelmezi azzal a konklúzióval, hogy a gyermekek és a felnőttek számára egyazon könyvtári gyűjteményeket kell biztosítani.

Így a gyermekek könyvtári állományhasználatának korlátozásáért a szülőknek kell vállalniuk a felelősséget, ui. ma már a könyvtárak többsége a felnőttek és a gyermekek számára ugyanazt a teljes állományt kínálja fel használat céljából. Ha a szülők azt akarják, hogy gyermekeik csak a gyermekrészleg állományát használják, azt közöljék gyermekeikkel. Némely könyvtár a gyermekolvasók beiratkozásakor, illetve kölcsönzőjegyének átadásakor egy külön szórólapot is mellékel a szülők számára, amely tudatja velük: gyermekeik olvasmánykiválasztásáért ők felelnek.

(Futala Tibor)

98/220

CURRY, Ann: The Library Association Record and censorship: a content analysis = Libri. 47.vol. 1997. 4.no. 214-233.p.

Az olvasás korlátozásának témája a Library Association Record húsz évfolyamában: tartalmi elemzés

Folyóirat -könyvtári; Olvasáskorlátozás

A kutatás a brit könyvtáros egyesület *The Library Association Record* c. havi szaklapjában 1975 és 1994 között megjelent cenzúra-témájú publikációk tartalmi elemzésére irányult. A folyóiratban megjelent összes kommunikációs formát vizsgálták – téma, év, könyvtártípus, szerzőség és nézőpontok szerint. A leggyakrabban szereplő öt cenzúra-téma a gyakoriság sorrendjében a következő volt: politika, filozófia az intellektuális szabadságról, szexizmus/sztereotipizálás, vallás és a gyermekek általi hozzáférés kérdése. Könyvtártípus szerint a leg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több cikk közkönyvtári eredetű volt, megelőzve az egyetemi, iskolai és szakkönyvtárakat. Ami a szerzői hovatartozást illeti, kiderült, hogy a közkönyvtári és az egyetemi könyvtári szerzők egyforma számban publikáltak. A női szerzők aránya 33%-os volt. A legtöbb írás a „Szerkesztői Levelek" rovatban jelent meg. Az összes írás 55 százaléka a nyílt hozzáférés mellett állt, 17% korlátozást követelt, 28% pedig nem nyilvánított véleményt a hozzáférés kérdésében.

(Autoref. alapján)

Jogi szabályozás

98/221

KOUBOVÁ, Blanka: Několik poznámek k novému knihovnickému zákonu = Čtenář. 50.roč. 1998. 2.no. 34-35.p. Bibliogr. 5 tétel.

Néhány megjegyzés az új könyvtári törvényhez

Jogszabály -könyvtárügyi

Csehországban a fenntartási és működési költségkeretek drasztikus csökkenése miatt a könyvtárügy mély válságot élt és él át. A könyvtáros egyesület ezért mindent megtett az új könyvtári törvény megszületése érdekében. Többek között alaposan átdolgozta a korábbi, az 53/1959. Zb. sz. könyvtári törvényt is, ám ez a kísérlete is megfeneklett, mivel nem sikerült megteremteni benne az összhangot az új igazgatási és vagyoni törvényekkel.

Ezért 1997 augusztusában és szeptemberében a kulturális minisztérium közzétette az új törvény általa készített alapelveit. Ez korántsem nyerte meg a könyvtáros közvélemény tetszését. A minisztérium ennek ellenére 1998 szeptemberéig kész tervezetet kíván létrehozni.

A szakmai közvéleményt azzal szeretné megnyugtatni, hogy ezt a kodifikáló munkát egy törvényelőkészítő bizottságra bízta. Benne az állami tudományos könyvtárak, a nemzeti könyvtár, a központi könyvtárügyi tanács, a könyvtáros egyesület, a felsőoktatási könyvtárak és más könyvtártípusok képviselői vesznek részt.

E bizottság első összejövetele viharosra sikeredett. Nem tudtak tagjai megegyezni sem a majdani törvény végleges tárgyában, sem a régi törvény hatálytalanításának indoklásában, sem az alap és az azon túli szolgáltatások megoszlásában.

Sok további egyeztetés kellett ahhoz, hogy legalább a törvény kiindulópontjában legyen egyetértés. Úgy határoztak, hogy a törvény az alapvető szabadságjogoknak az információkhoz való szabad hozzáférését fogja e célra felhasználni.

Az új törvény várhatóan rövid és proklamatív lesz. Hozzá többféle utasítást és irányelvet lehet majd csatolni. Ilyenek foglalkozhatnának majd egyebek mellett a könyvtárközi szolgáltatásokkal, a könyvtári állományok nyilvántartásával és ellenőrzésével, a központi katalógusokkal, az alapvető és nem alapvető szolgáltatásokkal, a regionális funkciókkal stb.

A cikk szerzője felveti, hogy elégséges-e az ekként elképzelt szabályozás. Ez nézőpont kérdése. Azt azonban mindenképpen be kell látni: egyetlen törvény sem képes a csodákra. Annyit azonban egy optimálisnak nem tartott törvény is el tud érni, hogy megszünteti a bizonytalanságokat, „helyükre teszi" az egyes szolgáltatásokat.

(Futala Tibor)

98/222

Položenie o gosudartsvennoj sisteme naučno-tehničeskoj informacii = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1997. 11.no. 24-26.p.

Határozat az állami tudományos-műszaki információs rendszerről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ugyanez megjelent még: Naučn.Teh.Bibl. 1997. 12.sz. 5-10.p.

Jogszabály -könyvtárügyi; Tájékoztatási rendszer

Az Oroszországi Föderáció kormányának 1997. július 24-i 950. sz. határozata létrehozta a tudományos–műszaki tájékoztatás országos rendszerét. Tizenkét pontja az alábbiakat tartalmazza:

1. A tudományos–műszaki tájékoztatás országos rendszerébe – tekintet nélkül tulajdonformájukra és ágazati hovatartozásukra – beletartoznak a tudományos–műszaki könyvtárak és a tudományos–műszaki információ gyűjtésére és feldolgozására szakosodott szervezetek.
2. A rendszer célja az országos információvagyon megfelelő alakulása, hatékony használata, az információs világtérségbe történő integrálódása és az információtermelés és -szolgáltatás piacának megteremtése.
3. A rendszeren belül szövetségi, ágazati és regionális szintű információs szervezetek és tudományos–műszaki könyvtárak találhatók. E szintek felelnek a hozzájuk tartozó információállományokért.
4. Huszonkét, meglehetősen átfogó gyűjtő- és szolgáltató körű együttes létrehozása szükséges szövetségi szinten. Ezekben az együttesekben az ipari–termelési információn kívül a védelmi, természettudományi, egészségügyi, mezőgazdasági, környezetvédelmi, állatorvosi, társadalomtudományi, földtani és bibliográfiai, illetve a kutatási–fejlesztési, szabadalmi, mérésügyi és kereskedelmi információ is helyet kap.
5. A GPNTB az országos tudományos–műszaki szakirodalom központi katalógusának vezetője.
6. Az ágazati szintű információs tevékenység fő feladata, hogy igénybe vegye a szövetségi szint információvagyonát, szükség esetén adaptálja a szövetségi szintről nyert információkat, egyszersmind pedig gyarapítsa is a szövetségi szint információvagyonát.
7. A regionális szint feladata azonos a 6. pontban leírttal.
8. A rendszer szövetségi szintje a szövetségi parlament által megszavazott költségvetési fenntartásban részesül.
9. A rendszer működésében helye van a fizetett szolgáltatásoknak is. Az ingyenes szolgáltatások körét a parlament határozza meg.
10. A rendszerrel kapcsolatos kutatómunka és finanszírozása 1996 és 2000 között szövetségi projekt keretében folyik.
11. Információs tevékenység közben kötelező a vonatkozó szabályok betartása.
12. A rendszer munkáját az Oroszországi Föderáció Tudományos és Technológiai Minisztériuma koordinálja. Ennek elősegítésére tanácsadó testületet működtet.

(Futala Tibor)

98/223

BIDE, Mark – OPPENHEIM, Charles – RAMSDEN, Anne: Some proposals regarding copyright clearance and digitisation in higher education = J.Inf. Sci. 23.vol. 1997. 6.no. 393-405.p.

Javaslatok a nyomtatott dokumentumok felsőoktatási célú digitalizálásával kapcsolatos szerzői jogi kérdések megoldására

Alakfelismerés; Oktatás információellátása; Szerzői jog

A cikk egy tanulmányról számol be, amely a nyomtatott dokumentumok digitalizálásához szükséges jogi engedélyek kérdését vizsgálta a brit felsőoktatási intézmények szempontjából. A jelenlegi gyakorlat gyakran olyan magas árakkal jár, amelyeket a könyvtárosok elrettentőnek találnak, és nincs módjukban áthárítani azokat a használókra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egyes anyagok árai is igen eltérőek. A szerzők úgy vélik, hogy a legkívánatosabb fejlemény egy „egylépcsős üzlet" bevezetése lenne egy központi intézmény révén, jóllehet ez lehetetlenné tenné az árakról való rugalmas tárgyalásokat. Úgy a használók, mint a tulajdonosok világos, egyszerű és rövid szerződésekre vágynak. Ennek érdekében szükség van a téma egységes szókincsére. A cikk megadja a legfontosabb szakkifejezések definícióit, majd ezeket felhasználva egy használati-használói mátrixot mutat be, amely megmutatja, milyen típusú tevékenységek céljából kérhet a könyvtár engedélyt a kiadótól. Sok probléma megoldódna, ha a kiadók nevében egy központi intézmény foglalkozna a digitalizálási jogok kiadásával.

(Autoref. alapján)

Könyvtárosi hivatás

98/224

KORENY Ágnes: A young librarian's career development: personal notes from Hungary = Libr.Car.Dev. 5.vol. 1997. 2.no. 46-51.p.

Egy fiatal diplomás előmenetelének lehetőségei a könyvtáros pályán: személyes tapasztalatok Magyarországról

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

Milyen a tipikus könyvtárosi pálya Magyarországon? – e kérdéssel kapcsolatban adja közre személyes észrevételeit a szerző. Az ország sajátos helyzetének megvilágítására részletesen áttekinti a magyar könyvtárak általános és pénzügyi helyzetét, érintve a pálya vonzerejének és társadalmi megbecsülésének hiányát. Röviden tárgyalja ennek okait és a lehetséges megoldásokat. Személyes tapasztalatai alapján bemutatja a magyarországi könyvtárosképzés állapotát. Az egyetemi és a pályakezdő évek körülményeinek kedvező alakulása folytán a szerző ma egy budapesti nemzetközi szervezet információs szakembereként aktívan részt vesz a magyar könyvtárak nemzetközi kapcsolatainak előmozdításában.

(Autoref.)

98/225

HANNABUSS, Stuart: Information ethics: a contemporary challenge for professionals and the community = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 2.no. 91-98.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Tájékoztatási etika: kihívás a szakemberek és a használók számára

Könyvtárosetika

Az etikus viselkedés nem kis kihívást jelent a szakemberek számára egy olyan korban, amelyben egyre nagyobb szerepe van a munkahelyekért való versengésnek, és oly kevés az egyetértés az erkölcsi alapelvek tekintetében. Az információval foglalkozó szakemberek tekintetében ez különösen igaz, mert az információt a szabad társadalmi rendszerekben közhasznú, szabadon hozzáférhető terméknek tekintik, ugyanakkor az információ lehet érzékeny természetű, bizalmas és hamis is. A szerző az e területen felmerülő dilemmákat vizsgálja, szélesebb és mélyebb etikai problémákra is utalva.

(Autoref.)

98/226

OEHLING, Helmut: Wissenschaftlicher Bibliothekar 2000 – quo vadis? 12 Thesen zur Zukunft des Fachreferenten = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 2.no. 247-254.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Merre tart a tudományos könyvtárosi pálya 2000-ben? 12 tézis a szakreferensek jövőjéről

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Szakreferens-szolgálat; Tájékoztatás

Milyen jövő vár 2000 után az egyetemi végzettségű, másik szakkal is rendelkező, szakreferensi státuszú, túlnyomórészt egyetemi könyvtárakban dolgozó tudományos könyvtárosokra? Ezt a témát vitatta meg a Német Könyvtári Szövetség Szakreferensi Bizottsága. A szerző – ennek tagjaként – 12 pontban foglalta össze véleményét:

1. A tudományos könyvtárosi pályakép legitimációja elsődlegesen a szakreferensi tevékenységen alapul, és nem a könyvtári üzem tisztviselői funkcióinak vállalásában.
2. A tudományos könyvtárosok rutin jellegű tisztviselői feladatai messzemenőn átruházhatók a (könyvtárosi főiskolát végzett) diplomás könyvtárosokra, a szakreferensi feladatok azonban nem. A tisztviselői feladatokra ui. nem feltétlenül készít fel a tudományos könyvtárosi képzés. Alapelv: mindenki azt a feladatot lássa el, amit kizárólag ő tud.
Megjegyzés: a hangsúly a rutin jellegen van, azokon a feladatokon, melyek nem követelnek innovációs készséget és nem járnak mélyrehatóbb szervezeti változásokkal. Viszont az alapvető könyvtárpolitikai döntésekben továbbra is szükséges a tudományos könyvtárosok részvétele.
3. A „tudományos szolgálat" a könyvtárakban alapvetően más jellegű, mint egyéb nyilvános intézményekben (hatóságok, hivatalok). Ott elsősorban a közigazgatásban jártas szakemberekre (rendszerint jogászokra) van szükség, a könyvtárban viszont a szakmai kompetencia alapja az egyetemen elsajátított szakterület ismerete.
4. Minél nagyobb mértékben tehermentesülnek a szakreferensek a hagyományos rutinfeladatok alól, annál nagyobb mértékben tudják átvenni új feladataikat az aktív szakinformáció terén.
5. A klasszikus szakreferens előtt, aki „csak" szerzeményezett és feltárt, nincs jövő. Az új szakreferens mindezt továbbra is elvégzi, de ugyanakkor részt vesz annak aktív közvetítésében is, amit beszerzett és feltárt. A „szakreferens 2000" = „szakreferens 1900" + aktív szakinformáció.
6. A központi könyvtár szakreferense az egyetem egyetlen olyan munkatársa, aki a szakinformáció teljes spektrumát ismeri és azt rendelkezésre is tudja bocsátani.
7. Az egyetem tudományos kutatói számítanak a könyvtári szakreferens aktivitására, és hálásan fogadják szolgáltatásait.
8. Ahhoz, hogy az egyetem tudományos kutatói a könyvtári szakreferenset elfogadják, szükséges annak személyes jelenléte. A virtuális kapcsolat (telefon, e-mail stb.) nem elég.
E követelménynek nem mond ellent, hogy ma még több egyetemen szinte senki sem ismeri a központi könyvtár szakreferenseit.
9. A folyamatos továbbképzés megkerülhetetlen követelmény. Ez nem merülhet ki a szervezett továbbképzésben való alkalmi részvételben, hanem a szakreferensek napi feladatává kell válnia. Lehetővé kell tenni a tudományos konferenciákon, előadásokon való részvételt munkaidőben is. Túl kell lépni a jelenlegi gyakorlaton, mikor a szakreferensek számára nyíló továbbképzési alkalmak túlnyomórészt könyvtári témákat és kérdéseket tárgyalnak, és nem a szakreferensi kompetencia körébe tartozókat.
10. A hivatali ranglétrán és a fizetési táblázatban való előrejutást illetően elfogadhatatlan, hogy arra csak a tisztviselői feladatok (pl. csoportvezetés) vállalása ad lehetőséget, a jól végzett szaktájékoztatói munka önmagában nem. Váltásra lenne szükség a besorolási kritériumok területén.
11. Az új feladatok a képzésben is új tartalmakat és új utakat követelnek. Újra kell gondolni az elmélet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és a gyakorlat arányát, figyelembe kell venni a szaktájékoztatás, az új médiák és a könyvtárhasználati képzés növekvő igényeit.
12. A „szakreferens 2000" nélkülözhetetlen a tudomány és a képzés számára, függetlenül a legitimációs problémáktól. Szükségességét kompetenciája adja.

(Katsányi Sándor)

Oktatás és továbbképzés

98/227

JOHNSON, Ian M.: Staff development in international technical cooperation programmes: the case of the TEMPUS Joint European Project „LISTEN" = Inf.Dev. 13.vol. 1997. 4.no. 197-202.p.

A könyvtárosképző intézmény oktatóinak továbbképzése a nemzetközi technikai együttműködési programok keretében: a TEMPUS program LISTEN projektjének példája

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárosképző intézmény; Oktató -könyvtárosképzésben; Támogatás -más országnak; Továbbképzés

A cikk elmagyarázza az összefüggést a könyvtáros iskolák oktatóinak továbbképzése és az Európai Bizottság Tempus programja által támogatott nemzetközi technikai együttműködési projektek között. Ismerteti a brit Robert Gordon University könyvtáros iskolájának tapasztalatait a LISTEN (Library and Information Studies Education Network) nevű hároméves (1994-1997) közös európai projektben való részvétellel kapcsolatban, kiemelve a személyzetfejlesztés egyéni és intézményi szempontú előnyeit és hatását az iskola profiljára. A felmerült fontosabb kérdések: az együttműködés folytatásának szükségessége a projekt lejárta után; a további együttműködést az intézmény vezetése irányítsa-e vagy a továbbképzett személyzet önállóan folytassa; sajnálatos, hogy a projektben aránylag kevés iskola vett részt (ref. megj: jó hír viszont, hogy ezek között két magyar iskola is volt, a szombathelyi Berzsenyi és a nyíregyházai Bessenyei tanárképző főiskola).

(Autoref. alapján)

98/228

POLLACK, Miriam – BROWN, Karen: Learning and transitions in the careers of librarians = IFLA J. 24.vol. 1998. 1.no. 33-41.p. Bibliogr.

Res. német, francia és spanyol nyelven

A továbbtanulás szükségessége a könyvtárosi pályán

Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

A gyors technológiai fejlődés és a változó használói elvárások miatt a könyvtárak átalakulóban vannak, ezért a könyvtárosoknak egyre gyakrabban kell felkészülniük az új feladatokra. Nem valószínű, hogy a könyvtárosi pálya kezdetén szerzett ismeretek és jártasságok tíz vagy húsz év elteltével is megfelelők lesznek. A szerzők fő célja az, hogy bemutassák a könyvtárosi pályán tapasztalt változásokat és „rendszerváltásokat", és ezekkel kapcsolatban megvizsgálják a továbbképzés szerepét. A cikk a téma irodalomkutatásával kezdődik, majd interjúkat mutat be, amelyekben a könyvtárosok a pályájuk során átélt váltásokról beszélnek. Különös hangsúlyt kapnak azok a módszerek és eszközök, amelyekkel válaszolni igyekeztek a könyvtár változó szociális környezetére.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szabványok, normatívák

98/229

Bewertung der Bibliotheksleistung – Leistungeindikatoren für Universitätsbibliotheken = ProLibris. 1997. 4.no. 207-209.p.

A könyvtárak teljesítményének értékelése – teljesítménymutatók egyetemi könyvtárak számára

Lásd még: 95/277

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Normatívák, mutatószámok

Az Északrajna-vesztfáliai egyetemi könyvtárak munkaközössége 1994-ben munkacsoportot szervezett a könyvtári hatékonyság kérdéseinek kidolgozására. A munkacsoport most közreadta annak a 15 legfontosabb mérőszámnak (indikátornak) a leírását, melyek segítségével egy-egy könyvtár munkájának minősége mérhető és másokkal számszerűen összehasonlítható.

1. *A használók elégedettsége.* Mérési módszer: 5 skálás kérdőív. A mutató megbízhatóságát korlátozza a válaszadók szubjektivitása.

2. *Az aktív használók százaléka a célcsoportok létszámához viszonyítva.* Az „aktív használó" a statisztika hivatalos terminológiája szerint az a könyvtárlátogató, aki dokumentumot is kölcsönzött. Ha a könyvtár elsődleges használati formája nem a kölcsönzés, akkor kérdőíves kiegészítés szükséges. Felsőoktatási intézmény esetén ennek hivatalosan megállapított létszámát kell összevetni a könyvtárhasználókéval, de hasznos a szűkebb csoportok (pl. elsőévesek, docensek, egy-egy szak hallgatói) külön vizsgálata is.

3. *A könyvtárlátogatások száma a célcsoport (pl. a felsőoktatási intézmény tagjai) létszámához viszonyítva.* A számlálás a bejárati fénysorompó számlálójának segítségével történhet. Ha azonban növekszik azoknak a száma, akik a könyvtárat kívülről, a számítógépes hálózatokon keresztül veszik igénybe, ez az adat veszíthet releváns jellegéből.

4. *A tényleges és a használók által igényelt nyitvatartási idő viszonya.* A mérés módja: a nyitvatartási idővel való elégedettség kérdőíves vizsgálata 5 fokú skálán, vagy az igényelt idő bejelöltetése időtáblázatba.

5. *Az állomány használtsága.* A kölcsönzések száma + könyvtárközi kölcsönzések száma + helyben olvasott kötetek száma (szúrópróbával), viszonyítva az állomány kötetszámához. Nagyszámú régi állomány vagy különgyűjtemények esetén a mutató nem releváns.

6. *A frissen beszerzett (egy vagy két éven belül vásárolt) monográfiák használati mutatója.* A kölcsönzési forgalmat a helyben történő használat szúrópróbás mérésével célszerű kiegészíteni. Különösen tanulságos az egyes szakok szerinti összehasonlítás.

7. *A legkeresettebb címek megléte az állományban.* Minden használótól egy-egy keresett mű címét kell megkérdezni. A művek megléte (és nem a bentléte) vizsgálandó.

8. *A könyvtár elektronikus úton történő igénybevételének száma* – viszonyítva a célcsoport létszámához.

9. *A könyvek feldolgozásának átfutási ideje.* A dokumentumok könyvtárba kerülése és az olvasói polcra kerülése között eltelt napok száma.

10. *A legkeresettebb művek hozzáférhetősége.* A 7. sz. mérőszámnál megnevezett műveknek hány százaléka férhető hozzá ténylegesen egy adott pillanatban?

11. *A könyvtárközi kölcsönzés gyorsasága.* Átlagosan hány nap alatt jut el a dokumentum a kérőhöz?

12. *A könyvek helyes rendje a polcokon.* Mérése szúrópróbával történik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

13. *A könyv kérése és a könyvhöz való jutás közötti átlagos időtartam percekben.* Mérése ál-olvasókkal, szúrópróbával történik.
14. *Olvasói munkahelyek száma a primer célcsoportok létszámához viszonyítva.* Munkahely: olvasótermi szék, olvasóhelyek számítógépes munkaeszközökkel, közös munkaszobák ülőhelyei, asztal nélküli olvasói ülőhelyek.)
15. *Az olvasói munkahelyek kihasználtsága*: az elfoglalt és a szabad munkahelyek aránya különböző órákban, napokon és más-más tanulmányi időszakban mérve.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 247

Egyesületek, konferenciák

98/230
THOMAS, Joy [ed.]: The role of professional associations = Libr.Trends. 46.vol. 1997. 2.no. 229-425.p.

A szakmai egyesületek szerepe. – Tematikus szám, 12 közlemény

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Egyesület -könyvtári -regionális; Könyvtárosi hivatás

A közlemények címe: Szakmai egyesület vagy szakszervezet: összehasonlítás. – A könyvtáros-egyesületek személyzete: szerepük, munkakörük, kapcsolataik. – Az egyesület szerepe a szakmai vezető pozició elérésében. – Nyilatkoznak a „klubtagok": ki hogyan tudta elviselni az állami vagy regionális egyesületi elnökség terheit. – Lépni vagy nem lépni: hogyan döntenek a könyvtárosok az egyesületbe való belépésükről. – Az egyesületben végzett munka pozitiv szerepe a könyvtáros karrierjében. – A szakmai egyesületek értéke. – Harc a könyvek és eszmék körül: a Kaliforniai Könyvtáros Egyesület és az antikommunista cenzúra a 40-50-es években. – A segéderők csoportjai és egyesületei. – Az amerikai etnikumok egyesületeinek szerepe: felmérés. – Nemzetközi könyvtáros egyesületek. – A virtuális egyesület.

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Általános kérdések

98/231
BAIER, Hans: Leipzig, bibliothekarisch betrachtet. Erfreuliches und Nachdenkliches aus der alten, jungen Buchstadt = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 3.no. 178-181.p.

Res. angol nyelven

Lipcse könyvtárai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Átépítés; Egyetemi könyvtár; Nemzeti könyvtár; Városi könyvtár

A két Németország 1990-es újraegyesítése után a lipcsei könyvtárak jelentős támogatásban részesültek, aminek nyomán kiszélesítették szolgáltatásaikat. Különösen a városi könyvtár hálózatában emelkedett a használat, olyannyira, hogy e könyvtár a város leglátogatottabb közintézményévé vált. Kiterjesztette fiókhálózatát, modernizálta állományát, korszerű multimédia-gyűjteményt hozott létre. Különösen vonzóvá tették a városi könyvtárakat a magas színvonalú kulturális programok. A tudományok területe is fejlődés előtt áll. 2002-re tervezik átadni az egyetemi könyvtár új központi épületét, és új épületet terveznek a humán tudományok számára. A Deutsche Bücherei-ben egy tízéves építési terv keretében átalakítási és helyreállítási munkák folynak, de ezek nem zavarják a könyvtár mindennapi tevékenységét és a frankfurti Deutsche Bibliothek-kel való partneri kapcsolatát.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárak

Lásd 231

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

98/232

HÄKLI, Esco: Suomen yliopistokirjastojen neuvosto – Yliopistojen kirjastot tiivistävät yhteistyötään = Signum. 1998. 3.no. 42-44.p.

Szorosabbá teszik együttműködésüket a finn egyetemi könyvtárak

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi

A finn oktatási minisztérium 1996-ban megvált a felsőoktatási könyvtárak koordinálási feladataitól, s mivel ezen intézmények költségvetésének elveiben is változás történt, a könyvtárak működtetését az adott felsőoktatási intézmény belső ügyévé minősítette. Ezzel egyidejűleg felszólította a Helsinki Egyetemi Könyvtárat mint nemzeti könyvtárt, hogy vállaljon a korábbinál nagyobb szerepet a felsőoktatási könyvtárhálózat munkájának koordinálásában. A minisztérium tanácsadó szerveként is működő Tudományos Információs Tanács (TINFO) megszűnését követően, 1996 tavaszán az egyetemek megállapodtak saját könyvtárak együttműködési szervezetének, a Finn Egyetemi Könyvtárak Tanácsának (hivatalos angol nevén: Council for Finnish University Libraries) megalakításáról. A kétévenként választandó, 6 tagból és egy, fizetett titkárból álló Tanács az egyetemi könyvtárak közös fejlesztési és érdekképviseleti szerveként működik. Eddigi munkaprogramjának központi projektjei az alábbiak voltak:

1) az Academic Press-szel folytatott szabadalmi tanácskozások, amelyek során a könyvtárakból alakult konzorcium megkötötte a szerződést az elektronikus folyóiratok használatáról (erről ld. a 296. sz. referátumot); 2) a nemzeti elektronikus könyvtár tervezőmunkája előkészítésének megindítása, amelyre 1997 végén az oktatási minisztérium kinevezte a tervezési feladatok ellátására hivatott irányító csoportot; 3) tárgyalások az ISI-vel a *Citation Index* hálózati használatra történő megszerzéséről – amelyek azonban a méltánytalan feltételek miatt sikertelenül zárultak; 4) elkészült az egyetemi könyvtárak fejlesztési terveinek és a nemzetközi együttműködésben történő részvételi formájának regisztere; 5) elkezdődött az egyetemi könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

honlapjainak továbbfejlesztése és fogalomrendszerének a tájékozódást megkönnyítő összehangolása, szükséges mértékű egységesítése.
A folyamatban lévő feladatok közül a legfontosabb a számítógépes rendszer megújítása, amelynek irányvonalait a Tanács már elfogadta. Az új programrendszer használatba vételének időpontjául 2001-ben állapodtak meg. A cél olyan megoldás keresése, amely minden könyvtár számára biztosítja a bejutás (csatlakozás) lehetőségét. Ugyancsak fontos feladat az egyetemi könyvtárak szakfőiskolai könyvtárakhoz való viszonyának és kapcsolati formáinak meghatározása. 1997 novemberében a főiskolák rektori konferenciáján felállítottak egy munkacsoportot, amely feladatul kapta az együttműködés kidolgozását néhány konkrét, időszerű kérdésben. Az AC konzorciumban – mint láttuk – ez az együttműködés már elkezdődött.

(Sz. Nagy Lajos)

98/233

WILSON, T.D.: Redesigning the university library in the digital age = J.Doc. 54.vol. 1998. 1.no. 15-27.p. Bibliogr. 22 tétel.

Az egyetemi könyvtár átalakítása a digitális korban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Munkaszervezés

Az üzleti folyamatok átszervezése (business process re-engineering/redesign, BPR, a továbbiakban átszervezés) az üzleti életben és az iparban bevett eljárás. Nemcsak a hatékonyság növelését, hanem az eredményesség javítását, ezáltal a költségek csökkentését is célul tűzi ki. Az átszervezés sikerének az a kulcsa, hogy az intézmény egészét érintse. Mielőtt a folyamatok átszervezésébe fognának, mérlegelni kell, hogy szükség van-e az illető folyamatokra; a cél a folyamatok egyszerűsítése, eggyé szervezése, a megoldások sokféleségének megtartásával; a döntéseket meg kell osztani a munkatársakkal, ahelyett, hogy a felelősséget áthárítanák kizárólag a vezetőkre.
A felsőoktatási könyvtárak a hálózatok korában a kutatókat támogató, szolgáltató intézménnyé alakulnak át. *Zuboff* ezt az automatizálásról az informatizálásra való áttérésnek nevezi. *Janson* a BPR alapelveit a következőképpen foglalta össze: a kiindulópont a használó legyen; a munkafolyamatokat az intézmény céljaival összhangban kell megtervezni; az átszervezés a nyilvános szolgáltatás támogatását szolgálja.
A tudományos kommunikáció egyre inkább az elektronikus eszközökre épül (a folyóiratok elektronikus kiadása, a nyomtatott kiadványok konvertálása elektronikus formába, új árképzési eljárások). Új tudományterületek és interdiszciplináris témák szerzői maguk is próbálkoznak a weben való publikálással. A kiadók arra készülnek, hogy a kutatók majd egyre inkább maguk férhetnek hozzá a folyóiratokhoz. Angliában a HEFC Pilot Site Licence Initiative programja keretében árcsökkentéssel, másolási könnyítésekkel stb. kísérleteznek. Az Electronic Libraries Programme keretében 60 projekt van folyamatban ezen a területen. A vizsgálatok kiterjednek a közös elektronikus információszolgáltatás módozataira, az új oktatási és tanulási módszerekre, az oktatás, tanulás és a támogató szolgáltatások közötti kapcsolatrendszer új megoldásaira.
A felsőoktatási könyvtárak jövőbeli szerepe egyszerűen megfogalmazható: a hálózati információhasználót (távoli tanulókat és kutatókat) támogatják, akik tanulmányaik, oktatási vagy kutatási tevékenységük nagy részét hálózati interakció útján végzik. Az Internet nagy és szervezetlen információtartalmában rendet kell teremteni – erre a könyvtárosoknak megfelelő tapasztalatokkal rendelkeznek. Bizonyos témák Internetes forrásainak kalauzait létre tudják hozni, akár együttműködés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sel is. Az elektronikus források üzemeltetési (pénzügyi források biztosítása), szerzői jogi problémáit (csatolások létrehozásakor a csatolt web-lap tulajdonosának beleegyezése; nyilvános oktatási használat) és az etikai kérdéseket (mások produktumának újrafelhasználása) is ismerik. Tanácsadásra, a források kifejlesztésére és hatékony terjesztésére is vállalkozhatnak.

A könyvtárak szervezete még mindig objektumok beszerzéséhez, rendszerezéséhez és hozzáférhetővé tételéhez igazodik, miközben a tudományos kiadás egyre inkább a végfelhasználó számára kíván szolgáltatni elektronikus úton. A szükséges könyvtári átszervezésnek a kliens-központú megközelítésre kell majd alapulnia, felhasználva a BPR tapasztalatait, és bevezetve a szolgáltató intézményekben használatos esetfelelős („case officer") modelljét.

A biztosítási ágazatban korábban az üzletkötés után néhány hétbe telt, amíg a kötvény végigment az ügyintézési eljáráson. Ezt a folyamatot úgy gyorsították fel, hogy laptopokkal látták el az ügynököket, tehát Zuboff szóhasználatával élve automatizálták a folyamat egyes részeit (de még nem informatizálták). Később az egyes ügyfelekkel foglalkozó ügynökök esetfelelősök lettek, ezáltal 30 napról 3-ra csökkent az ügyintézési idő. A dokumentumok mindegyike elektronikus formába került, a kitöltendő űrlapok és az információk elektronikus formában állnak rendelkezésre. A nyilvános hálózatokon a használóval is közvetlenül lehet kommunikálni.

A felsőoktatási könyvtárakban a fő folyamatok a közeljövőben a következőkből tevődnek össze:

- fizikai dokumentumok beszerzése (beleértve a könyvtárközi kölcsönzést is) és az elektronikus információk fizikai beszerzése, a hálózati elektronikus információkra vonatkozó lincensz-megállapodások megkötése,
- fizikai dokumentumok és hálózati e-információforrások feldolgozása, aminek nagy része rekordok visszakeresése és átvétele,
- információk terjesztése, azaz kölcsönzés, elektronikus dokumentumok elhelyezése az egyetemi hálózaton, tájékoztatás hálózati információforrásokról,
- tájékoztatás (a könyvtáron belül lelőhelyről, hálózati elektronikus dokumentumokról, online adatbázisokban való keresések, faktografikus tájékoztatás nyomtatott és e-források alapján, újabban információtechnológiai alkalmazásokról is.

A használók adatokat vagy dokumentumokat keresnek (amelyeket igen szélesen értelmezhetünk), vagy pedig információkat (információt valamely információ forrásáról vagy a konkrét kérdésre adott választ). A jelenlegi könyvtári rendszereket úgy kell átszervezni, hogy a használók, ne pedig az intézmény igényeit támogassák. (T.i. a könyvtári számítógépes rendszerek elsődleges funkciója voltaképpen a gyarapítás és a feldolgozás segítése.) A könyvtári munkaszervezetben az esetfelelős (ez lehet egy két-három emberből álló team is) hozza mozgásba az integrált rendszert, amely kapcsolódik egy elszámolási rendszerhez. Ez regisztrálja a tanszékek illetve az egyének által igénybe vett szolgáltatásokat (dokumentumszolgáltatás, könyvtárközi kölcsönzés, folyóirat-előfizetés, online keresések stb.). Az integrált rendszereknek az újabb igények miatt kvázi szakértői rendszereknek kell lenniük (a használót azonosítaniuk kell, státuszát – külső vagy belső használó – meg kell határozniuk, biztonsági feladatokat kell ellátniuk). A könyvtári rendszer részei a személyes digitális könyvtárak is (letöltött dokumentumokból).

Az átszervezés nemcsak technológiai vagy szerepváltási kérdés, az egész intézményi kultúrát megváltoztatja, ami nem könnyű és gyorsan megoldható feladat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 229, 231, 240, 263, 276, 300

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvtárak

98/234

NEWTON, Robert – MACLELLAN, Alan – CLARK, J.D.: Public libraries on the Internet = Publ.Libr.J. 13.vol. 1998. 1.no. 2-7.p.

Az Internet a skóciai közművelődési könyvtárakban: felmérés

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

1996 őszén kérdőívvel vizsgálták, hogy Skócia közkönyvtáraiban milyen volt az Internet szolgáltatások pillanatnyi és a közeljövőben várható helyzete, mit tartottak a könyvtárosok az Internet-hozzáférés főbb előnyeinek, és hogyan látták ennek jövőjét. A 78%-ban visszaérkezett válaszok szerint a könyvtárak több mint fele használja, egyötöde egy éven belül, a többiek 2-3 év múlva fogják használni az Internetet. A könyvtárosok 100%-a a referenszmunka és az információkeresés terén, 46%-a az oktatási alkalmazások miatt, 38%-a a kommunikációs szempontból, 30%-a a közösségi információk és a hirdetések, 23%-a a szabadidős tevékenység tekintetében tartja fontosnak az Internet használatát. A könyvtárak mindössze egyharmada teszi nyilvánosan hozzáférhetővé az Internetet, (ezek fele 3-5,5 fontért óránként).

Bár a kérdőív nem akart teljes demográfiai képet kapni az Internet-használókról, megállapítható, hogy a háló a fiatal férfiak „játszótere": a férfi-nő arány 2:1, a használók 77%-a 11-30 év, ezek fele 11-17 év közötti korú. A skóciai közkönyvtárak eddigi Internet-használata inkább csak tapogatózó, kísérleti jellegű. A jelentősebb változás néhány év múlva várható, főként az Internet-barát, „hálózatra termett" gépek és az integrált könyvtári rendszereknek az Internet-szolgáltatásokat is beépítő új változatai elterjedése nyomán. A könyvtárak főleg felhasználóként tekintenek az Internetre: kitűnő lehetőségnek és forrásnak tartják a tájékoztató munkában, s néhány helyen nyilvánosan is hozzáférhető szolgáltatásként, valamint elsősorban a fiatalok információszerzési készségeinek fejlesztő eszközeként is sikerrel alkalmazzák, ám nem gondolnak arra, hogy saját maguk is szolgáltatók legyenek, hogy állományukat, szolgáltatásaikat így is hozzáférhetővé tegyék.

A szerzők arra készülnek, hogy a vizsgálatokat a jövőben rendszeresen megismételve folyamatosan nyomon követik majd a skóciai közkönyvtárak és az Internet kapcsolatának változásait.

(Mohor Jenő)

98/235

VERHO, Seppo: Kirjastotilastot 1997. Lainaus laskussa = Kirjastolehti. 91.vuo. 1998. 4.no. 138-142.p.

Könyvtári statisztika 1997 – finn közművelődési könyvtárak

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

Megállt a könyvtárhasználatnak a gazdasági válság (1991-1995) idején regisztrált emelkedése, sőt 1997-ben bizonyos csökkenést tapasztalhatunk. A kölcsönzést tekintve ez 2%-os 1996-hoz viszonyítva (20 db/lakos), a könyvtárlátogatás gyakoriságát nézve pedig 1%-os (12,6 alkalom/lakos). A csökkenés részben összefügg a munkanélküliség mérséklődésével.

A könyvtárak egy lakosra jutó kiadásai 3,8%-kal növekedtek, ám erőtartalékaik még mindig messze vannak a válságot megelőző szinttől. Kis mértékben folytatódik a munkaerő csökkenése, az új beszerzések pedig még mindig ötödével kevesebbek, mint voltak az évtized elején, noha az elmúlt évihez képest 5%-kal nőttek a beszerzési keretek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Emelkedett – 0,5%-kal – a gyarapításnak a könyvtár összkiadásaihoz viszonyított aránya is.
Nem derül ki a statisztikából az automatizálásra és az internetes szolgáltatásokra fordított kiadások aránya. Az „Információs Ház" projekt statisztikai felméréséből azonban kiviláglik, hogy a települések (önálló) könyvtárainak 80%-a rendelkezik Internet-kapcsolatokkal, illetőleg van ennek bevezetési stádiumában.
Továbbra is szűkül a szolgáltató hálózat. A könyvtárak száma 1,5, a bibliobuszoké és megállóhelyeiké 1%-kal csökkent. E csökkentéssel viszont a nyitvatartási időt sikerült szinten tartani, sőt 0,2%-kal emelkedett is.
Erőteljesen növekszik a különbség a könyvtárak között a települések gazdasági helyzete, teherbíróképessége szerint. Az egy lakosra jutó legkisebb felhasznált összeg 112, a legnagyobb pedig 543 FIM volt 1997-ben, a kölcsönzött könyvek száma pedig 6, illetve 41.
A statisztikai adatok a lap 140-142. oldalán olvashatók. A könyvtárankénti részletes adatok megtalálhatók a *http://www.fla.fi/kirjastolehti/faktat/* címen.

(Sz. Nagy Lajos)

98/236

ZUMER, Maja – NOVLJAN, Silva: Public libraries in the transition society of Slovenia = Libri. 47.vol. 1997. 4.no. 251-255.p.

Közművelődési könyvtárak a változó szlovén társadalomban

Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Az. ún. átmeneti társadalmakban elő lakosságnak az átlagosnál több információra van szüksége a lépéstartáshoz. Ezeknek az információknak a biztosítása a könyvtárak feladata. A szlovéniai közkönyvtárak aránylag jól szervezettek, néhány közülük már sikeresen alkalmazkodott a társadalmi változásokhoz, de mindegyik könyvtárnak ki kellene bővítenie a hagyományos kulturális szerepét, és információs központtá kellene válnia. A cikk a közkönyvtárak új feladatait tárgyalja, és – munkaszervezeti szempontból – egy információszolgáltatási modellt is bemutat. Részletesen ismerteti a jelenlegi szlovéniai helyzetet és a jövő terveit.

(Autoref.)

Lásd még 231, 273, 283, 285, 292, 294

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

98/237

LEE, Sul H. [ed.]: Economics of digital information: collection, storage and delivery = J.Libr.Adm. 24.vol. 1997. 4.no. 1-109.p.

Gazdálkodás a digitális információkkal: gyűjtésük, tárolásuk, szolgáltatásuk. (Tematikus szám, 8 közlemény; a hasonló című konferencia – Oklahoma City, 1997. márc. 6-7. – előadásai)

Alakfelismerés; Állománygyarapítás; Dokumentum -gépi információhordozón; Együttműködés -belföldi;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés; Tájékoztatási vállalkozás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A közlemények címe: A digitális információk és a könyvtár: a tervezés és az irányelvek. – Hogyan szerezhetünk olcsóbban licenceket a digitális információs rendszerektől, könyvtárközi együttműködés keretében. – Üzleti modellek és árazási esetek a digitális szférában. – Koncentrált vagy osztott állomány? – Az intézményközi együttműködés lehetőségei az elektronikus állománnyal kapcsolatos problémák megoldására. – A digitális információk archiválása és tárolása: a múlt megőrzése a jövő tudósai számára. – A tudományos információk tárolására és visszakeresésére szolgáló digitális eljárások értékelése. – A digitalizálás mint stratégia.

Állomány, állományalakítás

98/238

KOPP, James J.: Chapter six: The politics of the virtual collection = Collect.Manage. 22.vol. 1997. 1/2.no. 81-100.p. Bibliogr. 20 tétel.

A virtuális gyűjtemény gyarapítási politikája

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Gyűjtőkör; Hozzáférhetőség

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A virtuális könyvtár, virtuális gyűjtemény, a virtuális akármi állandó témává vált az irodalomban, és úgy tűnik fel, mintha ezt a fal nélküli, határ nélküli dolgot valamiféle technológiai varázslattal el lehetne érni. Az egészben van valami Oz-szerű, ám a színfalak mögött állók tudják, hogy számos vadállatot (no meg szárnyas majmot) kell elkerülni, leküzdeni, vagy túljutni rajtuk, hogy elérjük a célt. Ezek az akadályok a könyvtárosok által jól ismert „korlátozott" (vagy „behatárolt") dolgok, úgymint korlátozott költségvetés, behatárolt létszám, idő és így tovább. A virtualitáshoz vezető út pedig politikával van kikövezve, vagy legalábbis politikai problémákat kell megoldanunk, akár valóságos, akár virtuális határokkal, falakkal foglalkozunk. Minden könyvtári döntésnek van valamilyen politikai dimenziója, és a könyvtáros is „de natura" politikai teremtmény. Ha a szakértelem politikai erőforrásként, eszközként szerepel, akkor bizony a könyvtárosnak mint szakértőnek (információs szakembernek) is van emiatt valamiféle hatalma és befolyása.

A virtuális gyűjteménynek (amely kifejezést a pontosság, jobb körülhatárolhatóság érdekében e cikk használ a túl szélesen értelmezhető virtuális könyvtár helyett) két összetevője van, egy technológiai és egy „intellektuális", azaz: a megosztott online rendszerek technológiára alapozott struktúrája, illetve az intellektuálisan megalapozott elhatározás a gyűjtemények ilyen rendszerbe való összehozására (kooperáció). A virtuális gyűjtemény felépítésével kapcsolatban van politikája (gyártási, fejlesztési, terjesztési és marketing) a szoftver-szállítónak, és politikai döntést hoz a könyvtár (vagy fenntartója), hogy kitől vásárolja meg rendszerét. Politikai kérdés volt (főleg a 80-as években), hogy saját fejlesztésbe kezdjünk, vagy kész rendszert vásároljunk. A rendszer feletti ellenőrzés és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

működtetés is számos politikai vonzatú vita és döntés kérdése az intézményen belül: könyvtár kontra számítógép-központ, a számítógép-központon belül adminisztratív kontra tudományos célú számítástechnika-alkalmazás, a könyvtáron belül műszaki szolgálat kontra külön rendszer-iroda stb. Hogyan viszonyuljunk a technológiai újdonságokhoz, mikor, mennyiben váltsunk technológiát? Ami egy intézmény politikai stabilitását leginkább tudja veszélyeztetni, az a technológiai bizonytalanság, illetve az adott technológiai kérdés megoldása során az útválasztás helyességének bizonytalansága. Az együttműködésen alapuló gyűjteményfejlesztési politika problémái közül csak a legjelentősebbeket említjük: a behatárolt forrásokat, a környezeti tényezőket és a „tulajdonlást". Mindezek számos belső és külső politikai harcát megvívva, csatáját megnyerve eljuthatunk az újabb politikai kérdésekig: hogyan irányítsuk a virtuális gyűjteményt, az együttműködők maguk, vagy egy „kívülálló" adminisztratív szervezet, testület legyen-e a vezető; mi legyen a különböző típusú intézmények különböző jogi és fenntartói kötöttségeivel? És végül nem hagyható figyelmen kívül az egymás iránti gyanú, az annak tisztázásához, leküzdéséhez szükséges politikai akarat és cselekvés. A könyvtárak és a könyvtárosok a fejlődésnek abba a szakaszába jutottak, amikor nem elég munkájuknak, törekvéseiknek a technikai aspektusaival törődni, hanem meg kell ismerniük azokat a politikai körülményeket és folyamatokat, amelyek körülveszik ezt a tevékenységet. A virtuális gyűjtemény politikai vonatkozásainak megértése és a politikai folyamatokban való részvétel módjainak megtanulása nélkül a virtuális gyűjtemény létrehozása utópisztikus távolságba kerül.

(Mohor Jenő)

98/239

LINE, Maurice B.: The case for retaining printed LIS journals = IFLA J. 24.vol. 1998. 1.no. 15-19.p.

Érvek a könyvtári-informatikai folyóiratok nyomtatott változatának megtartása mellett

Elektronikus folyóirat; Folyóirat -könyvtári; Hozzáférhetőség

Egyre több folyóirat jelenik meg elektronikus formában. Ez egyrészt a technikai fejlődés eredménye, másrészt a kiadók a nyomtatott változat mellett egy második piac (vagy legalábbis kibővített piac) létrehozására törekednek. Az elektronikus terjesztés – ha nem túl nagy volumenű – igényeket kelt és növelheti az eladásokat. Ha nagy volumenű, elegendő jövedelmet hozhat ahhoz, hogy a csekély nyomtatott példányszámot háttérbe szorítsa. A mérsékelt használat (amely a legvalószínűbb) azonban tönkreteheti a folyóirat értékesítését, anélkül, hogy jelentős jövedelmet hozna.

A legtöbb könyvtártudományi folyóiratnak kis vagy közepes példányszáma van, ezért nehéz dönteni az elektronikus kiadásról.

A kiadók a publikálás és értékesítés mára már közismert módjai (nyomtatott és elektronikus, különböző áron; nyomtatott és elektronikus, külön és egy csomagban, az utóbbi jelentősen nagyobb árért, mint bármelyik verzió külön; csak egy csomagban, a piac által elviselhető legmagasabb áron; csak elektronikus formában) mellett a cikkcsomagokból „új" folyóiratokat is összeállíthatnak vagy a cikkeket különlenyomatként publikálhatják. A jelenlegi minőségellenőrzési folyamatot szeretnék fenntartani.

A könyvtárak – ha a gyakorlatban nem is, de elméletben mindig – a kedvező árak miatt a „hozzáférés vagy saját állomány" dilemmában a hozzáférésre szavaztak. A hagyományos dokumentumok esetében rövid távon ez a megoldás sok folyóirat esetében be is válik, de fennáll annak a veszélye, hogy ha sok könyvtár lemondja előfizetését, az felveri az árakat, sőt néhány folyóirat meg is szűnhet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem valószínű, hogy a folyóiratok elektronikus hozzáférése (ha nincs más alternatíva) sokkal olcsóbb lesz, mint a nyomtatásban történő publikálás. Az elektronikus kiadásnak számos pluszköltsége van a nyomtatott változat mellett: a cikk elektronikus változatához való hozzáférésért minden alkalommal fizetni kell, a nyomtatás is költséggel jár. Ha mindezt a használó bonyolítja le és fizeti ki, a könyvtár bizonyos funkciói megszűnnek. A szerzők hasonlóképpen felvállalhatnák saját produktumaik létrehozásának és terjesztésének megszervezését (lektorálás, marketing, hozzáférhetővé tétel), de ez az egyének és a felsőoktatási intézmények lehetőségeit is meghaladja. Ha viszont ezt megbízással másra bízzák, például egy hagyományokkal rendelkező kiadóra, ugyanott tartunk, ahol eddig. És a használók sem fogadnák szívesen indexeletlen és értékeletlen publikációk hatalmas tömegét.

A legtöbb publikáció elemeire („információs téglákra") bontható, és gyakran tíz oldalas cikk rejt – teljesen felesleges terjedelemben – egy-egy tényt vagy ötletet. Nagyon kényelmes lenne, ha a publikációk egymástól elválasztható részekből állnának. Sok gond elhárulna, amely most a teljes szövegekben végzett online keresésekből és a megadott kulcsszavak és a kereső kulcsszavai közötti eltérésekből adódik.

A szöveget a képernyőn sokkal lassabban és kevésbé hatékonyan olvassuk, mint nyomtatásban. Ha minden szöveget csak számítógépen bocsátanának rendelkezésünkre, bizonyos idő után rájönnénk, hogy a keresés, letöltés és nyomtatás annyira időigényes, hogy mégis inkább szükség lenne a nyomtatott változat „újrafeltalálására".

A szakfolyóiratokat böngészgetni is érdemes. Az e-folyóiratok esetében viszont először is tájékozódni kell arról, mi jelent meg és meg kell nézni, érdekes-e, majd ki lehet nyomtatni. A könyvtártudományi irodalomban szereplő hírek, összefoglalók és levelek szkennelése is fontos teendő. A könyvismertetések nem jelennek meg az indexelő és referáló szolgáltatásokban, ezek böngészéséről nem lehet lemondani. A böngészés emellett a határterületek iránti érdeklődés kielégítésének, egyben új ismeretek megszerzésének is a forrása.

A folyóiratok archiválására országos megoldásokat keresnek, többek között a kötelespéldány-szolgáltatás kiterjesztése révén. Kell-e viszont mindent archiválni? A CD-ROM-ot hamarosan felváltja valami korszerűbb hordozó (DVD). Az sem biztos, hogy a megfogható elektronikus hordozóknak biztos a jövője, újra megélénkült az érdeklődés a mikrofilm iránt. Egy másik megoldás az online tárolás, de ki legyen érte felelős?

A fejlődő országok kétszeres lemaradással küszködnek: információtechnológiai és gazdasági területen. Jó lenne, ha a könyvtárak kihagyhatnák a 20. századot és közvetlenül a 21. századba léphetnének át. A fejlett országokban is vannak gondok a hálózatok túlterhelése miatt, amelyekre csak az optikai kábelek és a nagyobb sávszélesség hozhat megoldást.

(Hegyközi Ilona)

98/240

HOLLIS, Ann: The Internet and acquisitions in academic libraries = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 1.no. 26-30.p.

Az Internet használata állománygyarapításra a brit egyetemi könyvtárakban

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Számítógép-hálózat

A Follett-jelentés 1993-ban ajánlásokat fogalmazott meg az információtechnológia alkalmazására és annak finanszírozására a brit felsőoktatási könyvtárakban. Néhány tudományterületen (különösen a humán tudományokban) a hagyományos könyvtár jól működik és finanszírozható, a természettudományok területén viszont jól tudják hasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálni az Interneten hozzáférhető friss kutatási információkat, és nincs olyan mértékben szükség elsődleges szövegekre, mint a humán tudományokban.

A csökkenő források és a növekvő kiadványtermés időszakában az Internet lehetőséget ad a hatékonyság növelésére, arra, hogy a hagyományos állományfejlesztési politikáról át lehessen térni a hozzáférésre, amelybe az igény szerinti publikálás is beletartozik. E modellben a művet közvetlenül az igénylő könyvtár számára juttatják el, s ott az Interneten jelszóval teszik hozzáférhetővé az olvasók számára. E modell kiváló példái az e-folyóiratok és az e-könyvek. A kötelespéldány-jogú könyvtáraknak megfelelő egyensúlyt kell teremteniük a hozzáférés és a saját gyűjtés között. Az újabb egyetemeket viszont nem kötik állományépítési hagyományok, könnyebben elmozdulhatnak a hozzáférés politikája felé. A felsőoktatási könyvtárak ideális jövője az állomány és a hozzáférés kombinációja.

Az Internet használata a gyarapításban: elektronikus információcsere (EDI; üzenetváltás, a papíron lévő bizonylatok kiváltása), e-posta (rendelés és beszerzési javaslatok, a könyvtár és a kiadó közötti kommunikáció), online könyvtári katalógusok használata (főként a külföldi kiadványok és a régi és ritka könyvek esetében) a könyvek bibliográfiai adatainak azonosítására és a hozzáférhetőség megállapítására az online megrendeléshez (néhány könyvtári katalógus kölcsönzési adatokat is szolgáltat, ami jelzi egy-egy mű népszerűségét), a bibliográfiai rekord letöltése, elektronikus publikálás. A tájékozódásban a kiadói katalógusok mellett a kiadói web-helyek is segítenek. Vannak már olyan könyvek is, amelyek csak online hozzáférhetők.

Ma már a számítógépes gyarapítási rendszerek egynémelyike is képes az elektronikus adatcserére (pl. a BLCMP TALIS rendszere, amelynek adatbázisa 14 millió MARC rekordot tartalmaz). A munkafolyamat egyes részei (nyomtatás és postázás) még mindig kézzel zajlanak.

Egy 1966-os kutatás során hat egyetemi könyvtár és egy kiadó munkatársaival készítettek interjúkat Angliában arról, hogyan hat az elektronikus publikálás és az Internet a gyarapítási munkára. Megállapították, hogy az információ frissessége a leglényegesebb előny. (A nyomtatott változatok már a megjelenés időpontjában elavultak.) Az Internet olyan információkat bocsát rendelkezésre, amelyek korábban nem voltak könnyen hozzáférhetők.

A könyvtárosoknak napi munkájuk mellett kell időt szánniuk a sokféle Internet-forrás, keresőrendszer és index megismerésére. Mivel a hálózaton nincs „minőségellenőrzés", nehéz megítélni az információk megbízhatóságát. A könyvtárosnak ezt a készséget is el kell sajátítania, sőt a használóknak át kell adnia.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 243, 301, 303

Állományvédelem

98/241

LYALL, Jan: National preservation programmes: „Such stuff as dreams are made on" = IFLA J. 24.vol. 1998. 1.no. 42-48.p.

Nemzeti állományvédelmi programok

Állományvédelem; Felmérés; Irányelvek -könyvtári; Megőrzés

A dokumentumörökség megőrzésére irányuló országos programok kidolgozását már régóta ideális megoldásnak tekintik, amelyet minden országnak követnie kellene. Azonban az ilyen programok pontos természete nincs megfelelően meghatározva. Az utóbbi felmérések azt bizonyítják, hogy kevés ország működtet sikeresnek mondható progra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mokat. A cikk megvizsgálja a kérdést: „Mi is valójában egy országos megőrzési program?" Emlékeztet az 1976-os amerikai javaslatokra, és összeveti őket a valójában megtörtént tényekkel. Megpróbál válaszolni a kérdésre, hogy bizonyos javaslatokat miért nem, másokat pedig miért valósítottak meg. Röviden ismerteti az ausztrál próbálkozásokat is nemzeti stratégiák kidolgozására. Végül a szerző maga is közread néhány javaslatot nemzeti programok és irányelvek kifejlesztésére.

(Autoref. alapján)

98/242

BUTLER, Meredith A.: Issues and challenges of archiving and storing digital information: preserving the past for future scholars = J.Libr.Adm. 24.vol. 1997. 4.no. 61-79.p.

A digitális információk archiválása és tárolása: a múlt megőrzése a jövő kutatói számára

Átjátszás; Dokumentum -gépi információhordozón; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az amerikai tudományos könyvtárak egyesületének (ARL) adatai szerint az utóbbi tíz évben a könyvtárak kétszeresére növelték a folyóiratokra fordított összeget, miközben 8%-kal csökkent az előfizetett címek száma, és 23%-kal csökkent a megvásárolt könyveké, miközben az értük kifizetett összeg 53%-kal növekedett. Ez az egyik, az elektronikus technológiák gyors fejlődése nyomán nyíló információellátási lehetőség a másik oka annak, hogy a könyvtárak feladataik egy részét az elektronikus formátumok segítségével oldják meg. A könyvtáraknak azonban nemcsak az információk (információforrások) beszerzése, leírása, hozzáférhetővé tétele és használatba adása a feladata és felelőssége, hanem ezen források fenntartása, archiválása és az utókor számára való megőrzése is.

Az USA tudományos és felsőoktatási könyvtáraiban a becslések szerint 80 millió gyorsan romló állagú könyv van. E könyvtárak évente 20 millió dolláron felüli összeget (a beszerzési keretek több mint 2,5%-át) fordítanak konzerválásra. 1986-ban jött létre a *Commission on Preservation and Access* elnevezésű bizottság, hogy támogassa a könyvtárak együttműködését a tudományos információk mindenfajta hordozójának konzerválása tárgyában. A bizottság elnöke 1995-ben ezt írta: „Jóval azelőtt, hogy a tönkremenő könyvek problémáját megoldottuk volna, szembesültünk a digitális terület súlyos problémáival."

A nyomtatott anyagok megőrzését vagy az eredeti fizikai megőrzése, vagy annak fény-(fénykép) vagy mikrofilm-másolata szolgálja. Minkét megoldás jól szolgálja a hozzáférést is (a másolat az eredetit duplikálja, a mikrofilm tovább másolható), és mindkét formátum élettartama jóval hosszabb, mint a digitális formáké, amelyek viszont sokkal könnyebb hozzáférést biztosítanak.

A digitális forrásnak jelentős előnyei vannak: az egyedi forrás egyszerre több helyen is használható az eredeti rongálódása nélkül, használata, kezelése egyszerű. Ugyanakkor megőrzése számos problémát vet fel, többek között az alábbiakat:

- a létrehozásukhoz használt (létrehozásukkor használandó) szabványok hiánya,
- a hordozó-anyagok sérülékenysége és nem tartós volta,
- az elkészítésre, a használatra vonatkozó dokumentáció hiánya,
- a technológiai eszközök (hardver és szoftver) költségei és gyors avulása,
- a tartalom gyakran efemer jellege,
- a tartalom autentikus voltának kérdésessége ill. ilyen garanciák hiánya.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Számtalan próbálkozás folyik elektronikus, digitális könyvtárak létrehozására, fejlesztésére, azonban igen kevesen foglalkoznak a digitális források megőrzésének komplex problémájával, és keresnek új megoldásokat e téren. A kevesek egyike az OCLC, melynek 25 éves tapasztalata van az elektronikus adatbázisok vándoroltatásában a folyton változó tárolási technikák között, és elektronikus-könyvtárépítő tervei között szerepel az archiválás, a hosszú távú és nem drága tárolás is.

A tudományos könyvtárak köre (Research Libraries Group) 1974-es megalakulása óta foglalkozik a konzerválásban való együttműködéssel is. Hosszú ideig az RLIN-en elérhető anyagok mikrofilmes mesterkópiái jelentették a megőrzés módját, azóta azonban tevékenysége kiszélesedett más médiákra is, és szponzorálja a Digital Image Acces Projectet, amelynek felfogása szerint a hozzáférés és a konzerválás az elektronikus környezetben egymáshoz közeledő fogalmak lehetnek.

A National Digital Library Federation 15 alapító intézménye önként vállalta, hogy az oktatást és a kutatást szolgáló digitális információk együttműködéssel menedzselt, fizikailag megosztott nonprofit letéti, illetve gyűjtő-helyét hozza létre, mint egy, az Interneten nyilvánosan elérhető digitális könyvtárat.

A Kongresszusi Könyvtár digitális könyvtári programja 2000-re ötmillió egységet akar digitalizálni és hozzáférhetővé tenni az Interneten. A könyvtár vezető szerepet akar játszani a digitális anyagok leírása, konzerválása és szállítása terén, és keresi a hosszú távú megőrzés lehetséges módjait.

A korábban említett bizottság és az RLG 1994-ben csoportot hozott létre azzal a céllal, hogy az elektronikus formában rögzített információk jövőbeni folyamatos hozzáférésének lehetőségeit, módjait vizsgálja. A munkacsoport a digitális archívumok létrehozásához, illetve az információk konzerválásához a következő feladatokat határozta meg:

- az információk („információs objektumok") értékelése és kiválasztása beszerzés és megőrzés céljából,
- leírásuk, katalogizálásuk stb.,
- tárolásuk egyedi vagy többszörözött módon (helyen), online vagy offline módon,
- hálózaton keresztüli hozzáférésük biztosítása,
- a technológiai fejlesztések integrálása az archívumok működésének javítására,
- a tartalom áthelyezése az új hordozó-formátumokra, újonnan fejlesztett hardverekre és szoftverekre,
- a digitális rögzítések előállításakor használt formátumok szabványosítása,
- az általánosan elfogadott szabványok átvétele és a kommunikációs szabványok fejlődésének befolyásolása,
- együttműködés a digitális információk letéti gyűjtése és a technológiai generációváltásokkal együttjáró tartalom-migráció megoldása terén,
- a tulajdonjogi problémák gondozása.

A digitális archiválás gazdasági problémáiról szólva lényeges, hogy a költségek nagy mértékben függnek az információ jellemzőitől és formátumától, a leírásuk, feldolgozásuk, tárolásuk módjairól hozott döntésektől, keresésük gyakoriságától, (szerzői) jogi védettségüktől, a hozzáférésükhöz, kezelésükhöz szükséges berendezésektől és sok más megfontolástól. Egy nem régi nyilatkozat szerint a Moby Dick digitalizálása 4000 dollárba került, és New York városi könyvtárának tudományos gyűjteményeit 8 billió dollárért lehetne digitalizálni. Ha nem is tudható, honnan jött ez a becslés, az összeg megdöbbentő. Az tény, hogy a digitális információk megőrzése tárgyában ma több a kérdés, mint a válasz, és meglehetős szakadék van a közönség elvárásai és a gazdasági realitások között.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Különgyűjtemények

98/243

VERHO, Seppo: Eikö musiikin hankinta ole hallinnassa? = Kirjastolehti. 90.vuo. 1998. 2.no. 50.p.

Nincs kézben tartva a zenei anyag beszerzése?

Állománygyarapítás; Felmérés [forma]; Zenei könyvtár

Vajon a divat kénye-kedvére volna bízva a finn zenei gyűjtemények építése és működése? A statisztika szerint a közkönyvtárak zenei gyűjteményeinek 60, kölcsönzéseinek pedig 80%-át teszi ki a könnyűzene. A kereslet és a kínálat közti rés azonban tovább szűkül, miután a jelenlegi beszerzésben a könnyűzene aránya már 71%-ra nőtt.

A *Kirjastolehti* 18 könyvtárban végzett felméréséből az világlik ki, hogy az utóbbi években csökkent a hangzóanyagok beszerzése. A zenei gyűjteményekben a gyarapításnak ma már nincsenek írásba foglalt, a település könyvtári bizottsága által jóváhagyott elvei. A válaszolók több, mint fele nyilatkozott úgy, hogy a beszerzésben a korábbinál nagyobb szerepet játszik a használók kívánsága. A többiek nem tudják megmondani: egyoldalúbbá vagy éppen sokoldalúbbá vált-e a gyűjtemény. Bár a súlypont világosan áttevődött a könnyűzenére, többen állították, hogy a gyűjtemény sokoldalúságát a példányszám-csökkentéssel tudják megőrizni. E sokoldalúság megtartását a válaszoló könyvtárosok kétharmada tartotta céljának, s csak egynegyedük tartotta meghatározónak a kereslet szempontjait.

A többségi vélemény ellentétben áll a mai gyakorlattal. Ez azt mutatja, hogy a beszerzésben bekövetkezett változás a könyvtárosok alapelvei ellenére, a körülmények nyomására történt. Lehet azonban annak a jele is, hogy most ismerték föl és elégelték meg a keresleti szempont túlzott előtérbe kerülését.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 286, 299

Folyóiratkezelés

98/244

GABRIEL, Joseph A.: Managing and coping with electronic serials: a report from the ACRL New England Chapter Serials Interest Groups's Fall 1996 program = Bottom Line. 11.vol. 1998. 1.no. 14-17.p.

Az elektronikus folyóiratok kezelése: összefoglaló jelentés az Association of College and Research Libraries New England-i szervezete folyóirat-munkacsoportjának 1996 őszi összejöveteléről

Állománygyarapítás; Dokumentumleírás; Elektronikus folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Olvasószolgálat

Az amerikai Főiskolai és Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ACRL) New England-i szervezetének időszaki kiadványokkal foglalkozó csoportja 1996 őszén az elektronikus (e-) időszaki kiadványok kezelésének problémáit (állományfejlesztés, olvasószolgálat, feldolgozás, számítógépes rendszer) tekintette át.

Az állomány fejlesztése a beszerzési döntéssel kezdődik. Az elektronikus folyóiratok kiválasztásának kritériumai megegyeznek a nyomtatott folyóiratokéival: minőség, várható folyamatos megjelenés, lektorált cikkek. Gondolni kell arra is, van-e lehetőség megbízható archiválásra, szükség van-e a nyomtatott változat párhuzamos beszerzésére. A felmerülő pluszköltségek fedezésére pályázati támogatást kell szerezni. A nyomtatott változat le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mondását megelőzően meg kell győződni a hozzáférés megbízhatóságáról, a technikai feltételek meglétéről. Az archiválási feladatot a kiadói archívumok helyett remélhetőleg hamarosan átvállalja valamilyen intézmény. Az e-folyóiratok hasznosságát növelné, ha az egyes, különböző kiadók által közreadott folyóiratcikkek bibliográfiai leírásai között csatolások lehetnének (ennek azonban bonyolult jogi és szerzői jogi vonatkozásai vannak).

A szolgáltatás fontos kérdése az e-folyóiratok hozzáférhetősége, különösen a korábbi számokat illetően. Ezen a téren szükség lenne a felsőoktatási intézmények közötti együttműködésre, egyeztetésre.

A cikkeket az elolvasáshoz ki kell nyomtatni. A nyomtatás gyakorlatilag a másolatkészítés helyét tölti be, aminek helyszíne nemcsak a könyvtár lehet. Az olvasószolgálatos könyvtáros szakértőként segíti a használót, támogatja otthoni hozzáférését, eligazítja különböző kérdésekben. Ez a szerepváltás kihat a könyvtárosképzésre is. A technika korábban stresszt okozott, most túlterhelést (pl. a más rendszerre való áttéréssel járó változások). Sokan azt jósolják, hogy amint a használók megtanulják, hogyan férjenek hozzá egy e-folyóirathoz és hogyan használják, többé nem veszik majd igénybe a könyvtárat, legfeljebb böngészésre. A használói interfész a könyvtár épülete helyett a könyvtár honlapja lesz.

Az e-folyóiratok ugyanolyan feldolgozást érdemelnek, mint a nyomtatottak. Az Internet dokumentumok között sok olyan van, amelyre sem az időszaki, sem a monográfia-jelleg nem illik rá igazán. Ez különösen akkor válik szembetűnővé, amikor egy folyóirat nyomtatott változata megszűnik és teljességgel az Internetre kerül. Ott ugyan folyamatosan frissítik, de nem jelenik meg azonosítható részekben. A MARC mezők közül a 006, az 516, az 538, az 556 és a 856 foglalkozik az e-dokumentumokkal.

A rendszerrel kapcsolatos problémák legtöbbje érinti a személyzetet is. Felmerül, hogy rendszergazdára, hálózati szakemberre vagy Web-specialistára van-e szükség. A hardver beszerzésekor át kell gondolni, hogy helyi szolgáltatásra rendezkedjen-e be a könyvtár vagy „távolságira", kijelölt munkaállomásokat üzemeltessen-e, milyen kapacitásra van szükség. Kell-e speciális kliens-szoftver, korlátozva lesz-e a felhasználók száma, esetleg szükség van-e valamely szoftver adaptálására. A dokumentumokat a használó lakó- és munkahelyén kell rendelkezésre bocsátani. Térítéses szolgáltatásnál korlátozni kell a hozzáférést, ennek módját meg kell határozni (használói név, jelszó, domain-név vagy IP cím szerint lehet, ezek közül leginkább a domain-név használatos). Általános (a Webről) és speciális (az adott forrásról való) képzésre, használói kalauzokra, online helpre is szükség van.

Mindezek mellett igen lényeges, hogy az állományépítés, a szolgáltatások, a feldolgozás és a rendszer kezelése terén dolgozók kölcsönösen tájékozódjanak egymás tevékenységéről.

(Hegyközi Ilona)

Feldolgozó munka

98/245

MALTESE, Diego: Le AACR2 ora anche in italiano = Accad.Bibl.Ital. 48.a. 1997. 4.no. 5-16.p.

Az AACR2 immár olaszul is

Dokumentumleírási szabályzat

Az AACR2 olaszra fordítása és megjelentetése ismét felveti azt a kérdést, hogy vajon az egyetemes bibliográfiai számbavételnek elméletileg egyetlen helyes útja-e az egyetemesen és teljesen egységes katalogizálási (dokumentum-leírási) szabályzat megteremtése, és hogy vitán felüli-e az AACR2 hivatottsága – és alkalmassága – egy ilyen szerep be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

töltésére. Felmerül az a kérdés is (legalábbis a szerző, az olasz könyvtárügy egyik legnagyobb tekintélyű alakja felteszi), hogy a fordítóknak és közreadóknak van-e joguk úgy tenni, mintha Olaszországban nem létezne saját, jól kidolgozott, a nemzetközi trendekkel összhangban álló, és a könyvtárakban általánosan használt leírási szabályzat. Az AACR2 olasz megjelentetését talán a derivált katalogizálás segítése indokolhatja, azaz a más (elsősorban amerikai, illetve angolszász nemzetközi) adatbázisokból nyert és felhasználni kívánt leírások (rekordok) pontos ismeretének igénye. Annak azonban, hogy az olasz könyvtárak bármilyen idegen leírásai szabályzatot átvegyenek vagy adaptáljanak, ma semmiféle valós indoka nincs. A cikk utolsó harmada a fordítás minőségével és hibáival, főként a fogalomjegyzék fordítása során felmerült terminológiai problémákkal és tévedésekkel, félreértelmezésekkel és hibás olasz megfogalmazásokkal foglalkozik.

(Autoref. alapján)

98/246

MacLENNAN, Alan: Interesting times = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 2.no. 106-109.p.

Res. francia és német nyelven

A hálózati dokumentumok szervezése a hatékony információkeresés érdekében

Gépi dokumentumleírás; Szabvány; Számítógép-hálózat

Jóllehet a World Wide Web-et általánosan „digitális könyvtár"-nak nevezik, nyilvánvaló, hogy a Web nélkülözi azokat az alapvető információszervezési követelményeket, amelyek egy könyvtártól elvárhatók. Az Internetre kerülő információk mennyisége olyan ütemben növekszik, hogy képtelenség katalogizálni őket, vagy szabályozni a hozzáférhetőségüket. Az eddig megjelent keresőszoftverek elégtelennek bizonyultak erre a feladatra. Remélhető azonban, hogy a szabványosítás fejlődése nyomán a dokumentumokat egy olyan „horoggal" felszerelve állítják majd elő, amely a megfelelő, még kifejlesztésre váró keresési eszközök segítségével lehetővé teszi a „kihalászásukat" az Internet információinak tengeréből. A Dublin Core optimálisnak tűnik egy ilyen szabvány céljaira; a Web-dokumentumok szerzői erősen szorgalmazzák a használatát.

(Autoref. alapján)

98/247

McDONOUGH, Jerome P.: SGML and the USMARC standard: applying markup to bibliographic data = Tech.Serv.Q. 15.vol. 1998. 3.no. 21-33.p. Bibliogr. 6 tétel.

Az SGML és az USMARC: bibliográfiai adatok kódolása

Elektronikus publikáció; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Szabvány; Tipográfiai szerkesztés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az elektronikus publikáció terjedésének következtében sok könyvtáros hangoztatja a bibliográfiai adatleírási szabványok megváltoztatásának szükségességét annak érdekében, hogy a digitális művek és bibliográfiai leírásuk közötti nagyobb kompatibilitást lehessen megvalósítani. A bibliográfiai adatok kódolására újabban gyakran felmerül az SGML (Standard Generalized Markup Language) használatának lehetősége. A cikk azt vizsgálja, milyen problémákat és lehetőségeket jelent az SGML alkalmazása az USMARC szabványra, különös tekin-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tettel a mezők sorrendjére, az ismételhetőségre, a karakterkészletek kódolására és az elavult mezőkre *(Autoref.)*

98/248

POWELL, Andy: An idiot's guide to the Dublin Core = New Rev.Inf.Net. 3.vol. 1997. 157-164.p.

Útmutató abszolút kezdőknek a Dublin Core alkalmazásához

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat

Egyre több dokumentum férhető hozzá a Weben. Korábban a nagy keresőautomaták (Alta Vista, Lycos) ezeket „végigkeresték", ma már a teljes szövegek mennyisége olyan nagy, hogy az összes honlap kikeresése olyan időigényes, hogy nem is lehetséges. Az automatizált szövegkivonatoló és osztályozó technikák fejlődésével lehetővé vált nagy, számítógép által létrehozott Web-indexek szolgáltatása, amelyek nem egyszerűen a dokumentumok teljes szövegén alapulnak. Ugyanakkor a Web-dokumentumok bibliográfiai leírásáért egyre inkább a Web-lapok szerzői lesznek felelősek.

A meta-adatok egyik példája a Dublin Core Metadata Element Set, amely 1995-ben jött létre. Létrehozásában könyvtárosok, programozók, kutatók és az Internet forrásaiból irodalomkutatást végző szaktájékoztatók vettek részt.

A Dublin Core azon adatelemeknek a minimumát határozza meg, amelyekkel az Internet-forrásokat ésszerűen, következetesen le lehet írni. Több pusztán a rövid leírásnál és kulcsszavaknál. Lehetővé teszi a szerző, a műfaj, egyes jellemzők és a dokumentum nyelvének azonosítását.

A Dublin Core 15 elemből áll. Ezek: cím, elsődleges létrehozó, tárgy (kulcsszavak vagy szabad kifejezések), tartalmi leírás, közreadó, közreműködők, dátum (amikor a dokumentum először volt ebben a formátumban hozzáférhető; ezt még szeretnék pontosítani), dokumentumtípus, formátum, azonosító (URL), forrás, nyelv, kapcsolat más dokumentumokkal, tér- és időbeli jellemzők, szerzői jog (ez utóbbi két elem még vita tárgya).

Egy-egy dokumentum leírásakor nem feltétlenül kell kitölteni minden mezőt. A mezők ismételhetők. Bizonyos mezőkbe szabad szöveg is beírható (pl. a dokumentumtípusnál; de kötött listát is lehet csatolni).

A Dublin Core-t a Web-lapok HTML forrásaiba kezdik beágyazni. Ily módon közvetlenül hozzáférhetőek a Web-robotok számára. A Dublin Core hívójeleit („META ..." és a mezőnév előtt „DC.") még csak kevés HTML-szerkesztőprogram tudja feltüntetni. A Dublin Core nemcsak egyszerűen valamilyen értéket rendel a mezőkhöz, hanem az egyes adatelemek minősítését is megengedi, például az online katalógusokban használt Kongresszusi Könyvtári tárgyszavak beemelését listákról, vagy a létrehozó neve mellett e-postacímének szerepeltetését. Az adatelemek nevét mindig angolul, a mezők értékét más nyelven is fel lehet tüntetni (a nyelvi minősítésben megadható, hogy az illető adatelemhez tartozó mező milyen nyelven van kitöltve; az ismételhetőség miatt akár több nyelven is). A Dublin Core-ban a 15 adatelemen túl egyebeket is meg lehet adni megfelelő minősítéssel. A nagy keresőautomaták (pl. az Alta Vista) még nem használják a Dublin Core-t, de már többen (pl. a World Wide Web Consortium) érdeklődnek iránta.

(Hegyközi Ilona)

98/249

DEMPSEY, Lorcan – HEERY, Rachel: Metadata: a current view of practice and issues = J.Doc. 54.vol. 1998. 2.no. 145-172.p. Bibliogr. 36 tétel.

Meta-adatok: a jelenlegi gyakorlat és a problémák áttekintése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresési rendszer

A cikk ismereteti a meta-adatokkal kapcsolatos gyakorlatot és szabványokat. Mielőtt rátérne a információforrások meta-adatainak részletes bemutatására, áttekinti használatuk környezetét. Felvázolja az alkalmazott módszerek típusait, és a meta-adatokkal kapcsolatos tevékenység különféle láncszemeit. Foglalkozik a formátumok, a szervezés és a keresési protokollok kérdéseivel, végül a hálózati források kikeresésére irányuló jövőbeli fejlesztés néhány kérdését tárgyalja.

(Autoref.)

98/250

ELLIS, David – FORD, Nigel – FURNER, Jonathan: In search of the unknown user: indexing, hypertext and the Word Wide Web = J.Doc. 54.vol. 1998. 1.no. 28-47.p. Bibliogr. 45 tétel.

Az ismeretlen használó érdekében: indexelés, hiperszöveg és a World Wide Web

Hiperszöveg; Indexelés; Számítógép-hálózat; Teljes szövegű adatbázis

A cikk céljainak megfelelően az információ indexelését a szerző az információ elő-feldolgozásának tekinti, ami lehetővé teszi a későbbi visszakeresést. E definíció átfogja úgy az osztályozási alapú (prekoordinált), mind a kulcsszavas keresésre épülő (posztkoordinált) megközelítést. Az első részben a cikk egy modell segítségével elmagyarázza a használt terminológiát; e modell szerint az információkeresési rendszereket a keresés tárgya, a kapcsolatok és a funkciók határozzák meg. A következő három részben a szerzők három indexelési alkalmazást mutatnak be, gyűjteménytípusok szerint: 1) „hagyományos" szöveges adatbázisok; 2) hiperszöveges adatbázisok; 3) World Wide Web.

(Autoref. alapján)

98/251

MORGAN, Eric Lease: Evaluating Index Morganagus: indexing and providing access to library-related serials using Harvest = New Rev.Inf.Net. 3.vol. 1997. 223-243.p.

A Morganagus Index hatékonysága: könyvtári vonatkozású folyóiratok indexelése és hozzáférhetővé tétele a „Harvest" technikával

Elektronikus folyóirat; Folyóirat -könyvtári; Gépi indexelés; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

A cikk bemutatja az Index Morganagus-t, amelynek segítségével könyvtári tárgyú elektronikus folyóiratrok teljes szövegében lehet keresni. Ismerteti, miért hozták létre ezt a mutatót, majd bemutatja a Harvest nevű technológát, amelynek segítségével összegyűjtik, indexelik és kereshetővé teszik az elektronikus folyóiratokat. Felvázolja az egész folyamat automatizálásának menetét. Elemzi a szolgáltatás naplófájljait, amelyek fényt derítenek a használói szokásokra, a könyvtárosok keresési módszereire. Jóllehet az index a könyvtárosi szakmában aránylag nem nagy szükségletet elégít ki, mindazonáltal mintául szolgálhat más szakterületek számára, ahol nagyobb volumenű igényre lehet számítani. A cikk azt is demonstrálja, hogyan segíti a számítástechnika a könyvtárosokat abban, hogy egyre jobb, házon belül kifejlesztett megoldásokkal szolgáljanak olvasóik számára, s ily módon kiszélesítsék a könyvtári szolgáltatások határait. Az ismertetett szolgáltatás címe:
Http://sunsite.berkeley.edu/~emorgan/morganagus/

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/252

DEGEZ, Daniele: Compatibilité des langages d'indexation: Mariage, cohabitation ou fusion? Quelque exemples concrets = Documentaliste. 35.vol. 1998. 1.no. 3-14.p. Bibliogr. 32 tétel.

Res. angol nyelven

Indexelő nyelvek kompatibilitása: egyesülés, házasság vagy csak együttélés? Néhány konkrét példa

Információkereső nyelv; Kompatibilitás

J. Maniez nemrégiben megjelent elméleti írásának (34.köt. 4-5.sz. 212-222.p.) illusztrálására a jelen cikk konkrét példákat mutat be az egymással nem kompatibilis indexelő nyelvek problémáira. A szerző azt javasolja, hogy az információs szakemberek elsősorban a megoldandó problémák típusait vizsgálják meg, amilyenek pl. a deszkriptorok és szemantikai kapcsolataik összehasonlítása, az írás és a szókincs szabványosítása, a pre- és a posztkoordinált deszkriptorok közötti ellentét. Ezek valóságos problémák, amellyel a szerzőnek különféle adottságok és körülmények között foglalkoznia kellett. Összefoglalásként több megoldást is javasol, s további alkalmazott kutatásokat sürget ezen a területen.

(Autoref.)

Lásd még 218

Katalógusok

98/253

BUCH, Harald: „Wie zufrieden sind Sie mit dem Schlagwortkatalog? Benutzungsuntersuchung am Schlagwortkatalog der Universitäts- und Landesbibliothek Münster = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 2.no. 233-241.p.

„Mennyire elégedett Ön a tárgyszókatalógussal?" A tárgyszókatalógus használatának vizsgálata a Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Katalógushasználat; Tárgyszókatalógus

A münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtárban a német szabványok szerint szerkesztett mikrofilmlapos tárgyszókatalógus tárja fel az 1990 óta beszerzett irodalmat. Ennek használatát vizsgálták meg 1996-ban, az IFLA teljesítménymérési irányelveinek megfelelő módszerekkel, 100 használóval készített interjú alapján.

A megkérdezettek 78%-a egyetemi hallgató, 2% oktató, 20% egyéb olvasó volt, ez csaknem teljesen megfelel a könyvtárhasználók megoszlásának. 21%-uk most használta először a tárgyszókatalógust, a többiek már több-kevesebb jártassággal rendelkeztek. A hallgatók egyetemi szakját tekintve a legrendszeresebb használók a humaniórák, a társadalomtudományok és a teológia hallgatói voltak, ők hallgatói arányukhoz (52%) mérten gyakrabban használták a katalógust (70%), viszont a jog- és a közgazdaságtudomány hallgatói arányukhoz képest (32%) ritkábban (18%), a természettudományok, az orvostudomány és a műszaki tudományok hallgatói (16%) szintén némileg ritkábban (12%).

A megkérdezett használók 55%-a a tárgyszókatalóguson kívül más irodalomfeltáró eszközt is igénybe vett. A használók különböző igényekkel érkeztek: 50%-uk a témába vágó és a könyvtárban megtalálható valamennyi műre igényt tartott, 38%-uk csak néhány művet igényelt, 8%-uk pedig egyetlen könyvvel is megelégedett, ill. 4% egy meghatározott művet keresett.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A katalógus igénybevétele során a használók 85%-a egyetlen megfelelő tárgyszó alapján kívánt tájékozódni, mindössze 13% keresett tudatosan több tárgyszó alapján. Másrészt azonban az egyetlen tárgyszóra koncentrálók 38%-a felfedezte a „lásd még" utalást, s mintegy a felük igénybe is vette ezt a lehetőséget.

Milyen sikerrel járt a tárgyszókatalógus használata? Ami a használók szubjektív véleményét illeti: 52%-uk sikeresnek minősítette (ezen belül 20% úgy érezte, hogy nagyon sok címet talált, 32% pedig elegendőt), viszont 42% várakozásához képest kevés címre lelt, 6%-nak pedig semmit sem sikerült találnia. (Az 52%-os elégedettségi arány egyébként pontosan megegyezik a grázi Egyetemi Könyvtárban folytatott hasonló vizsgálat eredményével.) A használók találatainak elemzése azt mutatja, hogy a használók 62%-a talált meg a katalógusban minden szükséges belépési pontot, 25%-uk pedig egy megfelelő belépési pontot talált, 13% viszont egyet sem. A használók tehát szubjektíven kevésbé elégedettek találataikkal. (Valószínűleg azért, mert maga az állomány nem felelt meg igényes elvárásaiknak.)

A sikertelen kereséseknek három kiemelkedő oka mutatható ki: a túl általános fogalomnál való keresés (az esetek 11%-ában), a nagyon távoli fogalomnál való keresés (az esetek 10%-ában) és a szinonimáknál való keresés (8,6%), az utóbbinál azonban az utalók segítségével az esetek túlnyomó többségében sikerült a helyes megoldást megtalálni.

A vizsgálat tanulságait úgy összegezték, hogy mivel a használók 38%-a nem tudta megtalálni a témájához vezető valamennyi releváns utat, tehát nem tudott jól élni a katalógusban rejlő lehetőségekkel, erősíteni kell a könyvtárosok segítő szerepét és az irodalomkeresésbe történő bevezetéseket.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 218, 255

Információkeresés

98/254

REGIMBEAU, Gérard: Accès thématiques aux oeuvres d'art contemporaines dans les banques de données = Documentaliste. 35.vol. 1998. 1.no. 15-22.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Tematikus keresés kortárs művészeti alkotások (festmények) adatbankjában

Adatbázis -képzőművészeti; Gépi információkeresés; Tárgyi feltárás

A cikk a kortárs művészeti alkotások adatbankjaiban történő tematikus keresés lehetőségievel és problémáival foglalkozik, két francia adatbank, a *Joconde* és a *Videomuseum* példája alapján. A problémák gyökere mindkét rendszer esetében az indexelés eszközeiben és korlátaiban rejlik. A szerző arra a következtetésre jut, hogy olyan tematikus mutatót kellene kifejleszteni, amelyik jobban alkalmazkodik a 20. századi művészethez, a szöveg és a kép egymást kiegészítő és egymással felcserélhető voltán alapszik, és amely teljes mértékben kihasználja a hipertext lehetőségeit.

(Autoref.)

98/255

BLECIC, Deborah D. – BANGALORE, Nirmala S. – DORSCH, Josephine L. [et al.]: Using transaction log analysis to improve OPAC retrieval results = Coll.Res.Libr. 59.vol. 1998. 1.no. 39-50.p.

Az online katalógusban végzett keresések eredményesebbé tétele a műveleti adatok elemzése alapján

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi könyvtár; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Online katalógus

A cikk két OPAC keresési sorozat összehasonlításáról számol be. A kereséseket az automatikusan készült keresési napló segítségével elemezték (transaction log analysis). Az első sorozat adatai arról tanúskodtak, hogy a használók nehezen bírkóztak meg az alapvető keresési technikákkal. Ekkor egyszerűsítették és világosabbá tették az OPAC bevezető képernyőjének üzeneteit, s ennek nyomán a második sorozat adatai már lényeges különbségeket mutattak a keresési eredményekben. Általánosan is elmondható, hogy az online katalógusban használt keresési minták rendszeres figyelése nyomán végrehajtott interfész-változtatások hatékonyabb kereséseket eredményeznek.

(Autoref. alapján)

98/256

GETZ, Malcolm: Evaluating digital strategies for storing and retrieving scholarly information = J.Libr.Adm. 24.vol. 1997. 4.no. 81-98.p.

A tudományos információk tárolására és visszakeresésére szolgáló digitális eljárások értékelése

Alakfelismerés; Dokumentum -gépi információhordozón; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Tárolás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A digitális dokumentum számos, részben még felfedezésre váró előnyt tartogat a tudományos kommunikáció résztvevői, kutatók, hallgatók és kiadók számára. Gyorsabban visszakereshető, továbbítható, megosztható, keresni lehet benne, könnyebb mutatóval ellátni, ábrái kiemelhetőek, kinagyíthatóak, színezhetőek, mozgathatóak, könnyebb statisztikát és grafikont létrehozni belőle, géppel olvasható formátumban is tárolható, más digtális dokumentumokhoz kapcsolatok létesíthetők felőle, interaktívvá tehető stb. Az új lehetőségek hatékony kihasználása az eddigiektől némileg eltérő szerzői gyakorlatot, technikai jártasságot és formai érzéket követel meg. A digitális termékeknek köszönhetően az intézmény hatóköre megnövekszik, az egyetem a hallgatókat is jobban be tudja vonni munkájába, le tudja mérni a pillanatnyi reakciókat. Tudásunk egyre jelentékenyebb részben függ a digitális termékektől.

A cikkíró a hagyományos és a digitális dokumentumok tárolásának és visszakeresésének költségeire nézve végzett hozzávetőleges, összehasonlító jellegű kimutatásokat. Egy könyvtár raktározási lehetőségeit általában húsz évente szükséges kibővíteni. Az állomány növekedésével a hagyományos szabadpolcos elhelyezésnek két alternatíváját szokták fontolóra venni: a tömörített illetve a külső raktárat. Ilyen esetekben meg kell vizsgálni a raktározás és a visszakeresés egymáshoz viszonyított költségeit. A tömör raktárban a tárolás olcsó, de a visszakeresés költséges. (El kell ugyanis látni személyzettel és működtető rendszerrel). Olyan könyvek esetében, melyeket legalább 15 havonta egyszer használnak, a cikkíró szerint leggazdaságosabb a szabadpolcos elhelyezés. A külső raktáraknál a visszakeresés hosszabb időt vesz igénybe, és ez plusz költségként jelentkezik. Olyan dokumentumokat érdemes a cikkíró szerint távoli külső raktárban elhelyezni, amelyeket átlagosan huszonkét és fél évente egyszer vagy még ritkábban kérnek. (Az egyetem területén berendezett tömör raktárakba értelemszerűen az 1,25 és 22,5 év közötti gyakorisággal kért könyvek kerülnének).

Az egyetemek a saját egyéb szempontjaiknak megfelelően végezhetnek számításokat ezzel kapcsolatban. Azokat a könyveket, amelyeket átlagban csak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

257 évente egyszer használnak, nem szabad megtartani az egyetemi könyvtár állományában, hanem könyvtárközi kölcsönzéssel kell kérni.

Az új anyagot általában gyakrabban kérik, mint a régit. Tehát a legújabb szakirodalmat általában érdemes szabadpolcon elhelyezni. Az öregedő anyag viszont megkezdheti fokozatos vándorlását a zárt és tömör raktárak, később pedig a külső raktárak felé.

Ha a digitális dokumentumot CD-n tárolják, egy lemezen 50 hagyományos terjedelmű könyv tartalma is elfér. A tárolási költség ezzel lecsökken, viszont több lemezt kell beszerezni ugyanabból (egy nagy egyetemen akár százat is), hogy a legtöbb PC mellé jusson. Második lehetőség, hogy a CD-t felrakják az egyetem hálózatára. Ehhez egy lemez is elegendő, bár nagyobb forgalom csökkentheti a használat lehetőségét. Harmadik járható út kihelyezni a dokumentumot az Internetre, mely megfelel a külső raktározásnak. Az ilyen elhelyezés előnye, hogy más intézményekkel megosztható. Olyan dokumentumok esetében ajánlja a cikkíró az Interneten való tárolást, amelyeket évente ötnél kevesebb alkalommal használnak. Ha valamit egy év alatt 5 és 41 közötti gyakorisággal kérnek, akkor azt a helyi hálózaton célszerű tárolni. A hálózatok néha telítődhetnek a sok egyidejű használattól. Az Interneten a különböző protokollok használata javíthat a helyzeten, az intraneten pedig a technikai kapacitás fejlesztésével lehet gyorsabbá tenni a keresést.

A digitális tárolás költsége évente rohamosan, kb. 20-25%-kal csökken. A DVD-nek 34-szer nagyobb lehet a tárolókapacitása, mint egy CD-nek, ugyanakkor költsége csak szerény mértékben emelkedettebb. A naponta használatos és gyakran frissített fájlokat legjobb desktop rendszerekben elrakni. Az egyetem okosan teszi, ha kialakít egy adatközpontot saját adatforgalmának irányítására. Ha az Internet-hozzáférés tartósan lelassul, akkor az egyetem tegye fel az ott tárolt és különösen az órai feladatokhoz nélkülözhetetlen fájlokat a saját hálózatára. Kevésbé forgatott folyóiratokat, ritkán használatos adatbázisokat jobban megéri az Interneten tárolni.

A PC-k melletti pulton elhelyezett személyi CD gyűjteményekben aránylag nehézkesnek tűnhet a keresés. Az Interneten különböző helyeken tárolt folyóiratokban sem könnyű keresni, bizonyos közvetítők (OCLC, JSTOR stb.) szolgáltatásain keresztül javulhat a tárolás, gyorsulhat a keresés, különösen indexek és azonosító címkék (metatags) felhasználásával.

Kiadók és használók számára a tudományos információ terjesztésének három újszerű módja kínálkozik: intézményi jogosultság éves előfizetéssel, személyre szóló előfizetés egyéni azonosítóval, jelszóval, valamint egyre terjed az módszer, hogy csak egyes kiválasztott cikkek szövegébe tekint be a használó és minden egyes cikkért külön fizet digitális készpénz segítségével. Az egyszeri betekintés könnyebben megfizethető, ezért sokan veszik igénybe, és így összességében nagy hasznot hozhat a kiadónak, viszont az intézményi előfizetések keresettségét nagyban ronthatja. A kiadók ezért csökkenteni fogják az intézményi előfizetések árát és növelni az egyszeri használat díját. Előfordulhat, hogy emiatt nem is teszik lehetővé a cikkenkénti egyszeri betekintést.

Az elkövetkezendő évtizedekben kutatók és hallgatók egyaránt elsajátítják majd a tudományos kommunikáció újabb formáinak aprólékos fogásait, műveleteit. A digitalizált ismeretek tárolása, visszakeresése és továbbítása sokkal olcsóbbá válik, mint a nyomtatott anyag kezelése.

Fenyegető probléma a torlódás a világhálózaton, ezért több anyagot fognak tárolni egyetemen belüli hálózatokon és személyi rendszerekben. Minél fontosabb az, hogy a dokumentumokat nagyobb adatbázisba integrálják, annál több dokumentumot fognak tárolni távoli nagyteljesítményű kiszolgáló gépek adatbázisaiban. Valószínű, hogy az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezredforduló után ezernél több tudományos magfolyóirat terjesztését fogják digitálisan, az Intereten keresztül megoldani.

(Nagypál László)

98/257

BROWN, Cecelia M.: The benefits of searching EMBASE versus MEDLINE for pharmaceutical information = Online CD-ROM Rev. 22.vol. 1998. 1.no. 3-8.p. Bibliogr.

Az EMBASE adatbázis előnye a MEDLINE-nal szemben gyógyszerészeti információk keresése esetén

Adatbázis -orvostudományi; Hatékonyság; Online információkeresés

A keresők gyakran a magasabb árak miatt mondanak le az EMBASE használatáról a MEDLINE javára. E cikk azonban bemutatja, hogy amikor különféle gyógyszerészeti információkat keresünk, az EMBASE hatékonyabb a MEDLINE-nál. Az összehasonlítás során duplikációk természetesen előfordultak, de az EMBASE több egyedi találatot tartalmazott, mint a MEDLINE, továbbá az EMBASE-rekordok több olyan információt tartalmaznak az illető termékről, amely alapja lehet a további keresésnek. Jóllehet az EMBASE megjelenítési (display) költségei magasabbak, a cím-megjelenítés ingyenes, és maga a keresés nem drága. A teljes költségek tekintetében a DIALOG Web szolgáltató használata bizonyult a legkedvezőbbnek. A cikkben ismertetett költségmegtakarítási módszerek segíthetnek a keresőknek eldönteni, hogy az EMBASE-ből nyert plusz-információk megérik-e a megjelenítés magasabb költségeit.

(Autoref.)

Lásd még 246, 251

Olvasószolgálat, referensz

98/258

ORMES, Sarah: You only had to ask = Libr. Technol. 3.vol. 1998. 2.no. 39-40.p.

Elektronikus referensz-szolgáltatás az EARL (Electronic Access to Resources in Libraries) szerverén

Elektronikus posta; Közművelődési könyvtár; Referensz; Számítógép-hálózat

Mit gondolnak, hány millióba kerülhet egy 24 órás nemzeti tájékoztató szolgálat felállítása? Ha hiszik, ha nem, elég rá negyven font. Legalábbis az „Ask a Librarian" létrehozásához mindösssze ennyire volt szükség.

Az „Ask a Librarian" az Earl-nek, az Internethez való széleskörű hozzáférést célul kitűző közkönyvtári konzorciumnak az új online szolgáltatása Nagy-Britanniában. Kezdeményezője Sheila Harden. Az „Ask a Librarian" web-oldalát bárki meglátogathatja, egy rövid kérdőív kitöltése után felteheti referensz-kérdését, és a választ e-mail-en kapja meg huszonnégy órán belül.

A résztvevő közkönyvtárak önkéntesen vállalkoztak az új szolgáltatásra, az Earl biztosítja a technikai feltételeket, Sheila Harden pedig menedzseli a programot. A negyven fontot a résztvevőknek szóló információs csomagok postázására fordították.

Országszerte negyven könyvtár kapcsolódott be önkéntesen az új szolgáltatásba. Mindegyikük egy előre meghatározott napon felelős a kérdések megválaszolásáért. 1997 novembere óta több mint 1632 látogatója volt az „Ask a Librarian" web-oldalainak, 584-en regisztrálták magukat, és több mint 220 – azaz naponta kb. 4 – kérdést tettek fel. Legtöbbet Nagy-Britanniából, de jelentkeztek érdeklődők az USÁ-ból, Szingapúrból és Ausztráliá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ból is. A „látogatók" általában nagy megelégedéssel fogadják a válaszokat, és a könyvtáros szakmán belül is kedvező a szolgáltatás visszhangja. A résztvevő könyvtárosoknak is igen pozitívak a tapasztalataik. Munkájuk során számos új ismeretséget kötnek kollégáikkal, amit az Earl bulletin board-ja is támogat.

A kérdések legtöbbje faktografikus kérdés, mint például: ki alapította a harlemi táncszínházat? Mi a receptje a Hasty Puddingnak? Ezeket a hagyományos referensz források – könyvek, CD-ROM-ok, Internet – segítségével tudják megválaszolni. Vannak persze bonyolultabbak is, mondjuk hogy előnyös-e a pszichoterápia, vagy több kárt tesz, mint hasznot? Az ilyeneket továbbítani kell a megfelelő szakkönyvtárhoz. Az „Ask a Librarian" elsősorban a mindennapi kérdésekre specializálódott.

A hat hónap elteltével esedékes eredményfelméréstől Sheila azt reméli, hogy a könyvtárak folytatni akarják majd a programot, amely remek példa a közkönyvtárak közötti együttműködésre, és amelynek eredményeként létrejött egy hatékony országos szolgáltatás.

(Fazokas Eszer)

Lásd még 259

Kölcsönzés

98/259

D'ALESSANDRO, Dario: I regolamenti dele bibliotecne e l'uso publico: il prestito = Boll.AIB. 37.vol. 1997. 4.no. 495-500.p.

A könyvtári szabályzat és a használat: a kölcsönzés

A könyvtári szabályzatok többnyire az általános szabályok után a belső rendet, majd a nyilvános használat körülményeit szabályozzák. Ez utóbbiak közül valók a kölcsönzés normái: az idő és a mennyiség (Olaszországban általában nem több, mint 2-3 kötet alkalmanként, 15-30 napra), a kölcsönzésből kizárt dokumentumok köre (régi és ritka művek, kézikönyvek, periodikumok, helytörténeti dokumentumok stb.). Ezek többnyire könyvtártani megfontolásokon alapulnak, s kevéssé különböznek az egyes könyvtárak gyakorlatában. Nem így a kölcsönzésre jogosultak körének meghatározása, ahol a könyvtár és a fenntartó helyi hatóság egyaránt szabad fantáziával állíthat fel szabályokat. Mindössze az állami közkönyvtárak kölcsönzési gyakorlatát szabályozza (s ezek az olasz nyilvános könyvtáraknak csak kisebb hányadát alkotják) egy 1995-ös jogszabály, általában a régió lakosságát (s kivételként az azon kívülieket igazolt tanulmányi vagy kutatási indokoltság esetén), jogosítva fel kölcsönzésre. A 103 olasz tartomány (megye)székhelyének közkönyvtárai körében végzett felmérés változatos képet mutat. 50 könyvtár a megye, 11 a város lakóinak kölcsönöz, 18 minden olaszországinak, 7 a régión belülieknek, míg egy csak tanulóknak és tanároknak, egy az igazgató esetenkénti elbírálásától függően, három pedig egyáltalán nem ad kölcsön dokumentumot. Többségük tiszteletben tartja a szolgáltatás alapvető s ezért ingyenes jellegét, mindössze kettő szed beiratkozási, illetve hozzájárulási díjat évenként, kettő kér letétet minden kölcsönzőtől, nyolc pedig a megyén kívül lakóktól. Ma Olaszország 103 megyeszékhelyének közkönyvtárai 46 féle módon szabályozzák a kölcsönzés módját, lehetőségét. Lehet-e ekkora különbség (sőt, diszkrimináció) város és város között a közösség szolgálatára rendelt szolgáltatás nyilvános használhatósága tekintetében?

(Mohor Jenő)

Kölcsönzés; Könyvtárhasználati szabályzat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

98/260

McGRATH, Mike: The current state of ILL: some realities behind the hype = Libr.Car.Dev. 6.vol. 1998. 2.no. 17-25.p.

A könyvtárközi kölcsönzés jelenlegi helyzete: mi a valóság?

Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Könyvtárközi kölcsönzés; Papír

A szerző bírálja azokat az állításokat, amelyek szerint a jövő kizárólag a digitális információké. Azt állítja, hogy a jövőben egyaránt jelen lesz a papír- és az elektronikus formátum, és a következő néhány évben még a papír lesz a meghatározó. Amennyiben ez a meglátás helyes, következményeit érdemes figyelembe venni a korlátozott erőforrások elosztása szempontjából, különösen az egyetemi könyvtárak esetében.

(Autoref.)

98/261

GLUHOV, V.A. – LAVRIK, O.L.: Elektronnaâ dostavka dokumentov v Rossii – byt' ili ne byt' ese v XX veke? = Naučn.Teh.Bibl. 1998. 1.no. 114-119.p.

Elektronikus dokumentumszolgáltatás Oroszországban: lesz-e vagy nem még a XX. század folyamán?

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció

Korábban a dokumentumok eljuttatásán általában hagyományos könyvtárközi kölcsönzést és kevésbé hagyományos másolatszolgáltatást értettek. Ennek ellenére a dokumentumok elektronikus eljuttatása sem ma született lehetőség: immár története van (az első kísérlet 1967-ből való) és legalább két fejlődési szakaszról beszélhetünk.

Az első szakaszban a keresés már elektronikus úton-módon történt, de a kikeresett és megrendelt dokumentum xeroxmásolat formájában jutott a megrendelőhöz. A második szakaszban minden mozzanat elektronikusan megy végbe.

Cikkükben a szerzők a dokumentumok elektronikus eljuttatásának oroszországi és nyugati feltételeit összehasonlítva arra a következtetésre jutnak, hogy a folyamat részét képező információkeresésben, megrendelésben, elektronikus másolatkészítésben és eljuttatásban az oroszok feltételei egyelőre meglehetősen sanyarúak.

A továbbiakban a szerzők ismertetik azt a kísérletet, amelyet 1996 és 1997 között az INION indított az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Osztálya Könyvtárával, továbbá a szaratovi és a szentpétervári könyvtárakkal vállvetve, és amely az USA-beli közreműködőknek köszönhetően átlépte az Orosz Föderáció határait, azaz nemzetközi tapasztalatok szerzésére is alkalmassá vált.

A kísérlet igazolta a dokumentumok elektronikus eljuttatásának esetenkénti lehetőségét, valamint azt is, hogy Oroszországban még nem lehetséges közkeletű alkalmazása. Ezt a fordulatot a következő körülmények akadályozzák:

A szervezeti problémák között a legsúlyosabb, hogy a könyvtárakban csak lassan honosodik meg a fizetett szolgáltatások szokása.

Műszaki szempontból hiányoznak a megfelelő berendezések és szoftverek.

Jogilag nincs tisztázva a szerzőség fogalma az orosz szerzői jogi törvényben.

Financiális akadály az alkalmas árszabályozás kimunkálásának késedelme.

A használók lélektanilag idegenkednek a nem papír alapú dokumentumoktól.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bárhogy is van: a jövő mindenképpen a dokumentumok elektronikus eljuttatásáé. Ezért a fennálló problémákat minél előbb meg kell oldani.

(Futala Tibor)

98/262

MORROW, Terry: Infobike – delivering electronic full text to the end-user = Libr.Inf.Briefings. 79.no. 1997. 1-13.p.

Az Infobike program – teljes elektronikus szövegek szolgáltatása a végső felhasználóknak

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv

A BIDS (Bath Information and Data Services) már 1991. február óta sikeres bibliográfiai szolgáltatásként működött a brit felsőoktatás használói számára, amikor lehetőség nyílt az eLib (Electronic Libraries) projekt pályázati támogatásának igénybevételére. Az „Infobike" nevű pályázatot az „Elektronikus dokumentumszolgáltatás" nevű alprogram keretében nyújtották be. A pályázat fő céljaként egy elektronikus dokumentumkereső, -rendelő, -böngésző és -szolgáltató rendszer létrehozását és hatékony üzemeltetését jelölték meg. Vagyis nem pusztán egy kutatási programról volt szó, amelynek egyetlen végterméke egy jelentés, hanem egy valódi, működő rendszer kifejlesztéséről. E munka gyümölcse már látható a BIDS *JournalsOnline* szolgáltatásban, amely jelenleg három kiadó kiadványainak teljes szövegéhez biztosít közvetlen hozzáférést. E szolgáltatást már hozzákapcsolták a BIDS bibliográfiai adatbázis-szolgáltatásához, s további eLib programok bevonását is tervezik.

(Autoref. alapján)

98/263

TANGEN, Diana M. – RADESTOCK, Günter: Elektronische Lieferung von Zeitschriftenaufsätzen. LEA: Ein neuer Service der Universitätsbibliothek Karlsruhe = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 1.no. 49-56.p.

Folyóiratcikkek elektronikus úton: LEA – a Karlsruhe-i Egyetemi Könyvtár új szolgáltatása

Alakfelismerés; Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Számítógép-hálózat

A karlsruhei egyetemi könyvtár (UBK) által kifejlesztett elektronikus folyóiratcikk-szolgáltatás, a LEA (Lokales Elektronisches Aufsatzliefersystem) 1997. augusztus 1. óta működik; az egyetem munkatársai az Interneten keresztül ingyenesen vehetik igénybe a http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/docdel/ címen. Már az első tapasztalatok is kedvezőek.

Karlsruheban hagyományosan kétszintű a szakirodalmi ellátás: a központi könyvtár mellett több mint 140 kari és tanszéki könyvtár működik; következésképpen mind a többes beszerzés, mind a csökkenő források miatti lemondások veszélyeztetik a megfelelő színvonalú folyóiratellátást. A LEA azonban most már lehetővé teszi, hogy az egyetem kutatói gyorsan (lehetőleg még aznap, de legfeljebb három napon belül) hozzájussanak a kért folyóiratcikkekhez. Az UBK 4000 folyóiratcímet kínál a megrendelőknek (akiknek az OLIX kölcsönző rendszerben „munkatárs" státusszal kell szerepelniük) mind az OPAC-on, mind a folyóirat-tartalomjegyzékszolgálaton (ZID) keresztül. Emellett az 1994 óta előfizetett Basis SwetScan is rendelkezésre áll, 14 ezer folyóirat-tartalomjegyzékkel. A cikket egy Web-űrlap kitöltésével kell kérni (az olvasójegy számának és a jelszónak a beírása kötelező). Közben a folyóiratot kikeresik, beszkennelik és az UBK FTP-szerverére küldik, majd értesítik erről az igénylőt, aki szobájában a képernyőn elolvashatja, letöltheti és/vagy ki is nyomtathatja a cikket.

A technikai részletek (a szofver, a kérések adminisztrálásának és a képformátumok stb.) ismerte-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tése után egy nyolchetes intervallum statisztikai adatairól esik szó: 370 egyetemi dolgozó 3222 (napi 80) cikket kért, ezek harmadát még aznap kielégítették (az átlag 1,5 nap volt). A kérések 70%-a az elmúlt négy év folyóirataira vonatkozott.

A jövőben a központi szkenner és a vonalkódos megrendelés-nyomtató mellett továbbiak beállítása is várható. Tervezik a helyi kutatóközpont (Forschungszentrum Karlsruhe) könyvtára 1600 folyóiratcímének, illetve további kooperációs partnereknek a bekapcsolását a LEA rendszerébe. (Erre való tekintettel alakították át szoftverüket is.) 1997. október 1. óta kísérleti könyvtárként a SUBITO-ban is részt vesznek. A megrendeléseket azonban a LEA-rendszeren futtatják át először, amely beépített lehetőségei révén egyszerűbbé teszi a kérések kezelését. A SUBITO-beli új feladatok miatt beszereztek egy hatékony fax-szervert, amely a LEA-t is ki fogja szolgálni.

(Hegyközi Ilona)

98/264

BRAUN-GORGON, Traute: SUBITO – der kooperative Dokumentlieferdienst der deutschen Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 1.no. 33-44.p. Bibliogr.

SUBITO – a német könyvtárak közös dokumentumszolgáltató rendszere

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

1997 novemberében jelentették be a sajtónak, hogy megkezdte működését a német könyvtárak kooperációs dokumentumszolgáltató rendszere, a SUBITO. A szakirodalmi ellátás gyorsítását célul kitűző szövetségi-tartományi kezdeményezés munkálatainak megindulása után három évvel „gyorsan és kényelmesen lehet hozzáférni a német könyvtárakban fellelhető tudományos folyóiratokhoz."

A SUBITO koncepciója egyszerű és világos: a használó a munkahelyén a folyóirat-adatbázisban (ZDB) kikereshet bármilyen, számára szükséges cikket, ha a cikk nyomtatott folyóiratban jelent meg; azt online megrendelheti, és három munkanapon belül a cikk meg is érkezik személyi számítógépére.

1994 őszén határozták el a SUBITO létrehozását, majd a szervezetet (a munkacsoportokat, a koordinációs csoportot és a plénumot) hozták létre, amely a részfeladatokért felelt. (Kiadókat, tudósokat és számítógépes szakértőket is bevontak a munkába.) A koncepció kialakítása során figyelembe vették a hagyományos és az újabb szakirodalom-ellátási formákat egyaránt, beleértve a könyvtárközi kölcsönzési rend módosítását (1993), a DFG-nek a tudományos kutatás dokumentumellátására vonatkozó ajánlásait (1994), valamint a szövetségi és DFG-támogatású hálózatfejlesztést (DBV-OSI) is. A koncepció 1996 nyarára készült el, és decemberben már határoztak a SUBITO kísérleti fázisának elindításáról.

Erre a könyvtári szolgáltatásra mind a teljesítőképesség, mind a küldés formája igen jellemző; a küldő könyvtár a dokumentumot igény szerint nyomtatott vagy elektronikus formában szolgáltatja (e-mailként vagy FTP-vel, faxon, postán, személyesen elvihető vagy futárral kézbesítve).

A cél: a szakirodalom legyen a megfelelő időben a megfelelő helyen. Erről a normál- és az expresszszolgálat gondoskodik (az előbbi három, az utóbbi egy munkanap alatt). A felhasználó – akár természetes, akár jogi személy – az ország bármely pontján igénybe veheti a SUBITO-t. A használók két csoportját különböztetik meg a rendszerben; az elsőbe a diákok, magánszemélyek és közpénzekből fenntartott intézmények munkatársai (és az egyházak), a másodikba az ún. „kereskedelmi" jellegű és a külföldi felhasználók tartoznak. A térítés mérté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

két a csoport, a szolgáltatás gyorsasága és formája határozza meg (a tarifákat részletesen közlik); ezek egységesek az egész országban.

A SUBITO az Interneten keresztül használható. Akinek nincs közvetlen hozzáférése, a könyvtárakban levő állomásokat használhatja. A rendszer honlapjáról (http://www.subito-doc.de) csatolások révén érhetők el a különböző hozzáférési rendszerek; valamennyiben közös az, hogy keresési alapul a központi folyóirat-adatbázist (ZDB) kínálják, amely egymillió címet tartalmaz (lelőhelyadatokkal), hogy ingyenes a belépés, a keresés, a megrendelés és a megrendelés rendszere pedig integrált. A megrendelő dönti el, honnan kéri az adott folyóiratcikket, de csak a regisztrált, olvasói számmal és jelszóval rendelkező felhasználó élhet ezzel a lehetőséggel. A kísérleti szakaszban az alábbi elérési rendszerek állnak rendelkezére: a Német Könyvtári Intézet (DBI) által működtetett SUBITO, a bajor könyvtári hálózat (BVB), a göttingeni hálózat (GBV), a baden-württembergi könyvtári szolgáltató-központ (BSZ), valamint 1998 elejétől a JASON, „virtuális könyvtár"-ként. (Ezenkívül a kölni orvosi információs központ (DIMDI) és a műszaki információs hálózat (STN) is bekapcsolódott a rendszerbe.)

A szervezés integrációján kívül helyben is szükség van a helyi munkafolyamatokhoz külön berendezésre, amely a rendeléseket fogadni, a cikkeket küldeni és az adminisztrációt végezni tudja. (A DBV-OSI biztosítja a rendszer technikai infrastruktúráját; emellett a munkát egy speciális, un. DOD-szoftver segíti.) A kísérleti fázisban tizenkét könyvtár vesz részt, hozzájuk további hét csatlakozik 1998 első negyedében.

A rendszert már a kísérleti szakaszban értékelni kell; egy szakértői csoportnak az a feladata, hogy ennek szempontjait kidolgozza. Az értékelésre az 1998. április 1. és 1999. március 31. közötti időszakban kerül sor, és a szolgáltatás hatékonyságára vonatkozó kérdésekre összpontosít elsősorban.

A kiadók és a könyvtárak szerzői jogról vallott eltérő felfogása miatt a szövetségi-tartományi kezdeményezésnek a könyvkereskedői egyesüléssel való elfogadtatása alapvető jelentőségű volt; a SUBITO.1 nevű dokumentumszolgáltatás megindulása végül mindkét fél kompromisszumkészségének köszönhető, amelyet egy közös nyilatkozatban meg is fogalmaztak.

A SUBITO titkársága a Német Könyvtári Intézetben (DBI) működik.

Az első statisztikai adatok egy hónap elteltével már figyelemre méltóak: 1185 felhasználót regisztráltak, 70 554 keresést végeztek, és 4520 megrendelésre került sor.

(Hegyközi Ilona)

98/265

DOBSON, Cynthia – PEDERSEN, Wayne A.: Document delivery to developing countries = Interlend. Doc.Supply. 26.vol. 1998. 1.no. 3-9.p.

Dokumentumszolgáltatás a fejlődő országok számára

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk egy tanulmány eredményeit közli, amely az Iowa Állami Egyetem könyvtárából a fejlődő országokba küldött könyvtárközi kölcsönzések teljesítési arányát, idejét és költségeit vizsgálta. A teljesítési arány 73 százaléknak, a teljesítési idő 16,3 napnak bizonyult. Az oldalankénti fax költség a légipostaköltség tizenkétszeresét tette ki. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési programoknak a jövőben többféle kommunikációs technikát kell majd alkalmazniuk. Sőt, a résztvevő könyvtáraknak a fejlődő országokkal való együttműködés filozófiai kérdéseivel is foglalkozniuk kell.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/266

KOHL, David F.: Chapter three: Had we but world enough, and time... = Collect.Manage. 22.vol. 1997. 1/2.no. 43-55.p.

Ne tétovázzunk, az idő sürget... Az elektronikus hozzáférés lehetőségei

Állományalakítás; Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Gépi könyvtári hálózat; Hozzáférhetőség

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az idő rövid, állandóan sürgős a döntés, a cselekvés; a fejlődés, a változás pedig gyors és kaotikus. Alig van időnk megtanulni az új technológia használatát, már változik is... A közel egy évtizedes „hozzáférés vagy birtoklás" vita ellenére, a helyben meglévő gyűjtemény mérete még mindig nagy súllyal esik latba a könyvtárak rangsorolásakor. Bár vannak, akik a hagyományos modell mellett érvelnek, és a feladatok megoldásához csak elégséges anyagi ellátást tartanak szükségesnek, egyre többen igénylik egy új, a realitásokhoz hangolt, az automatizált környezet lehetőségeihez igazodó állományépítési modell kialakítását. A hagyományos szemlélet szerint a könyvtár úgy tudja a szükséges irodalomhoz való hozzáférést biztosítani, ha minél több folyóiratra fizet elő. Ezzel szemben, amikor a Cincinnati Egyetem rákényszerült, hogy 200 ezer dollárral csökkentse folyóirat-előfizetését, kiderült, hogy az összeg felét kitevő folyóiratok cikkeit az UnCover szolgáltatáson keresztül is megszerezhetik, sőt, a szolgáltató összesen 16 ezer folyóirata gyakorlatilag megduplázza az egyetem teljes könyvtári állományát. A használót (fenntartót) könnyű meggyőzni ennek előnyeiről, ha a hagyományos könyvtárközi kölcsönzéssel vetjük össze a nem egyszer 2 óra alatt teljesülő megrendeléseket, de nehezebb, ha az összevetés alapja az, hogy „odamegyek a polchoz és fellapozom a cikket" (ha a folyóirat nincs kötészeten, nem veszett el, a cikk nincs pengével kivágva stb.).

A másik megoldandó kérdés az, hogy ki, hogyan rendelheti és ki fizeti a cikk-másolatokat. Ma már a könyvtárak legtöbbje részese valamilyen konzorcium-jellegű együttműködésnek, a probléma tehát nem a konzorciális integráció megteremtése, hanem a létező átalakítása az új igényeknek megfelelően. A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés túl drága és időigényes, megújítása és az egyszerű, helyi kölcsönzéshez hasonlóvá tétele fontos célja és törekvése a konzorciális együttműködő köröknek. A megújítás módjára jó példa az OhioLINK működése, melynek Ohio állam minden tudományos (és felsőoktatási) könyvtára tagja. Közös hardver-platformon, azonos szoftverrel működvén, minden használó bármely tagkönyvtár katalógusában tud keresni. A szükséges művet megtalálva csak a nevét és a kért mű kívánt átvételi helyét kell megadnia, a többit a számítógépes rendszer, az adott könyvtár, és egy külső szállító cég intézi. Így a kérések fele 2 nap alatt, 75%-a három napon belül a kérőnél van. A keresés bárhonnan és bármikor végezhető. Lényeges a koordinált állományépítés, hiszen bár az OhioLINK össz-állományának 57,7%-a csak egyetlen tagkönyvtárban van meg (ez meglepően magas arány), a kérések 23,8%-ában hat, vagy annál több példány állt rendelkezésre az adott pillanatban.

A helyben értékes és helyi érdekű anyagot természetesen nem célszerű kiadni, és a leggyakrabban használt, alapvető művek nagyobb példányszáma is szükségszerű, de a gyűjtemény történetileg kialakult jellegének védelme túl sokba kerül. A folyóiratokat az OhioLINK másként közelíti meg. Miután hosszasan küzdöttek a meglévő folyóiratok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cikkeinek hatékony, olcsó és jogilag is tiszta közös-kölcsönös használata tárgyában, elkezdtek az elektronikus cikk-szövegekre koncentrálni. Több mint 50 nagy bibliográfiai adatbázist vásároltak meg, majd két jelentős teljes szöveges kísérletet végeztek. Az első az UMI többszáz CD-jén alapult, melyek 600 fölötti folyóiratából a tanévben napi 1000 körüli cikket nyomtattak ki az olvasók. Az előfizetés (járulékos költségeivel együtt) és az UMI szolgáltatás összköltsége nagyjából azonosnak mutatkozott.

A másik módszer (és kísérlet) egy kiadó valamennyi elektronikusan is hozzáférhető (adott esetben az Academic Press 175) folyóiratára való szerződéskötés. (A szerződés arra is kitér, hogy a cikkek garantáltan bármikor, és a szerződés tartama alatt megjelent folyóiratok a szerződés esetleges megszűnése után is, korlátozás nélkül hozzáférhetők legyenek.)

Ennél is jobb lehetőségnek látszik a közeljövőben az OCLC tervezett ECO (Elecrtonic Collections Online) szolgáltatása. Bár az állományalakításon kívülinek tűnik, e szempontból is fontos – főleg az „inkább hozzáférni, mint birtokolni" elv miatt – a „virtuális" környezet. Régebben a „virtuális könyvtár" csak annyit jelentett, hogy a cédulakatalógust online verzióra cseréljük. Azután a fejlődés olyan gazdagodást hozott, ami már kaotikus, és további elektronikus források hozzáadása ez eddigiekhez csak akkor jelent javulást, ha – és ez sokkal nagyobb feladat – megoldódik a források áttekintésének, a köztük való válogatásnak a lehetősége is.

A másik javulási–javítási lehetőség a bibliográfiai rekordok gazdagítása, pl. könyvek esetében a tartalomjegyzék hozzákapcsolásával (amint ezt az OhioLINK könyvtárai már megkezdték), index-információkkal (pl. a Chadwick-Healey-től), a könyvszemléhez kapcsolással (Choice), vagy megfelelő rerefersz-forrásokhoz, web-helyekhez való kapcsolódás lehetőségével. Végül a könyvtárosok-bibliográfusok fontos feladata, hogy megfogalmazzák saját új szerepüket és újragondolják gyűjteményfejlesztési politikájukat.

(Mohor Jenő)

Dokumentációs eljárások és termékeik

98/267

WHEATLEY, Alan – ARMSTRONG, Chris J.: Metadata, recall, and abstracts: can abstracts ever be reliable indicators of document value? = Aslib Proc. 49.vol. 1997. 8.no. 206-213.p.

Tükrözhetik-e megbízhatóan a rezümék a dokumentum értékét? (Online adatbázisok anyagára és Internet-anyagokra vonatkozó rezümék összehasonlító vizsgálata)

Adatbázis; Hatékonyság; Referátum; Számítógép-hálózat

Hét, Interneten lévő, hierarchikusan rendszerezett témaköri összeállítást (angol neve: subject tree; Euroferret, Excite, Infoseek, Lycos TOP 5%, Magellan, WebCrawler, Yahoo), öt tematikus Internet-kaput (ADAM, EEVL, NetFirst, OMNI, SOSIG) és 3 online adatbázist (ERIC, ISI, LISA) vizsgáltak meg az annotációk tartalma, különböző jellemzői, fizikai ismérvei (átlagos hosszúság és hasonlók) és olvashatósága szempontjából. A legrövidebbek a témaköri összeállítások annotációi voltak, a leghosszabbak az online adatbázisoké. A leginformatívabbnak a tematikus összeállítások és az adatbázisok annotációi bizonyultak, de a dokumentumok ismérvei (pl. táblázatok, bibliográfiák, földrajzi ismérvek) elkeserítően szegényesen voltak reprezentálva. Az Internet-kapuk szolgáltatták a legkielégítőbb annotációkat. A hálózati információk visszа-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

keresésénél is szükség van annotációkra és funkcionális megfelelőikre, a meta-adatokra.
A web-oldalakon a mezőkbe rendezett jellemző adatok (például címek, indexkifejezések, kiadási dátum, szerző, közreadó) szolgáltatását újabban meta-adatokkkal oldják meg, amelyek azonban nem jelennek meg a képernyőn. A legtöbb keresőautomata a legrelevánsabbnak talált web-helyeket jeleníti meg. A keresőautomaták változó teljesítménye mögött ez rejlik, hogy azt a helyet tekintik a legrelevánsabbnak, amelyet a legtöbb keresőkifejezéssel indexeltek. Nincs még szabványosítva a hálózati források címkézése; a meta-adatok felhasználása a web-lapok fejlécében még nem vált általánossá és következetessé. Igen hasznos lenne, ha az annotációkat vagy összefoglaló megjegyzéseket felhasználnák a katalogizálásban vagy a meta-adatok között az Internet dokumentumai esetében. Igen előnyös lenne továbbá, ha a keresőautomaták mindenképpen felhasználnák a rendelkezésre álló meta-adatokat, de ezek általában csak a leírás első 25 szavát fogadják el, míg mások a 25 szót meghaladó leírásokat figyelmen kívül is hagyják. Ha a Weben lévő publikációkban mindenütt szerepeltetnének egy azonosítható annotációt és azt a kulcsszavakkal együtt elsődleges keresési kulcsként használnák, a különböző megközelítés, stílus és információtartalom miatt ez legalább annyira megbízhatatlan forrás lenne, mint az, ha a dokumentum első mondatára támaszkodnának.

(Hegyközi Ilona)

98/268

ROMERA IRUELA, María Jesús: Documentación cientifica sobre educación: fuentes secundarias = Rev.Esp.Doc.Cient. 20.vol. 1997. 4.no. 393-408.p.

Másodlagos források a pedagógiai dokumentációban

Másodfokú bibliográfia; Tájékoztatás -pedagógiai

Rövid ismertetésekkel veszi sorra a pedagógiai tudományok információforrásait: a spanyol bibliográfiákat és katalógusokat, a spanyol kiadású tartalomjegyzék-gyűjteményeket és a Current Contents-t, a referáló folyóiratokat (s innen már nemzetközi kitekintésű is), a bibliográfiai indexeket és a hivatkozásmutatókat, végül a spanyol és nemzetközi adatbázisokat (a BIBLIOMEC-től az ERIC-en, FRANCIS-on keresztül a TESEO-ig). Ezek teszik lehetővé a pedagógiai kutatási eredmények átültetését a gyakorlatba, ismertetésükre (és ismeretükre) tehát a pedagógusképzésben és a folyamatos továbbképzésben egyaránt szükség van. (Ahhoz viszont komolyabb, részletesebb ismertetésükre lenne szükség, mint amit e cikk nyújt – a rec.)

(Autoref. alapján)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

98/269

BELANGER, Francois Papik: Synthese vocale: une technologie adaptée au service des personnes ayant une déficience visuelle = Doc.Bibl. 43.vol. 1997. 4.no. 181-187.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Beszédszintetizálás – technológia a látássérültek számára

Olvasógép; Vak könyvtárhasználó

Jóllehet az elektronikus információk rendelkezésre állnak a számítógépes hálózatokon, az akadályok továbbra is fennállnak a vakok és gyengénlátók számára. Az új technológiák gyors fejlődése a sérült embereknek is sokat segített az információk elérése terén. A cikk e technológiák egyikével, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hangszintetizátorral foglalkozik. Külön hansúlyt kap a berendezés kifejlesztésének technikai és társadalmi környezete, működése és mindennapi használata, különös tekintettel a könyvtárakra.

(Autoref.)

98/270

ŠPANIEL, Blahoslav: Naši Romové mají svou obdornou knihovnu = Čtenář. 50.roč. 1998. 2.no. 36-37.p.

Romáink saját szakkönyvtárral rendelkeznek

Cigány olvasó; Muzeumi könyvtár; Szakkönyvtár

A brünni Roma Kulturális Múzeum öt évvel ezelőtt romológiai könyvtár létesítését határozta el. Gyűjtőköre a roma vonatkozású művelődéstörténeti, néprajzi, demográfiai–statisztikai, politológiai és művészeti (szép-) irodalomra terjed ki. A szorosan vett szakirodalmon kívül az ismeretterjesztő művek is beletartoznak érdeklődési körébe.

A kizárólagos roma problematika hordozói legtöbbször konferencia-anyagok és hivatalos vagy nem hivatalos jelentések szoktak lenni. Egyébként a problematika irodalma erőteljesen szóródik a legkülönbözőbb szakfolyóiratokban és monográfiákban.

Régebben a roma tárgyú szép- és szakirodalmi munkák a cigányélet romantikájával és egzotikumával foglalkoztak (vö. pl. a cseh Mácha, az orosz Puskin és a francia Merimée vonatkozó műveivel). Az újabb művek, bár korántsem hagyták el a roma zene, ének és tánc iránti érdeklődésüket, gyakran feszegetnek politikai és társadalmi kérdéseket (munkanélküliség, idegengyűlölet, identitás stb.).

A könyvtár napjainkig 850 egységet gyűjtött össze. Az állomány feltártsága egyelőre hagyományos. A rendelkezésre álló folyóiratok száma 110, köztük sok az „érintőlegesen" tárgybavágó cím. (A hangzó gyűjteményt nem a könyvtár kezeli.)

A külföldi hasonló feladatkörű intézményekkel kiépített kapcsolatoknak köszönhető, hogy az állomány gyarapítása dinamikus, a gyarapodás nyelvi megoszlása pedig igencsak változatos (a világnyelveken kívül lengyel, bolgár, szerb-horvát, magyar, román, holland és finn). Ezért nagyon fontos, hogy a könyvtár szótári állománya megfeleljen e kényszerűen soknyelvű gyűjtésnek.

A könyvtár, bár törekszik rá, egyelőre nem tudta hiánytalanul beszerezni a romológiai irodalom régebbi „csúcsműveit". A környező országok mai szerzőinek művei viszont hiánytalanabbul találhatók meg a polcokon. A cigány holocaustról szóló feldolgozások közül ugyancsak több van meg.

Mivel eddig nem született meg a romák egységes nyelve, rengeteg nyelvjárást használnak. Ezért különösen fontos a könyvtár nyelvészeti – nyelvtani, helyesírási, nyelvjárás-feldolgozási – állománya.

Viszonylag kevés az eddig kiadott roma nyelvű szépirodalom, még kevesebb az olyan, amelyet más nyelvből fordítottak romára (ilyen pl. Exupéry Kis hercege, amely 1994-ben Magyarországon jelent meg). A könyvtár mindenesetre – beleértve a roma nyelvű gyermekirodalmat is – elég szép reprezentációval rendelkezik ebből a műfajból is. A szépirodalmi gyűjtésnek ugyancsak tárgya a roma vonatkozású világirodalmi alkotások beszerzése.

A roma zenét, éneket és táncot meglehetősen sok mű képviseli az állományban. A roma képzőművészetről azonban eddig nem készült átfogó monográfia.

Gazdagon van képviselve – érthető okokból – a roma gyerekekkel, illetve a romául tudó pedagógusok képzésével kapcsolatos pedagógiai irodalom.

Az állományt a Múzeum hivatali helyiségeiben zárt szekrényekben tárolják, ami visszaveti a használatot. A jövőben remény van a megfelelő elhelyezésre és kutatószobára.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

98/271

MA, Wei: The near future trend: combining Web access and local CD networks. Experience and a few suggestions = El.Libr. 16.vol. 1998. 1.no. 49-54.p.

A közeljövő irányzata: a Web és a helyi CD-hálózat összekapcsolása. Tapasztalatok és javaslatok

CD-ROM; Hatékonyság; Helyi gépi hálózat; Számítógép-hálózat

A cikk kétféle média, a Web és a CD-ROM hálózatok egymást kiegészítő természetét tárgyalja, a következő három kérdést kiemelve: 1) a Web és a CD-hálózatok kombinálása – fontosságuk és megvalósíthatóságuk; 2) a közösségi hálózati környezet figyelembevételének előnyei és szükségessége, szemben az egyetlen könyvtárra irányuló szemlélettel; 3) rugalmasság az új technológiák tekintetében. Nem létezik olyan egységes modell, amelyet minden könyvtár alkalmazhat. A szerző bemutat néhány új terméket, majd az Occidental College Library (Los Angeles, California) tapasztalatait ismerteti.

(Autoref. alapján)

Lásd még 211-213, 234, 240, 246, 250, 264, 281, 292, 301

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

Lásd 239, 287

Orvostudományi tájékoztatás

98/272

LÁZARO DE MARCEDO, P. – POZA SANZ, A. [et al.]: Las bibliotercas de ciencias de la salud en Espana: Una primera aproximación descriptiva = Rev.Esp.Doc.Cient. 20.vol. 1997. 4.no. 376-392.p. Bibliogr. 51 tétel.

Res. spanyol és angol nyelven

A spanyol egészségtudományi szakkönyvtárak, első megközelítésben

Szakkönyvtár -orvostudományi

A spanyol egészségügyi intézmények könyvtári ellátottságát vizsgálva először telefonon kérdeztek meg 716 intézményt (100 ágyasnál nagyobb, ill. ha oktató feladatokat is ellát, akkor kisebb kórházakat, az egészségügy igazgatási központjait és a közegészségügyi, orvosi, fogorvosi, ápoló és fizikoterapeuta képző, oktató intézményeket), hogy van-e könyvtáruk, s az igennel válaszolóknak kérdőívet juttattak el. Végeredményként megállapították,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a 716 intézmény közül 400 (55,9%) rendelkezik saját könyvtárral, további 82 (11,5%) más intézménnyel közös könyvtárt használ. A legtöbb könyvtár (52,8%) a kórházakban, majd az adminisztratív intézményekben (24,8%) található. Az egyetemi (és egyetemi intézeti) könyvtárak 18,8%-ot, a kutatóintézetiek 2%-ot tesznek ki. Az egészségügyi intézmények közel egyharmadának (főként a kisebb, önálló, nem oktató kórházaknak) nincs könyvtáruk Spanyolországban.

(Autoref. alapján)

Lásd még 257

Környezetvédelmi tájékoztatás

98/273

HERZIG, Tanja: Öffentliche Bibliotheken und Umweltbewusstsein. Möglichkeiten einer ökologischen Programmarbeit = Bibliothek. 21.Jg. 1997. 2.no. 195-214.p.

Közkönyvtárak és környezeti tudatosság. Egy ökológiai program megvalósításának lehetőségei

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -környezetvédelmi

A küszöbön álló ökológiai katasztrófa fényében a közkönyvtáraknak is feladata, hogy megváltoztassák az emberek hozzáállását a környezetvédelmi kérdésekhez. A cikk elméleti része az emberek környezetvédelemi tudatosságának eredetével és fejlődésével foglalkozik, és megvizsgálja, hogy a közvélemény milyen fontosságot tulajdonít a környezetvédelemnek. Ezután a környezetvédelmi oktatás kulcskérdései következnek, amelyek a projektek kidolgozásánál jelentősek. A gyakorlati rész konkrét ökológiai feladatok megvalósítására tartalmaz javaslatokat. Befejezésül hasznos ökojátékokat ismertet, és a témához kapcsolódó fontos címeket közöl.

(Autoref.)

Képzőművészeti tájékoztatás

Lásd 254

Pedagógiai tájékoztatás

Lásd 268

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

98/274

MAIER, Erich – SCHNEIDER, Werener: Der Münchner Bibliotheksentwicklungsplan von 1971. Eine Bilanz = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 1.no. 28-31.p.

Res. angol nyelven

Az 1971. évi müncheni könyvtárfejlesztési terv mérlege

Fejlesztési terv; Feladatkör; Könyvtári hálózat; Statisztika; Városi könyvtár

1971 márciusában a müncheni városi tanács kulturális bizottsága elfogadta a város könyvtárfejlesztési tervét. A terv, amelyet az általános városfejlesztési terveknek megfelelően dolgoztak ki, felhatalmazta a könyvtárakat, hogy kulturális és kommunikációs központokként működjenek a város egyes körzeteiben. A terv a növekvő igényeknek megfelelően a szolgáltatások kiszélesítésére szólított fel, egy jobban szervezett központi könyvtár létrehozását sürgette, amely magára vállalhatná a továbbképzés feladatait, továbbá az információhordozók szélesebb választékának megteremtését szorgalmazta. A fejlesztési terv legfontosabb célja tehát a könyvtári hálózat kiszélesítése, egy impozáns új könyvtár felépítése és egy média-alapú, a helyi-körzeti igényeknek megfelelő kulturális program kidolgozása volt. E terv lényeges pontjai napjainkra teljesültek. A müncheni könyvtári rendszer jövője már nem szervezési-hálózatosítási kérdések megoldásától függ; a fő feladatok most a szolgáltatásokra, az információkra és a minőség-szempontú vezetésre irányulnak. E feladatokkal kapcsolatban folyamatos tervek készülnek.

(Autoref. alapján)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

98/275

EDWARDS, Ronald G. – WILLIAMS, Calvin J.: Performance appraisal in academic libraries: minor changes or major renovation? = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 1.no. 14-19.p. Bibliogr.

Teljesítményértékelés egyetemi könyvtárakban: van-e valódi haszna?

Egyetemi könyvtár; Minősítés

A munkavégzés értékelése anyagot szolgáltat olyan személyzeti intézkedésekhez, mint pl. kinevezés, béremelés, munkaerőgazdálkodás, fegyelmi eljárás stb. Az értékelés fontosságát senki sem vitatja, azonban az érintett személyek részéről gyakran tapasztalható félelem, ingerlékenység vagy ellenállás a célok és eszközök tekintetében.

Pedig nyerhetne ez a szituáció a főnök és beosztott közötti viszonyban nagyon pozitív szerepet is. Az alkalmazottak számára visszajelzést, pártatlan kritikát, bátorítást adhatna, ugyanakkor segíthetné az intézményi célok és irányvonal áttekintését és megvalósítását. Ehelyett ez az évente (néhol fél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évente) megrendezett esemény a zavarodottság, félreértések és elvesztegetett lehetőségek idejévé válik.

Az értékelők gyakran készületlenek, kérdező képességük hiányos. Tartanak a helyzettől és az adminisztratív feladattól. Velük szemben az értékelt személyeknél gyakran jelentkezik a megtorlás vagy a személyes kudarc érzése. Ez a nyílt és közvetlen megbeszélésre alkalmat adó fórum éppen az ellentétébe csap át, vezetők és beosztottak kitérőleg reagálnak, nehéznek tartják az őszinte hozzáállást.

A teljesítményméréskor az egyének munkavégzését és viselkedését alkalmazásuk meghatározott környezetén belül szükséges vizsgálni. A viselkedés elemzéséhez a beosztáshoz kapcsolódó, világosan megragadható elemek szükségesek, kerülni kell a személyiséget érintő szubjektív mozzanatokat. Az értékelés elsődleges célja az egyén és az intézmény fejlődésének előmozdítása és mindenki számára jobb munkakörnyezet teremtése. Fontos megérteni az egyéni célokat és azt, hogy miként illeszkednek ezek az intézmény célkitűzéseihez.

Az egyéni munkavégzés értékelése nem újdonság, mégis elenyészően kevés könyvtári szakcikk áll rendelkelkezésre a témában. Sokszor néhány más terület, pl. a pszichológia vagy az üzleti tudományok szakirodalmából kell ismereteket kölcsönöznünk hozzá.

Az egyetemi könyvtárakban alkalmazott egyéni munkaértékelést használható módszernek tekintik a szerzők, de túlzott hatékonyságát általában kétkedés övezi. A részletes kutatási terv, megvalósítás és a döntő eredmények leírását gyakran személyes hangú elbeszélés helyettesíti. A megbízható adatokat szubjektív benyomásokkal pótolják, a mérési tevékenység irányának konkrét meghatározása, az egyes összetevők kontrolállása, oksági magyarázatok keresése helyett beérik felületes útmutatásokkal. A humán erőforrásokkal és a munkaértékelés módszertanával aránylag kevés továbbképzés és tanácskozás foglalkozik.

A hatékonyság növelése érdekében, a leépítések, költségcsökkentések következtében és különösen az elektronikus munkakörnyezet hatásának köszönhetően a könyvtárosokat túl gyakran kérik arra, hogy változtassanak megszokott munkamenetükön és viselkedésükön. A technológiai fejlődéssel nem mindig tart lépést megfelelő továbbképzés. Ezért ahelyett, hogy a produktivitás fokozódna, az alkalmazottak bizonyos technostressz testi-lelki tüneteit mutatják. A hatékony értékelés kimutat ehhez hasonló lappangó problémákat, és megfelelő képzést előirányozva növelheti a produktivitást, az alkalmazottak pedig így érzékelhetik, hogy a vezetőség fogékony környezeti és lelki problémáikra.

Legfontosabb érv a munkaértékelések mellett, hogy érvényt szereznek a humán erőforrásokkal kapcsolatos kezdeményezéseknek az egyetemi könyvtárakban. Mivel a könyvtár sok tekintetben úgy működik, mint bármely más tanszék, hasonló külső gazdasági, politikai és társadalmi nyomásnak vannak kitéve a könyvtárosok, mint az egyetem más dolgozói. Az értékelő programok összetartást, közösségi érzést teremthetnek és elősegíthetik együttműködések kialakítását.

Az értékelést egy sor tényező érintheti hátrányosan, pl. a felkészültség hiánya, technológiai változás, részrehajlás, forráshiány, intézményi célok figyelmen kívül hagyása.

Támogatni kell a személyzetet az értékelés és céljai megvitatásában. A hatékony értékelésnek fel kell tárnia a munkavégzés hiányosságait és konstruktív irányt kell mutatnia az intézményi cél megvalósítása felé – ehhez az értékelő ellenőröknek megfelelő minőségmenedzselési ismeretekkel is rendelkezniük kell. Széles látókör, józan ítélőerő, irányadó, motiváló képesség mind-mind olyan adottság, amellyel az értékelő jó, ha rendelkezik. Sok értékelő keveset tud a csapatmunkáról, az erőfeszítések összehangolásáról, inkább csak a munkaszervezés technikai oldalában jártas. A gyorsan változó tech-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nológiai környezetben a vezetők kevés útmutatást találnak az értékelés lefolytatásához.
Az értékelők gyakran saját előző munkaterületükről hozott szűk perspektívájukból ítélik meg a másfajta munkaköröket is. Nagy hangsúly esik az egyéni teljesítményre, míg kevésbé vizsgálják azokat az összefüggéseket, melyek között az egyén a munkáját végzi, pl. a munkához rendelkezésre álló eszközöket, forrásokat, valamint ezek használatának módját. Így sokszor olyasmit értékelnek, ami nem is a munkavégzőn múlik. A végső cél, vagyis a könyvtári szolgáltatás fejlesztése szem elől veszhet.
Az értékelésnek amellett, hogy bátorítani kell az egyéni törekvéseket, ki kell emelni bizonyos status quo fenntartásának szükségességét az intézmény stabil működése érdekében.
Sok vezető nem veszi elég komolyan az egyéni munkavégzés értékelését, nem tudja összekapcsolni a dolgozók személyes törekvéseit a szervezeti működés céljaival. Másrészt az egyéni képességeket és a munka minőségét csak annyiban veszik figyelembe, amennyiben ezek az intézmény bevált működési elveihez idomulnak.
Nem szabad megelégedni a kialakult értékelő gyakorlattal – egyre hatékonyabb, pártatlanabb és kevésbé szubjektív ellenőrző, értékelő rendszereket kell bevezetni az egyetemi könyvtárak változó szerepéhez is igazodva.

(Nagypál László)

98/276

HILL, Cynthia: Insourcing the outsourced library = Libr.J. 123.vol. 1998. 4.no. 46-48.p.

Egy külső bérmunkával működtetett szakkönyvtár „honosítása"

Bérmunka kiadásas; Munkaszervezés; Szakkönyvtár -számítástechnikai

A kaliforniai Palo Altoban működik a Sun Microsystems vállalat, mely 150 országban értékesíti az általa kifejlesztett hálózati számítógépeket. Küldetésnyilatkozatuk szerint abban kívánják támogatni a különböző szervezeteket, hogy munkájuk során képesek legyenek magukévá tenni és hatékonyan felhasználni környezetük és a világ információforrásait. Üzleti filozófiájuk jellemző vonása, hogy csak azokat a munkatársakat és szervezeti egységeket foglalkoztatják sajátjukként, akiknek tevékenysége szorosan kapcsolódik főprofiljukhoz. Minden egyéb munkára külső vállalkozóval szerződnek. Ezirányú döntéseiket azonban időről időre felülvizsgálják.
1982-ben, a cég indulásakor még egyáltalában nem volt könyvtáruk. 1991-ben a Sun kulcsfontosságú részlegei jelezték a könyvtári szolgáltatások iránti igényüket. Mivel ez nem tartozott szorosan a Sun tevékenységéhez, működtetésére az Adeco nevű nemzetközi munkaerő-közvetítő céggel szerződtek, és így létrejött a Sun Library.
Cikkünk szerzője, Cynthia Hill 1995-ben csatlakozott a könyvtárhoz. Adeco-beli főnökével együttműködve kidolgozta a könyvtár stratégiai tervét, és a könyvtár erőteljes fejlődésnek indult. A munkatársak minden alkalmat megragadtak, hogy a munkájuk hasznosságát tudatosítsák, új szolgáltatásokat hoztak létre – például elektronikus SDI-t –, részt vettek a Sun intranetjének fejlesztésében, és hozzáférhetővé tették a Sun munkatársai számára legmegfelelőbb web alapú információs szolgáltatásokat.
A külsős státusz azonban mégis üvegfalat emelt a Sun és a könyvtárosok közé. Nem voltak „csapattagok". Hiába volt például Cynthia a könyvtár vezetője, nem léphetett fel a Sun képviselőjeként más könyvtárigazgatókkal való tárgyaláskor. 1997-ben úgy gondolta, bebizonyították nélkülözhetetlenségüket, és elérkezettnek látta az időt, hogy felvesse a könyvtár integrálásának kérdését. Három dolgoról kellett meggyőzni a cég szigorú vezetőségét: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár munkája szorosan kapcsolódik a Sun fő tevékenységéhez, és mind gazdaságossági szempontból, mind humánpolitikai megfontolásból hasznosabb a Sun számára, ha a könyvtárosokat átsorolják saját munkatársaik közé. Az ügy kivizsgálásával a cég gazdasági elemző szakemberét bízták meg. A könyvtárosok a vizsgálat ideje alatt is szorgalmasan lobbiztak. Szorosabbra szőtték kapcsolataikat a fő üzletágak munkatársaival, bebizonyították nekik, hogy a könyvtár egyre magasabb színvonalú szolgáltatásai értéktöbbletet adnak a cég termékeihez. Az Adeco kiiktatásával pedig jelentős költségek takaríthatók meg.

A siker teljes volt. A „beiktatás" alkalmából rendezett fogadáson 200 Sun munkatárs vett részt. Egyetlenegy sem kifogásolta az új fejleményt.

A könyvtár befogadása mindenképpen előnyös volt a Sun számára. Az Adeco által számlázott igazgatási költségek megtakarításával alacsonyabb lett a könyvtár költségvetése, kisebb lett az adminisztráció, kevesebb időt kellett fordítani a biztonsági célú ellenőrzésekre.

A könyvtár továbbra is alkalmaz külső szolgáltatókat és szerződéses munkatársakat, például a dokumentumbeszerzés, a periodikum-érkeztetés és feldolgozás esetében. De érdemi munkájuk, a magas színvonalú és naprakész szolgáltatások nyújtása az információ- és ismeretszervezés-menedzsment terén a cég munkájának részévé vált.

(Fazokas Eszter)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

98/277

SVENNINGSEN, Karen: An evaluation model for electronic resources utilizing cost analysis = Bottom Line. 11.vol. 1998. 1.no. 18-23.p. Bibliogr.

Költségelemzéses modell az elektronikus dokumentumok hasznosságának elbírálására

Állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban

Az információs szakemberek vitatják, melyik a legjobb módszer a beszerzendő elektronikus források értékelésére. Az elektronikus publikáció nemcsak a kutatás módszerét befolyásolja, hanem a könyvtárak beszerzési válogatását is. Bár az elektronikus információforrások számos előnnyel rendelkeznek, az új technológiák költségeit is figyelembe kell venni. E pénzügyi vonatkozások új helyzetet teremtenek a könyvtárosok számára a nyomtatott vagy elektronikus, illetve több változatban is kiadott anyagok kiválasztása során. Az információs szakembereknek ebben a helyzetben azt kell eldönteniük, melyik termék felel meg a legjobban az intézményi követelményeknek ma és a jövőben, és hogyan lehetséges az egyetemi felhasználók igényeit a legjobban kielégíteni a stagnáló vagy csökkenő költségkeretek mellett. A szerző egy szubjektív modellt mutat be, összehasonlítva az elektronikus formátumok (CD-ROM, online, Internet) előnyeit és hátrányait.

(Autoref. alapján)

Személyzet

98/278

NANKIVELL, Clare – SHOOLBRED, Michael: Mentoring in library and information services: a literature review and report on recent research = New Rev.Acad.Libr. 3.vol. 1997. 91-114.p.

A mentor-rendszer a könyvtár- és tájékoztatásügy területén: a kérdés irodalma és egy új vizsgálat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -személyzeten belül; Pályakezdő könyvtáros; Szakirodalmi szemle [forma]; Továbbképzés

A cikk áttekinti a legújabb brit fejleményeket a személyzeti támogatás (mentoring) területén, a könyvtári-információs szakmában. Elmagyarázza a „mentoring" fogalmát, szemlézi a legújabb szakirodalmat és összefoglalja egy új projekt eredményeit, amely a mentoring-ot mint a személyzeti fejlesztés lehetséges eszközét vizsgálta. A programot a British Library kutatási és innovációs központja finanszírozta és a University of Central England (Birmingham) információs tanszékének kutatási részlege hajtotta végre. A cikk különösen a felsőoktatási könyvtárra vonatkozó eredményeket emeli ki. Összehasonlítja a szakirodalom eredményeit a birminghami kutatás eredményeivel. Befejezésül a mentoring valószínűsíthető angliai fejleményeivel foglalkozik, és egy részletes bibliográfiát is közread.

(Autoref.)

98/279

THIER, Susanne: Ehrenamtliche Mitarbeit in deutshcen Bibliotheken. Ergebnisse einer Umfrage = Bibliotheksdients. 32.Jg. 1998. 1.no. 108-120.p.

Társadalmi munkások a német könyvtárakban. Egy felmérés eredményei

Felmérés [forma]; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtáros -társadalmi munkás; Munkaszervezés

A német könyvtárakban, elsősorban a vidéki közművelődési könyvtárakban igen sok részmunkaidős ill. tiszteletdíjas munkatárs dolgozik: 1995-ben ők látták el 8728 könyvtári intézményben a vezetői feladatokat is. (Ezek 40%-a helyi önkormányzati fenntartású könyvtár volt.) A közművelődési könyvtári intézmények 67%-át részmunkaidősök ill. tiszteletdíjasok működtetik.

Mivel a tiszteletdíjas munkatársak szerepe a könyvtárügyben visszatérő vitatéma, a Német Könyvtári Szövetség a Német Könyvtári Intézettel közösen 1997-ben kérdőíves felmérést végzett. A vizsgálat azonban csak azokra a munkahelyekre terjedt ki, ahol a tiszteletdíjasok főfoglalkozású könyvtáros/könyvtárosok mellett dolgoznak. Az ilyen munkahelyek száma viszonylag alacsony: a kérdőívet visszaküldő könyvtárak 19,9%-a alkalmaz tiszteletdíjast. (A valóságban azonban vélhetően még kisebb az ilyen könyvtárak hányada.) A vizsgálat eredményei tehát nem a könyvtárak összességére, csak erre a kis hányadra vonatkoznak.

A főfoglalkozásúak mellett tiszteletdíjast is alkalmazó könyvtárak megoszlása a következő: helyi önkormányzati fenntartású közművelődési könyvtár: 70%, egyházi fenntartású közművelődési könyvtár: 17%, kórházi könyvtár: 2%, egyetemi/főiskolai könyvtár: 8%, szakkönyvtár: 3%.

Egy-egy ilyen könyvtárban átlagosan 8 tiszteletdíjas dolgozik, létszámuk azonban erősen szórt: a könyvtárak fele 1, 2 vagy 3 munkatársat alkalmaz, 11%-uk 11-20 munkatárs között, másik 11% pedig 20-nál is többet. A legnagyobb létszám az egyházi fenntartású közművelődési könyvtárakban található (átlagosan 22 munkatárs).

A könyvtári munkaidő-alap felől tekintve: a tiszteletdíjasok e könyvtárak 35%-ában a munkaóráknak csak 5%-át adják, és csak a könyvtárak 22%-ában haladja meg a tiszteletdíjasok óraszáma a teljes óraszám 20%-át.

A tiszteletdíjasok alkalmazása növekvő tendencia: a dolgozók 75%-a az elmúlt másfél éven belül került a könyvtárba. Tevékenységük egyaránt kiterjed az olvasószolgálat adminisztratív teendőire (kölcsönzés, felszólítások írása stb.) és az egyéb mechanikus munkákra (katalóguscédulák rendezése, raktári munkák, a könyvfeldolgozás technikai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkái stb.) Ezeket a könyvtártechnikusi munkákat kizárólag tiszteletdíjasok végzik a könyvtárak felében, és a könyvtárvezetők túlnyomó többsége szerint jól el is tudják végezni.
Megbízásuk az esetek többségében viszonylag hosszabb időre szól, 74%-nál több mint egy évre. Költségtérítésben 64%-uk nem részesül. A részesülőknek adott juttatás általában évi 30 és 2000 DM között mozog, néhány igen ritka esetben 2-3000 DM között.
A könyvtárvezetők a tiszteletdíjasok alkalmazását általában előnyös megoldásnak tartják, lehetőségnek a főfoglalkozásúak tehermentesítésére, új szolgáltatások bevezetésére vagy a kényszerű takarékosság miatt csökkentett szolgáltatások visszaállítására. Problematikusnak tartják viszont a magas fluktuációt, a rendszeres ellenőrzést követelő gyakorlatlanságot, a számítógépes feladatok végzésére való alkalmatlanságot. Félnek attól is, hogy a tiszteletdíjasok fokozott alkalmazásával a könyvtári munka leértékelődik, csökken a szakma tekintélye és munkahelyek vesznek el.

(Katsányi Sándor)

Marketing, közönségkapcsolatok

98/280

BURNETTE, Sheila: Book 'em! Cops and librarians working together = Am.Libr. 29.vol. 1998. 2.no. 48-50.p.

Zsaruk és könyvtárosok együttműködése az olvasás népszerűsítésére

Ifjúság nevelése olvasásra; Városi könyvtár

Az USÁ-ban egyedülálló programot indított be három évvel ezelőtt Albany Park kerületben a Chicago Public Library fiókkönyvtára és a helyi rendőrség. Egy sor olyan eseményt szerveztek meg, melynek célja a könyvtár és a rendőrség jobb megismertetése, megcélzott közönsége pedig a város ifjúsága.
Albany Park District lakossága legalább 40 nyelven beszél, és nagy részük erősen tart a hatóságoktól. A legjobb eszköz a rendőrségtől való félelmük megszűntetésére, ha megismertetik velük a rendőrség munkáját. A legfogékonyabb alanyok a gyerekek. A nekik és velük szervezett programok hatására „kitárulhatnak a kapuk".
A programok szülői Chuck Eberspacher, a rendőrség ifjúságvédelmi összekötő tisztje, és Elizabeth Hanson gyermekkönyvtáros. A véletlen hozta össze őket – Chuck új főnöke kiadta a parancsot, mely szerint gyermekprogramokkal kell a rendőrség társadalmi kapcsolatait megerősíteni. Chuck a programszervezés rejtelmeinek nyomában a könyvtárban kötött ki, ahol Elizabethben remek segítőtársra lelt.
Együttműködésük eredményeként hamarosan beindult a „Horgászbotok és olvasmányok" elnevezésű program, melyet a Jövő Horgászainak Alapítványa támogat, és amelynek szlogenjét – „A horgászás rabja légy, ne a drogé!" – is használhatják. Jelenleg körülbelül kétszáz ifjú tagja van a mozgalomnak.
A másik sikeres kezdeményezés a „Rejtélyes Őrjárat Könyv Klub". Itt a 6-12 éves gyerekek detektívtörténeteket olvasnak, és találkozhatnak olyan rendőrségi szakértőkkel, akik elmagyarázzák nekik, hogyan is oldhatók meg a rejtélyek a való életben. Meghívtak például nyomozókutyák kiképzésével foglalkozó szakembert, titkosírás szakértőt, igazi detektívet. Az öthetes tanfolyam végén a gyerekek meglátogatták a 911-es Vészközpontot, ahol a hegyirendőrök bemutatóját láthatták. A végén pedig jelvényt és pólót kaptak ajándékba a részvételt igazoló oklevélen kívül.
A legnagyobb feltűnést keltő esemény a halottak napi temetőlátogatás. A busszal kiszállított részt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vevők után bezárul a kapu, hogy aztán hajmeresztő kísértethistóriákat olvassanak fel egymásnak a sírok között, jelmezekbe öltözött rendőrök védelmében. A bizsergető kaland prózai haszonnal is jár. A temetői vandálokat ugyanis csodás hatékonysággal fékezi meg, ha a tojásdobálásuk hatására ördögök és farkasemberek bukkannak elő és veszik őket üldözőbe.
A visszajelzésekre alapozva egyértelműen kijelenthető, hogy a programok PR hatása mind a rendőrség, mind a könyvtár szempontjából kiváló

(Fazokas Eszter)

98/281

GRAHLMANN, Kerstin: Information Broker im World Wide Web = Nachr.Dok. 49.Jg. 1998. 2.no. 77-82.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven

Tájékoztatási vállalkozó a World Wide Weben

Felmérés; Public relations; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási vállalkozás

Az információs vállalkozók az Internetet is felhasználják szolgáltatásaikhoz és kutatásaikhoz, és a World Wide Web-et információhozdozóként is alkalmazzák a saját szolgáltatásaik közreadására. A cikk áttekinti a különböző vállalkozók kínálatát a World Wide Web-en. A cikk része a szerző diplomamunkájának, amelyben a Web-en megjelenő brókerek tájékoztatási kínálatát elemzi, és bemutatja, hogyan fejlesztettek ki és valósítottak meg egy prototípus WWW-alkalmazást.

(Autoref. alapján)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

98/282

CARON, Joseph: Les besoins d'information dans les groupes communautaires lorsque le besoin en matière d'information se confond avec sa production = Doc.Bibl. 43.vol. 1997. 4.no. 169-178.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A québec-i közösségek információigényei: az információhasználat és -előállítás szerepe

Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Használói szokások

A cikk egy kutatás eredményeiről számol be, amely több québeci használói közösség információigényeit vizsgálta. A tanulmánynak kettős célja volt: az információigények, illetve az információk felhasználási módjának felderítése. Az információ kérdése ugyanis bizonyos esetekben mint felhasználandó adat, tény stb. jelentkezik, más esetben viszont terméket jelent. Ennek a helyzetnek a megértése fontos a vizsgált csoportoknak nyújtandó információs szolgáltatások hatékonyságának javítása szempontjából.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/283

DREVER, Clair: Public Library Electronic Information Services = Libr.Inf.Briefings. 80.no. 1997. 2-15.p.

Elektronikus információk szolgáltatása a közkönyvtárakban – a PLEIS projekt bemutatása

Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár

A PLEIS (Public Library Electronic Information Services) programot azzal a céllal indították, hogy tanulmányozzák a közkönyvtári nyilvános elektronikus tájékoztatási rendszerek (Electronic Public Information, EPI) használóinak nézeteit és szükségleteit. A jelentés ismerteti a program fő résztvevőinek véleményeit és szükségleteit, valamint a projekt információtechnológiai szempontjait. A projekt eredményeinek alapján a jelentés kiemeli azokat a tudnivalókat, amelyeket más, EPI-szolgáltatásokat működtető vagy tervező intézmények is felhasználhatnak.

(Autoref.)

98/284

FEIBEL, Thomas: Und wo bleibt die Qualität? Anforderungen an Multimedia-CD-Roms für Kinder = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 2.no. 112-120.p.

És hol marad a minőség? A gyermekeknek szánt multimédia CD-ROM-okkal kapcsolatos követelmények

CD-ROM; Gyermekolvasó; Igény

A multimédia CD-ROM-ok segítségével a gyerekek játék közben tanulnak, új ismereteket, tapasztalatokat szerezhetnek. Sőt, ez a hordozó speciális hajtóerőt is jelent számukra, és segít legyőzni a félelmüket. A gyermekek számára készült CD-ROM-ok minőségértékelésének lehetséges kritériumai a következők: a kiadó kiadási programja (specializáció); a telepítés egyszerűsége; ötletek és információszervezés (célok, navigáció); grafika (esztétika, technikai megvalósítás); hangzás (zene, beszéd, hang-effektusok); írott szöveg (mennyiség, tipográfia, tartalom); didaktikai szándék; átlagos lejátszási idő; minőségi értéktényező.

(Autoref.)

98/285

FRENCH, Carol – POLLARD, Eleanor: Serials usage study in a public library = Publ.Libr.Q. 16.vol. 1997. 4.no. 45-53.p.

A folyóirathasználat vizsgálata egy amerikai művelődési könyvtárban

Állomány használata; Felmérés; Folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Közművelődési könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A csökkenő költségvetések és a növekvő folyóiratárak minden könyvtárt érintenek: szinte kötelezővé teszik a periodika-állományok használatának vizsgálatát. Már nem tartható az az álláspont, hogy azért fizetünk elő továbbra egy lapra, mert egyszer majd valaki talán keresni fogja. Meg kell fontolni a drága és ritkán használt folyóiratok lemondását, és meg kell vizsgálni, hogy melyek a népszerűek és a rendszeresen használtak.

A Broward megyei (Florida) könyvtár folyóiratgyűjteménye a 33 fiókból álló hálózat igényeit is kielégíti. Faxon kapja a kéréseket, és küldi a cikk-másolatokat, és a könyvtár kezeli két egyetem kihelyezett karainak folyóiratállományát és több más oktatási intézménnyel is hasonló együttműkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dési kapcsolatban áll. Néhány éve az addig szakok szerint, több emeleten lévő periodika-állományt egységesítették, a helyben olvasók és a fax-kérések jobb kiszolgálása érdekében. Az így létrejött periodika-részleg kezeli és forgalmazza a teljes gyűjteményt, de az állományépítés az egyes részlegek feladata maradt. A periodika-részleg csak a kb. 200 szabadpolcon lévő, „böngésző" gyűjtemény megrendelését végzi.

Ennek nyomán végezték el az állomány használatának mérését, a másolatkérések és a helybenhasználathoz rendszeresített kérőlapok, illetve a mikrofilm-tekercsek számlálásával, az eredmény címek szerinti nyilvántartásával. Az eredményt megkapták az egyes részlegek, és belátásuk szerint döntöttek: az egyik lemondta az összes soha nem kért folyóiratot, papír- és mikrofilm-formában egyaránt (ezzel kb. 5000 dollárt takarított meg), a másik a mikrofilmek tovább rendelése mellett döntött. Az együttműködő partnerek folyóiratainak használatát is mérték, és az adatokat megkapták az illetékes intézmények, hogy belátásuk szerint felhasználhassák őket.

A vizsgálat nagyon hasznosnak bizonyult (és az első évben több mint 10 ezer dollár megtakarítást eredményezett), annak ellenére, hogy nem felel minden kérdésre. Nem derül ki pl., hogy egy folyóirat többszöri használata esetleg nem egyetlen olvasó hobbijának köszönhető-e, illetve, hogy egy lapot esetleg csak azért nem használnak, mert nem tudják, hogy rendelkezésre áll, és így tovább. Ennek ellenére a figyelést folytatják, és finomítják mind a mérés, mind az annak nyomán születő döntések módját.

A folyóirathasználat méréséről a szakirodalomban csak a tudományos és felsőoktatási könyvtárak számolnak be. Ha a közkönyvtárak nem végeznek ilyen megfigyeléseket, legfőbb ideje, hogy elkezdjék. Ha mégis, akkor számoljanak be eredményeikről, mindannyiunk javára.

(Mohor Jenő)

98/286

GADD, Elizabeth – KINGSTON, Paula: The impact of an electronic short loan collection on academic staff = Man.Inf. 5.vol. 1998. 2.no. 37-40.p. Bibliogr. 4 tétel.

Az ajánlott irodalom elektronikus hozzáférési lehetősége a Loughborough Egyetemen (az ACORN projekt értékelése)

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Oktatás információellátása

Az ACORN vállalkozás a JISC (Joint Information Systems Committee) által finanszírott elektronikus könyvtári (eLib) programon belül a tanórákra megadott kötelező olvasmányok hálózaton keresztül biztosítandó elérhetőségét szolgálja. A Loughborough Egyetemen indított szolgáltatás egyelőre csak három tanszékre terjed ki. A földrajzi, a humán tudományi és a könyvtári tanszékek szemináriumaira kijelölt szakfolyóirat-cikkeket tartalmazza, a leggyakrabban kért tanulmányok közül első lépésként csaknem 500-at. Erről a három tanszékről az oktatók 68%-a szokott olvasmánylistát benyújtani a hagyományos tananyag kölcsönző gyűjteményeknek, míg az ACORN szolgáltatást csak a tanárok fele vette igénybe. Modulokra bontva 196 tanegységből 101 adott listát a könyvtárnak, de csak 49, tehát 25% kért cikkeket felvenni az ACORN szolgáltatásba.

Két kérdőíves felmérést végeztek a tanárok körében, 1996 decemberében, a program indításakor, majd egy évvel később. Az első közvéleménykutatás elsősorban azt próbálta megtudni, hogy az érintett tanszékek moduljainak háromnegyede miért nem veszi igénybe első körben az ACORN-t. A kérdezetteknek csak 10%-a ismerte be, hogy nem szokott olvasmánylistát küldeni a könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak, néhányan meg is indokolták ezt. Akik egyébként küldenek listát, azok között is előfordul, hogy néha egyszerűen kifelejtik a könyvtárat. Néhány kurzus annyira gyakorlatias, hogy nincs megadva kötelező irodalma, más kurzusok pedig csak tankönyveket használnak. Egyre gyakoribb tendencia, hogy a szakirodalmat hétről-hétre adják meg, mert friss és témába vágó anyagot akarnak kijelölni. Sokan a kurzus megkezdése előtt néhány nappal aktualizálják az irodalomjegyzéket. Az ACORN ellenben hat hónappal előre kénytelen kérni a javaslatokat, tekintettel arra, hogy a szerzői jogok rendezése és a digitalizálás időigényes. Az alacsony igénybevétel másik magyarázata, hogy még túlságosan új és kipróbálatlan a szolgáltatás. Némelyeket viszont kifejezetten lelkesít, hogy valami újdonsággal próbálkozhatnak, és további hozzáférhetőségi lehetőséget akartak adni hallgatóiknak. Néhány tanegységben a könyvtárat megkerülve egyenesen a világhálózatról tudnak tananyagot átvenni. Az oktatók egy része nem a gyakran kért, hanem a speciálisabb cikkirodalmat adja meg, pedig az ACORN-ba csak az előbbi kategória kerül bele.

Az 1997. évi felmérés két féléves működés után már nagyobb részletességre törekedett. Ezúttal csak olyan oktatókhoz küldtek kérdőíveket, akik előzőleg együttműködtek az ACORN-nal. 14 válasz érkezett. Ezek közül öt válaszadó volt, aki korábban nem vette igénybe a hagyományos tananyaggyűjteményt. Ketten bevallották, hogy olyasmit szerettek volna kérni az elektronikus tananyagellátásba, ami egyébként a könyvtári folyóiratokban is hozzáférhető volt. (A könyvtár ezt egyelőre nem támogatja.) Azok közül, akik a hagyományos tananyag-gyűjteményekbe is adtak be javaslatokat, hárman azt mondták, hogy az ACORN-tól kevesebb tételt kértek, hárman ugyanannyit, mint előzőleg, ketten pedig többet. A szerzői jogok és a digitalizálás költségei miatt az ACORN 30-ban határozta meg a modulonként felvehető cikkek számát. Ehhez csak ritkán kellett hivatalosan ragaszkodni, mikor egy-két oktató 80-100 cikket szeretett volna kérni egy-egy tanegységhez.

Arra a kérdésre, hogy miért kértek az ACORN-on keresztül elérhető cikkeket, a legtöbben azt felelték, hogy további hozzáférési lehetőségeket, illetve másfajta hozzáférési lehetőséget akartak teremteni hallgatóik részére, továbbá biztosítani kívánták, hogy minden hallgató hozzáférjen az alapolvasmányokhoz. Néhány tanár kísérletezett vele, hogy modulja web lapjáról kapcsolatot létesítsen az ACORN cikkekhez. Ketten viszont csak azért vették igénybe a szolgáltatást, mert úgymond felkérték őket erre. Legtöbben a tanítás támogatására kértek cikkeket, azután jónéhányan a vizsgához, illetve a szemináriumi feladatokhoz. Mindehhez nem lenne elegendő mennyiségű nyomtatott példány a hagyományos gyűjteményekben. Az oktatók web-lapjaihoz kapcsolva az általuk kért cikkeket elektronikus tanulási környezet teremthető. A távoktatásban és más újszerű oktatási formákban a jövőben nagy szerepe lehet az ACORN-hoz hasonló kezdeményezéseknek.

Az ACORN előnyeiről és hátrányairól is érdeklődtek az oktatóktól. Egyetértettek abban, hogy a szolgáltatás legfőbb jótéteménye az állandó hozzáférhetőség a hét minden napján, a nap 24 órájában, az egyetemi városrész bármely pontján. Hátránya, hogy nehézkes lehet képernyőről olvasni hosszabb szöveget, kényelmetlen képernyőről tanulni, a kinyomtatás pedig költséges a hallgató számára. Hátrány lehet még, hogy erősebb információtechnológiai eszközfüggőség alakul ki. Ha pl. a gépek túlterheltek vagy nem működnek megfelelően, az nagyon hátrányosan érintheti a hallgatókat vizsgaidőszakban. A hagyományos gyűjteményekben is akadnak ilyenkor a túl nagy keresettségből adódó problémák. További hátrány, hogy nem minden cikk esetében lehetséges megegyezésre jutni a szerzői jogokról. Kb. 80%-os a siker, de bizonyos moduloknál ennél rosszabb az arány. Előfordulhat, hogy néhány kulcsfontosságú cikket ki kell hagyni,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ily módon a hallgatók inkább a kisebb jelentőségű tanulmányokat olvassák el. Bár a tapasztalatok egyelőre nem ezt mutatják, mégis fennáll a veszélye annak, hogy a hallgatók megelégednek majd az ACORN által nyújtott tananyaggal, és könnyebben lemondanak a hagyományos könyvtári böngészésről, kutatásról. Bizonyos dokumentumtípusok pedig eleve kimaradnak az ACORN szolgáltatásból.
A válaszadók többsége szívesen látná, ha az ACORN tovább bővülne, fejlődne. Például más modulok is lehetőséget kaphatnának, növekedhetne az egy tanegységhez rendelhető cikkek száma, vagy könyvek egyes fejezeteit is föl lehetne vetetni az elektronikus tananyag-gyűjteménybe. Ezek reális lehetőségek. A hallgatók számának emelkedése és a tantervi módosítások nagy terheket rónak az egyetem költségvetésére. Az intézmény ennek ellenére próbálja továbbfejleszteni és integrálni az ACORN szolgáltatást, mivel nagyon pozitív a visszhangja, és hallgatói körökben továbbra is a tananyag elérhetősége az egyik legnagyobb probléma.

(Nagypál László)

98/287

GODDARD, Catherine – WILLETT, Peter – WOOD, Frances: The use and value of MSc in information studies/information management dissertations at the University of Sheffield = Aslib Proc. 49.vol. 1997. 9.no. 229-237.p.

A sheffieldi egyetemen készült tájékoztatástudományi/információszervezési magiszteri disszertációk használata és értéke

Disszertáció -könyvtártudományi; Dokumentálóképzés -posztgraduális; Hivatkozás; Publikációs tevékenység

A tanulmány a Sheffieldi Egyetem informatikai tanszékén 1988/89 és 1995/95 között benyújtott tájékoztatástudományi-információszervezési magisteri disszertációk hasznát, használatát és értékét vizsgálja. A disszertációkat készítő hallgatóknak, konzulenseknek és a disszertációval kapcsolatos kutatásba bevont külső intézményeknek kiküldött kérdőívekre érkezett válaszok azt mutatták, hogy mindhárom csoport, akárcsak a többi oktató és hallgató másképpen használta a szóban lévő disszertációkat. Néhány disszertáció nyílt publikációként is megjelent, és egy hivatkozatelemzés szerint ezek sikeresen juttatják el a disszertációk eredményeit egy szélesebb olvasóközönség számára.

(Autoref.)

98/288

STEPHAN, Werner: Spagat zwischen Bewährtem und Neuem. Auswertung einer Umfrage unter Kunden der Deutschen Bibliothek = Dial.Bibl. 10.Jg. 1998. 1.no. 35-38.p.

A Deutsche Biblikothek használói körében végzett felmérés kiértékelése

Felmérés; Használó; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások használata

A Deutsche Bibliothek 1997-ben felmérte, hogy felhasználói mennyire elégedettek a könyvtár központi bibliográfiai szolgáltatásaival. A kiküldött és visszakapott kérdőívek közül 183 volt értékelhető.
A használók az alapszolgáltatások közül elsősorban a mikrofilmlapon ill. a CD-ROM formában megjelenő bibliográfiákat részesítik előnyben, csaknem azonos mértékben (SWD-mikrofilmlap: 69 említés, CD-ROM alapadatok: 64 említés.) Ezzel párhuzamosan azonban változatlanul igénylik a hagyományos cédulaformában megjelenő bibliográfiát is (Cédulaszolgáltatás: 42 említés.) Tudott, hogy a géppel olvasható és a hagyományos cédulaformát párhuzamosan is használják, az utóbbit feltehetően állománygyarapítási segédeszközként is. A Deut-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sche Bibliothek a jövőben is folytatja cédulaszolgáltatását.
A kapott bibliográfiai adatokat a legtöbb könyvtár több céllal is hasznosítja. Csekély azon intézmények száma, melyek csak egyetlen célra használják a tételeket (48), de olyan könyvtár sincs sok, amely minden lehetőséget kihasználna a hasznosításra (24). A meglevő szolgáltatásban tehát további felhasználói lehetőségek rejlenek,
A kapott adatok másodlagos feldolgozása a könyvtáraknak sok gondot okoz, mint ezt a gyakori telefonos segítségkérés is mutatja. Meglepő, hogy milyen sok helyen kell a nem megfelelő szoftver miatt másodlagos munkát végezni (54 említés), úgy látszik, a szoftver-cégek nem reagálnak gyorsan és flexibilisen a változásokra. Sok helyen a helyi állományfeltárási szabályokhoz való alkalmazkodás követel többletmunkát (52 említés), a legtöbb gondot azonban a többkötetes művek okozzák. (59 említés.)
Mennyire elégedettek a felhasználók a Deutsche Bibliothek bibliográfiai szolgáltatásaival? A válaszok skálán elhelyezve azt mutatják, hogy a használók leginkább a korrekt üzletvitellel és a telefonon adott segítőkész tanácsokkal elégedettek, másodsorban a problémáikra írásban adott válaszokkal. A segítőkészség tehát jó használói minősítést kapott, a bibliográfiai munka, közelebbről a formai dokumentumfeltárás minősége viszont közepest, a tematikus feltárás még gyengébbet. Rossz a vélemény a régi és az új szolgáltatásokról adott információkról, a legrosszabb értékelést pedig a szolgáltatás gyorsasága (lassúsága?) kapta. Az utóbbit illetően a cikk szerzője úgy véli: mivel a címek 80%-a a könyv beérkezésétől számított nyolc héten belül megjelenik a Nemzeti Bibliográfiában, a könyvtár nem hibáztatható, inkább a könyveket késedelmesen küldő (némely esetben évenként csak kétszer szállító) kiadók. A nyolc hetet túllépő 20% esetében kell a könyvtárnak a feldolgozás ütemét gyorsítani.
A kérdőív tanulságait a tervezett felhasználói konferencián fogják mélyrehatóbban megvitatni.
A Deutsche Bibliothek 1998-ra tervezett új központi bibliográfiai szolgáltatásai:
- CD-ROM bibliográfia 1972-1985;
- disszertáció-CD aktualizálva 1997-ig;
- retro-CD 1945-1971.

(Katsányi Sándor)

98/289

VAUGHAN, Liwen Qiu: Information search patterns of busienss communities. A comparison between small and medium-sized businesses = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1997. 1.no. 71-78.p.

Az üzleti világ információkeresési szokásai: a kis- és középvállalatok összehasonlítása

Felmérés [forma]; Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Tájékoztatás -közgazdasági

Az üzleti életben tevékenykedők információkeresési szokásainak felderítésére két felmérés készült: az egyik a kisvállalkozók, a másik a közepes vállalatok felhasználóinak szokásait vizsgálta. Főleg azt kutatták, milyen forrásokat használnak az üzleti információk beszerzésére, különös tekintettel a közkönyvtárra. Az eredmények azt mutatják, hogy az üzleti felhasználók az informális forrásokat részesítik előnyben. A legfontosabb forrás az ügyfél, a felhasználó. Az elmúlt évben a megkérdezetteknek a fele sem használta a közkönyvtárakat, akik mégis használták, azoknak többsége a könyvtárosoktól kért segítséget. A közkönyvtárak iránti érdeklődés a kisvállalkozók részéről a nagyobb, különösen a vállalkozás korai szakaszában.

(Autoref.)

Lásd még 253

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasáskutatás

98/290

JUNCKER, Beth: Why hurry? Reading promotion in Denmark, or, is reading the only way towards literacy? = New Rev.Child.Lit.Libr. 3.vol. 1997. 139-145.p.

Miért siessünk? Az olvasásra nevelés Dániában, avagy: az olvasás az egyetlen út az irodalmi műveltség felé?

Ifjúság nevelése olvasásra; Olvasásra nevelés; Tömegkommunikáció

Dániában rengeteg időt, pénzt, energiát fecsérelnek el olvasási mozgalmakra, műhelyekre, propagandára. (Mintha bizony annak a napi tíz oldalnak egészségmegőrző szerepe lenne.) Pedig mindez lényegében felesleges, mert Dániában régóta működik fejlett és törvényben garantált közoktatás, kiépült az iskolai és gyermekkönyvtári rendszer, a tanulókhoz olyan sok olvasnivaló jut el, hogy nagyon nehéz lenne egy átlag diáknak nem megtanulni az olvasást. A gyerekeket óvják az új médiától, miközben elárasztják őket könyvekkel.

A felvilágosodás hozta magával azt az azóta is uralkodó nézetet, hogy a gyermekkorból a felnőttkorba, a vadságból a civilizációba az írásbeliség elsajátításán, az olvasáson keresztül vezet az egyedüli út. A korábban gazdag szóbeliség kultúráját ez nagymértékben visszaszorította. A felnőttek szemében a gyerekkor értelme, célja eljutni a felnőttkorba az írott ismeretek megtanulásán keresztül. Így van ez még ma is, az új évezred küszöbén.

A képi, a hangzó és a hagyományos írott kultúrának egy eddig ismeretlen elegye kezd kialakulni. Sokan félnek, hogy megszűnik az írott szó egyeduralma. Az elmúlt néhány század értékeit, vívmányait vélik ezzel elveszíteni, és tartanak egy kevésbé értelmi, inkább érzelmi töltéssel működő új középkor beköszöntétől.

A cikkíró nem osztja ezt az aggodalmat. Szerinte a tudáshoz sokfajta út vezethet. Papírra vetett grafikai jelek átalakításának ismerete még nem feltétlenül jelent tájékozottságot, műveltséget, csak egy lehetőséget kínál ehhez. Számos felnőtt létezik, aki nem művelt, nem tájékozott, pedig olvas. Az írástudatlan gyerek a látottak és hallottak alapján képes történeteket alkotni, fel tudja használni a testmozgást és a hangokat, zörejeket érzelmei kifejezéséhez. Sokáig lázad az ellen, hogy rákényszerítsék a felnőtt világ törvényeit. Ennek egyik metaforája a sírás. Céltalannak tetsző játékai során viszont rendkívül össztett értelmi szerkezeteket is kialakít, megalkotja saját valóságát. Mindezeket fel lehet használni nevelési célokra, enyhítendő az iskola által okozott traumákat. Hagyni kellene, hogy az olvasástanítás megkezdése előtt a gyermekek a hozzájuk közelebb álló, képeket és hangokat felhasználó eszközök segítségével szerezzenek ismereteket, fejlesszék értelmezőképességüket és ezzel együtt sokkal kevesebb kényszerrel, apránként elsajátítsák az olvasást is.

Az ismeretszerzésnek számos módja van, melyek jól megférhetnek egymás mellett. Lehet művelt az is, aki nem könyvekből szerezte tudását. Az erőltetett olvasási kampány helyett inkább a megismerés propagandájára, hatékony ismeretterjesztésre lenne szükség.

(Nagypál László)

98/291

HUJANEN, Erkki: Nykynuori lukee monenlaista = Kirjastolehti. 90.vuo. 1998. 1.no. 7-8.p.

A mai fiatalok sokfélét olvasnak

Olvasási szokások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A finn fiatalok olvasási szokásairól a 60-as évektől kezdve – 10 éves periódusokban megismételten – felmérést végeznek. A most elvégzett vizsgálatot Mikko Korkiakangas és Pirkko Saarinen könyve tartalmazza. Az utóbbi szerző minden eddigi vizsgálatban részt vett. A 11-15 éves korosztályból kiválaszott reprezentatív minta mindannyiszor ugyanarról a hét településről származik, a mostani vizsgálatba azonban még három újabb települést is bevontak.

A szerzők szerint a legfigyelemreméltóbb változás a szülők és az iskola hozzáállásában történt: a 90-es években megszűnt a fiatalok olvasmányainak szülői korlátozása, s rugalmasabb lett az iskolában feldolgozandó (feldolgozható) könyvek kiválasztása is. Egyéb drámai változások azonban nem történtek. Az olvasás mennyisége csupán az említett korosztályon belüli idősebb fiúk körében csökkent szembetűnően. A legtöbbet olvasók a 11-12 éves lányok: az ő olvasási kedvük a 80-as évekig folyamatosan emelkedett, s most ahhoz képest ugyan valamit csökkent, de nagyobb, mint a 60-as években volt.

A nemek közti különbség egészében véve nem az olvasásra szánt időmennyiségben, hanem az olvasott dokumentumtípusban van. A fiúk inkább a lapok iránt érdeklődnek: a képregényeket, a napilapokat és a folyóiratokat fontosabbnak tartják a könyveknél. Tematikai szempontból közös a fiúk és lányok érdeklődése az izgalmas, valamint a fiatalok problémáit taglaló művek iránt – a lányok tipikus kedvelt olvasmánya viszont a romantikus történet, míg a fiúk a humoros irodalmat és az ismeretterjesztő jellegű műveket részesítik előnyben.

Nemzetközi összehasonlításban az a meglepő, hogy miközben számos kultúrában a „hasznot hozó" olvasás a domináns, a finn fiatalok a kellemeset, az örömöt, a hétköznapokból való menekülést keresik inkább az olvasmányaikban, s ezek kevésbé kapcsolódnak tanulmányaikhoz vagy leendő munkájukhoz.

A sokat olvasó fiatalok olvasmányainak skálája sokoldalú, s ők kortársaiknál érettebbnek tűnnek. Felfedezhető a vizsgáltak körében az olvasás terapeutikus funkciója is. A felmérés kimutatta, hogy az olvasás következtében nőtt a fiatalok önbizalma is azáltal, hogy tudatosították magukban mások problémamegoldási vagy problémaelkerülési módszereit.

(Sz. Nagy Lajos)

Használók képzése

98/292

NEWTON, Robert – SUTTON, Audrey – McCONNELL, Mike: Information skills for open learning: a public library initiative = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 2.no. 125-134.p.

Res. francia és német nyelven

Információs jártasság önálló tanulásra: egy közkönyvtári kezdeményezés a hálózaton

Felnőttoktatás; File-szervezés -gépi; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

1996 elején a South Ayrshire Libraries pályázatot nyújtott be a British Library Kutatási és Innovációs központja által támogatott „Digitális Könyvtárak" nevű programhoz. A terv szerint a közkönyvtárak oly módon segítenék a felnőttoktatásban részt vevő használókat, hogy kikeresik és osztályozzák számunkra az Interneten található tanulási forrásokat. Ezt egy Web-kalauz megtervezésével és kifejlesztésével szeretnék megvalósítani. Ezzel párhuzamosan egy Internet-oktatási Web-helyet is létrehoznának, ahol az Interneten található oktatási csomagokat gyűjtenék össze. Ezek szolgálnának alapul a közkönyvtárak személyzete által lebonyolított In-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ternet-tanfolyamokhoz. A cikk ismerteti ez utóbbi szolgáltatás kialakításának folyamatát és eddigi eredményeit.

(Autoref. alapján)

98/293

SNAVELY, Loanne – COOPER, Natasha: Competing agendas in higher education: finding a place for information literacy = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1997. 1.no. 53-62.p.

Találjunk helyet az információs jártasságoknak az egymással versengő felsőoktatási programok között!

Egyetemi oktató; Használók képzése -felsőoktatásban

Az egyetemi könyvtárakban az információkezelési jártasság (information literacy) fogalma azt az óhajt fedi, hogy minden hallgató képes legyen saját információigényét felismerni és körülírni, a szükséges információt fellelni, értékét megállapítani és hasznát venni egész élete során.

A könyvtárral összefüggő oktatásban jelenleg az információ tartalma helyett inkább az információs forrásokra, az információszerzés folyamatára és a használóra esik nagyobb hangsúly. Így a könyvtári oktatás gyakorta túlnő a hagyományos egyórás bibliográfiai eligazításon, aktív elsajátítási technikákat követel meg, és kritikai gondolkodásra serkent. Ezért be kell vonni ebbe a munkába a tanszékek munkatársait is.

Az információkezelési ismeret tanításának mindenképpen helye van a felsőoktatásban, de az oktatás módját nem könnyű megválasztani. Az információkezelési ismereteket, a keresést, kiértékelést és felhasználást be lehet illeszteni a meglevő kurzusokba úgy, hogy azok mintegy átszeljék a teljes tananyagot, átíveljenek az egyes tantárgyakon. Így a tanulási folyamatnak szerves része, nem csupán adaléka lesz az információkezelés. A tananyagon keresztül oktatott információkezelési ismeretek változatosságot mutathatnak egy adott intézmény célkitűzéseinek, küldetésének megfelelően.

Valamilyen mértékben minden tudományágból épülhet kurzus az információkeresés és kiértékelés gyakorlatára. Az információs kurzusokkal szemben ki kell dolgozni bizonyos követelményrendszereket, és meg kell határozni az egymásra épülő szinteket. Egy oktatókból és könyvtárosokból álló felügyelő testület vállalhatná az egyes kurzusok jóváhagyását.

A könyvtár műhelyek, közös programok szervezésével teremthet lehetőséget arra, hogy a tanerők szélesíthessék információkezelési ismereteiket, növelhessék gyakorlottságukat. A könyvtárnak megérné ezen többletfeladatok vállalása, a hallgatókkal sokkal kevesebb gondja lenne. A tájékoztató szolgálat általában nincs felkészülve arra, hogy a hallgatókat rendszeres képzésben részesítse. Jobb, ha a tanszéki előadók végzik el ezt a munkát kurzusaikba beépítve, a könyvtárosok pedig részt vehetnek a feltételek megteremtésében. Arról nem is beszélve, hogy a problémamegoldást és az információ értékeléséhez szükséges kritikai gondolkodást csak az oktatók tudják tantárgyuknak megfelelően okítani. Fontos, hogy a tanárok ne érezzék a könyvtár által diktált kényszernek, rájuk rótt tehernek az információkezelési ismeretek továbbadását, hanem maguk is belássák ennek hasznosságát és szükségességét.

A tantárgyak különböző forrásokból származó információkat használnak fel különböző módon és mértékben. Bizonyos kurzusokba könnyebben beépíthetőek az információkezelési ismeretek, míg másokba kevésbé. Az oktatók és könyvtárosok közös műhelyein ki lehetne dolgozni olyan feladattípusokat, melyek tartalmaznának mind szaktantárgyi, mind pedig informatikai elemeket. Meg kell határozni az indított programok konkrét célját, tartalmát, elnevezését. Az adminisztratív részlete-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket is előre át kell gondolni, nehogy szervezetlenség, kialakulatlanság láttán az új programok hitelüket veszítsék a hallgatók körében. Az információkezelési ismeret természetesen nem korlátozódhat az elektronikus médiára, a hagyományos kutatási módszereket is ébren kell tartani.

Az egyes szakterületek művelői sokszor meglehetősen elszigetelten dolgoznak, ezért az átfogó tantárgyreformhoz, a pénzügyi és személyzeti keretek megtervezéséhez a könyvtárnak az egyetem vezetőségét kell megnyernie.

(Nagypál László)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS, -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

98/294

BRUNSKILL, Kate: Problems with growing serials = Libr.Technol. 3.vol. 1998. 1.no. 14.p.

Elektronikus folyóiratok a brit közkönyvtárakban

Elektronikus folyóirat; Fejlesztési terv; Felmérés [forma]; Közkönyvtár

A hírlapok és folyóiratok egyre többje hozzáférhető elektronikus formátumban. Információtechnológiai infrastruktúra és megfelelő szolgáltatási koncepció hiányában a közkönyvtárak mégsem használják ki ezt a lehetőséget a költségvetések csökkenésének ellensúlyozására, szolgáltatásaik bővítésére és korszerűsítésére.

A loughborough-i egyetem tájékoztatás- és könyvtártudományi tanszékének „Electronic Serials in Public Libraries" projektje, amelyet a British Library Kutatási és Innovációs Központja finanszíroz, 1998 júniusában zárul. A projekt azzal indult, hogy az Egyesült Királyság közkönyvtárainak fenntartói körében kérdőíves felmérést végeztek. Az 55%-os válaszadási arány miatt a felmérési eredmények reprezentatívnak tekinthetők.

Az elektronikus folyóiratok (pontosabban e-hírlapok és népszerű folyóiratok) szolgáltatásához sok könyvtárban hiányoznak a megfelelő eszközök. A fiókkönyvtárak nincsenek bekapcsolva a számítógép-hálózatba, igen szegényes a CD-ROM ellátottságuk és az Internet-kapcsolatuk. Az alapvető információtechnológiai infrastruktúra sincs meg sok könyvtárban, csak 78%-uk működtet például online olvasói katalógust. A válaszolóknak 64%-a számolt be arról, hogy állományában vannak elektronikus időszaki kiadványok, átlagosan hat cím, túlnyomórészt hírlapok CD-ROM-on. A fiókkönyvtárak 21%-a tud használni elektronikus folyóiratokat (bár itt nem vették figyelembe az Interneten elérhető ingyenes dokumentumokat).

A könyvtáraknak csak 37%-ában mérték a használatot, de nem hivatalos jelleggel és nem nagy gyakorisággal. A válaszolók 45%-a fogalmazta meg állományépítési politikáját, 13%-a folyóirat-szolgáltatási politikáját. Többen dolgoztak ki szempontrendszert a beszerzési döntésekhez. A folyóiratok között leggyakrabban a pénzügyi-üzleti, helytörté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

neti, általános tudományos, szabadidős és barkácsolással foglalkozó, a művészeti és humán tudományi tárgyúak szerepeltek, a listavezetők a következő címek voltak: Which, Economist, New Scientist, New Statesman, The Times/Sunday Times.
A felmerülő problémák közül legtöbben a pénzügyi fedezet hiányát említették. Különösen sokakat foglalkozat az elektronikus hordozók tartósságának kérdése, az Interneten szolgáltatott címek archiválása és visszakeresése, a szerzői jogi vonatkozások, a licensz-szerződések, az elektronikus folyóiratok előfizetése és a retrospektív fájlok hosszútávú hozzáférhetősége. Sokak terveiben egyáltalán nem szerepel az e-folyóiratok szolgáltatása, mások realistán nyilatkoztak a nyomtatott változat megtartásáról.
A kutatás során jelenleg négy helyen készítenek esettanulmányt a szolgáltatáspolitikai és gyakorlati kérdésekről, a használói fogadtatásról. A zárójelentés a elemzést, összehasonlító gazdasági modelleket, az e-folyóiratok értékelő kalauzát és a teljesítménymutatók alkalmazásához szükséges irányelveket tartalmazza majd.

(Hegyközi Ilona)

98/295

JOHNSTON, Colin: Electronic technology and its impact on libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 1.no. 7-24.p.

Az elektronikus technológia (és közelebbről az Internet) hatása a könyvtárakra

Elektronikus folyóirat; Olvasás; Refernsz; Számítógép-hálózat

Kritikusan vizsgálva az Internet értékét a könyvtári-információs szakma számára, a szerző három területre koncentrál: az elektronikus technológia hatása a tudományos folyóiratok kiadására és terjesztésére, a referensz-szolgálatra és a szórakoztató olvasásra. Megállapítja, hogy az Internet igen hasznos lesz a tudományos elektronikus folyóiratok kiadása és terjesztése terén. Áttekinti az Interneten való publikálás jelenlegi irányzatait és a megoldásra váró problémákat, különös tekintettel a bibliográfiai leírásra. A kereskedelmi kiadók is élénk érdeklődést mutatnak az elektronikus kiadás iránt, de kérdés, hogy a felsőoktatás hogyan fog erre reagálni annak fényében, hogy korábban komoly bírálatokkal illette a folyóiratkiadókat. Az elektronikus folyóiratok külső formája valószínűleg egyre inkább a nyomtatott változatokéhoz fog hasonlítani. Barátságosabbá kell még tenni a szűrési és böngészési technikákat a képernyőn. A hiperszövegkapcsolatok kulcsfontosságú áttörést jelentenek az olvashatóság terén. Ennek ellenére az információk hitelességének, pontosságának és időszerűségének kérdései még megoldásra várnak.

(Autoref.)

98/296

PUUKKO, Oili: Academic pressin elektronisetlehdet käytössä puoli vuotta: Käyttäjien kokemuksia = Signum. 1998. 1.no. 12-14.p.

Fél év óta használatban az Academic Press elektronikus periodikumai

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat

A finn nemzeti elektronikus könyvtár egyik első akciójának tarthatjuk az Academic Press és a finn egyetemi könyvtárak alakította konzorcium közti szerződést 175 elektronikus folyóirat használatáról. Finn részről 16 egyetem, 7 szakfőiskola és az Állami Műszaki Kutatóközpont (Valtion teknillinen tutkimuskeskus) részese az egyezménynek, amelyet 1997 nyarán kötöttek meg három éves időtartamra. Eszerint az 1996-os évtől minden, az AP által kiadott elektronikus folyóiratra vonatkozik a használati jog abban az esetben is, ha a szóban for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gó lap nyomtatott változatát nem rendelte meg a szerződő könyvtár. A szerződés lehetővé teszi a pdf-formátumban tárolt cikk-adatbázis használatát, tárolását és a folyóirat eredeti formájának megfelelő kinyomtatását. Korlátozások természetesen vannak – tilos pl. a könyvtárközi kölcsönzés. Az AP Angliában lévő szerverén tárolt anyag túlnyomórészt a bio-orvostudományi és a természettudományi folyóiratok cikkeinek teljes szövegét tartalmazza.

A kuopiói egyetemi könyvtárban felmérték a féléves használat tapasztalatait. Megállapították, hogy ez még az ismerkedés stádiumában van. A még kevés, ténylegesen aktív használó elsősorban bizonyos speciális területek művelői közül került ki (neurológia, biokémia, anatómia), életkor szerint pedig a fiatal kutatók vannak többségben. A kezdeti idegenkedésben része volt annak is, hogy nem elég gyors a releváns anyag megtalálhatósága. A kutatóknak az az óhaja, hogy a könyvtár vezesse be az újdonság-figyelő szolgálatot, valamint elektronikus postán továbbítsa a tartalomjegyzékeket a célra irányuló keresés (lapozás) megkönnyítése érdekében. A könyvtár viszont a használók felkészítésének fontosságát hangsúlyozza, hogy a gépi keresés a kutatók rutinjává váljon.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 215, 223, 237-238, 242, 244, 266, 271, 277, 283-284, 286, 302-304

Kommunikációs technikák

98/297

KISILOWSKA, Malgorzata: Komunikacja wsród bibliotekarzy i bibliotekoznawców = Bibliotekarz. 1998. 2.no. 7-11.p.

Kommunikáció a könyvtárosok és a könyvtártudósok között

Komminukáció; Könyvtártudomány

Nyugaton lassan-lassan önálló ismeretággá válik a kommunikáció. A keretében kutatott-tárgyalt kommunikációs technikák, azaz az értelem és a test meghatározott jártasságai napjainkban minden egyén, szervezet és intézmény számára elsajátítandó penzumot jelentenek. Olyan penzumot, amelytől sikerességük is függ.

A kommunikáció alatt korántsem csak a verbalizmus értendő, bár – kétségtelenül – az a legfontosabb. Mellette igen fontos szerepet játszanak a gesztusok, a testtartások, a tekintetek, a környezeti adottságok „ihletései".

Könyvtárosok és könyvtártudósok környezetében különösen fontos a kommunikációs technikák elsajátítása. Közülük minden kommunikációs szituációban más és más válfajukat kell „bevetni".

A szerző különösen az egyéni olvasóval, az olvasói kollektívákkal kialakult szituációk kommunikációs „uralására" ad jótanácsokat, minthogy szakmánkban ezek a leggyakrabban előforduló és állandóan ismétlődő szituációk. Külön szól a telefonos és a levélbeli kommunikáció sikerességének feltételeiről.

Sokat foglalkozik a nyilvános szerepléssel mint kommunikációs szituációval, mindenekelőtt azzal, hogyan kell előadni. Már-már gúnyolódásnak hat, ahogy az olvasott előadásokkal bánik. Több típust különböztet meg az előadók mezőnyében (motyogó, rosszul hangsúlyozó stb.). Az olvasott előadást csak végső esetekben javallja, hiszen még a legjobban sikerült felolvasáskor is a tartalomnak legalább a fele elvész a hallgatóság számára. Az is hátrány, hogy a felolvasásoknak nincs „visszacsatolásuk". Tehát – ajánlja a szerző, „tessék szabadon előadni", ami persze nem teszi szükségtelenné a felkészülést.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy-egy ankét sikeres levezetése csak akkor könnyebb, mint egy-egy előadás megtartása, amikor ismerősök (könyvtárak esetében: olvasók) körében megy végbe. Itt inkább arra kell vigyázni, hogy megmaradjon az alkalom tárgyszerűsége, s ne legyen belőle „kabaré".

A kommunikációs technikák egy részét (általában nem tudatosan) az ember az otthoni nevelés eredményeként hozza magával (ha egyáltalán hozza). Különösen nagy felelősséggel vannak e tekintetben a pedagógusok, akár az általános, akár a szakképzésben tevékenykednek. Nekik aztán ismerniük kell naprakészen a kommunikációs technikák kutatásával, gyakoroltatásával kapcsolatos eredményeket, saját készségükké kell tenni őket s akként alkalmazni pedagógusi tevékenységük közben.

(Futala Tibor)

Lásd még 207

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Elektronikus könyvtár

98/298

BRINDLEY, Lynno – LAW, Derek: Digital librtary developments – a realistic future? = INSPEL. 31.vol. 1997. 4.no. 195-203.p.

A digitális könyvtár fejleményei: van-e reális jövője?

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Prognózis

A digitális könyvtár fogalma immár közkeletű. Felépítésére négy összetevőre van szükség:

- anyag, amit elhelyezünk benne (a tartalom kritikus tömege);
- az elhelyezett anyag megtalálásának lehetősége;
- az elhelyezett anyag hozzáférésének lehetősége (tárolás, visszakeresés, kézbesítés);
- elfogadható árat fizessünk érte elfogadható módon.

A digitális könyvtár létrehozásával kapcsolatos technológiai, technikai problémák legtöbbje megoldható, illetve a megoldás útján van, azonban sehol nem látszik az erőteljes gazdasági modell, amely az ilyen könyvtárak fejlesztéséhez és fenntartásához szükséges. A Londonban, 1997 júniusában e tárgyban lezajlott konferencia tanulságai szerint az USA-ban több egyetem (University of California, Santa Barbara, Berkeley stb.) és több állam (California, Michigan, Illinois) kezdett ilyen munkálatokat. Japánban egy olyan szolgáltatás működik, amelyet elektronikus egyetemi könyvtárként határozhatunk meg. Ausztráliában elektronikus dokumentumszolgáltatási kísérletek folynak, Dániában a kormány indított digitális könyvtári programot, és szerepel ilyen terv az EU könyvtári programjában is.

A brit *eLib* program egyaránt foglalkozik hibrid könyvtárakkal, abból kiindulva, hogy a legtöbb könyvtárnak a belátható jövőben integráltan kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezelnie a hagyományos és az elektronikus forrásokat; „rakások" kialakításával – ez a nem túl elegáns kifejezés a különféle források fizikai, logikai vagy virtuális „összehordását", csoportosítását jelenti a használat megkönnyítése érdekében, így regionális és szakterületi „rakások" jönnének létre; és digitális konzerválással, ami rendkívül fontos, de műszaki, gazdasági és szervezései szempontból egyaránt igen terhes feladat. A további brit elektronikus szolgáltatásokat és a London School of Economics könyvtárának tevékenységét is figyelembe véve megállapítható, hogy a digitális könyvtár valós jövőnek tekinthető.

A hibrid könyvtárak a fejlődés jó útján vannak. A nagy kérdés a megfelelő gazdasági modellek kidolgozása. Tekintettel arra az állandó veszélyre, hogy a kísérleteket legalább fele részben a kereskedelmi érdekek és nem a tudományos igények figyelembe vételével végzik, szükséges lenne felderíteni a tudományos kommunikáció jövőbeni működésmódját és finanszírozásának majdani körülményeit. Egy szakértői vélemény szerint a Kongresszusi Könyvtár állományának felét 2043-ig digitalizálják, 2016-ban nyílik meg az első virtuális nagykönyvtár, 2005-ben jelenik meg a virtuális valóság a könyvtárakban, és 2003-ra valósul meg az olvasók számára az ingyenes hálózati hozzáférés a közkönyvtárakban. Egyszóval: a digitális könyvtár jön, méghozzá hamarosan.

(Mohor Jenő)

98/299

FOX, Edward A. – HALL, Robert – KIPP, Neill: NDLTD: preparing the next generation of scholars for the information age = New Rev.Inf.Net. 3.vol. 1997. 59-76.p. Bibliogr. 14 tétel.

A „Tézisek és disszertációk hálózati digitális könyvtára": a következő tudósnemzedék előkészítése az információs korra

Disszertáció; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat

Az NDLTD (Networked Digital Library of Theses and Dissertations) egy nemzetközi konzorcium; célja a posztgraduális oktatás fejlesztése, az egyetemek információs infrastruktúrájának javítása és a tudományos kommunikáció előmozdítása, digitális könyvtárak útján. Az NDLTD sikeressége különféleképpen mérhető. Például figyelembe lehet venni a tagegyetemek számát vagy az egyes egyetemeken elért eredményeket. Ami az elektronikus szakdolgozatokat és disszertációkat (ESZD) illeti, figyelembe vehető a benyújtott ESZD-k száma és ezek minősége. Az NDLTD olyan korban jött létre, amikor nagy erőfeszítéseket látni a digitális könyvtárak létrehozására. Mivel a digitális könyvtárak központi helyet foglalnak el a tudományos életben, fontos, hogy minden új mű elektronikus formában készüljön el. Az NDLTS sikere attól is függ, hogyan tekint a jövőre. Szabványokat kell kifejlesztenie, biztosítania kell – úgy technikai mind szociális kérdések megoldásával – a rendszerek közötti átjárhatóságot, és bizonyítania kell a folyamatos növekedéshez szükséges erőtartalékokat. Működésének első évében az NDLTD gyorsan fejlődött, a második év elején már húsz tagja volt. Biztató érdeklődés mutatkozik az ESZD-gyűjtemények iránt, és úgy tűnik, az ESZD-ket átlagosan több mint tízszer olyan gyakran használják, mint a nyomtatott változataikat. Ha folytatódik a testületi és a felsőoktatási támogatás, az NTLTD és befolyása növekedni fog.

(Autoref. alapján)

98/300

SMALL, Margaret: Vitrual university libraries: a report of ALIA's 1996 study grant = Aust.Libr.J. 46.vol. 1997. 4.no. 409-419.p. Bibliogr. 26 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Virtuális egyetemi könyvtárak: az Ausztrál Könyvtáros Egyesület által támogatott kutatás jelentése

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Számítógép-hálózat; Távoktatás

Még nem tisztázott, milyen szerepet kell játszaniuk a könyvtáraknak a virtuális egyetemeken. Többféle modell létezik. A veszély az, hogy a virtuális egyetemek azt fogják követelni a hallgatóktól, hogy az Interneten elérhető elektronikus forrásokra, illetve a hozzájuk elektronikus úton eljuttatott anyagokra támaszkodjanak. A könyvtárosoknak fel kell készülniük erre a kihívásra: újra kell gondolniuk a könyvtár feladatait (hatékony és releváns szolgáltatások kifejlesztése) és a könyvtárosok szerepét (információszolgáltatókká kell válniuk).

(Autoref.)

98/301

WITTEN, Ian H. – McNAB, Rodger: The New Zealand Digital Library: collections and experience = El.Libr. 15.vol. 1997. 6.no. 495-504.p.

A „New Zealand Digital Library" program: gyűjtemények és tapasztalatok

Állománygyarapítás; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat

Az Új Zélandi Digitális Könyvtár Projekt célja nem egy új könyvtár felállítása, hanem az ehhez szükséges technológia kidolgozása, és a könyvtárak rendelkezésére bocsátása azért, hogy létrehozhassák saját gyűjteményeiket. Mivel a technológia nagymértékben függ a gyűjtemény és a források jellegétől, különböző gyűjteményeket kísérleteztek ki.

A projekt öt alapelvet vett figyelembe. A manuális feldolgozást elkerülik, ezért nem is vesznek át bibliográfiai vagy index-adatokat a felhasznált dokumentumok eredeti lelőhelyétől. Az elsődleges hozzáféréshez teljes szövegű indexelést használnak. Nagy figyelmet szentelnek a valódi könyvtárhasználói igényeknek és a felhasználói felület kialakításának. Kifejezetten a nagy földrajzi távolságok, a hálózati könyvtári technológiai környezet számára végzik a fejlesztéseket. Végül gazdaságosan és kis, nem drága szerveren is működő rendszereket céloztak meg.

A digitális könyvtár prototípusát 40 ezer műszaki jelentésből álló számítástechnikai szakgyűjteményből állították elő, mely közel 2,5 GB-ot foglal el; ezt az összesen 35 GB-nyi forrásinformációból saját fejlesztésű rendszer vonta ki automatikusan. Keresni kifejezéseket, mondatokat lehet a teljes dokumentumban vagy bizonyos oldalakon, soros kereséssel és Boole-módszerekkel. Eredményként az eredeti dokumentum URL-jét, keletkezési idejét és méretét is megkapjuk, lehetőséggel a dokumentum letöltésére, első oldala fakszimile-képének megjelenítésére, kivonatának megtekintésére. (Bár nem hirdették meg széles körben, létének első két évében a 2700 hazai mellett 80 országból 42 ezer használati alkalmat regisztráltak, ami kis szakterületi adatbázisról lévén szó, igen jelentős mennyiség.)

A továbbiakban többek között egy FAQ (gyakori kérdések) nyilvántartását, egy, az őshonos népekre vonatkozó és két irodalmi (ill. egyéb szöveges) adatbázist hoztak létre, valamint egy audio-gyűjteményt. Ez utóbbinak jelentős szolgáltatása a dallam-index, amely az énekelt, dúdolt vagy más módon bevitt dallamot felismeri és összehasonlítja a rendszerben tárolt zeneművekkel, majd az egyezés mértékének sorrendjében megnevezi azokat. Már elkészültek a továbbiakhoz szükséges optikai zene (hangjegy)felismerő szoftver prototípusával is, amely a leképezett kottát audio, MIDI, vagy szerkesztésre alkalmas egyéb file-ba képes átfordítani.

Az Új Zélandi Digitális Könyvtár jelenleg számos egymástól független gyűjteményből áll, amelyek célja annak bemutatása, hogy az adott területen mint tud nyújtani a teljes szöveges indexelés és ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

resés technológiája. Érdekes és hasznos további feladat e gyűjtemények, illetve a különböző fajtájú információk együttes kezelésének megoldása. A projekt alapján könnyen lehet magas színvonalú, Interneten elérhető gyűjteményeket létrehozni, és a projekt olyan szoftver-infrastruktúrát fejleszt, amely az ilyen gyűjtemények fenntartói számára lehetővé teszi, hogy gyűjteményüket nyilvánosan hozzáférhetővé tegyék. Fontos tanulság, hogy minden egyes gyűjteménynek, minden információféleségnek egyedi sajátosságai, sajátos felhasználói igényei vannak, s azokat kár lenne egyfajta technológia Prokrusztész-ágyába kényszeríteni.

(Mohor Jenő)

Lásd még 233, 238

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

98/302

AKEROYD, John: On demand publishing in higher education: the practicalities, benefits and issues = Program. 32.vol. 1998. 1.no. 25-35.p. Bibliogr. 23 tétel.

Igény szerinti publikáció a felsőoktatásban: gyakorlat, haszon, kérdések

Elektronikus publikáció; Igény; Információtechnológia; Letöltés; Szerzői jog

A bizonyos közönség igényeire történő publikálás (on-demand publishing, a továbbiakban a magyar kezdőbetűkkel: IP) nem új jelenség, bár korábban inkább elméleti szinten foglalkoztak vele, nem pedig működő rendszerek tapasztalatai alapján. Az utóbbi időben az IP az észak-amerikai egyetemeken jelentősen fellendült, ahol a különböző kurzusoknak szánt szöveggyűjteményeket (tehát egy kisebb közösségnek szóló, jól körülhatárolt dokumentumösszeállítást) adják ily módon közre.

Az IP munkafolyamata és technológiája három részből áll: szkennelés, digitális tárolás és kinyomtatás. Ez a számítógépes kiadói rendszer különböző forrásokból származó dokumentumokat (könyvek fejezeteit, folyóiratcikkeket és egyéb szövegeket) „kollacionál"; a dokumentumokat PDF formátumban digitalizálja, ugyanabban a rendszerben vagy fájlban tárolja, és a korábbi kiadásokból átvett szövegeket kis példányszámban új kiadványként közreadja, akár kinyomtatva és bekötve, akár képernyőn. A szoftver a kiadványok oldalait úgy tárolja, hogy azok visszakereshetők, illetve új oldalakkal felválthatók legyenek (dokumentumkezelő rendszer). A dokumentumok web-böngészőkkel képernyőn jeleníthetők meg. A nyomtatás és annak költségei a használóra hárulnak. A megoldás előnyei: a dokumentumokat nem kell ismételten szkennelni, a szöveggyűjtemények könnyen frissíthetők, a példányszám az igényekhez igazítható, a kiadvány jó minőségben, elérhető áron állítható elő.

Az IP bizonyos szakterületekhez kötődik (társadalomtudományok, jog, humán tudományok, politikatudomány), ahol gyorsan változik a tartalom és a monográfiák naprakész közreadása viszonylag

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ritkán fordul elő. Újabb alkalmazási területét jelentik az egyetemi kiadványok (vizsgaanyagok, a tanmenetre vonatkozó információk), amelyek lényegében az Intranet felé mutatnak. Az egyetemi kiadványok IP-ának különösen a térítéses képzésben és a távoktatásban lesz jelentősége. A fentiekben ismertetett technikával mód van az állomány archivális, kifogyott vagy sérült darabjainak újrakiadására is.

Az IP fő korlátja a szerzői jog. Az oktatási célú újrakiadásba a kiadók általában beleegyeznek. Központi engedélyezési intézmények révén egyszerűsödik az eljárás, és elektronikus szerzőijog-kezelő rendszerek vannak fejlesztés alatt. Gondot okoz az átmeneti jog kezelése (a dokumentumok átmeneti elektronikus tárolása későbbi újrafelhasználás céljából) és a kapcsolódó szerzői jogi és adminisztratív költségek viselése, amelyek az előállítási költségek 10%-át is elérhetik.

Az IP számos kutatás tárgya, főleg az USA-ban, de az Egyesült Királyság *eLib* programja keretében is (SCOPE, Phoenix, ERIMS, Eurotext, PATRON, Quips, ODP in the Humanities, Edbank, ERCOMS). Ezek az oktatási segédletek összeállításával, webalapú szolgáltatásával és egy rokon szolgáltatással, a rövid kölcsönzésű könyvtári állomány elektronikus szolgáltatásával kapcsolatosak.

Az IP sikere a felsőoktatásban az oktatók támogatásán és népszerűsítő tevékenységén áll vagy bukik.

(Hegyközi Ilona)

98/303

BINDER, Britta: Schöne Literatur im Informationszeitalter. Analyse von Marktangeboten und Bibliothekskonzepten = Bibliothek. 21.Jg. 1997. 2.no. 149-172.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

A szépirodalom az információ korában

Állománygyarapítás; CD-ROM; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szépirodalom

Az információs korban az irodalom nemcsak könyv formájában jelenik meg. A tanulmány ismerteti a CD-ROM-on és az Interneten megjelenő dokumentumok jellemzőit, különösen a közkönyvtárak szempontjából. Áttekini a szépirodalmi CD-ROM-ok jelenleg még kicsi, de növekvőben lévő piacát, majd három példaértékű CD-ROM-ot részletesen is bemutat. Tárgyalja a szépirodalmi CD-ROM-ok recenziójának kritériumait és állománygyarapítási szempontjaikat. A második fejezet az Interneten megjelenő szépirodalommal foglalkozik. Bemutat három szépirodalmi magazint, két kooperációs könyvtári programot és két jó példát a hiperszöveg-alapú irodalomra. Ezeknek az új hordozóknak a közkönyvtári alkalmazásához új koncepciókra van szükség, erre egy példa a Stuttgarti közkönyvtár *futurische leses@lon*-ja, amely integrálja a szépirodalom hagyományos és elektronikus hordozóit.

(Autoref.)

98/304

MEAKIN, Derek: Breathing electronic life into children's classic: the 1997 Woodfield Lecture = New Rev.Child.Lit.Libr. 3.vol. 1997. 1-9.p.

Leheljünk elektronikus életet a gyermekirodalom klasszikusaiba!

CD-ROM; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Könyvkiadás

Az 1997-es ún. Woodfield előadás az elektronikus gyermekkönyvek helyzetét vizsgálja. A gyermekek számára készített multimédia kiadványok már „felnőtt korba" léptek, ezért itt az ideje, hogy a recenzensek egyre kritikusabban szemléljék őket. Az Europress kiadó első CD-ROM-jai az Élő Klasszikusok sorozatban az *Alice's adventures in*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Wonderland (Alice kalandjai Csodaországban) és a *Treasure Island* (Kincses sziget) interaktív mesekönyvekként jelentek meg. A sorozatban megjelent olcsó klasszikusok és az elfogadható áron forgalmazott gyermekkönyvek sikeresnek bizonyultak. A szerkesztői alapelvek sokrétűek, de az eredeti szöveghez való ragaszkodás és az ábrák hűséges átvétele egyöntetű követelmény. Remélhető, hogy ezek a CD-ROM-ok elősegítik a gyermekek olvasási fejlődését, és elvezetik őket az 1900 előtti klasszikus regényirodalomhoz; ez különösen az általános iskolás fiúk esetében kívánatos, akik kevesebbet olvasnak a lányoknál.

(Autoref.)

98/305

KIRCZ, Joost G.: Modularity: the next form of scientific information presentation? = J.Doc. 54.vol. 1998. 2.no. 210-235.p. Bibliogr. 48 tétel.

A moduláris szöveg lesz a tudományos publikációk közreadásának új vezérelve a linearitás helyett?

Elektroniuks publikáció; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

Az elektronikus publikáció új korszakot jelent a tudományos kommunikációban. A szinte határtalan tárolási és továbbítási kapacitáson túlmenően az elektronikus szöveg számos új lehetőséggel rendelkezik. Mivel minden technológia meghatározza az utat a tudományos kommunikáció megfelelő formájának kialakulásához, a szerző a nyomtatott folyóiratcikkek elemzése útján igyekszik megtalálni a megfeleő komponenseket az elektronikus kommunikáció új modelljének kialakításához.

A történeti áttekintés azt mutatja, hogy a mai, lineáris szövegelrendezésű, esszé típusú tudományos cikk az előző századok technológiai fejlődésének az eredménye. A szerző, olvasó és az információátadás szempontjából történő elemzések után a cikk megállapítja, hogy a különféle típusú, a lineáris cikkben egybefonódó információk pontosan meghatározott, kognitív, szöveges modulokban tárolhatók. Arra a következtetésre jut, hogy a kutatók jobban eligazodnak majd az információk között, ha a jövőben ilyen, jól körülhatárolt modulok útján történik majd az információátadás. Végül a cikk felvázolja a tudományos kommunikáció ezen új modelljének első lépéseit.

(Autoref. alapján)

Lásd még 284

Közművelődés

98/306

OPASCHOWSKI, Horst W.: Wie leben und arbeiten wir nach dem Jahr 2000? Einige Prognosen zur angekündigten Mediengesellschaft = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 2.no. 82-86.p.

Res. angol nyelven

Hogyan élünk és dolgozunk 2000 után? Néhány prognózis a beharangozott médiatársadalomról

Információs társadalom; Prognózis

(A Bajor Könyvtári Szövetség megbízásából H. W. Opaschowski, a Szabadidő Kutatóintézet tudományos vezetője előadást tartott „Hogyan élünk és dolgozunk 2000 után?" címmel. A cikk ennek főbb megállapításait foglalja össze.)

A lakosság többségének szabadidejét már harminc éve ugyanaz a média-hármas uralja: a televízió, a sajtó és a rádió. Az új multimédiák megjelenése a szabadidő szerkezetén alig változtatott: a lakosságnak csak 14%-a tölti szabadidejét számítógép mel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lett, (az előző évben: 12%, 2000-ben a prognózis szerint maximum 20%.) Beszélhetünk-e ebben a vonatkozásban a számítógép forradalmáról?

Az Internettel kapcsolatos elvárások sem teljesültek még: a lakosságnak csak 2%-a használja. Nem a kényelmes hozzáférés vagy az idő hiányzik hozzá, hanem a kompetencia: csak az egyetemi végzettségűek számára problémátlan benne a keresés, a közép- és általános iskolai végzettségűeknek fél százaléka sem tartozik a használók közé. A tipikus Internet-használók nem a 14-17 évesek, hanem a 20-24 éves korosztály.

A számítógépet a használók túlnyomó többsége csak írógépként vagy levélküldésre használja, programozásra csak 3%, adatbank-használatra 4%. Az „Internet-boom" legenda. Az Internet nem információs autópálya, hanem ösvény a járatosoknak. A fogyasztói tömegek számára a videojátékok egyszerűbbek, a tévénézés pedig kényelmesebb.

Vitatható, hogy az emberek az információs hálózatok révén közelebb kerülnek-e egymáshoz. A hálózatokon keresztül érintkezők adatokat cserélnek és nem egymás személyét ismerik meg. A német iskolásgyerekeknek módjuk van amerikai iskolásgyerekekkel információt cserélni, de közben elfelejtenek a szomszéd gyerekkel játszani. Az e-mail nyelv – német nyelvészek vizsgálatai szerint – darabos és szűkszavú, zsargonnal tűzdelt köznyelv, a hibák javítása nélkül, az üdvözlési formák mellőzésével. A kézzel írt levelekkel szemben személytelenebbek, felszínesebbek és semmitmondóbbak.

Nem élünk információs társadalomban (bár már tíz éve arról beszélünk.) A multimédiás jövő el fog jönni – de nem holnap.

A jövő társadalma várhatóan „élményfogyasztó" és nem „médiahasználó" társadalom lesz. A „tévé-sajtó-rádió" hármasságot nem a „tévé-számítógép-CD-ROM" hármasság fogja felváltani, hanem a szobafalakon kívül szerezhető élmények kapnak nagyobb teret: a diszkók, a mozik, a tékák, a futballpályák látogatása. A médiák számára a nagy konkurenciát az új fogyasztói csodapaloták jelentik majd: a bevásárló és szórakozó központok, a mozipaloták, a turisztikai célpontok. A jövő nemzedék mobil generáció lesz, amely semmit sem akar elmulasztani, ezért nem alternatívákban fog gondolkodni (számítógép a könyv helyett, video a rádió helyett), hanem mindenre igényt tart (video + rádió + számítógép + könyv).

A művelődésszociológusok megfigyelése szerint a szűkösség és a felesleg között élő középmezőny életét határozott célok jellemzik, számukra elsősorban az eszközök a problematikusak, míg a feleslegel rendelkező felső mezőnyben élők számára maguk a célok válnak kérdésessé. Ahhoz, hogy a jóléti társadalom jövője ne váljék problematikussá, szükség van

- életminőségre, az anyagiassá vált életvitel újragondolására,
- nevelésre, olyan iskolára, mely valóban az értelmes életre tanít,
- a szociális érzékű és családszerető életfelfogás térhódítására,
- a jövő kérdéseinek a társadalom legszélesebb körében való tudatosítására, átgondolására.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai:

Accad.Bibl.Ital. – Accademie e Biblioteche d'Italia (IT)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Austr.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Collect.Manage. – Collection Management (US)
Čtenář – Čtenář (CS)
Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste –Documentaliste (FR)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Dev. – Information Development (GB)
INSPEL – INSPEL (I)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Kn.Inf. – Kniznice a Informácie (CS)
Libr.Car.Dev. – Librarian Career Development (GB)
Libr.Inf.Briefings – Library and Information Briefings (GB)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Technol.Rep. – Library Technology Report (US)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Libri – Libri (I)
Man.Inf. – Managing Information (GB)
Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
New Rev.Acad.Librariansh. – New Review of Academian Librarianship (US)
New Rev.Inf.Libr.Res. – New Review of Information and Library Research (US)
New Rev.Inf.Net. – The New Review of Information Networking (GB)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Program – Program (GB)
ProLibris – ProLibris (DE)
Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Raamatukogu – Raamakukogu (EE)
Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Signum – Signum (FI)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az EARL és a legjobb angol közkönyvtári Web-lapok

Az Egyesült Királyságban 1995-ben a közkönyvtárak hálózati hozzáférésének és szolgáltatásainak fejlesztése céljából konzorciumot hoztak létre *EARL, The Consortium for public Library Networking* néven (EARL = Electronic Access to Resources in Libraries.)
Az EARL sokféle szolgáltatással áll tagjai rendelkezésére: honlapok tervezése, létrehozása és rendszeres karbantartása; tanácsadás és segítségnyújtás az Internetet érintő kérdésekben; részvételi lehetőség az EARL munkacsoportjaiban; hozzáférés e-mail levelező listákhoz; tanácskozásokon, szemináriumokon való részvétel; hozzáférés a hálózati információs forrásokhoz az EARL Weben keresztül; kedvezményes vásárlási lehetőségek pl. olcsóbb hozzáférés az OCLC FirstSearch szolgáltatásaihoz; kutatások a közkönyvtári számítógépes hálózatok témakörében stb. Alkalmat ad arra, hogy tagjai részt vegyenek a hálózati elérést javító technológiák kifejlesztésében, az EU programjaiban, illetve, hogy a forrásmegosztás révén növeljék a közkönyvtárak hatékonyságát.
1997-ben az EARL Consortium versenyt hirdetett a közkönyvtárak között: négy kategóriában bírálták el a legjobb Web-oldalakat. E kezdeményezéssel az EARL célja, hogy a legjobbakat követendő példaként állítsa a többi közkönyvtár elé.

A magyar könyvtárak számára is tanulságos lehet a nyertes honlapok tanulmányozása, ezért most közöljük a négy kategória győztesének hálózati címét:

- az információtartalom szempontjából: Leeds Library and Information Service *http://www.leeds.gov.uk/library/library.html*
- az interaktív jellemzők szempontjából: Surrey Libraries *http://www.surreycc.gov.uk/libraries/;*
- az Internet-források összegyűjtése szempontjából: South Ayrshire Library and Information Services *http://www.south-ayshire.gov.uk/;*
- a dizájn és a használhatóság szempontjából: Essex Libraries *http://www.essexcc.gov.uk/infoserv/ecc_lib/essex.htm*

Akit pedig maga az EARL Consortium érdekel, elérheti a következő címeken:
Email: info@earl.org.uk
URL: http://www.earl.org.uk

(Az Internet and Document Supply, vol. 26. no.1. (1998) és a Library Technology, vol. 3. no.1. (1998) alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

307
411

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

98/307

KARTAŠOV, N.S.: Sravnitel'noe bibliotekovedenie – novoe znanie o bibliotečnom dele = Bibliotekoved. 1997. 5-6.no. 3-15.p. Bibliogr.

Összehasonlító könyvtártudomány – új ismeretek a könyvtárügyről

Összehasonlító könyvtártudomány

Valamely jelenséghalmaz tudományos vizsgálatának két lehetősége van, úm. az egészet részekre bontó és úgy vizsgáló analitikus módszer, valamint az egészet összefüggéseiben feltáró szintetizálás, illetve az egyes vizsgálódások eredményeinek szélesebb kontextusba állítása, ilyetén szemlélete, azaz az összehasonlító eljárás.
Az összehasonlító tudományágak a 19. században kezdtek kialakulni, mintegy az analitikus megfelelőik kiegészítéseként. Az összehasonlító könyvtártudomány a nyugati államokban, főként az USÁ-ban gyökeresedett meg. Az analízist preferáló szovjet, majd orosz könyvtártudomány keményen bírálta ezt a fejleményt, benne is a burzsoá

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ideológia érvényesülését látva. Ettől függetlenül a 70-es és 80-as években a Szovjetunióban is alkalmazták, nem utolsósorban a szovjet könyvtárügy felsőbbségének bizonygatására.

A jelenlegi képlékeny oroszországi körülmények között felettébb szükségesek az összehasonlító kutatások (pl. a regionális könyvtárpolitika egybevetése az országossal), hiszen eredményeiktől sok tekintetben függ a könyvtárügy új körülményekhez való igazításának a sikere.

Felvethető: külön tudomány-e az összehasonlító könyvtártudomány vagy csak kutatási módszer. A szerző olyan sajátos műfajnak tartja, amelynek keretében az objektumok, folyamatok és jelenségek kölcsönös egymásra hatásai kerülnek rögzítésre.

Tárgyát a következőképpen lehet meghatározni: a könyvtári tevékenységre vonatkozóan olyan objektív ismeretek felfedése és rendszerezése, amelyek az általános és a sajátos egymáshoz való viszonyát és kapcsolatait tükrözik, s mint ilyenek térben és időben egyaránt kifejezik a könyvtári objektumok fejlődésének okait, állapotát, tendenciáit és törvényszerűségeit, illetve lehetővé teszik e jelenségek és folyamatok osztályozását, továbbá más államok és régiók pozitív tapasztalatainak hasznosítását.

Az analitikus és a szintetizáló (konkrét esetünkben: az összehasonlító) kutatások egyaránt fontosak. Az analízisnek szükségképpen meg kell előznie a szintézist, így hát az előbbi hordozza az elsődlegességet, az utóbbi a másodlagosságot. Ám ez csak az egymásutániságra vonatkozó megállapítás. A fontosságot illetően nincs helye a rangsorolásnak.

(Futala Tibor)

Történet

98/308

PEIC, Sava: The destruction of a nation's literary heritage: Libraries in Bosnia and Hercegovina, with special reference to the National and University Library = Alexandria. 10.vol. 1998. 1.no. 77-84.p.

Egy nemzet irodalmi örökségének elpusztítása: könyvtárak Bosznia-Hercegovinában, különös tekintettel a Nemzeti és Egyetemi Könyvtárra

Háborús károk; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A boszniai könyvtárak eredete változatos, de szinte mindegyikük sokat szenvedett az ország viharos történelme és vallási konfliktusai során. A Nemzeti és Egyetemi Könyvtárat (amely 1972-ben kapta ezt a nevet) 1945-ben alapították meglévő gyűjteményekből. 1952-től kezdett az ország fő tudományos könyvtáraként és az 1949-ben létrehozott Szarajevói Egyetem könyvtáraként működni, s azóta gazdag és jelentős állományt épített. Más könyvtárakkal együtt szándékos rombolás áldozata lett az elmúlt háború során, és állományának 90%-a megsemmisült. A megmentett 10% nagyrészt hozzáférhetetlen, rossz körülmények között tárolt, de a könyvtár még mindig működik a megmaradt 60 fős személyzettel (1992-ben 100 fölötti volt a létszám). A fő célkitűzés most egy modern könyvtár felépítése, ahol a hagyományos könyvtári szolgáltatások az információtechnológiára épülnek. Nemzetközi támogatás segíti a könyvtár helyreállítását, de még több pénzre lenne szükség megfelelő épületek biztosításához, más könyvtárakkal nemzetközi kapcsolatok kiépítéséhez, állományépítéshez és a személyzet képzéséhez.

(Autoref.)

98/309

HUFF, Michael: Librarians in robes: the monks of Wat Muniransyarama = Am.Libr. 29.vol. 1998. 6.no. 70-72.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vietnami Wat Muniransyarama szerzetesi könyvtár bemutatása

Egyházi könyvtár; Tanulmányút

A tanulmány amerikai szerzője 1997 őszén az ALA kiküldöttjeként hosszabb időt töltött Vietnám Can Tho városának egyetemén, ahol a számítógépes fejlesztések megszervezésében volt a vietnámi könyvtárosok segítségére. Ottjártakor megismerkedett a közelben lévő Wat Muniransyarama kolostor khmer szerzeteseivel, akik a buddhista vallás gyakorlása mellett a khmer szellemi és anyanyelvi kultúra védői, terjesztői is egyben.

A khmerek Kambodzsán kívül a Mekong-delta környékén élnek, lélekszámuk Vietnámban 1-3 millió között mozog. A khmer közösségek életében az ún. „wat" központi szerepet tölt be. A wat szentély, templom, kolostor, művelődési központ, könyvtár, iskola együtt. A wat körül szerveződik minden, ami az anyanyelvi műveltséggel, a khmerek múltjával, illetve a wat körül kialakult helyi khmer közösség életével kapcsolatos.

Kambodzsában a szerzetesek a hetvenes évek második felében, a Pol Pot rezsim alatt, a vörös khmerek által sok megpróbáltatásnak voltak kitéve. Templomaikat, a templomokban őrzött felbecsülhetetlen értékű buddhista iratokat, gyakran még a szerzetesek életét is a megsemmisülés fenyegette.

Vietnámban sem volt jobb a khmerek helyzete, mert 1975 és 1986 között tiltott volt a vallásgyakorlás. Az üldöztetések idején többen életüket vesztették, sokan átnevelő táborokba kerültek vagy a vallásuk elhagyására kényszerültek.

1986 után, az enyhülés éveiben kezdődött ismét a szerzetesek kulturális munkája. A wat mostanában újra a helyi khmer közösség központja lett, bár a szerzetesek egykori létszámát, mely 100 körül mozgott, alig érik el. Egyelőre tízen vannak, s ők is a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. A vallásgyakorlás mellett feladatuk az is, hogy a wat könyvtár kis számú, de nagy értékű dokumentumaival törődjenek.

A könyvtár működtetéséhez hozzátartozik a hagyományok őrzése, pl. minden év áprilisában, az új év ünnepekor a szerzetesek felolvasnak egy 2000 évvel ezelőtt keletkezett didaktikus párbeszédet, mely Menander király és Nagasene szerzetes között zajlott. A hagyományok őrzését szolgálja az is, hogy a szerzetesek egy speciális burmai technikát alkalmazva, fém íróeszközzel pálmalevelekre vésnek szent szövegeket. A leveleket huszasával, harmincasával összefűzve, egyedi festékezési eljárás után teszik olvashatóvá.

Kambodzsában a lakosságnak csak 36%-a írástudó, viszont a Vietnámban élő khmerek nagy része tud vietnámiul írni, olvasni. A wat szerzetesek feladatuknak érzik a lakosságot – elsősorban a fiatalokat – khmerül tanítani, de erejüket egyelőre meghaladja a feladat.

A khmer nyelvű művelődés szélesebb körű terjedését a vietnámi kulturális kormányzat megnehezítette azzal, hogy minden Kambodzsából érkező dokumentumról részletes tartalmi összefoglalást kell készíteni a minisztérium számára, nehogy politikailag veszélyes irodalom érkezzen az országba. Az ügyintézés bürokratizmusa nem kedvez a khmer nyelvű kiadványok beszerzésének. A helyzetet a Vietnám területén kiadott khmer nyelvű dokumentumok oldhatnák meg. Itt viszont az okoz gondot, hogy nincs khmer nyelvű betűkészlet. A szerző egy virginai kollégájától kért segítséget, aki a Weben letölthetővé tette a szükséges betűkészletet, s a szerző megkezdhette a szerzetesek oktatását saját laptopján a szövegszerkesztő használatára.

(Kovács Katalin)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kutatás

98/310

Public libraries strategic research: strategic research issues for public libraries = Libr.Inf.Research News. 22.vol. 70.no. 1998. 14-22.p.

A közművelődési könyvtárakra vonatkozó stratégiai kutatómunka: stratégiai kutatási témák a közművelődési könyvtárak számára, 1997.

Fejlesztési terv [forma]; Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár

A szerzők átfogó programot készítettek az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban folyó és a velük kapcsolatos további kutatások témáira. Hat fő kategóriát adtak meg: 1. Az érték és hatás felmérése; 2. Technológiai kérdések – az információ kora; 3. Az emberi erőforrások kérdése; 4. Források; 5. Vezetési kérdések; 6. A kutatás hatékonyságának vizsgálata. Az utolsó rész röviden áttekinti a kutatási taktikákat és prioritásokat. A témákat és célkitűzéseket általánosságokban fogalmazza meg a tanulmány, a speciális javaslatok és példák többnyire az 1996. évi helyzetre vonatkoznak.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

98/311

HARTER, Stephen P.: Scholarly communication and electronic journals: an impact study = J.Am.Soc. Inf.Sci. 49.vol. 1998. 6.no. 507-516.p.

A tudományos kommunikáció és az elektronikus folyóiratok: impakt-vizsgálat

Elektronikus folyóirat; Hivatkozásmutató

Néhány kísérleti projekt kivételével a szakmailag lektorált elektronikus folyóiratok (e-folyóiratok) csak mintegy tíz éve léteznek. A kutatás célja, hogy létük e korai szakaszában tanulmányozza az e-folyóiratok hatását a tudományos közösségre, amelyet szolgálnak. A tanulmány a következő kérdésre keresi a választ: Milyen mértékben ismerik, használják őket a tudósok és kutatók, mennyire építik saját munkájukat az e-folyóiratokban publikált kutatásokra, illetve ezek mennyire hatnak rájuk? Másként fogalmazva a kérdést: Milyen hatásuk van az e-folyóiratoknak a tudományosság, a tudományos kutatások folyamatára és az ismeretek fejlődésére? A szerző a tudományos, lektorált e-folyóiratokból vizsgálati mintát választott és a hivatkozáselemzési technika segítségével elemzéseket végzett. A kapott adatok szerint –néhány kivételtől eltekintve – az e-folyóiratok eddigi hatása a tudományos közösségre minimális.

(Autoref.)

Információgazdálkodás (information management)

98/312

Information management for small and medium-sized enterprises = FID News Bull. 48.vol. 1998. 1.no. 3-28.p.

Információszervezés a kis- és középvállalatok számára. – Az ilyen című konferencia (Lisboa, 1998. jan. 28-29.) anyaga, 7 közlemény

Konferenciai anyag -nemzetközi [forma]; Kutatás információellátása; Tájékoztatás -közgazdasági; Termelés információellátása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közlemények címe: Az információszervezés újrafelfedezése; az információszükségletek és az ismeretforrások közötti szakadék áthidalása. – Az információszervezési mint döntéselőkészítési eszköz a kis- és középvállalatok számára. – Az újítás, a versenyképesség és a kis- és középvállalatok. – A nemzetközi bankok által kezdeményezett stratégiai partnerség a kis- és középvállalatokkal a fejlődő globális piacon. – A külső információforrások mint a versenyképesség és teljesítmény dinamikus tényezői a kis- és középvállalatok számára. – Üzleti alapon fenntartható tájékoztatási hálózatok az üzleti élet számára a fejlődő országokban. – Tájékoztatási szolgáltatások vállalatok számára Brazíliában.

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

98/313

LUXOVÁ, Jana: Trnitá cesta k získávání dat pro mezinárodní knihovnickou statistiku = Čtenár. 50.roč. 1998. 5.no. 135-137.p.

A nemzetközi könyvtári statisztikai adatgyűjtés tövises útja

Statisztika

Az egyes országok könyvtári statisztikájában a legkülönbözőbb, egymással gyakran nem összevethető adatok szerepelnek. Az Unesco húszéves adatgyűjtési tapasztalatokkal a birtokában az 1970-es évek óta törekszik a könyvtárstatisztika egységesítésére. 1970-ben ajánlásokat fogadott el a nemzetközi statisztika szabályozására, ami nem hozott végleges megoldást, de rendszeressé és tervszerűvé tette az adatgyűjtést. Az 1970-es évek végére az Unesco-kérdőívekre válaszoló tagországok aránya 62%-ról 40%-ra csökkent, ezért a kérdőíveket felülvizsgálták, és kihagyták azokat a mutatószámokat, amelyekre az országok nagy része nem tudott válaszolni. További változást hozott a kérdőívekben az a szakértői vélemény, mely szerint a kérdések egy sor könyvtári munkaterületre nem terjednek ki (pl. az audiovizuális és egyéb speciális gyűjtemények léte), vagy nem pontosak (pl. a kölcsönzés és a belföldi könyvtárközi kölcsönzés adatainak egybemosása).

1981-től kezdve három kérdőívet adtak ki a különféle könyvtártípusok számára: I. nemzeti könyvtár, általános tudományos könyvtárak és közművelődési könyvtárak, II. felsőoktatási és iskolai könyvtárak, III. szakkönyvtárak. Ennek hatására nőtt ugyan a válaszolók aránya, de újabb problémák merültek fel a dokumentációs központok és a szakkönyvtárak között. A szakkönyvtári statisztika meg is szűnt. Az iskolai könyvtárak számára a kérdőív túlságosan részletezőnek bizonyult, és 1995-re az iskolai könyvtári statisztika is elsorvadt. Egy 1997-es vizsgálat azt mutatja, hogy az I. számú kérdőívre 220 nemzeti könyvtár válaszolt, de a kitöltött kérdőíveknek csak 37%-a volt összevethető. A legjelentősebb általános könyvtárak kérdőíveinek 13%-a, a közművelődésiek kérdőíveinek 31%-a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

volt használható. A II. számú kérdőívre a felsőoktatási könyvtárak 19%-a válaszolt felhasználható módon.
Gyakran előfordul, hogy a közölt adatok nem felelnek meg a mutatók definíciójának, nem ugyanabból az évből valók stb. Az Unesco statisztikai hivatala ezeket az adatokat nem tudja egységesíteni, az adatok használhatatlanok.
Az egységes statisztika elérésére csak Európában van esély, az Európai Unió Bizottsága fennhatósága alatt. Az EU megbízásából az angol Institute of Public Finance végzi a kutatást, az Unesco utolsó felmérésének a válaszolók körére és a kérdőívek statisztikai mutatóira kiterjedő elemzésével kezdve a munkát.

(Rácz Ágnes)

98/314

Kansalaisten oikeus tietoon on turvattava myös digitaalisessa verkkoympäristössä = Signum. 31.vol. 1998. 4.no. 62-64.p.

A finn könyvtári szakma állásfoglalása az EU szerzői jogi irányelv-javaslatáról

Irányelvek -könyvtári; Nemzetközi szervezet; Szerzői jog

Az Európai Unió Bizottsága 1997. december 10-én adta ki a főként a digitális hálókörnyezet szerzői jogaira vonatkozó irányelv-javaslatát. (Megtalálható minden EU-ország nyelvén: http://europa.eu.int /comm/dg 15/en/index.htm – a Main documents és a Proposal választása útján.)
A finn Könyvtári Terület Szerzői Jogi Csoportja által kiadott állásfoglalás megállapítja: „Az irányelvekben nem fordítanak gondot a szerzői jogi egyensúlyra oly módon, hogy az erős szerzői jogot ellensúlyozzák, s ezúton biztosítsák az állampolgárok jogát az információhoz, a folyamatos tanuláshoz és az önműveléshez... Az állampolgárok számára a legnagyobb veszélyt a könyvtárak és egyéb hasonló intézmények számítógépes információ- és tudásanyag-közvetítési jogának korlátozása jelenti. Ez ugyanis az irányelvekben a jogtulajdonos kizárólagos jogaként van deklarálva, néhány – nem jelentős – kivételt leszámítva; vagyis a könyvtári szolgáltatásokat az irányelv a jogtulajdonos esetleges jóváhagyásától teszi függővé. Fennáll tehát a veszély, hogy ilyen formában történő megvalósítása megnehezíti a könyvtár – a finn társadalomban hagyományos – kulturális feladatainak ellátását. Az egyensúlynak ez a jogtulajdonos előnyére történő átbillenése sokkal messzebbre megy el, mint amennyire szükséges volna. A javaslat gazdasági okokból túlozza el a digitális használati környezet esetleges veszélyeit, s az e szempontból fölépített szabályozás számos állampolgári jogot korlátoz.
Finnországban sikerült kiépíteni egy olyan működő jogi konstrukciót, amely a különböző felek érdekeit és igényeit formális törvényi szabályozással és a törvényt támogató állampolgári egyetértéssel egyaránt képes biztosítani. Nemzeti konszenzussal biztosítottuk mind az anyag rugalmas és méltányos árú felhasználását, mind a jogtulajdonosok jogos érdekeit. Az északi országokban kialakult gyakorlat némely elemei ismeretlenek több nagy EU-tagországban, s innen ered, hogy az irányelv nem ajánlja ezek megőrzését... Mivel a probléma alapvető jogokat és értékeket érint, a döntés társadalompolitikai természetű: a felelősség tehát a politikai döntéshozóké és a vezető tisztviselőké. Véleményünk szerint az irányelv jelen formájában történő elfogadása azt a kényszert vonná maga után, hogy a finn társadalom megváltoztassa a hagyományosan elfogadott értékekre és állampolgári jogokra vonatkozó álláspontját."
A Szerzői Jogi Csoport az állásfoglalás és a beterjesztett konkrét módosítási javaslatok alapján (ld. http://funkis.lib.hel.fi/kirjasto-kaapeli/) az oktatási minisztériumtól várja az országos eszmecsere sürgős elindítását és ennek nyomán a javasolt módo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sításokról történő megegyezést a jogtulajdonosok és a használók képviselői között, hogy azután ezt országálláspontként az EU Bizottság elé terjeszthessék.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 381-382

Nemzeti könyvtárügy

98/315

LAPP, Erdmute: Information as raw material for innovation = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 8.no. 366-368.p.

Az információ mint az innováció nyersanyaga. A német Oktatás- és Kutatásügyi Minisztérium 1996-2000. évi programja

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Könyvtárügy; Középtávú terv; Térítéses szolgáltatás; Termelés információellátása

1996-ban Németországban az Oktatás és Kutatás Minisztériuma megjelentette négy évre szóló információs programját „Az információ az innováció nyersanyaga" címmel. Az opusz vezérelve, hogy az információ nélkülözhetetlen a kormányzat, a tudomány és a gazdaság működéséhez, ezért elengedhetetlenül szükséges az ütőképes tudományos-technikai információs infrastruktúra, melyben fő szerepe van az elektronikus információk létrehozásának, és az ezekhez való hozzáférésnek. A program tehát elsősorban az elektronikus publikációkra és a digitális könyvtárakra koncentrál.

A fő célok: – a különböző típusú információkhoz való világméretű hozzáférés megkönnyítése olyan új elektronikus szolgáltatások által, melyek szervezettebbé teszik az információáramlást.

– Olyan strukturális változások elindítása, amelybe az összes érdekeltet – szerzőket, kiadókat, könyvkereskedőket, dokumentációs központokat, felsőoktatási könyvtárakat és a felhasználókat – egyaránt bevonják.
– Az információs termékek és szolgáltatások valós értékének tudatosítása, mely azt is eredményezi majd, hogy az információhoz való szabad hozzáférés könyvtári dogmája megkérdőjeleződik.

A célok elérése érdekében a program egy sor intézkedést javasol:

– a keretfeltételek megteremtését a szerzői jogok, az adatvédelem, az adatbiztonság kérdéseinek tisztázásával, szabványok és normatívák kidolgozásával.
– az anyagi feltételek megteremtését a megoldandó feladatokhoz, mint például a tudományos-technikai infrastruktúra és hálózat fejlesztése, a dokumentációs központok bibliográfiai és faktográfiai adatbázisainak fejlesztése, a digitális könyvtárak kialakításának elősegítése stb.

Eddig két mintaprojekt született meg. Az egyik az elektronikus publikálás és a digitális könyvtárak fejlesztésére szolgál, a másik pedig a német gazdaságnak a tudományos-technikai információk általi megújulását célozza.

A könyvtáraknak mindez nagy kihívást jelent. A hagyományos funkciókon felül egyre inkább virtuális szolgáltatásokatat is elvárnak tőlük: saját állományukon kívül már távoli elektronikus forrásokból is tájékoztatnak, közös katalógusokat építenek, integrált könyvtárközi kölcsönzési rendszereket építenek ki, az elektronikus folyóiratok egyre nagyobb szerepet játszanak állományukban, nem is beszélve az Internet forrásainak fokozódó használatáról.

A szerző véleménye szerint a kihívásoknak leginkább olyan projektekkel lehet megfelelni, melyeket a használók bevonásával terveznek és valósítanak meg a könyvtárak. A Bochumi Egyetemi Könyvtár példát nyújt erre. Olyan programot találtak ki,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

melyben az építészmérnökök közreműködésével valósítanak meg speciális elektronikus könyvtárat. Ez a szöveges információkon kívül építészeti programokat, gyártmánykatalógusok adatait, építészmérnöki adatokat és grafikus ábrázolásokat is tartalmaz majd. Ezen kívül a könyvtár tevékenyen részt vesz az egyetem programjában, mely képzést szolgáló multimédia központ létrehozását tűzte ki célul. Büszkék arra, hogy ezzel a programmal részt vehetnek az információhasználat és a képzés új minőségének megteremtésében.

(Fazokas Eszter)

98/316

VANEEV, A.N.: O konservatizme i tradiciâh v bibliotečnom dele = Bibliotekoved. 1997. 5-6.no. 28-35.p. Bibliogr.

Konzervatizmus és tradíciók a könyvtárügyben

Feladatkör; Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

Újabban divattá vált, hogy a könyvtárügy forradalom előtti állapotát mérhetetlenül túlbecsüljék, a forradalom utánit pedig lepocskondiázzák. Ezzel szemben az a helyzet: a könyvtárak minden időben mutattak haladó és reakciós vonásokat, függetlenül attól, hogy milyen ideológiák uralkodnak.

Az oroszországi könyvtárügyben mindig voltak olyanok, akik tudták – Umberto Eco szavaival élve –, hogy a könyvtár a benne található könyvek védelmére, de nem eltemetésére jött létre. Így korántsem csak a kért dokumentumok szolgáltatása könyvtári feladat, hanem – az előzővel azonos fontosságúan – a használat megszervezése is.

A türelmetlenek mint mindig, most is szívesen vádolják a könyvtárakat konzervativizmussal, ami az ő értelmezésükben valami egyértelműen negatív dolgot jelent. Holott a latin ige, a conservo, amelyből származik, annyit tesz, hogy „megőrizni", „megóvni". Ilyen értelemben ragaszkodni kell ahhoz, hogy a könyvtárak továbbra is „emberiség emlékezetének" funkciójában megmaradjanak.

Sokan sürgetik, hogy a könyvtárak váljanak információs központokká: fizetett szolgáltatásokat preferáljanak az egyéni–közületi megrendelőknek a köz egészének szolgálata helyett. E tekintetben is a tradíciókhoz kell ragaszkodni, azaz hangsúlyozottan realizálni és erősíteni a könyvtár humanitárius funkcióját, azaz hogy minél maradéktalanabbul a személyiségek és egyéniségek kialakulásának elősegítője legyen. (Ebben az értelemben lesz egyszersmind a korszerű számítástechnikai és távközlési eszközöket is hasznosító információs intézmény.)

Jellemző, hogy a szovjet rendszerben is fennmaradt, bár eltorzítva és átideologizálva, a könyvtárak említett olvasást irányító funkciója.

A szerző meg van győződve róla, hogy az általa állítottak teljes mértékben összhangban állnak az UNESCO 1994. évi nyilvános könyvtári manifesztumával. Arra a kérdésre, hogy az elmondottak csupán a nyilvános (közművelődési) könyvtárakra lehetnek érvényesek, így válaszol: valóban, mert senki nem tagadja, hogy a szakkönyvtárak egyben információs intézmények is, bár megjegyzendő: a humanitárius mozzanatok az ő munkájukból sem hiányoznak (a használók kulturális–művészeti témájú beszélgetései, lélektani segítség stb.).

Summázatként: a nyilvános könyvtárakat ingyenes és minden állampolgár számára igénybe vehető szociális–humanitárius és nevelő–útbaigazító intézményekként kell fenntartani, s nem késztetni őket pénzkeresésre. (Térítést csak olyan szolgáltatásokért szabad szedniük, amelyek külön anyag- és energiaköltséggel járnak, így pl. a sokszorosításért.)

(Futala Tibor)

98/317

KARTAŠOV, N.: Regional'naâ bibliotecnaâ politika: sistemnyj podhod = Biblioteka. 1997. 11.no. 20-22.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Regionális könyvtárpolitika: rendszerszerű megközelítés

Egyesület -könyvtári -regionális; Együttműködés -regionális; Könyvtárpolitika

A könyvtárügy fejlődése szoros összefüggésben áll azzal a földrajzi területtel, annak demográfiai, szociális–gazdasági, kulturális–történelmi jellemzőivel és természeti feltételeivel, ahol megvalósul. Ezt a tényt sokan elismerik, mégis: amikor valamit ténylegesen is tenni kellene az oroszországi viszonyok között a regionális könyvtárpolitika érdekében, megfeledkeznek róla.

A regionális könyvtárpolitikának az volna a feladata, hogy koordinációs szervei révén kimunkálja és realizálja a területen működő összes könyvtári hálózat egyetértésével megszületett fejlesztési terv stratégiáját és taktikáit. Így a koordináció válna a könyvtárügy irányításának alapvető funkciójává, módszerévé és formájává. A központosításhoz képest a koordinációnak az a fő specifikuma, hogy felhatalmazását nem kényszer alkalmazásával, hanem ösztönzéssel gyakorolja, hogy nem a hatalom tekintélyére támaszkodik, hanem a döntések és folyamatok célszerűségére, illetve a bennük való egyetértésre.

Támogatni kellene a könyvtárügy regionális egységekben, az ún. területi könyvtári egyesülésekben való fejlesztését. Ezekben az egységekben (a nagyjából-egészéből meglévő) központi és (a legfeljebb csíráiban létező) régióközi, pl. a szibériai és távolkeleti, volgamenti, urali stb. szervek kiegyenlítési–együttműködési kínálatát is messzemenően hasznosítva a terület igényeinek kielégítésére kellene koncentrálni. Továbbá visszajelzéseket is kellene tenni a központ irányába (könyvtári monitoring), hogy a csak régióközien vagy központilag megoldható problémák megoldást nyerjenek.

Az Oroszországi Föderáció méreteire, bonyolult állami–államigazgatási szerkezetére, az eddigi könyvtárirányítási rutinok továbbélésére való tekintettel az imént vázolt helyzet országosan közkeletűvé válása tekintélyes erőfeszítéseket követel, úm. megfelelő jogszabályok alkotását, illetve módosítását (a könyvtári törvényt is beleértve), a pénzügyi szabályok e céloknak megfelelő adaptálását, helyzetfelmérések eredményeit tekintetbe vevő módszertani megalapozást és sok-sok szakmai „kerekasztalt", illetve továbbképzést, hogy csak a szóban forgó erőfeszítések irányait vázoljuk fel.

A referált cikk szerzője meg van győződve róla, hogy javasolt programját elfogadják és megvalósítják, aminek következtében az Oroszországi Föderáció könyvtárügye új minőségi színvonalat ér el.

(Futala Tibor)

98/318

VODOLAZSKAÂ, A.Â.: CBS: istoričeskij ekskurs i sovremennoe sostoânie = Bibliotekoved. 1998. 1.no. 76-81.p. Bibliogr.

Központosított könyvtári rendszerek: történelmi kitérő és a jelenlegi helyzet

Centralizálás; Ellátó rendszer

Régi orosz szokás: ahol nehézségek fordulnak elő, ott a fürdővízzel a gyereket is kiöntik. Ez a meggondolatlan cselekedet fenyegeti jelenleg a központosított könyvtári rendszereket, amelyek 15 évvel ezelőtt jöttek létre.

A központosítás gondolata nem új, hiszen már a forradalom előtti szaktekintélyek közül is többen foglalkoztak vele. Azután a 20-as és 30-as évek fordulóján vált híressé–hírhedtté az orehovozuevski kísérlet, ahol is A.G. Kravčenko egységes, valamennyi főhatóság égisze alatt működő könyvtárat átfogó rendszert kívánt létrehozni. Finanszírozási lehetetlenség miatt kellett e próbálkozással felhagyni. Ugyanekkor nem volt akadálya annak, hogy a tudományos akadémiai könyvtárak köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pontosított hálózata létrejöjjön. Működési zavarai csak a 60-as években váltak kritikussá.

Az egész országot átfogó központosítás előkészületei 1966-ban indultak Sahtában, Lipeckben és Niznij Tagilban, hogy azután 1967-ben a falusi könyvtárak átszervezése is kezdetét vegye. Nem lehet mondani, hogy az akkori szakemberek nem jártak el kellő gondossággal, ui. rengeteg változatot próbáltak ki (falusi, városi, teljes és részleges centralizálás, egy hálózaton belüli és hálózatközi, a településszerkezetet és az éghajlati viszonyokat is tekintetbe vevő változatok). Más kérdés, hogy amikor 1974-ben párthatározat adott jelt az átszervezés végrehajtására, meglehetősen „egyen-megoldások" születtek. A fő baj az volt, hogy a „belépést" kötelezővé tették azon könyvtárak számára is, ahol nem voltak meg hozzá a feltételek. Az átszervezés mindenekelőtt a központi szerepkört ellátó intézményeket erősítette meg szinte kivétel nélkül. Az akció 1980-ra fejeződött be országosan.

Noha korábban is szabad volt javító szándékkal írni a központosított rendszerek hiányosságairól, a 80-as évek végétől kezdve divat lett már-már maradéktalan tagadásuk–elutasításuk. Ez annak ellenére következett be, hogy időközben egyes rendszerek az önkormányzati viszonyok megváltozását kiaknázva saját szükségleteiknek megfelelően adjusztálták korábbi formaruhájukat. E tekintetben az információs társadalom felé elindult haladás is „kezükre játszik".

Ezért célszerűnek látszik, hogy a hálózat a jövőben rugalmas szervezetre térjen át, amelyben a centralizáció és a decentralizáció elveire egyaránt tekintettel kell lenni, lemondva arról, hogy valamennyi könyvtárat „Prokrusztész ágyába" kényszerítsenek.

(Futala Tibor)

98/319

D'ACKOV, M.V.: Zadači bibliotek v sohranenii i ispol'zovanii mestnyh âzykov. Postanovka problemy = Bibliotekoved. 1997. 4.no. 33-40.p. Bibliogr.

A könyvtárak feladatai a helyi nyelvek megóvásában és használatában

Nemzetiségi irodalom; Nemzetiségi olvasó

Napjainkban sokasodnak a globalizálódással kapcsolatos aggodalmak: vajon a helyi kultúrák és nyelvek fenn tudnak-e maradni, képesek-e a fejlődésre. Ennek jegyében máris születtek óvó rendszabályok (Regionális és kisebbségi nyelvek európai kartája – 1992).

Azokkal szemben, akik úgy vélekednek, hogy egyetlen, mindenki által beszélt nyelv volna az üdvözítő, érvelnek azok, akik vallják: egy efféle fejlemény nagy elszegényedést vonna maga után. J. L. Weisgerber írja pl.: „Ha az emberiség csak egyetlen nyelvvel rendelkezne, annak szubjektív volta egyszer s mindenkorra determinálná a környező világ ember általi megismerésének útjait-módjait. Ezt a fenyegetést azonban elhárítja a nyelvek sokfélesége... Az egyes nyelvek szükségképpeni egyoldalúságával ellentétben a nyelvi sokféleség a megismerés objektivitását biztosítja, ami a más és más nyelvi 'látásmódnak' köszönhető."

Ahogy más országokban, úgy az Oroszországi Föderációban is növekszik a helyi kultúrák és nyelvek féltése, ami – egyelőre legalábbis – szándékokban és jogi szabályozásokban nyilvánul meg. Az 1991. évi föderációs nyelvi törvény deklarálja, hogy az állam területén használt nyelvek összessége olyan köztulajdon, amely a kultúra legmeghatározóbb eleme, a nemzeti és az egyéni öntudat alapvető megnyilvánulási formája. Míg korábban a kisebbségek és az orosz nemzet közötti kommunikációt kizárólag orosz nyelven kívánták meg, az új törvény vice-verza nyelvtudást ír elő.

Mindennek előfeltétele a helyi nyelvek középiskolákba történő bevezetése, valamint az, hogy ezeket a nyelveket közkeletűen használják. 1995-ig mindenesetre a Burját, Kalmük, Komi, Tatár, Tüva, Abház és Szaha (Jakut) köztársaságban az iskolai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bevezetés megtörtént, bár a legtöbb helyen alacsony színvonalon, esetenként formálisan.
Noha a könyvtárak szíves-örömest kapcsolódnának be a nyelvmentő és ápoló akciókba, az iskola és a könyvtár más-más irányítása és a minimális helyi nyelvű állomány (jó, ha 200-300 kötetnyi) akadályozza őket a hatékonyabb munkában. Ennek ellenére nem szabad megfutamodniuk. Sokszorosítási segítséggel (a korábbi nemzetiségi nyelvi kiadók egyszerűen megszűntek) kis példányszámú segédleteket-műsorfüzeteket állíthatnak elő, „beszélő" könyveket produkálhatnak, „nyitott" egyetemeket kezdeményezhetnek és pártolhatnak, helyi nyelveket ismerő könyvtárosokat alkalmazhatnak. A nehézségek ellenére is keresni kell az iskolákkal való együttműködést.
A felsorolt munkálatok „motorjai" a köztársasági és autonóm köztársasági könyvtárak legyenek: ők fogják össze, rendezzék hatékonnyá a partikuláris kezdeményezéseket és erőfeszítéseket.
Hamarosan komplex vizsgálatok indulnak Karéliában, Mordvinföldön, Udmurt köztársaságban és a Komi-Permják autonóm köztársaságban a „nyelvi helyzet" tüzetes megismerésére. E vizsgálatok nyomán, illetve a keretükben felhalmozott tudásanyag elterjesztésére az érdekelt könyvtárosokat szakmai tanácskozásokon kell alkalmasabbá tenni e korántsem egyszerű feladatok ellátására.

(Futala Tibor)

Lásd még 314, 324-325, 380

Központi szolgáltatások

98/320

ARCHIER, Edwige – MORET, Yves – RENOULT, Daniel: Le catalogue collectif de France = Bull. Bibl.Fr. 43.tom. 1998. 4.no. 23-27.p.

Res. angol és német nyelven

Franciaország központi katalógusa

Fejlesztési terv; Központi katalógus -online; Számítógép-hálózat

A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France) kapott megbízást arra, hogy felügyelje Franciország központi katalógusának munkálatait. Első lépésként elkészült a könyvtárak és dokumentációs központok országos jegyzéke, mely az Interneten online elérhető. A cikk vázolja a vállalkozás főbb célkitűzéseit, a megvalósítás menetét, a rendszer szerkezetét, és bemutatja a használónak nyújtott szolgáltatásokat.

(Autoref.)

Lásd még 323

Együttműködés

98/321

SMITH, K. Wayne [ed.]: OCLC 1967-1997: thirty years of furthering access to the world's information. Part 1. = J.Libr.Adm. 25.vol. 1998. 2/3.no. 1-176.p.

OCLC 1967-1997: 30 év a világ információkészletének hozzáférhetőbbé tételéért. 1.rész. – Tematikus szám, 14 közlemény

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Munkafolyamat; Vezetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közlemények címe: Mit jelent számomra az OCLC központi katalógusa. – A használói tanács: a könyvtárak szerepének biztosítása, az OCLC irányításában. – Stratégiai szövetség az OCLC és a hálózatok között. – Az OCLC és felügyelőbizottságai. – A katalogizálási munka változása. – A referensz forradalmai. – Folytatódik a forradalom: az összehangolt állománygyarapítás és az OCLC. – Az általános tudományos könyvtárak kooperációja: az Intézményi Együttműködési Bizottság. – Az együttműködés kontextusa: összehangolt gyarapítás állami méretekben. – A Georgiai Egyetemi Rendszer virtuális könyvtára, a GALILEO. – Az OCLC-t és a könyvtárakat a jövőhöz kapcsoló távközlési opciók. – Az OCLC Csendes-óceáni Ázsiában. – Az OCLC Európában. – Az OCLC Latin-Amerikában és a Karib szigeteken.

98/322

EYRE, John: Distributed image services (working together) = Vine. 107.no. 65-72.p.

Együttműködés a képek digitalizálása területén

Alakfelismerés; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Képanyag; Szabvány; Számítógép-hálózat

A leicesteri De Montfort University (DMU) az ELISE (Electronic Library Image Service for Europe) európai együttműködési program keretében a Victoria and Albert Museummal, az IBM-mel és a tilburgi egyetemmel együttműködve 1993 óta vizsgálja annak lehetőségeit, hogyan lehet múzeumi és könyvtári képeket szolgáltatni a felhasználóknak az Interneten. Időközben megalakult az elektronikus könyvtári kutatások intézete (Institute for Electronic Library Research, IIELR), amely további kutatásokba fogott az Európai Bizottság, a JISC, a British Library, az IBM és mások támogatásával. A projektek témái között van az SGML dokumentumok kezelése, képek szolgáltatása, vezetési kérdések, az azonosító mágneskártyák használata, a kívánságra történő kinyomtatás, szerzői jogi kérdések stb. A DMU ma 10 helyen működik, tehát létérdeke a megosztott elektronikus információszolgáltatás megoldása.

Az ELISE program második szakaszában (1996-1999) öt új résztvevő kapcsolódott be a tevékenységbe, három ír intézmény (egy egyetem, egy múzeum és egy kommunikációs intézmény), egy holland információtechnikai laboratórium és egy belga egyetem. A résztvevők mindegyike (az IBM kivételével) egy művészeti vagy tudományos képgyűjteményt tesz hozzáférhetővé az együttműködés keretében. A gyűjteményeket az egyes gyűjtemények katalogizálják.

A közös rendszer használóinak követelményei: szolgáltatás az Interneten és a Weben, egységes használói interfész, a különböző típusú adatok (strukturálatlan szöveg, képek, videofelvételek és hang) kezelése, a keresés finomításának lehetősége, a találatok számának korlátozása szűrők alkalmazásával.

A szolgáltatók a rendszer széles körű, igen kevéssé ellenőrzött hozzáférhetősége miatt szeretnék elérni a használók azonosítását, a szerzői jogok megfelelő kezelését, térítési mechanizmusok megvalósítását.

A hasonló megosztott rendszerekben elengedhetetlen a szabványok alkalmazása a műszaki megoldásoknál, a szerkezetet, a tartalmat és a szervezetet érintő kérdésekben. A következő szabványok alkalmazása merült fel: TCP/IP, Z39.50, Whois++, AACR, MARC, CIDOC, AAT, Dewey Decimal, Spectrum, Dublin Core metaadat-modell. A CIMI (Consortium for Computer Interchange of Museum Information) és a DMU külön projekt keretében fejleszt ki Z39.50-es szervert az ELISE adatbázis számára az Index+ adatbáziskezelő rendszer segítségével. Elkészült az ELISE rendszer részletes technikai specifikációja és néhány kísérleti termékfejlesztésre is sor került. Az együttműködő partne-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rek építik képi adatbázisaikat és hamarosan megjelenítik azokat az ELISE honlapján.

(Hegyközi Ilona)

98/323

GULLIKSEN, Mimmi: RBTs (Rijksbibliotektjenestens) arbeidsgruppe for a planlegge fellesavtaler om fulltekstdatabaser = Synopsis. 29.arg. 1998. 3.no. 142-145.p.

Res. angol nyelven

A norvég Országos Könyvtári Központ munkacsoportja a teljes szövegű adatbázisok használatára vonatkozó közös szerződések tervezéséről

Adatbázis -szolgáltató vállalat; Felsőoktatási könyvtár; Koordináció -belföldi; Módszertani központ; Teljes szövegű adatbázis

A munkacsoport jelenleg az elektronikus folyóiratokra koncentrál, de később más dokumentumtípusokkal, például enciklopédiákkal és szótárakkal is foglalkozik majd. Az Országos Könyvtári Központ szerint – a különböző tudományterületek igényeinek kielégítésére – tudományos gyűjtőköri modell kidolgozására lesz szükség. Ez tartalmazná a mindenki érdeklődésére számot tartó főbb periodikumok egy vagy több alapcsoportját, kiegészítve a specális tudományos profilú folyóiratok csoportjaival. Világosan meg kell határozni annak felelősségét, mit jelent, ha a használónak hozzáférést biztosítunk az elektronikus folyóiratokhoz. A munkacsoport jelenleg felméri a felsőoktatási és szakkönyvtárak igényeit, a piacon beszerezhető termékeket, és annak technikai lehetőségét, hogyan integrálhatják a különböző vállalkozások szolgáltatásait használóbarát és hatékony módon. Ezzel egyidőben a csoport megvizsgálja, mely folyóiratokat tartanak a norvég egyetemek és főiskolák a legfontosabbnak. Ez az információ adhat ötletet ahhoz, hogy milyen kiadókkal kell majd megállapodást kötniük. Mihelyst a munkacsoport átadja javaslatait az Országos Könyvtári Központnak, megkezdődhetnek a tárgyalási előkészületek a szolgáltatókkal.

(Autoref.)

Lásd még 317, 364, 367, 407-409

Jogi szabályozás

98/324

ÓLAFSSON, Sveinn: Information policy and legislation in Iceland = Scand.Public Libr.Q. 31.vol. 1998. 1.no. 25-28.p. Bibliogr.

Tájékoztatási politika és jogszabályok Izlandon

Állami irányítás; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Tájékoztatási politika

A cikk áttekinti azokat a törvényi kereteket és írásos kormánynyilatkozatokat, melyek meghatározzák az információs infrastruktúra helyzetének alakulását a kilencvenes évek Izlandján.

Az 1972-ben elfogadott és többször módosított Szerzői Jogi Törvényt kiegészíti az 1997-es törvény, mely a művek könyvtári kölcsönzéséért is járandóságot biztosít a szerzői jogok tulajdonosának.

A közművelődési könyvtári törvény 1996-ban született. Nem hozott lényegesen újat a húsz évvel korábbihoz képest. A közkönyvtárakat továbbra is az önkormányzatok tartják fenn. (Kb. 200 önkormányzat működik Izlandon.) A 220.000 fős lakosság 40%-a Reykjavikban él. 1995-ben csak 20 olyan könyvtár működött az országban, amelynek nyitvatartási ideje meghaladta a heti húsz óra hosszát. A kistelepüléseknek nem volt esélyük arra, hogy rendes könyvtári ellátásban részesülje-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek. A helyzet jelenleg változóban van. A kormányzati határozatok az önkormányzatokra egyre több feladatot rónak. A kisebb önkormányzatok, hogy megfelelhessenek, kénytelenek egyesülni szomszédaikkal. Az önkormányzatok száma e folyamat eredményeként a jövő évezred elejére a mostaninak kb. a negyedére fog apadni. Ily módon az egyes településeken az átlagos lélekszám 2000 fölé emelkedik majd, tehát könyvtáraik nyitvatartási ideje is hosszabbodhat. A törvény központi anyagi támogatást biztosít a könyvtáraknak az információtechnológiai fejlesztésre.

Szintén 1996-ban fogadták el az információról szóló törvényt, mely az igazgatási adatokba nagyobb nyilvános betekintést enged meg. Izlandon a közigazgatás ugyanis még mindig zártabb mint más skandináv országokban, őrzi a Dániához tartozás múltbeli örökségét. Az információról szóló törvénynek köszönhetően fejlődnek a közintézményeknél és a magáncégeknél alkalmazott archiválási technikák is.

A Nemzeti Könyvtár és az Izlandi Egyetemi Könyvtár egy 1994-ben hozott törvény értelmében egyesült és közös épületbe költözött. Ez ma Izlandon messze a legnagyobb és technikailag is a legjobban felszerelt könyvtár. Könyvállománya 730.000 tételt tartalmaz. A könyvtári törvény értelmében a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár összehangolja az izlandi könyvtárak működését, szaktanácsadást nyújt, együttműködést biztosít.

1996 óta törvény írja elő, hogy az önkormányzatok elemi iskolákat működtessenek. Az iskolai könyvtárakat sok helyen egyesítik a közművelődési könyvtárral, és megkezdődött a számítógépesítés is.

Az 1995-ben hivatalba lépett jelenlegi kormány megfogalmazta információpolitikai elveit. Ezek leginkább az információtechnológia felhasználását sürgetik a gazdasági, tudományos és kulturális fejlődés előmozdítása érdekében. A Pénzügyminisztérium is körvonalazta tájékoztatási politikáját, mely elsősorban a képzés támogatását emeli ki. A kulturális és oktatási tárca 1996 tavaszán három évre szóló információpolitikai tervezetet tett közzé. Ebben különböző projektek szerepelnek pl. a közkönyvtárak gépesítésére nézve. Idén tanárok részére kezdetét vette a minisztérium számítástechnikai oktatási programja. A tervezet kiemeli a könyvtárosok szerepét az információszervezés és -keresés területén, éppen ezért fontosnak tartja rendszeres továbbképzésüket. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium 1996-os anyagában célul tűzte ki, hogy Izland fölzárkózzék az információtechnológia lehetőségeivel a legmesszebbmenőkig élő nemzetek sorába.

A cikkíró úgy látja, hogy a fent említett nyilatkozatokban a politikusok az információtechnológiával inkább általánosságban foglalkoznak, nem biztos, hogy tisztában vannak konkrét részleteivel. Előrejelzéseik sem teljesen reálisak. Az információtechnológia elterjesztése a szerző véleménye szerint önmagában még nem jelent gyógyírt olyan égető gazdasági és társadalmi kérdésekre, mint amilyen a munkanélküliség vagy a halászat problémái.

(Nagypál László)

98/325

HOWORKA, Bolesław: O projekcie ustawy, waznej dla bibliotekarzy = Bibliotekarz. 1998. 4.no. 15-18.p.

Egy könyvtárosok számára fontos törvény tervezete

Jogszabály -könyvtárügyi; Tájékoztatási rendszer

Lengyelországban a szaksajtó közzétette azt a törvénytervezetet, amely a nyilvánosan hozzáférhető tudományos–műszaki információvagyonról és az információs tevékenységről szól.

E tervezet kritikája a következő „textusból" indul ki: „Az európai kodifikációk hangsúlyozzák annak szükségességét, hogy olyan korszerű könyvtárakat kell létesíteni, amelyek Európa gazdasági, társadal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi és kulturális életét a globális információs és telekommunikációs infrastruktúra integráns elemeként segítik elő. Egyszersmind azt is ajánlják, hogy a dokumentumgyűjteményekként értett könyvtárakról (collection-based library) át kell térni a széles értelemben vett szolgáltatásokat kínáló könyvtárakra (access-based library)." Az iménti „textus" szerzője az európai integráció és a külföldi segélyezés kérdéseivel foglalkozó tanács meghatalmazottja. 1995. évi címzettje pedig a lengyel kulturális és művészeti miniszter.

Európa nyugati részén ilyen könyvtári–információs rendszerek jönnek létre, mégpedig korántsem csak az egyes államokban, hanem az EK egészében. Lengyelországban is ilyen törvényre volna szükség, annál is inkább, mivel a balul sikeredett könyvtári törvény éppen a szakkönyvtárakkal, a tájékoztatás e múlhatatlan központjaival bánik mostohán. A szóban forgó törvénytervezet a fentiekkel ellentétben pedig ismét külön-külön könyvtári és információs rendszerben gondolkodik.

Most már csak abban lehet reménykedni, hogy ez ügyben valami csoda történik, hogy érdemi együttműködés alakul ki az információügyben érdekelt könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok között, s ennek eredményeként olyan törvény születik, amelyre nagy szükség van.

(Futala Tibor)

98/326

ODER, Norman: Intellectual freedom legislation: the state of the states = Libr.J. 123.vol. 1998. 6.no. 54-57.p.

Az Egyesült Államok tagállami szintű jogszabályai a kiskorúak védelmében, az Interneten elérhető pornográfia kiszűrésére

Jogszabály -más területről; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

Az Egyesült Államokban nagy vitát váltott ki könyvtároskörökben a Communications Decency Act (CDA), az illendő kommunikációra vonatkozó törvény. A szenátusban olyan előterjesztések születtek, hogy a könyvtárakban legalább egy terminálon szűrőkkel kell kiszűrni a kiskorúaknak nem megfelelő dokumentumokat, illetve meg kell akadályozni a kiskorúak számára káros dokumentumok terjesztését a kereskedelmi forgalomban. Számos államban a szellemi szabadságot védelmező és a cenzúrát ellenző könyvtári csoportok a helyi ellenőrzés fontosságát és a szűrés megbízhatatlanságát hangsúlyozták; másutt megkísérelték az Internetet is bevonni a kiskorúakra károsan ható dolgok körébe, ezzel akadályozva például az abortuszra vagy az AIDS-re vonatkozó információk terjesztését. Egyes vélemények szerint a felvetések mögött populista politikai szándékok állnak. Egy szenátor mentességet kért a törvény alól a könyvtárak, iskolák és múzeumok számára.

A Library Journal cikke tizenöt államból ad rövid helyzetképet, amelyet a későbbiekben web-helyén frissít (www.ljdigital.com).

(Hegyközi Ilona)

98/327

GRYGROWSKI, Dariusz: Aspekt prawny wykorzystania multimediów w edukacji i bibliotekarstwe = Poradnik Bibl. 1998. 2.no. 8-10.p.

A multimédiák oktatási és könyvtári alkalmazásának jogi aspektusa

Multimédia; Szerzői jog

A Lengyelországban is kibontakozóban lévő-kibontakozott gyakorlat tanúsítja, hogy a multimédiák oktatásban és a könyvtárakban történő hasznosítása fokozza a munka eredményességét. A még közkeletűbb hasznosításnak azonban egyelőre jogi buktatói vannak, amelyeket, nehogy valamelyik in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tézmény anyagilag pórul járjon miattuk, jobb elkerülni.

Az 1994. évi február 4-i szerzői jogi törvény a korábban is védett alkotásokon kívül kiterjeszti a hatályát az audio- és videofelvételekre és a számítógépes programokra. A törvény be nem tartása 5 évig terjedő börtönbüntetést vonhat maga után. Azonban nem számít vétségnek, ha a védelemben részesülő alkotást iskolák, könyvtárak, levéltárak és információs intézmények társadalmi-kulturális érdekből sokszorosítják-másoltatják. Eddig a dolog rendben is volna, csakhogy ebből az engedményből kimaradt a számítógépes programok másolása. Ha egy intézmény a törvény hatálybalépését követően kalózprogramot használ, könnyen lebukhat, mivel a gyártók éber szemmel vizsgálják a gyakorlatot, s ha valakinél bebizonyosodik a kalózkodás ténye, könyörtelenül megbüntetik.

Persze: a szükséges programokat meg lehet vásárolni, ám ez a szóban forgó intézmények számára, különösen ha a programok tömeges használatára van szükség, jelenleg drága mulatság. Némely gyártók, érzékelvén e helyzet fonák voltát, újabban kedvezményes kínálattal is fellépnek. E trend folytatására és felerősítésére azért is szükség van, mert előbb-utóbb a lengyel könyvtárakban is napirendre kerül a programkölcsönzés.

További ellentmondás: míg a hagyományos kiadványokat Lengyelországban nem terheli ÁFA, addig CD megfelelőiket 22%-os általános forgalmi adóval sújtják. E formális megkülönböztetés abszurd dolog. Az állam arra törekszik, hogy a hagyományos kiadványokat is bevonja az ÁFÁ-val megterheltek körébe, ami a kiadókat és terjesztőket ellehetetlenítené. Valamit mindenesetre tenni kell, ami törvénymódosítások nélkül „nem úszható meg".

Ha a könyvtárak meg akarnak felelni a könyvtári törvényben előírt feladataiknak, előbb-utóbb be kell rendezkedniük az itt tárgyalt multimédiák kölcsönzésére is. Némely országban ezt úgy oldják meg, hogy a szerzőknek kölcsönzésükért tantiemet fizetnek.

(Futala Tibor)

Könyvtárosi hivatás

98/328

AGADA, John: Profiling librarians with the Myers-Briggs Type Indicator: studies in self selection and type stability = Educ.Inf. 16.vol. 1998. 1.no. 57-68.p.

Könyvtárosok pszichometriai profiljának meghatározása a Myers-Briggs-féle típusindikátorral: az önszelekció és a típusállandóság vizsgálata

Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Szakirodalom -pszichológiai

A Myers-Briggs típusú indikátor (MBTI) a könyvtárosok tanulmányozásánál használt leggyakoribb pszichometriai eszköz. A legutóbbi MBTI-felmérések azt tanúsítják, hogy a könyvtáros személyisége eltér a korbábbi vizsgálatokban tapasztaltaktól. Ez a változás két okkal magyarázható: vagy a szakma nyert olyan utánpótlást, akiknek egyénisége eltér az előző korok könyvtárosaiétól, vagy a gyakorló könyvtárosok jelleme változott az idők folyamán. A tanulmány azért készült, hogy ezeket a hipotéziseket ellenőrizze. Az adatok az első hipotézist teljesen, a másodikat csak részben igazolták.

(Autoref.)

98/329

Kodeks professional'noj ètiki rossijskogo bibliotekarâ. (Proekt.) = Naučn.Teh.Bibl. 1998. 3.no. 55-62.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az orosz könyvtáros szakmai etikai kódexe. Tervezet

Könyvtárosetika

Az etikai kódex tervezetét a Moszkvai Könyvtári Egyesület szakértői kollektívája dolgozta ki. Három részből áll, úm. preambulumból, 8 pontos alapszövegből és az egyes pontok indoklásából. Az alábbiakban az alapszöveg fordítását közöljük:

1. Az orosz könyvtáros tevékenysége arra irányul, hogy a használó számára létrejöjjenek az információ, a könyvtári dokumentumok és források szabad, akadálytalan és kényelmes elérésének feltételei.
2. Az orosz könyvtáros az intellektuális szabadság elvét támogatja, és semmiféle cenzúrát nem enged meg a könyvtári dokumentumokat illetően.
3. Az orosz könyvtáros az információhoz való szabad hozzáférést a használó szellemi életének és intellektusának kibontakoztatását elősegítő eszköznek, a nagyvilág és a nemzet reális értékei elsajátításához számára rendelt lehetőségnek tekinti.
4. Az orosz könyvtáros tiszteletben tartja a használó jogát, hogy tájékozódási tevékenységét bizalmasan kezelje, és bárki is legyen az, ellenáll minden, felette ellenőrzést gyakorolni kívánó kísérletnek, kivéve azokat az eseteket, amelyeket az orosz alkotmány minősít.
5. Az orosz könyvtáros, amikor az információ szerzője és használója közötti közvetítői szerepében lép fel, a szellemi tulajdon összes jogát elismeri és védelmezi
6. Az orosz könyvtárosnak szakmai illetékessége és tisztessége van.
7. Az orosz könyvtáros megbecsüléssel viseltetik kollégái iránt, védi jogaikat, feltéve hogy azok nem mondanak ellent az etikai normatíváknak, és növelik a szakma tekintélyét.
8. Az orosz könyvtáros előmozdítja szakmája magasfokú társadalmi státuszának elismerését.

(Futala Tibor)

98/330

STILL, Julie: The role and image of the library and librarians in discipline-specific pedagogical journals = J.Acad.Librariansh. 24.vol. 1998. 3.no. 225-231.p. Bibliogr.

A könyvtár és a könyvtáros szerepe, illetve a róluk kialakított kép a pedagógiai szakfolyóiratokban

Folyóirat; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Szakirodalom -pedagógiai

Bár az egyetemi oktatók elismerik, hogy a könyvtárosok fontos szerepet játszanak a kutatásban és az oktatásban, ez a tény nem tükröződik az oktatók pedagógiai publikációs tevékenységében. A könyvtáros munkája ritkán válik láthatóvá vagy elismertté. Kevés cikk foglalkozik az irodalom áttekintésének fontosságával, az adott szakterület tájékoztatási eszközei oktatásának, az irodalom kritikus elemzésének jelentőségével. A könyvtárhasználati képzésre, vagy arra való utalás, hogy a könyvtáros hogyan hat a hallgatók kutatómunkájára, elszórtan található az irodalomban, akkor is elnagyoltan. Kevés jel mutat arra, hogy a könyvtár és a könyvtárhasználati képzés a felsőoktatási intézmények tantervének része lenne, legalábbis ezt tanúsítja a szerző felmérése, mely az ERIC adatbázis 29 pedagógiai folyóiratában való keresés, és 13 ilyen folyóirat átlapozása alapján készült.

(Autoref.)

98/331

SAPP, Gregg: How the „ingenue" became an „old maid": images of female librarians in modern, English language short fiction = Pop.Cult.Libr. 5.vol. 1997. 1.no. 29-37.p.

Hogyan lett „a naivá"-ból „a vénlány". Könyvtárosnők alakja a modern angol nyelvű novellában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárkép; Női munkaerő; Próza

A tanulmány a könyvtárosnőkről kialakult sztereotípiákat vizsgálja huszonhét, 1900 óta publikált angol nyelvű novellában leírt eset alapján. Két visszatérő karaktertípust mutat be: a „vénlányt" – aki idősebb hajadon, és a „naivát" – a fiatal nőt, akinek könyvtárosi karrierje mindig ellentétben áll romantikus érdeklődési körével. Első pillantásra e sztereotípiák szögesen ellentétesnek tűnnek, de úgy is értelmezhetők, mint egyetlen pályakép alakulása az évek folyamán: tehát a „vénlány" az a „naiva", aki karrierjét a szerelmi élete elé helyezte. E most is élő sztereotípia következményeit elemzi a szerző, összehasonlítva a szakma mostani, a könyvtároskép javítására irányuló kezdeményezéseivel.

(Autoref.)

98/332

BOEKHORST. Peter te – BUCH, Harald – CEYNOWA, Klaus: „Wissenschaftlicher" Bibliothekar 2000 – Hic Rhodus, hic salta! Bemerkungen zu Helmut Oehlings Thesen zur Zukunft des Fachreferenten = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 4.no. 686-693.p.

A tudományos könyvtárosi pálya 2000-ben – most mutasd meg, mit tudsz! Észrevételek Helmut Oehlingnek a szakreferensek jövőjével kapcsolatos téziseiről

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A szerzők vitába szállnak Oehlingnek a tudományos könyvtárosok (szakreferensek) jövőjét felvázoló 12 tézisével (ld. 98/226), mert véleményük szerint a kifejtett tézisek nem a valóságra épülnek, hanem a szerző konzervatív nézeteit és idealizált jövőképét tükrözik. Téves Oehling kiindulópontja, mely szerint az egyetemeken és főiskolákon dolgozó tudományos könyvtárosok szakmai legitimációját szakreferensi mivoltuk adja. Valójában könyvtárosi szakismereteik, a könyvtári munka megszervezésében és vezetésében való jártasságuk biztosítja kompetenciájukat. Különösen egyértelmű ez a két szintes felépítésű régi egyetemi könyvtárak esetében: az állománygyarapítás itt az egyes szakterületekhez tartozik, a könyvtár pedig a könyvtári munka megszervezéséért felelős.

Oehling ki akarja vonni a tudományos könyvtárosokat a könyvtári szervezeti és menedzser munkák köréből, ám ezekről a munkákról leegyszerűsítő és avult képpel rendelkezik. A legsúlyosabb – és veszélyes – tévedése, hogy a tudományos könyvtárosi tevékenység „tudományosságát" a művelők szakmai (és nem a könyvtárosi) diplomájához köti. A valóságban viszont ezek a könyvtárosok nem szakmai tudományos tevékenységet folytatnak, nem kutatnak és oktatnak az adott szakterületen (legalább is munkaidejükben nem), hanem szolgáltatást nyújtanak a tudományos munkának, a kutatásnak és oktatásnak. És ráadásul a tudományos könyvtárosok nagy része olyan szakterületek szolgáltatásaival is foglalkozik, melyeket sohasem tanult.

A tudományos könyvtárosoknak tehát nem valamilyen tudományos műhely tudósainak kell tekinteniük magukat, hanem kompetens menedzsernek egy felsőoktatási szolgáltató üzemegységben, mely inkább hasonlít egy üzemhez, mint egy akadémiai kutatóhelyhez.

(Katsányi Sándor)

98/333

WEFERS, Sabine: Thesen zur Zukunft des Fachreferenten = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 5.no. 865-870.p.

Tézisek a szakreferensek jövőjéről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A szakreferensi tevékenység egyes területei a jövőben várhatóan módosulni fognak:
Állománygyarapítás. Az általános tendencia azt mutatja, hogy az egyes művek beszerzéséről való egyedi döntések egyre inkább kikerülnek a szakreferensek hatásköréből és (részben vagy egészben) az egyes szakterületek tanárainak kezébe kerülnek. Ezzel szemben növekszik a szakreferensek szerepe és felelőssége az állománygyarapítás elvi kérdéseinek kidolgozásában. A fenntartók és a használók számára egyaránt áttekinthetővé kell tenni a könyvtár profilját, meghatározni gyűjtőkörét: milyen dokumentumtípusokat milyen mélységig akar és tud a könyvtár beszerezni, milyen területeken kíván külső szolgáltatásokra támaszkodni. Az egyedi döntések átadása után is a szakreferensek feladata marad az állománygyarapítás koordinációja, tartalmi ellenőrzése, értékelése és a hiányok pótlása.
Állományfeltárás. Tudomásul kell venni, hogy a bibliográfiai leírást és a könyvek hagyományos tartalmi feltárását a könyvtárosi főiskolai végzettségű munkatársak nagy szakértelemmel el tudják végezni, ezeket a munkákat nem célszerű a magasabb fizetési osztályba sorolt szakreferensekkel végeztetni. Rájuk vár viszont a különgyűjtemények mélyebb bibliográfiai feltárása, a tárgyszóalkotás bonyolultabb feladatainak megoldása és a feltáró munka szervezése, vagyis – az állománygyarapításhoz hasonlóan – a koordináció, az ellenőrzés, az értékelés.
Szaktájékoztatás. Ezen a téren egyértelmű a szakreferensek növekvő feladatköre, az egyéni tájékoztatástól a könyvtárhasználati vizsgálatok megszervezéséig.
Szervezési és irányítási feladatok. A hatékonyságra orientált intézményben növekszenek a tervezési és hatásvizsgálati menedzser feladatok, ezért a felsőoktatási könyvtárakban a jövőben növekedni fog a szakreferensek részesedése a szervezési és irányítási munkák terén is.

(Katsányi Sándor)

98/334

SCHIBEL, Wolfgang: „Fachreferat 2000". 13 Thesen zur Differenzierung des wissenschaftlichen Bibliotheksdienstes = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 6.no. 1040-1047.p.

A szakreferensi munka 2000-ben. 13 tézis a tudományos könyvtárosi munka megkülönböztetéséhez

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A tudományos könyvtárosok (szakreferensek) jövőjéről vitázók – a szerző szerint – ott tévednek, hogy e könyvtárosok szakmai tevékenységét egyetlen pályaképhez kötik, s egyetlen tevékenységtípus nevében utasítják el a többit. Így utasítják el például azok a fiatal kollégák (ld. 98/332), akik egy hazai és nemzetközi projekt keretében a münsteri könyvtárban új szakmai profilt honosítottak meg Oehling téziseit (ld. 98/226). Pedig a vita és a jövőkép kialakítása nagyon aktuális: a jelenleg tudományos könyvtárosi státusban dolgozók fele 12 éven belül várhatóan nyugdíjba fog vonulni.
A könyvtárosoknak csekély az esélyük arra, hogy subject specialist váljék belőlük: képzettségük kevés az egyetemi szakok teljes skálájának átfogására – különösen az új szakterületeken, és idejük sincs az elmélyült tanulásra. Oehling elképzelései e téren illúziók. A szakosodás útja lehetne azonban a szakreferensek regionális együttműködésének kiépítése. Például Baden-Württemberg tartományban 70 szakreferens képes lenne minden oktatott szakot specialista szinten átfogni, és a szakirodalmi ellátás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és tájékoztatás könyvtári és szakterületi képviselőjeként működhetnének.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 336-338, 341, 390, 397

Oktatás és továbbképzés

98/335

SOSINSKA-KALATA, Barbara: The reform of information and book studies at the University of Warsaw = Polish Libr.Today. 4.vol. 1997. 27-32.p.

Az informatikai és bibliológiai oktatás reformja a varsói egyetemen

Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

A cikk a varsói egyetem informatikai tantervének átalakítására irányuló javaslatokat tárgyalja a teljes felsőoktatási reform fényében. A szerző ismerteti a legfontosabb különbségeket a hagyományos ötéves M.A. képzés és az új, kétszintű képzés között (hároméves B.A. tanulmányok plusz kétéves kiegészítő tanfolyan az M.A. diplomához). Különös hangsúlyt fordít a többszintű képzés rugalmasságának szükségességére és az európai szabványokhoz való igazodására. Bemutatja a kétszintű képzés négy alapvető modelljét. Ismerteti az új tanterv kifejlesztésének körülményeit, szerkezetét és alapelveit.

(Autoref. alapján)

98/336

JOHNSON, Ian M.: Challenges in developing professionals for the „information society": and some responses by the British schools of librarianship and information studies = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 3.no. 152-159.p.

Res. francia és német nyelven

Az „információs társadalom" számára történő szakemberképzés új feladatai és a megoldási kísérletek a brit könyvtárosképző intézetekben

Információs társadalom; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Továbbképzés

A cikk hat olyan kihívást elemez, melyek az információs társadalom kialakulásával a tájékoztatási szakma előtt állnak: a használók segítése az információradatban való eligazodásban; az új információs és kommunikációs technológia kezeléséhez szükséges magas szintű műszaki ismeretek elsajátítása; más szakmákkal való versengés az összeolvadó könyvtári, tájékoztatási és számítástechnikai szolgáltatások vezető pozícióiért; az információipar hagyományosan különálló szektoraiból – mint például a könyvkiadás – nyert ismeretek és készségek szélesebb körének átvétele és alkalmazása; magasabb szintű szakértelem kifejlesztése az információhasználat megkönnyítése és oktatása területén; a másokkal való együttműködés képességének növelése. Bemutat néhány, az Egyesült Királyság könyvtárosképző intézeteiben alkalmazott megoldást, melyek jó része más tudományterületekkel való együttműködésre épül az ismeretek megfelelő elmélyítése érdekében. A szerző szerint változásra van szükség az intézetek oktatáshoz, tanuláshoz és kutatáshoz való viszonyában, valamint a hivatásukat gyakorlók szemléletében általában az oktatás, különösképpen a továbbképzés támogatásával kapcsolatban. Végül fehívja a figyelmet a tétlenség veszélyeire.

(Autoref.)

98/337

GARROD, Penny: Skills for new information professionals (SKIP): an evaluation of the key findings = Program. 32.vol. 1998. 3.no. 241-263.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen készségekre van szükségük az új tájékoztatási szakembereknek: egy felmérés tanulságai

Dokumentáló -felsőfokú; Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Gyakorlati képzés; Információtechnológia; Munkahelyi légkör

A cikk az Electronic Libraries (eLib) program SKIP (Skills for New Information Professionals) projektjének módszereit és eredményeit ismerteti. A projekt célja az volt, hogy megvizsgálja, milyen hatást gyakorol az információs technológia a könyvtári és tájékoztatási szakemberek jártasságaira és szerepére. Az eredmények azt mutatják, hogy a sikeres működés szempontjából a szakemberek személyi tulajdonságai kulcsfontosságúak a hálózati környezetben is, és hogy az elégtelen szakmai és szolgáltatási kultúra akadályozhatja az egyének szakmai fejlődését és munkájuk hatékonyságát. Az információs technológiák fontosak, de ezeket csak azok képesek elsajátítani, akiknek egyrészt megvannak ehhez a megfelelő emberi tulajdonságaik, másrészt olyan munkakörnyezetben dolgoznak, amely elősegíti a személyiségi és a szakmai fejlődésüket.

(Autoref.)

98/338

FARMER, Jane – CAMPBELL, Fiona: Information professionals, C[ontinuing] P[rofessional] D[evelopment] and transferable skills = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 3.no. 129-134.p.

Res. francia és német nyelven

A tájékoztatási szakemberek, továbbképzésük és a többféle környezetben hasznosítható készségeik

Dokumentáló -felsőfokú; Felmérés; Munkabér, alkalmazás; Továbbképzés

A szerző szerint a mai munkahely állandó változásoknak van kitéve, ezért a könyvtárosoknak és információs szakembereknek gazdasági korlátozásokkal, átszervezésekkel és leépítésekkel kell számolniuk. Az e változásokhoz való alkalmazkodás céljából az információs szakemberek kénytelenek a folyamatos továbbképzés kérdésével foglalkozni. A cikk egy felmérésről számol be, amelynek során az Egyesült Királyságban 175, az egészségügy illetve az energiaipar területén dolgozó információs szakembernek küldtek ki kérdőívet, hogy felmérjék hozzáállásukat a folyamatos továbbképzéshez, s megállapítsák a más szakterületeken is alkalmazható jártasságaikat. Foglalkozik a változó munkahely problémáival, a szakmai karrier nehézségeivel és a folyamatos továbbképzés növekvő jelentőségével.

(Autoref.)

98/339

KERSLAKE, Evelyn – GOULDING, Anne: Current practice in training flexible information workers = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 3.no. 135-147.p.

Res. francia és német nyelven

A „flexibilis" (alkalmi, részidős) tájékoztatási szakemberek képzésének, továbbképzésének jelenlegi gyakorlata

Dokumentáló -középfokú, alapfokú; Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtáros -részfoglalkozású; Továbbképzés

A cikk a „flexibilis" (alkalmi, részidős) tájékoztatási dolgozók képzési igényeit és lehetőségeit vizsgáló kutatás tapasztalatairól számol be. A szerző azt a következtetést vonja le, hogy a flexibilis tájékoztatási szakembereknek sokkal kevesebb a képzési lehetőségük, mint más dolgozóknak, aminek negatív következményei lehetnek az információs munka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erő piacán az általános képzettségi szintre. Adatokat közöl az 551 brit könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásra kiterjedő felmérésből, valamint minőségi adatokat a flexibilis tájékoztatási dolgozók fókuszcsoportjáról és a vezetőikkel készített interjúkról. Számos –jogszabályi, minőségi, munkaerő-tervezési – érv szól amellett, hogy a vezetők végre foglalkozzanak a flexibilis tájékoztatási dolgozók igényeivel. A tanulmány példákkal illusztrálja, milyen különbségek léteznek a flexibilis és az állandó (teljes munkaidejű) dolgozók számára kínált képzési programok között. Végül esettanulmányként egy olyan intézményt mutat be, ahol néhány megoldást már kitaláltak a fenti nehézségek legyőzésére.

(Autoref. alapján)

98/340

WILSON, Anthony M. – HERMANSON, Robert: Educating and training library practitioners: a comparative history with trends and recommendations = Libr.Trends. 46.vol. 1998. 3.no. 467-504.p.

A felsőfokú könyvtárosok és a könyvtártechnikusok elméleti és gyakorlati képzése: a két fejlődésvonal történeti áttekintése

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú; Könyvtárügy története

Az Egyesült Államokban a könyvtáros szakma fejlődése során a könyvtári alkalmazottak két alapvető csoportja különült el: a könyvtárosoké és könyvtártechnikusoké. A két csoport oktatásának történeti áttekintése számos ismétlődő témát és néhány sürgősen megoldandó kérdést vet fel.

A gyakorló könyvtárosok képzésére kétfajta környezet gyakorol erős hatást: az egyetemi és a szakmai. Mindegyik csoport egyetemi környezete más és más, ahogyan a szakmában beltöltött szerepek is különbözőek. A jelenlegi gazdasági és technológiai változások mellett, melyek az egyetemet és a könyvtáros szakmát egyaránt érintik, ésszerű feltételezni, hogy a könyvtártechnikusok és a könyvtárosok képzésében meglévő különbségek a jövőben is megmaradnak.

A „kisegítő személyzet mozgalma" nyomán lehetőség nyílik a demokratikus vezetés számára olyan környezet megteremtésére, amely érzékenyen reagál a teljes könyvtári személyzet képzési és szakmai előmeneteli igényeire, valamint a könyvtárakról pozitív jövőkép kialakítására. A következő területekre érdemes különös figyelmet fordítani: távoktatás, felvilágosult személyzeti politika, a belülről történő munkaerő-pótlás és a könyvtárosképzéssel és a könyvtári személyzettel kapcsolatos álláspontok korszerűsítése.

(Autoref.)

98/341

DAVIDSON-ARNOTT, Frances – KAY, Deborah: Library technician programs: skills-oriented paraprofessional education = Libr.Trends. 46.vol. 1998. 3.no. 540-563.p.

A könyvtártechnikusok képzése Kanadában: a gyakorlati készségek dominanciája a tantervben

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú; Tanterv, óraterv

A könyvtártechnikusok által végezhető és végzendő munka jobb megértése érdekében a cikk a könyvtártechnikusok képzésének hivatalos programjait tekinti át. A könyvtártechnikusokat úgy képezik ki, hogy a könyvtár mindennapi működésével kapcsolatos sokféle feladatot el tudjanak látni. A szerző a legnagyobb kanadai könyvtártechnikus-képző programot, a Seneca Iparművészeti és Műszaki Főiskola tantervét használja annak illusztrálására, hogy az oktatás nagyrészt a készsé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gekre épít. Tudás alapú elemek csak azért vannak a tantervben, hogy a készségeknek kontextust teremtsenek és biztosítsák a jövendő könyvtártechnikusok beilleszkedését a szakmába, meggyőzve őket arról, hogy nem irodai személyzetként, hanem fontos szakmai feladatokat ellátó munkatársakként fognak dolgozni. A könyvtárosok, a munkahely, a technológia és a könyvtártechnikus-képzésre jelentkező hallgatók együttesen befolyásolják a ma érvényben lévő programok jellegét. Sok a hasonlóság, de különbség is akad a kanadai programok és az Ausztráliában és az Egyesült Államokban kínált programok között, mindegyik törekszik olyan kérdések megoldására, mint például a könyvtártechnikusok meghatározása, a funkciók megkülönböztetése a személyzeten belül, oklevél adása és akkreditáció.

(Autoref.)

98/342

HOLSTE-FLINSPACH, Karin: Zersplitterung der Berufsbilder aufgehoben. Neue Ausbildung: „Fachangestellte für Medien- und Informationsdienstleistungen" = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 6/7.no. 434-437.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Véget kell vetni a könyvtáros szakma széttöredezésének. Új képzési forma a média- és információs szolgáltatások szakemberei számára

Képzés -rokon területen; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú; Munkakör

Mostanáig a német levéltárakban, könyvtárakban, dokumentációs központokban és fényképész ügynökségeknél dolgozó asszisztensek képzési lehetőségei elkülönültek egymástól, és sokszor a diplomákat sem ismerték el. Mivel munkakörük egyre inkább hasonlít egymásra, főként a modern információs és kommunikációs technológia használata tekintetében, új szakmai követelmények meghatározása vált szükségessé, melyek figyelembe veszik a technológiai fejleményeket, de a szakosodásnak is teret engednek. 1998. augusztus 1-jén lépett életbe a "média- és információs szolgáltatások szakalkalmazottaira" vonatkozó képzési rend, mely egységes szakmai képzést és a különböző területekre való szakosodást tesz lehetővé. Első alkalommal sikerült ezzel a könyvtáron kívüli területeken dolgozók számára is akkreditált képzést biztosítani.

(Autoref.)

98/343

SROKA, Marek: Creating bibliographic and cataloging standards and developing cooperation in Polish academic libraries after the implementation of VTLS = Inf.Techn.Libr. 16.vol. 1997. 4.no. 182-192.p.

A bibliográfiai és katalogizálási szabványok létrehozása és az együttműködés kiépítése a lengyel egyetemi könyvtárakban a VTLS rendszer bevezetése után

Besorolási adatok egységesítése; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Formátum -gépi; Integrált gépi rendszer

A legtöbb lengyel felsőoktatási könyvtárban a VTLS nevű rendszert vezették be. A cikk a bibliográfiai és katalogizálási szabványok kidolgozásának folyamatát tárgyalja, áttekinti a USMARC mint lengyel bibliográfiai adatcsere szabvány alkalmazásának lehetőségét, a VTLS-t használó könyvtárak szerkesztői munkáját, melynek eredményeként megszületett a USMARC kézikönyv lengyel könyvtárak számára. Foglalkozik a besorolási adatok egységesítésével, ezen belül a ckhw (közös online adatbázis a besorolási adatokról) létrehozásával, amely az időszaki kiadványok, egységes címek, személy-, testületi és földrajzi nevek és a helyi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárgyszavak tekintetében tartalmaz egységes besorolási adatokat. Bemutatja a KABA nevű szaktezaurusz kifejlesztését, melyre nagymértékben hatott a RAMEAU és a Library of Congress tárgyszórendszere, valamint a MARC rekordok tárgyi besorolási adatainak szerkezetét, ahogyan a lengyel könyvtárak használják. Végül áttekinti, milyen hatást gyakorolt a VTLS alkalmazása az országos és helyi könyvtári konzorciumok kialakulására Lengyelországban.

(Autoref.)

Lásd még 366

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

98/344

LINE, Maurice B.: What exactly is national collection? = Alexandria. 10.vol. 1998. 1.no. 1-2.p.

Mi is voltaképpen a nemzeti gyűjtemény?

Bibliográfiai számbavétel; Kötelespéldány; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtárakat mostanában sokat foglalkoztatja az a kérdés, hogy a nyomtatott anyagot milyen információs termékekkel egészítsék még ki. A teljességre törekvés jegyében tartják hatályban, terjesztik ki esetleg a kötelespéldány-törvényeket.
A nemzeti gyűjteménybe általában beletartozik mindaz, ami az adott országban megjelenik. Csak kisebb országok törekedhetnek ezen kívül még arra, hogy a nemzethez tartozónak ismert minden szerző külföldön megjelent munkáit, vagy az országot bármilyen szempontból érintő műveket is a teljesség igényével gyűjtsék. A nagyobb országok esetében ez gyakorlatilag lehetetlen. Egy ország felkérhet egy másik országot arra, hogy az rendszeresen válogassa le számára nemzeti bibliográfiájából, adatbázisaiból az adott országot érintő címeket. (Bár az indexelés szempontjai és mélysége miatt az eredmény nem lehet tökéletes.) Nehezebb dolog a nemzeti szerzők után kutatni.
Az angol nyelv térhódításával, a tudomány, a könyvkiadás és a nyomdászat globalizálódásával a megjelenés (nyomtatás) helye ma már nem feltétlen hordoz nemzeti vonatkozást. De mivel globális gyűjtőkörű könyvtár alig létezik, kivéve talán a Kongresszusi Könyvtárat, fontos, hogy legalább ott gyűjtsék össze a dokumentumokat, ahol azok napvilágot látnak. Ebben segítenek a kötelespéldánytörvények, melyek ily módon nem csupán a nemzeti érdekű anyagot juttatják el a nemzeti gyűjteményekbe, és ezzel szolgálatot tesznek az egész világnak.

(Nagypál László)

98/345

MATTHIAS, Angela: Die Sammelaufgaben Der Deutschen Bibliothek = Dial.Bibl. 10.Jg. 1998. 2.no. 20-31.p.

A Deutsche Bibliothek gyűjtőköre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyűjtőkör; Kötelespéldány; Nemzeti könyvtár

1990-ben A Német Könyvtár (Die Deutsche Bibliothek) néven igazgatásilag egyesült a lipcsei Deutsche Bücherei (mely 1912 óta tölt be nemzeti könyvtári funkciókat és az NDK időszakában is ezt a feladatkörét megtartva működött) valamint a frankfurti Deutsche Bibliothek, mely 1947 óta az NSZK-ban töltötte be ugyanezt a feladatot. A közös igazgatás alá tartozó két könyvtár gyűjtőkörét 1997-ben pontosították. Ezek szerint mindkét helyen gyűjtik a könyveket, disszertációkat, térképeket, szabványokat, újságokat és folyóiratokat, oktatási (fali) képeket, kisnyomtatványokat, mikroformátumú dokumentumokat, szöveges hangzóanyagokat, dia- és transzparens sorozatokat. (A zenei anyagok a berlini Német Zenei Gyűjtemény állományába kerülnek.)

A fő gyűjtőkörön belül az utóbbi években jelentősen szűkítették a megőrzendő és feltárandó dokumentumok körét. Ezt a bekövetkezett létszámcsökkentés is indokolta: az egyesítés óta a lipcsei és a frankfurti könyvtárak munkahelyeinek egyharmadát megszüntették, s évente folyamatosan le kell építeni a létszám 2%-át, miközben az új feladatokhoz nem lehet új munkaerőt beállítani.

Az 1997-es módosítás szerint nem tartoznak a gyűjtőkörbe az alábbi dokumentumtfajták: árjegyzék jellegű katalógusok, vevők részére kiadott újságok, apróhirdetési lapok, egyes színházi előadások műsorismertetései, kiállítási és vásári katalógusok, rövidített előadás-ismertetések, sajtócikkek egyszerű másolatai, postai levelezőlap-mappák. Tartalmi okok miatt nem tartoznak a gyűjtőkörbe: belső terjesztésre szánt, kizárólag az adott intézményen belüli információkat tartalmazó közlemények, hivatali iratok, ha kizárólag a hivatali ügymenetre korlátozódnak, újságok regionális, helyi vagy speciális körű változatai, amennyiben a kiadványok túlnyomórészt megegyezőek, különböző borítékban (de azonos cím alatt) megjelenő azonos tartalmú kiadványok, grafikákat tartalmazó mappák, ha a szöveges rész nem éri el a 4 oldalt.

Gondot okozott a változatlan formában megjelenő új kiadások ügye. (Ezek valójában egyszerű utánnyomások.) E téren megoszlanak a könyvtárosi vélemények: egyesek úgy vélik, hogy elhagyásuk nem okoz információhiányt, mások szerint viszont ezek felvétele nélkül a bibliográfiák a jövőben nem tükrözik a könyvkiadás és a könyvkultúra valós képét.

1997-től Frankfurtban nem gyűjtik a külföldön megjelenő német nyelvű vagy németből fordított művek második példányait, ezek beszerzése és feltárása Lipcsére marad. A visszalépést az indokolja, hogy ezeket a műveket a külföldi nemzeti könyvtárak is feltárják és őrzik.

A napilapok mikrofilmes változatát a továbbiakban csak Frankfurtban gyűjtik egy-egy master- és egy-egy diafilmen.

Szigorúbb terjedelmi kritériumok szerint válogatják a jövőben a kisnyomtatványokat. A korábbi 8 oldal helyett csak a legalább 16 oldal terjedelműeket őrzik meg az alábbi kiadványfajtákból: kiállítási katalógusok, idegenforgalmi tájékoztatók, jogi személyek által kiadott propaganda-újságok, helyi és körzeti párt- és szakszervezeti lapok. A könyvészettel, könyvkereskedelemmel összefüggő kiadványokat viszont minden korlátozás nélkül gyűjtik.

Egyes kiadványfajtákat csak akkor gyűjtenek, ha a azokban a szöveg aránya eléri a terjedelem felét, illetve – más kiadványfajták esetében – a háromnegyed részt.

Egyes periodikumfajták közül csak a számonként 25 oldalt elérőket őrzik meg. Ilyenek pl. az üzemi lapok, iskolai lapok, a helyi-, közlekedési- kereskedelmi információkat tartalmazó lapok. A rádió- és televízióműsorokat akkor regisztrálják, ha terjedelmüknek legalább negyede szöveg.

A gyűjtőkör szűkítése mellett bővítés is szerepel. A számítógépes hálózatokban számos olyan információ jelenik meg, mely tartalmát tekintve beletartozna a nemzeti könyvtári gyűjtőkörbe, azonban a kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

telespéldány rendelet ezekre nem terjed ki. Frankfurtban kísérleti jelleggel foglalkoznak ezek archiválásával is. Ez a tevékenység jelenleg még számos technikai, szervezési és jogi kérdést vet fel. A tervek szerint ezeknek az információknak az igénybevétele A Német Könyvtár használói számára ingyenes lenne, a külső használók részére díjköteles.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 308, 354, 361, 384

Felsőoktatási könyvtárak

98/346

GARNES, Kari: Universitetsbibliotekene – en Sareptas krukke for alle – men hvem betaler for tjenestene? = Synopsis. 29.arg. 1998. 3.no. 172-176.p.

Res. angol nyelven

Az egyetemi könyvtár, a sareptai özvegy korsója, amire mindenki rájár – de ki fizeti a számlát?

Egyetemi könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Költségvetés; Szolgáltatások

Az egyetemi könyvtárak olyan gyűjteményekkel rendelkeznek, melyeket hosszú időn keresztül építettek és fognak építeni a jövőben is. Fő feladatuk intézményük igényeinek kielégítése. Más könyvtárakkal együttműködési rendszert alakítottak ki, amely példa értékű az egyéb intézmények számára. Az egyetemeket közpénzekből finanszírozzák, ezért könyvtáraiknak mindenki rendelkezésére kell állniuk. A felsőoktatási intézmények az oktatási reform kezdetén állnak. Az élethosszig tartó tanulás, a távoktatás rugalmasabbá és együttműködőbbé fogja tenni a könyvtárkat. Az elektronikus hálózati szolgáltatások egyre fontosabbá válnak. A szerző kérdése: ki fog fizetni a mindenki számára elérhető, nyitott könyvtárakért? A felsőoktatási könyvtáraknak az emelkedő árak következtében már most gazdasági megszorításokkal kell számolniuk, néhányuk kénytelen volt nyitvatartási idejét és szolgáltatásait csökkenteni. Az egyetemek és általában a társadalom napirendre tűzte-e már a könyvtárak fejlesztését és menedzselését?

(Autoref.)

98/347

DUGDALE, Christine: Managing short loan collections in academic libraries: print and electronic alternatives for the new learning environment = J.Librariansh.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 2.no. 133-140.p.

Rövid kölcsönzési (félprézens) gyűjtemény kiegészítése prézens elektronikus anyag folyamatos szolgáltatásával az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Oktatás információellátása

Sok felsőoktatási könyvtár érzékeli a könyvtárhasználat iránti megnövekedett igények és a csökkentett költségvetés okozta szorítást. Hagyományosan a rövid határidejű kölcsönzésekkel és a kötelező irodalomból kialakított gyűjteményekkel oldották meg a gyakran használt dokumentumokhoz való hozzáférés javítását, alaposan lecsökkentve a kölcsönzési határidőket. A „nyomás" növekedésével a könyvtárak ezt a technikát még hatékonyabbá próbálták tenni. De a rövid kölcsönzési határidejű gyűjtemények bővítésének elve számtalan problémát vethet fel, a cikk ezeket vizsgálja a University of the West of England, Bristol által az ilyen gyűjteményekkel kapcsolatban elfogadott különböző álláspontok bemutatásával. Számbeveszi a hatékonyság növelésének lehetőségeit, melynek egyik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

módja a ResIDe bevezetése. Ez a kötelező irodalomból kialakított elektronikus gyűjtemény rendszere, amelyet a használati „csúcsidőszak" kérdésének megoldására fejlesztettek ki: ez a rendszer lehetővé teszi minden használói csoport igényének kielégítését, mialatt olyan szolgáltatást biztosít, amely senkit sem hoz hátrányos helyzetbe.

(Autoref.)

Lásd még 323, 343, 371, 375, 377, 389, 391, 393, 398, 405, 410

Közművelődési könyvtárak

98/348

KERSLAKE, Evelyn – KINNELL, Margaret: Reviewing the literature on public libraries and social inclusion = Libri. 48.vol. 1998. 1.no. 1-12.p.

A közművelődési könyvtárak társadalmi jelentősége. Irodalmi szemle

Hátrányos helyzetű olvasó; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Társdalmi követelmények; Tájékoztatás -közgazdasági

A cikk az Egyesült Királyság településfejlesztő munkájáról megjelent irodalmat elemzi kritikusan, hogy ezen keresztül megvizsgálja a közkönyvtári kezdeményezések realitását, lehetőségeit, társadalmi hatását és hatékonyságát. A közkönyvtárak társadalmi hatásának jeleit három csoportba sorolja: az egyik a helyi identitás megőrzésében, a társadalmi kohézió és a kulturális sokszínűség támogatásában a közösségre gyakorolt hatás; a második a készségekre gyakorolt hatás, azaz bármely korosztályhoz tartozó állampolgárok segítése olyan ismeretek megszerzésében, melyek a munkaerőpiacra való kerülésüket illetve újra kikerülésüket lehetővé teszi; a harmadik pedig a gazdasági hatás, melyet a városközpontok és a helyi üzleti tevékenység újjáélesztése révén a település felvirágoztatásához és a szegénység csökkenéséhez (egyéni és regionális szinten egyaránt) való hozzájárulással fejt ki. Ezek az elemzések bemutatják azokat a módszereket is, melyeket a közkönyvtárak alkalmazhatnak olyan emberek társadalmi beilleszkedésének elősegítésére, akik egyébként valamilyen oknál fogva marginalizálódnának.

(Autoref.)

98/349

KOŁODZIEJSKA, Jadwiga: Between Scylla and Charybdis: public libraries under local government = Polish Libr.Today. 4.vol. 1997. 63-67.p.

Scylla és Charybdis között: a közművelődési könyvtárak a helyi önkormányzatok fenntartásában

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A szerző ismerteti a közkönyvtárak és a helyi kormányzatok viszonyát abban az új helyzetben, amely az 1989-es politikai és gazdasági rendszerváltással vette kezdetét. Bemutatja az 1990-es helyhatósági törvényt, a közkönyvtárak finanszírozásának és vezetésének rendszerét 1989 után, kommentálja a könyvtárak megszüntetésének jelenségét és megvizsgálja, hogy a társadalmi, oktatási, kulturális és gazdasági változások milyen hatást gyakoroltak illetve gyakorolnak a könyvtárak működésére. Áttekinti a könyvtárak tevékenységének különféle formáit az új helyzetben.

(Autoref.)

98/350

WADLEY, Andrea L. – BROADY, Judith E. – HAYWARD, Tim E.: An evaluation of current public li-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

brary service to the full-time employed = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 4.no. 205-215.p.

Mennyire érik el a közművelődési könyvtárak szolgáltatásai a teljes munkaidőben dolgozókat?

Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A teljes munkaidőben dolgozók számára nyújtott közkönyvtári szolgáltatások olyan téma, amellyel ritkán foglalkozik a brit könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalom. A teljes munkaidőben dolgozók pedig a közkönyvtári piac egyik legnagyobb szegmensét alkotják, és mivel e használói csoportot a közkönyvtárak nem részesítik hatékony ellátásban, tulajdonképpen megszegik törvényes kötelezettségüket. A téma tehát alaposabb vizsgálatot érdemel. A tanulmány számbaveszi és értékeli e nagy piaci szegmens számára jelenleg nyújtott szolgáltatásokat, amihez háttérként az ún. marketing mix technikát használja fel. Felderíti és megvizsgálja e használói csoport igényei és a számukra nyújtott szolgáltatások közötti eltéréseket. Felvázolja azokat az akadályokat, melyek korlátozzák őket a közkönyvtárak használatában.

(Autoref.)

98/351

MICHNAL, Wladyslaw: Die Pommersche Landesbibliothek in Szczecin/Stettin. Eine Bibliothek, die für alle Ideen und Initiativen offen ist = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 5.no. 852-857.p.

A Pomerániai Tartományi Könyvtár Szczecinben

Regionális könyvtár

A Pomerániai Tartományi Könyvtár Szczecinben a szczecini vajdaság főkönyvtára s egyszersmind a hét vajdaságot magában foglaló Pomeránia központi könyvtára. 760 ezer könyvével, 143 ezer folyóiratával, 380 ezer kötetes különgyűjteményével tudományos- és közművelődési könyvtári funkciót egyaránt betöltő intézmény. Évente 32 ezer olvasó kölcsönöz könyvet otthoni olvasásra és 435 ezer dokumentumot használnak az olvasótermekben, további 90 ezret a különgyűjtemények olvasótermében.

A társadalmi változásoknak és az ebből következő új társadalmi igényeknek megfelelően a könyvtár stratégiája négy kiemelt területre irányul:

1. Az oktatás támogatása. A felsőoktatási intézmények hallgatói és tudományos munkatársai alkotják az olvasótábor legnagyobb csoportját (16 ezer fő.) A másik nagy csoportot a középiskolások képezik 4 ezer fővel. A könyvtár részükre speciális olvasótermeket rendezett be, s irodalomigényüket mind a hazai, mind a külföldi könyvek beszerzésénél figyelembe veszik.
2. Business-Information. Angliai példák nyomán a könyvtár gazdasági információs szolgáltatást hozott létre, mely tájékoztatást tud adni a lengyelországi jogszabályokról, a cégirodalomról, a szaklapokról és a számítógépes adatbázisokról. Az EU-csatlakozás jogi kérdései iránt kiemelkedően nagy az érdeklődés, ezért a könyvtár 1996-ban jogi olvasótermet nyitott.
3. A kulturális élet támogatása. Egy régi palota a restaurálás után a könyvtár kezelésébe került, benne Pomerániai Művészeti Központ működik. A rendszeres képzőművészeti kiállítások hozadéka a modern művészeti galéria anyagának kialakulása. A könyvtár pinakotékát is nyitott, melyben eredeti műalkotások kölcsönözhetők. A tartományi írókat műveik kiadásával is támogatják (főleg verseskötetek bibliofil kiadásával.) A könyvtár az író-olvasó találkozóknak is központja, ennek jóvoltából számos írói hagyaték kerül birtokába.
4. Mivel Pomeránia túlterjed az országhatáron, s átnyúlik a németországi Mecklenburg-Előpomerániába is, a könyvtár nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is törekszik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Goethe-Intézet 1993-ban német olvasótermet rendezett be a könyvtárban, évente megújított állománnyal.
Ötéves program indult „A lengyel-német kulturális határterület gyűjteményi értékeinek jobb megőrzésére és hasznosítására". A programban a szczecini könyvtáron kívül a varsói Nemzeti Könyvtár és a wroclawi Egyetemi Könyvtár vett részt, német könyvtárak és alapítványok támogatásával. Eredményeként a legértékesebb könyv- és folyóirat-gyűjteményeket modern technikai eszközökkel katalogizálták és mikrofilmre vitték.
1995-ben a berlini Állami Könyvtár és a Pomerániai Tartományi Könyvtár együttműködési szerződést írt alá, amelynek alapján 1997-ben lengyel-német szimpóziumot tartottak „A tudományos könyvtárak gyűjteményeinek gondozásáról" címmel.
A lübecki Keleti-tengeri Akadémiával való együttműködés gyümölcseként a könyvtár Lübeckből értékes pomerániai könyveket kapott (viszonzásul új megjelenésű lengyel könyveket küldtek.)

(Katsányi Sándor)

98/352

Aspekte schulischer Leseförderung im Projekt „Öffentliche Bibliothek und Schule" der Bertelsmann Stiftung = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 6/7.no. 405-409.p.

Res. angol nyelven

Olvasásra nevelés az iskolában a Bertelsmann Alapítvány „Közkönyvtár és iskola" nevű programja keretében. Három beszámoló az eredményekről

Didaktika -általános és középiskolai; Ifjúság nevelése olvasásra; Városi könyvtár

A „Közkönyvtárak és iskolák – a partnerség új formái" nevű program keretében a Bertelsmann Alapítvány az iskola és a könyvtár közötti együttműködés iskolára orientált formáját vizsgálta hat városban (Greifswald, Hoyerswerda, Marburg, Ratingen, Rosenheim és Villingen-Schwenningen). Az 1995 óta folyó program célja új olvasótábor megnyerése és aktivizálása. A célcsoportba 6 és 16 év közötti tanulók tartoznak. A „könyv mint tárgy" művészi megtervezésével, „költészeti órák" tervezésével és lebonyolításával, és a „krimi" műfajával való intenzív foglalkozással sokféle együttműködési lehetőség kínálkozott a könyvtár és az iskola számára. Bebizonyosodott, hogy az együttműködés különösen akkor sikeres, ha a hagyományos oktatási módszerek alkalmazása helyett kreatív, cselekvésre és eredményre orientált feladatokat találnak ki, más szóval, ha a résztvevőket lelkes partnerekké változtatják.

(Autoref.)

98/353

ORMES, Sarah: Internet services in Danish public libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 2.no. 123-132.p.

Internet-szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban

Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

A cikk áttekinti az Internet potenciális értékét a dán közművelődési könyvtárak számára, különös tekintettel három esettanulmányra, melyek mindegyike speciális közkönyvtárat (Roskilde, Silkeborg és Arhus) mutat be. Azért választották ki éppen ezeket a könyvtárakat, mert ők innovatív módon használják az Internetet szolgáltatásaikban. Roskilde városi könyvtára széles körű nyilvános Internet-hozzáférést biztosít és új szabályokat dolgozott ki az új szolgáltatás menedzselésére. Silkeborg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olyan vezetési struktúrával dolgozik, mely ideális egy könyvtár számára az információtechnológiai (IT) szolgáltatások kialakításához. Arhus példa olyan könyvtárra, mely megváltoztatja struktúráját és figyelmének fő irányát az IT szolgáltatások kifejlesztése következtében. A szerző összehasonlította eredményeit a brit Könyvtári és Tájékoztatási Bizottság 1995-ös, a közkönyvtárak Internet-használatát vizsgáló felmérésével. Arra a következtetésre jut, hogy a dán példa sok mindenben követendő lehetne, és rámutat három olyan sajátosságra, melyekkel – a brit könyvtáraktól eltérően – a dánok rendelkeznek: határozott jövőképpel arról, milyen szerepük lesz az információs társadalomban; vezetési kultúrával, mely a személyzet számára a munkája iránti nagyobb felelősséget tesz lehetővé és olyan szemléletet, hogy a változást inkább kihívásnak mint fenyegetésnek tekintsék; a rugalmasság és a hagyományos forrásokon kívüli támogatásszerzés képességével. A dán könyvtárak igen fontosnak tartják az Internet-szolgáltatások gyermekek számára történő kialakítását.

(Autoref.)

Lásd még 310, 316, 358, 394, 397

Tudományos és szakkönyvtárak

98/354

KALTWASSER, Franz Georg: Von der Sehnsucht nach nationaler Repräsentation. Zum Gutachten über die Staatsbibliothek zu Berlin vom September 1997 = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 45.Jg. 1998. 3.no. 255-278.p.

A Staatsbibliothek zu Berlin-ről 1997 szeptemberében készült szakértői véleményről

Általános tudományos könyvtár; Feladatkör; Felülvizsgálat; Nemzeti könyvtár

A háború után a kétfelé vált Berlinben a Porosz Állami (korábban:Királyi) Könyvtár is kettészakadt: Kelet-Berlinben Német Állami Könyvtár néven, Nyugat-Berlinben a Porosz Kulturális Örökség Állami Könyvtára névvel működött tovább. 1991-ben a két könyvtár közös igazgatósággal újra egyesült Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek zu Berlin) névvel, bár továbbra is a két régi épületben maradt. 1997 szeptemberében Hermann Leskien, Karl Wilhelm Neubauer és Paul Raabe tollából, minisztériumi megbízásból szakértői vélemény jelent meg, mely felvázolta az egyesített intézmény feladatait, köztük nemzeti könyvtári feladatokat is megnevezve. A jelen cikk szerzője ezzel a szakértői véleménnyel száll vitába.

A nemzeti könyvtáraknak konjunktúrája van: Londonban, Párizsban és máshol is luxuspaloták épülnek számukra. Az 1973-ban Belgrádban épült Szerb Nemzeti Könyvtárral szembeni elégtételül most reprezentatív horvát nemzeti könyvtár emelkedik. Németországban viszont a nemzeti könyvtár (könyvtárak) ügyének sajátos története van. A korábbi tartományi könyvtárakat, így a Porosz Állami Könyvtárat is a nemzeti szocialisták „birodalmiasították". A háború véget vetett ezeknek a centralizáló tendenciáknak, de ami e téren a „Harmadik birodalomnak" nem sikerült, azt folytatta az NDK. A berlini Német Állami Könyvtárnak központosított szerepet szántak: „A német nép tudományos és szellemi örökségét" volt hivatva művelni. Most a Szakértői véleményben mintha a régi nosztalgiák támadtak volna fel: a könyvtárral kapcsolatban a „nemzeti identifikációt" és „Németország szellemi központját" emlegetik.

A Berlini Állami Könyvtárról szólva tárgyszerűen is tévedés nemzeti könyvtári szerepről beszélni. Németországban más könyvtárak végzik a nemzeti bibliográfiai feladatokat, más könyvtárak részesül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tek 1913 óta kötelespéldányból, a történelmi jelentőségű német kézirat- és könyvállomány pedig sok könyvtár között oszlik meg. A Szakértői vélemény az utóbbival kapcsolatban hangsúlyozza a Berlini Állami Könyvtár kiemelkedő szerepét, benne a „német törzsállomány" mennyiségi és minőségi gazdagságát, egyedülálló voltát. Ez azonban csak legenda, amit a tények nem támasztanak alá. A számszerű adatok azt mutatják, hogy e könyvtár 15-19. századi anyaga jelentős ugyan, de nem „egyedülálló" és távolról sem a legnagyobb Németországban. Tudomásul kell venni, hogy Németország politikai és kulturális fejlődése más volt, mint Angliáé vagy Franciaországé, itt a könyvállomány nem koncentrálódott, hanem több kisebb központban gyűlt össze. A felelős művelődéspolitikának ebből a tényből kell kiindulnia, annál is inkább, mert a mai Németország nem centralizált állam, hanem szövetségi köztársaság.

A vitatott Szakértői vélemény szerint „a nemzeti könyvtári funkciók a világ nagyvárosaiban hasonlóak." Valójában azonban lényeges különbség van köztük, amit Michael P. Olson így fogalmaz meg: Vannak „nemzeti nemzeti" könyvtárak (Lipcse, Frankfurt), vannak „nemzeti nemzetközi" könyvtárak (London, Párizs) és vannak „nem-nemzeti nemzetközi" könyvtárak (Berlin). A nemzeti könyvtárak perspektíváját illetően funkciójuk egészében egyre kisebb lesz a nemzeti reprezentáció aránya és egyre nagyobb a határokon túllépő, nemzetközi tudományos könyvtári szerep. Az új Európában nem csak a gazdasági élet szervezete lesz más, hanem a tudományos élet szervezete is átalakul, egészen más, regionális súlypontok alakulnak ki, mint a régi nemzetállamok fővárosai.

A nemzeti könyvtárak egyik alapkérdése a prézens könyvtár kontra kölcsönző könyvtár probléma. A British Library és a Bibliothèque Nationale prézens könyvtárak, ezzel szemben a német értelmiségnek – állítólag – mélyen gyökerező szokása, hogy a könyveket csak otthonában kívánja tanulmányozni. Ennek következményeként Németország legnagyobb könyvtárait az egyetemi könyvtárrá válás veszélye fenyegeti, ami jelenleg – a felsőoktatási könyvtárak túlterheltsége következtében – a hallgatói tömegek napi igényeinek kiszolgálását jelenti. Mindezzel sérül e könyvtárak tudományos teljesítménye, ám ez sem a politikusokat, sem a könyvtárat pusztán „üzemnek" tekintő, döntési helyzetben levő kollégákat nem befolyásolja.

Ma Németországban a fiatal korosztályok tagjainak egyharmada felsőfokú tanulmányokat végez, ez hatalmas nyomást jelent a berlini könyvtárakra is. A Szakértői vélemény állásfoglalása e kérdésben ambivalens. Egyrészt ezt a tevékenységet az alapfeladathoz nem tartozó kiegészítő funkciónak tekinti, másrészt viszont hangsúlyozza, hogy a hallgatók tömeges igényeinek kielégítésére megfelelő számú ülőhelyet kell biztosítani. Jelenleg az a groteszk helyzet, hogy a tanulók 40-45%-a csak a teret veszi igénybe a könyvtár állományának használata nélkül. E probléma megoldásának a kulcsa talán a könyvtár két épületében rejlik: jobb lenne egyértelműen kettéválasztani egyfelől a kutatói igények kielégítését, másfelől az oktatás és általános tájékozódás igényeinek szolgálatát.

(Katsányi Sándor)

98/355

GRUNBERG, Gérald: Bibliotheca Alexandrina: a mi-parcours = Bull.Bibl.Fr. 43.tom. 1998. 4.no. 75-83.p.

Res. angol és német nyelven

Bibliotheca Alexandrina: fejlemények 1987 és 1989 között

Általános tudományos könyvtár

A Bibliotheca Alexandrina felélesztésének tulajdonképpen nincs más alapja mint annak a neveze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tes ókori Alexandriai Könyvtárnak a mítosza, mely szerint ott valósult meg először a mai értelemben vett könyvtár és ez volt a tudományos olvasás első színtere.

Bár Alexandria négymillió lakosával nem kis város, az utóbbi néhány évtizedben, főként 1956 és 1986 között, kikötőjének lezárása idején, a maga meglehetősen elszigetelt életét élte. A jelentős részében írástudatlan lakosságot komoly szociális problémák nyomasztják. Aránylag kevés könyv jelenik meg az országban. A régi egyiptomi írásos emlékek legnagyobb részét európai városok gyűjteményei őrzik. A szkeptikusok mind a mai napig kétkedve figyelik, vajon miként jöhet létre egy óriási könyvtár a semmiből.

A teljes költségvetés nem volt előre biztosítva, ezért az előkészületek időnként lelassultak. A nemzetközi vállalkozásban a különböző nézetek egyeztetése is hátráltatta az előrehaladást. Az alapozási munkálatok 1995 nyarán kezdődtek meg, maga az építkezés 1997 januárjában vette kezdetét. A munkák befejezése és a működőképesség elérése 1999 elejére várható. A könyvtár alapterülete csaknem 70 000 m^2 lesz, a beruházás összege meghaladja az egymilliárd frankot. Kétezer használói helyet terveztek kilenc olvasótermi szintre. A központban a Kallimakhoszról elnevezett csarnok foglal helyet, ahol az olvasók fogadása történik és ahonnét különböző irányokban megközelíthetőek a szakolvasó termek, gyűjtemények. A raktárakat 8 millió dokumentum befogadására tervezték.

Az Alexandrina egyesíteni szeretné a közművelődési könyvtár és a tudományos szakkönyvtár alapvonásait. Enciklopédikus gyűjteményt kíván felépíteni, mely megbízható és aktuális tudásbázist képezne a legtöbb tudomány területén. Ezen belül is a Földközi-tengeri térség, különösen az arab világ és annak központja, Egyiptom áll a gyűjteményépítés középpontjában.

Eddig 120.000 dokumentum gyűlt össze jelentős részben adakozásból illetve vásárlással, az 1999 végi nyitás idejére ezt a számot 200.000 fölé tervezik emelni. A nagyobb francia intézményeken kívül más országok vállalatai (pl. a német K. G. Saur) is támogatják a gyűjteményépítést. A feldolgozás jelenleg még egy ideiglenes CDS-ISIS alapú adatbázisban, CCF formátumban folyik. Ha majd az informatikai rendszer kiépítése megtörtént, a rekordokat átalakítják USMARC formátumra, az adatcserét pedig az UNIMARC fogja szolgálni.

Az új Alexandriai Könyvtár valamikori elődjének rangját idézve nemzetközi méretű kutatóközponttá kíván válni. Gondoskodnak a kutatási helyek kialakításáról és a kutatáshoz szükséges széles körű szolgáltatásokról. Tudományos tanácskozások, kongresszusok befogadását szeretnék rendszeressé tenni. A könyvtár az egyetemi negyed közelében van, egy előadócentrum tőszomszédságában. Ez a több teremből álló, 2.500 ülőhelyes intézmény, mely építészetileg is kapcsolódik a könyvtárhoz, már működik. A könyvtár a tervek szerint mintegy 2.700 m^2-n otthont ad majd egy nemzetközi információtudományi iskolának, ahol várhatóan 350 hallgató folytathat tanulmányokat egyidőben.

A könyvtár dokumentumkínálatával az egyiptológia kutatásának egyik fontos központjává kíván alakulni. Cél, hogy utánnyomásban, mikrofilmen vagy elektronikus formátumban minden egyiptomi vonatkozású anyagot összeegyűjtsenek. A British Library keleti kéziratainak reprodukcióival segít ebben, a Francia Nemzeti Könyvtár, mely legutóbb kb. 2.000 kötetet adományozott, most az 1931-es kairói zenei kongresszus felvételanyagát bocsátja rendelkezésre CD-n. Az egyiptomi nyomtatványok kötelespéldányai továbbra is Kairóba kerülnek a Nemzeti Könyvtárba, ezt kiegészítendő Alexandria az egyéb média gyűjtésében szeretne jeleskedni. 1991-től nemzetközi szevezetek (UNESCO, ENSZ, WHO) hivatalos kiadványainak regionális letéti helye a könyvtár.

A könyvtár elrendezését kezdetben a hagyományos rend szerint képzelték el. Később rájöttek, hogy az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyes dokumentumtípusok szerinti széttagolás idejétmúlt. Az osztályok és szolgáltatóhelyek közt nem lesznek tehát merev szétválasztások, inkább tematikus elvek érvényesülnek. A szakolvasó termek rendjének kialakításához a Dewey-féle osztályozási rendszert veszik alapul.

Az elkövetkezendő két évben történik meg a könyvtár informatikai rendszerének kiépítése. Francia állami finanszírozással a CAP GEMINI cég készített megvalósíthatósági tanulmányt. A rendszernek három nyelvűnek kell lennie, az arab és a latin betűket egyaránt ismernie kell, továbbá automatikus megfeleltetéseket kell biztosítania az arab, az angol és a francia egységesített névformák között. A rendszer kiépítésének költségeit 1.100 munkaállomást tervezve mintegy 50 millió frankra becsülik, bár az induláshoz 500 munkaállomást is elegendőnek tartanak.

(Nagypál László)

Lásd még 351, 376, 405

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

98/356

KLAUSER, Hella: Im Osten geht die Sonne auf. Kinderbibliotheksarbeit in Tokyo = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 6/7.no. 416-418.p.

Gyermekkönyvtári munka Tokióban

Gyermekkönyvtár; Gyermekolvasó

1. Sumidai Művelődési Üzem

Sumida Tokió keleti városrésze, a benne működő művelődési központ már nevével is (Cultural Factory) hangsúlyozza újszerűségét. Épülete, melyet a nemzetközileg ismert építész, Itsuko Hasegawa tervezett, a látogatók szerint ufóra emlékeztet. Három szintje minden korú és érdeklődésű látogató számára reggeltől késő estig nyitva áll, találhatók benne stúdiók a filmmel illetve videóval végzett munkákhoz, zenei gyakorlótermek, planetárium, Tatami-terem a hagyományos művészetek amatőr műveléséhez (teaszertartások, kalligráfia) és egy médiaközpont.

A médiaközpontban harminc számítógépes ülőhely van, mely a felnőtteknek és a gyerekeknek bármikor ingyenesen rendelkezésre áll. A számítógépek CD-ROM lejátszóval, Internet-kapcsolattal, nyomtatóval és szkennerrel vannak ellátva, használójuk gazdag szoftver kínálatból válogathat. Naponta mintegy kétszáz látogató fordul meg itt, átlagosan 45 percet töltenek a készülék előtt, a használati idő nincs korlátozva. A gyerekek három éves kortól látogathatják a médiaközpontot, s már a három évesek is képesek játékosan elsajátítani a billentyűzet és az egér használatát, a technikát illetően nincs bennük küszöbfélelem.

A háromszintes épület második emeletén található a mediotéka. Videók, CD-k, lézer lemezek találhatók benne, együttesen mintegy kétezer médiaegység, kizárólag helyben történő használatra. (Csak intézmények részére kölcsönöznek, elsősorban iskoláknak és óvodáknak, számukra viszont a dokumentum mellett a megfelelő lejátszó készülék is kölcsönözhető.)

Az épület földszintjén, az étterem és a kiállítási terem mellett található az információs szolgálat. Gyűjteményét aktuális témájú brosúrák, kis kézikönyvtár és nagy folyóiratgyűjtemény alkotják. És a könyvek? Itt hiányjelet kell tenni.

2. Jido Kaikan – a gyerekek háza

Tokió sűrűn lakott belső negyedében, Shibuya-ban található a Jido Kaikan nevezetű gyermekközpont, hatalmas épülete külsőleg üzletházra emlékeztet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hat emeletén a gyerekek részére játszótermek, hobbi-műhelyek találhatók és egy előadóterem 740 férőhellyel, valamint a gyerekkönyvtár tízezer dokumentumegységgel. Az intézményt inkább a hagyományos dokumentumtípusok és foglalkozások jellemzik, és nem – mint Sumidát – a modern médiák. A ház minden szolgáltatása ingyenes.

Mint Tokió legnagyobb gyermekháza (alapterülete több mint háromezer négyzetméter) a városban és körzetében található 580 gyermekháznak koordináló és támogató központja.

A könyvtár a hatodik emeleten található. Légköre – szemben a többi rész kaotikus mozgalmasságával – kellemesen nyugodt. A kicsi és nagy gyerekek olvasgatnak, mesélnek, nevetgélnek. A kisgyerekükre ügyelő anyák a nekik összeállított női- vagy gyereknevelési magazinokat olvassák. A gyerekeknek lehetőségük van könyvek kölcsönzésére, könyvek és folyóiratok helyben olvasására, az információs gyűjtemény használatára. A könyvtár teret biztosít olyan foglalkozások számára is, mint a felolvasás, a bábszínház vagy a hagyományos japán papírfigura-színház. A gyerekeknek módjuk van a Braille-írás vagy a süketek jelbeszédének megtanulására is.

A könyvállomány nagy része erősen használt. A gyerekkönyvtárnak az új könyvek beszerzésére igen korlátozott lehetősége van csak, egyedül a képregény terén található több újdonság. Szemmel láthatóan hiányzik a rendszeres állományalakítás.

A sumidai művelődési központtal összevetve itt a gyerekkönyvtárban mintha megállt volna az idő. Egyetlen számítógépet sem lehet látni, a kölcsönzés hagyományos formában történik, az állományt cédulakatalógus tárja fel. Kérdéses, hogy marad-e még hely a könyvtár számára, ha majd a számítógépek, videók és más új médiák fel fognak nyomulni a hatodik emeletre is.

(Katsányi Sándor)

Iskolai könyvtárak

Lásd 352

Egyéb könyvtárak

98/357

MÄKELÄ, Kyösti: Music libraries in Finland – populism or planned policy? = Scand.Public Libr.Q. 31.vol. 1998. 1.no. 12-14.p.

Zenei könyvtárak Finnországban: populizmus vagy tudatos politika?

Felmérés; Gyűjtőkör; Igény; Zenei könyvtár

A finnek zenei ízléséről készült felmérések szerint 10%-uk kedveli a klasszikus zenét, ezzel szemben 2/3-uk inkább a könnyűzenét (pop-rock, slágerzene) részesíti előnyben.

A kérdés az, hogy tudnak a finn zenei könyvtárak e kétfajta karakterű zenei ízlés között lavírozni.

Az biztos, hogy az elmúlt két évtizedben a könyvtári állomány használata jelentősen megváltozott: eltolódott a könyvek használatától a zenei anyagok használata felé. Még a legkisebb finn településen is a zenei anyagok használata felülmúlja a könyvekét.

A szerző az 1982–96 közötti éveket elemezve megállapította, hogy a hangzó anyagok kölcsönzése nyolcszorosára nőtt, miközben a kották és a zenei irodalom használata nem változott.

A kölcsönzési arányok eltolódása a zenei dokumentumok felé egyértelműen a lemezek kölcsönzésére vezethető vissza, ezen belül is a CD-k használata kiugró. A CD-k kb. 40%-át alkotják a könyvtárak állományának, viszont kölcsönzésük 80%-os. A CD-k használata zömmel azokra a férfiakra jellem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ző, akik korszerű lejátszó berendezéseket vásárolnak.

A könyvtáraknak az okoz gondot, hogy a nagy mennyiségű hagyományos hanglemezekkel, amelyek az előző korszak gyarapítási politikájának eredményeként inkább klasszikusokból állnak, mi legyen? A helyhiány miatt a könyvtáraknak a Kuopióban létrehozott Nemzeti Tároló Könyvtár népszerűvé válása jelentené a megoldást, ahol a jó minőségű és jó állapotban lévő lemezek megőrzéséről, állagvédelméről és hozzáférhetőségéről gondoskodnak.

Milyen típusú hangzó anyagot igényelnek a közkönyvtáraktól napjainkban? Seppo Nummi, zeneszerző, a finnországi zenei könyvtárak eszmei szülőatyja azt tartaná ideálisnak, ha a zenei könyvtárak hálózata része lenne a klasszikus zenei képzésnek. A létrehozott első modellkönyvtár állományának 90%-a a nyugati klasszikusokból állt.

A zenei könyvtárak hetvenes években készült gyarapítási irányelveiben az szerepel, hogy az ideális összetételű gyűjtemények 60%-a nívós zenéből álljon (klasszikus zene, jazz, népzene együtt). Később, a nyolcvanas évek pluralista ízlése minden típusú zenei irányzatot elfogadott. A kilencvenes években a költségvetési korlátozások miatt változás ment végbe a zenei könyvtárak gyarapítási politikájában. 1997 tavaszán a Finn Könyvtári Egyesület felmérése már azt mutatta, hogy a gyarapítás 70%-a szórakoztató zene (ezen belül több mint 40%-os a pop- és rockzene, s kb. 20%-os a szórakoztató zene aránya). A komolyzene a gyarapítás 1/5-ére esett vissza, a jazz, népzene stb. beszerzése gyakorlatilag megszűnt.

A kölcsönzési mutatók alátámasztják a gyarapítási politika megváltozását. Napjainkban a kölcsönzések több mint fele pop- és rockzene, 15%-a komolyzene, 5%-a egyéb, marginálisnak mondható zene. A gyarapítás tehát – ahogy a vizsgálat kimutatta – az ellátandó lakosság zenei ízléséhez igazodik.

A könyvtárak videogyűjteményei a szerzői jogvédelem miatt kevés zenei felvételt tartalmaznak. Egy átlagos gyűjteményben ezer lakosra 4 zenei videofelvétel jut, míg 300 hangfelvétel és 500 zenei tétel. A szerzői jogi kérdések, különösen a videofelvételek és a számítógépes rekordok használatával, kölcsönzésével összefüggésben, megoldást sürgetnek. Heikki Poroila, a Finn Zenei Könyvtárak Egyesületének elnöke (ő vezeti a vantaai könyvtár zenei részlegét is), munkacsoportot hozott létre a tennivalók kivizsgálására.

(Kovács Katalin)

98/358

CARPENTER, Julie – TROHOPOULOS, Ioannis: Mobile libraries and new information services in public libraries: issues arising from the MOBILE project = IFLA J. 24.vol. 1998. 2.no. 97-101.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Mozgókönyvtárak és új információs szolgáltatások a közkönyvtárakban: a MOBILE programm által felvetett kérdések

Fejlesztési terv; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Mozgókönyvtár

A cikk bemutatja a MOBILE programot, mely ugyan külön-külön, de egymáshoz közelálló ötletek alapján bontakozott ki Hollandiában, Belgiumban és az Egyesült Királyságban. Beszámol arról, hogy a mozgókönyvtári szolgáltatások Európában hogyan reagáltak az új információs és kommunikációs technológia által nyújtott lehetőségekre és hogy a mozgókönyvtári szolgáltató helyek ki tudják-e használni ezeket a technológiákat arra, hogy szélesebb körű információs szolgáltatásokat gazdaságosabb módon kínáljanak az ellátandó közösségeknek. A programot három egymást átfedő szakaszra tervezték. Az elsőt a célcsoport kiválasztásá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra és a könyvtár- és információhasználati szokások, a művelődési, munka és szabadidős tevékenység vizsgálatára és a kielégítetlen információigények felderítésére szánták. E kutatás alapján tervezték meg a szolgáltatásokat és vásárolták meg a járműveket. A második szakaszban egy éven keresztül tesztelték az új járműveket és szolgáltatásokat a kiválasztott használói csoport körében. A harmadik szakaszban értékelték a kísérleti szolgáltatásokat, a járművek és a technológia működését, elemezték az adatokat és beszámoló jelentést készítettek. A szerzők részletesen ismertetik a program észak- és dél-európai megvalósításával kapcsolatos kérdéseket.

(Autoref.)

98/359

TEREŠIN, V.I.: Licnaâ biblioteka, biblioteka? = Bibliotekoved. 1997. 5-6.no. 65-70.p. Bibliogr.

Könyvtár-e a magánkönyvtár?

Magánkönyvtár

Az orosz terminológia megkülönbözteti a magán (személyi) könyvtárat (licnaâ biblioteka) a magántulajdonban lévő könyvtártól (častnaâ biblioteka). Míg az utóbbit az eddigi szaktudomány valóságos könyvtárnak tartja, addig az előbbit kizárja a könyvtártudományi kutatás köréből. (Egyébként az 1994. évi könyvtári törvény is ezen az álláspontón van.)

E diszkrimináció oka, hogy a magánkönyvtár másnak nem kölcsönzöz könyveket, más nem használhatja a benne található műveket. Ezzel szemben áll, hogy gyakorlatilag minden család felhalmoz valamiféle magánkönyvtárat, s a tudósok, művészek és egyéb alkotók éppen saját könyvtáruk révén hoznak létre új és új produktumokat. Így e könyvtáraknak, bár nem kölcsönöznek és nem teszik lehetővé más helybenolvasását (legalábbis rendeltetésszerűen nem), mégis hatalmas társadalmi jelentőségük van.

A magánkönyvtárak egy része bibliofil gyűjtemény (ezeket tulajdonosaik legszívesebben így is nevezik), s ki mondaná, hogy a sajtótermékek (újabban a legkülönbözőbb nem hagyományos és elektronikus dokumentumok és kéziratos produktumok) eredeti állapotukban való megóvása nem társadalmilag fontos tevékenység. Ezek a gyűjtemények a könyvtár, a levéltár és a múzeum együttes megtestesítői.

Vannak törekvések, hogy a magánkönyvtárakat – éppen mind változatosabb gyűjtőkörükre való tekintettel – célszerű volna informotékáknak elnevezni. Lehetne éppen, de minek. A könyvtár a papirusztekercsek és a kódexek korában is könyvtár volt, s ez az elnevezés megteszi az elektronikus korban is.

Egyesek szerint a „szép új világban", a számítógépek és a telekommunikáció uralta világban, amikor minden adathoz mindenkinek módja lesz hozzáférnie, a magánkönyvtáraknak nincs jövőjük. Az ellenkezője fog bekövetkezni: „a magánkönyvtár örökké élni és fejlődni fog, eközben új minőségeket és sajátosságokat vesz fel, új és új kapcsolatokat fejleszt ki a társadalmi könyvtárakkal és a rokon intézményekkel". Ezért teljesen indoktalan, hogy a könyvtártudomány nem foglalkozik vele. Az eddigi diszkriminatív magatartást mielőbb fel kell számolni.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

98/360

EDWARDS, Frank: Acquiring an acquisitions module: Croydon Libraries' solution = Program. 32.vol. 1998. 2.no. 95-105.p.

Állománygyarapítási modul beszerzése: a Croydoni Könyvtár eljárása

Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi állománygyarapítás; Hatékonyság; Munkaszervezés; Szoftverválasztás

Bár a Croydoni Könyvtár már jónéhány éve automatizálta kölcsönzését és katalogizálását, egy vezetői döntés értelmében késleltették az állománygyarapítás gépesítését. A 80-as években kínált megoldások nem feleltek meg az állományellenőrzési, az elektronikus kereskedelmi és a gazdaságossági követelményeknek. A „kézi" állománygyarapításban használt információtechnológiai újításoknak köszönhetően azonban jó teljesítményeket értek el. 1995 közepére úgy tűnt, hogy az új technológiai fejlemények lehetővé teszik az automatizálás megvalósítását, és a Hálózati Könyvegyezményhez (Net Book Agreement) való csatlakozás rávilágított az elektronikus kereskedelem előnyeire. Megoldásként egy bibliográfiai adatfájl (a potenciális követelmények adatfájlja) kiépítését tervezték az elektronikus kereskedelem egyik állomásaként értelmezett gyarapítási modulon belül. Az új rendszernek illeszkednie kellett a Croydoni Könyvtár kifinomult ügyviteli és könyvelési rendszerébe, bizonyítania kellett gazdaságosságát és fejlesztési lehetőségeit, és képesnek lennie az önálló működésre.

A korábbi tapasztalatok megkérdőjelezték az információtechnológiai beszerzéseknél szokásos tendereztetés hatékonyságát. Ehelyett 22 hónapon keresztül tanulmányoztak és értékeltek 23 szoftverkereskedő céget, aminek alapján ki tudták választani a követelményeknek leginkább megfelelő rendszert. Kiszűrték azokat a szállítókat, akik nem tudtak vagy nem akartak önállóan működő, nyitott rendszert kínálni, akik nem értették meg a könyvtári állománygyarapítás folyamatát, felismerték a kisebb költséggel járó megoldásokat és az elektronikus adatcserével (EDI) való kompabilitásban jelentkező eltérő követelményeket. A Croydoni Könyvtár az Automated Library Systems International (ALSi) Meritus rendszerének gyarapítási modulját választotta, amely a FirstEdition kommunikációs hálózatát használja az EDI keretében történő rendelésre és számlázásra.

(Autoref.)

Lásd még 344-345, 408

Állományvédelem

98/361

LIERS, Joachim: Die Erhaltung der Bestände ganzer Archive und Bibliotheken – Illusion oder Realität = Dial.Bibl. 10.Jg. 1998. 2.no. 5-8.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Papírsavtalanító és állományvédelmi műhely Lipcsében

Konzerválás; Nemzeti könyvtár; Savtalanítás

A papír savtartalmának hatása miatt a könyvállományt világszerte a pusztulás fenyegeti. Becslések szerint Nyugat-Európa és az Egyesült Államok könyvtári állományának 10%-a máris súlyosan károsodott, 30%-a károsodott és 50%-a veszélyeztetett a savasodás miatt. Bár technikailag lehetséges az állomány megvédése, a munkaigényes és ezért drága eljárások miatt ez a védelem alacsony hatásfokú, a könyvtárak inkább a mikrofilmezést, a digitalizálást, a klímavédelmet választják. Ezek a módszerek azonban nem óvják meg illetve nem állítják helyre magát az eredeti állományt.

A lipcsei Deutsche Bücherei állományvédelmi műhelyt hozott létre, melynek gépi berendezése napi 5 ezer könyvoldal hasítására alkalmas, ezzel jelenleg évente kb. 100 ezer könyvet tudtak savtalanítani. Problémát jelentett azonban, hogy nem állt elégséges személyzet rendelkezésre a berendezés folyamatos működtetésére, és nem volt anyagi lehetőség a technikai továbbfejlesztésre sem, például a hagyományos szárítási technikát nem tudták a korszerűbb mikrohullámos szárítási móddal felváltani. A problémákat a műhely 1997 novemberében történt privatizálása oldotta meg: az Állományvédelmi központ névvel működő vállalkozás, mely Lipcse ipari negyedében, korszerűsített technológiával működik, évi 200 ezer könyv feldolgozására lesz képes. A cég a Deutsche Bücherei-en kívül más könyvtárak és irattárak részére is dolgozik, és a következő szolgáltatásokat nyújtja:

- tömeges savtalanítás,
- papírrestaurálás, nedves papírok kezelése,
- történelmi kötések restaurálása,
- mikrofilmezéssel, digitálisan vagy reprodukcióval a dokumentum információtartalmának megőrzése,
- a könyvállomány szállítása a könyvtár polcairól a műhelybe és vissza,
- tanácsadás minden állományvédelmi kérdésben.

(Katsányi Sándor)

98/362

O'NEILL, Robert K. [ed.]: Management of library and archival security: from the outside looking in = J.Libr.Admin. 25.vol. 1998. 1.no. 1-112.p.

A biztonság a könyvtárakban és levéltárakban – a külső szemlélő szemével is. Tematikus szám, 6 közlemény

Állományvédelem; Biztonsági berendezés; Elemi károk; Konzerválás; Könyvlopás; Könyvrongálás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A közlemények címe: Mi a teendő a könyvtári, levéltári lopás felfedezése után? – A könyvtári különgyűjtemények biztonsága, a belső ellenőr szempontjából. – A könyvtár és a bűnüldöző szervek. – Az ír kövek esete; nemzetközi együttműködés az ellopott régiségek visszaszerzésére. – A gyűjtemények biztonsága az állományvédelmi szakember szemével. – A könyvtárak, levéltárak biztonsága: módszerek és eljárások az állomány védelmére lopás és elemi csapások ellen.

98/363

ŠILOV, V.V.: Teoretičeskie aspekty problemy bezopasnosti bibliotečnyh fondov = Naučn.Teh.Bibl. 1998. 3.no. 62-75.p. Bibliogr. 5 tétel.

A könyvtári állományvédelem elméleti szempontjai

Állományapasztás; Állományvédelem; Elemi károk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Akár kutató munkáról, akár gyakorlati szabályozásról van szó, elengedhetetlen követelmény, hogy a könyvtári állományok biztonsági kérdéseit módszeresen közelítsük meg. E megközelítésnek több stációja van, úm.:

- a védendő objektumról szisztematikus ismeretszerzés,
- annak belátása, hogy a könyvtári dokumentumokat védeni kell,
- meg kell ismerni a veszélyek tényeit,
- fel kell mérni a veszélyeztetés fokozatait,
- be kell látni, hogy a biztonság megvalósítása nem lehetséges a biztonsági problémák elméletének ismerete nélkül.

Ezt követően a szerző a következő alapfogalmakat definiálja, illetve értelmezi: az állomány épsége, az állomány épségének színvonala (foka), az állomány épségének mértéke, az állomány biztonsága, a könyvtár biztonsága, a biztonság tényezői, a könyvtári katasztrófa.

Az állomány biztonságának garantálása vezetői feladat. A biztonsági eszközök megválasztásához többféle megközelítésből lehet hozzákezdeni. (Így a technokrata, a technológiai, a kultúrlogikai és a szociokulturális megközelítés egyaránt célhoz vezet, ha helyesen alkalmazzák.)

Végül külön szól a régi és ritka állományegységek fokozott védelmének szükségességéről. Az ahhoz „vezető út" egymásutánjai a következők:

1. Fel kell fektetni e dokumentumok központi nyilvántartását.
2. Állami dotációval meg kell teremteni az abszolút biztonságos helyi raktárakat az érintett könyvtárak raktározási lehetőségeinek keretében.
3. Az érintett könyvtárak között elektronikus kapcsolatot kell létesíteni, hogy a másutt felmerülő szükségletek kielégítése érdekében azonnali másolatokat lehessen küldeni az értékes dokumentumokról.
4. Meg lehet szervezni a szóban forgó dokumentumok másolatainak cseréjét is.

Könyvtári katasztrófák a tapasztalatok szerint olyan könyvtárakban szoktak bekövetkezni, amelyeknek rossz a morális–pszichológiai légköre. Ezért a biztonság megteremtése korántsem csak szervezeti és eszközkérdés, hanem humanitárius oldala is van.

(Futala Tibor)

Lásd még 395

Raktározás

98/364

TASKINEN, Hannu – VATTULAINEN, Pentti: The Finnish National Repository Library: academic and public libraries' joint venture = Scand.Public Libr.Q. 31.vol. 1998. 1.no. 15-18.p.

A finn országos tároló könyvtár: a felsőoktatási és közkönyvtárak közös vállalkozása

Felsőoktatási könyvtár; Közművelődési könyvtár; Tároló könyvtár

A Finn Nemzeti Tárolókönyvtár 1989-ben jött létre és ma Finnország harmadik legnagyobb könyvgyűjteménye. Kelet-Finnországban, Kuopioban található.

1997 végén 1,2 millió könyv, 50.000 folyóirat-kötet 33 polckilométert foglalt el. Az anyag kétharmada egyetemi könyvtárakból érkezett. Ezek mintegy egyharmada az adott könyvtár OPAC-jában nem szerepelt, de a tároló könyvtárba kerüléssel katalogizálták az egyetemi könyvtárak LINDA nevű közös katalógusában.

A könyvtárközi kölcsönzés gyorsan, mintegy évi 10%-kal nőtt az alapítás óta, így a könyvtár az ország legnagyobb könyvtárközi kölcsönzési centruma. A nemzeti kérések 6%-át teljesítik innen, ami

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az egyetemi könyvtárak kérései esetében 15%-ot jelent. Ez igen magasnak számít egy decentralizált könyvtári rendszer esetén.
A kért könyveket postai úton, a kéréstől számított 24 órán belül küldik. A másolatokat postán, faxon vagy e-mailen továbbítják. Igen népszerű az ARIEL dokumentumküldő szoftver segítségével történő, ingyenes és gyors elektronikus másolatszolgáltatás. A könyvtár létrehozásakor gondoltak a közkönyvtárak igényeire is.

(Koltay Tibor)

98/365

MORRIS, Leslie R.: Compact shelving ten years later = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 8.vol. 1998. 3.no. 1-6.p.

Tömör raktár – tíz év múlva

Hatékonyság; Tömör raktár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1987-ben létesült a Niagara University könyvtárának 40 állványos tömör raktára. A szerzőhöz sok kérdés érkezett a raktár működésének hatékonyságáról, biztonságáról stb. Most mindezen szempontokból összegzi a raktár 10 évi eredményes működésére vonatkozó tapasztalatait.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

98/366

FATTAHI, Rahmat: Library cataloguing and abstracting and indexing services: reconciliation of principles in the online environment? = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 4.no. 211-216.p.

Res. francia és német nyelven

A könyvtári katalogizálás és a referáló-indexelő szolgáltatások: össze lehet-e egyeztetni elveiket az online világban?

Adatbázis; Bibliográfiai leírás; Bibliográfiai leírási szabályzat; Dokumentumleírás; Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi

Az információtechnológia fejlődésével és a hálózatok adta lehetőségek révén a használó egyetlen terminálról kereshet könyvtári katalógusokban, továbbá index- és referátum-adatbázisokban. Ez a lehetőség az egységességgel szemben támasztott elvárásait is növeli.
A katalogizálás szabványosítása több mint egy évszázados múltra tekint vissza, míg az indexelés és referálás kevésbé szabványosított, mivel ezt a tevékenységet nem könyvtárak, hanem kiadók végzik.
A katalógusok céljai közismertek (Párizsi Elvek) , mindenekelőtt egy tétel megtalálását foglalják magukban. Hasonlóan megfogalmazott elvekkel nem találkozunk az indexelés és referálás területén. Utóbbiak elsősorban a bibliográfiai egység tematikus tartalmára koncentrálnak és csak kis mértékben figyelnek egy-egy adott szerző munkájának megtalálására.
A katalogizálásnak vannak nemzetközi szabványai (ISBD), az indexelés és referálás nem használ ilyeneket és nincsen közös adatcsere-formátum (MARC) sem.
Az online katalógusok keresési eszközeit ugyanakkor az index- és referátum-adatbázisoktól vették át. Ennek okán lehetségesnek látszik, hogy azonos vagy kompatibilis szabványokat alkalmazzunk a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

katalógusokra és az indexekre (referátum-adatbázisokra).
Sok a közös adatmező is mindkét feltárás során: személyek neve, testületi szerzők, kiadás dátuma, nyelv, (különféle) címek, ISBN, ISSN stb. Ennélfogva a fájlok szerkezete és tartalma is sokban megegyezik, tehát hasonló vagy kompatibilis szabványok is használhatóak lehetnének. A nevek például közös, egységesített formában lehetnének leírhatók és közölhetők.

(Koltay Tibor)

98/367

DANSKIN, Alan: International initiatives in authority control = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 4.no. 200-205.p.

Res. francia és német nyelven

Nemzetközi kezdeményezések a besorolási adatok egységesítése terén

Besorolási adatok jegyzéke; Együttműködés -nemzetközi

A cikk bemutatja az angol-amerikai besorolásai adatok jegyzéke (AAF) kialakításának folyamatát. Áttekinti az előállítás és frissítés mechanizmusát és az AAF szerepét a British Library katalogizálási gyakorlatában. Kitér a továbbfejlesztés lehetőségeire és az IFLÁ-nak a besorolási adatok nemzetközi cseréjével kapcsolatos kezdeményezéseire, melyek lehetőségeket, de egyúttal nehézségeket is jelentenek. Vázolja az Európai Közösség által támogatott AUTHOR nevű programot, végül ismerteti a British Library-nek a Kongresszusi Könyvtárral és az Amerikai Könyvtáregyesülettel közös munkáját, melynek célja a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének kiterjesztése a szépirodalmi művekre.

(Autoref.)

98/368

HOFFMANN, Luise: Metadaten von Internetressourcen und ihre Integrierung in Bibliothekskataloge = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 5.no. 341-345.p.

Res. angol nyelven

Internet-források metaadatai és ezek integrálása a könyvtári katalógusokba

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus publikáció; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

Az Interneten lévő elektronikus dokumentumok könyvtári katalogizálását sokan elvetik, mondván: nem tartoznak a könytár tényleges állományába, túl magas a számuk, köztük rengeteg az értéktelen anyag, s vannak keresőgépek is. Ezekre az ellenérvekre tér ki részletesen a következő könyv: Electronic resources: selection and bibliographic control / Ling-yuh Patrie; Bonnie Jean Cox eds. – New York : The Haworth Pr., 1996. – XII,252 p., amely szerint a) újra kell gondolnunk a könytári katalógus fogalmát, b) éppen nagy számuk miatt kell ezeket a dokumentumokat számbavenni, 3) a keresőgépek nem alkalmasak tudományos célokra, továbbá a használók nem kívánnak a dokumentumok típusa miatt többszörösen keresni, csupán a témába vágó irodalom megtalálása érdekli őket.
Hogyan kell leírni az internetes e-dokumentumokat? Lehet a hagyományos módszereket alkalmazni mind a leírásban, mind a keresésben. A RAK-NBM és a MAB2 kiegészítésekkel alkalmazandó, amelyek a nemzetközi tapasztalatokra támaszkodva végzendők el, s amely feladatra egy ad hoc munkacsoport is alakult. A dokumentumok leírásánál súlyozni kell. Nyilvánvaló, hogy az online disszertációkat, folyóiratokat stb. ugyanúgy le kell írni, mint a vásárolt könyveket, de az egyéb internetes dokumentumok katalogizálása már nem végezhető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

el a RAK-NBM szerint. A nagyságrend miatt szakember sincs rá, s találni kell automatikus eljárásokat a leírásukra. (Van már olyan szoftver, amellyel a bibliográfiai leírás automatikusan elkészíthető.) A legjobb az, ha a szerző készíti el saját művének a leírását.

A metaadatok fogalma a varázsszó jelenleg az Internet-dokumentumok esetében. Ezek persze nem annyira komplexek, mint azok a leírások, amelyek egy kiérlelt szabályzat alapján készülnek. A legminimálisabb adatokra nézve a Dublin Core Element Set állapított meg 15 féle adatot, amelyeknek szerepelniük kell – ezeket ún. minősítők egészíthetik ki és pontosíthatják.

Minimalisták és maximalisták is vannak a Dublin-Core-szakértők és -alkalmazók között. Egyikük szerint csak a dokumentumok keresésében van szerepük a metaadatoknak, míg másikuk olyan leírást vár a metaadatoktól, amely a használót útbaigazítja a dokumentum használhatóságát illetően is.

Az elemeknek a katalógusba és hálózati rendszerekbe való integrálásával kapcsolatban is felmerül a hogyan kérdése. A kétféle dokumentum a leírásnál kompatibilitást tesz szükségessé: ebből a szempontból a Dublin Core a maga egyszerűségével csak részben US-MARC- és MAB-konform – több ponton bővítést igényel. Igen nagy fejtörést okoznak a szerzői adatok és az egységesített névformák. A bibliográfiai adatbázisokban mind a személy-, mind a testületi nevek egységesítve szerepelnek. Ha a metaadatok ezen elemeit automatikusan betöltjük az adatbázisba, ellenőrizetlenné válnak. Nem látszik ígéretesnek az automatikus hasonlítás sem: talán címmezőbe lehetne ezeket a névformákat betölteni. Vannak még ezen túlmenően is megoldatlan kérdések.

Észak-Rajna-Vesztfáliában a Dublin Core-t az IBIS-szakreferens-projektben alkalmazzák. Ebben a szakreferensek releváns tudományos szakirodalmat keresnek az Interneten, s a talált műveket a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár metaadatbázisában írják le. Ezek a leírások a Dublin Core-hoz igazított leíró-maszkkal készülnek, amelyeket automatikusan HBZ-adatformátumú címleírássá konvertálnak, majd azokat megint csak automatikus módon jelentik a HBZ-nek. Ezzel azonban – sajnos – vége az automatizmusnak, mivel a bejelentett címleírásokat kézzel kell bemásolni a hálózati adatbázisba. Egyúttal ellenőrzik a személy- és testületi neveket is, illetve javítják az esetleges hibákat. Ezek a javított metaadatok azután – a nyomtatott anyag adataival együtt – megtalálhatóak az adatbázisban, s onnan jutnak fel a HBZ-szerverre. Valamennyi egységesített adat intellektuális felülvizsgálata vagy a metaadatoknak a hálózati adatbázisokba kézi munkával történő átemelése nem lehet a legvégső megoldás, hiszen a mennyiségi növekedés ennek gátat szab. (Az OCLC-nél 1997-ben a címek száma 275 százalékkal nőtt!)

Tehát a fő probléma a metaadatok heterogenitása. A német könyvtárak erre vonatkozó projektjének, a META-LIB-nek egyik alprogramja (a DFG támogatja és a Bajor Állami Könyvtár, a nemzeti könyvtár, az Alsó-szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár, valamint a Német Könyvtári Intézet vesz részt benne) erre keresi a megoldást.

(Hegyközi Ilona)

98/369

GLASSEL, Aimée D. – WELLS, Amy Tracy: Scout Report Signpost: design and development for access to cataloged Internet resources = J.Internet Cat. 1998. 3.no. 15-45.p. Bibliogr.

A Scout Report Signpost: katalogizált Internet-forrásokhoz való hozzáférés megtervezése és fejlesztése

Gépi dokumentumleírás; Gépi osztályozás; Számítógép-hálózat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Scout Report Signpost (http://www.signpost.org) annak az elméletnek a demonstrálására szolgál, hogy az Internet-források katalogizálhatók, osztályozhatók és rendezhetők a meglévő rendszertanok, mint például a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere és tárgyszójegyzéke felhasználásával, összhangban a Dublin Core néven ismert kialakulóban lévő metaadat-szabvánnyal. A cikk ismerteti a megvalósításhoz szükségek technikákat, valamint az ilyen jellegű erőfeszítéssel együttjáró nehézségeket. Részletesen bemutatja a katalogizálás elméleti hátterét. A tanulmány az egyik szerzőnek (A.D. Glasselnek) az Amerikai Könyvtáregyesület 1997.évi konferenciáján a katalogizálási és osztályozási szekció ülésén elhangzott előadására épült. A Signpost szolgáltatást a Nemzeti Tudományos Alap (National Science Foundation) támogatja.

(Autoref.)

Lásd még 343

Katalógusok

Lásd 320

Információkeresés

Lásd 370, 383, 399-400

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

98/370

IYER, Hemalata [ed.]: Electronic resources: use and user behaviour = Ref.Libr. 60.no. 1998. 1-177.p.

A referenszmunka elektronikus forrásai: használatuk és használóik. – Tematikus szám, 10 közlemény

Gépi információkeresés; Használó; Munkaszervezés; Referensz; Segédkönyv, kézikönyv

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A közlemények címe: A tájékoztatási rendszerek használóinak modellálása: elméletek és módszerek. – Keresőrobotok információkeresési képessége: hogyan tudnak kezelni általános referenszkérdéseket és tematikus kérdéseket. – A Web vizuális térképei: segítsük a használót az eligazodásban. – Web-használók keresési taktikái szövegek, grafikus ábrázolások, ismert tételek és témák keresésében: keresést szimuláló vizsgálat. – Földrajzi információs rendszerek a könyvtári referenszmunkában. – A referenszmunka szervezése az elektronikus korban: hatékonyság az értékek közötti prioritás meghatározása alapján. – A használók viszonya a számítógépes és nyomtatott információforrásokhoz: meggondolások a referenszmunka szempontjából. – A referenszkönyvtáros gondozói munkája. – Jogi szakirodalom a Kínai Népköztársaságban. – Egyetemi könyvtárak Szaúd-Arábiában: egy felmérés eredményei.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/371

GESSESSE, Kebede: Internet-accessed CAS at the Rodgers Library: a pilot programme = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 8.no. 380-386.p.

Interneten közvetített gyorstájékoztató (tartalomjegyzék-közlő) szolgáltatás: a Rodgers Library kísérleti programja

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Gyorstájékoztatás; Számítógép-hálózat

Gyorstájékoztatás nyújtása bizonyos használói kör számára általában nagyon kívánatosnak tartott szolgáltatás. Még értékesebbé válik, ha a használó saját könyvtárában meglévő folyóiratokra terjed ki. A cikk az Alabamai Egyetem természettudományi és műszaki könyvtárában 1995 szeptemberétől 1996 májusáig folytatott kísérleti programot írja le. A kémiai tanszéken az oktatók egy csoportja számára elektronikusan elérhető tartalomjegyzék-közlő szolgáltatást nyújtottak. Az OCLC ContentsFirst adatbázisát kérdezték le elektronikusan és az eredményt a kiválaszott használók e-mail címére továbbították. A cél annak vizsgálata volt, mennyire lesz hasznos az elektronikus gyorstájékoztatás az oktatók számára és a szolgáltatás mennyire növeli a könyvtárnak a kutatók közötti információközvetítésben játszott szerepét. A program befejezéseként végzett felmérés azt mutatta, hogy az elektronikus tartalomjegyzék-közlést rendkívül értékes könyvtári szolgáltatásnak tartották a használók.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

98/372

PROWSE, Stephen: Trends and developments in interlending and document delivery in the UK in 1997 = Interlend.Doc.Supply. 26.vol. 1998. 2.no. 83-92.p.

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás fejlődésének irányai és eredményei Nagy-Britanniában 1997-ben

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk áttekinti a könyvtárközi kölcsönzés újabb fejleményeit az Egyesült Királyságban, többek között az elektronikus könyvtári programokat, az elektronikus folyóiratokat, a kereskedelmi szolgáltatók növekedését és a forrásmegosztára irányuló kezdeményezéseket. Vizsgálja az utóbbi évek könyvtárközi kölcsönzési tevékenységét és azt, hogy ez hogyan érinti az egyes dokumentumtípusokat. Ismerteti a dokumentumszolgáltatási programok fejlődését és ennek jövőbeni lehetőségeit. Beszámol a helyi önkormányzatok átszervezésének a könyvtárközi kölcsönzésre gyakorolt hatásáról, valamint egy nagyszabású retrokonverziós program megvalósítására tett javaslatról. Felsorolja a „Miért eredménytelenek a kérések" (ld. 98/167) elnevezésű első országos felmérés néhány témáját és javaslatait. Hangsúlyozza a korábbi jelentések figyelembevételének fontosságát.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/373

KOHL, David F.: How the virtual library transforms interlibrary loans – the OhioLINK experience = Interlend.Doc.Supply. 26.vol. 1998. 2.no. 65-69.p.

Hogyan alakítja át a virtuális könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés menetét – az OhioLINK konzorcium tapasztalatai

Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Könyvtárközi kölcsönzés

Az OhioLINK az Ohio állambeli állami és magán fenntartású felsőoktatási intézmények könyvtárainak együttműködési vállalkozása. 1986-ban e könyvtárak fő fenntartója – Ohio állam – kinyilvánította, hogy nem áll elegendő forrás rendelkezésére ahhoz, hogy minden egyes könyvtár igényeit a kívánt szinten kielégítsék. Az államban könyvtári bizottság jött létre, amelynek ajánlásai alapján megalakult az OhioLINK konzorcium. A cincinnati egyetem, az első tagkönyvtár 1992-ben tette online hozzáférhetővé katalógusát.

Az 52 tagkönyvtárat egyetlen számítógépes rendszer kapcsolja össze (közös platformon: DEC hardver és Innovative Interfaces Inc. szoftver segítségével), amely 500 ezer hallgatót és oktatót szolgál ki, 4500 egyidejű használót képes ellátni, 104 helyszínen. A használóknak a központi katalógus és a kereskedelmi adatbázisok mellett helyi adatbázisok is rendelkezésükre állnak.

Az OhioLINK segítségével a könyvtárközi kölcsönzés nagy része egyszerű kölcsönzéssé válik. A tagkönyvtárak számára 20 millió kötet férhető hozzá közvetlenül, azaz ez a Kongresszusi Könyvtár után a legnagyobb összefüggő gyűjtemény. (Összefüggő gyűjteménynek /single collection/ nevezzük azt a gyűjteményt, amely könyvtárközi kölcsönzés helyett egyszerű kölcsönzéssel közvetlenül hozzáférhető, tekintet nélkül arra, hogy mennyire szétszórtan, azaz hány lelőhelyen, hány intézmény tulajdonában tárolják.)

Öt szempont alapján határozható meg, hogy könyvtárközi kölcsönzési rendszer helyett egyszerű kölcsönzési rendszerről van szó: 1. a kölcsönzést a használó kezdeményezi; 2. ismert a keresett dokumentum és annak lelőhelye; 3. kényelmes, könnyű a használat; 4. gyors és megbízható a szolgáltatás; 5. olcsó, tömeges használatra alkalmas.

Ha a használó nem találja a művet a helyi gyűjteményben, egy billentyű leütésével megismételheti a keresést az OhioLINK közös adatbázisában, kérheti a művet a személyzet bevonása nélkül, a megkeresett könyvtárban a kéréséről automatikusan kérőlap készül, a művet kikeresik a raktárból és könyvtára számára szállításra előkészítik. A kölcsönzési tranzakció akkor válik véglegessé, amikor a használó átveszi a dokumentumot. Visszavételkor mindez fordítva zajlik le. A kölcsönzéshez mindössze a használó nevét, azonosítóját és a címzett könyvtár nevét kell megadni. Hetente hét napon, napi 24 órában lehet a megrendeléseket feladni; nem kell űrlapot kitölteni. A könyvtárak közötti szállítást egy kereskedelmi cég bonyolítja le. Ismételt vizsgálatok szerint az esetek 41-44%-ában két nap alatt, 71-75%-ában három nap alatt kapja meg a használó a kért művet. A kérések 88%-át sikerül kielégíteni. A fennmaradó 12% a pontatlan visszaosztásból és a számítógépes nyilvántartás nem naprakész voltából adódik. A szoftver módosításával elérhetik a 95%-os kielégítési arányt.

Amerikai felmérések szerint a könyvtárközi kölcsönzés teljes költsége megközelíti a tételenkénti 30 dollárt. Az OhioLINK esetében a szállítás költsége tételenként 40 cent körül van, a diákmunkaerő költsége maximum egy dollárt tesz ki. A konzorcium havonta 92 ezer tranzakciót bonyolít le. A cincinnati egyetem könyvtára 3000 ügyletet kezel, ezek fele kölcsönvétel, fele kölcsönadás.

Az együttműködés kiterjed a gyarapítás egyeztetésére (jelenleg a művek 60%-a szerepel egynél több

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár állományában). Lehetőség nyílik a folyóirat-előfizetések összehangolására is. Az egyéni előfizetéseket konzorciális (esetükben az egész államra kiterjedő) előfizetés váltotta fel. Két szerződést már megkötöttek, az Academic Press-szel (három évre, 3,4 millió dollárra) és az Elsevierrel (három évre, 21 millió dollárra). A szerződések korlátlan elektronikus hozzáférést tesznek lehetővé ésszerű, felsőoktatási, non-profit célra, az oktatók és a diákok személyes és oktatási célú használatára. Az egyes könyvtárak fenntarthatják – pluszköltség nélkül – a nyomtatott változat korábbi előfizetését. Azt várják, hogy mindössze egy-két nyomtatott példány megtartására lesz szükség archiválás célokra. A szerződéses időszakra vonatkozóan az elérhetőség megmarad a szerződés esetleges későbbi felbontása esetén is. Az egyes könyvtárak számára ez a megoldás jelenlegi folyóirat-előfizetési költségvetésükhöz képest 10%-os növekedést jelent, a hozzáférhető címek száma viszont kétszeresére nőtt. A megállapodásokkal mérséklődni fog a folyóiratárak inflációja is.

Az OhioLINK rendszerben kezd megszűnni a hagyományos értelemben vett könyvtárközi kölcsönzési tevékenység, egyszerű kölcsönzéssé válik (ideje és költsége ugyanis nullára csökkent). A könyvtárközi kölcsönzés a csak nyomtatott formátumban rendelkezésre álló, visszamenőleges számokra korlátozódik. Forrásmegosztásról sincs értelme beszélni, mivel a dokumentumok mindenki számára egyformán hozzáférhetőek. A helyi könyvtár egy nagyobb egész, a konzorcium integráns része lett, szerepe és definíciója átalakult. Az OhioLINK sikere az erős helyi könyvtárak mellett a központi koordináción és a közös cselekvésen múlik.

(Hegyközi Ilona)

98/374

SMITH, Jane [ed.]: Patron initiated interlibrary loan = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 8.vol. 1998. 4.no. 1-78.p.

A használó által közvetlenül igényelt könyvtárközi kölcsönzés. – Tematikus szám, 6 közlemény

Gépi könyvtári hálózat; Használó; Kölcsönzés -számítógéppel; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárközi kölcsönzési részlegek szolgáltatásközpontúak, és keresik a módját, hogy javítsák szolgáltatásaikat. A tematikus szám különböző, a használók által kezelhető elektronikus könyvtárközi kölcsönzési rendszereket ismertet. Ezek között vannak helyi fejlesztések, egész államra kiterjedő rendszerek, valamely forgalmazó által működtetett és regionális rendszerek. E rendszerek nem csupán azt jelentik, hogy a tollról és papírról áttérünk a billentyűzetre és a monitorra. Jelzik azt is, hogy egyre inkább a konzorciális megállapodásoktól függnek a könyvtárak.

Az ORBIS rendszer az OhioLINK mintájára jött létre, 13 felsőoktatási intézményt tömörít. Megvalósításáról és jövőbeli elképzelésekről szól az első cikk.

A University of North Carolina at Wilmington (UNCW) a III cég szoftverének könyvtárközi kölcsönzési modulját tesztelte. A második cikk a használók és a személyzet számára szolgáló interfészt mutatja be.

Az ILLIAD (Interlibrary Loan Internet Accessible Database) helyi fejlesztés, a Virginia Tech terméke. Előnyeit és hátrányait írja le a harmadik cikk.

A Denver Public Library az ACLIN könyvtári hálózatot, a Coloradói Állami Egyetemen kifejlesztett ZAP-szoftvert, az OCLC FirstSearch szoftverét és a Carl Corporation használók számára kialakított előjegyzési rendszerét kombinálva hozott létre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elektronikus megrendelési lehetőséget. A kis vidéki könyvtárak a használó szerepét töltik be. Erről szól a negyedik cikk.
Az ötödik cikk az új technológiák kipróbálásának és alkalmazásának fontosságát hangsúlyozza természeti katasztrófa esetén. A Colorado State University állománya áradás miatt két hétig nem volt hozzáférhető, a kiesést a könyvtárközi kölcsönzési részleg igyekezett áthidalni (már hat órával a katasztrófa után munkába állt) a kutatások zökkenőmentes folytatása érdekében.
A záró cikk a technológiai innovációnak, az új rendszerek és szolgáltatások beiktatásának a következményeit taglalja, mégpedig a használó által kezdeményezett elektronikus könyvtárközi kölcsönzés esetében.

(Hegyközi Ilona)

98/375

HUTCHESON, Cathy: Interlibrary loan borrowing policy comparison = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 8.vol. 1998. 3.no. 7-42.p.

A könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési rendjének összehasonlítása

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az USA 42 egyetemének könyvtára közli könyvtárközi kölcsönzési rendjét a Weben. A szerző ezeket az alábbi 5 szempontból hasonlította össze: 1. kik vehetik igénybe ezt a szolgáltatást, 2. kell-e fizetniük érte, 3. hogyan nyújthatják be igénylésüket, 4. kérhetnek-e könyvtárközi kölcsönzést a könyvtár állományában levő, de nem hozzáférhető vagy hiányos dokumentum helyett, 5. hogyan értesítik őket a dokumentum beérkezéséről.

98/376

ŠVASTOVÁ, Zuzana: Státní technická knihovna a elektronické služby INVIK STK = Nár.Knih. 9.roč. 1998. 1.no. 4-10.p.

Az Állami Műszaki Könyvtár és az INVIK STK nevű elektronikus szolgáltatás

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Másolatszolgáltatás; Országos szakkönyvtár -műszaki; Számítógép-hálózat

A cseh Állami Műszaki Könyvtár (STK) fejlesztési programot indított „Integrált virtuális könyvtár" (INVIK) néven. A program célja a hagyományos és a virtuális könyvtár ötvözése.
Az INVIK STK használója lehet minden 18 éven felüli személy, illetve minden jogi személy. Új kategóriát vezettek be: elektronikus vagy virtuális használó, akinek ún. használói számlán keresztül nyújtják a szolgáltatásokat. Tehát a személyesen soha meg nem jelenő használók is teljes körű szolgáltatásban részesülhetnek.
A használói számla a WWW-szerveren meghatározott jogosultságot és pénzügyi keretet jelent. A felhasználóval szerződést kötnek (szövegét a cikk végén közlik), amelynek alapján az „előfizet" az elektronikus szolgáltatásokra.
A szolgáltatásokat interaktív WWW-űrlap kitöltésével lehet megrendelni. Az első szolgáltatás a digitális másolatok készítése, a továbbiak: digitális Current Contents, illetve könyvtárközi kölcsönzés. A digitális másolatok készítése a „just-for-you-digitizing" elvén alapuló reprográfiai szolgáltatás, amely a dokumentumszolgáltatás (document delivery) alternatívája. A használó a WWW-felületen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elérhető OPAC-ban kikeresi a szükséges dokumentumot, bejelentheti kölcsönzési szándékát vagy előjegyezheti a művet (a kölcsönzést természetesen személyesen kell lebonyolítania), vagy megrendelheti a mű bármely részének digitális másolatát, amelyet az általa „bérelt" helyre tesznek a WWW-szerveren, ahonnan elolvashatja, letöltheti vagy kinyomtathatja, de csak a szerzői jogvédelmi szabályok betartásával, saját céljaira használhatja fel. A könyvtár vállalja, hogy a szolgáltatást a megrendeléstől számított 48 órán belül nyújtja, 10 dokumentumra, illetve max. 100 oldalra kiterjedően. Nagyobb mennyiségű megrendelést is rövid időn belül teljesítenek.

A használói keret minimum 30 korona, amely meghatározott időre szól, akár kimeríti a megrendelő, akár nem.

A szolgáltatás a megrendelés előtt kipróbálható ún. DEMO kereten keresztül.

A szolgáltatást azután indították el, hogy körültekintően kidolgozták a digitális másolatok készítésének szerzői jogi feltételeit:

- digitális másolat csak megrendelésre készíthető;
- minden másolatot csak egyetlen használó használhat;
- a másolatot nem lehet „előre" elkészíteni abból a célból, hogy rövidesen szolgáltatni fogják;
- olyan technikai megoldást kell alkalmazni, hogy az elkészült másolatokhoz csak a megrendelőjük juthasson hozzá;
- teljes dokumentumról csak akkor készíthető digitális másolat, ha már nyilvánosságra hozták; vagyis nem publikált dokumentum, pl. disszertáció egészéről nem, csak részletéről készíthető másolat.

A szolgáltatás iránt érdeklődők az invik@stk.cz email-címen kérhetnek bővebb információt.

(Rácz Ágnes)

Dokumentációs eljárások és termékeik

98/377

OBST, Oliver: Literaturliste Internet. Kommerzielle Werbung auf den Seiten der ULB Münster = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 4.no. 736-741.p.

Az Internetről szóló német nyelvű könyvek annotált jegyzéke a Münsteri Egyetemi Könyvtár WWW-oldalain

Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Irodalompropaganda; Számítógép-hálózat; Vállalkozás -könyvtárban

A LITI névre hallgató internetes irodalomjegyzék 1994 óta létezik, és a német könyvtári web-szolgáltatások közül az első volt; ismerteti és értékeli a német nyelvterületen eddig megjelent közel 900 Internet-témájú könyvet. Létrehozója és gondozója egy lelkes fiatalember volt, akinek ötlete másfél év alatt sikeres szolgáltatássá fejlődött. Az 1995. évi könyvvásár után gazdája választ elé került: vagy feladja a versenyt mint oly sokan, vagy a vállalkozást tartósabb alapokra helyezi; így került azután a Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtár rendszerébe, vagyis intézményesült.

Most már tíz gyakorlott, elsősorban diák-recenzens értékeli és rendezi áttekinthető csoportokba a megjelent könyveket – egy adott séma alapján (pl. kultúra és politika, Java, VRML, üzletek, Web-szerkesztés). Élnek persze az Internet-adta lehetőségekkel is: a könyvismertetéseken kívül e-postán kapcsolatba is lehet lépni a szerzővel – ha könyvében szerepel a címe –, s ha van ilyen, utalnak a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvre vonatkozó online információkra is. A szolgáltatást 1994 óta több mint kétszázezren vették igénybe, tehát ma már fontos tájékozódási eszköz (címe: www.liti.de).

A könyvtár kézzel fogható haszna – a dicsőségen túl – először ingyenes recenziós példányokban öltött testet, mintegy 40 000 márka értékben. (Emellett több szakfolyóirat dicséretét is kiérdemelték a recenziók minősége miatt.)

A következő lépés az online könyvkereskedők jelentkezése volt, akik potenciális olvasóikat érhették el a szolgáltatás nyitóoldaláról. Bár nemigen találunk példát a kultúra és a tudomány szponzorálására, most erre került sor Münsterben. (A könyvtár egyébként már 1996-ban elkezdte a reklámozást, amikor a tartományi lakástakarék-pénztár transzparensei megjelentek a falain.) Ezek után az internetes web-felület bérbeadása is pozitív visszhangot kapott. A kereskedőket pályáztatták, és a legmagasabb ajánlatot tevő nyert; 1997 decembere óta a nyitóképernyőn a LITI-embléma mellett egy 80x160 pixeles kapcsolt online könyvesbolti embléma is szerepel. (Először 3 havi próbaidőre, majd újabb 3 hónapra meghosszabbítva.) Ezzel a megoldással a münsteri az első német könyvtár, amelyik internetes web-hirdetéssel pénzt keres. (Hogy a szolgáltatás képes lesz-e eltartani saját magát, az még elválik.)

(Hegyközi Ilona)

98/378

JETT, M. – REUSE, B. – KESSLING, G.: Implementation of an online database for tables of contents of books = El.Libr. 16.vol. 1998. 2.no. 123-130.p.

Online adatbázis könyv-tartalomjegyzékek keresésére

Alakfelismerés; File-szervezés -gépi; Gépi indexelés

Sok kis könyvtárnak nem állnak rendelkezésére anyagi eszközök gyűjteményi adatbázis építéséhez. Mivel most már elfogadható áron szerezhetők be szkennerek és a korszerűsített OCR szoftver, az online adatbázisok létrehozásának új módja vált lehetővé. Az adatbázist több szakaszban töltik fel. Először a könyvvel kapcsolatos alapvető információkat és a tartalomjegyzéket szkennelik be, és az OCR szoftver segítségével szöveges formára konvertálják. Ezután egy számítógépes program felhasználásával a lehető legtöbb információt vonják ki, majd ezeket emberi beavatkozással javítják illetve további információkkal egészítik ki. Végül a címet, szerzőt, ISBN-t, a kiadás évét, raktári jelzetet és a könyvre jellemző egyéb adatot tartalmazó információt, valamint a teljes tartalomjegyzéket tárolják és egy Ovid adatbázisba töltik.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 319, 348

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Általános kérdések

98/379

SUTTER, Eric: Pour une écologie de l'information = Documentaliste. 35.vol. 1998. 2.no. 83-86.p.

Res. angol nyelven

Az információs környezetvédelem szükségessége

Használó; Információs társadalom; Információtechnológia; Relevancia

Ahogy környezetében az embert, úgy az információs társadalmon belül a könyvtárhasználót is számos aggasztó jelenség veszi körül, köztük a működést zavaró, egyensúlyt megbontó tényezők, visszaélések, eltévelyedések és mindenféle szennyeződés. A helyzet nem egyedül az Internet elterjedésének tudható be, a technológiai fejlődés minden szakaszában életre keltek bizonyos rémképek. Jelenleg az egyensúly egyre ingatagabb, az információs környezet szennyezése veszélyes méreteket ölt. A használóra zúduló ellenőrizetlen adattömeg és a tűrhetetlen nézetek gyors terjedése következtében újfajta perverziók jelennek meg, „kórok" harapódznak el. E matafora nyomán haladva a szerző felhívja a figyelmet az információs környezetszennyezés és egyensúlyvesztés veszélyére, sürgeti a valóságnak megfelelő információs ökológia elterjesztését, mely garantálná az ismeretek kiegyensúlyozott és rendezett kínálatát.

(Autoref.)

98/380

MELÛHIN, I.S.: Problemy formirovaniâ osnov informacionnogo obŝestva v Rossii = Naučn.-Teh. Inf. 1.ser. 1998. 4.no. 1-5.p.

Az információs társadalom alapjainak lerakásával kapcsolatos problémák Oroszországban

Információs társadalom; Számítógép-hálózat

Oroszország még messze van attól, hogy fejlett információs infrastruktúra birtokosának mondja magát. (Pl. Oroszországban ezer lakosra 25 számítógép jut, az USÁ-ban pedig 300.) A fejlődés azonban megindult ezirányban. Az államnak rendet illenék teremteni benne, azaz stratégiai koncepciót kellene e vonatkozásban kidolgoznia.

A koncepcióban az alábbiakat kellene leszögezni, illetve szerepeltetni:

- Az információs és távközlési infrastruktúra kiépítése a magánszektorra vár. Az államnak viszont nemzeti jelentőségű információs rendszereket kellene létesítenie, majd – az infrastrukturális beruházások kompenzálásaként – kedvezményes használatba adnia őket.
- Az információs–távközlési technikának szerepelnie kell az állami fejlesztési programokban mint – egyebek mellett – az államigazgatás korszerűsítési eszközének.
- Enyhíteni kell a titokvédelmi jogszabályokat, nehogy – mint ez jelenleg történik – indoktalanul lehessen az információkat „titkosítani", ami megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az állami folyamatok civil ellenőrzését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A pénzügyigazgatást és a pályázati ellenőrzést úgy kell szabályozni, hogy az államnak katalizátor szerepe legyen benne.
- A könyvtárosképzésben érvényesüljön a kor szelleme és gyakorlata, lehetőség legyen az önköltséges, illetve térítéses képzési formák megvalósítására is.
- Ugyancsak a kor színvonalára kell emelni az Európa Tanáccsal és más nemzetközi szervekkel folytatott együttműködést.
- Az elektronikus piacnak integrálódnia kell a nemzetközi gyakorlatba, mivel ellenkező esetben az orosz vállalatokra nemzetközi elszigetelődés vár.
- Az oroszországi piac nem viseli el a túlzott monopolizálódást, bár a tömegkommunikációs fejlesztések mindenképpen megkövetelnek bizonyos mértékű tőkekoncentrációt.
- Az állampolgárok számára biztosítani kell azokat a jogi és szervezeti mechanizmusokat, amelyek révén ténylegesen élhetnek az információhoz való hozzáférés és a személyi adatvédelem általánosan kimondott jogával. E célból független szervezeteket kell létesíteni.
- Mielőbb hozzá kell látni az állami érdekek és a személyi jogok közötti egyensúlyt garantáló jogszabályok modernizálásához.
- A tennivalók között szerepelnie kell az oroszországi Internettel kapcsolatos állami politika meghatározásának is.

(Futala Tibor)

Hálózatok, regionális rendszerek

98/381

PILAŘ, Jindřich: Internet, nové informační technologie, knihovny a potreba informační strategie a politiky. 1-2.c. = Čtenář. 50.roč. 1998. 3.no., 4.no. 66-69.p., 98-100.p. Bibliogr. 14 tétel.

Internet, új információs technológia, könyvtárak és az információs stratégia és politika szükséges volta

Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

Az Internet az új információtechnológiai lehetőségekkel és az elektronikus dokumentumokkal együtt egy gigantikus enciklopédiának tekinthető. A virtuális elektronikus enciklopédia fő problémája az anarchikus volta:

1. Digitális diszkrimináció: a digitalizált dokumentumnak elsőbbséget adnak a klasszikus formákkal szemben csak azért, mert online elérhetők;
2. Az enciklopédia hatalmas adat- és ismeretmennyisége, valamint az emberi gondolkodás közötti konfliktus;
3. „Two-tier Society": a technológia, az eszközök kezelni tudása révén új információs elit akakul ki, míg mások kirekesztődnek;
4. Új „alfabetizáció" alakul ki, a jövőben nem elég írni és olvasni, hanem az információtechnológiát is használni kell tudni;
5. A digitális információt mindenki számára egyformán elérhetővé kell tenni;
6. A koncentrált adatgyűjtés korszakának vége;
7. Az információhasználó szabadságának és védelmének konfliktusa;
8. Decentralizáció és fragmentáció: az Enciklopédia anarchikus fejlődése az ismeretek elaprózódásához és információveszteséghez vezet;
9. A papírhordozók idő előtti mellőzése nem szerencsés, az emberi emlékezet minden formáját meg kell őrizni, mivel az Internet nem stabil és nincsenek megfelelő archiválási technikák.

Fő feladatok az Internet terjedésével kapcsolatosan: biztosítani a digitális enciklopédia stabilitását,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megbízhatóságát és integritását; hozzáférhetőségét mindenki számára; megfelelő, aktualizált „térképet" a navigáláshoz; adatbázisokat az Interneten lévő információforrásokról.
Mindehhez körültekintően kidolgozott, és a meglévő helyzet elemzésén alapuló információs stratégia szükséges a következő tartalommal: a használók elvárásai és elképzelései a modern könyvtár funkcióiról; a nemzeti és a helyi felelős intézmények feladatai; országos információs politika; a hálózatfejlesztéshez szükséges pénzügyi források; az EU könyvtárfejlesztési törekvései; a nyilvános könyvtárak küldetésnyilatkozata; a könyvtárközi együttműködés helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi lehetőségei; a könyvtárosok továbbképzésének lehetőségei. A stratégiai elemzés a következő elemekre terjedjen ki: kölcsönzési rendszer, könyvtári hálózat és elemei, az önálló PC-k szerepe, OPAC, hardver-eszközök fejlesztése, működtetési költségek, CD-ROM-hálózat, együttműködési tervek, a hálózat védelme, a személyzet továbbképzése, használóképzés. Mivel az információtechnológia állandóan fejlődik, nem lehet hosszú távú stratégiát kidolgozni, csak flexibilis elemeket érdemes beépíteni. Az információtechnológiát a könyvtárak közönségkapcsolatainak fejlesztéséhez is érdemes felhasználni.
A könyvtárak egyenlő esélyt biztosíthatnak az információhoz való hozzájutáshoz, az Internet használatához, de az új, elektronikus hordozók nem szorítják ki a régieket, hanem kiegészítik.

(Rácz Ágnes)

98/382

SEVETSON, Andrea: The European Union on the internet: a vanishing record? = Eur.Inf. 1.vol. 1998. 1.no. 6-12.p.

Az Európai Unió közleményei az Interneten: tünékeny tételek?

Elektronikus publikáció; Hivatalos kiadvány; Letéti könyvtár; Megőrzés; Nemzetközi szervezet; Számítógép-hálózat

Az Európai Unió dicséretesen sok információjához nyújt hálózati hozzáférést, azonban ezek a források sem mentesek az internetes dokumentumokkal kapcsolatos problémáktól.
Az Internet közismert problémája, hogy dokumentumok egyszerűen eltűnnek, mert leveszik őket vagy mert másik szerverre kerülnek. Más természetű, de fontos kérdése az is, mennyire követhető a hálózaton az információ kontextusa. A többször javított, új változatokban megjelenő információk esetében meg tudjuk-e őrizni az összes verziót esetleg mindegyikbe (elektronikus) dátumbélyegzőt helyezve?
Az internetes környezetben a megőrzés új paradigmáit kell felállítanunk és meg kell vizsgálnunk, mi az egyes részvevők szerepe és felelőssége az információs életciklus minden egyes elemében, vagyis, hogy mi marad fenn és lesz elérhető, mit kell elektronikusan archiválni és mit teszünk át más (elektronikus vagy nyomtatott) formátumú hordozókra. Az internetes archiválási politikának még az előtt meg kell születniük, mielőtt egy-egy anyagot leveszünk a szerverről, míg az előzetese döntés a nyomtatott anyagok esetében nem volt feltétel.
Sürgős szükség van (mindenféle elektronikus médium esetében) arra, hogy az értékes anyagok különböző hordozókról más hordozókra történő átvitelének meglegyen a programja. Hozhatunk olyan döntést is, hogy a tartalmat kívánjuk megőrizni, nem pedig a fizikai hordozót. Az SGML meg tudja őrizni a tartalmat, de valamilyen fizikai formában azért meg kell őriznünk a különben veszendőbe menő információt.
A kormányzati információnak egyik fő formáját a politikai döntéseket tartalmazó dokumentumok, törvényhozási anyagok, statisztikai információk,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sajtóközlemények, a másikat a különböző címtárak jelentik.

Az internetes környezetben az EU intézményei a dokumentumoknak nem csupán szerzői, hanem tulajdonosai és szolgáltatói is. Mivel náluk találhatók a hiteles, irányadó verziók, nekik kell kialakítaniuk a gyűjteményi és megőrzési politikát.

Az Európai Unió irányelvei a nemzeti könyvtárakat jelölik meg az uniós elektronikus dokumentumok elérési és megőrzési helyéül, de nem világos, hogy ez a modell használható-e a csak interenetes publikációk esetében. Az EU-nak nincs olyan központi könyvtára, mint az ENSZ Dag Hammarskjold Könyvtár és elvárható-e a nemzeti könyvtáraktól, hogy határokon átnyúló szolgáltatásokat nyújtsanak. Ugyanakkor van-e értelme a tagországokban ugyanazt az adattartalmat több nyelven tárolni. Viszont az sem volna helyes, ha egyetlen könyvtár feladatául adnák, hogy világméretű hozzáférést nyújtson egy-egy adathalmazhoz vagy bizonyos nyelvű szöveghez.

Az Amerikai Egyesült Államokban van a kormányzati dokumentumok kezelésének néhány olyan modellje, amely használható volna az EU-ban is.

A kormányzati dokumentumok terjesztésével foglalkozó Government Printing Office (GPO) egyik szolgáltatása kiküszöböli, hogy az egyes könyvtáraknak kelljen kutatniuk a kormányzati információ után. Ehelyett böngészhetnek az elektronikus címekben, még mielőtt azok teljesen katalogizálva lennének a „Monthly catalog of US Government publications" elnevezésű havi online katalógusban. Emellett mintegy 130 téma szerint csoportosított szakbibliográfiát nyújtanak honlapjukon. A Pathway Indexer 1300 szövetségi és katonai honlapon végez keresést.

A teljes szövegű anyagokhoz való állandó hozzáférés biztosítása érdekében a GPO, a Külügyminisztérium és a Illinois Egyetem, Chicago (UIC) együttműködésében nemrégiben létrehozták a State Electronic Research Collection (DOSFAN) nevű elektronikus gyűjteményt. Ennek elérési módja megfelel a Szövetségi Letéti Könyvtári Program (Federal Deposit Library Program, FDLP) keretében hozzáférhető elektronikus kormányzati dokumentumok elérésére kidolgozott általános követelményeknek. Az UIC biztosítja a hozzáférést a gyűjteményhez, elektronikus referensz szolgáltatást nyújt és biztonsági másolatokat ad át a GPO-nak. Az állandó hozzáférés és a bibliográfiai ellenőrzés végső felelősségét a GPO, mint az FDLP adminisztrátora viseli. Az EU telematikai projektjei között szereplő ELVIL hasonló módon nyújt hozzáférést egyetemi könyvtárak számára.

A GPO Access szolgáltatás keretében egy helyen nyújtanak hozzáférést 25 teljes szövegű adatbázishoz ügynökségek, könyvtárak és a nagyközönség számára.

(Koltay Tibor)

98/383

HERTHER, Nancy K.: Push and the politics of the Internet = El.Libr. 16.vol. 1998. 2.no. 109-116.p.

A „push" technológia: az Internet politikájának változása

Ajánló bibliográfia [forma]; Figyelőszolgálat; Marketing; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

Az Internet elmúlt harminc éves. Az első két évtizedben lassan fejlődött, majd a 80-as évek végén nagyot lendült fejlődése, amikor az üzleti világ felfedezte. Most ismét átalakulás zajlik, lassulni látszik az Internet-szoftver korszerűsítése és az új termékek megjelenése.

A változásokat nem lehet előre felbecsülni. Sokan tartanak attól, hogy az „új" Internet nem lesz más, mint egy újabb kereskedelmi indíttatású kábeltelevízió jellegű, műsorszóró szolgáltatás; hogy eltűnik a hirdetőtábla típusú szabad hozzáférési modell és helyette a Yahoo! típusú keresési kategóriák nyer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek teret, a keresés „csatornákba" terelése lesz jellemző. Mindenesetre jelentős változásokra van szükség.

Az Internet hagyományosan „kinyerő" (pull) rendszerként működött. A használó információt keresett a weben, majd egyénileg, ahogy óhajtotta, elhozta, azaz kinyerte az információt a saját számítógépére. Ma is ez a kérés-válasz, vagy kliens-szerver modell jellemzi a Weben való információkeresést. Ha azonban valakinek rendszeres, naprakész információra van szüksége, ez fárasztó és gazdaságtalan. A Web ingyenes ugyan, de az információtömeg strukturálatlan, a találati listák áttekinthetetlenek. Ha egy jól körülhatárolt ritka témáról keresünk irodalmat, az néhány másodpercet vesz igénybe, ha azonban egy üzleti, műszaki vagy kurrens téma iránt érdeklődunk, az több óráig is eltarthat és irreleváns találatok százait eredményezheti.

A push-technológia ezzel szemben lehetővé teszi bizonyos kiválasztott információforrások rendszeres áttekintését, majd az információk haladéktalan megküldését, miközben a használó esetleg más alkalmazással dolgozik, netán éjszaka alszik. Ez az új modell újfajta hardvert és szoftvert igényel, a TCP/IP protokollon alapul, lehetőség van az átviteli időpontok késleltetésére (a csúcsforgalom elkerülése és a bonyolult vagy ismétlődő kérések kezelése érdekében).

Számos ilyen termék van már forgalomban (BackWeb, Intermind, Marimba, PointCast), jellemzésük és forgalmazóik web-címe a cikkben szerepel. A jövőben a push-technológia bekerül minden integrált hálózati szoftvertermékbe és tudáskezelő szoftverbe.

Az is elképzelhető azonban, hogy helyette egyszerűen a web-lapok jobb indexelése és kategorizálása lenne a megoldás (csak egy példa: a keresés korlátozása a szolgáltatók típusának megfelelően a domain nevek alapján).

(Hegyközi Ilona)

98/384

ARVIDSON, Allan – LETTENSTRÖM, Frans: The Kulturarw3 Project – the Swedish Royal Web Archive = El.Libr. 16.vol. 1998. 2.no. 105-108.p.

A „Kulturarw3" projekt: a svéd királyi webarchívum

Elektronikus publikáció; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

A svéd Királyi Könyvtár, Svédország nemzeti könyvtára, kötelespéldány-jogú könyvtár, 1994 óta gyűjti a CD-ROM-on, szalagon vagy diszketten rögzített elektronikus dokumentumokat is.

A kötelespéldány-törvény nem tesz említést a hálózati elektronikus publikációkról. Új törvény legkorábban 1999-re várható. A Kulturarw3 projektet azért hívták életre, hogy az Internet svéd dokumentumaiból minél többet archiváljanak. A következő korlátozásokat alkalmazták: jelenleg csak a .se domainbe, azon belül a .com, .org és .net domainbe tartozó Internet-címmel rendelkező dokumentumokat archiválják – évente néhány alkalommal. Néhány periodikus „kiadványt" módszeresebben archiválnak, minden új cikket archiválnak, amikor frissítést, kiegészítést vagy változást regisztrálnak. Archiválják a Usenet hírcsoportok vitáit, a svéd levelező listák anyagát, a gopher-helyek tartalmát is. A svéd Internet egyéb információit alkalomszerűen rögzítik.

Egy Web-dokumentumot akkor tekintenek publikáltnak, ha abból csatolások indulnak ki más Web-dokumentumok felé. A Királyi Könyvtár aktívan gyarapít: archiváló robotja ellátogat a hálózat egyes szervereire és onnan automatikus beszerzéseket hajt végre, a dokumentumokat (szöveget, képet, hangot stb.) menti, és még az indexelést is elvégzi, a csatolásokat pedig egy log-fájlban rögzíti. A projekt beindulása óta kétszer töltötte le a teljes svéd anyagot: 1997 nyarán 5,9 millió URL-t és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17 ezer web-helyet, 1997 őszén 9,5 millió URL-t és 27 ezer web-helyet tekintett át. Az adatokat jelenleg mágnesszalagon tárolják, a hosszú távú megoldást még keresik. Az archívum jelenleg még nem férhető hozzá nyilvánosan. Az új kötelespéldánytörvénytől azt várják, hogy a kutatók számára engedélyezze használatát a hálózaton, legalább a svéd egyetemekről.
A svéd archívum része lesz a skandináv web-archívumok nemzetközi együttműködésének (Nordic Web Archive, NWA). Várják más nemzeti könyvtárak együttműködési ajánlatát is, mert azt tartják, hogy minden országnak magának kell archiválnia az Internet „nemzeti részét".

(Hegyközi Ilona)

98/385
McMURDO, George: Intranets for the lazy = J.Inf.Sci. 24.vol. 1998. 2.no. 123-136.p.

Intranet – lusták számára

Helyi gépi hálózat; Könyvtárosképző intézmény

Az Internettel kapcsolatos hírek mostanában igen változatosak: sokan beszélnek az „intranet" fogalmáról, mint egy szervezeten belüli információforrásról, és az etimológia logikája szerint „extranetekről" is. Az intranet koncepció elsődleges haszonélvezői (és feltehetően első előmozdítói is) a számítástechnikai hardver kereskedők, akik izgalmasan csengő új néven kínálhatják már létező helyi hálózati technikájukat. A szerző szerint a tájékoztatási szakembereknek jelentős szerepük lehet ilyen, intézményen belüli rendszerek megtervezésében, amelyhez felhasználhatják az információ-ellenőrzés és a használói vizsgálatok során szerzett tapasztalataikat. A cikk részletesen ismerteti a Queen Margaret Főiskola kommunikáció- és informatikai tanszékén használt intranet műszaki jellemzőit, olyan esetekre is kitérve, amikor különbséget tettek a belső és a külső használók között.

(Autoref.)

Lásd még 320-322, 326-327, 353, 368, 371, 373, 377, 387, 394, 399, 408

Társadalomtudományi tájékoztatás

Lásd 387

Közgazdasági tájékoztatás

98/386
EDWARDS, Sylvia Lauretta – EWERS, Barbara: Business information: five key findings of a survey = Austr.Libr.J. 47.vol. 1998. 1.no. 61-73.p.

Az üzleti tájékoztatás: egy felmérés fő eredményei

Felmérés [forma]; Tájékoztatás -közgazdasági

A Queensland University of Technology könyvtára által Brisbane-ben végzett felmérés fő tanulságai: a kis- és középvállalatok számára igen fontos az üzleti alapon történő tájékoztatás; számítógépes képzés, konkurenciaelemzés és konzultánsi tevékenység ügyében inkább a vállalaton belüli tájékoztató központhoz fordulnak; információkeresés, szabadalmi és szabványügyi tájékoztatás terén a tájékoztatási vállalkozásokban bíznak jobban; a megkérdezettek többsége még sosem vett igénybe könyvtári térítéses információszolgáltatást; az Internet a legtöbbet használt elektronikus információforrás; a könyvtári térítéses szolgáltatásoknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

versenyképes üzleti formában kell működniük, pontos, gyors és friss információkat szolgáltatva, a megrendelőnek megfelelő formában.

(Autoref.)

Lásd még 312, 348

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 312, 315, 410

Közérdekű tájékoztatás

98/387

GILL, Harjinder S. – YATES-MERCER, Penelope: The dissemination of information by local authorities on the World Wide Web = J.Inf.Sci. 24.vol. 1998. 2.no. 105-112.p.

A helyi önkormányzati információk terjesztése a Weben

Közérdekű tájékoztatás; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -közigazgatási

A helyi önkormányzatok számtalan szolgáltatást nyújtanak polgáraiknak, feladatukhoz tartozik – egyre növekvő mértékben – az információ közvetítése a területükön élő lakosok számára. Ez a közvetítés hagyományosan nyomtatott formában történik, de az információtechnológia más megoldást is kínálhat. A tanulmány célja, hogy áttekintse, mennyire használják a helyi önkormányzatok a World Wide Webet, felderítse alkalmazásának okait, előnyeit és hátrányait, valamint az ez úton terjesztett információk típusát. A felmérést kérdőívekkel végezték, melyeket 161 helyi önkormányzatnak küldtek el többnyire elektronikus úton. Minden Web-helyet tanulmányoztak és értékeltek a relevancia és a minőség szempontjából, és négy önkormányzatot választottak ki esettanulmányként. A Web igénybevétele erősen növekedett 1996 folyamán, mivel az önkormányzatok a kommunikáció javításának és az információ terjesztésének eszközét ismerték fel benne. Néhány önkormányzat arra is felhasználta a WWW-t, hogy szélesebb körben, országos és nemzetközi szinten népszerűsítse a települést, különösen a turizmus fellendítése és a gazdasági fejlődés érdekében.

(Autoref.)

98/388

DODGE, Chris: Taking libraries to the street: infoshops and alternative reading rooms = Am.Libr. 29.vol. 1998. 5.no. 62-64.p.

Vigyük ki a könyvtárat az utcára: infoshop-ok és alternatív olvasótermek

Közérdekű tájékoztatás; Szabadidő felhasználása; Szűk publicitású anyag

A nyugati nagyvárosokban az utóbbi négy-öt évben meglehetősen elszaporodtak az ún. infoshopok. Ezeket többnyire fiatalok hozzák létre, alapítóik, személyzetük és közönségük gyakran az anarchista és punk mozgalmak hívei közül kerül ki. Önkéntes, ingyen munkaerővel dolgoznak, filléres alapokon működnek, sokszor még a bérleti díjat is alig tudják kifizetni.

A legtöbbjük valamiféle könyvesboltra emlékeztet. Alternatív sajtótermékeket, videokazettákat, CD-ket árusítanak, köcsönöznek, biztosítják a helyben használatot és az ingyenes másolást. Lehetővé teszik olyan politikai csoportok, ellenkulturális irányzatok anyagainak terjesztését, amelyekre a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hagyományos működtetésű könyvtárak és könyvesboltok nem szívesen fordítanak gondot. Színteret adnak vetítésekhez, koncertekhez, felolvasásokhoz, politikai vitákhoz. Egy kis infoshopban hetente akár négyszáz ember is betér, különösen, ha a rendezvények miatt is érdemes. A kilencvenes évek közepén megszerveződött Amerikában az alternatív infotáraknak egy anarchista kölcsönös segítségnyújtási és tájékoztatási szövetsége (NAC). A hálózati szervezet ma már nem létezik, mégis fennmaradt az infoshopok között valamiféle laza láncolat, együttműködés. A vándorló fiatalok első útja nemritkán egy infoshopba vezet, ha ismeretlen városba tévednek. Hasonló gondolkodásúakkal ismerkedhetnek meg itt, híreket cserélhetnek és nem utolsósorban szálláslehetőségek iránt érdeklődhetnek.

Az infoshopok gombamódra szaporodnak és sokszor igen rövid életűek. Az anyagi nehézségek mellett a kommunikációs problémák jelentenek gondokat. Gyakran más szubkultúrát szolgálnak mint a környéken uralkodó ifjúsági irányzatok. Rendezvényeik miatt politikai nyomás is nehezedhet rájuk, fenyegető telefonokat kapnak. Előfordul, hogy belső meghasonlás támad a politikai és emberbaráti tevékenység hívei és azon munkatársak között, akik az anyagi haszon érdekében inkább a zenei kiadványok és divatcikkek forgalmazására helyeznék a fő hangsúlyt.

Japánban, Dél-Amerikában és a skandináv országokban is megjelentek az infoshopokra emlékeztető variációk, könyvtáron kívüli, jótékonysági alapon működő alternatív folyóiratolvasó helyiségek. Előfordul, hogy egyetemek (pl. a Cornell University) etikai, szociálpolitikai központjai tartanak fenn infotárakat. Ilyen ritka esetekben a rendszeres anyagi támogatás és a szakértői segítség is biztosítva van. Gyakori, hogy a felsőoktatási intézmények közelében tengődnek független infotárak. Van rá példa, hogy könyvtárossal dolgoztatják fel a házi készítésű magazinok (fanzine vagy zine) gyűjteményét.

Ami az infoshopokból legjobban hiányzik, az a költséges referensz bázis, a fizetett és képzett munkaerő és a felnőtt középrétegek felé bizonyos fokú nyitás. Előnyük, hogy nem szenzációhajhász sajtótermékeket, hanem eszményeket valló, közösségi cselekvésre sarkalló kiadványokat járatnak. A könyvtárosok meggyőződése, hogy az infotárak mind erőteljesebb jelenléte mögött a városi könyvtárak kudarca figyelhető meg. Utóbbiak inkább az üzleti információk szolgáltatása felé térnek el, és esténként sokkal rövidebb ideig tartanak nyitva, mint az infotárak. A könyvtárak tanulhatnak az infoshopoktól pl. egyfajta kávéházi légkör megteremtésének lehetőségét, közösségi hirdetőtáblák felállítását, változatosabb programok rendezését, és persze sokkal nagyobb számban szerezhetnének be alternatív folyóiratokat. Az infoshopok maradhatnak a házi irodalom archívumai, gondozási centrumok, oktatási központok, találkahelyek, aktivisták postacímei, a demokrácia kis intézményei. Idén nyáron az ALA-konferencia programjában is szerepel az infoshop-jelenség.

(Nagypál László)

Lásd még 348

Zenei tájékoztatás

Lásd 357

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

Lásd 315

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

98/389

CRAWFORD, John – PICKERING, Helen – McLELLAND, DOROTHY: The stakeholder approach to the construction of performance measures = J.Librariansh.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 2.no. 87-112.p.

Különféle érdekcsoportok véleményének felmérése, a könyvtári teljesítmény mérésére szolgáló kritériumok szerkesztéséhez

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés [forma]; Hatékonyság

A tanulmány beszámol a British Library Kutatási és Innovációs Központja (BLRIC) által támogatott, a Glasgow-i Kaledóniai Egyetem könyvtárában végzett programról, melynek során különböző érdekcsoportok véleményét mérték fel a használók által kiválasztott, a teljesítmény mérésére szolgáló kritériumok meghatározásához, hogy ezzel segítsék a brit felsőoktatási könyvtárakat a használóknak nyújtott szolgáltatások javításában. A 15 intézményre és 10 érdekcsoportra kiterjedő kérdőíves felmérés 91 teljesítménymérésre szolgáló kritériumot tartalmazott négy kategóriába sorolva: a könyvtári személyzet segítsége; a tanuláshoz hely és berendezés biztosítása; hozzáférés a dokumentumokhoz és berendezésekhez; vezetés és adminisztráció. A cikk meghatározza a különböző csoportok közötti hasonlóságokat és különbségeket és leírja fő jellemzőiket. Összehasonlítja az 1992 előtti és utáni egyetemeket és javaslatot tesz olyan kérdőívek összeállítására, amelyek a használói vizsgálatok során minőségi információt eredményeznek a könyvtári szolgáltatásokról. A kutatást egybeveti az Új-Zélandon folyt hasonló munkával, a felsőoktatási könyvtárak értékelésével foglalkozó legutóbbi jelentésekkel és a Leeds Metropolitan Egyetem könyvtárának a szolgáltatások színvonalára vonatkozó megállapodásával. A program 1995 júliusától 1996 novemberéig tartott. (Az eredményeket a British Library, Research and Innovation Report c.sorozat 36. tagjaként is publikálták a szerzők.)

(Autoref.)

98/390

HARRIS, Roma M. – MARSHALL, Victoria: Reorganizing Canadian libraries: a giant step back from the front = Libr.Trends. 46.vol. 1998. 3.no. 564-580.p.

A kanadai könyvtárak átszervezése: a felsőfokú könyvtárosok visszavonása a tűzvonalból (az olvasókkal való közvetlen érintkezés lehetőségétől)

Kommunikáció -használókkal; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtáros -középfokú, alapfokú; Munkakör; Munkaszervezet

Az akadékoskodó kérdést, hogy ki mit csinál a könyvtárakban, az utóbbi években élesebbé tették az átstrukturálási kezdeményezések, melyeket a fo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyamatos költségvetési megszorítások és az állandó technológiai változások motiváltak. A tanulmányban közművelődési és egyetemi könyvtárban dolgozó felső- és középvezetőket, valamint „tűzvonalbeli" könyvtárosokat kértek fel arra, hogy írják le a munkahelyükön lezajlott szervezeti változás jellegét és azt, hogy az új technológia hogyan hatott az átszervezés módjára, illetve hogyan illeszkedett ebbe.

(Autoref.)

Lásd még 370

Pénzügyi és gazdasági kérdések

98/391

ROSENBERG, Diana: The financing of university libraries in Africa = Inf.Development. 14.vol. 1998. 2.no. 73-79.p.

Az egyetemi könyvtárak pénzügyi ellátása Afrikában

Egyetemi könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Az afrikai egyetemi könyvtárakról készült áttekintésben központi helyet foglal el a finanszírozás, anyagi támogatás kérdése. 11 afrikai ország 18 könyvtárából gyűjtött adatokat a szerző. Az eredmények feltárták a fenntartói alulfinanszírozás mértékét és igazolták, hogy ezek a könyvtárak a működési és beruházási költségek tekintetében egyaránt szinte teljes mértékben az adományozók segítségére támaszkodnak. Sem a hallgatók beiratkozási díja, sem a jövedelemszerzés nem látszik életképes megoldásnak. Az afrikai könyvtáraknak több információra van szükségük a lehetséges finanszírozási stratégiákról, és ha vissza akarják szerezni fenntartójuk támogatását, képeseknek kell lenniük arra, hogy bebizonyítsák az egyetemi könyvtári szolgáltatások értékes szerepét az oktatási folyamatban. Az „átvészelés" nem lehet megoldás a közeljövőben.

(Autoref.)

98/392

ŽAD'KO, N.: Professional'nye illuzii i proektnaâ real'nost. Konkurs „Biblioteka na poroge XXI veka" = Biblioteka. 1997. 12.no. 58-59.p.

Szakmai illúziók és tervező realitás. A „Könyvtár a XXI. század küszöbén" elnevezésű pályázat

Ésszerűsítés; Felmérés [forma]; Pályázat -könyvtáraknak; Számítógépesítés; Támogatás -pénzügyi -általában

A szóban forgó pályázatot a Soros Alapítvány moszkvai intézete tűzte ki. A befutott 87 pályázat fele elégítette ki csak a pályázati elvárásokat. A bíráló bizottság 9 megyei tudományos, 6 városi, 4 vakokat ellátó könyvtárat és 2 városi könyvtári társulást minősített nyertesnek. Pályadíjként összesen 300 ezer US dollárt osztottak szét az említett könyvtárak között.

A pályázatok legtöbbjét az új technika iránti szinte misztikus csodálat jellemezte, ám ezt nem követte annak meghatározása, hogy milyen filozófiai és gyakorlati következményei lesznek bevezetésének. Erre az új technikára koncentrált 35 pályázat, 15 pedig kizárólag erre, azt remélvén, hogy a pályadíjból majd mód nyílik beszerzésére.

A pályázati anyagban az ügyeskedésre is voltak példák (így más forrásokból dotált vállalkozásokhoz próbáltak kiegészítő pénzekhez hozzájutni, a személyi jutalmak többsége az igazgatók és a főkönyvelők pénztárcáját akarta gazdagítani, sok volt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a külföldi tanulmányúti javaslat stb.). Különben igencsak gyengék és elnagyoltak voltak a pályázat „költségvetései". Egyetlen hibát csupán három költségvetésben nem találtak, 18-ban pedig csak kis korrekciókat kellett végrehajtani. Tíz pályamunkához semmiféle költségvetés nem készült.
A megyei tudományos könyvtárak pályázatai az eszközbeszerzések jegyében íródtak. A városi könyvtári pályázatokat nem fertőzte meg annyira a „konceptuális rafináltság". Leginkább a vakokat ellátó könyvtárak tudták egyértelműen leírni, mit akarnak és miképpen.
A pályázatot inkább a „társadalom beruházásai a könyvtárba", semmint a „könyvtár társadalomba történő beruházásai" jellemezték. Ez a tévhit magyarázható az orosz társadalom képlékeny voltával, szegénységével, a könyvtári munka sokféleségével, mégis: ez a szakmai „közhangulat" az ezredforduló küszöbén meglehetősen lehangoló.

(Futala Tibor)

98/393

MARTIN, K. Susan: The changing role of the library director: Fund-raising and the academic library = J.Acad.Librariansh. 24.vol. 1998. 1.no. 3-10.p.

A könyvtárigazgató új szerepköre: szponzorszerzés az egyetemi könyvtár számára

Egyetemi könyvtár; Public relations; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Vezetés

Ahogy a megváltozott körülmények arra kényszerítik a könyvtárigazgatót, hogy külső anyagi támogatásokat szerezzen meg, szembe kell nézni azzal, hogy megoldandó kérdésként jelentkezik az igazgató ilyen irányú többletterhelése és az a tény, hogy az ebből következő kényszerű távollétek idején valakinek vinni kell a (hagyományos könyvtári) ügyeket.
Külső forrásokat egyébként nehéz találni, mert általában kevesen kötődnek úgy a könyvtárhoz, mint ahhoz a tanszékhez, ahol végeztek. A könyvtár mindenkinek másodlagos fontosságú.
Az amerikai egyetemeken élnek a könyvtárbarát körök adta lehetőségekkel. Ezek módot adnak arra, hogy a (főként kisebb) potenciális támogatókkal találkozhasson az igazgató. A nagy támogatók és az alapítványok esetében egyeztetni kell az egyetemmel, nehogy több szervezeti egység forduljon hozzájuk egyidőben. Jól kell ismerni az alapítványok aktuális programját és felelős munkatársait. A pénzszerző kampányoknak stratégiai tervezésen kell alapulniuk olyan célok érdekében, amelyek messze meghaladják az egyetem anyagi lehetőségeit.
A könyvtárigazgató mellé célszerű fejlesztési igazgatót alkalmazni, a szervezet nagyságának megfelelő munkatársi gárdával. Erre a posztra alkalmazhatunk könyvtárost, aki aztán elsajátítja a munkakörhöz szükséges ismereteket és készségeket, de a trend az, hogy külső fejlesztési szakembereket vesznek fel és tanítják meg őket a könyvtárosi munkára.
A támogatók adhatnak pénzt, adományozhatnak könyveket. Ha az ilyen ajándékkönyvek értékét a támogatás-szerzés eredményéhez könyveljük el, hamarabb kimutathatjuk, hogy elértük a tervekben kitűzött összeget. Fennáll viszont annak veszélye, hogy a következő program számára kevesebb pénzbeli támogatás áll majd így rendelkezésre.
A könyvtárnak és a (főként idősebb) támogatónak is előnyös, ha támogatását kötvények és határidős pénzügyi konstrukciók keretében nyújtja. Ez még akkor is igaz, ha a pénzhez csak az adományozó halála után jut hozzá a könyvtár.

(Koltay Tibor)

98/394

SCHNEIDER, Karen G.: The Tao of Internet cost = Bottom Line. 11.vol. 1998. 2.no. 52-64.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Internet-költségek rejtelmei

Hardver; Költségelemzés; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az amerikai közkönyvtárak Internet-használatáról készült 1997-es országos felmérés eredményeire, Internet-szolgáltatók statisztikai adataira és saját kutatási és konzultációs tapasztalataira támaszkodva a szerző az amerikai közkönyvtárak Internet-kapcsolatának és -szolgáltatásainak jelenlegi finanszírozását vizsgálja. Az Internet-szolgáltatások költségeinek elemzése során megállapítja, hogy e szolgáltatások egészen mások, mint amilyeneket a könyvtárak korábban nyújtottak. Összefoglalja, milyen szempontokat és tényezőket kell figyelembe venni a könyvtárak Internet-költségeinek megértéséhez, s ehhez egy alapszókincs és szerkezet kiépítését is elkezdi.

(Autoref. alapján)

Lásd még 346, 349, 360, 373

Személyzet

98/395

BEHRMAN, Sara: When trust isn't enough = Am.Libr. 29.vol. 1998. 5.no. 72-75.p.

Amikor a bizalom kevés: belső bűntények a könyvtárban

Könyvlopás; Könyvrongálás; Személyzet

Az Egyesült Államokban évente 10-től 40 milliárd dollárig terjed a munkahelyi tolvajlásokból eredő készpénz- illetve leltárhiány. A belső bűncselekmények esetenként átlagosan 513 dollárnyi kárt okoznak, míg a „rendes" lopásoknál ez az összeg csak 64 dollár.

Bármilyen meglepő, a könyvtárakban is megesik, hogy a munkatársak, sőt, a vezetőség egy-egy tagja bűnt követ el a kollégák, az állomány, az épületek, a könyvtári vagyon kárára. A bűnesetek között előfordul könyvtári anyag megcsonkítása, a költségvetés megdézsmálása, tolvajlás, csalás, sikkasztás, okirathamisítás. Sara Bernard mindannyiunk okulásául összegyűjtött jónéhány esetet az egész országból. Tanulmányozásuk után leszűrhető a tanulság: megbízható belső ellenőrzési rendszer nélkül bármi előfordulhat könyvtárunkban.

Lássunk néhány jellegzetes példát. Az első magával a szerzővel esett meg, bár szerencsésen zárult. Mivel igazgatóvá történt kinevezése után meglehetősen hiányosnak találta a bizalmi ügyekben dívó gyakorlatot, szigorításokat vezetett be. Többek között új könyvelő céggel cserélte le a huszonöt éve megszokottat, és megkövetelte az ügyek pontos nyilvántartását. Meg is lett méltó jutalma. Történt ugyanis, hogy a bíróságtól fizetési letiltási határozat érkezett hozzá. Azaz nem érkezett, mert az érintett kolléga eltűntette a levelet. Amikor a bíróság az igazgatót akarta felelősségre vonni a letiltás végrehajtásának elmulasztása miatt, a néhány éve bevezetett intézkedéseknek hála fény derült a turpisságra. Mivel a levéllopót vétkesnek találták információk szándékos eltitkolásában, mellyel súlyosan sértette munkaadója érdekeit, a törvény értelmében kizárták a munkanélküli segélyre jogosultak köréből.

Több hasonló között jól ismert az az eset, melyben Carolyn F. White több mint 308 000 dollárt sikkasztott a Washtenaw Megyei Könyvtárból, mely központja volt a 16 államilag támogatott közkönyvtárból álló Huron Valley Könyvtári Egyesülésnek. Az Állami Kincstár vizsgálata megállapította, hogy a megyei könyvtár és az Egyesülés közötti megengedhetetlen személyi összefonódások, a feladatok összemosódása, a felügyeletet el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

látni hivatott kuratórium összetételének alkalmatlansága tette lehetővé ezt a nagyösszegű károkozást.
Csalni nem csak nagy pénzekkel lehet persze. A legtöbb könyvtárban nem tulajdonítanak túl nagy jelentőséget a másolásból, késedelmi díjakból, kölcsönzési tarifákból befolyó kisebb összegeknek – mindaddig, míg nem kezd eltűnedezni az „apró". Ez történt például egy kisebb városi könyvtárban is. Hol 20, hol 50 dollár hiányzott a készpénzes fiókból. A tettes soha sem lepleződött le, de a dézsmálás megszűnt, mikor az egyik kolléga munkahelyet változtatott.
Egy michigani könyvtárban kandi kamera segítségével sikerült fülön fogni a tettest, aki a fénymásolásból eredő jövedelmet kurtította meg rendszeresen. Tanultak az esetből: ma már biztonságosabb helyen tárolják a napi bevételt, és pontos kimutatást vezetnek a pénzforgalomról is.
Nem csak anyagi haszonszerzés motiválhatja a bajkeverőket. A Michigani Könyvtári Hálózat igazgatója mesélte el a következő furcsa ügyet. A könyvtár nyomdája külső megrendelők számára is végez munkákat. Az ügyfelek azonban rendszeresen panaszkodtak, hogy megrendeléseiket nem teljesítik. A vizsgálat kiderítette, hogy egy másik osztály dolgozója tűntette el őket, aki haragosa volt a nyomdásznak, és azt remélte, hogy a sorozatos mulasztások miatt majd elbocsátják őt. Ehelyett a végén neki kellett elhagynia a munkahelyét.
A kölcsönzési szabályok megsértésére és adatok meghamisítására derült fény Dacaturban, ahol az újonnan beszerzett műveket hosszú ideig sehogyan sem lehetett fellelni. A belső kölcsönzés teljes átvilágítása derítette ki, hogy két könyvtáros egyszerűen megváltoztatta a kölcsönzés lehetséges időtartamát és semmibe vették az előjegyzési rendszert, hogy a nagy keresettségnek örvendő könyvekhez mindenki másnál előbb hozzájuthassanak.
A CD-k, videók és bestsellerek kedvelt célpontjai a belső tolvajoknak. Bizony általában nagy a kísértés, hiszen a lopásgátló berendezéseket sok helyen kizárólag az olvasóknak tartják fenn, a személyzet a hátsó bejáraton távozik – ellenőrizetlenül.
Szerencsére mostanában egyre több nagy közkönyvtárban és egyetemi könyvtárban rájöttek ennek tarthatatlanságára, és a megelőző biztonsági intézkedéseket a kollégákra is kiterjesztették, amit csak helyeselni lehet. Hiszen minden bűncselekmény, amit könyvtárosok követnek el, gyengíti a könyvtárról kialakult képet, mely szerint jó pásztora a köz jószágainak.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 338-339

Módszertani irányítás

98/396

KORMIŠINA, G.M.: O sušnosti i roli metodičeskoj deâtel'nosti = Bibliotekoved. 1998. 1.no. 71-76.p. Bibliogr.

A módszertani munka lényegéről és szerepéről

Módszertani munka

Időszerűvé vált az ún. központi könyvtárakban koncentrálódó módszertani munka átszervezése. A baj csak az, hogy sem mibenlétéről (lényegéről), sem feladatairól nem alakult ki sem korábban, sem mostanában egyetértés.
Egyesek a módszertani munka terminológiai meghatározásával próbálkoztak. Amit elértek, alig több, mint az a meghatározás, miszerint „a módszertani munka az módszertani munka".
Számosabban funkcionális meghatározásra törekedtek. Itt több változat lehetséges, mégpedig aszerint, hogy ki melyik funkciót emeli ki (általában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

túlbecsült módon). Így – többek között – van igazgatási meghatározás (Krupskaâ, Cubar'ân), pedagógiai funkcióból kiinduló (ezt sokan vallják) és az innovációt hangsúlyozó (Basov és követői). Elvétve elő-előfordul szervezési, információs és kutatói „mibenlét-meghatározás" is.

Pedig az új ismeretek fényében a módszertani munka nem más, mint egyfajta menedzsment, amelynek alapja a menedzsment elmélete. Egyedül ebből lehet levezetni, illetve megfogalmazni napjaink módszertani tennivalóit. Módszerei a marketing, a konzultáció, az ellenőrzés, a továbbképzés, a tervezés és a vizsgálatok, abból a célból, hogy a könyvtárak összessége minél eredményesebben tegye a dolgát. Az e munkát végző munkatársaknak (delegált) jogosítványokkal kell rendelkezniük. Ha jól meggondoljuk, a felsorolt munkaféleségek irányítási–igazgatási jellegűek, mondhatni: az irányítás–igazgatás összetevői.

Az így felfogott módszertani tevékenység szakmai tájékozottságot és tehetséget igénylő elfoglaltság. Ehhez mérten kellene dotálni is.

(Futala Tibor)

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 377, 393

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

98/397

KISELEVA, N.: Analiz obŝestvennogo mneniâ pokazal: „Bol'še vseh citaût melanholiki" = Biblioteka. 1997. 7.no. 23-24.p.

A közvéleménykutatás eredményei szerint: „Mindenkinél többet a melankolikusok olvasnak"

Könyvtárhasználat; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Közvéleménykutatás

A Cseljabinszki Állami Művészeti és Kulturális Intézet docense cikkében összegzi az Urenszki Körzeti Könyvtár jövőkutatási és fejlesztési részlege által 1995-ben végzett felméréseket, melyek az olvasók véleményét vizsgálták a köztársaság nagykönyvtárainak szolgáltatási kultúrájáról.

A szociológiai felmérésben 182 olvasó (a látogatók 3%-a) és a személyzetből öt könyvtáros vett részt. A közvéleménykutatás eredményeként kirajzolódott a mai olvasó és könyvtáros ideális portréja. A mai olvasó nem is olyan ritkán látogatja a könyvtárat (egy héten egyszer vagy többször: 70,4%), elégedett a kiszolgálás színvonalával (85,2%) és úgy tartja, hogy a olvasószolgálat színvonala a látogatóktól is függ (78,6%). Minél gyakrabban látogatják az olvasók a könyvtárat, annál magasabb a kedvező válaszok száma a kiszolgálást illetően.

Ennek színvonala sokban függ a könyvtárosoktól, az ő szakmai és egyéni értékeiktől. A könyvtárostól elvárt négy tulajdonságot az olvasók a következő sorrendbe állították: 1. egyéni értékek (szimpátia,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelenés, humorérzék stb.), 2. a kiszolgálás gyorsasága, 3. az intellektuális képességek, 4. a kommunikációs készség. A látogatók megítélése szerint az olvasószolgálat színvonala ugyanakkor sokban függ az olvasóktól, úgymint intellektusuktól (1. hely), könyvtári–bibliográfiai jártasságuktól (2. hely), kommunikációs készségüktől (3. hely), egyéni értékeiktől (4. hely). Mint látjuk, az olvasószolgálat értékelésénél az olvasók magasabb követelményeket állítanak magukkal szemben, mint a könyvtárosokkal szemben. A könyvtárlátogatás gyakoriságának növekedésével nő azon olvasók száma, akik a kommunikációs készséget az első helyre tették; nekik van leginkább szükségük kötetlen beszélgetésre. Azok a könyvtárosok, akiknek eddigi munkaviszonya meghaladja a 10 évet, vagy 5-10 év között van, szintén kiemelik az olvasó kommunikációs és intellektuális képességeit. A rövidebb gyakorlattal rendelkező (3 év munkaviszony) könyvtárosok azonban előnyben részesítik a könyvtári-bibliográfiai ismereteket és az egyéni értékeket. Tehát minél nagyobb a könyvtárosok gyakorlata, annál magasabb követelményeket állítanak az olvasókkal szemben; beszélgetőtársat szeretnének találni bennük, akikkel a beszélgetés kölcsönösen érdekes.

Milyennek látja a modern olvasó a modern könyvtárost? Öt tulajdonságot rangsorolnak: jóindulat (16,7%), olvasottság (11,8%), gyors reakciókészség (8,4%), megnyerő magatartás (8,2%), kiegyensúlyozottság (8,1%). Az olvasók figyelmen kívül hagyják a szakmai fölkészültséget és az intellektust.

Érdekes törvényszerűség bontakozik ki a könyvtárlátogatás sűrűsége és az olvasók temperamentuma között. Kiderült, hogy leggyakrabban a melankólikusok (37,9%) és a flegmatikusok (37,84%) látogatják a könyvtárat: ez havonta néhány alkalom. A szangvinikusok egy évben néhányszor (32,4%), a kolerikusok egy évben egyszer (21,2%) járnak könyvtárba. Minthogy a könyvtárat a leggyakrabban a melankólikusok és flegmatikusok látogatják, érdemes megismerni az ideális könyvtárosról alkotott véleményüket. A melankólikusok számára fontos a könyvtáros kommunikációs készsége, azután a gyors kiszolgálás, az intellektuális képességek és a személyes értékek. A flegmatikusoknál a kommunikációs készség a harmadik helyen, a gyors kiszolgálás az első helyen, az intellektuális képességek a második helyen, a személyes tulajdonságok pedig a negyedik helyen állnak.

A szociológiai felmérés értékelése nyomán javaslatokat fogadtak el. A könyvtárosok szakmai továbbképzése közé kommunikációs–pszichológiai gyakorlatokat vezetnek be. A központi állami és megyei könyvtárban pszichológusi státusz létrehozását tervezik. Javasolták továbbá az olvasókkal való egyéni és csoportos együttműködést, mely a magasabb művészi ízlés kialakítására, az intellektuális adottságok fejlesztésére irányulna. Javaslataik között szerepel a rendezvények iránti igények felmérése, valamint egy program kidolgozása az olvasók könyvtári–bibliográfiai ismereteinek javítása céljából, felhasználva ehhez a verbális és képi propaganda eszközeit.

(Feimer Ágnes)

98/398

ONWUEGBUZIE, Anthony J. – JIAO, Qun G.: Understanding library-anxious graduate students = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 4.no. 217-224.p.

Res. francia és német nyelven

Miért éreznek szorongást a könyvtárban a felsőéves hallgatók?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárkép

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja az egyetemi hallgatók tanulási vágyának és a könyvtár iránt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

érzett szorongásának viszonyát, melyet a következő „előzmények" alakítanak: „a könyvtárosokkal kapcsolatos akadályok", „érzelmi akadályok", „kényelemérzet a könyvtárban", „a könyvtár ismerete", „mechanikai akadályok". A felmérésben egy kutatás-módszertani kurzusba beiratkozott 203 felsőéves hallgató vett részt. A vizsgálat során 13 olyan tanulási környezeti tényezőt találtak, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a fenti előzményekhez, és ezek kihatásait elemezték behatóan a szerzők.

(Autoref. alapján)

98/399

BRUCE, Harry: User satisfaction with information seeking on the Internet = J.Am.Soc.Inf.Sci. 49.vol. 1998. 6.no. 541-556.p.

A használók elégedettsége az Interneten való információkereséssel

Felmérés; Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

A cikkben bemutatott kutatás annak vizsgálatára irányult, mennyire elégedettek az ausztrál akadémikusok az Internet információkeresésre való használatával. A kutatás jelentős módszertani eredménye, hogy a használói megelégedettség mértékével kapcsolatos becslései érvényesek általában a használók Interneten való információkeresésére. A kutatás fő módszere a becslések érvényességének és megbízhatóságának tesztelése volt, ezt alkalmazták közbenső adatok gyűjtésére és elemzésére az információkereséssel való elégedettségről. A használói elégdettség adatait azután párosították a használók olyan jellemzőivel, mint a képzettség, a használat gyakorisága és a siker elvárása. A szerző azt tapasztalta, hogy az ausztrál akadémikusok általában nagy sikerre számítanak, amikor információt keresnek az Interneten, és elégedettek a folyamattal, függetlenül attól, hogy milyen gyakran használják a hálózatot és kaptak-e ezzel kapcsolatban képzést.

(Autoref.)

98/400

ALLEN, Bryce: Designing information systems for user abilities and tasks: an experimental study = Online CD-ROM Rev. 22.vol. 1998. 3.no. 139-153.p.

Információs rendszerek optimális konfigurálása a használók képességei és feladatai szerint: kísérleti tanulmány

Ember-gép kapcsolat; File-szervezés -gépi; Gépi információkeresési rendszer

Mivel az információs rendszerekbe sokféle választási lehetőség építhető be, lehetőség van ezeknek a használói igények szerinti „testre szabására". A tervezés igazodhat a használók feladataihoz, személyi tulajdonságaihoz, illetve e két szempont kombinációjához. A cikk egy olyan kísérletről számol be, amelyben kísérleti információs rendszerekben a használók online keresési naplóját használták fel az optimális konfiguráció meghatározására az egyes használók számára. Különféle feladatokat adtak ki, amelyek módot adtak a használók személyi tulajdonságainak, főleg kognitív képességeiknek felmérésére. Az eredmények azt mutatták, hogy a használók felfogási képességei szerint lehetséges volt egy optimális konfigurációt beállítani, ám azt már nehezen tudták eldönteni, melyik konfiguráció a legjobb az egyes feladokhoz. Megállapították azt is, hogy a konfigurálási jellemzők és a személyi tulajdonságok, pl. a felfogási képesség interakciójának elemzése nyomán hatékonyan használható információs rendszereket lehet tervezni.

(Autoref.)

Lásd még 350

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasáskutatás

98/401

SOLONENKO, L.: Feminizaciâ čitatel'skoj struktury = Biblioteka. 1997. 2.no. 14-16.p.

Az olvasói struktúra feminizálódása

Nőolvasó

A hosszú évtizedek óta használt olvasói tipológiák között a nemet tartották a legkevésbé fontosnak. Az orosz könyvtári statisztika már régóta följegyzi a nők arányának túlsúlyát az olvasók körében. Némely mai felmérés szerint a könyvtárlátogatók 60-70%-a nő.

Angol szociológusok megerősítették, hogy sem a nemzeti sajátosságok, sem életszínvonalbeli és életmódbeli eltérések nem okoznak olyan alapvető különbséget az olvasói magatartásban, mint amilyet a nemek közti különbség. Talán a legmeggyőzőbb bizonyíték, hogy külföldön is léteznek női könyvtárak.

Érdekes tény, hogy az orosz könyvtári gyakorlatban sem ismeretlen ez a jelenség. Századunk elején Szentpétervárott négy női jótékonysági egylet által működtetett könyvtár és más női tanintézmény könyvtára is létezett.

A mai helyzet jellemzője, hogy információs projekteket dolgoztak ki nők számára; szociológusok, filológusok, kiadók a női regény jelenségét vitatják; az olvasáskutatásban, az olvasás aktivitására és tartalmára ható alapvető tényezőként tartják számon a nemek szerinti különbségeket; a könyvtárakban különböző részlegek alakulnak nők számára.

A gyakorlott könyvtárosok régen beszélnek a férfiak és nők olvasói szokásai közötti különbségekről, ugyanakkor a nőolvasó és férfiolvasó fogalma az utóbbi öt évben jött létre.

A férfiak és nők olvasói szokásaira a mai társadalmi gazdasági körülmények különböző módon hatottak. A női munkanélküliség, sok orosz asszony alacsony életszínvonala, az ezzel összefüggő stressz, fölerősítették a nők olvasási igényét, mint feszültségoldó, a mindennapos problémáktól való menekülés eszközét. A férfiak többsége azonos helyzetbe kerülve, munkahelyváltásnál, átképzéskor, kiegészítő kereset kutatásakor, a szakmai siker hiányának felismerésekor elveszíti olvasói aktivitását.

Az olvasók körében felmerülő új jelenségekkel párhuzamosan a könyvkiadás működésében is változások történnek. A korábbiakkal ellentétben a teljes deficittel küszködő krimik, kalandregények, szerelmi történetek és sci-fik ma szinte teljesen kielégítik a keresletet. A nőknek szánt irodalom nyilvánvalóan vezet a könyvkiadóknál.

A nő, mint új olvasói kategória határozott megjelenése több ténynek is köszönhető: a könyvtári tevékenység általános humanizációjának, a nőknek szánt kulturális ismeretterjesztő foglalkozások hiányának stb. A női könyvtárosok túlsúlya, úgy tűnik, komfortosabb pszichológiai körülményeket teremt a nőolvasóknak. A nők könnyebben alakítanak ki párbeszédet a női könyvtárossal, szívesebben beszélnek vele önmagukról, családjukról.

A 80-as évek végéig az állandóan olvasók száma a férfiak körében magasabb volt, mint a nőkében. 1991-ben ez az arány 21% és 18% lett, de 1992-ben a férfiak körében érezhetően csökkent az olvasási kedv. Az 1994 májusában az Orosz Közvéleménykutató Intézet által végzett kutatások adatai kimutatták, hogy 25 éves korig a nők 2/5-e olvas naponta könyvet és a férfiak 1/6-a . Az idősek közt szinte egyforma az arány. Az olvasóközönség összetételének új aránya a könyvtárlátogatókéra is érvényes.

Sok közkönyvtárban fennáll a veszély, hogy észrevétlenül női könyvtárrá változzanak. Ezek a könyvtárak egyaránt figyelmen kívül hagyják a férfiak és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a nők speciális olvasói szokásait, s elveszítik a férfiolvasói túlsúlyt.
Úgy tűnik, több erőfeszítést kell kifejteni, hogy a könyvtárak egyrészt visszahódítsák a férfiolvasókat (mindenekelőtt a hatalommal rendelkezőket, gazdagokat, a könyvtár fenntartására képeseket), másrészt viszont tanulmányozniuk és érvényesíteniük kell a könyvtári áruk és szolgáltatások női piacának sajátosságait.
Érdekes eredmények születtek a Kopejszki Városi Könyvtár 1995-ben végzett felmérése nyomán. 1500 olvasói kérdőív elemzése azt mutatta, hogy a könyvtárlátogatók között a nyugdíjasok kb. 13%-ot (köztük 5,7% férfi és 7,7% nő), az aktív dolgozók 46,5%-ot (köztük 19,8% férfi és 26,7% nő) a fiatalkorú olvasók (21 éves korig) 40,1%-ot (27,9%-uk lány és 12,2%-uk fiú) tesznek ki. Szemmel látható a nők és férfiak különböző aránya a könyvtárlátogatók között, s ennek változása az életkor függvényében. Meghökkentő a könyvtárlátogatás hiánya a fiatalok körében.
Ezek az adatok valószínűleg más könyvtárakra is jellemzők, ezért e jelenségek tanulmányozása a konkrét intézkedések kidolgozása és változtatások bevezetése érdekében sürgető feladattá vált.

(Feimer Ágnes)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS, -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

98/402

BARKER, Philip: The future of books in an electronic era = El.Libr. 16.vol. 1998. 3.no. 191-198.p. Bibliogr.

A könyvek jövője az elektronikus világban

Elektronikus könyv; Prognózis

A szerzőt a számítógép és az ember kölcsönhatása érdekli a könyvkiadás új formáinak megteremtésében továbbá, hogy milyen eszközöket használ fel az újfajta publikálás, milyen emberi képességeket követel meg, és milyen előnyei lehetnek az olvasó számára.

A cikk vizsgálat alá veszi az írás mint kimeneti folyamat céljait és az olvasás mint bemeneti folyamat jellemzőit az új médiára is kiterjesztve. Érveket sorol fel arra vonatkozóan, hogy miért szükséges részlegesen áttérni az elektronikus publikálásra (a kiadványok számának növekedése, a hozzáférés nehézségei, a könyvtárak raktározási gondjai, az irodalom gyors avulása stb.).
Az elektronikus dokumentumok flexibilisek, könnyebben tárolhatóak, helyhez és időhöz kevésbé kötött a visszakeresésük, a legkülönbőbb módokon felhasználhatóak, igények szerint átalakíthatóak.
Fontos, hogy hagyományos dokumentumok is fennmaradjanak, és minden publikációs eljárás a saját relatív előnyeinek megfelelően kerüljön alkalmazásra. Az elektronikus dokumentumokat a jövőben szélesebb körben fogják alkalmazni, ezért szükséges, hogy megfelelő infrastruktúra álljon rendelkezésre készítésükhöz és használatukhoz. A kiadás formájául szolgálhat papír, számítógéple-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mez, CD vagy számítógép-hálózat. A dokumentumok ismérvei közé tartozik az interaktivitás és az elérhetőség mértéke. A dokumentum akkor interaktív, ha a használó egyes üzeneteire válaszokat képes adni. A dokumentum elérhetőségét jelentősen megnövelheti, ha hálózaton jelentetik meg. Az elektronikus dokumentum elkészítéséhez különféle szerzői eszköztárak (authoring tool), programcsomagok nyújtanak segítséget. Hagyományos dokumentum egyszerű szövegszerkesztővel is megalkotható. Ha más dokumentumokhoz vagy forrásokhoz vezető kapcsolódási pontokat akarunk beágyazni a szövegbe, akkor viszont már valamilyen hiperszöveges eszközkészletet kell igénybe vennünk. Az integrált szerzői programcsomagok (pl. Microsoft Office 97) sok más előnyük mellett megkönnyítik az egyik eszközkészletről egy másikra történő átvitelt. A különböző dokumentumtípusokhoz számos speciális célú csomag áll rendelkezésre (pl. az SGML alapú IADS, a PDF fájlokat alkalmazó Adobe Acrobat, a HTML-ben szerkesztő HotMetal PRO vagy a Microsoft Multimedia Viewer rendszere).

Sajnos az elektronikus dokumentumellátás ma nem eléggé platform-független, sok múlik a hozzáférés során felhasznált operációs rendszeren és a hardver eszközök (pl. képernyőfelbontás, CPU sebesség stb.) kompatibilitásán. Az Internet széles körben elérhetővé tétele, és a hozzá kapcsolódó intranet technológiák segítik az ilyen problémák megoldását. Az új eszközök kínálatában elég intenzív a verseny, mely néha a felhasználó rovására megy, mert az ellenőrizetlen és ötletszerű fejlesztések gyakran figyelmen kívül hagyják a használó igényeit és képességeit. Szigorú, de ugyanakkor rugalmas szabványok kellenek az olvasó védelmére és a gyártók, kiadók megbízhatóságának növelése érdekében.

A szerző egyetemi munkahelyén részben már áttértek az elektronikus információtárolásra és kommunikációra. A Sun Microsystems és Silicon Graphics nagygépek köré szervezett, unixos munkaállomásokból felépülő hálózatot olyan PC-k is kiegészítik, amelyek gyakran hordozhatóak, de ugyanakkor a hálózat szintén elérhető róluk. Sok CD-ROM író/olvasó állomás csatlakozik a rendszerhez. Mindezek segítségével könnyűszerrel megjelentethetők dokumentumok akár a belső kiszolgáló gépen, akár helyi vagy távoli Internet-szerveren, vagy akár CD-ROM-on. Számos nagy sebességű nyomtatóállomás csatlakozik a rendszerhez.

Az elektronikus publikáláshoz egyrészt online üzemmódot használnak. Az ilyen dokumentumokat általában HTML formátumban írják, kiegészítve JAVAScript-tel vagy Java-val az interaktivitás fokozása érdekében. Ezek közvetlenül olvashatóak a kliens gépekre installált böngésző programok segítségével. Hálózati csatlakozás nélkül nem használhatók, mert kifinomult kliens-szerver együttműködésre épülnek. A másik kategóriába tartoznak azok a dokumentumok, amelyeket hálózaton kívül hoznak létre, és csak terjesztés céljából raknak fel a szerverre. Ezeket letöltik, és offline módon, a készítői alkalmazáson (parent application) belül használják, vagy a készítői alkalmazást segédprogramként csatlakoztatják a kliens böngészőjéhez.

A jövőben újabb elektronikus dokumentumtípusok feltűnése várható mint pl. a webzine, az „élő könyv", a különböző szintű animációt megvalósító interaktív könyvek vagy az elektronikus konferencia-anyag. Elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos újfajta szolgáltatások fognak megjelenni pl. személyre szabott témafigyelés e-mail továbbítással, elektronikusfolyóirat-szolgáltatás intézmények részére stb. A dokumentumtípusok számának és változatosságának növekedésével ki fog derülni, hogy az SGML szabvány mennyire alkalmazható és igazítható az újabb követelményekhez.

(Nagypál László)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

98/403

ROGERS, Sharon J. – HURT, Charlene S.: New electronic scholarship and libraries; or the medium became the message = J.Libr.Admin. 25.vol. 1998. 4.no. 239-249.p.

Mi valósult meg a tudományos kommunikáció elektronizálásának ábrándjából?

Elektronikus folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Információáramlás; Szakirodalom

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A szerzők 1989-es jóslata az volt, hogy az elektronikus kommunikáció egy új tudományos kommunikációt hoz magával, amely lehetővé teszi, hogy a 160%-os áremelkedések kifizetése helyett megtakarítások keletkezzenek a folyóirat-előfizetésekre költött pénzekben az egyetemeken és főiskolákon. Az új rendszer csökkentené a könyvtárak igen költségesen kielégíthető helyigényét, a folyóiratok érkeztetésének munkaigényét. Az utóbbi kapcsán felszabaduló munkaerőt kifinomultabb folyóirat-indexek készítésére lehetne használni.

Ezenkívül az egyetemek ismét ellenőrizhetnék legnagyobb kiadásukat, az oktatók bérét. Ahelyett, hogy a kiadók, bírálók zárt körei döntenének arról, kinek a művét publikálják, ilyen módon ki léphet előbbre rangban és fizetésben, maguk gondoskodhatnának a kutatás minőségének ellenőrzéséről.

Ennek átfogó megvalósításához nem volt elég szervezett a felsőoktatási közösség. Csak szórványos kezdeményezések születtek. A legnagyobb szabású projektet az Association of American Universities 58 tagintézményével és az Association of Research Libraries bevonásával tervezte, de nem valósult meg a nonprofit online publikáció támogatása.

A központi akarat hiányával együtt is nőtt azonban az elektronikus tudományos folyóiratok száma. 1996-ban több mint ezer folyóirat létezett, ami az előző évhez képest 257%-os növekedést jelent. Ebből 517, az 1994. évihez képest 600%-kal több alkalmaz szakértői bírálatot, és 11%-uk nem ingyenes.

Az első, a fényszedéssel azonos színvonalú illusztrációkat is tartalmazó elektronikus folyóirat az OCLC által kiadott Online Journal of Current Clinical Trials (OJCCT) volt 1991-ben, és ez lett az első olyan elektronikus folyóirat, amelyet indexel az Index Medicus illetve a Medline.

A World Wide Web megjelenése aztán elsöpörte az olyan egyedi szoftvereket, mint az OJCCT-hez is használt Guidon volt és megjelent egy sor online tudományos publikálási projekt.

A MUSE 1995-ben a Johns Hopkins University Press 40 illusztrált folyóiratát nyújtotta az egyetem teljes területén letöltési, nyomtatási korlátozás nélkül és a másolást személyes valamint oktatási célra lehetővé téve.

A JSTORE keretében folyóiratok régebbi számait szkennelik be képként, amelyhez optikai karakterfelismerővel bevitt kereshető tartalomjegyzékek kapcsolódnak.

Az Academic Press IDEAL projektjében saját 175 folyóiratát teszi az 1996-os számoktól hozzáférhetővé. A tartalomjegyzékek és a referátumok ingyenesen, a teljes szövegek csak előfizetőknek érhetők el. Az előfizetői konzorciumoktól elvárják, hogy előfizessenek a nyomtatott formára is és az elektronikus hozzáférésért külön díjat számolnak fel.

A Springer kiadó LINK szolgáltatása 150 folyóiratot nyújt az IDEAL-hoz hasonló módon.

Az OCLC First Search szolgáltatása össze fog kapcsolódni az Electronic Online Collection (ECO) szolgáltatással, így egy felületen lesz hozzáférhető egy bibliográfiai adatbázis és várhatóan 16 kiadó 500 folyóiratának teljes szövege. A referátumok és a teljes szöveg csak a kiadónál vagy terjesztő ügy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nökségeknél előfizetett folyóiratoknál lesz lehetséges.

A korábbi álmok, hogy a kutatók visszaveszik munkájuk eredményeinek terjesztését, nem tűnnek megvalósíthatónak. Az eszköz, az elektronikus folyóirat megmaradt, de nem változtatta meg radikálisan a tudományos kommunikációt: a médium maga lett az üzenet.

A profit győzedelmeskedett és a felsőoktatás az eddiginél is nagyobb mértékben elvesztheti ellenőrzését a tudományos kommunikáció felett és még többet kell majd fizetnie az egyre növekvő méretű kiadói konglomerátumoknak.

A tudományos világ konzervativizmusa is győzedelmeskedni fog, aminek jelei már látszanak. Az Amerikai Pszichológiai Társaság folyóiratai nem fogadnak el közlésre korábban az Interneten közzétett cikkeket.

Ugyanakkor sokan szeretnének változást. A Columbia University Press Columbia International Affairs Online szolgáltatása még készülőben lévő cikkeket, válogatott folyóiratokból vett referátumokat és a kiadó könyvei egy részének teljes szövegét kombinálja konferencia-naptárral. Az Amerikai Politikatudományi Társaság a nyomtatásban történő közlés helyett éves konferenciájának mintegy 150 előadását teljes szöveggel szolgáltatja a Harvard Egyetemmel közösen működtetett Web-szerveren.

(Koltay Tibor)

98/404

HANSEN, Randi Diget: INDOREG. INternet DOcument REGistration = ROTNAC Newsl. 1997. 2.no. 17-19.p.

Az INDOREG – a Dán Könyvtárellátó rendszere az Interneten közölt dán elektronikus publikációk nyilvántartására

Adatbázis; Elektronikus publikáció; Nemzeti bibliográfia

1996-ban a Dán Könyvtári Központ belevágott egy új projektbe, melynek tárgya az Internetes dokumentumok bibliográfiai kontrollja volt. A kritériumok meghatározása, a feldolgozás módozatai és a metaadatok, a PURL és a feldolgozott tételek publikálásának mikéntje álltak a munka középpontjában.

Az előzmény 1995-re nyúlik vissza, mikor is a Dán Könyvtári Központ és a Királyi Könyvtár azt javasolta a Nemzeti Bibliográfiai Tanácsnak és a Dán Kulturális Minisztériumnak, hogy a jövőben a nemzeti bibliográfia tartalmazza az elektronikus dokumentumokat is, bár ez a javaslatuk egyelőre csak a lemezen és CD-ROM-on megjelenő dokumentumokra vonatkozott. Ugyanebben az időszakban az Internetes Web publikációk olyan gyors fejlődésnek indultak, hogy a Központ elhatározta egy olyan projekt beindítását is, mely kiderítené, hogy vajon a hálózati publikációkat is be lehetne és kellene-e vonni a bibliográfiai ellenőrzésbe. Több oka volt annak, hogy ez a kérdés felmerülhetett. A hálózati keresőrendszerek a nem kellően feldolgozott adatok miatt csak zavaróan nagy mennyiségű keresési eredményeket képesek produkálni. Ezenkívül egyre erősebbé vált az a meggyőződés, hogy a hálózaton megjelenő információk alapjában véve nem különböznek a hagyományos formájú publikációkban megjelentektől. Végül pedig készülőben volt az új kötelespéldány-rendelet, mely eleve számolt a hálózaton megjelenő, önálló egységként kezelhető dokumentumokkal.

1996-ban a Nemzeti Könyvtár is csatlakozott a projekthez, és egyidejűleg a program is módosult: a továbbiakban már nem általánosságban a bibliográfiai ellenőrzésről, hanem a nemzeti bibliográfiában való megjelentetés módjáról szólt.

A projekt az alábbi eredményekkel zárult:

- a nemzeti bibliográfiába való bekerülés kritériumainak meghatározása. Itt a kezelhetőség érdekében megkülönböztették az állandó és a változó (statikus és dinamikus) dokumentumokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Akárcsak a hagyományos nemzeti bibliográfiai feldolgozásnál, itt is formai és tartalmi szempontok alapján dől el, hogy mi kerülhet be a bibliográfiába. (A kereskedelmi és a helyi jellegű információk, vagy a személyes jellegű közlések például nem.)

- a feldolgozás mélységére vonatkozóan még nincs végleges álláspont, annál is inkább mert az új katalogizálási szabályzatok éppen most állnak kidolgozás alatt.
- a URL-ek folyamatos érvényességének biztosítása érdekében egy központi PURL szervert állítottak be. A későbbiekben pedig szükségesnek látszik egy az ISBN-hez hasonló nemzetközi azonosítási rendszer meghonosítása is. Természetesen folytatódnia kell a nemzeti bibliográfia és a kötelespéldány szolgálat eddigi együttműködésének is. Ezenkívül meg kell győzni a szerzőket és kiadókat az elektronikus publikációk regisztrálásának szükségességéről.
- a DanBib integrált könyvtári rendszer 1997 őszén kibővült egy Web interfésszel, mely lehetővé teszi a közvetlen kapcsolódást a bibliográfiai leírás és a dokumentum között.

A jövőre vonatkozó javaslat tartalmazza, hogy a nemzeti bibliográfia a dinamikus dokumentumokat is regisztrálja, hiszen ugyanolyan fontos információkat tartalmazhatnak, mint statikus társaik. Felmerül persze a kérdés, megéri-e ez az energiabefektetést, hiszen olyan sok információ tűnik el rövid tündöklés után örökre. Az a tény azonban, hogy a hálózat egyre inkább megszokott médiuma lesz a publikációknak, valószínűleg magával hozza ennek az illékonyságnak a megszilárdulását is. A program résztvevőinek állásfoglalása szerint a dinamikus információkat meghatározott időközönként át kell pásztázni a megszűnt, vagy megváltozott tartalmú dokumentumok felfedezése érdekében. Az egyes állományok nagyságának árulkodó változását pedig automatikus úton is ki lehet szűrni.

A jövőre nézve az is világosnak tűnik, hogy tekintettel a hálózati információk fejlődésére és sokasodására a szabályokat és alapelveket folyamatosan figyelni – és szükség esetén módosítani kell.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 311, 322-323, 347, 368-369, 376, 382, 384, 409, 411

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

98/405

GÓRNY, Miroslaw – JAZDON, Artur: The implementation of information technology projects in Polish research and academic libraries in the early 1990s: questions of scope and effectiveness = Libr.Manage. 18.vol. 1997. 6.no. 280-285.p.

Res. francia és német nyelven

Mennyiben valósultak meg a lengyel kutatóintézeti és felsőoktatási könyvtárak információtechnológiai tervei az 1990-es évek elején: az eredmények méretei és hatékonysága

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fejlesztési terv; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kutatóintézeti könyvtár

A tanulmány lengyel felsőoktatási, tudományos és szakkönyvtárak körében végzett felmérésről számol be. Az érintett könyvtárak által kitöltött kérdőívek alapján értékeli a jelenlegi információtechnológiai infrastruktúra helyzetét, a könyvtári számítógépesítés és az elektronikus források használata terén elért eredményeket. A legfejlettebb információtechnológiai infrastruktúrával a felsőoktatási könyvtárak rendelkeznek, s ők jól felkészültek az automatizálásra. A helyzet sokkal rosszabb a tudományos és kutatóintézetek szakkönyvtáraiban. Ez utóbbi könyvtárak fele még semmiféle előkészületet sem tett a gépesítésre, főként az anyagi források hiánya miatt. Olvasóik számára nem biztosítanak hozzáférést elektronikus forrásokhoz. A szerzők rámutatnak, hogy Lengyelországban még nem készült átfogó program az információtechnológia könyvtári alkalmazására és hasznosítására.

(Autoref.)

Lásd még 392

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 355

Számítógépes könyvtári rendszerek

98/406

DOROFEEV, S.T. – AGADŽANOVA, L.N. [et al.]: Opyt sozdaniâ avtomatizirovannyh rabočih mest dlâ bibliografičeskoj obrabotki i poiska dokumentov s ispol'zovaniem tehnologii klient/server = Naučn.Teh. Bibl. 1998. 3.no. 75-84.p.

Tapasztalatok automatizált munkahelyek létrehozásával kapcsolatban a dokumentumfeltárás és -keresés terén kliens/szerver technológia alkalmazásával

Ember-gép kapcsolat; Integrált gépi rendszer; Munkaszervezés

Az Oroszországban jelenleg működő könyvtári integrált rendszerek többsége nem nyitott a szó modern számítástechnikai értelmében, hanem meghatározott platformon, rendszerenként eltérő technológiával működik.

Bármennyire is nemkívánatos ez az állapot, a mostani orosz körülmények nem mindig teszik lehetővé a meglévő technológiától való eltérést és a számítógéppark teljes lecserélését. A bibliográfiai feldolgozás technológiai ciklusai, a katalogizálás és az állományalakítás eljárásai jelentősen különbözhetnek egymástól az egyes könyvtárakban, főként a szakkönyvtárakban és a mély történelmi gyökerekkel rendelkezőkben.

A RUSLANet program keretében megvalósítandó könyvtári információs rendszerben a speciális feladatokra kiépített munkaállomások szabványos interfészen keresztül kommunikálnak egymással. Egy adott könyvtár gépparkját az egyes használói kategóriák számára kialakított, a helyi hálózatba kötött és a távoli hálózati szolgáltatásokat is elérő munkaállomások alkotják majd.

A könyvtári információs rendszer külső követelményeit a használók igényei (funkcionális felépítés, barátságos felhasználói felület, lehetőség a más platformokra való áttérésre, gyorsaság, megbízhatóság), a belső követelményeket a technikai elvárások (nyílt rendszerek használata, ügyfél-kiszolgáló technológia, negyedik generációs programnyelv,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

platform-független eszközök) szabják meg. Az elemzések szerint e követelményeket legjobban a Digital NAS (Network Application Support) technológiája elégíti ki.

A rendszer felépítésének alapelve az ügyfél/kiszolgáló technológia használata, aminek révén az információs rendszer felhasználói (ügyfelek) és az adatbázisok (kiszolgáló) elkülönülnek egymástól. A szentpétervári állami műszaki egyetem (SzPbGTU) központi könyvtárában ezen az elven alakították ki a munkaállomásokat, a rendeltetésük szerint gyarapítási, bibliográfusi (katalogizáló), kereső (olvasói), kölcsönző, könyvtárközi kölcsönzési, adminisztrációs munkaállomást, a használat helye szempontjából pedig helyi, távoli, illetve Internet-hozzáféréssel rendelkező munkaállomásokat építettek ki. A helyi munkaállomások a szerverrel azonos helyi hálózatba vannak kötve, ilyenek a könyvtárosi munkahelyek és az olvasószolgálati gépek. A távoli munkaállomás megbízható, alacsony sebességű csatornán (telefonvonalon) keresztül kapcsolódik a szerverhez. Ilyen munkaállomások működnek a könyvtár más telephelyen működő részlegeiben, illetve a hálózathoz csatlakozó kisebb, önálló könyvtárakban. A rendszer harmadik eleme a WWW-technológia: az adatbázisokat, illetve az online katalógust a külső használók WWW-n keresztül érhetik el.

A munkaállomások rendeltetése:

- gyarapítási munkaállomás: keresés, megrendelés, érkeztetés, előzetes feldolgozás, gépi állomány-nyilvántartás (helyi hálózatba kötött, Internet-hozzáféréssel rendelkező gép);
- bibliográfiai (katalogizáló) munkaállomás: teljes, szabványos, UNIMARC vagy USMARC formátumú bibliográfiai leírás elkészítése az új beszerzésekről, az OPAC karbantartása, retrospektív konverzió (nagy teljesítményű munkaállomás különféle segédletekkel);
- olvasói munkaállomás az OPAC-ban való keresésre és a dokumentumok raktárból való kikérésére,
- könyvkiadó munkaállomás: fogadja az olvasói kéréseket, regisztrálja a dokumentumforgalmat, kezeli az előjegyzéseket, összeállítja a forgalmi statisztikát;
- könyvtárközi kölcsönzési munkaállomás: a kérések fogadása és küldése, a kívánt dokumentumok keresése a katalógusokban, az elektronikus formájú dokumentumok fogadása és küldése, statisztika készítése;
- rendszeradminisztrátori munkaállomás: a rendszer működésének irányítása, jogosultságok kiadása, az adatbázis karbantartása, a rendszer működéséről szóló statisztika összeállítása.

Az SzPbGTU könyvtárában az új szerzemények háromszintű feldolgozási rendszerét alakították ki: gyarapítás (rövidített leírás, érkeztetés, állománybavétel, raktárijelzet-adás), szakozás (ETO és BBK szerint) és tárgyszavazás (rubrikák és kulcsszavak), katalogizálás (teljes leírás). Az OPAC a helyi hálózaton, illetve Interneten keresztül is elérhető (http://www.unilib.neva.ru/lib/poly.html)

Az integrált rendszer munkaállomásait és szolgáltató gépeit olyan hardver-eszközök egészítik majd ki, amelyek a könyvtár gyűjteményét feltáró eszközökön túlmenő szolgáltatásokat tesznek elérhetővé: CD-ROM és multimédia adatbázisok, Internet-használat.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 360

Számítógép-szoftver

Lásd 327, 378, 383

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus könyvtár

98/407

SCHMIEDE, Rudi: GLOBAL INFO – the German Digital Library Project. Development and perspectives = ABI-Tech. 18.Jg. 1998. 2.no. 147-153.p.

Res. német nyelven

A német digitális könyvtári program, a GLOBAL INFO

Együttműködés -szakterületi; Fejlesztési terv; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

1997-ben a német szövetségi kormány GLOBAL INFO néven programot indított. A program tervezett időtartama hat év, költségvetése 60 millió német márka. Előzménye a német tudományos társaságok közös kezdeményezése az elektronikus információ és kommunikáció előmozdítása érdekében. Célja, hogy a kutatók saját számítógépükről hozzáférjenek a világon a megosztott információs rendszerekben elérhető elektronikus és multimédia-információkhoz. A program jelszava tehát a digitális könyvtár. A programba be kívánják vonni az információ előállításában, terjesztésében és felhasználásában résztvevő valamennyi felet. A GLOBAL INFO programot egy konzorcium működteti, amelynek munkájában részt vesznek tudományos társaságok, kiadók, tájékoztatási intézmények és tudományos könyvtárak munkatársai, vendégstátuszban pedig az Oktatási és Kutatásügyi Minisztérium képviselői. A program szerverének az Oldenburgi Egyetem adott helyet.

A program öt munkabizottság keretében, pályázati rendszerben szerveződik. A munkabizottságok a következők: 1. Feltöltés és tartalmi feldolgozás, 2. Oktatási anyagok a hálózaton, 3. Formális leírás, azonosítás és visszakeresés, metaadatok, hálózati együttműködés, 4. A tartalom használata: figyelemfelkeltés, információcsere, információközvetítés, eredmények értékelése, platformok, intelligens ügynökök, hozzáférés, 5. Üzleti modellek, számlázás és fizetés, statisztika.

(Hegyközi Ilona)

98/408

BUNZEL, Jürgen: The digital library program of the Deutsche Forschungsgemeinschaft = ABI-Tech. 18.Jg. 1998. 2.no. 132-137.p.

A Német Kutatási Társaság digitális könyvtári programja

Alakfelismerés; Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Számítógép-hálózat

A Német Kutatási Társaság (DFG) különböző programjai segítségével támogatja a megosztott digitális könyvtár létrehozását. Ennek három különböző finanszírozási programja működik: 1. a tudományos könyvtárak korszerűsítése és ésszerűsítése (jelenleg 14 projekt van folyamatban), az elektronikus publikálásra vonatkozó program (11 projekt), a retrospektív digitalizálási program (20 projekt).

A DFG a digitális könyvtárral kapcsolatos programjaiban négy szempontot kíván érvényesíteni:

1. Kiválasztott könyvtári gyűjtemények digitalizálása – két központja a Göttingeni Egyetemi Könyvtár és a Bajor Állami Könyvtár, München. Az elvek: a tartalom kutatásra koncentráló kiválasztása, a digitális és a papír alapú könyvtárak szolgáltatásainak zökkenőmentes integrálása, megosztott digitális gyűjtemények szövetsége, közös minőségi előírások a digitális objektumok adatainak rögzítésére, tárolására, hozzáférhetővé tételére és tartós archiválására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A kiemelt gyűjtőkörű tudományos és szakkönyvtárak ügye – a DFG egyébként is erre fordítja könyvtári költségvetésének felét. A legfontosabb tevékenységi területek a következők: a virtuális szakkönyvtárak, az elektronikus folyóiratok integrálása, elektronikus dokumentumszolgáltatás, retrospektív digitalizálás, állományvédelem és tartós archiválás.
3. Alkalmazott alapkutatások a digitális könyvtárral kapcsolatban – digitálisdokumentum-kezelő rendszerek, intelligens visszakereső technológiák, egyetemi tájékoztatási rendszerek és egyetemi publikációk, „célzott" keresőautomaták.
4. A multimédia hatása az egyetemi oktatásra és a tudományos kiadásra.
A digitális könyvtárak infrastruktúrájával foglalkozó kutatások részeként foglalkoznak a metaadatok kérdésével (MetaLib projekt), a dokumentumok formátumával, a dokumentumok struktúrájának leíró nyelvével, a digitális objektumok egyedi azonosításával, a szerzői jog és a jogdíjak kezelésére vonatkozó rendszerekkel, a tartós digitális archívumok műszaki és szervezeti megoldásaival.
A különböző tevékenységek (a már korábban elindult és a más intézmények égisze alatt folyó projektek) egyeztetésére törekednek. Erre példa a DBV/OSI, a Subito, a Zeitschriftendatenbank és a KVK projektekkel való egyeztetés és együttműködés.
A tudományos társaságokat, egyetemi intézeteket, könyvtárakat, online információszolgáltatókat, kiadókat és terjesztőket összefogó integrált tudományos információs rendszerek koncepcióját szeretnék hamarosan kidolgozni.

(Hegyközi Ilona)

98/409

LOSSAU, Norbert: The Centre for Retrospective Digitisation at Göttingen University Library = Vine. 107.no. 39-43.p.

Retrospektív digitalizálási központ a Göttingeni Egyetemi Könyvtárban

Alakfelismerés; Egyetemi könyvtár; Megőrzés; Szoftver; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Németországban most kezdődik a könyvtári dokumentumok digitalizálása. Helyi digitális gyűjtemények hálózatából megosztott nemzeti digitális könyvtárat készülnek létrehozni, s ennek keretében a Német Kutatási Társaság (DFG) támogatásával a müncheni Bajor Állami Könyvtárban és a Göttingeni Egyetemi Könyvtárban Retrospektív Digitalizálási Központot létesítettek. A Központ fő feladata képrögzítési és szövegkonverziós, bibliográfiai leírási és dokumentumkezelő eszközök és technikák értékelése, a távoli hozzáférés biztosítása, elsősorban a másutt összegyűlt tapasztalatok és a nagyszabású konverziós projektek kezelési ismereteit felhasználva.
A program átfogó céljai: online hozzáférés a kutatási gyűjteményekhez, a gyakran használt irodalom párhuzamos elérésének biztosítása, a hagyományos módon nehezen hozzáférhető gyűjtemények digitálisan hozzáférhetővé tétele, a kevésbé ismert könyvtári gyűjtemények használata fejlett eszközökkel. A program első szakaszában Göttingenben a szkennelést és az online katalógusban szükséges módosításokat készítették elő.
A DFG támogatásával jelenleg fontos történeti gyűjteményeket digitalizálnak: két év alatt 1500, az utazási irodalom és észak-amerikai vonatkozású irodalom körébe tartozó dokumentum és matematikai évkönyvek teljes szövegű adatbázisát hozzák létre az 1868-1943-as időszakból. Pénzügyi tárgyalások folynak az Európai Bizottsággal a DIEPER projektről, amelynek keretében európai folyóiratokat készülnek szkennelni és a digitális mesterpéldányokat az EROMM adatbázisban megőrizni.
A digitális dokumentumok bibliográfiai rekordjait a PICA online katalógusában készítik el a helyben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és a hálózaton egyaránt használható katalógus számára. A digitális dokumentumokat web-böngészővel megtekinthetik, PDF fájlként letölthetik és kinyomtathatják vagy CD-R-en megkaphatják, emellett a könyvtártól jó minőségű kinyomtatást rendelhetnek az érdeklődők.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 315, 337, 376

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

98/410

WAGNER, Karen I.: Intellectual property: copyright implications for higher education = J.Acad. Librariansh. 24.vol. 1998. 1.no. 11-19.p. Bibliogr.

A szellemi tulajdonjog: a szerzői jogi szempontok hatása a felsőoktatási munkára

Felsőoktatási intézmény; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása; Másolás; Szerzői jog

Az egyetemek a szellemi tulajdon előállítói és fogyasztói is egyben, szerzői jogi és szabadalmi jogi szempontból gondosan mérlegelniük kell könyvtáruk és oktatástechnikai központjuk, oktatóik, az egyetemi nyomda, a szellemi tulajdon irodája, az egyetemi könyvesbolt és másolóközpont tevékenységét – ezek egymásra is hatással vannak.

Míg a francia forradalom hagyományai alapján a francia szerzői jogi törvény a szerző jogait kezeli kiemelt helyen, az amerikai szerzői jog tartalmazza a méltányos használat (a szerzői jogi védelem alá eső művek szabad másolása) és a nyilvános használat (public domain) lehetőségét.

A méltányos használat azt jelenti, hogy 1. a kritika tárgyául szolgáló műből szabadon lehet idézni, 2. vitában vagy írásos kommentárban szabad idézni másik tudós művéből. A méltányos használat megítélése négy kritériumtól függ: a tevékenység célja és jellege, a szerzői jogvédelem alá eső mű jellege, a másolandó mennyiség, a másolás hatása a mű lehetséges piacára. Az amerikai szerzői jogi törvény 1976-os módosítása a könyvtárak számára megengedi az egypéldányos másolást pótlási célra (ha a pótlásra nincs más lehetőség), ha a másolat egy cikkre vagy egy mű kisebb részére korlátozódik, és a másoló tanulmányaihoz, tudományos vagy kutatási célra igényli. A törvény megtiltja a vásárlást pótló szisztematikus másolást, és ha a használó szándékai nem ismeretesek.

Az 1978 előtt kiadott művek az első kiadási évhez képest 75 év után válnak nyilvánosan használhatóvá. Nyilvánosan használhatóak azok a művek, amelyeket először 1978-ban vagy azt követően adtak ki és szerzőjük legalább 50 éve meghalt, továbbá ebbe a körbe tartoznak a hivatalos kiadványok. A szerzői jog megsértését a polgári és büntetőjog egyaránt bünteti.

Az egyetemi könyvtárosok attól tartottak, hogy a Nemzeti Információs Infrastruktúra megjelenése miatt a szerzői jogi törvényt úgy fogják módosítani, hogy az elektronikus információk bármilyen másolása, amelyet a szerző nem engedélyez, illegális lesz. Azonban az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos szerződések és engedélyek – bizo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyos mentességek miatt – megengedik a használó céljaira a szerzői jogi védelem alá eső művek olvasását, böngészését, kinyomtatását, másolását, közös használatát, kölcsönadását vagy újraátvitelét, ha az egypéldányos másolás nem jár közvetlen kereskedelmi előnnyel, és a könyvtár nyilvános könyvtárként üzemel. A Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works (CONTU) bizottság mindezt még tovább pontosította irányelveiben.

Különös problémát jelent, hogy a dokumentum átvitelére a használat szinte minden formájához (faxolás, szkennelés, letöltés, fájl-küldés) szükség van. Felmerül a kérdés, hogy ki fogja megfizetni az információs szupersztráda kiépítését, ha a hozzáférést továbbra is nyilvánosnak és ingyenesnek szeretnék megtartani? A felsőoktatási intézményeknek meg kell fogalmazniuk szerzői jogi politikájukat.

(Hegyközi Ilona)

98/411

EVANS, Geraint – DEL-PIZZO, Jane: Electronic publishing and minority languages: Welsh as a case study = Program. 32.vol. 1998. 2.no. 137-149.p.

Az elektronikus publikálás és a kisebbségi nyelvek: a walesi nyelv példája

CD-ROM; Elektronikus publikáció; Igény; Könyvkiadás; Nemzetiségi irodalom; Nemzetiségi olvasó

A walesi nyelv 1988 óta alapozó tantárgy a walesi iskolákban. A hivatalos kommunikációban szerepe egyenrangú az angol nyelvével. 1993-ban fogadták el a walesi nyelvtörvényt, 1994-ben alakult meg a Walesi Nyelvi Tanács. A tanácsot aggodalommal tölti el, hogy az angol nyelvű szoftverek túlsúlya miatt háttérbe szorul a walesi nyelv használata.

A tanácstól támogatást kapott a Walesi Könyvtanács a kiadói tevékenység előmozdítására. A Könyvtanácshoz számos kérés érkezett elektronikus publikációk támogatása ügyében, ezért ad hoc döntések helyett stratégia kidolgozását látta célszerűnek. Először is megbízta a Walesi Egyetem Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Tanszékét, végezzen piackutatást a walesi nyelvű szórakoztató CD-ROM-ok piacán. A kutatás során kiderült, hogy alig választható el egymástól a szórakoztató és az oktatási szektor. A későbbiekben az a döntés született, hogy a háztartásokat, az oktatási és a könyvtári piacot vizsgálják.

Több mint 55 ezer walesi háztartásban van számítógép, legtöbb a magasabb társadalmi rétegekben és a gyerekes családokban. Ami az oktatási piacot illeti, Walesben 2000 általános és középiskola működik; a központi kormány támogatásával mindegyikük rendelkezik legalább egy multimédia PC-vel. Az oktatási piachoz tartoznak felnőttek is, a walesiül tanuló nyelvtanulók. A 22 közkönyvtári fenntartó mindegyike beszerez már elektronikus információforrásokat, néhánynak van már web-helye, mindegyikük rendelkezik multimédia PC-vel és CD-ROM gyűjteménnyel. A 39 felsőoktatási könyvtár jelentős piacot képvisel a walesi elektronikus információforrások számára.

Az elektronikus kiadói ipar javarészt a központi kormány finanszírozásában jött létre, iskolai és a szélesebb oktatási piacra szánt szoftvereket ad ki. 39 CD-ROM jelent meg, amelyek legalább részben walesi nyelvűek, 11 kiadása van előkészületben. A címek közül sok az adaptáció. A kétnyelvűség (angol és walesi) növeli a piacot. A cégek legtöbbje úgy értékelte, hogy a CD-ROM kiadása jelentős pénzügyi kockázattal járt számára, ezért szponzorálásra van szükség, továbbá, hogy javítani kellene a tevékenységek koordinálását.

A következők kiadása bizonyult a legnépszerűbbnek: tájékoztató források, játékok, sportszimulációk, televíziós programok, gyermekkönyvek adap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tációi, speciális érdeklődésre számot tartó termékek, amelyek esetében ez a hordozó jól szolgálja az igényeket (művészetek, zene).
Az elektronikus publikálás várható fejleményei közül a hibrid CD-ROM-ok (amelyek a CD-ROM-ok előnyeit és a Web csatolási lehetőségeit ötvözik), a filmek és hang tárolására szolgáló DVD (Digital Video Disc) és a CD-ROM-nál nagyobb kapacitású DVD-ROM (amely szoftvereket és információkat tartalmaz) említendő meg.
2000-re Nagy-Britannia lakosságának 40%-a lesz bekapcsolva a WWW-be. A walesi web-helyek száma egyre nő, használóik köre a statisztikák szerint egyre bővül. A weben számos lehetőség kínálkozik az elektronikus publikálásra, amely a walesi nyelvterületen még gyermekcipőben jár.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 403

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Alexandria – Alexandria (GB)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Austr.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Čtenář – Čtenář (CS)
Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Documentaliste –Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
Eur.Inf. (I) – European Information (I)
FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Dev. – Information Development (GB)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
J.Internet Cat. – Journal of Internet Cataloging (US)
J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Libr.Inf.Res.News. – Library and Information Research News (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Manage. – Library Management (GB)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Libri – Libri (I)
Nár.Knih. – Národni Knihovna (CS)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Polish Libr.Today – Polish Libraries Today (PL)
Pop.Cult.Libr. – Popular Culture in Libraries (US)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
ROTNAC Newsl. – ROTNAC Newsletter (I)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Signum – Signum (FI)
Synopsis – Synopsis (NO)
VINE – VINE (GB)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).

- A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ANSI kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziraton.

- Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.

- Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

  3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  vagy

  4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.

  Könyvekre történő hivatkozás:

  6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozás:

  5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.

- Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.

- Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.

- Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.

- Javítások: a szerkesztőségnek joga van stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával tehet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.

- Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A MAGYAR SAJTÓ TÍZ ÉVE
A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

MAGYAR NYELVŰ KIADVÁNYOK
ROMÁNIÁBAN
1919-1940. (KIADÁSTÖRTÉNET)

A KÖNYVTÁROS
A „HIBRID" KÖNYVTÁRBAN

BIBLIOGRÁFIAI KÉZIKÖNYV DÉLKELET-
ÉS KÖZÉP-EURÓPA KISEBBSÉGEIRŐL

SZAKEMBER-HALLGATÓK VÉLEMÉNYE
AZ INFORMATIKUS-KÖNYVTÁROS
KÉPZÉSRŐL

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben